

B
368.
I.

אוצר ספרות ארץ ישראל

ספר א'

כפתור ופרח

מאת

הרב אישתורי הפרחי ז"ל

תוצאה מוגהת ומתוקנת, עם הערות והוספות רבות, תולדות המחבר, ועוד.

מאת

אברהם משה לונץ

עורך ה"ירושלים" ו"לוח ארץ ישראל".

כרך ראשון

סעח"ק ירושלים תוכב"א

תרנ"ז

בדפוס ובהוצאת המו"ל.

כחורף בעל יצא לאור הכרך השני של הספר הזה. ולכן
כל אלה אשר קונטרסי הספר הזה לא יאכדו אצלם גם אם לא
יכרכוהו מיד, טוב יעשו אם יכרכו שני כרכיו ביחד. כי סמני הדפים של
שניהם הולכים בסדר אחר, והמפתחות מסודרים ג"כ לכלל הספר. —
בכ"ז ניתן שער מיוחד להכרך השני למען יוכלו לכרכם גם כרך כרך לכדו.

הספרים אשר יודפסו ב"אוצר ספרות ארץ ישראל"

(א) תבואות הארץ להר"ר יוסף שווארץ ז"ל.

הספר הזה הוא כנודע מקור נאמן לכל העוסקים בחקירת ארץ-ק.
אך בשתי תוצאותיו ישנם חסרונות ומגרעות רבים. ומלבד התקונים
הנחוצים, נתן בו גם את תולדות המחבר ותמונתו, ובסופו המפה
הנדפסת בספרו האשכנזי Das heilige Land באותיות עבריות ולועזיות.

(ב) מחקרי ארץ (או ארץ קדומים) להר"ש לעווזאהן.

עם הערות, שנויים והוספות רבות ע"פ החקירות וההתגלויות החודשות.
ג) ספורי-מסע מהנוסע הראשון ר' בנימין מטורילא עד הנוסע האחרון.
את כל הספורים האלה נוציא לאור בקובץ אחד, ובכל כחנו
נשתדל לצרף וללבן את כל המקומות הסתומים והחתומים אשר בהם,
על פי כתבי יד ודפוסים שונים ועל פי השערות חוקרי וחכמי זמננו.

(ד) מכתבים מארץ הצבי.

כל המכתבים אשר נכתבו מארץ המכילים ספורים,
ענינים ומקרים מענינים.

(ה) מבחרי המאמרים.

אדות מדע ארץ אכותינו המפורים בספרים, מאספים ועתונים
שונים בשפת קדשנו ובשפות לועזיות.

(ו) הספרים היותר נחוצים ומועילים בכל ענפי מדע ארץ אכותינו
שנכתבו בשפות לועזיות כן מחכמי עמנו וכן מחכמי העמים, מתורגמים
מחכמים מומחים בתוספות הערות והארות.

מחיר כל כרך מהאוצר (כן 25 באגן ויותר) חפשי 5 פראנק.

שמות החותמים יודפסו בראש כל כרך וכרך.

ארעסא A. M. Lunz Jerusalem Palestine.

1127290/1.

אוצר ספרות ארץ ישראל

ספר א

כפתור ופרח

מאת

הרב אישתורי הפרחי ז"ל

(ה אלפים פ"ב)

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 368I

Caftor va-pherach

p a r

Estori ha-Parchi

le premier explorateur de la Terre-Sainte (au treizième siècle)

Contient

Toutes les lois religieuses concernant la Terre-Sainte, la topographie de tout le pays et ses divisions, ses anciens poids, mesures et monnaies, quelques essais sur son histoire et son archéologie, la description du second Temple, etc.

Troisième édition

Corrigée et pourvue de remarques scientifiques, de deux index, de la biographie de l'auteur, d'une vue du second Temple et d'un tableau numismatique.

p a r

A. M. LUNCZ

JERUSALEM, 1897

Imprimerie de l'Editeur.

ספר

כפתור ופרח

להרב אישתורי הפרחי ד"ל
הראשון בחוקרי ארה"ק.

כולל כל דיני ארץ ישראל ובהמ"ק בישובם ובחורבנם,
תכונת הארץ וחלוקתה, המשקלות והמדות והמטבעות,
הנצנים והצמחים הנזכרים בכה"ק ובדרו"ל—דיני הכותים
והצדוקים ועניניהם, תכונת קשת הראיה באופק ירושלים
וארצה, זמן השמיטות וחשבון השטרות, ועוד.

נדפס בראשונה בוויניציא שנת ש"ט וכשניה בברלין שנת תרי"א
(ע"י הרצ"ה חן טוב), ועתה יו"ל בשלישית—בתקוני כל המעיות
שנפלו בתוצאות הקודמות; ובלוית הערות והגהות מגאוני וחכמי
הזמן העבר וההווה, ומפתחות מפורטים ותולדות המחבר. ובלוית
צורת הבית השני ולוח תמונת המטבעות העתיקות פתוחי עין.

על ידי

אברהם משה לונץ

עורך ה"ירושלים" ו"לוח ארץ ישראל"

פעיח"ק ירושלים תובביא

תרנ"ז

כדפוס ובהוצאת המו"ל.

L'infatigable bienfaiteur du
judaïsme et de la Palestine

MONSIEUR LE B A R O N

EDMOND DE ROTHSCHILD

En témoignage de la profonde et universelle
reconnaissance qu'éprouvent pour lui les
Palestiniens.

מְקֻדָּשׁ לְכַבוֹד

הַשֵּׁר הַגְּדִיב הַנּוֹדֵעַ אֲשֶׁר לֹא יִיעַף
וְלֹא יִיגַע מִלְּהַפְּלוֹא חֶסֶד עִם בַּיִת
יִשְׂרָאֵל וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל

ב א ר א ז

עֲדֻמּוֹנָדֵעַ רֵאמָה שִׁילֵד

לְאוֹת הַכֹּרֶת טוֹבָה, הַנּוֹבַעַת מִקְרֵב וּלְבַב כָּל אַחִיו
יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

שמות המנוים (1)

בערי ארה"ק ומושבותיה.

ראובן לערער
דוד לאנדוא

זכרון יעקב ובנותיה

בת-שלמה ומאיר-שפעעה
(בהשתדלות הרוקח הראשי
מר אליהו שמערן).

הרב ר' שמחה בונים סג"ל
אסאוועצקי ראב"ד המושבה
יהודה ליב אייזנשטיין

אביגדור אפעלבוים

אלטער אקסלער

פישל אהרנזאהן

העלמה רבקה אשכנזי

ש. בן-שימאל מנהל

בוסקעלא גנן

ב. בלומענפעלד

גדרה .

יוסף מנחם הלוי אשבל

מרדכי הענקין

דוב אריאל לייבאוויץ

אברהם אבא פויזנער

ניסן צערנאווסקי

א. צוקערמאן

מאיר יעקב הכהן קפלן שו"ב

יעקב הכהן שך-עוויטש

ואד"י-חנין.

(בהשתדלות המורה מר מרדכי

צבי זאפראן)

יהודה זאמד

אפרים צבי חרל"פ

חיים טעפפער

אהרן מרדכי יארושעווסקי

ש. יפה

[1] שמות המנוים אשר ימנו על הספר הזה אחרי צאת הכרך הראשון, יפורסמו

זאב ניימאן
 פנחס סאקאלאוויטש
 צבי סערניק
 שלמה עדעלבוים
 יעקב לייב עדעלשטיין
 לייב פאלאק
 ליפמאן צוקרמאן
 א. קאנטאר
 לייב קראסקער
 טובי קרופיק
 מ. קרניאל
 שלמה קלמן קאנטאר
 יעקב קאדקין
 יצחק קויפמאן
 ב. ראזינאווסקי כורם
 משה יצחק רובינשטיין
 יהושע ראזינצווייג
 רחל קויפמאן
 ב. ריבניקער
 א. שטערן רוקח ראשי² עקי
 שמעון שאצמאן רוקח
 העלמה בתי שטערנבערג
 מתתי שווארצמאן
 ארי שליש
 מאיר תמשים

חודירא

(בהשתדלות הרוקח הראש
 מר אליהו שטערן)
 יעקב בערמאן

חיים דוב ב"ש
 משה בערקאף
 בית הספרים
 י. גליקבערג
 ש. ל. גרינבערג
 דוד גאלדבערג
 א. גראף
 ז. גאלדשטיין
 אלתר גאלדשטיין
 גראיעווסקי כורם
 אברהם גוטמאן
 פסח גאלדשטיין ש"ץ.
 העלמה ברכה גראף
 מאיר הויזער
 מאיר הרכבי שויב
 פריץ הערצענשטיין
 העלמה בלומה הארנשטיין
 טובה הרשקאוויץ
 מיכאל נפתלי חמעלניצקי
 משה וויינטרויב
 וויינצווייג
 זויבער
 ד"ר יוסף כהן רופא המושבה
 אהרן כהן
 יוסף כהנא
 רפאל כהן כורם
 י. א. לערנער
 אלתר לייטנער
 לייב מאיראוויטש
 נחום מיללער

ה' האחים פעלמאן אצל יפו
נתן קייזערמאן - אגרונום
פקיד המושבה "באר טוביה"
שמעון רוקח
בית הספרים "שער ציון"
מנחם דר' שטייןרופא ביה"ח
"שער ציון"
יצחק שמערלינג
ירושלם .

הרה"ג יעקב שאול אלישר
(ראש הרבנים חכם-כאשי)
הרה"ג שמואל סלאנט
ראב"ד דכוללות אשכנזים
הרה"ג יצחק אפלאטקא
מנהל ת"ת וישיבת ירוש ציון
חיים אלישר
נסים אלישר
יצחק אשכנזי
חיים אלסרי
מרדכי אדלמאן
א. אנטבי
נסים בכר ראש כה"ס התורה
והמלאכה לחכ"ח
שמואל ברוך
דוד די בוטון
יהושע בערמאן
אברהם יחזקאל בלום
טוביה גאלדבערג
אליעזר גראיעווסקי
שכנא גאטמאן
זאב וואלף גראס

ה' יעקב לעוויטעם
מענדל נחומאווסקי
חברון.

הרה"ג דוב אפרת רב לעדת
אשכנזים
ד"ר יוסף ירמנס רופא העדות
יצחק מלכיאל מני חבר
בית מועצות המשפטים
יעקב יוסף חיים סלאנים
לוי אליעזר קלאנסקי
חיים קזארנאווסקי

י פ ו

הרה"ג נפתלי הירץ הלוי
ראב"ד
יהושע איזענשטדט
יעקב משה אסעסקוויטש
זרח בארנעט
ישראל בלקינד
יצחק אייזיק בן-טובים
יהודה גרזובסקי
יעקב גאלדמאן
יצחק משה וויינבערג
משה בצלאל סארעסאוויץ
דר' יפה ראש ועד הפועל
בצלאל הכהן לאפין
חברת "להגדיל תורה"
יחזקאל סוכאוואלסקי
יעקב סלאנים
בית הרפואות ח. עפשטיין
יצחק פראנק

ה' משה ו' מלכא ראש עדת
המערבים

יעקב מאיר

שלמה מוסאיוף 2 ספרים

חיים מיכל מיכלין

נחום נאטינואהן

N. N.

שלמה משה סויזן

בנימין בינש סלאנט

בנימין זאב הלוי ספיר

אברהם סולומיאק

געציל הכהן סופר

אברהם עזריאל

דרי שרגא פופעלעס

דרי יהושע פרידמאן רופא

"אגדת בני ישראל"

דוב ארי פערסקי

ישעי פרעס

דרי יצחק קריצעווסקי

רופא חברת "למען ציון"

מענדיל קרעמער

אלטר ריבלין

שמואל ראפאלאוויץ

יעקב יהודה רייכמאן

דובער שטיינהארט

זאב שחור

יצחק הכהן בכור שקו

יעקב תגר

מזכרת בתיא

א. בריל גנן

ה' דר' י. דיארבעללא מנהל

ביה"ח לשרי בית ראשהשילד. 2

נטע צבי האמבורגער

פנחס האמבורגער

אליהו האניג

משה חנוך הלוי, 2 ספרים

דרי משה וואלאך רופא

ביה"ח הנוסד מגדיבי אשכנז

ועד כל כוללות האשכנזים

חיים אהרן ואלירו

יצחק יעקב וואלפינואהן

(כעת ש"ץ ושו"ב בליסאנון)

אברהם אלקנה זאקס

יוסף זיוו

משה אלי בהרא"א זאקס

יצחק חגיז

שמעון חכם

דרי י. האזאנאוויץ כעד ביה"ס

מ"א וינגזי יוסף פעה"ק

מרדכי חיימזאהן

בנימין חר"ש יחזי יהודה

אברהם שלום יחזי יהודה

דוד ילין

שרגא פייוויל יאקאבזאהן

מנחם שם טוב כהן

אפרים כהן מנהל ביה"ס למל

מיכל לייב כ"ץ

שמואל ברוך כהנא

אליהו יהודה הכהן

ארי לייב לעווי

לייב ליפשיץ

ה' יצחק בן זאב דארגונסקי
 מאיר אהרן הלוי שויב
 אריי ליב הלוי הורביץ
 משה צבי
 ש. מ. שרקון פקיד המושבה

מקוה ישראל

בית הספרים
 יוסף ניינו מנהל
 ח. מרגליות קאלוואריסקי

פתח תקוה

הרב אהרן הכהן ארלאינסקי
 רב המושבה

אריי ליב גורדון

פנחס גלובמאן

משה גיסין

מרדכי דינאוויטש

מרדכי הויזדארף

שמעון זלאטעיאבקי

דובער ימיני

אברהם שמעון ירמיי

משה כהן

מאיר שמעון ליברעכט

דניאל ליפשיץ הכהן

שבתאי לוי, מורה

אברהם מרגליות

שמואל מילעס

אריי ליב מכנים

שמואל נחמיאס, גנן

דוד נאוויק

ה' לייב סאלאמאן
 חיים משה סלאר
 חנוך סלאר
 אליהו הלוי ספיר, מורה
 ראובן סוויאמיצק
 י. יעקב העלענארן, רוקח
 מ. פארב מנהל המושבה
 מאיר פאלקאווי
 יהודה ראב
 משה שמואל ראב
 יהושע שטאמפפער

צפת וסביבותיה

כהשתדלות הרח"ח שפירא.

בית הספרים בראש פנה

חזן מנהל המושבה "ראש פנה"

מאיר משויף

יוסף פרידמאן בראש פנה

שואל ציפרים בחיפא

אברהם ראטבורג

מ. דוד שויב פקיד "עין זיתון"

חיים חייקיל שפירא

יואל ב"ר מנדיל שור

פנחס שולמן בטבריא

ראשון לציון

ב. אסאוועצקי, ראש היקב

זאב אבראמאוויץ

מאיר אלכמיסתר, רוקח

נתן בראלניצקי

שמעון בן זאב

ה' אלחנן אלעזר שליט
 ש. א. שמאלצאנסקי
החובות
 אהרן אייזינבערג
 אלטר בוחארסקי
 שלמה גאלדין, פקיד
 א. י. הערבאווסקי, רוקח
 ש. ח. ולקומיץ, מורה
 ישראל הלוי טלר, מורה
 מרדכי יעקבזאהן
 זאב הלוי לעוויןעפשטיין
 מנהל המושבה
 מרדכי בר"ש מרגליות
 משה סמיעליאנסקי
 שואל ריכצקי
בארות (סוריא)
 יהושע אסווצקי, מפקח
 המושבות שנגליל
 עובדיה אבוהב
 חיים אליהו דאנא
 מרדכי מנדלזאן
 יהודא נהון
 האחים עלשטיין
 עזרא עוזארוח
 לוי פראנק
 שמעון פאפו
מערים שונות בחו"ל
 הרה"ג נפתלי הכהן אדלר
 ראב"ד דמדינת ברישניא

ה' נח גינזבורג
 דוד גיסין
 זאב גורדון
 העלמה לאה גורדון
 משה דאוידזאהן (גיסין)
 יוסף בהרה"ג נ. ה. הלוי
 ישעיה הלוי (לויץ)
 נפתלי אברהם בר' הלל
 משה דוב ווייס ש"ץ
 שלמה זייגער
 ארי' זייגער
 יעקב מרדכי זינגר, ש"ב
 ח. חזן, מנהל
 שמחה יאקאבזאהן
 ראובן יודעלעוויטש
 דוד יודילוביץ
 משה אהרן כהן (הראשון)
 צבי בן זאב הכהןלעוואנטיין
 אברהם דוב ליובמאן
 דר' א. מאזיא
 רופא המושבות שניהודה
 אבא מולאר מרמלא
 אברהם יצחק מעדאליע
 משה סימאנאוויטש
 י. פאפו מנהל כתי החרשת
 אהרן מרדכי פריימאן
 אהרן פאפירמייסטער
 מרדכי פנחאסאוויץ
 י. א. צאלאליכין
 יהושע רחליץ
 ש. פ. רוזן

ה' יהודה האמבורגער, פפד"מ
 ד"ר א. הרכבי, פטרבורג
 ש. כהן המלצר, ראהאטין
 לעווי הילדסהיימער, וויען
 יוסף הלוי, פאריז
 י.א. האראדשיץ, ביאליסטאק
 ד"ר ווינטער רב, דרעזדען
 מ. מ. ווינטער, הוראן
 זיסא ווענדער, בראילא
 י.ווילרוב לעדת הספרדים
 בפאריז
 משה וויסקאף רב, פאריז
 ל. מ. ווארמזער, פאריז
 יעקב וואלף, ביאליסטאק
 השר מאיר זולצבערגער,
 פילאדעלפיא
 דר'זעלפער, דארמשטאדט
 ש. יהודה זאקס, דווינסק
 אליהו חזן רב נאלכסנדריא
 שלום טובי, אלכסנדריא
 בצלאל יפה, גראדנא
 הרה"ג צדוק הכהן רב ור"מ
 דכל מדינת צרפת
 מרדכי בןהלל הכהן, האמעל
 י. לאנדאן בניו-מאקעט
 י. לעהמאן ראש ביט"ד
 הרבנים בפאריז
 ד"ר אברהם הלוי, לאנדאן
 הערמאן לאנדוי, לאנדאן
 דר' לונץ, מינסק
 זאב לונץ, ריגא

ה' מרדכי הכהן אדלר בלונדון
 אלחנן הכהן אדלר "
 S. G. Asher Esq, London
 מנחם מנדיל אוסישקין
 אינונער, בעקאטערינאסלאוו
 ד"ר ש. אויערבאך, רב
 נאלבערשטאדט
 אמאלענגיא רב באקווי
 ש. באמבערגער כזענהיים
 בית הספרים של ביט"ד
 החכמות בקעמברידגע
 הערבערט בענטוויץ סגן
 חברת חו"צ נלאנדאן
 ביה"ס להעדה בוויען
 ד"ר א. ברלינער בברלין
 רפאל בןשמעון רב מקאירא
 חברת "בני ציון", ראהאטין
 פ. בלאך רב, פאזען
 ה. בערגער בוויען
 יעקב בראדי בווארשא
 נתן באמבערגער רב,
 ווירצבורג
 י. ל. גלרבערג, ווילנא
 ד"ר מ. גידעמאן רב, וויען
 דר'נאלדשמיד רב, אפענבאך
 ד"ר א. דראבקין רב,
 פטרבורג
 ד"ר י. דייטש בוויען
 דניאל פוטוגראף, פיאטרא
 הרה"ג ע. הילדעסהיימער
 רב לעדת ישראל בברלין

ה' אברהם קליין, נאדי סאלאש
 אליהו קאפלאן, סקאפין
 דר' ד. קויפּמאן, בודאפעסט
 דר' קאלישער, רב; קופענהגין
 דר' א. קאמינקע, רב, פראג
 ש. רינאלדא, סאנפרנציסקא
 יצחק ראזנבערג, וויען
 דר' ראטשטיין, אלכסנדריא
 דר' א. ראזנבאכער, פראג
 י. ראזנהערץ, באסטאן
 א. ריטעווסקי, פוטוגראף
 שיינפעלד, רב, לואיסוויל
 ש. שטרויס, קארלסרוהע
 מ. שמואלעוויטש, אדעסא
 ש. שעכטער, מורה בבי"מ
 החכמות בקרעמבידגע
 אליהו שייך, מפקח על כל
 המושכות של הנדיב בא"י
 L. Schloss esq. London
 S. Schloss esq. London
 ד. שווארצבארט, רינא
 לעאן שאליט, רינא
 א. שנאימאן, לאנדאן
 דובער שפייערס דיין "
 דר' א. שטיעדעל, רב, וויען
 דר' א. שווארץ, מנהל
 בימ"ד הרבנים בווען
 ב. מ. שיינפעלד, קאכאנסק
 ב. שמשוני, פיאטרא
 W. Stjassni Wien

ה' שלמה י. לוי, רב, פירארא
 דר' ש. לואיס, ליווערפאל
 F. D. Mocatto esq. London
 מעסינג, רב, ס"ט לואיז
 מעסינג, רב, אינדיאנא
 מאדיאנסקי, יעקאמערינאס'
 ש. מעלי, רב, טריעסט
 י. מאירס, רב, מאנטריאל
 י. מיכאעל, עדינבורג
 יוסף מעלניק, ביאליסטאק
 דר' דוד סימאנואן, רב,
 קאפענהאגען
 דר' ארי' סאלפענדי, רב
 בדירקהיים והגליל
 D. E. Samuel Esq. London
 דוד שלמה סלאשטש
 מ"מ זמ"צ באדעסא
 דר' עהרענפעלד, רב, פראג
 א. עליאס, מאנשעסטער
 השר ל. ש. פאלאקאוו
 מאסקווא
 השר י. ה. פאלאקאוו,
 טאגאנאראן
 יצחק פיינבערג, אירקוטסק
 ארי' לייב פרידלאנד, פ"ב
 דר' א. פרידלנדר, לאנדאן
 הענרי פראנקלין, לאנדאן
 מ. פערעלשטיין, שיקאגא
 פייגין, ביאליסטאק
 לואיז קאלישער, טהארן
 דר' קליין, פאריז

דברים אחדים להתוצאה הנוכחית.

הספר הזה אשר אותו הוצאנו לאור ראשונה בקו בן
"אוצר ספרות ארץ ישראל" אשר החלטנו לווי'ל בישע ד'
הנהו אוצר כלום בספרותנו. בו נאספו כל הלכות א"י לפדמיהן
(ודרך אנכ גם הלכות אחרות שונות), גלילות הארץ, גבולותיה
וחלוקתה, ומחקרים בדברי ימיה, קדמוניותה ושאר ענפי מדע הארץ.
והנה את ערך הספר הזה, מעלתו ותועלתו בהלכות א"י, מדעה
וקדמוניותה ימצא הקורא להלן בדברי הגאונים, החכמים והחוקרים
מהמאה השלישית להאלף הנוכחי עד המאה הזאת. אולם הדבר
אשר עלינו להודיע, הוא הנחיצות אשר עוררתנו להוציאו לאור
מחדש (מלבד יקרת מציאות תוצאותיו הקודמות), והתקונים אשר
תקננו בהתוצאה הנוכחית:

הספר הזה נדפס כבר שתי פעמים. הפעם הראשונה בוויניציא
בשנת ש"ט, ובשניה בברלין בשנת תרי"א ע"י הר"ר צבי הירש חן טוב
ז"ל. והנה אין כל ספק אצלנו, כי הכתי אשר הגיע לידי מוציאו
לאור, לא הי' הכתי המונה והנקי אשר המחבר העתיקו אחרי
אשר עבר עליו ויבחנו ויצרפו, כ"א הכתי הראשון אשר בצדיו
ובשוליו נכתבו הערות והגהות רבות להביאם בפנים (ומהם הנהות
והוספות מחכמים מאוחרים¹) והמו"ל הביאן בתוך השורה שאעלה
נכתבו, במקומן ושלא במקומן, ולפעמים נוספו בו (אם ממעתיק
הכתי או מהמניה של הדפוס הראשון) מלים אחדות על מנת
לתקן את הבנת המאמר והן קלקלוהו², ובהתוצאה השניה

[¹ ראה שו"ת המב"ש ח"א סימן כ"א שהוא מחליט שההערה אשר היתה
כתיבה בפרק מ"ו בהכתי אשר מצא בידו הולכיהו איננו מהמחבר בעצמו כי אם מחכם
מאוחר, ומן הב"י (בתשובות מהר"י מטראני) חושב שהוא לבעל הכפוס בעצמו.
² לדוגמא נביא פה אחד מטיין התקונים האלה: בעמוד קל"ז כותב המחבר
לאמר: מה ששינונו סוף פרק האשה רבה (במנת צ"ו ב) שמע רבי חייו איקפדה על

אשר הוציא לאור הרצ"ה חן טוב ז"ל, נדפס הספר כמעט מכלי כל שנוי. טעיות דפוס טעמות תוקנו אמנם, אך לעומת זה באו בו טעיות דפוס חדשות למכביר, אשר מרביתם תוקנו בקונטרט מיוחד בראש הספר, ובו נתן המו"ל גם הערות והגהות רבות ממנו ומחכמי הזמן. אך הטעיות העקריות אשר הוכאו בהתוצאה הראשונה לרגלי העדר ידיעה במדע הארץ וקדמוניותה, לא ידע גם הוא לכיין ולתקן. ולכן החלטנו להוציאו לאור מחדש ולתקן ולהוסיף בו את התקונים וההוספות האלה:

א) לנקותו ככל האפשרי משגיאות וטעיות הדפוס שנפלו בשתי התוצאות הקודמות, ולהעמיד את נקודות ההפסקה על מקומן; לברר וללבן את המאמרים אשר באו בו שלא במקומם או מיותרים לגמרי. ובכ"ז לא השמטנו מאומה משתי התוצאות הקודמות, רק את הנוסחא המוטעת, הסגרנו בשני חצאי לבנה עגולות, ואת הנכונה — בשני חצאי לבנה מרובעות, ובמקום אשר הענין איננו מבואר די, לא הגהנו בפנים הספר מאומה, רק בשולי הדף העירונו «אולי צ"ל» וכו'.

לנבי רבי אמי ורבי אסי אמרו לו לא כך היה המעשה בבית הכנסת של טבריא וכו' עד שקדעו ספר תורה בהמתן וכו' והיו שם רבי יוסי בן קסמאי אמר תמה אני אם לא יהיה בית הכנסת זה בית ע"ז. הי' נראה שהוא המקום הנרשם היום שהיו שם ע"ז, והוא ברנל ההר צפוני לציון אמר רבי ירמיהו כמטהו קשת נגד מעון. — כן נדפס בהתוצאה הראשונה דף ל"ג עמוד א' וכן הוא בהתוצאה השנייה דף כ"ג עמוד א' — והנה המלות "הוא ברנל ההר צפוני לציון אמר רבי ירמיהו כמטהו קשת נגד מעון" אין להם שחר, כאשר יראה כל מעיין. אך באטת מלת "אמר" העומד לפני מלות "רבי ירמיהו" היא הוספת אחד המעתיקים או המניה, אשר לא הבינו את ההוראה האמיתית של מלת "לציון" ויפרשוה כפי הנראה על ציון עיר דוד. ולכן הוקשה בעיניהם הבנת המלות "רבי ירמיהו כמטהו קשת" שאחרי מלת "לציון", ויוסיפו מלת "אמר" (פבלי) להתכוון בו גם על ירו הווספה הוואת אין להמלים חאלה כל הבנה וכל ביאור). ובאטת הבנת המאמר הזה משוט מאד, וכונתו: שהמקום הנרשם היום שהיו שם ע"ז הוא ברנל ההר צפוני לציון [ירל קברי כלשון הכתוב (יחוקאל ליט ט"ו) ובנה אצלו ציון] רבי ירמיהו [שהוא רחוק] כמטהו קשת נגד מעון. [ציון [ירל קברי] רבי ירמיהו נודע עד היום בקרבת חמי טבריא.

(ב) את חלק ההלכה שבו, הדפסנו באותיות קטנות. וכל העינים הנוגעים במדע הארץ וקדמוניותה—באותיות יותר גדולות, והעינים הצדדיים—באותיות רש"י, למען ויכל התורני כהחוקר למצא מהר את אשר הוא מבקש. (ג) הציונים בתלמוד אשר היו בהתוצאה הברלינית בדפים מיוחדים בראש הספר, הדפסנום במקומם; ועוד הוספנו ציוני כתבי הקדש וסמני המשניות וההלכות שבהמשנה, הירושלמי והרמב"ם, ועוד ציונים נחוצים (ד). את כל ההערות וההגהות אשר אסף הרצ"ה חז טוב בקונטרס מיוחד בראש הספר, הדפסנו במקומן בסדר נכון, ולפעמים העירונו עליהן, וגם הוספנו הערות רבות להבנת דבריו, לחזקן או לסתורן. (ה) את מאמרי חז"ל הרבים ומפרשיהם המובאים בו, השוינו עם נוסחת הדפוס, העירונו על שינויהם⁽¹⁾ ומלאנו את החסר בהמקום הנחוץ להבנת הענין. (ו) את מרבית המקומות אשר נחסרו בהכתי"י ע"י שטוש ורקבון, ובהתוצאות הקודמות השאירו מקום חלק; השתדלנו למלאות את החסרון לפי הענין. (ז) בכל המקומות הנוגעים למדע הארץ וקדמוניותה, העירונו על השנוים והחדשות אשר נודעו לרגלי ההתגלויות והחקירות החדשות של התרים והחברות לחקירת ארזה"ק. (ח) שמות הערבים של המקומות; הצמחים ובעלי

[1] הרב הנאון הגדול הבקי הנפלא בכל ספרות התלמודית כקש"ת זכ"י מהר"ר שניאור זלמן שניאורואהן היו אב"ד דק"ק ל"בלין, הסתנורר כעת בעיר קדשנו ירושלים ח"ו נרצה בטובו לגלות לנו את מקור המאמרים המפורסם בתוספתות ומדרשים ועוד, אשר לא יכולנו לחשף את מקומן בעצמנו. מהם כבר באו במקומם ומהם יבואו בהוספות שבסיף הספר, וכן הואיל להבטיחנו לתת לנו הערות אשר יעלה במצורתו כמשך הדפסת הספר, זכרה לו אלוה לטובה.

[2] בהמקצוע הזה ה"י לנו לעזר ושעד הרב הסיסלג זכ"י כמוהר"ר שלמה אהרן ווערטהיימער, ועל הערותיו [מלבד שנינו הניסחאות] חתום שמו בר"ת "שא וז"ה".

החיים הנזכרים בוהדפסנו בנקוד נכון כמו שהם נכתבים
ונקראים בהשפה הזאת, ותרגומם הנכון.
(ט) בראשו נתנו תולדות המחבר; ובסופו מפתחות
מפורשות ע"פ סדר א"ב, כן לחלק ההלכה, וכן לחלק
המחקר והמדע.

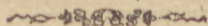
(י) ספחנו אליו שתי תמונות יפות ונהדרות, והן:
תמונת בית מקדשנו השני (לפרק השישי) ולוח המטבעות
העתיקות אשר עברו בארץ בימי הבית השני (לפרק ט"ז).
והנה לא נעלם מאתנו כי למרות עמלנו ועבודתנו הרבה; לא
הבאנוהו עוד ל ת כ ל י ת השלמות. ולכן נבקש בזה את כל גאונינו
רבנינו וחכמינו אשר יגיע לידם הכרך הראשון של הספר הזה;
ויהי להם איזה הערות על גוף הספר או על הערותיו; כי יאילו בטובם
לשלחן לנו נאגחנו נדפיסן בשמם בהחוספות שבסוף הספר.
ועתה אליכם מוקירי תורת וחכמת קדמונינו, ועמם חובבי
ארץ אבותינו והרחבת ספרותה נקרא: מהרו נא להביא את הספר
הזה אל בתיכם, ואף השתדלו איש איש כפי יכולתו להפיצו בין
מביריכם ומיודעיכם, למען נוכל לגמרו מהר, ולהוציא לאור את יתר
הכרכים של "אוצר ספרות ארץ ישראל" איש אחרי אחיו. ואתה
ד' הי' עוזר לנו, וזכות המחבר יגן עליכם להצילכם מכל רע
ולהצליחכם ככל אשר תפנו, ב"ר.

וטרום נכלה דברינו, עלינו להביע את רחשי תודתנו וברכתנו
לכבוד ידידנו הרה"ג חובב עמו וארצו וכו' מר יחיאל מיכל פינס,
אשר מעצמו ושלא עמלק"ם קבל עליו לעזור לנו בעריכת הספר
הזה, ובשקידה רבה עבד אתנו יחד בהגהתו ותקונו, והרבה הערות
שבהספר הזה מירי עמו יצאו, תהי משכורתו שלמה, ונקוה כי כל
מוקירי ספרות ארץ אבותינו וקוראי הספר הזה יחזיקו לו טובה
בעד עמלו.

המ"ל

ירושלם בשלהי ירח סיון תרנ"ו (אלף ותת"ח לנלותנו).

[1] התמונה הזאת לקוחה בעיורד"אור מתכנית בית המקדש אשר בנה האדריכל
המפורסם ד"ר Baurath C. Schick ע"ה"ק ובשובו הוא להרשות לנו לספחה להספר הזה.

ערך הספר ומעלתו

אצל גאוני וחכמי עמנו הקדמונים והאחרונים

- (א) הרב המכ"ט בתשובותיו סימן כ"א וזה לשונו :
וכשעליתי לירושלם ת"ו בשנת הרצ"ה מצאתי ביד
החכם השלם ה"ר לוי ק' חביב ס' "כפתור ופרח" שמדבר
כדיני א"י וחפשי ומצאתי שם פמ"ז כתוב וכו'.
- (ב) הרדב"ז מביא את דברי המחבר פעמים רבות כמעט
בכל חלק וחלק מתשובותיו.
- (ג) הרב בעל עבוד שנים (או תקון יששכר) שהי' תושב
עיה"ק צפת בשנת הר"צ מביא בדף ה' ו' את דברי
המחבר לענין חשבון שנת החרבן. השמטה והשטרות.
- (ד) מרן הרב יוסף קארו בביאוריו להרמב"ם הלכות שמיטה
ויובל פרק ד' הלכה כ"ט. ובבית יוסף לטור יורה
דעה סימן של"א. ובאחת מתשובותיו הנדפסת בשו"ת
מהר"י מטראני חלק א' סימן מ"ב.
- (ה) הרב יוסף ק' צי"ח בשו"ת אבקת רובל סימן י' ז"ל :
שוב ראיתי אחרי רואי ואשמע קדוש מדבר ה"ה הר"ב
כפתור ופרח, וגם מדבריו בספר שהוא מצאתי אן לי סמך
וסעד לדברי שכתב שם פרק י"ז וכו'.
- (ו) הרמ"א בהנהגותיו לשלחן ערוך יורה דעה סימן
של"א סעיף י"ט.

ז הרב מהר"י מטראני בשו"ת מהרי"ט סי' מ"ב ומ"ג ועוד.

ח) הרב בצלאל אשכנזי בתשובותיו דף מ"ט וז"ל:
ואני אומר כי זה החכם החסיד מרוב חביבותיה בארץ
ישראל ובמצותיה כו'.

ט) הרב בעל תוספות יום טוב במס' שביעית פ"ו מ"ה וז"ל:
ומתברר כאשר העיד על עצמו הוא עד וראה שאמר בזה
הלשון: "הן הייתי בשני שנים בגליל דורש וחוקר, ועוד
יחמש שנים בשאר ארצות השכמים לא מנעתי עצמי שעה
"אחת מרגל הארץ ברוך העוזר". וכל דבריו ז"ל בחקירה
רבה כאשר אמר, וכמבואר בספרו שנחפוש רב בדק
המקומות עד שידע אנה הם אחת לאחת אנה הם וכו'.

י) הר"ע מהאדומים בספרו מאור עינים סוף פרק נ"ו וז"ל:
והחי אשר יתן אל לבו לדעת בדיוק כל המשקלים
דאורייתא ודרבנן השעורים למיניהם בלח וביבש, יבקש לו
ספר כפתור ופרח פרק י"ז כי הרבה לדקדק ולפרש אותם
לפי כל הדעות שנמצאו.

יא) הרב חיים יאיר בכרך, בשו"ת חות יאיר דף ד' וז"ל:
והנה מקרוב נודמן אלי ספר הקדמון שמו "כפתור ופרח"
הביאו הרמ"א ב"ד סימן של"א סעיף י"ט, זכרו בשו"ת
רדב"ז וכו'. חברו גדול מוסלג אחד מבני ארץ ישראל,
והאריך מאד מעניני המשקלות ומטכעות שכארקסו אנצ'יא
ופרובינצ'יא, כי ה' מבני הגרוש בשנת ס"ו לאלף השישי כו'.

יב) הר"ר יעב"ץ בשו"ת ח"ב סימן ל' וז"ל:
ועכשיו זיכני השי"ת לראות שכונתי לדעת הגדולים
הקדמונים, בשבוע הלז כו' קנו לי ספר אחד ישן נקרא
"כפתור ופרח" אשר לא ראיתיו עד הנה וראה פניו לא
פללתי כו', ובהיותי משוטט בו לרוב חשקי כי חדת הוא
לי וקדמון. (שם תשובה צ"ט): הרוש גדול נמצא בספר

כפתור ופרח הקדמון וישוב הגון וכו' שוב זיכני השית'ב
שכא לידי ספר כפתור ופרח ומצאתי ראיתי כו'.

יג) הר"ר צבי הירש חיות ז"ל (ממכתבו להרצ"ה חן טוב
הנדפס בראש תוצאתו):

. . . . . זה ספר כפתור ופרח תולדות חכמתו של האדם
הגדול איש תורי בר"מ הפוחי ממגורשי צרפת בשנת ס"ו
לאלף השישי . . . . . כבר מפואר ומהולל אצל כל
רבותינו הקודמים, כלם הזכירוהו לשבח ולתהלה בכל
מקום אשר הגיעו לדבר מענינים הנהוגים היום בארץ
ישראל. . . . . ונהירנא בילדותי בהסתופפי על דלתות
מורי ואלופי הגאון מופת הדור מוהרא"ז מרגליות במסשרת
"בית אפרים וראש אפרים" הובא אליו ספר יאבקת
דוכל" שו"ת למרן הב"י, ומוכא שמה תשובת הר"מ גלאנטי
אשר נתן תודה להשי"ת כי זכה לראות ספר זה; כי לא הי'
בנמצא רק אחד בעיר ושנים במשפחה. ואני זכיתי לראותו
דפוס וזינעציא מהודרת מאד, גם נמצא ת"י העתקה אחת
בכתב. אמנם הן אותם אשר בדפוס והן אותם אשר בכתב
רבו בהם השגיאות והמעיות כמוי). . . . . וכאן לא באתי רק
לעורר המעיין איך דברי המחבר הזה היו חשובים וספונים
אצל כל חכמי הדורות במשך ת"ק שנה, וכלם שמחו
מאד עת אירע לידם הספר היקר הזה אשר הי' ספון
טמון באוצרות הספרים למלכים וגדולים . . . . .

יד) הח' משה בן מנחם (הרמבמ"ן) בכיאוורו לבמדבר (ליד ה'):
בספר כפתור ופרח וכו' שהי' ממגורשי צרפת בשנת ס"ו
לאלף השישי כמו שכתב כו'. ומדבר מבנין ירושלם והמקדש
והעירות שבארץ ישראל ומשעורי המדות והמטבעות והרבה

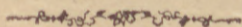
[1] סה חשב הרב ז"ל תקונים אחדים אשר הגיה ותקן בהספר הזה ואנחנו
הבאנו אותם בסנים איש איש על מקומו.

מרח הרב ועבר אדמת ישראל, עלה הרים וירד בקעות
 לדעת עניניה, והחבור ההוא יקר עד מאד, לא ראיתו
 כי אם בבית הספרים של מורי הגאון מוהרצ"ה אב"ד
 בקהילתנו, ונמצא ממנו כת"י באוצר הספרים של מוהר"ר
 דוד אפנהיימר המפורסם.

(טו) החכם כמוהר"ר יט"ל דאקטאר צוניץ בהקדמתו לספר
 "מסעות בנימין" בתרגום בריטאני (ונדפס אח"כ
 במאמרים המאוספים אשר הו"ל ועד הצוניץ
 שטיפטונג אחרי מותו כרך א' צד 141).

איש תורי הפרחי בעה"מ ספר היקר מאד יכתור ופרח
 אשר הי' בזמן הניסע מאנדעוויל; לו משפט הככורה
 במחקרי הארץ הקדושה. . . ומרוכ תשוקתו וחבתו לארץ
 הקודש וחפץ לכו לדעת כל המקומות אשר נזכרו בכה"ק
 על מכונם, הקדיש שבע שנים שלמות לעבור את הארץ
 הזאת לארכה ולרחבה, כנזכר בהקדמתו. שתי שנים
 הקדיש לעבודת אדמת הגליל וחמש שנים בשאר ארצות
 השבטים, ובשקידה עצומה און וחקר להסכים את אשר
 ראו עיניו עם כל אשר נאמר לחכמי ישראל הקדמונים
 חכמי התלמוד. . . . . וספרו זה כולל כל הלמודים
 והדינים הנהוגים בארץ הקדושה, וכן כלולים בו המקומות
 אשר ראו עיניו, והכתובים בזר תפארת הבקור והחקירה
 על גבולותיהם ועל מצביהם ומרחקם זה מזה, וכן און
 וחקר שאר למודי הגיאוגראפיא הנוגעים לארץ הזאת
 וידבר גם על העצים והאבנים והצמחים בארץ הזאת. . . .

(טז) הגיאוגראף המפוי (שאינו ב"ב) קארל ריטר כותב לאמר:
 רק אם יתורגם הספר כפתור ופרח לאחת משפות ארופא,
 אז תדע ארופא להבין ולהעריך את יקר ערכו ותועלתו
 במדע הגיאוגראפיא של ארץ פלשת.

תולדות הרב אישתורי הפרחי

הראשון בחוקרי ארה"ק¹:

עוד כשש מאות שנה לפנינו, במרם עלה על לב איש מאחינו לעסוק ביהוד במדע ארץ קדשנו לגכולותיה וחלוקתה; דרך כוכב מבית יעקב המנורשים והנרחים מארץ צרפת. ובקרני אור הקירתו העמוקה, הפיץ את העבים אשר העיבו את פני המחקר הזה מעת הגלינו מארצנו. — מכארי החורה ומפרשיה אשר לפנינו, עמלו אמנם לכאר את גבולי הארץ וחלוקתה ע"פ רוח מבינתם. אך מאשר כי רגלם לא דרכה על אדמת ארה"ק, לכן לא תמיד התאים ביאורם את המציאות. ועוד זאת כי ביאוריהם הועילו רק להכנת הכתובים, לא לדעת איה הם המקומות בארה"ק ומה שמם בעת, עד כי יושבי ארה"ק אשר ראו בעיניהם את הארץ, ואחינו בחו"ל אשר שמו עינם במפת הארץ מעשה ידי התרים מבני העמים, לא ידעו לכוין את שמות גבולי הארץ ומקומותיה הנזכרים בכח"ק וכדברי חז"ל, עם המקומות אשר ראה עינם ואשר שמעה אזנם. רק אישתורי הפרחי הי' הראשון מיושבי ארה"ק אשר שם לבו לחקרה ולררשה. ולכן בצדק נקראהו הראשון בחוקרי ארה"ק. האמנם גם בהמאה שלפניו היא המאה האחרונה להאלף החמישי העיר ד' את רוח אחדים מגדולי עמנו וחכמיו לתור את

[1] המקור האחד לתולדות אישתורי הפרחי הוא ספרו זה. וכבר שאבו ממנו החכמים הנודעים הריט"ל צונץ בראש הספר "מסעות בנימין" בתרגום אנגלי הוצאת החכם א. אשער [ונדעם אח"כ בספר I Gesammelte Schriften] והחכם ד"ר נייבויער בספר Les Rabbins Francais אשר הו"ל רנאן חלק ב' צד 57. והרצ"ה חן טוב הוסיף דברים אחרים בתרגום דברי החכם צונץ אשר אסף בראש תוצאתו. ואנחנו החאמצנו להשלים את תולדתו לשכללה ולסדרה בסדר נכון ככל האפשרי.

ארה"ק, וארכעה מהם הואילו עוד לרשום בספר לזכרון לדור אחרון את כל אשר ראה עינם ואשר שמעה אזנם בארץ חמדתנו, הלא הם: הנוסע ר' בנימין ממודילא אשר עשה לו שם עולם בספר מסעותיו; לא רק בין עמנו כי אם בין כל העמים הנאורים. המסבב ר' פתח' מרגנשבורג, הרב ר' שמואל ב"ר שמשון והרב ר' יעקב שליח ישיבת פריז. אולם את ארכעה מטיבי לכת האלו לא נוכל לכנות בשם "חוקרי ארה"ק", כי המה בבואם לארה"ק הלכו רק בדרך הסלולה דרך השיירות, ולא נטו אף שעל אחד הצדה למען דעת את תכונת המקום והיותר נודע בקורותינו ודברי ימינו, ולכן נשמע מכלם כמעט שפה אחת ודברים אחדים. — זאת ועוד אחרת, המה ספרו לנו רק את אשר שמעה אזנם מיושבי ארה"ק על אדות שמות העתיקים של המקומות אשר עברו בהם, מבלי להביא תחת שכט הבקרת את המסורות האלו, אם מתאימות הן את כל המסופר על אדות המקומות האלה בכתבי הקדש ובדברי חז"ל. — לא כן הרב החוקר הזה אישתורי לבית פרחי; הוא בבואו לארה"ק נטר אומר לתור אותה לארכה ולרחבה, לחקור ולדעת את שמות כל עריה, כפריה וחרבותיה, ולהשוותן עם שמות ערי ארה"ק הנמצאים בכה"ק ובדברי חז"ל. ולכן רק אותו נוכל לכנות הראשון בחוקרי ארה"ק.

החוקר הזה ידע היטב כי בהמלאכה הגדולה והקדושה הזאת אשר קבל עליו ברוך עמל ויגיעה רבה וגם מטירת נפש ממש. ידע גם כן כי המלאכה הזאת לא לחדש ולא לשנה היא, ולכן הקדיש שבע שנים תמימות ורצופות לעבודתו זאת, ולא רק למדע ערי הארץ, גבולותיה וחלוקתה, כ"א גם לחקר תכונתה וקדמוניותה, טבע עצייה וצמחיה, משקלותיה, מדותיה, מטבעותיה ודברי ימיה, שם את לכבו, ואשר שמעו אזניו העלה ראשונה בכור הבקרת, ובגודל בקיאותו בכל מקצעות התורה הכתובה והמסורה; בחנם, צרפם ויזככם לדעת ולראות אם נקיים הם מכל סיגים, ואם לא הועם זהרם מאבק הזמן הרב אשר רכין עליהם. לאיש מצוין ומורם מעם הזה הלא חובת החוב נפשנו להכתיר בשם הראשון בחוקרי ארה"ק.

ארצו ומולדתו.

הרב אישתורי הפרחי הנהו חטר מנוע רבנים וחכמים גדולים אשר העשירו את ספרותנו עושר רב. — אביו הרב ר' משה הפרחי היה חכם תלמודי מצוי, ויחבר ספרים שונים אשר לדאבוננו נאבדו מאתנו וגם מהותם לא נודעו לנו אל נכון¹, רק בנו הרב ז"ל מזכירו פעמים רבות בספרו זה². זקנו³ הי' הרב ר' נתן מטרונקטילא⁴ מחבר ספר "שער התפיסה" על דיני ממונות, וגם ביאור על התורה והוא נזכר פעמים רבות כבעל התרומה והמאירי, ונכדו מביאו פעמים רבות בספרו זה⁵. אביו זקנו היה הרב ר' מאיר מקרקסון (ד"א תתק"פ) הנודע ע"י ספרו "העזר" הכולל תשובות להישגת הרו"ה על הרי"ף, וגם אותו מזכיר כן נכדו זה פעמים רבות בספרו⁶. — ומשאר בני משפחתו נודעו לנו: הרב ר' יעקב בן מכיר אבן תבון ממונטפישלייר⁷ מחבר ספר "עקר הדחיות" ועוד, והוא הי' גם רבו ומורו של הרב אישתורי כאשר נזכיר הלאה.

1) הרצ"ה הי"ט משער כי ר' משה הפרחי חיבר פירוש על מדרש חוית וספר כולל חרושי מסכתות או דינים. אולם כבר העיר החכם ד"ר נייבויער כי ההשערה הזאת איננה מוכחת כלל. היא נשענת רק על מה שבנו מביא פעם אחת ממני פירוש על מאמר אחד במדרש חוית, ופעם אחת פירוש במסכת כתובות. ופעם אחת חידוש בהלכה, והלא יובל חיות כי ספר ר' משה הפרחי כלל ענינים שונים ונפרדים כלרך ספרי רבני ארצו. אך זאת נראה ברור מהמקומות הנזכרים כי ר"מ הפרחי חיבר ספר או ספרים כי בהמקומות אשר הוא מביא ביאור או פירוש אשר ש מ ע מ פ ז אביו הוא אומר כפירוש י"מ פ ז אבא מורי זלה"ה או "קבלתי ט פ ז אבא מורי זלה"ה.

2) פרק ד' ה' י' י"ב י"ג כ"ה מ"ה.

3) הרצ"ה הי"ט חושב את ר' נתן מטרונקטילא לאביו אביו. — אולם כבר העיר החכם ד"ר נייבויער כי לא יתכן לאמר שר' נתן זה אשר הי' מצדפתו כאשר תעיד עליו שם עירו זהו אביו אביו ר' משה אשר הי' יליד ארץ ספרד, ולכן משער הוא כי ר' נתן זה הי' זקנו מצד אמו.

4) נקרא גם מטרונקטיל או מטרונקטיליש והוא סרור העיר Arles בצרפת.

5) פרק ד' ה' י' י"ד נ"ט.

6) פרק ד' ה' י' י"ג ט"ו כ"ה מ"ג מ"ד מ"ה.

7) היא העיר Montpellier בצרפת.

מקום מולדתו היא העיר פלוראנצה (Florenzia) אשר בארץ ספרד⁽¹⁾ ועל שמה נקראה משפחתו בשם הפרחי⁽²⁾. — שנת לידתו בדיוק נעלמה מאתנו אך זאת נדע כי הוא נולד בסוף העשר השלישי או בהתחלת העשר הרביעי⁽³⁾ של המאה הראשונה להאלף השני.

בשרונותיו, חנוכו ומוריו.

איש תורי הפרחי הונן מאת ההשגחה בכשרונות נעלים ונפלאים. הוא היה בעל שכל זך וישר ודעת רחבה להבין דבר מתוך דבר⁽⁴⁾. וכשרונו היותר נעלה ונפלא היה בזה זכרונו; עד כי

⁽¹⁾ כן הוא אומר בעצמו בפרק נ"ה מספרו זה: "ועיר מקום מושב אבותי ושמה פלוראנצה בארץ אנדלוס" וכו'. והנה המקום פלוראנצה בארץ ספרד הוא בעת דק אהו זה של איש יהודי, הוא איננו במחוז אנדלוס אשר בצפון ספרד, כי אם במערב הארץ, אך אין ספק כי המחבר קרא את כל ארץ ספרד בשם "ארץ אנדלוס", כאשר כן יחשב את העיר ברצלונה לאחת מערי אנדלוס, ונס הרמב"ם וכל חכמי הזמן ההוא קראו את כל ארץ ספרד בשם "אנדלוס".

⁽²⁾ תרגום "פלארא" בעברית "פרח". אולם בדבר שמו הפרטי נעלה הוא מעל כל ספק כי היה "אישתורי", אם כי השם הזה איננו מצוי. (לא כהשערת הרצ"ה הי"ט שהמחבר העלים שמו ובאמר בראש הקדמתו אמר העבד העברי איש תורי, כוננו כי הנהו ממקבלי התורה, ורק בדרך מליצה חלק אותו בראש הקדמתו לשני מילים "איש תורי" להראות בזה כי הוא התייר אשר תר את הארץ לארבה ולרחבה. ובראש ספר הכבושים אשר תרגם משפת רומי⁽¹⁾ כאשר נזכיר הלאה) הוא כותב בעצמו בזה הלשון: "אמר המעתיק אישתורי ב"ר משה הפרחי ז"ל" וכו'. והשם "אשתור" או "עשתור" נזכר בירושלמי בכורים ס"א ה"ד. ואהדים מרושמי הספרים קראוהו בשם "יצחק הכהן", ואנחנו לא נדע בל מקור להשם הזה.

⁽³⁾ בסוף הקדמת ספרו זה הוא אומר בזה הלשון: ". . . בעצם למודי נרשומי נבית אבי ומארץ מולדתי ערום יצאתי, שולל הלכתי, נער היותי, מנוי אל גוי וממטלכה אל עם לא ידעתי לשונו נדחתו . . ." ומדבריו אלה כי בעת נרוש צרפת בשנת ס"ז לאלף הששי היה עוד נער, נראה אמנם כי הוא נולד בסוף העשר החמשי. אולם מאשר כי מיד אחר הנרוש העתיק והבר כמה ספרים שונים (כאשר נזכיר, ובבואו לארצה"ק בשנת ע"ג כבר היה רב חיליה בתורה ויחל לניד בעבודת ספרו זה, לכן אין כל ספק אצלנו כי היה אז כבר כבן שלשים, ומלת "נער" הנזכר בדבריו הוא רק ליופי המליצה.

⁽⁴⁾ במקומות רבים מספרו זה הוא טבאר הלכות רבות סתומות בדבריו חז"ל, על אזהה ענינים הם מוסבים. ולדוגמא ראה פרק מ"ר סקא י"ב מעיינות.

כל מה שקרא ולמד הי' כפאן דמנח בקופסיה ויהיו שגורים על פי
 כמעט בלשונם ממש¹) עד כי נוכל לתארה בשם בור סיך שאינו
 מאבד טפס. אך לא הי' סיני ועוקר הרים בפלסול וסברא.
 ראשית למודי התורה למד בל"ם אצל אביו הרב ר' משה²;
 ובעודנו נער שלחהו אביו לארץ צרפת ללמוד תורה מפי זקנו הרב
 ר' נתן מטרונקטילא הנז' ולצקת מים על ידי שאר גדולי הארץ
 הזאת וחכמיה. והי' רבו העקרי הרב טהור קדוש ר' אליעזר בר' יוסף
 דשינון הנשרף על קדושת השם ביום שני של ר"ה³ (ה"א פ"ב),
 ואותו מזכיר פעמים רבות בספרו ביראת הכבוד, ובשנת ס"ב (בערך)
 הלך למונטיפיזלייר (Montpellier), ושם למד תורה מפי קרובו
 הרב ר' יעקב בן מכיר אבן תיבון ממונטיפיזלייר (ולפי הנראה למד
 ממנו גם חכמת התכונה). ואח"כ מפי הרב רבינו אשר בר'
 יחיאל (הרא"ש) אשר בא אז מאשכנז⁴.
 בהיותו עוד צעיר לימים מלא כבר את כריסו בכל מעדני
 התורה הכתובה והמסורה ומפרשיהם, וכל איש ישתאה לראות את

[1] ראיות הזקות להשערנו זאת הן: א) כי מן הנמנע הוא שכעיר הקטנה בית-
 שאן אשר בה התישב אחרי ביאו לארה"ק, ימצאו כל הספרים הרבים, וביחוד ספרי
 דקדוק, מחקר, פסאח ועוד (אשר רבים מהם נתחברו מחכמי העמים) אשר הוא מביא
 בספרו זה. ב) שנויי נוסחאות שאנו מוצאים בדבריו, אשר רבות מהנה חזותן מוכיח
 עליהן כי אינן אלא סרי שגירת הלשון מבלי היות הספר בעצמו מול עיניו.
 [2] במקומות אחדים מספרו הוא מביא מאמרים ופרושים מפי אביו ז"ל, וכותב:
 "מפי אביו מורי ז"ל" או "קבלתי מפי אבא מורי ז"ל".

[3] זה לשונו עמוד רי"ח: "הבאתי את זה מדברי רוח הקודש מורי כי ענמה
 נשיני לקדושתו ולנשרפים בנורתו. על דבר אמת היתה שרפת נרתי, ונשמה קיימת, יום
 שני אל הקסא אהוו סני כסא. היו בהטאינו מאד, מהרוננו לודו, קדושים כלם מספר כלם
 צדיקים, מי יתן בספר ויהקו ספרי המלך מלכו של עולם, לפניו יתנו עיריהם ויצרקה,
 היו עוברי ברית דת משה עברית שנפרעון מן העידות והידים ידי עשו, עושה שלום
 במרומו ואמר די לצרותינו ושלום יעשה לנו.

[4] הרדב"ז בתשובותיו סימן ל' כתב כי אישתורי הי' תלמידו של הרמב"ם,
 והרב בעל שה"ג רוצה לפרש את כונת הרדב"ז לאמר כי הוא הי' מהתלמידים בעקבותיו
 של הרמב"ם ז"ל. אולם הרואה בשורת הנז' ובסימן רי"ט יראה כי הרדב"ז כפחילת
 עבודו לא כיון את זמן המהבר, כאשר כבר העיר על זה הרד"ק קונטרסו בעל קה"ד.

עצם בקיאותו בכל חררי המשנה, התוספתות, התלמודים והמדרשים וכל הספרים אשר חזברו אחריהם עד זמנו, וכספרו זה לבד הוא מביא מאמרים ודעות משכעיים ספרים ויורת (1) שחזברו אחרי חתימת התלמוד, ומלכד ידיעתו העצומה בתורה"ק, רחש לו ידיעה רבה ועמוקה בחכמות ומדעים ושפות עתיקות, וידע על בורין שפת רומי וערבי ומדע הארצות וחכמת התכונה והרפואה, ויהי בקי בספרי החכמים: אריסטו; אלפרגני אבוקראט, בטלמיס, גאלינוס, אבן סינא ועוד,

תכונותיו ומדותיו.

כגודל ידיעתו בתורה ומחקר, כן רמו ונעלו תכונות נפשו ומדותיו. הוא ה' מיחידי הסגולה אשר תורה וחכמה, תכונה ואמונה במ יחד נצמדו, ואשה לא צרה לרעותה, ובידיעותיו בחכמה ומחקר, השתמש לרומוס ולפאר את דברי חכמינו ולהראות לעין כל כי רבים מחו"ל בעלי התלמוד ידעו ידיעה ברורה בכל החכמות כפי מצבם בימיהם. ועוד בהיותו בכרצלונה חבר ספר מיוחד על הדבר הזה (ראה הלאה ספריו), וגם בספרוזה מבאר הוא איזה מאגדות חו"ל בדרך המחקר והמדע המתקבלים על הלב⁽²⁾. אולם בכ"ז קבל לפעמים דברי אגדות חו"ל כפשוטן, אם כי עין כל חוקר ובקי בדרכי אגדת רז"ל וסגנונם תראה כי נאמרו רק בדרך מליצה או הפלגה⁽³⁾.

בדרכי ההוראה נטה לבו בכלל להקל בכל מה דאפשר באופני קיים חקי תורה"ק, בהמצאות נכחות על פי

[1] ראה מאמר "זכרון שם" בסוף הספר.

[2] לרונמא ראה ביאורו על המאמר: שלשה סתחים לניחנס (עמוד צ"ח) וביאורו להמאמר "ירושלם יושבת בטבורו של עולם" (עמוד ק"ג). ומאמר "ארץ ישראל נבזה מכל הארצות" (עמוד ק"ז).

[3] לרונמא ראה עמוד ק"א בדבר מאמר חו"ל: "עתידה ירושלם שתגבה למעלה שלש פסאות וכו'" ובהערותנו שם, ובעמוד רמ"ב.

הדרכים והכללים אשר המציאו חז"ל ורבותינו הקדמונים ז"ל). וירב להוכיח בראיות נכחות כי יש הרשות לחכמי כל דור ודור ופרנסיו להתיר איזה אסור מאסורי רז"ל בשעת הדחק ואין להם לחוש לסכת האסור², ולעומת זה לא נמנע מלאסוף בפרק ה' מספרו זה אסורים רבים הנוכרים בדרז"ל ובני אדם מקילין בהם. וכן הי' מנגד חזק לאלה דמסנפים עצמם בתעניות, ולכן אסף בפרק ל"ט מספרו זה כל מאמרי חז"ל המנגדים לתעניות גדבה. וכי מאמרי חז"ל רבים המורים כי היהודי יוכל להנות מעוה"ה אם רק יכוין ליהנות למען יוכל לחיות ולעבד את בוראו. הוא הי' בעל לב טוב, נפש עדינה, אוהב שלום ובורח מן המחלוקת, רחוק מכעס וקפדנות; וגם בדברו בפרק ה' מספרו זה על אדות דיני הקראים ודעותיהם הנפתלות בבאורי מצות התורה, הוכיח את משוגתם רק בדברי חרודים ולא בשנאה וכעס. ולהיפך יצוד לקרבם לדתנו, ומספר כי הקראים שבזמננו אינם מוסיפים גרעות; והרכב מהם עברו בימיו כמצרים לדעת הרבנות³. הוא הוקיר במאד את תוריו ורבותיו, ולא רק את רבותיו אשר יצק מים על ידם, כ"א גם את גדולי המורים אשר שאב מים מבאר חכמתם. וביחוד הוקיר וכבד במאד את תורינו ומאורינו הרמב"מ ז"ל, עד כי כמעט בכל הלכה אשר התחיל לישא וליתן בה, הביא מתחלה

[1] בפרק מ"א פסקא "האמנס" צווד וימציא עצה ליושבי ירושלם כי ווכלו לסדות את המעשר שני שלהם בחלק העליון של העיר שהיא בליס ציון ובציון מותר לסדותו למען לא יצטרכו יושבי ירושלם להעמיס עליהם את המרה הנדול ולהוליך את המעשר שני שלהם לים המלח. ובפרק מ"ד פסקא "לבאר" התיר להלוות כרבית לסותרו הים בתוספת אחרי שיש אפשרות שיופסד הקרן.

[2] זה לשונו בפרק ה' עמוד ס"ו: נמצא שדור דור ופרנסיו דור דור וחכמיו כשזוהר הדבר להם באיסורין כיוצא באלו שאין לחוש לסכת האסור שבעבדיו אסרותו חכמים ז"ל בשעת הדחק מתירין אותו. ובכ"ו בסוף דבריו הוא מסיים לאמר: ועל הכל אנו אימר בעל נפש שומר סיו עם שהאמת הביב.

[3] בפרק ה' יספר כי בארץ הצבי היו משתמשים בספר חזרה שכתבו קראים, אך הוא מנגד לזה ואימר כי בעיבוד העורות ובתיבת הזכרות לשמן לא נוכל להאמין בהם.

דעת הרמב"ם ואח"כ דעת משיגיו: ונשא ונתן בהם¹. וכן
 הי' נזהר במאד להזכיר את כל דבר הלכה או חרוש בשם אומרו².
 אך על כלן גדלה מדת ענותנותו, וכאשר השלים את ספרו,
 הביאו לאחד מחכמי ירושלם למען הגיהו³. וגם בעבודתו כתכונת
 הארץ, גבולותיה וחלקיה אשר עבד בה שבע שנים תמימות
 בשקידה רבה ומסירת נפש ממש, עבודה אשר לא קדמהו אדם
 מעולם, גם בעבודתו זאת לא התגאה ולא התרברב, רק חשב
 את הדבר לעבודה ויגיעה פשוטה ולא לרוח יתירה ויתרון השגה⁴.
 וענותנותו הרבה הזאת הסכה לפעמים אריכות נפרזה בספרו זה
 כאשר נבאר הלאה.

את ארץ אבותינו אהב, כבוד והוקיר במדה שאין למעלה
 ממנה, ומה מאד גדלה שמחתו כאשר זכה לבוא אליה ולהסתופף
 באחת מעריה, וכיחוד אחרי החילו לחקור בנבולותיה, מקומותיה
 וקדמוניותה, ויעריץ ויקדיש במאד את חרבותיה ושרידי זכרונותיה
 וכל האגדות והמסורות אשר הקשיבו אזניו אדותם, ויחפץ בכל
 לבכו ונפשו כהתרחכות ישוב אחינו בה⁵.

קורותיו ודברי ימיו.

בעודנו צעיר לימים כבן עשרים וחמש נגרש הוא עם יתר

[1] בפרק מ"ז אחר שהוא מבוא דברי הר"ם ד"ל ומספיל בהם, הוא אומר בזה
 הלשון: "ואל הרב ד"ל יש לי להאמין אף על שמאל שהוא זמין".

[2] גם פירוש מלה אחת שמצא אח"כ בעצמו את הפירוש הזה בספריו, לא נמנע
 מלכתוב: "עמי מה"ר ברוך ד"ל, אח"כ מצאתי וכו'" (עמוד קכ"ז).

[3] הוא הרב ר' ברוך ד"ל.

[4] זה לשונו בעמוד רס"ב: "עתה אקום יאמר הי' זכ"י בעורו אנלה הנעלם
 בדור הזה לשאינו יודע מא"י מנבולי השבטים ועיריותיה וכו', זה החפוש חביב
 אצלי מחפוש מקומות הכוכבים ברקיע וכו'. על כן באתי אני הרל השפל לספר לאחי
 ועמי מה שמצאתי בזה המבוקש ואין זה מיתרון השנתי על השנת מי שאינו מדבר בזה
 אלא מיתרון חקרתי על חקרתי ותנועתי על תנועתו".

[5] ראה להלן "קורותיו ודברי ימיו".

אחיו מארץ צרפת ברשעת המלך פיליפ האכזר ביום עשיק עשירי
 לחדש אב ה"א ס"ו ג) (22 יולי 1306), וכיתר הגולים הלך גם
 הוא לפרסיגנאן (Parfignan) ומשם לברצלונה ובה ישב כשבע
 שנים²⁾, ויעסק בתורה וחכמה, ויתרגם וגם חיבר ספרים שונים
 אשר נזכרים הלאה. ואחרי כן גמר אומר לעזוב את בני משפחתו
 וארץ מולדתו ולעלות לארה"ק ולהאחו בה. ובשנת ה"א ע"ג בא
 לקאירא בירת מצרים ויתעכב בה זמן קצר, ומיד כבואו הכירו כל
 חכמי העיר הזאת וגדוליה, וביניהם גם הרב ר' שמואל הנגיד נכד
 הרמב"ם ז"ל, את גדל ערכו ומעלתו, ויקירוהו ויכבדוהו
 במאד ויבקשוהו כי יתאחו בעירם. ולא נעתר להם ויעל אחרי
 עבור ימים מעטים ירושלימה. ויחל מיד אחרי כואו לעסוק
 בחקירת ארה"ק, וביחוד בחקירת תכונת ירושלים וחלקיה³⁾,
 וכל הענינים הנוגעים לקדמוניותיה, ומדת הר הבית, ולמען
 נוכל לדעת את המקום אשר נוכל לגשת אליו כעת כמוטאתנו.
 גם חכמי עיר קדשנו זאת ורבניה הכירו את ערכו ומעלתו
 ויקרבוהו כמו נגיד ויקצבו לו הספקה למחיתו מקופת הקהל כלשאר
 החכמים הגדולים אשר תורתם אומנתם⁴⁾. אך בראותו את פירוד
 הדעות פלמת הריב אשר פרץ בה ע"י מתנגדי הרמב"ם (ובראשם
 ה"ר שלמה פטיט) ומצדיקיו, השורר בה, החליט לעזוב⁵⁾ את ירושלים,
 עוד לפני מלאת לו שנה לשיבתו⁶⁾, בה ולהאחו באחת הערים

[1] כן הוא מספר בעצמו בפרק נ"א מספרו זה, ונתן טיפן להשנה הזאת אב
 ה ט ו א ה, וכן ויגרשהו ו' לך.

[2] כי בשנת ע"ג כבר היו במצרים.

[3] ו"ל פרק מ"א מסקא "האמנם": ולזה תמצא כמות ישנות תחת הבתים וכו'.

[4] ראה הקדמתו עמוד ג' ובהערה 2, 3.

[5] כן דבריו בהקדמתו: . . . דירת הנרכים לשבת בצער עובתי, עם שיושביהם
 בהסידורם עונותם ממועדים ידעתי ידעתי, גם בנדולות ללכת בהם לא נסיתי, בנסלאות
 ממני לא שאלה נפשי, ואליהם לבי לא הטה, ולאספוי נפשאי מס לו ג ת א. . .

[6] כן נראה מפרק ה' עמוד קמ"א שכתב: ואני כבואי אל הארץ הקדושה בחמר
 עליון שמעתי כי בנוש חלב וירושלים היו קורין המגלה יד ופ"ו וכו'. וכתבתי על
 זה אל הר' מתתיהו ז"ל וכו'.

הקמנות, למען יהי דחוק משאין קריה, ויוכל לעסוק בתורה ומחקר כהפצו, ויבחר לו את העיר הקטנה והנעימה "בית שאן" למושב לו, אשר בה ה' אז ישוב קטן מאחינו; למען יוכל לשבת במנוחה ולעסוק בחקירת ארה"ק ולחבר חבור מיוחד מתוצאות חקירותיו¹, ובה בלה את כל ימיו. אך כפעם בפעם הלך ירושלמה לבכות על שממותה, לחקור על תכונתה ולהתיעץ את רבניה וחכמיה בחקרי דת והלכה.

לא נוכל לדעת אם כבר הכה רעיון חקירת ארה"ק שורש בלבו עוד בהיותו בחו"ל, ובעבורו גמר אומר לעזוב את בני משפחתו ולעלות לארה"ק; או כי אחרי עלותו אליה, בראותו כי אף גדוליה וחכמיה לא ידעו מאומה מגבולי הארץ וחלוקתה; וגם להלכות התלויות בארץ אין ספר מיוחד אשר יבארם ויבררם כל צרכם; אז רק אז עלה על לבו לקחת עליו את העבודה הגדולה והכבדה הזאת. אך בזה אין ספק כי עוד רעיון אחד מאד נעלה עורר אותו להעבודה הזאת. הוא חשב והאמין כי הרדיפות והגזרות אשר מצאו את אחינו בארץ צרפת, הם הם "חבלי משיח", וכי קץ הפלאות עומד כבר אחר כתליוננו². ולכן מצא לו לחוב קדוש ולדבֵר בעתו לחבר ספר על כל הדינים והמצות התלויות בארץ על גבולותיה וחלוקתה וכל חוקרי קדמוניותה.

ובהיות רבינו זה חכם וחוקר לכל תכלית, לא מהר בכתיבת ספרו זה עד אשר עבר את ארץ ישראל לגבולותיה, עריה וכפריה. לא חדש ימים ולא שנה תר את ארה"ק, כי אם שבע שנים תמימות ורצופות הקדיש לעבודתו זאת, שתי שנים

[1] זה לשונו בהקדמתו עמוד ג' וד': "... בסלנת ארמת ישראל בהסד עליון עברתי עיריותיה אדינותיה וכרכיה רובם דרכיה היו בשמים כפרים עם נידים ביניהם מצאתי בית שאן למגשה אשר בזלחבר את זה ישובתי בהרתי, יושבת על מים רבים מי מנוחתו ארץ חמדה מבורכתו ושבעת שפחות כנן השם תוציא צמחה ולכן עדין סתחה".

[2] ראה עמוד קריג אשר שם קבץ דעות אחדים מהנאונים על זמן הקץ, והיותר מוקדם שבהם היא קייח שהוא ליג שנה אחרי חתימת ספרו. ובספר ו' עמוד ס"א מביא מה ששמע מפי טהיר ברוך ז"ל בירושלם כי בשנת י"ז לאלף הששי אמר ר' חיאל מפדון לבוא לירושלם ולהקריב קרבנות.

בחקירת ותיור ארץ הגליל וחמש שנים בתיור ובקור שאר חלקי הארץ¹. ויתחקה בדיעת והגבלת גבולי ארה"ק הנזכרים בכה"ק ובדברי חז"ל. אך באהבתו וחבתו העזה לארץ אבותינו, הרחיב מאד את הגבולים הנזכרים בתורה כאשר העירונו בפנים². ומה מאד גדלה שמחתו כאשר עלה בידו למצוא ולכרר שמות מקומות אחדים בכה"ק ובדרו"ל³. וכבקיאותו הגדולה התאמץ לבאר את מעלות וקדושת ארץ ישראל לחיים למתים, ולהשיג על דברי אלה אשר רצו לחשב איזה ערים מא"י כחז"ל מאשר כי חז"ל קראום לפעמים בשם חז"ל או ארץ העמים. ויבאר בראיות נכחות כי אף אם אמנם לענין דיני תרומות ומעשרות ושאר המצות אינם נחשבים כארץ ישראל ממש, מאשר כי לא נתקדשו בקדושה שניה, אך בערכם, מעלתם וקדושתם אין ביניהם כל הכדל. ועוד זאת כי מעלת וקדושת א"י חלה עליה משעת ההבטחה לא מעת הכבוש, ולזה יחד את הפרק העשירי מספרו זה, וביחוד התאמץ לבטל את דברי אחדים מיושבי ארה"ק אשר מנעו את העולים החדשים מלהתישב בערים אחדות העומדות בטבור הארץ, כבית שאן ורמלה, מהמעם הנזכר⁴.

1) הלא כה דבריו בעמוד רס"ג : הן היותי כשני שנים בגליל דורש וחוקר ועוד חמש שנים בשאר ארצות השבטים לא מנעתי עצמי שעה אחת מרגל את הארץ. ברוך העוזר.

2) ראה פרק י"א עמוד ר"ג ור"ב ובהערותינו שם.

3) זה לשונו בפרק עשירי עמוד קצ"א : ופירושו האי מימרא (של סולמא רצור ומחנתא דנדר) לא ידעתי עד כי זכני אלהי וראיתי שני המקומות הללו ודע וכו'. ובפרק י"א עמוד ר"ג הוא כותב : "לדעת זה ההר (הר ההר) איזה הוא ואנה מקומה מרחתי זמן מרובע ינעתי ומצאתי ת"ל וכו'.

4) זה לשונו פרק ז' עמוד קכ"א : על בית שאן להודיע לבני אדם שהיא ארץ ישראל ושהנודר בנוזר יכול לישב בה וכיוצא בזה בשאר הדינים, אינו צריך לבשר אלא לסוסיס ונמלים, אבל מה אעשה הנה היום נמצאים סה עמנו אנשים מקרוב כאו מוחזקים ביודעים מניאים לב נשים ועמי הארץ לשבת שם, ואמרים להם שאינה ארץ ישראל במחולט אלא חוצה לארץ, ואלו אמרו שיש חלוק בחיוב תכונת ארצה מוולתו החרשתי, על כן להאריך בזה הוצרכתי להחיות לב נדבאים וכו'. ובסוף מאשרו זה עמוד

ומלבד מחקרו במדע הארץ, שם את לכבו גם למבעה, מזגה
 וקדמוניותיה, חקר את טבע עציה וצמחיה¹). התוה את תכנית
 וצורת בית מקדשנו כאשר מסרו לנו חז"ל ומדת הר הכית וחומתו
 ושעריו לכל רוחותיו. בקר ושקל בפלס את כל המדות, המשקלות
 והמטבעות הנזכרים בכ"ק ובדרו"ל, ולהשוותם עם ערך ומשקל
 המטבעות אשר שררו בזמנו בארה"ק ובחו"ל, ופרק גדול מיוחד
 הקדיש למחקרו זה. ויברר את תכונת קשת הראי' באופק ירושלים
 וארה"ק. ויחשב ויטנה כחשבון ברור את שנות השטמה והיובל ע"פ
 כל הדעות השונות בלוחות מקבילות, וחשבון השמרות; ויחד גם לזה
 פרק שלם בספרו זה. ויתחקק בסדרי זמני הנשיאים וכדיני ותכונת
 כתות הכותים והקראים. ויאסוף כחפניו את כל המסרות, המנהגים
 והתפלות אשר היו נהוגים בזמנו בארה"ק²). וכל שריד וזכרון
 מזכרונותינו וקדמוניותינו היו יקרים אהובים וחביבים בעיניו מאד,
 ובכל לבו הי' הפיץ כי גם בזמן גלותנו יתרבו מספר אחינו בה³).
 וזמירות לב נאנח על השפלת מעלת אחינו היושבים בחו"ל לפי
 דברי אחרים מרבותינו ז"ל⁴). אך בכ"ז התאמץ להראות כי
אלה מערי חו"ל המכוונים במצבם בכדור הארץ נכח א"י, יש להם

קכ"ז הוא בותב : ומה שדרסתי אחר זאת החקירה לא מפני שזיכני האל ית' לשבת בה
 לברי, אלא שלא למעט נבולי נחלתינו ממיעות ידיעה ומרצון, ושלא להקל במצותיה,
 ולאחר זמן מרובה באו הגו האנשים ההם וחזרו בהם וכו' . . . וכן מזה המעט בעצמו
 דרסתי אחר זכות עיר אחת חסמוכה ללוד ושמה רמלה קודם שאחפש בנבולי הארץ כי
 הוציאו גם כן עליה דבה וכו'.

1) ראה פרק ל"ז ופרק נ"ב ובהם הוא מכאר את שמות הצמחים כמו שהם
 בקראנו בארץ ישראל ומצריים.

2) בפרק שש עמוד קי"ד מביא תפלה אשר אולי חבר בעצמו או היתה נהונה
 כבר לאמרה אצל שערי רחמים, ובפרק שביעי עמוד קכ"א מביא תפלה בחרוזים אשר
 נהגו לאמר או אצל הירדן. ושם מזכיר כי בחר הכרמל ראו עיניו את המקום אשר בו
 בנה אליהו דל את המזבח, ובשונם את העליה אשר בה ישב אלישע.

3) בפרק י"ג עמוד שט"ב בדברנו על צמנות התלויות בארץ, הוא אומר בתוך
 דבריו : מי יתן והיינו אנחנו המתקבצים מקרוב לארץ ישראל מתקנים היום סרותנו
 בלנו כהלכה.

4) ראה עמוד רי"ד ובהערה 2.

ג"כ בצד מה, מעלה כארץ ישראל. ובמאטרו זה מנה שמות ערים רבים בארץ אפריקה המכוונים כנגד ארץ ישראל. וזוה היתה לו כונה כפולה לחוק ולנחם את לבות אלה מאחינו אשר לא יעלו לשכון בארה"ק אם מאונס גמור או מאונס הרצון ¹.

כתם השנה השביעית לעבודתו. החל להעריך ולסדר את ספרו זה אשר כנראה כתבהו במשך שנות סיוור, ובשנת פ"ב ע' השלים אותו עד תומו. ואז הלך ירושלימה להראותו לאחד מגדולי חכמיה הרב ר' ברוך ז"ל למען יוכח אם צדקו כל דבריו. כי ברוב ענותנותו לא האמין בעצמו ויפחד לפרסמהו במרם יסכים עליו אחד מחכמי ירושלים הגדולים, וגם להרב ר' מתת"י אחד מהחכמים הגדולים בבית שאן, מסר את ספרו להגיה. ואחרי אשר החכמים הנז' הסכימו למרבית דבריו, ויעוררוהו להוסיף בו איזה דברים נחוצים, עבר שנית עליו לצרפו וללכנו ולהגיהו, ויכתב בעצמו את מפתחות הספר לפרקיו. אולם — כאשר נשער — הכת"י האחרון המוגה והמצורף נאבד מאתנו; והעתקות האחרים אשר ישנם מהספר הזה, נעתקו כלם מהעתק הראשון מרם הגיהו. ולכן מוצאים הננו בספרו זה לפעמים לא רחוקות מאמרים אשר באו שלא במקומם, חסר ויתיר וכדומה, כאשר הראנו בפנים הספר דבר דבר על מקומו.

דרכיו בחבור ספרו זה.

בספרו זה הוא מביא על הרוב ראשונה את לשון הכתוב

¹ הלא כה דבריו בפרק תשיעי עמוד קמ"ח: ומה שדברנו עד הנה בזה הטבוקש לחוק את לבב אחינו ורעינו האנוסים והמוכרחים להתעכב בארץ ההיא אם להכרח נמור אם שהרצון יכרחם ובמעלותיו ינחם. אבל לא לפטור הוריו המהיר והחרוף, בית אלקיו הולך ברנש נהפז לרוץ, ולארה"ק ירוץ, עד אשר לא יתק חבל הכסף ונולת הוזה תרוץ, ויוכה בבנין רחב וחרוף.

² בפרק ג"א דברו על השבון השמיטות. מוזכר כי השנה אשר הוא עומד

בהו היא ה"א פ"ב.

על כל דבר המפורש כתורה, ואח"כ את דברי רז"ל המפורשים בספרי,
 מכילתא, תוספתא, משנה, תלמודים מדרשים וכו'. ובמקומות
 אשר סגנון המשנה והתלמוד איננו מכואר כל צרכו, לא נמנע
 מלהעתיק אות באות את דברי מפרשיהם הרמב"ם, הר"ש ור"י ז"ל,
 ובהמקומות אשר שמותיהם חלוקות, מברר את שמותיהם
 בכירור מפורט, ואח"כ מביא ראשונה את דברי רבינו הרמב"ם ז"ל
 בפסקיו, ולפעמים גם את דעת משיגו הראב"ד, ונושא ונותן בהם
 לכאדם בכיאר ארוך ומפרט למען תקל הבנתם, ובאחרונה יהיה את
 דעתו והחלטתו, ולפעמים מביא את דעות כל הגאונים שקדמוהו
 ושמותיהם, ולגודל ענותנותו איננו מכריע כלל ביניהם, ויש אשר הוא
 מכאר מהות המצוה ונדרה בקצרה, ואח"כ יביא את דעת הרמב"ם
 ונושא ונותן בה מהמקומות השונים בתושבע"פ. — ומלבד דעות עמודי
 באור תושבע"פ וההוראה האלה, הוא מביא באורים ופסקים כמעט
 מכל הספרים שנכתבו עד זמנו, ובהם ספרים וכתבים
 רבים אשר נאבדו מאתנו (כלם יוזכרו בפרט בהטאמר "זכרון שם"
 אישר בסוף הספר), וגם מה ששמע מפי רבותיו ושאר חכמי הדור,
 כהוראה מרבה הוא להביא את דברי בעל העמור ובעל התרומה,
 ובבאור המקראות, יבוא מלבד באור רש"י והרמב"ן, גם את תרגום
 הרס"ג ובאורי הר"י אכן גאנח (בשפת ערבית), הראב"ע, הר"י
 בן בלעם, הרד"ק ועוד, במקצוע התכונה יזכיר את דברי ר' אברהם
 ב"ר חייא הנשיא, אלפרגני, בטלמיוס ועוד. אך איננו
 מזכיר כל ספר בחכמת הקבלה, והנה כבר העירונו למעלה
 כי מן הנמנע הוא כי כל הספרים האלה נמצאו בכית שאן
 הקמנה עיר מגורו, ולכן אין כל ספק כי מרבית הספרים האלה היו
 שגורים על סיו, ולפי הנראה גם הספרים אשר נמצאו
 בבית שאן, כספרי התלמוד והמדרש, לא עיין בהם בעת כתבו
 ספרו זה, רק הביא אותם כמו שהיו קלומים בזכרונו, ולכן ככל
 בן תמותה נכשל גם הוא לפעמים והחליף שמות הפרקים או
 המסכתות ולפעמים מעה טעויות קטנות בנוסח הטאמר (מלבד שנויי
 הנסחאות אשר היו בהספרים שלפניו), כאשר העירונו על כל זה

במקומם. וכ"כ הראנו לדעת, כי בדרכי ההוראה נטה ויצדד להקל בכל מה דאפשר באופני קיום חקי תורה"ק, וינגד להמסגפים בתעניות ומפרישים את עצמם מתענוגי העוה"ז, אך לעומת זה בכל המצות התלויות בארץ, השתדל להיפך להחמיר, ויחקר אחרי הלכות רבות הנוהגות בארה"ק, וביחוד בירושלם, ואינם משימים לב עליהם כעת. ופעמים רבות הכניס בתוך דברי ההלכה, מאמרים ורעיונות קצרים מעוררי אהבת קדש וחבה פנימית לארה"ק ולזכרונותיה. וגם אסף וקבץ את כל הדינים הנזכרים בדרו"ל ובני אדם מקילין בהם. את כל מאמרי רו"ל הנוהגים לחכמת החשבון ביאר כביאור ברור ומפורט במאד כיד הידיעה הטובה עליו, ואף השתדל להראות כי הי' לרו"ל שטח קצובה במדותיהם ושעוריהם. וכן התאמץ לחשף ולגלות ממאמרי רו"ל וספוריהם, רבים ממנהגיהם ודרכי חייהם⁽¹⁾.

סגנון לשונו כסגנון לשון הפוסקים, ולפעמים מתנהג בכבודות, ואיננו נוהר במשפטי הלשון ובסמני המין והמספר, אם כי מתוך הקדמתו ומקומות שונים בפנים הספר, נראה כי ידיו הי' רב לו לכתוב על שהרת לשון הקדש. גם נסה לכתוב במליצה וחרוזים ולפעמים גם בחרודים ושגינות, אך נסוינו לא עלה יפה. — גם בסדר הענינים לא נוהר כלל, ואם כי חלק את ספרו לפרקים, וייחד לכל פרק ענין מיוחד, בכ"ז נמצא בפרקים רבים, הרבה דברים שאינם מענינם כלל⁽²⁾, כי לרות חפצו ורצונו לסדר את ספרו בסדר נכון⁽³⁾, לא יכול לתת מעצור לשטף המון רעיונותיו, ויחבר רעיון ברעיון וענין בענין עד שיצא מענין לענין שלא בענין.

[1] ראה פרק מ"ד סקא "בהכמים".

[2] כמו למשל פרק הי' "ענין קים לך", פרק כ"ב בדבר הרשות לדון זמנול קרובים, פרק כ"ה מדיני נשים ונאמנותו, פרק מ"ב מדיני שכירות פרק מ"ד מדיני צדקה, זכר בהזכירו בפרק נ"ב כי העושה שתי נרות מחויב לתת שתי סאות שהוא הלמים. הוא הולך ומונה הלכה למשה מסיני רבים, ועוד ועוד.

[3] את ספרו חלק לששים פרקים, וכראש כל פרק הודיע בקצרה את תוכנו, והדינים הנזכרים בפרקים שונים, לא נמנע מלהזכיר בכל פעם את הפרק אשר בהם הזכירם. ובראש הספר כתב בעצמו את סמני פרקי הספר, ובהם פרט עוד יותר את תוכני הפרקים מאשר בפנים.

שאר ספריו.

מלכד הספר הגדול הזה שחבר בארה"ק, חזר בשבע שנות נדודו עוד ששה ספרים, ושנים מהם הם תרגומים משפות אחרות. ואנחנו נזכירם פה לפי סדר זמן הכורם.

(א) תרגום ספר רפואות של החכם Armengaud Blaise רופא נודע ממונפלייר⁽¹⁾. בהקדמתו להספר הזה יאמר כי הוא תרגם את הספר הזה כנרצלונה בשנת שעבודי תחלת גלותי, לאמר מיד אחר שנת ה"א ס"ו. ואחרי אשר ידבר על מטריות הגלות כדרך שאר בני גילו, יספר: "מצאתי פה ברצלונה ספר "יקר מאד בשפה זרה על חכמת הרפואה מיוחס לחכם נוצרי יארמנגב בלדי (הוא Armengaud Blaise, כי הן והדי יתחלפו יבחכת"י) ממונפלייר, ותרגמתיו ללשונונו כיד ד' המוכה עלי, ואיזה ימים הנחתיו אצלי ולא חפצתי להוציאו חוצה. והנה בא הנשיא(?) לברצלונה ומסרתיו לידו".

הספר הזה נחלק לשבעה פרקים, והם: (1) שמות הרפואות, (2) תועלתם, (3) מאיזה חמרים הם מורכבים, (4) לאיזה מחלות תביאנה תרופה, (5) סגולתן, (6) הכמות שצריך לקחת, (7) באיזה זמן. הוא נכתב בראשונה בל"ס מטהברו בשפת רומי ונקרא בשם De remedis, וכל התרגומים הנמצאים עד היום מהספר הזה תורגמו מהתרגום העברי.

(ב) ספר הכבוסים⁽²⁾. מכיל קובץ מאמרים והערות בחכמת הרפואה אשר נקבצו כנראה על ידי הרופא אליהו בן יהודה⁽³⁾. וגם אותו העתיק בל"ס משפת רומי, ראשיתו נמצא בהכת"י אשר ברומא (Casanatensis No. 1 IV 5). אבל הכתב-יד הזה הוא במצב נורא, מרבית דפיו נשטמו ונתחלפו

(1) כת"י ברומא מביל ששה דפים וחצי, קיוארטא קטן, ודי רומי כתב בטעות שם המרגם "אשתודי", ולא ידע כי הוא אישתורי בעל הכפר"ס.
 (2) בשם "כבוסים" השתמשו הקדמונים לסמים משלשלים.
 (3) אין להחליף את הספר הזה עם יתר הספרים על הכבוסים כמו ספרי Gerard de Solo, Dentis, Gerard de Bututus ועוד, הנודעים לנו ע"י ד"ר שצ'ינשניידר.

ממקומם וגם כמה דפים חסרים. הוא יחל בדף 182, ומתחיל בזה הלשון: "אמר המעתיק אישתורי בר משה הפרחי ז"ל, יען אשר "ראיתי תועלת זה הספר הנקרא ספר הכבוסים שהוא טוב מאד, לכן העירני והחי לתרגמו מלשון . . . (1) ללשון הקדש. הספר נחלק לשבעה שערים. הראשון ידבר בממהרי הרם זמשלשלי הנדורה⁽²⁾ והאחרון במשלשלי הלחות וכו'. ואח"כ יבואו בו הערות וזכרונות שונים. והמשך ספר הכבוסים קשה למצוא בהכת"י. (ג) מאמר בכאור דעת החכם הערבי אבן סינא בהקאנון, ע"ד שוכני קו השוה⁽³⁾.

(ד) בתי הנפש. נזכר רק בספרו זה פרק ה' וי"ח. ולפי הנראה כלל תוכחה ומוסר, וביחוד על כמה אסורין שבני אדם מקילין בהם. (ה) שושנת המלך. נזכר בספרו זה פרק ו' ומ"ה, ולפי הנראה ביאר בו את כל זחכמות והמדעיט הנזכרים בתלמוד. (ו) שער השמים. גם הוא נזכר רק בספר זה פרק ששי, והוא כלל לפי הנראה דינים והוראות או ביאורים וחדושי מסכתות. ארבעה ספרים האלו נאבדו מאתנו לדאבון לכבנו. --

אחרית ימי האיש המורם מעם הזה כוסו כליל במשאון. ומאומה לא נודע לנו על אדות זרעו וצאצאיו אחריו. וגם שנת ומקום פטירתו נעלמו מאתנו. נוכל להחליט במעט כי הוא הלך לאור כאור החיים שנים אחרות אחרי השלימו את ספרו זה. כי הרב ר' יצחק חילו אשר בא לארה"ק בשנת ה"א צ"ד, ובמכתביו אשר כתב לכ"ב הגודעים בשם "שבילי ירושלם"⁽⁴⁾, הוא מזכיר את כל הערים שבארה"ק ושמות חכמיהם ונכבדיהם, לא זכיר שם הר"ר אישתורי הפרחי ואף לא שם העיר בית-שאן. ואף אם נאמר לרגלי איזה סבה לא הי' הר"ר חילו בבית-שאן ולא שמע את שם

[1] בכת"י נחקקה הטלה הזאת ודר. נייבוער כתב במקומה "הנר" ר"ל רומית.

[2] צ"ל "הדרא" והוא בני המעיים. כמו הדרא דכנתא (חולין קי"ג א').

[3] אותו מזכיר בספרו זה פרק ו' עמוד ק"ד.

[4] אה Itinéraires la terre sainte להחכם אליקים כרמוליניל (ער 217).

הרב אישתוריי— הנה זאת נוכל להחליט בהחלט גמור, כי נפיש
 רבינו שבה למקור חוצבה לפני שנת קי"ח, כי בפרק ישי עמוד
 קי"ג מספרו זה הוא מביא דעות שונות של מבארי כתבי הקדש
 על זמן הקץ, והיותר מוקדם שבהם הוא שנת ה"א קי"ח.
 והנה אין ספק כי גם אחרי כלותו לחבר את ספרו זה, לא
 נמנע מלעבור ולתור את המקומות היותר רחוקים והיותר עזובים
 בארץ אבותינו אשר עוד לא דרכה רגלו בס. ומי יודע אם סוף
 סוף לא נרצה בידי מרצחים אשר ארכו לרמו . . . והיו עלו
 לקרבן על מזבח עבודת הקרת ארה"ק. והדבר הזה גרם אולי כי
 ההעתק הטובה והמצורף של ספרו זה אשר הי' אז עמו, נאכד
 כליל, כי מרצחיו קרעוהו לגזרים לכלי יודע עונם ויכולע להם.

* *
 *

כמאתיט שנה לא נודע כלל הספר הזה ומחברו, ורק העתקה
 אחת מהספר הזה שנעתקה לפי הנראה כשרם הגיהו
 וצרפו, באה ונתלבללה לידי הנניד הגאון הנודע ר' יצחק כהן שולל
 במצרים. ואחרי אשר נודע לרבינו הנניד ערך הספר ומעלתו, נעתקו
 ממנו בזמן קצר העתקות שונות והם נפוצו בין גאוני וגדולי
 הדור ההוא שבארה"ק ומצרים, וכלם השחמשו בו ככל דבר הנוגע
 להלכות א"י, מדת הר הבית וכו'. וישמחו כאל מלקישי כאשר עלה
 בידם לאסוף את הסגולה היקרה הזאת לבית גנזי ספריהם,
 ואף נשלחו ממנו העתקות אחדות לחו"ל, וכשנת ה"א ש"ו או ש"ט
 (כי על השער חסר שנת הדפוס), נדפס לראשונה בוויניציא
 בדפוס יפה בתבניות קווארטא קטן, ע"י הבחור מאיר בן יעקב איש
 פרעניץ. מספר דפי הספר הם קפ"ג, ורק בטעויות נסמנו תמ"ח.
 אך כאשר העירונו למעלה בהקדמתנו, הדפיסו מוציאו לאור כמו
 שהוא מכלי תיקון ושנוי עלל. וזה נוסח השער:

ספר כ פ ת ו ר ר ה" א ש ר נ מ צ א ב ב י ת ג נ ז י
 ה ח כ מ ס י נ י ו ע ו ק ר ה ר י מ ה ל א ה ו א ה ג א ון נ ב י ד
 מ מ צ ר י מ ע ש י ר ע נ י ו ב ו נ מ צ א ת ו ר ה ו ג ד ו ל ה ב מ מ ק ו מ

אחד כמהר"ר יצחק כהן שו"ל. ובו נמצא
 רוב התועלת שמדבר בדיני ארץ ישראל הנחונות
 היום בארץ ובשאר דינים יפים כאשר תראה
 בסמני פרקים שלו.

אותו העיר : הבחור מאיר : במשפחתו הצעיר :
 פה וויניציא

ואת מנורת המאור הוא

בן יעקב איש פרעניץ¹

ובסוף הספר כתוב לאמר :

"אמר מאיר בר יעקב איש פרעניץ, כאשר ראיתי ספר
 הנותן אמרי שפר ודיניו מיושרים ודבריו מתוקים ונופת
 צופים עבד לחם רב לכל תלמיד ורב, ורב התועלת לכל
 מעיין בו, נכנסתי בעיני הקורה להדפיסו בתכלית הופי
 בכל דבר, הן בנייר הן בדיו, הן באותיות, כי נשאו
 הן בעיני כל רואיהם, ובהיות כי משגיאות לא יוכל אדם
 להנצל ובפרט במלאכת הדפוס, אפיל תחנתי לפני כל
 יודעית ודין ההוגים בספר הזה שידינוני לכף זכות ולהוציא
 לאור משפטי. ולחוק בדקו, כרתי למגיה כחור אשר
 מעם זקנים לקח, כקי בחדרי תורה שתורתו אומנתו הנבוי
 החרוף מהר"ר משה כהן בכמהר"ר זכרי' כהן מקרפו".

הספר הזה נדפס כנראה במספר קטן מאד, וחכמי ורבני
 כל הארצות בלעיהו מיד בצאתו מבית הדפוס. וזמן לא כביר אחרי
 הדפסתו, נהי' כבר ליקר המציאות. אולם גם אחרי הדפסתו לא
 נודע שם המחבר, יען כי המו"ל הראשון חשב את השם אישתורי
 המפורש בראש הקדמתו, לשם כנוי או אלמוני, ולכן לא הדפיס
 את שמו האמיתי אישתורי על שער הספר. וכל הגאונים והחכמים
 אשר שתו מטימי תורתו וחכמתו, נקבוחו רק בשם הרב . . . בעל
 כפתור ופרח, עד אשר בא הרב ר' יודו קונפורטו בעל ספר קורא הדורות

[1] שתי שורות האחרונות נדפסות לאורך העמוד וכיניהן צורת המנורה.

ויקראהו בשמו האמתי אישתורי הפרחי, אך רישמי הדורות והספרים
 זולתו כהרב בעל סדר הדורות ובעל שפתי ישנים, וגם הרבה מחכמי
 העמים לא כיונו שמו על נכון, ומהם קראוהו בשם "צחק הכהן"
 (כאשר הבאנו למעלה). — משך יותר משלש מאות שנה לא נדפס
 הספר הזה שנית למרות יקרת ערכו ויקרת מציאותו, מאשר כי הוא
 כולל הלכות הנוגעות רק בא"י, וכיחוד בעת אשר ימצאו בה יהודים
 עוסקים בעבודת האדמה, ולכן נחשב "כהלכתא למשיחא". אך בשנת
 תרי"א התעורר הרה"ג וכו' כמוהר"ר צבי הריש חן טוב להוציא
 לאור מחדש, וישוה את נוסחת הדפוס עם נוסחת הכת"י הנמצא
 ב-בית הספרים באדליאנו" אשר באקספרד. (אולם שנויים רבים
 ונכבדים לא מצא בהכת"י, כי גם הוא נעתק לפי הנראה מהכת"י
 אשר הי' בידי הנגיד במצרים). ובראשו הוסיף בקונטרסים מיוחדים
 ציוני דפי התלמוד ותיקונים והוספות רבות ממנו ומחכמי הזמן. אך
 כאשר העירונו למעלה בהקדמתנו, מעיות עקריות רבות השאיר
 בו וחדשות נוספו עליהן, ותיקונים נחוצים רבים לא ידע לתקן,
 מהעדר ידיעתו במדע אר"ק. וגם בהתוצאה השניה לא זכה
 המחבר כי יודפס שמו מפורש בשער ספרו, כי גם הרצ"ה ח"ט
 פסק אם שמו הוא באמת אישתורי, ויטה יותר להאמין
 בהשערות ופולפולים דחוקים כי השם אישתורי הוא רק צעוף
 העונה אשר פרש המחבר על פני שמו האמיתי וכנהו רק "חכם
 קדמון לבית הפרחי". ורק בהתוצאה השלישית אשר הגנו
 מוציאים לאור בעת בתור הכרך הראשון מה"אוצר ספרות ארץ
 ישראל" בתיקונים והנהות והערות רבות, זכה המחבר כי שמו יקרא
 מפורש בשער ספרו, ומעוטר בשם הכבוד "הראשון בחוקרי
 אר"ק", כאשר לו נאה ולויאה.

ה פ ד מ ה

אמר העבד העברי איש תורי כרבי משה הפרחי, תורה צוה לנו
משה בדקדוקין, וכמסורות ממנו לרבינא ורב
אשי, תוויה אחת בתלמודה בפירושה, לחטאים היא עוליה, ולפשעים
לחם אשי, תורת אמת תורת חסד; זאת התורה מננא ומצלא. נתנה
מתוך ידירות ואהבה רבה, לא על מנת לשנות ולחזור בה. האלהים
(אשר) נתנה מרוב חבה, אינה שלישות בדינו סקרון או הלואה, אלא
ירושה ונחלה בלא מצרים, מורשה לנו ולא להם, לא השתתפו
בה זרים, ולא התחברו בה נכרים. משה זכה וזכה את הרבים, מסיני
כא במצות יוצרו להשלים עם סגולה בני אתנים, מאמינים בני
מאמינים. משה ותורתו אמת, צדקת ה' עשה רצונו ומצותה, וכל
אדם בדרכיו חסיד¹), וצדיק באמונתו, תורה שיש לה בית אב, נאצלת
מתוך הלהב, ואליה סודות וסתרים יסודות אשיות עקרים ושרשים
בהם שלמים הם האנשים.

תחלת כל דבר וראשיתו, למי אשר יחפוץ היות מוכה אחריתו.
לתת כחותם על לבו, לילו ויומו, בשכנו ובקומו, על
שהבורא ב"ה²) ומבורך מחויב המציאות
ומציאות זולתו הכל מאתו, ובמציאותו הם נמצאים ובהפקדם לא יגיע
חסרון בעדם. ולהאמיץ היות הבורא יתעלה אחד בשמים ממעל
ועל הארץ מתחת, לא יקבל שנוי וחלק. אין אחד באהדותו ישתבח

(1) צ"ל ומכל וכו' כמאמר הכתוב והאיש משה עניו מכל (הנהת הרי"ש ואקם בתוצאת
הרצ"ה ח"ט) אך נובל לקיים גם את הגורסא הישנה, וכונת המחבר הוא: כי כל אדם
ההולך בדרכיו, של משרעה, הוא חסיד, וצדיק הוא המאמיץ באמונתו.
(2) המחבר מונה פה את י"ג עקרי אמונתנו, ולמען תראה כונתו, הרפסנו
התחלתם באיתיות גדולות.

שנצחנו שלמותו. **ולדעת** שהבורא יתנשא שמו אינו גוף, ולא כח בגוף, ומשיב ממיני הגוף ומקרוי—אליו לא יקרב. **ושדהבורא** יתעלה הוא קדמון ראשון לכל ראשון. האומר אהיה אשר אהיה, לפניו לא נוצר אל ואחריו לא יהיה. הלא הוא ישתבח שמו; וכל המציאות חדשה, לא מִדְבָר, באין התחלה זמנית בראו עולם ומלואו. **ולעבוד** הבורא יתרום ואליו ישא כפיו ונפשו ישפוך לפניו, לזולתו לא יתן עיניו. **ולהאמין** כנבואה למי שירצה האל להשליטו ובקש להלמו. **ולהאמין** כנבואת אדוננו משה והיותו מחסד יוצרו אב וגדול לכל הנביאים, לפניו ואחריו אין נבואה כנבואתו, ואין שלמות במין האנושי כשלמותו. **ולהאמין** שתורתנו מן השמים נתנה על ידי משה עבד ה' מפי הגבורה וספורה הם כמצותיה וכן פירושיה. **ולהאמין** נצחיות התורה הזאת האמתית, לא תהיה נצוחה, ולא יהיה לה חלוף בזולתה; בלא תוספת ולא גרעון; מום אין בה ולא חסרון. **ושדהבורא** יתברך יודע מעשה בני אדם, סתריהם וסודם. **גם** שהבורא יתברך נומל חסד לעושה מצות תורתו ויעניש עוברי בריתו. **גם** להאמין בביאת המשיח ולחכות אליו ואם התמהמה עד מה. **ויאמין** בחי העולם להחיות המתים ולהעלותם מקברותם ותחייתה עצמותם. לכן על כל חכם לב לתת על צוארו רביד התורה וכמצותיה יהיה חפץ בכל מאד ונפש, וכנוחו יאמר מצאתי כפר השקש ונפש חרות וחפש. חופש כל חדרי בטן יודע הנסתרות הוא יודע היות כוננתו להתקדש בקדושת אדמת ישראל לעלות שם באימה לא בחומה. הגביר עלינו חסדו באנו אל הארץ בצדקתו זהרה ואורה טהרתה וקדושתה בראשיתה שיוריה נכרין אלא שמתחורת דורין כאשר באנו הצרכנו לחדש שם המלוכה ⁽²⁾ להעביר ממצות התלויות בארץ דשתוך מפי החלודה על פי ההלכה.

ואני הצעיר הדל באלפי שפל אנישים, אסקופה שהכל דשים.

(1) ע"ד אמרם ו'ל (כתובות ק"א') שלשה שבועות השביע וכו' שלא יעלו בחומה.

(2) ע"ד מאמר ח"ל מאן מלכו רבין.

כדישתי את פי לא הסמתי, לדבר דבר לצורך השעה על רוב מצות הנהגות היום בארץ. הנה נא הואלתי לבדוק ולהפיש לדרוש ולפשפש להודיע ולהגיד לספר ולהעיד עם מה שהראוני מן השמים עניני עיר האלהים ירושלמה ומקדשו המקודש ואדמת ישראל ושאר נחלתנו. שאלתי ובקשתי; ואף כי בחסרוני הברתי, בדעה קצרה ידי, בינה לא בי היא, חכמה אין עמדי וקודם רבות מופתי, הייתי צריך למצות מדותי, ולהחליף מעותי. על צדקת אלהי נסמכתי ועל חסדו נשענתי, לכבוד שכינתו נתכונתי, לכבוד בית אבא לא חששתי. ואם הוא כמר מדלי ואין הקומץ משביע את הארי, מלא לונמיו מחובה מיציא, וחטה אחת פומרת הכרי, הכל לפי מה שהוא אדם לעומת המחברת, מלא קומצו מנחה טלא הפניו קמורת. מה פשעי אם במים אדירים לא צללתי, מה חסאתי אם בענני כבוד לא זכיתי. מבית הספר הוציאוני, כתנתי הפשיטוני. כלי גולה הלכישוני. בעיצם למודי גרשוני⁽¹⁾. מבית אבי ומארץ מולדתי ערום יצאתי. שולל הלכתי. נער הייתי. מנוי אל גוי ומממלכה אל עם לא ידעתי לשוננו נודחתי. מנוחה לא מצאתי. עד כי הביאני חדריו המלך שהשלום שלו. משכני, לארץ צבי. ארצה הקדושה לישב בצלו שם שם לי לחם חק⁽²⁾. בצדקתו על יד חכם מלך רב כמאויי⁽³⁾, ועולם הצדיקים הראני בחיי. חבתי בשמירת חקותיו ומצותיו שמירה מעולה. על כן בלבי עלה. המעט אשר היה לפני לשם אלהי אעלהו שם לעולה. ולא אתן על לב מי שיבקש תואנה או עבר עליו רוח קנאה. תמה אני אם מזה הדור נמלט אם בפרסוס והודעה אם בסתר או בלמ. בפלגת אדמת ישראל בחדר עליון עברתי;

(1) הרב המחבר הי' מטנורשי צרפת בשנת ה'א ס"ו. (ראה תולדות המחבר בראש

הספר).

(2) ר"ל כי נתנה לו מקופת הקהל די הספקתן למען יוכל להנות בתורה כחצו. וכן כותב גם הר"ר יצחק הילול אשר הי' בארדוק בשנת ה'א צ"ד. כי לכל החכמים אשר הקדישו את זמנם לתורה וחכמה נתנה הספקה מקופת הקהל.

(3) כנראה יכון בדבריו אלה על הר"ר יוסף מפרסילא אשר הי' אחר מרכני וראשי ירושלם בעת הזאת (ראה מאמרנו "יהודים בארץ הצבי" ירושלם שנה ב' צד 11).

עירותיה מדינותיה וכרכיה רובם דרכת; הרי בשמים כפרים עם נרדים ביניהם מצאתי, ככית שאן למנשה, אשר בו לחבר את זה, ישיבתי בחרתי, יושבת על מים רבים מי מנוחות, ארץ חמדה מבורכת, ושבעת שמחות כגן השם תוציא צמחה ולגן עדן פתחה דירת הכרכים לשבת בצער עזבתי, עם שיושביהם בחסידותם עונותם ממועטים ידעתי ידעתי, גם בגדולות ללכת בהם לא נסיתי; בנפלאות ממני לא שאלה נפשי, ואליהם לכי לא המה, ולאפוקי נפשאי מפלוגתא¹. אדון השלום היה עם פי, בעל הרחמים האירה פניך על עבדך, אל אלהי ישראל למדני חקך, אנת אלהא די מלכותך לא תתחבלי, היא רעוא דאימא מלתא דתתקבל, לעשות מאמר זה לקטתי אמרים בין העומרים מפורדים ומפוזרים הלא הם כתובים לפניך, באין עומל ומורה; ההוא לבוא אל הארץ בר ולחם ומזון צדה לדרך וחברה לאורח. וקראתי את שמו כפתור ופרח פרח נצר שורש ישי יציץ ציץ וינמול חסד עם עם עני בדבר אלהינו ימהר ויחיש פעמיו, תושע יהודה וישראל ישכון לבטח בימיו, כמו שהוא ההבטחה האמיתית בימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח. ברצון צורי וכעזרו יתעלה נעשה ונצלח.

¹ בדבריו האחרונים האלה ירמוז על דברי הרמב"ם והמהלכות אשר עבדו בתרבה מערי ארץ ר' שלמה פאיש (ראה מאמר הנז' בה"ירושלם" שנה ב').

סימני הפרקים.

ובית חוננו ובית פני וציון וחברון
והר סיני כי שם היה העיקר.

פרק שביעי על הירדן ובית שאן.
עזה, אשקלון ומבריא
ודין חמין שלה.

פרק שמיני בזכרון עיירות מוקפות
חומה מימות יהושע
בן נון.

פרק תשיעי בזכרון קלח וקומות מחולה
לארץ שהם מחוויים כנגד
ארץ ישראל ושהם כא"י אליבא דר' יהודה.

פרק עשירי לבאר שכל מה שכצטו עולי
ונזכרים לחוד עם מה שכצטו עולי
ובחובע לח לחיים ולנחיים ושלא ספק
נעלמה מנוחה לעולם זה לה ועולם גם
כן, ואין הפרש ביניהם אלא צמיוצ קלח
ונלות התלויות בארץ וההבאר כי כשהחכמים
ז"ל קורין חולה לארץ למה שהוא צחוק
בזולי החורה שרובים לומר חולה לארץ
של כצו שני וכן ארץ העמים לעם ידוע
ואם הוא ארץ ישראל גנוסה, וזכרון קלח
דינין ונשפטים שנהגים בארץ ואינם
נוהגים צח"ל ונפורים צחכמה ים החלמוד

הפרק הראשון לבאר שם הכומות ונעשי
וחלה הנזכרים בחורה
והיוצ חוכליהם.

הפרק השני לבאר שם טבל ודאי ודמאי
ומדומע וחולין שהם שמה
לרבין.

הפרק השלישי לבאר שקדושה ראשונה
קדשה לשעמה ולא קדשה
לעתיד לבא. וזה צמין מלות שהם חוצה
קרקע, ושקדושה שניה קדשה לעתיד לבא
ושהיוצ הדינין וכן החורה הן צדגן סיכוס
ויזהר לחוד.

הפרק הרביעי לבאר דין קנין לגוי בארץ
ישראל, ודין נכוח הגוי.

הפרק החמישי לבאר דין הלוקח מישראל
ודין פירות ישראל בקרקעו
צומח הזה וזכרון הגבלה, ושנחלוקת
המוסקים אין נשים הדבר ספק לפוטרו
ונזכרה והצדל הנופל בדין תרומה ורצינו
הקדוש לה החיר צבית שאן עבודה
שצביעה ודין כצו עולי וזכרים ודין
כצו עולי צבל ודין כות ויצדוקי שהם
שתי אשרות נמצאו פה ועינין קיס לן.

פרק ששי בזכרון עיר אלהים
ירושלמה והר הבית

פרק י"ד לבאר חלוק שצין הארץ וחוליה
 לה בקלח נשפטים, וזכרון קשת
 הראיה באופק ירושלם וארצה ולמה
 יום עוב עם יום אחד לצד חוץ מראש
 השנה וחוליה זה.

פרק ט"ו לבאר קלח דיני חלה והפסד
 על זה שצין הארץ וחוליה לארץ
 וזכרון מלח הפסח.

פרק ט"ז לבאר קלח דיני נשמות כהונה
 הזרוע הלחיים והקיצה וראשית
 הגז וזכרון משקלי המטבעות ושעורי
 המדות וזכרון נעשר צהמה וזכרון הצבורות.

פרק י"ז לבאר סהמלה והמנוחה גדולה
 אינם חלח וון המוקף וזכרון
 ההכשר והגורם עומחה לחולין שבח"י.

פרק י"ח לבאר קלח דיני חרונה גדולה
 וזכרון עובת הנאה וכהן המסייע.

פרק י"ט לבאר מה הוא הכתום ועונשי
 משלושי חרונה וכיוצא בו.

פרק כ' לבאר מהי ראוי לתרום ואם
 הם דינים חלוקים האין יהיה
 דינם זה חלל זה.

פרק כ"א לבאר הדונע.

פרק כ"ב לבאר קלח דינין צשיעורי
 האיסורין צחרונה ועבל
 וחלחם, וקלח כללים צחם.

פרק כ"ג לבאר קלח דיני הזרוע חרונה
 וחולח זה בדיני חרונה.

פרק כ"ד צביאור חרונה ונעשר.

פרק כ"ה צביאור חנאי נעשר ראשון
 ולמי יתכן, וזכרת הפרשה

וזכרון חובלת יושביה וענין המניחה
 וחולח זה.

פרק אחד עשר לבאר גבולי ארץ
 ישראל ותחומיה

ט"פ התורה האמיתית הנזכרים פרי'
 אלה מסעי ושהם מנחל מצרים
 ישוא ואדי אלעריש ועד הר ההר
 שהוא ג'בל אלאקרי, ועד חמת
 ועד ימה של סדום. ולבאר קצת
 ספקות יפלו בזכרון זולת אותם
 הגבולי' והתירם. וזכרון מהו שכבשו
 עולי מצרים ושהוא הכל, ומהו
 שכבשו עולי בבל והוא עד כזיב.
 והתבאר שכל מה ישוא לדרום
 כזיב הוא מוחזק שהחזיק בו עזרא
 אם לא הוציא ומהו בפירושי. והתבאר
 שחול' שהם סכיב א"י חייבת בחקי
 המתנות וזכרון קצת עירות נודעות
 אצלי' איזהו מקומן לתועלת וביאור
 התחומין ומעמד השבטים וזכרון
 קצת מכבושי אדוננו משה ע"ה.

פרק י"ב לבאר שיושבי ח"י וכוזדים
 מוולחם ואפילו מצני צבל
 וזכרון הסולך מוקום שעושין למוקום שאין
 עושין, וזכרון עי הוא המוחן רשות לדון
 ולמי יתכן הכשות וחולח נחקי דינין,
 וזכרון הקרובים.

פרק י"ג לבאר קלח חלוק שצין הארץ
 וחול' בכלל הסירות של זה צזה
 ושל חול' צחול' וזכרון סוכיא.

סימני הפרקים

פרק מ' צדיני ונעשר שני ורובו צונה שנוהג שלא בשני הבית ודרך פדייתו.

פרק מ"א צביאור פדיית ונעשר שני צירושלם בזמן הזה.

פרק מ"ב לבאר ענין צביאור ונעשר שני, וזכרון קלת דיני שכירות, וזכרון ודוי הגר.

פרק מ"ג צביאור ונעשר עני והיאך נוהג בחלקי הארצות, ומה הן הנהגות שיש בהן עוצה הנאה לצעלים והיאך מפרישין אותן.

פרק מ"ד לבאר גדר העני שנתן לו ונעשר עניו שאר נחתות עניים והלדקה וקלת דיני הלדקה והיאך היו חכמינו ז"ל נוהגין בה וזכרון קלת דיני ההקדש ושאלין לחם לבגדו ומוסר צעלי כיסין, וזכרון קלת מדת החכמים.

פרק מ"ה לבאר הוחר העשיה בתקון הפירות ונחיצו דיניהם.

פרק מ"ו לבאר חלקי התרומות והמעשרו.

פרק מ"ז לבאר קלת עבודת השביעית ודין סיכוחיה והספיחים וזכרון הארץ שכבש אדון כל הנביאים אדוננו משה ע"ה.

פרק מ"ח צביאור השביעית.

פרק מ"ט צביאור השמעת כפמים בשביעית בזמן הזה.

פרק נ' צביאור סרוחבול.

פרק נ"א כביאור זמן השנה

אם שהוא ודאי ואם דמאי, וקלת דיני נשים צעין הסככות וצנאמכות.

פרק נ"ו לבאר לוחי יגיע חיוב הנעשר ומה שהוא חייב בו.

פרק נ"ז לכלול מה שהחבאר בפי' שלפניו.

פרק נ"ח לבאר האיד האור קוצע לנעשר.

פרק נ"ט לבאר האיד הנולח קוצע לנעשר.

פרק ל' לבאר האיד הנקח קוצע לנעשר.

פרק ל"א לבאר האיד התרומה והשבת קוצעין לנעשר.

פרק ל"ב לבאר האיד הבית קוצע לנעשר.

פרק ל"ג לבאר חכילה עראי ומה היא ואיד היא וכמה היא.

פרק ל"ד לבאר דיני העבל.

פרק ל"ה לבאר דיני הדמאי, וזכרון פדיית הנעשר.

פרק ל"ו לבאר עור צדיני הדמאי, וזכרון הבא לקבל עליו דברי ספרות.

פרק ל"ז לבאר הקלין שדמאי.

פרק ל"ח לבאר דין הנזון אם חברו והוא אינו מאמינו על הנעשרות וקלת דיני שבת וזולתו.

פרק ל"ט לבאר המדיר את חברו שיאכל אללו והוא אינו

מאמינו על הנעשרות וענין המשרד וענין המקבץ עלמו בחטניות.

פרק נ"ז בכלאים שהם שלשה קוגים: זרעים, בהמה, צגדים.	}	הושבעית מתי והיאך נדעה בכל עת שנרצה בג"ה ¹ .
פרק נ"ח במרחק שבין שני מינים, הן לזרעים הן לנטיעה.		פרק נ"ב במהנות עניים שהם פאה, לקט, שכחה, פרט ועוללות.
פרק נ"ח בכלאי הכרם וכלאי חילנות וכלאי בהמה ועוד.		פרק נ"ג בנטע רבעי.
פרק נ"ט בכלאי צגדים.		פרק נ"ד בערלה.
פרק המשלים בג"ה ¹), בכלאים צלילי ח.		פרק נ"ה בחדש וקפירת העומר.
		(¹ ר"ת בניורת השם.

תם ונשלם הסימנים

הפּרֵק הַרְאִשׁוֹן.

בביאור שם תרומה ומעשרות וחלה הנזכרים בתורה.

גְרָסִינָן משנת המשכן⁽¹⁾ רבי אומר עשר תרומות הן : תרומה, ותרומת מעשר, וחלה, ובכורים, ותרומת נזיר, ותרומת תורה, ותרומת הארץ, ותרומת מדין, ותרומת שקלים, ותרומת משכן. תרומה ותרומת מעשר וחלה ובכורים ותרומת נזיר ותרומת תורה—לכהנים. תרומת הארץ—לכהנים וללויים ולגתים ולמקדש ולירושלם⁽²⁾. תרומת מדין—לאלעזר הכהן. תרומת שקלים—לאדנים. תרומת משכן—שממנה היו עושין גופו של משכן ושמן המשחה וקמרת הסמים ובגדי כהן גדול ובגדי כהנים. האמנם אין לנו עסק פה אלא בתרומה, כלומר : תרומה גדולה ותרומת מעשר וחלה. הַתְּרֹמָה היא שהזכירה התורה האמיתית—ראשית דגנך, ומן התורה אינה נוהגת אלא בארץ ישראל, וכן התורה לא נתנה בה שיעור, ומשום הכי הוא דאמר שמואל (ע"ו ע"ג ב') חמה אחת פוגרת את הכרי, ומיהו חז"ל נתנו בה שיעור, כאמרס מסכת תרומות פ"ד : עין יפה אחד מארבעים, עין רעה אחד משישים, כינונית אחד מחמשים. וסמכו על המקרא שלא לפחות משישים. כדגרסינן בתוספתא מסכת תרומות פ"ה : מנין שאם תרם ועלה כידו אחד משישים שתרומתו תרומה שנאמר זאת התרומה אשר תרימו יששית האיפה מחמר החטים ויששיתם האיפה מחמר השערים, וזה : שהאיפה שלש סאין, ויששיתתה חצי סאה;

(1) היא יבדוּתא דמלאכת המשכן. אויפבאך תקס"ו בכית המדרש חדר נ"ו ובדפוסים האחרונים גם בסוף מדרש אגדה בראשית. והבדוּתא הזאת הובאה בילקוט שמעוני פ' תרומה דמו שס"ג בקצת שינויים

(2) היא התרומה הנזכרת ביהוקאל (מ"ח ח—י"ז יח—כב) בחלוקת הארץ העתידה לאוסן חלוקתה מסורש בהפסוקים הנז'.

והחמר שלשים סאין, א"כ חצי סאה הוא חלק אחד מששים כחמר. ולשון תרומה קרוב לזה: תרי מטאה. ורוב הגאונים ז"ל פסקו שבזמן הזה שהתרומה עומדת לשריפה מפני שהיא מטאה רשאי אדם להפרישה אפילו לכתחילה כל שהוא כשמואל, וכן נמי פסק הר"ם במד"ל הלכות תרומה פ"ג הלכה א': וזאת התרומה נתנת לכהן בין שהיא מהורה בין שהיא מטאה; ואפילו נטמא הדגן קודם ההפרישה חייב להפריש ולתת לכהן. המהורה נאכלת לכהן שהוא מהורה; אבל אם היא מהורה (זה יהיה אם לא הוכשרה¹) והוא מטא אין לו בה זכות כלל, ולא נתנה אלא לקבורה כדלקמן (פרק יז). והטמאה יש לו ליהנות ממנה בשריפתה, ואע"פ שהוא טמא; אם שמן ידליק בו את הנר ואם דגן להסיקו תחת תבשילו. והוא הדין לתרומת מעשר. יש מי שאומר ששם תרומה גדולה הוא ע"ש שהיא ראשית לכל הדינין, כענין שם קדושה רבה לבוורא פרי הגפן². — אחר הוצאת תרומה גדולה חייב להוציא מעשר הנשאר ונקרא מעשר ראשון. ואינו חובה מן התורה אלא בארץ. ונותנו ללוי, דכתיב (במדבר י"ח כ"א) ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בישראל לנחלה, ורשאי הלוי לאוכלו בכל מקום, שנאמר (שם שם ל"א) ואכלתם אותו בכל מקום, ומה שגזר עזרא הוא לקמן (פרק כ"ה): **האבות** הקדושים ע"ה הם הפרישו מעשר — באברהם ויעקב הדבר בפירושו, וכיצחק אמרו ז"ל (מד"ר בראשית פ"ג) וימצא בשנה ההיא מאה שערים, אומד זה למעשר היה. וכן הביא הר"ם ז"ל הל' מלכים פ"ט הלכה א'. יצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחת לפנות היום. ובסדר"א פרק ל"ב: ויזרע יצחק בארץ ההיא, רבי אליעזר אומר וכי זרע דגן זרע יצחק ח"ו אלא לקח את כל מעשר ממנו וזרע צדקה לעניים ולאביונים, כשם שאתה אומר זרעו לכם לצדקה, וכל דבר שעשיר פתח לו הקב"ה מאה

1 היינו רק בנותן הזה שכולנו טמאי מתים ואין לנו שום הוזה ולכן אי אפשר שתהיה מהורה רק אם לא הוכשרה לקבל מטמאה (ה"ט מפי הנר"ץ הירש ז"ל טברלין).
 2 עיין פסחים דף ק"ו ע"א. וכוונתו דלמי שאין בקידוש שחרית אלא ברכת כסאין שכל שאר הקידושים היא הראשונה, לפיכך נקרא "קדושה רבה".

כפתור פרק ראשון ופרח יא

שערים של מיני ברכות שנאמר וימצא בשנה ההיא וגו'. ובפרק ל"ד אמרינן: רצה יעקב לעבור נחל יבוק אמר ליה הפלאך לא כך אמרת כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, לקח כל מקנהו ועשר מחמש מאות חמשים. וכן הכנים, בקטן החל ועלה לוי. — אבל אין אנו מעשרין לפי שאכות ז"ל עשרה אלא מפני שהש"ת צוה לנו במעשרות בסיני ע"י משה רבינו ע"ה.

וכן העניין באבר וזן החי לכה או מילה לאצרהס וגיד הנסה ליעקב, אין אנו הולכין באלו הנאות מפניהם, אלא מפני שהם נאות הצורא יתברך ע"י אדונונו משה ע"ה. ואל זה העיקר הגדול העירו רז"ל פרק ג"ה (חולין ק' ז') באמרו: נוהג בטורה ואינו נוהג בטמאה, רצי יהודה חומר אף בטמאה. א"ר יהודה והלא על בני יעקב כאשר ג"ה ועדיין צהמה טמאה מותרת להם, אמרו לו בסיני כאשר אלא שכבדו צמקומו. ועוד שבכלל תרי"ג נאות שנאמרו למשה וסיני הם אלו, ופירוש דברי ר' יהודה, שהאוכל בזית ונגיד הנסה של טמאה חייב שתי מלקיות, ושום צהמה טמאה ומשום ג"ה, ולית הלכתא כותיה. וכן הביאו הר"ם ז"ל. ועל זה הוא דתנהא¹) דאמרינן (יומא כ"ח ע"ב) א"ר ספרא לליתיה דאצרהס וכי נשחרי כותלי. וא"ר יוסף: אין מאצרהס ניקוס ונגמר? כדאיתא ריש פרק אור להם הנומנה (יומא ט"ז ע"ב) ונחי דהדר דצא ואור תנא גמר מאצרהס? כלומר: דהתם תכסיס מלוא לחוד והכא כניי תכסיס מלוא לחוד, לא עיקרה. והר"ב פירוך²) ז"ל פ"י: מאצרהס ניקוס ונגמר, כלומר: אצרהס קיים הנאות ועדין לא נתנה תורה ואין לנו ללמוד אלא ממהג הכניאים כגון דיאל וכיולא צו מפני שנהגו בהלכה לנשה וסיני.

הלוי מפריש מזה המעשר עשיריתו ונותנו לכהן, ונקרא בלשון תורה מעשר מן המעשר ובלשון חכמים תרומת מעשר. ומצוה על הלוי להפרישה אלא שיש לו רשות לישראל גם כן

1) ר"ל דתמה רב יוסף.

2) צ"ל והרב הערוך כי הפירוש הזה נמצא אות באות בערך ערך ישרה כאשר העיר הגאון רצ"ה היות ז"ל במכתבו להרצ"ה חן טוב ועי באמרו יזכרון שם ב"אש הספר.

להפרישה וליתנה לכהן ויתן המעשר ללוי. עוד חזר הישראל ומפריש מן השאר מעשר אחר, וזה יקרא כקצת השנים מעשר שני ובקצת השנים מעשר עני. וזה : ששנה ראשונה ושניה רביעית וחמישית מן השמיטה הוא מעשר שני, ושנה שלישית וששית הוא מעשר עני, ושניהם אינם חובה מן התורה אלא לפירות הארץ, וסדורן : תרומה גדולה לכהן, אחריה מעשר ראשון ללוי, אחריו תרומת מעשר לכהן, אחריו אם מעשר שני אם מעשר עני, אבל אם לא עשה כסדר הזה אעפ"י שהוא עובר בל"ת מה שעשה עשוי, שנא' (שמות כ"ג; כ"ח) מלאתך דומעך לא תאחר; כל' הראוי להקדים לא תאחר, וכן הוא מפוי במס' תרומה פ"ג, ואמר' בירושלמי (תרומות פ"ג ה"ה) אמר מר עוקבא מן מה שעבר בל"ת אתה יודע מה שעשה עשוי כדאמרינן לא תשא עליו חמא; אם אינו קדוש בשיאת חמא למה? פרק המוכר את הספינה (ב"ב פ"ד ב') ומסכת יבמות ריש פרק האשה רבה (פ"ט ב') ופרק האיש מקדש לקדושין מ"ו א', מוקים רבי אלעא להאי קרא לתורם מן הרעה עלהיפה שתורמתו תרומה. — וז"ל הר"ם ז"ל מס' תרומה פ"ק מ"ה : יולא מפירות הארץ על פירות חו"ל. המעס בזה אמרו וכל מעשר הארץ מורע הארץ (ויקרא כ"ז; ל') ואע"פ שאלו הכתובים שהביאו רא' מהם, יש מהם שבאו במעשר ויש מהם שבאו בתרומת מעשר, אין בזה קושיא, לפי שאנחנו נביא ראיות מן הפסוקים שבאו בתרומות על המעשרות ובפסוקים שבאו במעשרות על התרומות, לפי שענין אחד כולל אותם, והוא שיוציא מזה מה שהוא חייב בו מן החק.

דקדוק ועונש האוכל כזית טבל קודם הפרשת שתי התרומות, מיתה בידי שמים, שנאמר (ויקרא כ"ב, ט"ו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל כלומר לא ינהגו בהם מנהג חולין ועדיין קדשים שעתידין להתרם לא הורמו, ותניא (סנהדרין פ"ג א') אלו הן שבמיתה : האוכל טבל וכהן טמא שאכל תרומה טהורה וזר שאכל את התרומה. אמר שמואל משום רבי אליעזר מניין ילכהן טמא שאכל תרומה טמאה שאינו במיתה שנאמר ונתתו בו כי יחללהו פרט לזו שהיא מחוללת ועומדת, ומ"ש ז"ל

שהם במיתה כלומ' בידי שמים וגם שלוקין, אבל אין בהם חיוב כרת, וכרת צחוטקים כדנפקא וולויס. ירושלמי נוסכת צבורים (1) וזה חנוית מיינור ונת צחוטקים זו היא מיתת כרת דכתיב אל תכריחו את עצמו משפחות הקהתי וגו'. וזאת עשו להם עשו להם תקנה שלא יזינו עיניהם וקדש הקדשים וכתיב ולא יצואו לראות כצלע את הקדש וגו' יכתיב ונצן חוטאים טנה יטוב ונצח העבודה, ומיתה צעמים ונתי ונדבר. פרק יש נוחלין (צ"ג קכ"א ז') לא כגזרה גזרה לא על פחות ונצן עשרים ולא על יתר ונצן עשרים. סוף נוסכת ונשקין (ו"ק כ"ח א') חוטאים זה כרת, עשרים מיתת כל אדם, עצמים טיבה, טעוים בצורות. אומר רבא ונחוטאים ועד עשרים זו מיתת כרת, והא דלא קא חטיב לה נטוס כבודו של טעואל הכונתי. רב יוסף כי הוי צר שתיך עבדי יווא טצא לרצנן, ולזה עשה וחס הר"ס ז"ל עתי ודרגות צפי' נוסכת אצות (פרק צ' ו"א).

האוכל קודם הפרשת המעשרות לוקה מן התורה ואפילו לא נשאר אלא מעשר עני, ואזהרתיה מדכתיב (דברים י"ב

י"ז) לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך. מסכת כריתות פ"ק (ד' ב') אמר רבי אילא האוכל מעשר דגן תירוש-ויצהר לוקה שלש, והלא אין לוקין על לאו שכבללות, שאני הכא דמיתרין קראי וכו'. וכן פרק אלו הן הלוקין (מכות ט"ז ב') יכול שלא יהיו חייבין אלא על הטבל שלא הורם ממנו כל עיקר נמלו ממנו תרומת מעשר לא מעשר שני ואפילו מעשר עני תלמוד לומר לא תוכל לאכול בשעריך ולהלן הוא אומר ואכלו בשעריך ושבעו מה להלן מעשר עני אף כאן מעשר עני, ואמר רחמנא לא תוכל זה כלו למלקות שאין עון מיתה אלא בתרומה. (2)

האוכל כזית טבל של דבריהם או מכלאי הכרם והערלה של חוצה לארץ מכין אותו מכת מרדות.

חלה הוא שנפריש מעיסתנו איזה דבר ליתן לכהן שנא' (במדבר

(1) עיין בהערות שבסוף הספר.

(2) כן ספק הרמב"ם ד"ל בהלכות מאכלות אסורות פ"ו ה"כ, וזה כדאמר הבבלי (מכות ט"ז ב') בשם רב: אכל טבל של מ"ע לוקה וכו' סרה תמיתה הרצ"ה ח"ט מהירושלמי דמאי פ"ד מ"ג ועוד, ועיין במה"ס ובהערות שבגליון הירושלמי דפוס ויטאמיר, (ש"א ו"ה).

יד כפתור פרק ראשון ופרח

ט"ו כ"י ראשית עריסתכם חלה תרימו תרומה. ואין לה שיעור מן התורה שנאמר כתרומת גרן שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור. ומיהו חכמים ז"ל נתנו בה שיעור. מסכת חלה פ"ב, בעל הבית אחד מכ"ד. ונחתום אחד ממ"ח. ואינה חובה מן התורה אלא בארץ; ואינה נוהגת אלא בשל ישראל. ואמר הנביא ע"ה (יתקאל מד ל') וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומתיכם לכהנים יהיה וראשית עריסותיכם נתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך. מסכת קדושין פ"ק (ל"ז ב') : כל מצוה שאיננו תלויה בארץ נוהגת בארץ ובחול. וכל שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ חוץ מן הערלה והכלאים. רבי אלעזר אומר אף החדש. ירושלמי (קדושין פ"א ה"ט) : רבי יונה בעי ולמה לא תנן אף החלה? אמר ליה רבי יוסי לא אתניין טתני' אלא דברים שהם נוהגים בישראל ונוהגין כגוים, וחלה נוהגת בישראל ואינה נוהגת כגוים, מאי טעמא? ראשית עריסותיכם ולא של גוים. והחלה היא שקדמה בזמן למעשרות, והכי תני סוף פרק האשה נקנית (קדושין מ' ב') : רבי יוסי אומר גדול הלמוד שהתלמוד קודם לחלה ארבעים שנה ולמעשרות חמשים וארבעה ולשמיטין ששים ואחת וליובלות מאה ושלוש. ואישה שהאבילה את בעלה שאינו מעושר או שאינו קוצה לה חלה קראוה חכמים עוברת על דת משה. וכדאיתא פרק המדיר (כתובות ע"ב א') ודין שלה שיוצאה בלא כתובה ותוספת ואינה נוטלת אלא מה שהוא בעין מנדונייתה. ואומר הירושלמי (כתובות פ"ז ה"ז) : כולהון בעדים : פלוני כהן תקן לי הכרי; קין לי חלתי בדקי' בכלהון ולא משכח(וכו'). סוף פרק הגזול קמא (ב"ק ק"י ב') וכתוספתא מסכת ערלה (צ"ל חלה) (פרק ב') תניא עשרים וארבעה מתנות כהונה נתנו לאהרן ולבניו בכלל וזפרט¹ ובברית מלח. אלו הן : עשר במקדש, ארבעה בירושלם, עשרה בגבולין, עשר במקדש : חמאת(כהמה) ואישם

¹ כך היא הגירסא בתוספתא שם וז"ה בגמרא חולין קלינ ע"ב ולחנם הוסיף דצ"ה ח"ט מלת יוכלל ע"ם הגירסא שלפנינו במסכת ב"ק כי היא הוספה מאוחרת. ע"ן בספר דקדוקי סופרים. (שי"א ווערטהיימער).

כפתור פרק ראשון ופרח מו

[ודאי] זבחי שלמי צבור וחמאת העוף ואשם תלוי ולוג שמן של מצורע ושתי הלחם ולחם הפנים ושירי מנחות [ומותר] העומר. די בירושלם: הבכור, והבכורים, והמורם מתודה ואיל-נזיר, ועורות קדשים. י' בגבולין: תרומה ותרומת מעשר וחלה וראשית הגז והזרוע והלחיים והקיבה ופדיון הבן ופדיון פטר חמור והחרמים ושדה אחוזה וגזל הגר. והר"ם ז"ל הלכות בכורים פ"ק (הלכה ג') פירשם כך: שמונה מתנות אינם אוכלים אותם הכהנים אלא במקדש דהיינו לפנים מחומת העזרה, וחמשה אינם אוכלין אותם אלא בירושלם לפנים מחומת העיר, וחמשה אין זוכים בהם מן התורה אלא בא"י לחוד, וחמשה בין בארץ בין בחיל, ומתנה אחת זוכין בה מן המקדש. אותם השמונה שבמקדש הם: בשר חמאת עוף ובהמה, וכישר אשם בין תלוי בין ודאי, וזבחי שלמי צבור, ומותר העומר, ושירי מנחות ישראל, ושתי הלחם, ולחם הפנים, ולוג שמן של מצורע. בירושלם: חזה ושוק של שלמים והמורם מתודה והמורם מאיל נזיר ובכור בהמה טהורה והבכורים של א"י, התרומה ותרומת מעשר וחלה ושלושתן קדש. וראשית הגז ושדה אחוזה ושניהם חולין. ככל מקום: המתנות ופדיון הבן ופטר חמור וגזל הגר והחרמים, וחמשתן חולין. ואותה מתנה שזוכין בה מן המקדש עורות העולות, והוא הדין עורות קדשי הקדשים, כלן לכהנים. בכורים אין לנו להזכירם הנה שאינם נוהגין היום.

הפרק השני.

לבאר שם טבל ודאי ודמאי ומדומע וחולין

שהם שמות דרבגן.

טבל נקרא כל מה שאינו תרום ומעושר כלל, ולשון טבל מב לא. כלשון פלמוני לפלוני אלמוני; ואיסורו במשהו. וכדאיתא

מז כפתור פרק שני ופרח

בסוף מסכת ע"ז (ע"ג ב' 1) (כתב ר"ס ז"ל בענין פסח²), מכל כהיתרו כך איסורו, כלומר דחטה אחת פוטרת את הכרי. — על הודאי, אביא לך לשון רבינו שרירא גאון בתשובה, מה שלא נתעשר יקרא מכל, ומה שיצא ממנו הראוי לו יקרא מעושר ודאי, ומה שהי' ספק אם נתעשר אם לא נתעשר יקרא דמאי, ומה שיערב מכלתי מעושר עם מעושר יקרא מדומע, ובין ע"כ. האמנם סתם ודאי על הרוב רוצה לומר ודאי מכל. וכדאמרינן מסכת דמאי פ"ד, מי שקרא שם לתרומת מעשר של דמאי ולמעשר עני של ודאי לא יטלם בשבת. עוד פ"ה: תרם מן הדמאי על הדמאי ומן הדמאי על הודאי תרומה, ויחזור ויתרום. תוספתא מסכת דמאי פ"ק: כפת המרחץ פטורה מן הודאי ואין צריך לומר מן הדמאי, פי' כפת המרחץ עשב, שכן פירש"י ז"ל מסכת כריתות (ו' א') כפת הירדן. עוד פ"ה: מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות [של כותים] שעל יד הדרך הביאו לפניהם ירק, קפץ רבי עקיבא ועשרן ודאי. א"ל ר"ג: עקיבא, היאך מלאך לבך לעבור על דברי הכיריך או מי נתן לך רשות לעשר? אמר לו: וכי הלכה קבעתי בישראל? ירק שלי עשרתי. אמר לו: תדע לך שקבעת הלכה בישראל שעשרת ירק שלך. וכשבא ר"ג³ ביניהם עשה תבואה וקטנית שלהן דמאי, ושאר כל פירותיהן ודאי. וכשחזר רשב"ג ביניהן ראה שנתקלקלו ועשו כל פירותיהם ודאי. וכן כיוצא בזה הרבה. **דמאי** הוא כמו שנדרו הגאון ז"ל. וכן הלוקח מעם הארץ נקרא דמאי, והוא לשון שאלה דא מאי. ויא דמאי ד' מן מי' א' מי'. ומאכילין את העניים דמאי. במסכת דמאי פ"ג: מוציאין נוטריקון לו. ד"י מ'חסורו אישר י'חסר.

1) עיין שם והוא רק במינו אבל שלא במינו בנותן טעם (רצ"ה ח"ט).
 2) הר"ס ז"ל אינו מוזכר דבר מדין זה בענין פסח, ואינו מביאו אלא בהל' מ"א סט"ז היו, וטעמו משונה מהטעם הנז' במס' ע"ז ולפי דעתו הטבל איסר במשהו מסני שאפשר לתקנו, לפיכך נראים הדברים המוסברים האלה מיותרים לנמרי.
 3) בהדפוס הראשון זכר בהוצאת ח"ט נסלו בנוסח התוספתא הואת טעויות רבות ואנחנו תקננוהו לפי נוסח התיספתא הוצאת הרמ"ש עוקרמאנדל.

מדומע ג"כ¹) וכן חולין שנפלה תרומה לתוכו. ונקרא מדומע שהתרומה נקראת דמע שנאמר (שמות כ"ג כ"ו) מלאתך ודמעך. וכן נקרא מדומע אם טבל ומעשר ראשון או מעשר שני מעורבין, וכדאיתא תוספתא מסכת תרומה פ"ה. ובאור מדומע כגון שנפל חלק אחד מהתרומה בצ"ש חלק חולין שהכל מאה, נעשה הכל מדומע. וסמכו זה למה שכתוב (במדבר י"ח כ"ט) את כל חלבו את מקדשו ממנו, דבר שאתה מרים ממנו אם נפל לתוכו מקדשו. ומה שבא בזה הכתוב הוא מעשר מן המעשר והוא חלק ממאה מן הכל, וכשנפל אותו חלק בצ"ש שנשארו נתקדש הכל ונעשה מדומע.

חולין הוא שני מינים, אם חולין סתמא אם חולין מתוקנין : הפירות שהירם מהם תרומה גדולה ותרומת מעשר לכד, הם הנקראים חולין סתמא שכבר הוטלה הקדושה מהם, ואם הופרש מהם כל הדינין מקדושות ומעשרו נקראין חולין מתוקנים בכל מקום.

הפרק השלישי.

לבאר שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, ושניה לעתיד לבא, ושהחוב מן התורה אינו אלא בדגן תירוש ויצהר בלבד.

גרסינן במסכת חגיגה (ג' ב') רבי אליעזר אומר כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי שישמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני : עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. מה מעם מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא. וקאי אשמתיה פרק מגלה נקראת (מגילה י"א) ופרק ידיעת המומאה בראשו (שביעות י"ד א') אחד נכנס לעזרה ואחד נכנס לתוספת העזרה שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך

¹ ר"ל ג"כ כמו שנדרו הגאון הנז' ו"ל (מדביו הרציה ח"ט).

יח כפתור פרק שלישי ופרה

ובנביא וכאורים ותומים ובסנהדרין של שבעים ואחד ובשתי תורות
 ובשיר, ב'ד מהלכין ושתי תורות אחריהן, הפנימית נאכלת
 והחיצונה נשרפת, כל שלא נעשה בכל אלו, הנכנס לשם אין
 הייבין עליה. איתמר (שם מ"ז א') רב הונא אמר בכל אלה תנן
 רב נחמן אמר [כאחת] מכל אלה תנן, רב הונא אמר בכל אלו תנן
 קא סבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, ועזרא
 זכר בעלמא הוא דעבד, ורב נחמן [אמר] כאחת מכל אלו תנן קא סבר
 קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, ועזרא
 קדושי קדיש, פ"י אעפ"י שלא היו לו אורים ותומים ומלך. מסכת
 זבחים פרק קדשי קדשים (ס' ב') מאי קא סבר אי קא סבר קדושה
 ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא אף בכור נמי, ואי קא
 סבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא וכו'.
 אמר רבא לעולם קא סבר לא קדשה, ומיהו מעמא דמאן דאמר
 לא קדשה לעתיד לבא נפקא ליה ממאי דאמרינן בסוף מסכת
 ערכין (ל"ב ב') מאי מעמא דמאן דאמר קדושה ראשונה קדשה
 לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא דכתיב ויעשו כל הקהל השבים
 מהשבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו כן מימות יהושע בן נון
 ותהי שמחה גדולה, אפשר בא דוד ולא עשה סכות בא שלמה
 ולא עשה סכות עד שבא עזרא, אלא מקיש ביאתם בימי עזרא
 לביאתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויוכלות
 ונתחייבו במעשר; אף ביאתם בימי עזרא מנו שמיטין ויוכלות
 ונתחייבו במעשר, ואומר והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו
 אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך
 בחדוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחדוש כל הדברים הללו.
 פ"י רש"י ז"ל האי לא עשו לאו אסכות מהדר אלא הכי קאמר
 כי לא עשו מה שעשו עכשיו; מימות יהושע, ומאי ניהו קדושת
 הארץ. בסדר עולם אמרינן ירושה ראשונה ושניה יש להם, שלישית
 אין להם, כלומר קדושה ראשונה שקדשה יהושע קדשה לשעתה
 כשהיו שם ישראל, עד שנחרב בימי נבוכדנצר הרשע ולא קדשה
 לאחר שנחרב; אבל המקומות שקדשו שניה בימי עזרא אין אחריה

כפתור
פרק שלישי
ופרח
ימ

הפסק, אם כן בשלישית כשיבא משיח אינה צריכה קדוש. וכן
 כפרק הנזקין בסופו (גימין ס"ב א') אין עודרין עם הגוי בשביעית.
 ומן הארץ שכבש יהושע, הניחו ממנה קצתה עזרא ובית דינו
 שלא כבשה כבית שאן וזולתה, ועדיין בגי'ה¹. נאריך בזה, ומה שכתב
 הרב בעל התרומה ז"ל שגם קדושת עזרא במלה בזמן הזה ואינו
 חייב מן התורה להפריש תרומה ומעשר, והוא ז"ל תולה הדבר
 בסברא בעלמא, אינו מחזור וכמו שנבאר בג"ה.

ח'יוב אלו הדינין אפילו בימי יהושע ועזרא אינו מן התורה אלא
 על דגן תירוש ויצהר, שכן כתוב (דברים ז' י"ג) דגןך תירושך
 ויצהרך, אבל פירות האילן וירק לא היו לעולם חייבין אלא מדרכנן.
 והבי איתא פרק הנזר מן הירק (נדריס ג"ה א'): למימרא דדגן כל
 דמדגן משמע, מתיב רב יוסף וכפרוין הדבר הרבו בני ישראל
 (מעשר) [ראשית] דגן תירוש ויצהר [ודבש] וכל תבואת שדה
 [ומעשר הכל] לרוב [וגו']. ואי אמרת דגן כל דמדגן משמע, מאי כל
 תבואת השדה היינו דגן, אמר רב יוסף [צ"ל אביי] לאתויי פירות
 האילן וירק, וכן נמי כתב רש"י ז"ל פרק כיעד מברכין (ברכות ל"ו א')
 מעשר פירות האילן אפילו בארץ גופה דרכנן שהתורה לא חייבה
 לעשר אלא דגן תירוש ויצהר, ע"כ. תניא (פרה פ"א מ"ג)
 דבילה של תרומה שנפלה למי חטאת ונטלה ואכלה, אם יש בה
 כביצה בין שמאה בין טהורה המים טמאים והאוכלה חייב מיתה.
 פי' רבינו שמשון ז"ל ואף על גב דתרומת פירות דרכנן האי
 חייב מיתה לאו דוקא אלא סימנא בעלמא, וכדאי' ריש מסכת מעשרות
 (כפי' ה"ש), אי נמי בתרומת בכורים דשבעת המינים דאוריין, וכן
 נמי כתב הראב"ד ז"ל על מה שכתב הר"ם ז"ל הלכות תרומה פ"א.
 מצינו רבינו הקדוש התיר בית שאן מאותן המקומות שלא החזיקו
 בו עולי בבל. אמר אברהם לא התיר רבי אלא מעשר ירק ופירות
 האילן שהן מדרכנן אף בארץ ישראל. וכן דעת ר"ת ז"ל כהר"ם
 ז"ל (תרו' פ"ב ה"ו) תרומת ירק מדבריהם כמעשר ירק, וכן נמי טס' ר"ה

¹ ר"ת בנוירת השם.

כ כפתור פרק שלישי ופרה

פ"ק (י"ב א') תנא לירקות ולמעשרות, פי' לירקות למעשר ירק ולמעשרות היינו מעשר דגן, ותנא מעשרות משום מעשר דגן ומעשר בהמה, ומיהו כבר סמכום חכמים על דין תורה, כדאמרינן בספרא: וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לרבות שחלים וגרגיר וכל מיני ירקות, וכן גמי בספרי, מדכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך. כתב הראב"ד ז"ל בספר כתוב שם פרק העור והרומב: ואומר אני שאין חייבין מיתה אלא על תרומת דגן תירושיצהר ועל הטבל שלהן, אבל שאר מינין תרומה נוהגת בהן, וכן מעשרות, אבל אין חייבין על תרומתן מיתה ולא על טבלן, וחויץ מזה ומזה אף אם נאמר שאין חייבין מן התורה, אם קרא עליהם שם יש עליהם קדושת תרומה מן התורה ומדמעת כשל תורה, ובמסכת בכורים פ"ב גרסינן שהתרומה והמעשר אוסרין את הגורן ויש להם שיעור ונוהגין בכל הפירות בפני הבית ושלא בפני הבית, וכל מה ששנינו בהם דבר תורה ודוק ותשכח, ע"כ. ופי' קרא שם שיאמר תרומת מעשר המחוייבת לזה הצבור מן התאנים יהיה כצד צפון או כצד דרום. ומצאתי תשובה לנאון ז"ל, הלוקח ירק מן השוק חייב לעשר, ולמה חייב לעשר כשהזוהר הקב"ה לעשר פעמים פירותיהם לא הזוהר אלא על התבואה ודוגמתה שכתוב עשר תעשר את כל תבואת זרעך אבל ירק לא הזוהר לעשר? אבל חכמים אמרו לו לעשר ירק, דתנן (מעשרות פ"א מ"א) כלל אמרו במעשר, כל שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ חייב במעשר, וירק אין צריך לעשר מדברי תורה אלא מדברי סופרים וזה ששנינו (אבות פ"ג מ"ג) מעשרות סייג לתורה, ע"כ. ובעל העור זקני הרב ר' נתן מבן הרב רבי מאיר ז"ל¹) כתב פרק האומר התקבל גט (גימין ס"ה א') גבי אלא בעציץ שאינו נקוב דרבנן; והאי דפריק בעציץ שאינו נקוב דרבנן ולא פריק במעשר שני דרבנן, כגון דאילנות וירקות? משום דהוא אית ליה עיקר מן התורה אבל בעציץ שאינו נקוב אין לו עיקר מן התורה כלל, ותמה על שכתב מהור קדוש מורי רבי אליעזר דשינו זצוק"ל בהלכותיו: ירושלמי—

¹ לפי' הר"ש צ"ל יהרב רבי מאיר זקני הרב ר' נתן דלי, ועיין במאמר יזכרון שם.

כפתור פרק שלישי ופרח כא

אומר איסי ירקות מדבריהם, ופי' אותו ז"ל שאין להם אסמכתא
מן הפסוק כמו פירות האילן ואעפ"י שפירות האילן גם כן מדרבנן.
ע"כ. שהרי נמצא להם מההיא דספרא וכדלעיל.

הפרק הרביעי

לכאר דין קנין לבני בארץ ישראל ודין מירווחו.

כבר קדם שקדושה שניה קדשה לעת"ל; וא"כ ישראל שקנה
היום קרקע מן הגוי בא"י שם חייב ככל המצות התלויות
בארץ. וזה כשנחלקו רבה ורבי אלעזר מסכת גימין שלהי פרק
השולח (מ"ז א') לא נחלקו כל זמן שחזר הישראל ולקחה דחורה
לקדושתה ואלא פלוגתיהו בפירות הגוי בקרקע שלו, ואם יש
קנין לגוי בא"י להפקיע מידי תרומות ומעשרות אם לאו. זהו לפי
פי' רש"י ז"ל, אבל לפי פי' הר"ם ז"ל המחלוקת מן קרקע של
גוי שחזר הישראל וקנה אותו ממנו אם חזר הקרקע לקדושתו אם
לאו, דאילו בפירות הגוי בקרקע שלו פשיטא ליה דפטור וכמו
שנכאר בג"ה. ומסתברא כפי' רש"י דכיוצא [בוה] הוא מה שאמרו
בתוספתא מס' נגעים פ"ז: והלוקח בית מן הגוי יראה בתחלה, מה
שאיין כן באדם; פי' הלוקח בית מנוגע מן הגוי בא"י יראה הנגע
שבו. בתחלה מה שאין כן באדם, דאילו גוי שנראה בו נגע ונתגייר,
אותו הנגע לעולם טהור. ונקח שיטת רש"י ז"ל, ומסתברא דהלכה
כרבה דסבירה ליה אין קנין דפשטין דמתני' כותיה דהא רב אשי
דחוא בתרא מוקים לה למתני' דלעולם אין קניין. ולשון רש"י
אין קנין לגוי כלומר אם קנה הגוי קרקע בא"י אין קנינו קנוי
להפקיע מקדושתה שלא תחייב במעשר, וישראל שקנה ממנו פירות
צריך לעשר. והמחלוקת הוא כך: רבה סבר דגונך ולא דגון גוי,
ופירש"י ז"ל שאם מרוח הגוי והן שלו בשעת מירווח שהוא גמר
מלאכתו למעשר, מרוח הגוי פוטרן ואפי' לקחה מישראל בשבילים,
אבל הגדילו בקרקע הגוי ולקחן ישראל בשבילים וטרחן חייבין
במעשר דקרקע א"י ביד גוי לא הופקעה קדושתה, ואילו לרבי

כב כפתור פרק רביעי ופרה

אלעזר הוי פאָר דסבירא ליה יש קניין, ודייק דנגך ולא הנן גוי,
 כלומי הגדל בקרקע שלך חייב אבל לא הגדל בקרקע הגוי ואפי' מרחו
 ישראל, ואשתכח דלכולי עלמא מרוח הגוי בשעת גמר מלאכה פוטר.
 ושאין קנין לגוי כרבה. גרסינן פרק הקומץ רבה (מנחות ל"א א')
 תניא אמר ר' שמעון שזורי, פעם אחת נתערב לי טבל
 בחולין, כאתי ושאלתי את רבי מרפון ואמר לי לך קח לך מן
 השוק ועשר עליו, קסבר רוב עמי הארץ מעשרין הן והוה פטור על
 פאור, ולימא ליה לך קח מן הגוי קסבר אין קניין לגוי בא"י להפקיע
 מיד מעשר והוה ליה מן החיוב על הפטור, ואיכא דאמרי אמר
 ליה לך קח מן הגוי קסבר יש קניין לגוי בא"י להפקיע מיד מעשר
 והוה ליה מן הפטור על הפטור, ולימא ליה לך קח מן השוק קא
 סבר רוב עמי הארץ אינן מעשרין, ע"כ לשון המי. וזה מן הפטור
 על הפטור דאורייתא הוא אלא מכל מקום חייב מדרכנן,
 ולזה הוא פוטר זה הערוב שהוא חייב מדרכנן, דעכשיו שניהם
 תחת מין אחד מן החיוב הם, ולשון התוספתא מסכת דמאי פ"ה,
 אמר רבי שמעון שזורי מעשה שנתערבו לי פירות טבלין וכאתי
 ושאלתי את ר' מרפון אמר לי צא וקח לך פירות מן השוק
 ועשר עליהם, ולפי לשון התוספתא אין קנין לגוי דהא מן השוק
 קאמר ליה ולא מן הגוי, ופי' הטימרא כך הוא דמשום הכי לא
 קאמר ליה רבי מרפון דלתרום מיניה וביה דמשום דהוה ליה מן
 הפטור על החיוב כלומר מן החולין המתוקנין על הטבל הגמור,
 וקיימא לן מן הפטור על החיוב טבל ביד בעל הבית, מן החיוב
 על הפטור טבל ביד כהן, וממקום אחר נמי לא, כלומר מודאי טבל;
 משום דערובא דהכא מוכחא מילתא לפום לישנא דשאלתא
 דאין חיוב מדאורייתא, דקאמר ליה נתערבו טבל בחולין ולא קאמר
 נתערבו טבל וחולין משמע דטבל הוא שהיה המועט והחולין היו
 מרוכזין והוה ליה טבל בטבל [צ"ל בטל] כרוב כדין תורה בכל
 האיסורין, וכזה נמצא לרב בעל העיטור ז"ל: היתר מצטרף לאיסור
 רובו מן האיסור, ובכמה דוכתי, ומשום הכי אם מעשר ממקום
 אחר הוה ליה מן החיוב דאורייתא על הפטור דאורייתא; וקאמר

ליה קח מן השוק דקסבר רוב עמי הארץ מעשרין הן והוה ליה מן
 הפטור דאורייתא על הפטור דאורייתא. והאי דשני ליה אין קנין
 לגוי כלומר דהוה ליה מן החיוב דאורייתא על הפטור דאורייתא
 וסבירא ליה נמי דמירוח הגוי אינו פוטר דהא על כרחין כמטורח
 עסקינן דומיא דלוקח מן השוק. נמצא לפי זה שבהכרח יש לנו
 לומר שמירוחו אינו פוטר ואפי' בשלח ואפילו למאן דאמר יש קנין.
 ויהיה חיוב מדרבנן לכל הפחות בפירותיו, שהרי זה הערוב חייב
 מדרבנן, ומשום הכי אין לו לעשר מטבל גמור ואין לו תקנה אלא
 בתבואת עם הארץ למאן דאמר לך קח מן השוק או כתבואת
 גוי וקסבר יש קניין; כלומר שיש לגוי קנין דוקא דאורייתא אבל
 דרבנן אין לו קניין, שאם תאמר שתבואת הגוי היתה פטורה לגמרי,
 א"כ הוה ליה כהפקר ומתנות עניים שפטורין לגמרי ואין תורמין
 ולא מעשרין עליהם, א"כ אפילו למאן דאמר יש קנין מוכרח הוא
 לומר שחייב מדרבנן. והר"ם ז"ל כתב טבל שנתערב בחולין
 מתוקנים. גרסינן מסכת בכורות פ"ק (י"א א') אמר רבי שמואל
 ב"ר נתן אמר ר' חנינא הלוקח טבלים ממורחים מן הגוים מעשרן
 והן שלו, דמרחן מאן אלימא דמרחינהו גוי דגנך אמר רחמנא
 ולא דגון גוי אלא דמרחינהו ישראל ברשות גוי, מעשרן דאין קנין
 לגוי בא"י להפקיע מיד מעשר, והן שלו, דאמר ליה קא אתינא
 מכח גברא דלא מצית לאשתעויי דינא בהדיה. תנן התם המפקיד
 פירותיו אצל כותי בחזקתן למעשרות ולשביעית, אצל נכרי
 כפירותיו, רבי שמעון אומר דמאי אמר רבי אלעזר להפריש דכולי
 עלמא לא פליגי דבעי אפרושי, כי פליגי ליתנן לכהן, ת"ק סבר
 ודאי חלפינהו ובעי מתננהו לכהן ר' שמעון סבר דמאי יתיב
 רב דימי וקאמר להא שמעתא אמר ליה אביי טעמא דמספקא לן
 אי חלפינהו אי לא חלפינהו, הא ודאי חלפינהו דכולי עלמא
 בעי למתננהו לכהן, והא אמר רבי שמואל ברבי נתן אמר רבי
 חנינא הלוקח טבלים ממורחים מן הגוי מעשרן והן שלו, דילמא
 כאן בתרומה גדולה כאן בתרומת מעשר, אמר ליה אדכרתן מילתא
 דאמר רבי יהושע בן לוי מנין ללוקח טבלים ממורחים מן הגוי

כד כפתור פרק רביעי ופרח

שהוא פטור מתרומת מעשר שנאמר ואל הלויים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר, טבלים שאתה לוקח מישראל אתה מפריש מהן תרומת מעשר ונותנה לכהן. פרש"י: דגנך דגונך מה שאם נמכר חייב בתרומה ולא מרום הגוי. דמרחן ישראל ברשות גוי שהיה ישראל חריש וקרקע של גוי הוי. למעשרות אם נעושרין הן אין חוששין שגוף החליפין כדי שיחסייב להפריש מעשר אחר (1). ולשביעית אם גדלו בששים ועבדן עד שביעית אין חוששין שגוף החליפין בפירות שביעית שהיו לריכין להחביר בשביעית. כפירותיו כפירותו של נכרי דוחף לחפניהו ולריך להפריש מהן מעשר, וכגון דמרחניהו לפירות הנכרי ישראל, ברשות נכרי (2). ולענין שביעית מהצמחים בשביעית, דמאי ספק החליפין ספק לא החליפין, להפריש כולי עלמא לא פליגי דאפילו לרבי שמעון דאמר ספק, וספקא לא יאכל עבדים שבמיתה הם, וצעי לאפדתי הכל, ודמי דמאי דעם הרצן שפריש הכל. ובעי מתננהו לכהן לקמיס פריך הא אמרינן לעיל נעשרין והן שלו, דמאי והמוליא נחבירו עליו הכרייה וישראל מוכר לכהנים את התרומה והדמים שלו, דהאי דמאי לא דמי לשאר דמאין שנותן לכהן אחד ממאה, דהם איכא טעמא דעמא נקבה קומה (מ"ח ח') נשום דקבר ע"ה: ללוי הוא דקפיד רחמנא למהיב סרומה מעשר ולא לדידיה, אבל הכא הווא ספיקא גופא דאיכא בתרומה מעשר איכא בתרומה גדולה. להא שמעתא דרבי אלעזר, מעשרין והן שלו ואוקימנא דאמריננו ישראל ברשות גוי. בתרומה גדולה פליגי ח"ק ורבי שמעון. בתרומת מעשר והן שלו; ע"כ.

במצא שחייב פירות הנכרי אינו אלא במרוח ישראל שהרי פירש אצל הנכרי כפירותיו, שהישראל מרח פירות הנכרי ברשות הנכרי, אם כן במרוח גוי ובשלו אין חולק שהוא פטור לגמרי. והו שמת הר"ם ז"ל שפירש מסכת דמאי פרק ג', גבי המוליך חמיו למוחן כותי וכוי, כפירותיו ר"ל כפירות הנכרי ואינם חייבים כלום; שהוא ז"ל לא דחק עצמו להעמיד המשנה ההיא כפירותיו ושהיו חייבין ולפרש שיישראל מרח פירות הנכרי ברשותו כמו שעשה רש"י ז"ל; מכל מקום שניהם מוסכמים בכונה

(1) בירומת רש"י כנמרא דילן יש קצת שנים מהנורסא שהיתה לפני המחבר.

(2) ברש"י שבנמרא דילן כתוב: האי תנא סבר דאין מרוח העבדים פטור

ושלונתא היא כמנחות בפרק ר' ישמעאל (דף ס"ז ע"ב).

בפתור פרק רביעי ופרה כה

בלומר שפירותיו ומרוחו פטורין לגמרי. וזהו שפסק ז"ל הלכות תרומה (פ"א הלכה י"א) כל האי מימרא. ואמר פירות הגוי שנדלו בקרקע שקנה בא"י, אם נגמרה מלאכתן ביד הגוי פטורין מכלום שנאמר דגנך ולא דגן גוי. הדא היא רישא. ועל מאי דאמר אלא דאמרחינהו ישראל, הוא שאמר ז"ל: ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם גמר מלאכתן וגמורין ישראל חייבין בכל מן התורה. ועל מאי דאמרינן מעשרן והם שלו דאמר ליה קא אתינא וכו'. הוא שאמר ז"ל ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן ותרומת מעשר ומוכרה לכהן ומעשר ראשון והרי הוא שלו, מפני שהוא אומר: ללוי במעשר, ולכהן בתרומת מעשר, אני באתי מכה איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום. ועל ההיא דרבי יהושע בן לוי, אמר ז"ל מפני מה לא יתן תרומת מעשר לכהן כתרומה גדולה, לפי שנאמר בתרומת מעשר כי תקחו וגו' טבל שאתה לוקח וכו'. דררי לך שהיוצא מתוך זה לכולי עלמא שמרוח הגוי בשלו פטור אפילו מדרבנן. וכן גמי מהא דגרסינן מסכת מנחות פרק רבי ישמעאל (ס"ו ב') אמר רבא פשיטא לי דמרוח הקדש פטור ואפילו רבי עקיבא לא קא מחייב התם אלא שלא נתנו מעות אלא לצורך להן; אבל מרוח הקדש בעלמא פטור, מרוח הגוי תנאי הוא, דתניא: תורמין משל ישראל על של ישראל ומשל גוים על של גוים ומשל כותיים על של כותיים ומשל כל על של כל, דברי רבי מאיר ורבי יהודה, רבי יוסי ורבי שמעון אומרים תורמין משל ישראל על של ישראל ומשל גוים ושל כותיים על של גוים ושל כותיים, אבל לא משל ישראל על של גוים ושל כותיים ולא משל גוים ושל כותיים על של ישראל; גלגול הקדש פטור, דתנן: הקדישה עיסתה עד שלא גלגלתה וגלגלה הזובר ואחר כך פראתה פטורה שבשעת חובתה היתה פטורה, בעי רבא: גלגול גוי מאי? מיתנא תנן גוי שנתגייר והיתה לו עיסה נעשת עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב, ספק; חייב, הא מאן קא תני לה? דברי הכל היא, ואסי' רבי מאיר ורבי יהודה דקא מחייבי התם, הכא פטרי; התם הוא דכתי' דגנך

כו כפתור פרק רביעי ופרח

דגנך יתירה הוי מעוט אחר מעוט, ואין מעוט אחר מעוט אלא לרבות
 [אפי' עכו"ם], אבל הכא תרי זמני עריסותיכם כתיב, חד עריסותיכם
 ולא עיסת גוי¹ וחד עריסותיכם ולא עיסת הקדש, או דילמא רבי
 יוסי ורבי שמעון קא תני לה דקא פטרי אבל רבי מאיר ורבי יהודה
 ילפי ראשית ראשית מהתם. אמר רבא יהא רעוא אחוויא
 בחלמא. [הדר] אמר רבא מאן דאמר מרוח הגוי פוטר גלגול הגוי
 פוסק מאן דאמר מרוח הגוי אינו פוטר גלגול הגוי אינו פוטר;
 איתיביה רב פפא [לאביי] [לרבא], גוי שהפריש פטר חמור וחלה
 מודיעין אותו שהוא פטור, חלתו נאכלת לזרים ופטור גזוז ועובד
 הוא תרומתו אסורה. ועוד איתיביה רבינא חלת גוי בארץ ותרומתו
 בחו"ל מודיעין אותו שהוא פטור חלתו נאכלת לזרים ותרומתו
 אינה מדמעת, הא תרומה בארץ אסורה ומדמעת; מדרבנן [גזרה]
 משום בעלי כיסין; אי הכי [אפילו] חלה נמי; איפשר דאפי לה
 פחות מחמשת רבעים קמח ועוד, תרומה נמי איפשר דעביד לה
 כרבי אושעיא דאמר מערים אדם על תכואתו ומכניסה במוץ שלה
 כדי שתהא בחמתו אוכלת ופטורה מן המעשר, אי נמי דמעיל
 לה דרך גנות וקרפופות, התם בפרהסיא זילא ביה מלתא הכא
 בצינעה לא זילא ביה מלתא. והתוספתא מסכת חלה (פ"ב) לא
 הביאה אלא כך: חלת הגוי בארץ ותרומת הגוי בחו"ל מודיעין
 אותו שאינו חייב והחלה נאכלת לזרים, ובירושלמי מסכת דמאי
 פ"ה: זוגי של רבי שמעון הוא ר' יהודה, דהכי אמרינן התם:
 מעשרין משל גוי על של ישראל, מתניי רבי מאיר היא דסבר
 אין קנין, רבי יהודה ורבי שמעון סברי יש קנין; והבעל התרומה
 הביאו, ועוד הביא ירושלמי מסכת דמאי פ"ק [צ"ל פרק ג'] רבי
 יהודה ורבי שמעון סברי יש קנין, ומודים שמפרישין מעשרותיו
 מדרבנן. פי' דש"י ז"ל: מרוח הקדש כגון סקקדים עווריו ושם חותן
 הגזבר² וזכחן פטור עין הנוטע לעולם, דגנך ולא גזון הקדש, ומשל כל

¹ בנוסחת הנמרא שלפנינו יחד עריסותיכם כדי עיסתכם וחד עריסותיכם ולא
 עיסת גוי ולא עיסת הקדש ולכן כתב רצ"ה ה"ט שנוסחת המחבר הוא טעות א' המעתיקים,
 ושנה כזה כי בנוסחתו הוא גם בתוספת שם ד"ה חד עריסותיכם ובשטה מקובצת ובילקוש.
 (ש"א ויה).

² ברש"י שלפנינו גורסא אחרת.

כפתור פרק רביעי ופרח כז

כלומר מאי זה שירלה מאלו (שהורס) [יתרוס] על של חברו, ואפילו משל גוי
 וכוותיים על של ישראל, אלמלא מרוח הגוי אינו פועל והוו להו שניהם חייבים,
 אבל לא משל ישראל דקסברי רבי יוסי ורבי שמעון מרוח הגוי פועל
 והוה ליה עין הפעול על החיוב ומן החיוב על הפעול, גלגול הקדש לענין
 סלה, פומר מן החלה, משנתנייר חייב, [ספק] אם משנתנייר גלגלה (ספק)
 חייב דלחומרא אזלינן, והשתחא מציעא ליה מאן קתני להא דגלגול גוי פועל.
 ואפילו רבי מאיר ורבי יהודה דמחייבי התם גבי מרוח, פטרי הכא.
 דהתם היינו טעמא דאמרי מרוח הגוי אינו פועל משום דתרי דגנך יחייבי
 כחייבי, דכתיב לא חוכל לאכול בשעריך ועשר דגנך, וכתיב ואכלת לפני ה' אלהיך
 ועשר דגנך לרבות דגן גוי דחייב, ילפי ראשית ראשית מהתם כלומר
 ראשית דגנך ראשית עריסותיכם מה להלן מרוח הגוי לא פטר להא מרביבין
 ליה מנייעוט אחר מנייעוט, רבא אמר מאן דחייב דכרומא מחייב כתיב דחלה.
 מדרבנן כלומר לעולם הא דקתני גבי חלה גלגול פועל, הניך מחייב היא דפטרי
 דמרוח הגוי והא דפרכת מדיוקא הא דכרומא אסורה מדרבנן. משום בעלי כיסין
 עשירים הלוקחין חבואה ומחורים, ואי שריה ללוקח מן הגוי שלא יעשר דמרוח
 הגוי פועל, אחי לעיוור מני לוקח ומחורי ישראל מני פועל, לטון אחר משום
 דבעלי כיסין שיש להן קרקעות הרבה ומקיס על רוב האעשרות ויקטוהו לגוי
 וימרחוהו גוי ויפקיע להו מן מעשר. אי הכי בחלה נמי לגזור גלגול גוי
 משום דבעלי כיסין, איפשר דאפי לה כלומר להכי לא גזרינן לחלה דאי
 הוה דעי מלי לאיערווי בהיחרא. דאפי לה בפחות מחמשות רבעים קמח
 ועוד דלא מחייב דחלה, ע"כ. הרי שמרוח נפקא מדגנך, וגלגול
 מעריסותיכם. תוספתא מסכת תרומה פ"ד: גוי שתתם תרומתו
 תרומה, כד"א על הגורן, הפריש תרומה ונתנה לכהן, מעשר ראשון
 ונתנו ללוי, מעשר עני ונתנו לעני, פירותיו מתוקנין. רבי אומר כותי
 כגוי, רבן שמעון בן גמליאל אומר כישראל.

ד'ין צ"א מכלל זה, שפירות הגוי בארץ ישראל במירווחו אינם
 חייבין אלא מפני דין גזרת בעלי כיסין; האמנם הר"ם
 ז"ל שפטרם לגמרי הוא מטעם שמפרש הא דבעלי כיסין בפירוש
 אחר שלא יתחייב משם שפירות הגוי במירווחו יהיו חייבין; שאמר
 (הל' תרומות פ"ד הט"ו) הנכרי שהפריש תרומה משלו, דין תורה
 שאינה תרומה לפי שאינו חייב, ומדבריהן נזרו שתהא תרומתן
 תרומה משום בעלי כיסין; שלא יהיה זה הממון לישראל ויתלתו
 בגוי כדי לסומו, ע"כ. ופשוט הוא דלא תני אלא תרומה בארץ

כח כפתור פרק רביעי ופרח

אסורה, והוא ז"ל רוצה לפרש שהתרומה של גוי אסורה מאותה
 גזרה, לא שבאו חכמים ז"ל לאסור פירות הגוי במירוחו משום
 האי גזירה דבעלי כיסין, וא"ב אין שום קושיא על הר"ם ז"ל מצד
 זה כמה שפסק שפירות הגוי בקרקע שלו ומירוחו שהן פטורין
 לגמרי. אבל הראב"ד ז"ל כתב כשאמר הר"ם (ה' תרומות פ"א הי"א)
 דגנך ולא דגון גוי, אמר אברהם הייבין מדרבנן. ולא אמרו אלא
 משום הפירש הא דבעלי כיסין בדפרישנא לעיל, והוא פירוש
 חכמי צרפת ופרובינצה וזולתם. ואין לפרש גזרה משום בעלי
 כיסין כלומר מפני העשירים שיש להם תבואה הרבה ועירימו לפטורין
 מן המעשר ומירוחו תבואותיהם ע"י גוים עד דתפשוט מינה
 דמרוח גוי בשל ישראל פומר, זה לא יתכן. דהא האי פירושא לא
 אתי אלא אי איירי כגמרא בהאי דוכתא במרוח גוי בשל ישראל.
 וסברי דהוא פטור מדאורייתא אלא שגזרו עליה חכמים דלא
 פטר משום דילמא אתי לאיערומי ולמיטר לגוי דלימרחינהו כי היכי
 דלפטרו מן התרומה. אבל השתא דלא איירי כגמרא אלא במרוח
 הגוי בשלו, לא מצית אמרת הכי. וזאת הערמה שאנו חוששין
 הוא מלתא דשכיח כלומר שיקנה אדם תבואתו לגוי שהרי כמה
 בני אדם עושין כיוצא בזה בשביל הרוחה כשהוא קרוב לפסח
 רואה גוי נאמן אצלו ומפקיד בידו מורים הבא מן הדגן שעוכרין
 עליו כפסח ומערימין להקנותו לו ומאמינים בו שיחזירו לו לאחר
 הפסח, כל שכן הכא שהרי הגוי נתן כיסו ומעותיו לישראל על
 זאת התבואה והיא ג"כ בכית הישראל; א"כ מקרי ועכדי ואיכא
 למגור עליה. וכן אין לפרש דהא רבי חנינא דמסכת בכורות (י"א א').
 שהזכרנו לעיל הלוקח טבלים ממורחים כגון שקבל ישראל מן
 הגוי למחצה לשליש ולרביע וקונה ישראל חלקו של גוי ומרחו
 בשדה של גוי, האי פירושא לא מסתבר שאם קנה ישראל מן הגוי
 ואח"כ מרח אין אלו ממורחין מן הגוי, משום דמשמע הא דרבי חנינא
 דכבר ממורחים וטבלים גינהו קודם שיקנם מן הגוי, ומיהו הכי
 איכא לפירושא: דהא רבי חנינא אולא כי הך דאמרינן מסכת
 בבא מציעא פרק השואל (ק"א א') תנן התם החוכר שדה אבותיו

כפתור פרק רביעי ופרח כמ

מן הגוי מעשר ונותן לו, רבי יהודה אומר אף המקבל. סברוה מאי
 שדה אבותיו ארץ ישראל, ואמאי קרו לה שדה אבותיו שדה אברהם
 יצחק ויעקב וקסבר אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מיד
 מעשרו, ומקבל כחוכר דמי, מה חוכר בין עבדא בין לא עבדא בעי
 עשורי ומיתן ליה דכפורע חובו דמי אף מקבל נמי כפורע חובו
 דמי ומעשר ונותן לו, הן הכי נמי דרבי חנינא בישראל דקביל ארעא
 מגוי למחצה לשליש ולרביע ומרחינהו ברשות הגוי לאותו חלק
 של גוי ואחר כך נתנו לגוי קודם שיעשרם ובא ישראל אחר
 ולקחו מן הגוי שחייב לעשרן; מה מעט? דכיון דאין לגוי בהאי
 שדה שקבל ישראל ממנו חלק מסוים ברוח מזרחית או דרומית
 כדי שיהיו פירות זה החלק לגוי ולא מכלל, אף על גב
 דמרחינהו ישראל; אלא זה החלק שיש לו בכלל הפירות של
 שדה במקום שאינו מסוים, נמצא כחוכר שחייב לעשרן ישראל
 המקבל שמרחם, מפני שהם בשליו וכפורע חובו דמי בזה החלק
 שנותן לגוי ולא של גוי ממש הוא, הילכך אם נתנם לגוי קודם
 שיעשרם ובא ישראל אחר וקנאם מן הגוי אישמעינן רבי חנינא
 דמעשרן, והמעשרות שלו משום דאתי מכח וכו'. ולעולם אי מרחינהו
 ישראל שאינו קבלן מרשות גוי לא מבלי כלל מדאורייתא כמו
 מרוח גוי עצמו בשליו אלא מדרכנן משום גזרת בעלי כיסין וכדלעיל.
 והני מילי במירוח תבואה של גוי דגזרינן על מרוח גוי בשליו
 או על מירוח ישראל בשל גוי, אבל בגלגול עיסה לגוי וכל שכן
 גוי בשליו ליכא למגזר כלל, וכדנפקא לן מההיא דפרק רבי ישמעאל
 (מנחות ס' א') אלא פטור לגמרי. ואשמעינן מאי דגרסינן מסכת
 חלה פ"ג מ"ה: דיני ישראל עם הגוי האידך הוא? דתניא:
 נכרי שנתן לישראל לעשות לו עיסה פטורה מן החלה. ומינה,
 דישראל שנתן לנכרי לעשות לו עיסה שחייבת בחלה. עוד תניא
 (שם) העושה עסה עם הנכרי אם אין בשל ישראל כשעור חלה
 פטורה מן החלה, דגלגל מאן אלימא גוי פשיטה אלא דגלגל
 ישראלו שמע מינה גלגול ישראל בשל גוי פטור. וכד דייקת
 שמתני' איתא: האי בשל ישראל כשעור חייבת בחלה, דגלגל

מאן אלימא ישראל פשיטא אלא דגלגל גוי ושמע מינה גלגול
 גוי בשל ישראל חייב, וקיימא לן הלכה כסתם משנה. הרי שיש
 לנו מהא דנכרי שנתן, דגלגול גוי בשל ישראל פטורה מן החלה,
 ומדיוקא דידה דגלגול (גוי בשל ישראל) [ישראל בשל גוי] חייב בחלה.
 וכן פסק הר"ף ז"ל וכן גמי מהא דעושה עסה. ומסתברא דה"ה נתן
 במרוח בחיוב תרומה, ויהיה מרוח ישראל בשל גוי פטור כשאינו
 אריס, אלא דאמרינן רבנן גזרו על מרוח הגוי בשלו משום בעלי
 כיסין, ואף על מרוח ישראל בשל גוי ולא יהיה אריס, ומרוח גוי
 בשל ישראל חייב מן הדין, לא משום גזרה, אלא שיצאו הפירות
 בזה המירוח מחיוב דאורייתא לחיוב דרבנן. ולזה כתב הר"ם ז"ל
 (ה' תרומות פ"א ה"א): גוי שגמר פירותיו לישראל הואיל ודיגונן
 ביד גוי אינם חייבין בתרומה ומעשר אלא מדבריהם, ובפרק מ"ד
 נזכיר שאין לחוש לגזבר של הקדש משום בעלי כיסין.

הכלל בזה, מרוח הגוי בשלו או מרוח ישראל בשל גוי פטורין
 לגמרי, מרוח הגוי בשל ישראל חייב מדרבנן לחוד, אלא
 שחכמים גזרו על מרוח הגוי בשלו משום בעלי כיסין לפירושינו
 לא לפירוש הר"ם ז"ל; והוא הדין למרוח ישראל בשל גוי, וא"כ
 יהיה הכל חייב, וגלגול גוי בשלו או גלגול ישראל בשל גוי
 פטור לגמרי וליכא למגזר כלל, וגלגול גוי בשל ישראל חייב.

ולפעמים תרומתו תרומה מטעם אחר, וכדאמרינן מס' ערכין פ"ק
 (ו' א') אמר רב יהודה אמר רב: גוי שהפריש תרומה

מכיריו בודקין אותו אי אמר בדעת ישראל הפרשתי תנתן לכהן
 ואי לא, טעון גניזה חיישינן שמא לבו לשמים, פירש"י ז"ל: לדעת
 ישראל, שלמקום שהתרומה של ישראל הולכת תלך זו תנתן
 לכהן, ל"א שישאל אמר לי להפרישה טעון גניזה דהקדש אסור
 בהנאה דחיישינן שמא לבו לשמים לשם הקדש הלכך יגזו, ובזמן
 הזה עסקינן דהקדש אסור בהנאה, כדתניא (בכורות נ"ג א') אין
 מקדישין בזמן הזה.

על דין קנין הגוי כא"י פסקו הרבה שאין קנין, ועל פי מה שפי'
 רש"י ז"ל שיתכאר ממנו: ישראל שקנה פירות הגוי מקרקעו

כפתור פרק דביעי ופרח לא

שהוא חייב לעשר, וזה אפילו בלא זכרון דין גזרת בעלי כיסין הכא
 מתורת מרוח. ומי שפוסק יש קנין מכל מקום חייב מדין בעלי
 כיסין. אם כן אין צד פטור לפירות הגוי. והר"ם ז"ל שפטרם הוא
 מפני שפי' דין קנין ודין גזרה זולת פי' רבותינו הצרפתים ז"ל,
 פי' הגזרה זכרונה, ופי' הקנין הוא שכתב הל' תרומה פ"א ה"י:
 גוי שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצות אלא היא בקדושתה,
 לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש
 תרומה ומעשר ומביא בכורים הכל מן התורה כאלו לא נמכרה לגוי
 מעולם. הרי שפסק ז"ל אין קנין אלא שהוא שוה כמו שיש קנין
 לפירש"י ז"ל, לדעתו כל זמן שהקרקע ביד הגוי הפירות פטורין.
 ומסת' דמאי פ"ה מ"ט נבי מעשרין משל ישראל על של ישראל,
 כתב ז"ל: כבר בארנו שהעקר בידינו שאין קנין לגוי בא"י להפקיע
 מידי מעשר, ולמדנו מן הענין הזה כי הגוי כשיקנה קרקע בא"י
 יהיו פירותיו חייבין במעשרות כמו פירות ישראל, ולפיכך מעשרין
 מזה על זה. וזה דעת רבי מאיר ואינה הלכה, אלא שיש קנין לגוי
 בא"י להפקיע מן המעשרות, עד כאן. והמחמיר ישא ברכה. והבעל
 התרומה יכתב "וצ"ע כיש קנין בשלהי השולח" (גיטין מ"ז א').
 חזינן לדעתו שצ"ע אם יש קנין או אין קנין דאורייתא דאלו מדרכנן
 פשיטא ליה דאין קנין וע"פ פי' רש"י ז"ל. עד שחייב פירות הנקנין
 מן הגוי לתרום ולעשר מדרכנן. עוד כתב באותם הלכות שלהו ז"ל:
 מכ"מ יזהר שלא יפריש משל גוים על של ישראל אם אפשר אע"ג
 דשניהם דרבנן שייך לאסור כמו כן מן החיוב על הפטור וכו'.
 ודבר פשוט הוא שיש לנו כמה הלכות שמורות אין קנין,
 וגם יש לנו שמורות שיש קנין. וזכרנו קצתם. ועוד מהם
 מסכת ע"ז פ"ק (כ"א א') אין משכירין להם בתים בא"י ואצ"ל
 שדות וכו'. ומעמא דאחמירו בשדות יותר מבתים, דבשדות איכא
 תרתי דקאמפקה לה. ממעשר וקא יהיב ליה חנייה בקרקע, ובתים
 אע"ג דקא מפקע לה ממוזה, מוזה חובת הדר היא. וכוח המקום
 נראה פשיטא דהאי דקא מפקע לה ממעשר הוא לחיות פטור
 מדאורייתא, דהא קרא קאמר לא תחנם, וא"כ אית ליה דיש

לב כפתור פרק רביעי ופרח

קנין דאורייתא אבל לא מדרכנן. ולא תפשוט מהא שפירות הגוי
 פטורין אפי' מדרכנן. ומצאתי: "והא קא מפקע וכו', למאן דאמר
 יש קנין נחא שפיר, ולמאן דאמר אין קנין והאי ישראל הלוקח
 מן הגוי חייב לעשר, ומכ"מ אפי' לדידיה קאמר דקא מפקע ליה
 ממעשר שהרי הגוי עצמו לא יפריש ממנו מעשר". עוד פרק השולח
 גט (גיטין מ"ג ב') האריסין והחכירין ואריסי בתי אבות וגוי שמשכן
 שדהו לישראל אע"פ שעשה לו נימוסו פטורה מן המעשר, הכי נמי
 פטורה מדאורייתא, אי נמי כסוריא. תוספתא מסכת שביעית פ"ג:
 העוקר שתלין מתוך שלו לנמען כחול' ולהפקיר ולמוכרן לגוי
 הרי זה חייב מפני שמוציאן מידי מעשרות. פרק השואל את
 הפרה (ב"מ ק"א א') אלא הא דתניא רבי יהודה אומר: המקבל
 שדה אבותיו ממציק גוי מעשר ונותן לו, מאי איריא מציק אפי'
 אין מציק נמי, אלא לעולם יש קנין לגוי בא"י להפקיע מידי מעשר,
 מקבל לאו כחוכר דמי, ומאי שדה אבותיו? שדה אבותיו ממש.
 לדידיה הוא דקנסו רבנן אידי דחביבא ליה טפי, אזיל ומקבל
 ליה אבל לאיניש בעלמא לא, ולדידיה מ"ט קנסוה רבנן? אמר
 רבי יוחנן כדי שתהא בורה בידו אמר רבי ירמיה כגון דא צריכה
 רבה. פרק המוכר את הספינה (ב"ב פ"א א') גבי בכורים; מחייב
 היה רבי מאיר אף בלוקח פירות מן השוק; והא כתוב [אשר
 תביא] מארצך, ההוא למעוטי חו"ל, והא כתוב אדמתך, למעוטי
 אדמת גוי; והא כתוב אשר נתת לי, דיהבת לי זווי וזבני בהו. וכן
 הירושלמי נוטה לזה, דאמרינן (כלאים פ"ז ה"ד) אע"פ שאין קרקע
 נגזלת יש יאוש לקרקע, והאמת שיש שינוי רשות אבל יאוש אין שם,
 ונוסחאות תפלותינו וברכותינו יוכיחו. ומה שישינונו (נגעים
 פ"ב מ"א) כל הבתים מטמאין בנגעין חוץ משל גוים, נראה שאין זה
 מטעם יש קנין דהא בשל א"י איירי ומיהו מטעם דאחזתכם כתוב:
 ויש הרבה הלכות על אין קנין ושמוחו אינו פוטר. מסכת פאה
 פ"ד משנה ט'; הלקט והשכחה והפאה של נכרי חייב במעשרות
 אלא א"כ הבקיר. מסכת תרומה פ"ג מ"ט, הנכרי והכותי תרומתן
 תרומה ומעשרותיהן מעשר והקדשי הקדש. רבי יהודה אומר אין

כפתור פרק רביעי ופרה לג

לנכרי כרם רבעי וחכ"א יש לו. תרומת הנכרי מדמעת וחייבין עליה
 חומש ורבי שמעון פוטר. ופי' הר"ם ז"ל [כפיה"מ] תרומתן תרומה
 אע"פ שאינם חייבין במצות אם עשאום יש להם קצת שכר. עוד
 שם פ"ט מ"ז המנכש עם הנכרי בחסיות אף על פי שפירותיו מכל
 אוכל מהם עראי, פי' חסיות שומים ומיני בצל. מסכת ערלה פ"א
 ברישא, הנוטע לרבים חייב רבי יהודה פוטר. הנוטע ברשות
 הרבים והנכרי שננטע והגזלן שננטע והנוטע בספינה והעולה מאליו
 חייב בערלה. מסכת מכשירין פ"ב מ"י אוצר שישראל וגוים משילין
 לתוכו אם רוב גוים ודאי אם רוב ישראל דמאי מחצה למחצה ודאי
 דברי רבי מאיר וחכמים אומרים אפילו כולם גוים ואחד ישראל
 משיל לתוכו, דמאי. ופי' רבינו שמשון ז"ל דאין קנין לבוי בא"י
 להפקיע מידי מעשר, וכיון דרוב גוים איכא למימר דגוים נינהו
 הילכך יעשר ודאי ואפילו יש קנין מכל מקום ודאי אינו מעושר
 הוא, עד כאן, ולרבנן על כרחין הגורם לזה הדמאי הם הגוים דאילו
 כולן ישראל הוה ליה חולין מתוקנים, ואין לתלות בישראל עם
 הארץ אע"פ שנתנו החוקה לחבר דהא קיימא לן דרוב עמי הארץ
 מעשרין הם; ואם נאמר שמרוח הגוי פוטר א"כ אע"פ שכולן
 גוים האיך יהיה האוצר דמאי וכממרוח עסקינן דהא נכנס לאוצר,
 והוא דמאי אפילו לחכמים. וכן נראה בפירוש בתוספתא מסכת
 אהלות פי"ז וכתבנוה פי"ב. תוספתא מסכת מעשר שני פי"ד.
 אחד הכונס מתוך שלו ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שנתנו לו
 במתנה ואחד הלוקח מן הגוי ומן הכותי פירות טבלים הרי זה חייב
 בחומש. עוד בתוספתא מסכת דמאי פ"ד, חזקת תגר בכל מקום
 דמאי, אחד הגוי אחד ישראל ואחד הכותי, בד"א בזמן שמביאין
 לו מישראל אבל מביאין לו מן הגוי ומן הכותי חזקתו ודאי, איזהו
 תגר כל שהביא ושנה ושלש. ולשון הר"ם ז"ל על זה: הלוקח מן
 הגוי בארץ שהחזיקו עולי בכל, אם היה תגר גוי שהוא לוקח
 מישראל, פירותיו דמאי, לפי בראשונה בזמן שהיה רוב ארץ ישראל
 ביד ישראל יהיה הלוקח מכל תגר גוי, מעשר דמאי כלוקח מעם
 הארץ, ע"כ. ולא הביא הרב ז"ל סוף התוספתא כלל, כלומר אבל

לד כפתור פרק רביעי ופרח

מביאין לה שמאותה סיפא יתבאר שפירות הגוי מקרקע שלו ומרוחו שהן ודאי טבל, ואולי שתק ממנה הרב משום דלא שמיע כלומר לא סבירא ליה א. עוד שם בתוספתא המפקיד פירות אצל גוי הרי זה חושש משום מעשרות ומשום שביעית. רשב"ג ורבי שמעון אומר עשו פירות [ישראל את פירות] הגוי הזה דמאי. [משנה דמאי] פ"ג: המוליך חמיו לטוחן כותי או לטוחן עם הארץ בחזקתו למעשרות ולשביעית, לטוחן נכרי דמאי. פי' הראב"ד ז"ל דמשום האי הוא דמאי שמא החליף זה הטוחן הנכרי אלו החמין של ישראל בשלו. והר"ם ז"ל פי' בהלכות מעשר פי"א שמא החליפן בחמים של ע"ה, ותמה עליו הראב"ד ז"ל דא"כ הוה ליה ספק ספקא; והוה לשונו ז"ל: אמר אברהם ואם מפני הספק הזה הלא הוא ספק ספקא, אלא שמא החליפם משלו ומרוחו הגוי חייב מרובנו, עד כאן. ירושלמי פרק השולח גמ, רבי זעירא [קומי רבי אבהו] בשם רבי אלעזר אע"ג דאמר רבי מאיר אין קנין לגוי בא"י [לפטרו] [להפקיעו] ממעשר מודה שיש לו קנין נכסים. נראה לפרש שבא ללמדנו שאין ראוי לעשוק ולגזול בקרקע הגוי שקנהו בא"י כענין שהוא מותר בגר שאין לו יורשים אי נמי לענין לולב הגזול, אי נמי לענין לרעות בהמה דקה בשדותיהם וכיוצא בזה, אלא שקרקעו קנוי לו קנין גמור, ועל זה הוא שאמרו אין מוכרין להם במחובר לקרקע. וכן חוכרין נירין מן הגוי בשביעית אבל לא מישראל. וכן לענין שבת ובגוי עד שישכור, וכיוב"ז, אלמא יש להם קנין נכסים על דרך כך.

(1) עיין תשובת הרב בעל אל דף מ"ה ב' השמטה לשאלה א' שהביא דברי המחבר הללו. וכתב ע"ז: ואני אומר כי זה החכם החסיד ד"ל מרוב הביביותה כארץ ישראל ובמחצותיה שנה ברואה ושאריות ליה מרא דבמילי דבדיחונתא עביר לרב ז"ל אביהן של ישראל כמתעתע. וזה לשונו דף מ"ש ב': עוד כתב זה החכם החסיד תוספתא אחרת. ואני אומר כי ובירושלמי גרסינן ר' זעירא בשם שמואל: אין למדין לא מן ההלכות (פי' המשניות) ולא מן ההגדות ולא מן התוספתא אלא מן הנמרא. והרא"ש בשם הר"ן ג' גיאות בריו מ"ט יומא כתב תוספתא זו שבשפתא היא מדלא הביאה הנמרא לפשוט האבעיא, והרמב"ם שהעלה לדון כמה פעמים מהתוספתא הוא רק במקום דלא רמיזא מזה כנמרא כלל (הרצ"ה ח"ט).

כפתור פרק רביעי ופרח לה

ומה ששנינו פרק חזקת הצמים (ב"ב כ"ד ז') אמר רב יהודה
 אמר שמואל: ככסי הגוי הרי הם כוודצר, כל המחזיק בהם זכה בהם,
 והו' בישראל שלקה וזן הגוי ונתן דמים וקודם שהחזיק בה זל ישראל
 אחר והחזיק בה שזכה האחרון, ויט' גוי מבי מט' זוזי לידיה הו'א
 דנשתלק ליה וישראל לא קני עד דנטיי טטרא לידיה, וכדאמר רב יהודה
 אמר רב הצ' נחונת גוי הרי הו' כגוי, וזה גוי אין לו חזקה אלא
 צטור אף הצ' נחונת גוי אין לו חזקה אלא צטור. וזה שהגוי שלקה
 וישראל קרקע לא קנה עד שיכתוב לו ישראל טטר המכר. ועל כרחי'
 אשכחן חלוק צוטלטליהן. אמרינן פרק שור שנגח (ב"ק ל"ו ז') שור
 של ישראל שנגח שור של ככרי פטור, ושור של ככרי שנגח של ישראל
 צין חס צין מועד ומשלים נזק שלם. וסקלי וטרי, ומסקנא: אמר רבי
 אבהו אמר קרא עמוד וימודד ארץ ראש ויתר גויס, וזה ראש ו' ראש
 שצב מלות שקצלו עליהם צני נח ולא קיינוס עמוד והתיר מנווס
 לישראל, ומנוון כאמר על המטלטל לחוד, וכדנחרגיין את לוג ואת
 רכושו: ויח מנווניה. ואע"פ [ששם] ככסיס ישנו אפילו מאקרקעי. וכדאיתא
 פרק וי שנת (ב"ב ק"ו ז') ככסיס ומנוון לחוד, הכי נמי ככסיס לא קתני.
 ונייהו הירושלמי אמר (ב"ב פ"ג ה"ג): הורידן מנכסיהן, וגזלחו כשהיא
 אסורה עבסיו גזרת הכתוב: דאמר רב הונא אמר רב מניין לגזלה
 של גוי שהיא אסורה שנאמר ואכלת את כל העמים צונן טטורין צידיך
 ולא צונן שאינס טטורין צידיך, ומשום חלול השם נמי. וכדאיתא
 צירושלמי פר' שור שנגח ד' והי' (ה"ג): וועשה ששלחה מלכות הרשעה שני
 אסטרגיוטיות ללמוד תורה מרבן גמליאל ולמדו מנונו מקרא ומשנה
 תלמוד [הלכה] ואבדה, ובסוף אמרו לו כל תורה שיש לכם כלה ומצוה
 חוץ משני דברים [הללו] שאתם אומרים בת ישראל לא תילי' הנכריות,
 אצל ככרית ויילדת לבת ישראל, גזלו של ישראל אסור ושל גוי מותר,
 צאותה שעה גזר ר"ג על גזלו של גוי שהיא אסור ומפני חלול השם,
 אפילו הכי לא נוטון לקולוא דלור עד דשכחון כלה. וככסיס שהזכיר

הירושלמי צוקרקע קא ויירי.

כלל הדבר ושרשו שעקר פטור לפירות הגוי הוא שיוצא לנו
 מהא דר' חנינא במסכת בכורות (י"א א') ולזה הוא שעליה

יסד וכנה הר"ם ז"ל פסק שלו להתירם. וכמו שבארנו מלח במלה, ואם היה ז"ל מוצא בכל התלמוד מקום יותר מבואר בזה המבוקש היה לוקחו והקושיא היותר גדולה לזה הפסק הוא מההיא דפרק רבי ישמעאל (מנחות ס"ז ב') דבעלי כיסין, והוא ז"ל נשמר ממנה ופירשה לדעתו ולצביונו. גם אל הפוסקים אין קנין לא יקשה עליו כלל, והמשניות שנמצא בסדר זרעים שמורות אין קנין, ועל דרך פירושו אנחנו כלומר לחייב פירות הגוי, מוקים להו כרבי מאיר דאית ליה אין קנין, וכמו שתמצא בפירושו, ואם היא בתוספתא שסתמה רבי חי"א, שתיק מינה. וכמו שכתבנו לעיל גבי חזקת תגרי, ורחמנא ליבא בעי, ישהרב ז"ל כל כונתו לשמים.

אבל אנו בדרכי המחמירים הלכנו ^א, וכן מצאנו וקבלנו לרוב חכמי ארצנו, ורבתינו אבותינו ספרו לנו שרבינו שמשון ורבינו יצחק ז"ל כך פסקו ג"כ וכן זכרנו בההיא דמסכת מכשירין שהבאנו, וכמו שפסק הראב"ד ז"ל וכמו שהוא דעת רש"י ז"ל. כתב סהור קדוש מהר"א אליעזר זק"ל בהלכותיו וצריך להזהר בכל מקום מפירות שגדלו בא"י ברשות הגוי בכל חומר אותם פירות שגדלו ברשות ישראל, הן לענין תרומות ומעשרות הן לענין שביעית. עוד כתב ז"ל אלמא דכד נמי יש קנין חיוב לוקח מן הגוי בא"י מדרכנן, ואם אין קנין חייב מן התורה למאן דאמר מרוח הגוי אינו פוסט, ואי משים תבואת זרעך ולא לוקח זה אינו אלא בלוקח מישראל ויש לו קנין בארץ, והטיל הכתוב החיוב על התבואה, ומאחר שהוא זקוק לתרומה, כלומר לאחר שנמרה, יש אומרים אסור לאכול אפי"ן עראי לפי רבינו יצחק ב"ר מרדכי ז"ל, והוא חייב מדאורייתא, מאחר דסבירא ליה דאין מרוח הגוי פוסט, ועוד כתב ז"ל ועכשיו אם אין קנין לגוי, לוקח מן הגוי קודם מרוח חייב דאורייתא, ואם יש קנין אינו חייב כי אם דרבנן בין קודם מרוח בין לאחר מרוח, עכ"ל. אין מיישיבין את הארי אחר קרושה ומהרה, אלא אם באנו

(1) עיין תשובת רב בצלאל הגוי י"ד ב' שהרבה להשינו וקנא לכבוד הרמב"ם (הרצ"ה ח"ט).

כפתור פרק רביעי ופרח לז

ממעם יש קנין לחוד פשיטא דקודם מרוח פטור לגמרי, וכל שכן לאוזר מרוח¹, דהא אנן לא מצינן למד למדחיה לעולם דמרוח גוי לא יהא פוטר, דהא רבה בשלהי השולח גמ' (גיטין מ"ז א') דסבירא ליה אין קנין דייק דגנך דגונך ולא דגון גוי, ולא חייב טבח אין קנין אלא הגדל בקרקע הגוי ומרחו ישראל, וכן נמי כההיא דפרק רבי ישמעאל (מנחות ס"ו ב') רבי יוסי ורבי שמעון סבירא להו דמרוח הגוי פוטר וכדאמרינן, ורבי יוסי ורבי יהודה הלכה כרבי יוסי, וכדאיתא פרק מי שהוציא אוהו (עירובין מ"ז ב') וכל שכן כרבי מאיר, א"כ פשיטא לן דמרוח הגוי פוטר ואפי' מדרבנן וכדלעיל. ומזה הוא שישראל שמכר פירותיו לגוי קודם שבא לעונת מעשר וגמרון הגוי שהם פטורין מתרומה ומעשר. וכן כתב הר"ם ז"ל (הל' תרומות פ"א הי"ג), וכתב על זה הראב"ד ז"ל, אמר אברהם לא ידעתי זה הגמר מהו, אם רצה לומר גמר הכשול ומשום בשול או גמר המרוח ומשום מרוח—קאמר, אמאי פטור לגמרי? והא אמרינן לעיל דאין קנין לגוי להפקיע מיד מעשר ויהא חייב מדברייהם, ולא מתוקמא מלתא אלא כסוריא, עד כאן. ותמה על הראב"ד ז"ל האיק הקשה לר"ם מאמרו לעיל דאין קנין דלפי פירושו אין קשה עליו כלל. ועוד שהרב ז"ל לא בא הנח ממעם קנין וכדלקמן.

עבשיו שלא נפסקה הלכה אם יש קנין או אין קנין, לכאורה נאמר אם אין קנין ולקחו ישראל קודם מרוח חייב מדאורייתא. לאחר מרוח—אע"פ שמרוח הגוי פוטר מכל מקום הגדילו בארץ ישראל ויהיה חייב מדרבנן, וזה החיוב הוא חמיר גמל, ואם יש קנין לאחר מרוח פטור לגמרי ולפני מרוח אמאי חייב כלל, דהא רבי אלעזר בשלהי השולח (גיטין מ"ז א') דריש דגנך ולא דגן גוי כלומר הגדל בקרקע שלך אבל לא הגדל בקרקע הגוי ואפילו מרחו ישראל וכדלעיל.

אלא אנו אין לנו אלא שאפילו מאן דאמר יש קנין עם מרוח

¹ קושית המחבר מוסבה על דברי הרא"ה לעיל "ואם אין קנין חייב מן התורה למ"ד מרוח הגוי אינו פוטר".

לה כפתור פרק רביעי ופרה

הגוי שפומר אפילו הכי פירות הגוי חייבין מרבנן, וזה
 מטעם גזרת בעלי כיסין לחוד דליכא עלה פירכא, וכדאמרנא, אף
 שלכאורה מסתברא כמאן דאמר אין קנין, והמשניות המורות על
 זה נעמידם על כללנו והלכה כסתם משנה. ושם הר"ם ז"ל מסתברא
 שהיא, שנלך בפירות המחוברים אחר מי שנמצאו בהגיעם לעונת
 מעשר ומרוחו. כיצד היה המוכר ישראל והלוקח גוי פטורין מכלום
 דהשתא איכא תרתי לפטור: עונה ומרוח גוי, וזהו שאמרו ז"ל: ישראל
 שמכר פירותיו לגוי קודם שיבואו לעונת מעשר וגמון הגוי
 פטורין מן התרומה ומן המעשר. (ומה שהשיג על זה הראב"ד ז"ל
 תרצנוהו) היה זה המכר אחר שהגיעו לעונה חייבין ואע"פ שנמון
 הגוי אינו יכול לסלק מאלו הפירות החיוב שחל עליהם ביד הישראל,
 כענין גוי שנמך פירותיו לישראל. מיהו התם ניטא הואיל ודיגונן
 ביד גוי אינם חייבין אלא מדבריהם, והכא ניטא אע"פ שדיגונן
 ביד גוי הואיל והיו של ישראל יהיו חייבין מדבריהם. ולזה אמר
 ז"ל ואם אחר שבא לעונת המעשרות אע"פ שנמון הגוי חייבין
 בכל מדבריהם, דמכל מקום איכא חדא לחיוב והוא אחר עונה. היה
 המוכר גוי והלוקח ישראל חייבין, וזהו שאמרו ז"ל מכר הגוי פירות
 שלו לישראל שהם מחוברין לקרקע שלא באו לעונת המעשרות
 ונגמרו ביד ישראל חייבין בכל ונותן התרומה והמעשרות לבעלים,
 דהא איכא תרתי לחיובא: קודם עונה ומרוח ישראל, היה זה המכר
 אחר העונה ומרוחו הישראל אין זה פירות הגוי שמרחם ישראל
 שפטורין לגמרי ולא כפירות הגוי שנגמרה מלאכתן על ידו, דהא
 קנאם הישראל בעודם מחוברין, וגם אינם כפירות שלקחם קודם
 עונה, א"כ יפריש כל החקים, וקצתם יתן וקצתם ימכור. ולזה אמר
 ז"ל ואם מכרן אחר שבאו לעונת מעשרות מפריש תרומה ומעשר
 ונותן לבעלים לפי השבון, כיצד לקח תבואה זרועה מן הגויים אחר
 שהביאה שלישי ונגמרה ביד ישראל מפריש תרומה ומעשר ונותן
 שני שלישי המעשר ללוי ושני שלישי תרומה לכהן ומוכר לחם
 השלישי, דמכל מקום איכא חדא לחיובא והוא מרוח ישראל. היה
 הממכר גוי, דהשתא איכא תרתי, אחר עונה ומרוח הגוי, פטורין

כפתור פרק רביעי ופרח למ

מכלום. ולזה אמר ז"ל מכר הגוי לישראל פירות מחוברים אחר שבאו לעונת המעשרות ומרחן הגוי ברשות ישראל אינן חייבין בתרומה ומעשר הואיל ובאו לעונת מעשר ברשות הגוי אע"פ שהם ברשות ישראל. ודין פירות התלושין כבר יצא לנו מההיא דרבי חנינא דמסכת בכורות ("א א") וכדלעיל.

הפרק החמישי.

לבאר שהלקוח מישראל חייב לעשר ודין פירות ישראל בקרקעו וזכרון הגעלה ושמחלוקת הפוסקים אינו משים הדבר ספק לפושרו מברכה ולהזכיר החקים אם הם דאורייתא או דרבנן ודין כבוש ראשון ודין כבוש שני וזכרון שתי אשרות שהם כותי וצדוקי וענין קים לן.

גרסינן מסכת בכורות פ"ק ("א א") הלוקח טבלים ממורחים מן הגוים מעשרן ואוקימנא לה שהישראל ארים [מרחן] אם כן כל שכר הוא בתבואת ישראל לחודיה. ופרק השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ה א') אמרינן: ולוקח. מדאורייתא מי מחייב, והא תניא מפני מה חרכו חנויות של בית היני שלש שנים קודם ירושלם מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה שהיו אומרים עשר תעשר ואכלת ולא מוכר; תבואת זרעך ולא לוקח, אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא. כתב רבינו תם: הא דאמרינן תבואת זרעך ולא לוקח אם לקחו אחר מרוח מדאורייתא שטור וחייב מדרבנן, וקודם מרוח חייב אפילו דאורייתא. וכן פסק הר"ם ז"ל הלכות מעשר שני פ"ב. ואם כן מעוט דולא לוקח אינו אלא בלוקח אחר מרוח שפטור דאורייתא, ואיירי ההיא דמסכת בכורות בלוקח קודם מרוח שחייב דאורייתא ⁽¹⁾ וההיא דמסכת בבא מציעא איירי בלוקח אחר

(1) עיין שם בתוספות ד"ה דמרחינהו ישראל (ש"א זרחה).

מרוח שפטור דאורייתא, והשתא ליכא למקשי מהא אהא. כתב
 זקני בעל העזר ז"ל מדאיצטרויך למעושי דגנך ולא דגון גוי (פי'
 אם קנאו הגוי מישראל ודגנו) דפטור מכלל דישראל הלוקח ודגנו
 חייב מן התורה. והבעל התרומה ז"ל כתב פירות שבודאי גדלו
 בקרקע של ישראל, אם אחרי כן קנאו אחד ממנו אינו חייב
 לעשר אלא מדרבנן, כדדרשינן פרק השוכר את הפועלים (כ"מ פ"ח
 ב') תבואת, זרעך ולא לוקח כשטרחו מוכר לדברי ר"ת ז"ל וכשטרחו
 לוקח בדברי הר"י יצחק ב"ר מרדכי ז"ל, ע"כ. ויהיה לפי זה פירות
 בעל הכית כמרוחו חייבין דאורייתא, ומיהו ממה שכתב הר"ם ז"ל
 בדיני החקים בזמן הזה נראה דלא משתעי הכא אלא בזמן שיושביה
 עליה שהרי הוא אינו מחייב הדינין עכשיו אלא מדרבנן.
 דין פירות ישראל בקרקעו ומרוחו ממה הם חייבין בזמניהו.
 איתא בירושלמי מסכת שביעית פ"ז ה"א דאמרינן היקש ביאתן
 בימי עזרא לביאתן בימי יהושע, מה בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו
 אף בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו. ממה נתחייבו רבי יוסי כ"ר
 חנינא אמר דבר תורה נתחייבו שנאמר והביאך ה' אלהיך אל
 הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה; מקיש ירושתך לירושת אבותיך
 וכו'. רבי אלעזר אומר מעליהן קבלו המעשרות, והסכים הקב"ה
 על ידן. נמצא לפי זה דלרבי יוסי מעשרות בזמן הזה דאורייתא ולרבי
 אלעזר דרבנן, והראב"ד ז"ל עושה הכל דאורייתא בזמניהו ככבוש שני
 ומדרבנן ככבוש ראשון. וכמו שנכאר בג"ה. והר"ם ז"ל עושה הכל
 דרבנן. ואיכא דסבירא להו כרבי אלעזר והכיאו ראייה מדאמרינן
 מסכת מעשר ראשון פ"ב, היה עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים
 אוכלין ופטורין. כתב על זה מהור קדש מה"ר אליעזר זק"ל והמחמיר
 תכא עליו ברכה. ומסתברא דפלוגתא דרבי יוסי ורבי אלעזר
 במעשרות והוא הדין בתרומה, והראיה דאמרינן בירושלמי (תרומות
 פ"א ה"ד) תני רבי חלפתא בן שאול קדרה שבשל כה תרומה
 מגעילה שלש פעמים ודיו. א"ר בא ואין למדין ממנה לענין נבלה
 אמר רבי יוסי קשיתא קומי רבי אבא תרומה בעון מיתה וכמאה
 ונבלה בלא תעשה ובששים, (ואתמר) (ואת אמר) הכין אמר ליה

כפתור פרק חמישי ופרח מא

כמה דאמר מאליהן קבלו המעשרות ולפיכך הקלו בה. הרי שהקושיא
היתה מתרומה ופרוקא ממעשר, ופריך הרבינה ומיצת הרי זה תרומה
ואת אמר ה בין ומשני כמאן דאמר על ידי האור
הוא נגעל, כלומר שהאור מפליטה ומגעילה לא שנקל בה;
אם כן לכאורה כרבי יוסי אזלא. וכן נראה מההיא דסוף פרק האומר
התקבל גש (גיטין פ"ה א') גבי מערימים על מעשר שני. ומה"ר
ברוך ז"ל אמר אלי בירושלם שרבינו יחיאל הגדול ז"ל פסק הא
דרכי חלפתא דבקררה של חרם עסקינן ואפילו הכי סגי לה
בהגעלה שלשה פעמים במים חמים, מה שאין כן בנבלה.
ואמר הרב ז"ל דמשום הכי בלכתו בא"י ממקום למקום
ועובר על בעלי בתים שאינם מעשרין (כי) ועדיין נשאר
מעט מהחלודה [על כליהם] שאינו מקפיד לגיעולם, דאי
אפשר שלא הגעילו קדרתם בחמין, עד כאן דבריו ז"ל.
והרצ צעל העטור ז"ל כתב וא"י לאו דנקטפינא ורצווחא חנינא חפילו
צבלי חרם צקדרה דלאו צת יונא, כיון דנדרצנן הוא דאסור, ונגעילה ג'
פעונים ודיו לצטל העטם. ודווח לזה קצת מלינו צירושלמי פרק חין
ונעונידין ה"ו ר' יעקב צ"ר אחא צטם רצינו, יין שהוא אסור צצתיה ונותר
צהנאה, כנסו לחוד הקנקנים נעשו הקנקנים ביין, פנהו וכנס לתוכן יין
אחר נעשה יין בקנקנים, פנהו וכנס לתוכן יין אחר, היין אסור והקנקנים
נותרים. והר"ם ז"ל כתב (תרומות פרק ט"ו) קדרה שצטל צה תרומה
לא יצטל צה חולין ואם צטל צנוהן נעם ואם שטף הקדרה צמים או ציין
הרי נותר לצטל צה. צטל צנוקצת הכלי ח"כ לצטוף אח כולו חלא שוטף
ונקום הצצטיל לצד. כתב ע"ז הראצ"ד ז"ל, ח"א הפליג "ושטף", שלא
נזינו שטיפה חלא צציון ודרך העצרה וזה לריך הגעלה צצנוין וח"כ
שטיפה צצונן. וצחים פרק דס חטאת (כ"ד צ') ודוקא קדרה של נחשת
אצל קדרה של חרם חין לה תקנה, ע"כ. ואין ספק שההלכה כך חונרת,
דחונרין החם (צחים כ"ה צ') לפסק הלכה, אחד שצטל צו ואחד שצירה
לחוכו רוחת, אחד קדשי קדשים ואחד קדשים קלים צצו וריקה ושטיפה
(פ') הכלים שונשחונשין צחס לצטול וצנחכל חס עעונין וריקה ושטיפה
צין צטול לצטול שחס לא ננרקו השחונות הצצק צחס יחא נותר ואסור

מב כפתור פרק חמישי ופרה

ונוחרת לצבל זהם. ⁽¹⁾ דכל יום ויום כעשה געבול לחצירו, וחכ"ח שלח
 יאחר לנרקן אלף כפי זמן האכילה צלצל, ובלחיאח צגמרח. וכחצ הר"ם
 ז"ל צפי' הוושנה סם, ואין הפרש צזה צין בלי חרס לזולתם, ואין בלי
 חרס טעון שצירה אלף צהטאת צלצל, (וציאר וריקה הוא הכזום
 הנופלג עד שוקיר וזה סדצק צכלי, ושטיפה היא חוספת הנקיות
 והוא שיתן וים צתוך הבלי ואינו ונורק צידו הבלי ואינו ושבסך).
 חנו רצן (סם ז"ז א') וריקה ושטיפה צלונן דצרי רצי וחכמים אווריס
 וריקה צחנין ושטיפה צלונן, מאי טעונא דרצן וידי דהוה אגיעולי
 גויס, ורצי חור כך הגעלה לא קאוונא אלף וריקה ושטיפה דצחר
 הגעלה, ורצן א"ב כחצ קרל או וורק וורק או שוטף שוטף, ונדכתיצ
 וורק ושוטף לוור כך וריקה כמריקה הכוס ושטיפה כשטיפה הכוס
 (פי' ככוס של צרבה), דקיינא לן החם שטעון הדחה צפנים ושטיפה
 וצחון, כלומר שאינו חייב להפליג עד שיקיר כל הרושם. ונקשי צגמרח
 (סם ז"ו ע"צ) ותרומה לא צעי וריקה ושטיפה, והחניא וכו'. וציאר
 ההלכה הוא כך: שיש ויעוט ופחת לתרומה וקדשים, דהכי חורין אותה
 פרט לתרומה, וקס"ד ועיקרל שאותו ויעוט הוא שלח תהא טעונה
 וריקה ושטיפה, ונשום הכי הוא דנקשי תרומה לא צעי וריקה ושטיפה
 והחניא חלונא צעי וריקה ושטיפה בקדשים, [וושני אין הכי נוי]
 ודקא קשיא כך ונאלי חתונעט תרומה ושאר קדשים, אחא חציי ⁽²⁾ לויור
 ציין וצמזג, כלומר אין הכי נוי לתרומה צעי וריקה ושטיפה, ויהו
 של קדשים אינה אלף צמים לחוד ושל תרומה צפחות וונים והוא אפילו
 ציין וצמזג (ופי' חוב שני חלקי וים ואחד יין), אחא רצא לויור אין
 הכי נוי לתרומה צעי וריקה ושטיפה אלף שכתונעטה ודין אחר
 והוא שאם צבל קדשים צוקלת הבלי כל הבלי טעון וריקה ושטיפה
 וזה שאין בן צתרומה אלף אותו קלת לחוד, אחא רצה צר עולא לויור
 שכתונעטה ונוריקה ושטיפה צלונן שאחר ההגעלה, ונוקיס כרצי דאורי'

⁽²⁾ חסרון הניכר יש מה וצ"ל: י"ד טריסין אורז בישל בתחלת הרגל טבשל בו
 כל הרגלי. דכל יום ויום וכו', כמסקנת הגמרא שם צ"ו ע"א ע"ש (שי"א ו"ה).
⁽²⁾ כ"ה בגמ' דסוף זוניציא וכן גם גירסת דש"י אבל בגמרא דילן נחפכו דברי
 אביו לרבוי רבא ועיין בדקדוקי סופרים (שי"א ו"ה).

כפתור פדק חמישי ופרח מג

ורצי אור לך הגעלה לא קאמינא חלל ונריקה ושטיפה דצתר הגעלה,
 והיינו דאוריין לא נכרבה לדאור נור ונריקה ושטיפה צלון הא אפילו
 צחונין, כלומר דקדשים אחר הגעלה צחונין, צעו ונריקה ושטיפה צלון,
 אבל הא כלומר תרומה צחונין כלומר דקבי לה צהגעלה לחוד (לא),
 דנקסי היחא לואן דאור ונריקה ושטיפה צלון דקבי לה צחונין שקדונו
 ונתועטה וננריקה ושטיפה צלון שאחר הגעלה לקדשים חלל לנור
 ונריקה צחונין ושטיפה צלון וזהו ההגעלה שהיא לריבא על כרחיך, ונאי
 איבא למינר, כלומר ונאי איתועטה, ונשני טיפה יתרתא, ופירש"י
 ז"ל שטיפה יתרתא דאיבא בקדשים צתר ונריקה דהיא הגעלת חנין
 ותרומה לא צביא שטיפה צלון, ע"כ. השתא דלכולי עלמא תרומה
 לריבא ונריקה צחונין לכל הפחות דאלו לאציי ורצא לריבא ונריקה ושטיפה,
 ולרצא הגעלה צחונין לא שטיפה צלון חס לא שפדש שטיפה יתרתא
 שהיה שטיפה יתרה בקדשים וצתרומה אבל צתרומה יהיה ג"כ שטיפה,
 ואינו כראש. הרי שהיו לר' בקדשים הכשר צלשה דצרים : הגעלה
 צחונין תחלה ואחריה ונריקה ושטיפה צלון, וחכמים לפליגי עליה,
 שני דצרים : ונריקה והיא צחונין ואחריה שטיפה והיא צלון, חלל דתנה
 הנופדש צזה על הר"ס ז"ל ז"ל ונהיה דרצא והיא דאור נור צל צוקלת
 כלי דעל כרחי' צההוא ונקלת דתרומה טעון ונריקה ושטיפה כוונ שהיה
 לריך לכל הכלי צעצור ונקלת לחוד בקדשים, והר"ס ז"ל צהציה לא
 הזכיר צה חלל שטיפה, ושטיפה צלחוד לא אשכחנא הבא בגמרא דקבי
 אפילו לתרומה. ושטיפה היא צלון, דנריקה דאציי צחונין היא ואפילו
 יהיה יין או נזג דהא אסיקנא דתרומה צעי ונריקה לכולי עלמא
 והיא הגעלה צחונין בקדשים.

כבר התבאר דין פירות הגוי מקרקעו ומירווחו, ודין פירות הגוי
במרוח ישראל, ודין פירות ישראל במרוח הגוי, ודין פירות
ישראל בקרקעו ומרווחו בזמן הזה, ודין לוקח מישראל וזה הן
בפירות תלושין הן בפירות מחוברים.

מחלוקת הפוסקים להולך אחר המחמיר אינו פוטר מברכה,
 שהרי העושה תפלו ע"פ אחד מן הפוסקים כמי
 שיעשה לשימת רש"י ז"ל לא יברך עליהם לפי שרבינו תם חולק,

מִד כַּפְתוֹר פֶּרֶק חֲמִישִׁי וּפְרָח

וכן מי שרוצה לומר על המגלה אפילו ביום כשיטת ח"ר יצחק בעל ספר המצות הקצר, לא יבדק עליו מפני שהר"ם ז"ל חולק עליו בזה, וכן נמי גמצא הרכה מן הפוסקים שמחייבין פירות הגוי ואם כן נכרך על תקוננו¹, הסכים בזה מה"ר ברוך ז"ל. והר"ם ז"ל שכתב הלכות ברכות פי"א הי"ו כל דבר שיסופק לך אם מעון ברכה אם לאו עושין אותו בלא ברכה, אין לך בזה ספק שכבר ידעת שהתורם והמעשר חייב לברך.

דהבדיל שבין הר"ם והראב"ד ז"ל בתרומה. כתב הר"ם הלכות תרומה פרק א' (הב"ו) התרומה בזמן הזה אפי' במקום שהחזיקו עולי בבל ואפי' בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהם, שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י ובזמן שהיו כל ישראל שנאמר כי תבואו ביאת כלכם, כשהיו בירושה ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישיה. כתב על זה הראב"ד ז"ל [לא כיון להלכה יפה] הא קיימא לן כרבי יוחנן דאמר מסכת יבמות פרק הערל (פ"א א') התרומה בזמן הזה דאורייתא; והכי הוא דאמרין התם אמר ליה רבי יוחנן לריש לקיש מי סברת תרומה בזמן הזה דרבנן. (אהלות פרק י"ח ט"ז) מורח קסרין ומערב קסרין וכו', היה ספק וטהרה חכמים (פ"י) היה ספק אם מארץ העמים או מארץ ישראל וטהרוהו החשבוהו כא"י. כתב רבינו שמשון דוקא בא"י גזור משום דאיכא תרומות ומעשרות דאורייתא. כתב הר"ם ז"ל בתחלת הפרק [הנ"ל] דבר תמה נראה כסתירה לדבריו. התרומה והמעשרות אינן נוהגות מן התורה אלא בא"י בין בפני דבית בין שלא בפני הבית, ובסוף הפרק כתב שהתרומות והמעשרות בזמן הזה דרבנן, וטה שכתב ז"ל הלכות בית הכתירה פ"ו בתבנוהו פרק ששי לקמן. ופרק י"ג כתב עוד: כד"א בתרומה בזמן הזה שהיא מדבריהם, אבל בתרומה של תורה עד שירבו חולין על התרומה. כתב ע"ז הראב"ד: דבר זה כראשון שאמר למעלה תרומה בזמן הזה מדבריהם. ואולי

(1) עין ש"ח רדב"ז הל' א' סימן רמ"ט שכתב ע"ז: ולפי מהם בקילה זו והושגו למכרה למטלה ועין עוד בחלק ב' תרומה ובחלק ה' ב' אלפים רע"ג. (רצ"ה ח"ט).

כפתור פרק חמישי ופרח מה

הוא משום ההיא דפסחים פרק אלו עוברין (מ"ד א') דאמרינן אליכא דרבי יוחנן בתרומה בזמן הזה דרבנן, ולא היא בזמן הזה בחטין ויין נמי איכא תרומה דרבנן באותן המקומות שלא החזיקו עולי בבל; ע"כ. בסוף הלכות שמיטה ויובל כתב ז"ל ועיר שהיא מוקפת חומה מימות יהושע אע"פ שאינה מוקפת עתה הרי היא כמוקפת, וכיון שגלו בחורבן ראשון בטלה קדושת ערי חומה שהיו בימי יהושע. כתב ע"ז הראב"ד: הרוש גדול אני רואה בכאן שהוא סבר דקדושת יהושע לא קדשה לעתיד לבא והרר אמר הרי היא כמוקפת ר"ל שקדושה ראשונה לא בטלה. מסכת מגלה פ"ק (י' א') הוא אומר כיון שגלו ישראל לבבל נטלה מהן מצות ערי חומה, מסכת נתיבות פרק אף על פי ¹ בתרומה דרבנן, אבל בתרומה דאורייתא לא אכיל (פי' אמ"י² תרומת חו"ל ותרומת א"י). הבעל התרומה כתב שקדושת הארץ לא קדשה עתה בזמן הזה לענין תרומות ומעשרות ופמור מן התורה, ולא מכעיא קדושה ראשונה דקדושת יהושע בטלה לענין תרומות ומעשרות לאחר חורבן, שהרי ר"מ אבל עלה של ירק בבית שאן; וגם רבי התיר כל בית שאן אע"פ שהיתה קדושתה קדושת יהושע. ותמה על דבריו ז"ל דהא קים לן דקדושה שניה קדשה לעת"ל. ואף הר"ם ז"ל כשעושה התרומה בזמן הזה דרבנן ה"ה בימי עזרא מפני שבא מטעם דכי תבואו ביאת כלכם, אבל זה הרב לא בא מזה הטעם שלא מעט אלא זה הזמן, גם הוא בעצמו ז"ל כתב הפך זה, שחייב בכבוש שני דאורייתא ומדעת הראב"ד ז"ל כמה הוא רחוק, שהראב"ד ז"ל [כתב] שם כבוש שני דאורייתא כדלעיל וכבוש ראשון דרבנן וכמו שזכרנו פ"ג גבי בית שאן, שהרי רבי לא התיר שם אלא מעשר ירק ופירות האילן, גם לא הסכים ז"ל עם בעל התוספות ז"ל שכתב על רבי מאיר שאכל עלה של ירק בבית שאן וכו', מכאן מוכח שמעשר ירק בא"י מדרבנן דהא התיר רבי בית שאן בלבד, אבל

1 דברים הללו לא נמצאו בפרק זה ופעם הרצ"ה היט שציון בלוח הציונים דף ג' ע"ב, ונראה לי שמי"ם הוא וע"ל פי האשה שנתארמלה דף ב"ה ע"ב למבול לאכול בתרומה דרבנן (שי"א וז"ה). 2 עיין בגזירות שבסוף הספר.

ישאר הארץ נשארה באיסור שלה, ע"כ. ומדכריו ז"ל נראה שר' לא התיר בבית שאן אלא מעשר ירק בלחוד. וכן בחדושינו והתיר רבי על עדות זו לאכול ירק ופירות שלה במכלין. ונראה שבשאר הארץ מעשר ירק דרבנן אבל דגן תירוש ויצהר דאורייתא, וזה מוסכם ככל עם הראב"ד. ושמעתי פה בבית שאן מפי הר"ר מתתיה ז"ל בשם ר"ת ז"ל שפי' שמה שהתיר רבי לא היה אלא שפטר בית שאן מן הדמאי שהוא מדרבנן. אבל מה שהוא מכלל לא התיר כלל. וישרכי' יוסף טוב עלם ז"ל פי' שלא התיר רבי אלא הלקוח מישראל שהוא מדרבנן משום דכתיב תבואת זרעך ולא של לוקח. והר"ם ז"ל כתב מסכת דמאי פ"ק: ואשר החזיקו בה עולי מצרים הם לענין דמאי כחוצה לארץ א"כ לענין ודאי מכל חייב, ויהיה זה מוסכם עם ר"ת; אע"פ שמה שכתב בחבור אינו נראה כן. נמצא שאלו החכמים ז"ל מוסכמים שמה שחזונו מן התורה בארץ, לא התיר רבי בבית שאן כלל, ואפילו מה שהתיר כבר היה אסור בימי הגדולים אבותיו שהיו הלל הנשיא. בר פלוגתיה דשמאי, ורבן גמליאל ורבן שמעון בן גמליאל, והוא הי' אבי רבינו הקדוש, וכדאיתא פרק מי שאחזו קורדיאקום (גיטין ע"ו ב') אמר רבי יוחנן רבי יהודה הנשיא בנו של רשב"ג הורה ולא הודו לו כל סיעתו ואמרי לה כל שעתו. וכן פרק בכל מערבין (ערובין ל"ב א') ואמר רבי ונראין דברי מדברי אבא, ובר פלוגתיה רשב"ג ופרק השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד ב') גבי מי שיש לו אב יחיה. וכתב הכעל העשור באות כ"ף, כשרשב"ג ורבי חולקין אמרי' הלכה כר' מחברו ולא מאביו, ומיהו אישכחן פרק שנים אוחזין במלית (ב"מ ז' א') גבי שנים אדוקין בשטר חולקין בו רבי ורשב"ג, דרבי סבר מודה בשטר שכתבו צריך לקיימו וקיימא דהלכה גרי' וכן פסק הר"ף ז"ל. ותמה שהר"ם ז"ל כתב בפתיחת פי' סדר זרעים שסדרון כך: הלל ובנו רבן שמעון, בנו ר"ג, בנו רשב"ג, בנו ר"ג, בנו רבינו הקדוש, בנו ר"ג, הרי שבעה ונחית למניינא. ורשב"ג הוא שניצול תוך הרוגי ביתר דהכי איתא איכה דבתי (פרשה ב' וג'): אמר רשב"ג אני הייתי הקטן

שבהם¹) ולא נשתייר מהם אלא אני וקראתי לעצמי עיני
 עוללה לנפשי. אמרי ר"ג הזקן הוא זקנו של רבי ור"ג בנו נקי
 ר"ג ברבי או ר"ג בנו של רבי יהודה הנשיא ומן האחרונים
 היו ולכלם לא מצינו [כי אם] בן אחד אלא לרבי. הלל היה
 לו שמעון ולשמעון גמליאל ולגמליאל שמעון ולשמעון
 יהודה וליהודה שנים גמליאל ושמעון וגמליאל הוא הגדול.
 ונאמר שר"ג הזקן²) לא ראהו רבי עקיבא שר"ג הזקן כל
 ימיו היו לפני הבית ורבי עקיבא כל ימיו אחר הבית.
 ואין ר"ג שבזמנו אלא ברבי, והכי איתא פרק יש בערכין
 (ערכין ט"ז ב'), ור"ג ברבי היו לו שנים, יהודה והלל.
 פרק מקום שנהנו (פסחים נ"א א') מעשה ביהודה והלל
 בנו של ר"ג שרחצו שניהם כאחד בכבול, וזה הלל
 הזקן הוא הלל הבבלי תלמיד שמעיה ואבטליון שעלה

1) לפינו במדרש שם לא נמצא דבר זה שהוא היה הקטן שבהם.

2) הנאון יעב"ן ז"ל כתב על זה בקצרה. וז"ל: מאד נשתבש בכל מה שכתב בענין
 זה, ונעלם ממנו ז"ל ענין ר"ג דיבנה ורשב"ג בנו אבי רבי, ובזאת יבא הכל על נכון.
 והנ"י מיהרצ"ה מברלין ז"ל כתב ע"ז: תמיהני על הנאון המחבר ז"ל שהרי הוא בעצמו
 לקמן (פרק י"א פסקא נש"ב לירושלם) כתב דר"ג דיבנה הוא זקינו של רבי, ומבואר
 אמרו במשנה ס"ב דר"ה (דף כ"ה ע"א) וכשבא ליבנה קבלן ר"ג, ושם במשנה אח"ז הלך
 מצאו ר"ע מיצר בו, והלך ליבנה אצל ר"ג, ור"ג דיבנה היה אחר ריב"ז שמהו, וזה היה
 בלי ספק אחר החורבן כמבואר בר"ה ריש ס"ד (דף כ"ט ע"ב), והנאול בן אחי ר' יהושע
 כבר הורה הוראה בזמן ר"ג כמבואר בנדה דף כ"ד ב' ובסוף ברכות דף ס"ג א': אמר
 והרי עקיבא בן יוסף וכו', והשיב לו שלא הניח כמותו בארץ, ויש לעיין יבמות פרק ט"ז
 משנה ז', ועיין עוד לקמן עכ"ד, והרב מהור"א פולר ז"ל כתב ע"ז: דבריו בזה תמוה
 מאד איך אפשר שר"ג ברבי היה בזמן רבי עקיבא, הא אמרין מסכת קדושין (דף
 ע"ב ב') יום שמת ר' עקיבא נולד רבי ודבריו אלו אי אפשר לכונסו, אלא העיקר כך
 הוא סדרם: הלל הזקן, רבי שמעון בנו, ר"ג הזקן בנו, רשב"ג נהרנן בזמן הבית בנו,
 ר"ג הוא ר"ג דיבנה בנו, רשב"ג בנו, ר' יהודה הנשיא הוא רבינו הקדוש בנו, והם היו
 דורות שחשב הרמב"ם (רק שיש ט"ם בדבריו שנשטט שמעון אחד) והם ז' מלבד הלל
 שצ"ב שהוא מבני דוד כנ"ל, ונקט כלל זה בידך: הלל ושמעון גמליאל ושמעון כסני
 הבית, גמליאל ושמעון יהודה וגמליאל לאחר הבית. (מהרצ"ה ח"ט).

מבבל וכשבא היו בארץ ישראל נשיאים והם בני בתירה ונתעלמה מהם הלכה והיא גלה אותה להם, מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם, וכדאיתא ריש פרק אלו דברים בפסח (שם סו א) ומאותה מימרא יתבאר שישיבות שמעיה ואבטליון בכבל היו, דאמרינן אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ושם אירע לו מעשה העניות הנזכר פ' אמר לו הממונה (יומא ל"ה ב') שהרי משבא לא"י מינהו נשיא, ואם תאמר ממעשה דפרק בא לו כהן גדול (שם ע"א ב') דאמרינן שהיה כהן גדול יוצא מבית המקדש וכיון דחזו עמא שמעיה ואבטליון שבקו לכהן גדול אלמא בא"י הוו, יש לומר שבאו לרגל, אי נמי נאמר שאותו זמן קבעו דירתם בארץ ישראל, וציונים היום בגוש חלב אצל ציון אדרמלך ושרא צר בני סנהריב שנתגיירו, גם אמר רבי יוחנן בן נורי (ערכין טז ב') מעיד אני שמים וארץ שהרי הרבה פעמים לקה עקיבא בן יוסף על ידי שהייתי קיבל עליו לפני ר"ג ברבי, גם יש לומר שר"ג ברבי היה נוהג שררה ועיני אביו רואות שזה המלכות היה על כרחי בזמן רבי שהרי עקיבא מעשרה הרוני מלכות היה עם רשב"ג אבי רבי, ואם כן אותו מעשה בימי רבי היה שר' לא מת בחיי אביו שאם היה כן כשהי' מצוה את בניו על אשתו (כתובות ק"ג א') קודם היה מצוה על אביו, וכן מסכת יבמות פרק האשה (קכ"א א') תניא אמר ר"ג פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה בים והייתי מצטער על

1) כתב ע"ז מוהר"א מולר ז"ל: אין דבריו נכונים בזה, עיין חגיגה דף ט"ו ב'

ששמעיה ואבטליון אחד נשיא ואחד אביר ואין נשיא אלא בארץ ישראל, ועיין ספר יוחסין, מה שהעיר בארוכה לבאר שנקראו כך ע"ש התואר והמעלה שהרי אין נשיא אלא מורע מלכות בית דוד והם היו בני גרים, ורק שהיו ראשי סנהדרין גדולי מעלה, ואמס היתה מורע ישראל כ"י ע"ש (הרצ"ה ח"ט).

2) עיין הערות שבסוף הספר.

כפתור פרק חמישי ופרח מט

תלמיד חכם שבא ומנו רבי עקיבא וכשעליתי ליבשה
 בא ורן לפני בהלכה; ולזה הוא שאמרו ר"ג ממלא מקום
 אבותיו ביראת חטא פרק הנושא (כתובות ק"ג ב').

מסתברא לעניותנו שכל שכן הוא שלא התיר רבי בבית שאן
 עבודת קרקע בשביעית. ומה ששנינו מסכת חולין
 פ"ק (ז' א') והניחום כדי שיסמכו עניים עליהם בשביעית יש לנו
 לומר שעל הספיחין של שביעית הוא שאמרו. ומה שחיבני לומר
 זה שהרי ספיה שביעית הם מותרים מן התורה וחכמים הוא שגזרו
 עליהם. והתירום בבית שאן כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית,
 דאלו להתיר עבודת קרקע בשביעית בבית שאן קא אתו, לא איפשר.
 דהא אמרינן מסכת שביעית פרק ו' מ"א, כל שהחזיקו עולי בבל
 מא"י ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד, כל שהחזיקו עולי מצרים
 מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד, מן הנהר ומאמנה
 ולפנים נאכל ונעבד. ובית שאן מעולי מצרים הוא. וכדאמרינן
 (חולין ז' א') הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי
 בבל, וספיחי שביעית של עולי מצרים מותרים הם. וכמו שנבאר
 במקומו בג"ה, ורבינו הקדוש לא יבא לעולם כנגד המשנה שהוא
 סדרה וחברה. וזה טעם מנהג טהים ויימות טעם רבינו ע"ה עד ימותיו
 ונהלכות ודברי חכמים אסף וסדר מהם המעטת טהיה פי' כל מלות
 התורה, ומהם ונקובלות מפי טעם ומהן דרך קצרה באין ונחלקת
 ונחלקות. ולצד דברים [היוסף] רבי חייא תלמידו בתוספתא וכן
 עשה רבי הושעיא, ורצו סדר קצרה וספרי, ורצו אפי' עשה ויימות רבי
 עד ימותיו כמעשה רבי וסדר התלמוד שהוא פי' המעטת, סדריו טעם
 ונשכחותיו ל"ח כי אין צדק זרעים גזר אלף צרכות, ולא צדק
 טהרות אלף כלה, וצדק וועד אין צו גזר [לשקלים] ¹ וצדק זיקין
 לא צונקת גדיות ואבות, וצדק קדשים לא צונדות ולא צקנים, וכן עשו
 צדק ישראל תלמוד ירושלמי ונחזרו רבי יוחנן, וכל חמשה סדרים
 הם שלמים ², אלף סדר טהרות כלל לא. רבי ורבי נתן סוף התנאים,

¹ את המלה הזאת הוסיף הרצ"ה ח"ט שפצא אח"כ נ"ב בהגהת הנאמן יעב"י.

² עיין הערה שבסוף הספר.

נ כפתור פרק המישי ופרח

רצונא ורצ אשי סוף האמוראים. קתס ונתי' ר' נחיר, קתס קפלא רצי
 יהודה צל' אלעאי, קתס קפרי ר' טועון צן יוחאי, קתס צרייתא רצי
 חייל, ובולחי אלביצא דרצי עקיבא. כל רצי מל"י הוא וכל רצ ונר ונצבל
 הס. רצי יוחנן צן נורי היה ציוני ר"ג הזקן, וכדאיתא פרק אס אינס
 ובידים (ר"ה כ"ה א') אמר רצי יוחנן צן נורי עדי שקר הס וכשאלו
 ליצנה קצבן ר"ג, ונוהיהא דפרק יש צערכין (ערכין ט"ז א') וטוע
 דרצי יוחנן צן נורי ציוני ר"ג ורצי הוה, ורצי יוחנן צר נפחא זכרונהו
 עם רצ כהנא פ"י¹). ולפי מה שהתבאר נאמר שמה שאמרו מסכת
 חולין (ז' א') והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית. ומה שאמרו
 מסכת ידים אף עמון ומואב שהם קרובים מעשרים מעשר עני
 שיהיו עניי ישראל נסמכים עליהם בשביעית, שאינם שוים דאלו
 הא דמסכת חולין בספיחין לחוד וההיא דמסכת ידים אפי' בעבודת
 קרקע. וכבר התבאר כמה שאחר זה שאין שביעית נוהגת בעמון
 ומואב ואם כן יסמכו עניים דהתם שבאותה שנה יעשרו מעשר
 עני לא מעשר שני כדן סדר השנים. גם איפשר שהניחום לפי
 שאינו נעבד ונאכל הוא אם יהיה העבודה על ידי זולתנו; מה שא"כ
 בכבוש עולי בבל; הסכים בזה מהר ברוך ז"ל. והר"ם ז"ל כתב
 בחבורו (ה' תרומות פ"א ה"ה) והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם
 עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו ולא פטרום מן
 התרומות והמעשרות אלא כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית,
 ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותן המקומות שלא החזיקו בהם
 עולי בבל, והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות. כתב על זה
 הראב"ד ז"ל : א"א לא התיר רבי אלא מעשר ירק ופירות האילן
 שהן מדרכנן אף בארץ ישראל.

כלל גדול. קדושת הארץ בימי יהושע היא שהיתה חייבת מדין
 תורה בתרומות ומעשרות כדגן תירוש ויצהר לחור. ובאו
 חכמים שעשו סייג לתורה וכי היכי דלא ליגע באיסורא דאורייתא

⁽¹⁾ המחבר סדר בראשונה מן הספר על סדר סרקיו ועניניו ואח"כ עבר עליו
 והוסיף בו הוספות והנהגות, ולכן משתמש הוא סת ועיד במקומות רבים מספרו כלשון עבר
 על הענינים שהוא מזכיר בדפוסים הבאים אחרי הפרק שהוא עומד בו (מהרצ"ה ח"ש).

כפתור פרק חמישי ופרה נא

חייבו גם כן פירות האילן וירק, גם מן התורה מה שהוא ודאי מכל
 חייב לתקן אכל לא הספק, באו הם ז"ל וחייבו הספק שהוא הדמאי.
 גם מן התורה זרעך ולא לוקח, באו הם ז"ל וחייבו הלוקח על פי
 הדברים שהתכארו. גלו לבבל נתבטל החיוב כלו, חזרו בימי עזרא
 ועלו מכלל חזר הדבר לישנו כמו שהיה לגמרי וזה במה שכבשו
 עולי בבל לבד זהו שאמרו (ערכין ל"ב ב') מקיש ירושתך לירושת
 אבותיך, אבל מה שנשאר מן הארץ שלא כבשו עולי בבל היא
 שנשארה כפסור שלה מדין תורה לגמרי, וזהו שאמרו קדושה ראשונה
 קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, באו חכמים ז"ל וחייבו
 ככראשונה כלומר על מה שהיה מכבש עולי מצרים ולא ככשוה
 עולי בבל חזרו והטילו מה שהיתה חייבת מתחלה מדין תורה דהיינו
 דגן תירוש ויצהר משום סייג נמי. ולזה הוא שאסרו בה עבודה
 בשביעית כאמרם ז"ל (שביעית פ"ו מ"א) נאכל אכל לא נעכה,
 אבל מה שהיתה חייבת מתחלה מדבריהם לא רצו לחזור ולחייבה
 כלומר בפירות אילן וירק דמאי ולוקח. והטעם בזה שנבטל שלא כבשו
 עולי בבל אין צריך סייג עכשיו שאסור שלו בדגן תירוש ויצהר
 אינו אלא מדבריהם לא מדין תורה, ויהיה גזרה לגזרה, ולזה הוא
 שהתיר רבי בית שאן למר כדאיתיה ולמר כדאיתיה. ואף כזה
 מדרכי חסידות היו נוהגים חיוב בכל הדורות שהיו לפני רבי כאמרם
 ז"ל (חולין ו' ב') אבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור שאם היה
 דבר נאסר במנין, רבי לא היו מתירו. וזמן האיסור ההוא נאמר
 שהיה נוהג אחר חרבן כמו מאה וחמשים שנה שזמן
 רבי היה באותן הימים. וכמו שתראה בספר מבוא התלמוד
 לרבינו שמואל הלוי הנגיד ז"ל שכתב לאחר חרבן הבית
 ק"ץ שנה שהוא שנת תק"ל למנין היונים, בימי רבינו הקדוש
 ירד רב לבבל להורות. ע"כ. ורשב"ג בזמן החורבן, קטן
 היה, כמו שזכרנו למעלה מביתר; ואמרינן פרק הבא על
 יבמתו (יבמות נ"ט ב') והכשירה רבי לכהונה אמר שמואל
 ולכהן גדול, כהן גדול בימי רבי, מי היה? אלא ראוי לכהן גדול.
 ויש לנו כנ"ה להביא ראיה מיכוחת שתרוטות ומעשרות בזמן הזה

נב כפתור פרק חמישי ופרה

דאורייתא לכד אותה ראי' שהביא הראב"ד ז"ל, וזה שהרי
כבוש עולי ככל חייב אם מדאורייתא אם מדרבנן, אם הוא חייב
מדאורייתא יהיה זה בדגן תירוש ויצהר, ופירות אילן וירק דרבנן.
ומה שכבשו עולי מצרים יהיה דגן תירוש ויצהר דרבנן, ואילן וירק
פטור לגמרי. ואם כבוש שני חייב דרבנן, יהיה כבוש ראשון אפי'
בדגן תירוש ויצהר פטור לגמרי. ולזה יש לנו ראי' שהחייב הוא
דאורייתא, סוף מסכת דמאי: הלוקח יין מבין הכותים אומר שני
לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה ועשרה מעשר ותשעה
מעשר שני ומחל ושותה (פי' הרינו ז"ל מחל רוצה לומר שיתחיל)
וזאת ההלכה היא לרבי מאיר שהוא סובר יש ברירה והדבר הנשאר
כאלו הופרש מתחלה, ותרע שחובת תרומה ומעשרות מן התורה.
והעיקר בידינו, בדאורייתא אין ברירה ובדרבנן יש ברירה, ומפני זה
אין הלכה כרבי מאיר שהוא אליכיה זה הסתם, אבל יוציא תרומה
ומעשרות קודם שתיתו על כל פנים. ולשון התוספתא (דמאי פ"ח)
(מתחיל) [מיחל] ושותה מיד. וכן נמי פסק איתא הלכ' מעשר פ"ז ה"א
ורבי מאיר על הלכה למעשה בזמנו היה מדבר, והוא אחר החרבן היה
אפי' השני, וכותיים בבית ראשון לא היו. ונפסקה הלכה דאין הלכה
כמותו בזה מפני שדיני תרומות ומעשרות הם דאורייתא ובדאורייתא
אין ברירה, וגם הוא כלומר רבי מאיר אינו חולק שלא יהיו מן
התורה אלא דסבר יש ברירה אפילו בדאורייתא, וכזה אמר' פרק
בכל מערבין (ערובין ל"ז ב') ואי אתה מודה שמא יבקע הגוד
ונמצא זה שותה מכלים למפרע, אמר ליה לכשיבקעו איכ תרומות
ומעשרות בזמן הזה דאורייתא; וגם לדעת הרי"ם ז"ל לפי פירושו,
וגם לפי מה שפסק בחבורו הלכות תרומות פרק א' (ה"א): התרומות
והמעשרות אינן נהגות מן התורה אלא כארץ בין בפני הבית
בין שלא בפני הבית, אבל בהלכות בית הכחירה (פ"ו ה"א) כתב
שפטורה מן התורה. גם כמה מן החכמים ז"ל שהזכרנו חולתם שיש
להם דעת כך, ועל כל כיוצא בזה אמר' רבותא למחשב גברי. גם
ממה שבארנו יתחייב שאם נמצא שבזמננו, כלו' אחר שעלה עזרא,
שהיו מעשרין ירק, (ממילא מוכח) שיהיו דגן תירוש ויצהר דאורייתא שיבא

כפתור פרק המישי ופרה נב

זה וילמד על זה. ואמרינן בתוספתא מסכת דמאי פרק ה', מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות של כיתיים שעל יד הדרך והביאו לפניהם ירק קפץ רבי עקיבא ועשרו ודאי ואף ר"ג שהיה עמו עשה לכסוף כל פירותיהן ודאי, ורבי עקיבא ור"ג בנו של רבי היו אפי' אחר חרבן שני. תוספתא מסכת מעשרות פ"ג, אמר ר' יהושע בן קבוטל מימי לא גם לבי לומר לאדם צא ולקט תמרות של חרדל וזבוב והוי פטור מן המעשר. מסכת עדיות פ"ג מ"ג מעי אכמיה קנובת ירק של תרומה, רבי דוסא מתיר לזרים וחכמים אוסרין. מסכת שבת (ל"ד א') שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה ערבתם עשרתם הדליקו את הנר. עוד פרק מפנין (שם קכ"ז ב') בשעה שאמרת לי תן לי פירות ואמרת לי אין לי כמה חשדתני אמרתי שמה אינם מעושרות; והוי מעשרין ירק א"כ היו דאורייתא, ואם תאמר שהיו מחמירים על עצמם, זה אינו, שהרי ירושלמי אומר שם כמו שאסור לטהר הטמא כך אסור לטמא המהור, ומעשה דרבי בבית שאן יוכיח. והכל מטעם קדושה שניה קדשה לעתיד לבא. והר"ם ז"ל ג"כ פסק איתה שכתב ה' תרומות פ"א ה"ה, כיון שעלו בני גילה והחזיקו במקצת הארץ קדשה קדושה שניה העומדת לשעתה ולעתיד לבא. וזאת הקדושה מחייבת הארץ בחקי התרומה והמעשרות מדין תורה ככתחלה, ואע"פ שבני גולה לא היו ביאת כולם. שאם תאמר שלא חייב אותה קדושה בחקי הארץ אלא מדרבנן אחר שלא היה ביאת כולם אם כן קדושה שניה שקדשה לעתיד לבא לא באה אלא מכח דכריהם לחוד, ואין מכח קרא קא אתינן, דאמרינן (ערכין ל"ב ב') מקיש ירושתך לירושת אבותיך, אלא על כרחיך מדאורייתא, וכדאמרנא, גם זולת זה יש בזה כמה ראיות. א"כ אחר שהתכאר שקדושה שניה קדשה לעתיד לבא יהיה בדגן תירושו ויצהר בתרומות חייב מיתה, כמה שקדש עזרא. כתב הר"ם ז"ל הלכות קדוש החדש פרק ה', רואין אם אותו מקום מארץ ישראל שהיו בה ישראל בשעת הראיה ככבוש שני כגון אושה ושפרעם ולור ויבנה ונוב ושכריה ומסתמא שאלו הוקדשו. **במצא** כזמן הזה שבטכריה דגן תירושו ויצהר דאורייתא, ופירות

נד כפתור פרק המישי ופרה

אילו וירק דרכנו, ובברכה הכל, ובית שאן שהוא לדרומה כחצי יום: דגן תירוש ויצהר דרכנו וכברכה, ופירות אילן וירק פטור מכלום. וכן פטור מן הדמאי ופטור הלוקח וכמו שקדם. ואפילו הכי אנו נוהגין בו היום בחסד עליון בפירות אילן וירק כמו שהיו נוהגין שם קודם שרבי התירו. ורבותינו ז"ל הם שקובעים הלכות כמה שהם עושים כמו שהוא כמעשה דרכי עקיבא לעיל. לא אנו, אבל אין אנו מברכין על הפרשת פירות אילן וירק, וכן הדין בכל מקום שנודע מכבוש שני, או שנודע מכבוש ראשון לחוד כל אחד לפי משפטו.

אם כן בכל מקום שהוא מנחל מצרים ועד כזיב ואינו נזכר עליו שהונח בכבוש שני כמו שהוזכר מבית שאן וזולתו. ראוי הוא שנקחהו במחזק מעזרא כענין מבריה ויהיה דינו כדינו. והתוספתא ממסכת דמאי פ"ק שהבאנו פרק י"א מסייע לנו בזה כי גם שם הארכנו בו. ומה שהוא מכזיב ועד טורי אמנוס, דינו כשזה עם דין בית שאן, ועדיין נאריך כביאור זה כג"ה. תוספתא מסכת שביעית פרק ד' ע"ירות שחייבות כמעשה: בתחום סוסיתא¹: עושיית עין יערים וכפר יערים, דנכ, הצפיה וכפר צמר. וכל זה בארץ ישראל הוא, דהא אמרינן בתוספתא מסכת אהלות פרק י"ח: עירות המובלעות בא"י כגון סוסיתא וחבירותיה אשקלון וחבירותיה אע"פ שפטורות מן המעשרות ומן השביעית אין בהם משום ארץ העמים. ומיהו על סוסיתא קשיא תוספתא אתוספתא, אלא שיש לומר דתחום לחוד וחבירותיה לחוד.

ירושלמי דמאי פ"ב ה"א: רבי התיר בית שאן והתיר קסרין

¹ בהתוספתא (תיצאת הי"ל צוקעראנדל) נזכרים מקומות אחרים יתר מבהתוספתא שהיתה לפני המחבר, גם בשמות הנז' בשניהם ישנם שניים רבים ולכן הגנו נתנים מה את ניסחת נוף התוספתא ובין שני חצאי לבנה את הנוסחאות השונות המיבאות בהערות להתוספתא הנז': ציצית (סוסיתא), ציציתא, ועינו שח (ועינושת), ועינו ותיעא, ורמב"ד, ועין יעריט (ועין יערים), וכפר יערים, רנב (רנב), צפית (אפיא, הצפיא) וכפר צפה, ובהערות שבסוף הספר נעיר על חבנות אחרים מהמקומות האלה.

כפתור פרק המישי ופרח נח

והתיר בית גוברין והתיר נפרצמה¹). יש מי שאומר שמה הירושלמי יראה שמה שהתיר רבי שם היה אפי' מן הודאי' דמשמע דכל הני דומיא דבית שאן שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל. ולקמן משמע שכאותן המקומות פטורין אפי' מן הודאי, דאמרינן (ירושלמי שם פ"ג ה"ג) אמר רשב"ג שלח לי רבי יוסי ברבי אתרוג אמר זה בא לי מקסרין, ולמדתי ממנו שלשה דברים: שהוא ודאי (שפירות קסרין ודאי טבל) ושהוא טמא (שמרביצין עליו מים ומוכשר) ושלא בא לידו אחר (שאלו בא היה מעשר מזה על זה). ופריך יעשר מיניה וביה, ומשני שאין דרך לשלוח חסרי. ופריך ולא מתני' היא, רבי יוסי מתיר בודאי וכלכד שיודיענו שאינו מעושר. ואמר שזה ראייה שר' התיר אפי' הודאי, והראיה אינה מכוארת² ולזה לא חשו בה החכמים ז"ל שהזכרנו. וחזן מזה ומזה מסתברא שר' יוסי מתיר בודאי במה שהוא דומה למעשה שהיה, והוא אתרוג שהוא פירות האילן, ורבי יוסי התיר קסרין³ כפירות האילן וירק כדרך שהתיר רבי בית שאן בירק ופירות האילן, ולא תפשוט מינה התר בדגן תירוש ויצהר. ולשון התוספתא מסכת דמאי פ"ג אמר רשב"ג מעשה ששלח לי רבי יוסי ברבי אתרוג גדול מצפורי ואמר זה בידי מקסרין, ולמדנו בו שלשה דברים: שהיה ודאי

1) טעות דמוכח וצ"ל כפר צמה וכיה בירושלמי דפוס וויניציא.

2) כנראה חשב המחבר כי כל הראיה שהתיר רבי בקסרין את הודאי' היא ממה שם רש הירושלמי: "שהוא ודאי: שפירות קסרין ודאי טבלי ומשפע מזה שנם לפני רבי היה הדבר מסיפק אם לדון את פירות קסרין הודאי' מ כדן ודאי או כדן דמאי ורבי הכריע שהם ודאי, וא"כ כשהתיר רבי את קסרין התיר גם את הודאי' שלהי, והראיה הוד באמת אינה מכוארת. ואולם מכיאי הראיה הוה והם בעלי התוס' (חולין נ' ע"ב ד"ה והתיר רבי) אינם בונים ראיתם אלא על סוף דברי הירושלמי (אשר המחבר לא הביאו), דפריך שם: "ולא מפירות שהן מותרין בקסרין הוא? אמר ליה, ולא רבי התיר קסרין ורבן שמעון בן נמליאל קידם לרבי יהודי. והראיה הוהת ברורה ומכוארת, אלא שלמי הנראה לא עיין המחבר בהירושלמי, או שבנסחתו חסרו הדברים האלה, כי להלן (עמוד נ"ו) הוא אומר מעצמו: "ואין ספק שזה המעשה היה קידם שהתיר רבי וכו'".

והדבר הזה הלא נאמר מפורש בסוף דברי הירושלמי שרבננו.

3) צ"ל לשלוח ודאי טבל.

נו כפתור פרק חמישי ופרה

ושהוא טמא ושלא היה בידו אלא זה, שאלו היה בידו אחר, היה מעשר הימנו עליו, ע"כ. ולא הביאה התוספתא אלא זה, וזאת התוספתא תורה לנו שודאי מבל חיוב לעשר בקסרי, והוא הדין בבית שאן ודדמי להו, ואפי' בפירות האילן והוא הדין לירק, והוא הפך מה שהיו רוצים להוכיח מהירושלמי. ואין ספק שזה המעשה היה קודם שהתיר רבי בית שאן ושוותי' קסרי שהרי רשב"ג אביו של רבי היה ושמא להכי קאמרי ליה אבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור.

אם כן נשאר הענין כפי מה שכללנו ת"ל. והיה זה המקום ראוי לכתוב דין פירות ארץ אדונינו משה ע"ה שהוא עבר היודן, ודין כבוש המלך דוד שנקרא סוריא ודין בכל ומצרים וכיו"ב אלא שכל אחד הוא לסכה [אחרת] ואיש על מקומו יבא בשלום בנ"ה. **על שתי האשרות**, הכותי, זה לשון הרים ז"ל מ' ברכות פ' ואלו דברים פ"ח משנה ח', וכאן אפרש לך ענין הכותיים כי העם שהביא סנחריב מכותה והושיבם בערי שומרון כתוב בהם את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים; אבל באורך הימים למדו תורה, וקבלה על פשוטה והמצוה אשר החזיקו בהם היו מקפידים עליהם ושימו לבם עליהם מאד, והוחזקו שהיו מאמינים בדתנו ומיחדים ולא יעבדו עבודה זרה, עד אשר חקרו עליהם החכמים ומצאום מכבדים הר גריזים, וחקרו על הדבר ומצאו להם בהר ההוא דמות יונה, וידעו שהם עובדי ע"ה. אז החזיקום כגוים גמורים לכל דבריהם. וכל מה שתמצא במשנה מהדברים בענין הכותים שתבין מהם שהכותיים נכבדים מהגוים ופחותים מישראל כמו שאמרו (שם מ"ה א') מזמנין עם הכותי וכן כותי מברך וזולתם. לא אמרו אלא קודם שחקרו עליהם. אבל מעת שחקרו ומצאום כאשר זכרנו הם פחותים מהגוים מאד, ע"כ. וכן התכאר ענינם בפרקי דרבי אליעזר פרק ל"ח ופרק שור שננח ארבעה וחמשה (ב"ק ל"ח ב'), אלמא קא סבר רבי מאיר לאו

כפתור פרק חמישי ופרת נז

נרי אריות הם. ועל פתן: נרסיןן מסכת שביעית סוף פרק כלל גדול
(פרק ח' משנה י') ועוד אמרו לפניו (כלומר לפני רבי עקיבא) אומר
היה רבי אליעזר האוכל פת כותיים כאוכל בשר חזיר. אמר להם
שתוקו. לא אומר לכם מה היה רבי אליעזר אומר בו. נראה שרצין
רבי עקיבא היה לומר שר' אליעזר היה מקל בדבר. שאם היה דעתו
להחמיר, לא היה נמצא אסור ומאוס מהחזיר (שהוא בית הכסא
המטמל) אלא ע"ז ויין נסך. ועוד שאם היה רוצה להחמיר היה
רבי עקיבא מגלה האיסור להסיר המכשול מבני אדם. והר"ם ז"ל
כתב פת כותי אסורה אבל אינו לוקה עליו אפי"ו (1) מרדות דרבנן,
ומפי מורי הרב ז"ל שמעתי שיש מפרשים שר' אליעזר היה מחמיר,
ומה שאמר ר' עקיבא לא אומר לכם מה היה רבי אליעזר אומר
בו. כלומר שהיה מחרים האוכלו. מסכת נדה (ל"א ב') בנות כותיים
נדות מעריסטן ואפילו בת יום אחד ובנות גוים עד שתהא בת
שלש שנים ויום אחד. בפרקי רבי אליעזר (שם) מה עשה
עזרא וזרובבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצדק קבצו כל
הקהל אל היכל ה' והביאו שלש מאות כהנים ושלש מאות
תינוקות ושלש מאות ספרי תורה בידם והיו תוקעים והלויים
משוררים ומנדים את הכותים בסוד שם המפורש ובכתב
הנכתב על הלוחות ובחרם ביד העליון ובחרם ב"ד התחתון
שלא יאכל אדם מישראל פת כותי ושלחו את החרם
אצל ישראל שבבבל. ועוד הוסיפו עליהם חרם על חרם
והמלך כורש קבע עליהם חרם עולם. נראה מכאן שהכותים
הם מנודים, ושיש חרם באכילת פתן. (עוד נראה שישראל הם
שקבלו אותה גזרה אחר שרבותיגו ז"ל אמרו פתו פת כותי). והשנה
שעלה עזרא מבבל וישראל עמו שהוא הביאה השניה
הוא בשנה השביעית מבנין הבית השני, ובשנת י"ב לבנין
היתה השמיטה. עוד נראה שכל ממון הכותי אסור ג"כ, והראיה
דאמרינן בירושלמי מסכת נדרים פ"ק: מנודה אני לך, רבי עקיבא

(1) ע"ל אלא וכו' שכן כתב הרמב"ם בפ"ו המשנה שביעית פ"ה מ"ו (ש"א וז"ה).

נה כפתור פרק חמישי ופרה

היה חוכך בזה להחמיר לאסור כל נכסיו כמה דתימא יחרם כל רכושו. כתב על זה זקני הד"ב העזר ז"ל: מיהא שמעינן דמנודה שנדוהו ב"ד שאסור ליהנות מכל נכסיו כלל. עוד שנראה שמתעו עושה יין נסך, דהא עובר עבודה זרה הוא. עוד נראה שכתי שחזר לישמעאלים או לזולתם מן האומות לא יצא מאיסורי. דהא יין נסך משום דלא פקע ⁽¹⁾ איסוריה מיניה. עוד נראה שפת פלטר כותי אסור במקום שכיוצא בה של גוי היה מותר. על כלם הסכים הרב ז"ל, וכן נראה שמותר להלות לו ברבית. וכדאיתא בירושלמי מסכת ע"ז פ"ק בכותאי דקסרין, וכן שאין להם אישות כגוי וכן כל כיוצא בזה. על מילה בכותי אשכנז בתוספתא מסכת ע"ז פ"ג, ישראל מל את הכותי והכותי לא ימול את ישראל מפני שהוא מל לשם הר גרזים דכרי רבי יהודא. אמר ליה ר' יוסי היכן מצינו מילה בתורה שאינה של ברית, אלא ימול לשם הר גרזים עד שתצא נפשו, ועל כרחיך בתר גזרה קא מיירי, דהא לשם הר גרזים קאמר וקיימא לן פרק מי שהוציאוהו (ערוכין מ"ו ב') רבי יוסי ורבי יהודה הלכה כרבי יוסי, רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה, ומיהו הרב אלפסי והר"ם ז"ל לא הביאוה, ושניהם מסכימים דמילה כגוי פסולה. ותמה על הרב בעל התרומה ז"ל הלכות ספר תורה, שפסק ההיא דפרק אין מעמידין (ע"ז כ"ו ב') ימול ארמי ואל ימול כותי. מפני שמל לשם הר גרזים דמילה סתמא לשמה קיימא עד שיעקרנה כמו שעושה הכותי, והלכך כשרה כגוי דמוהל סתמא, ע"כ. נמצא שחולק עם התוספתא לרבי יוסי ועם הגאונים ז"ל. מיהו ימול ארמאי אינו נראה מדאמרין פרק הקומץ רבה (מנחות מ"ב א') כל מצוה שכשרה כגוי בישראל אין צריך לברך, וכל מצוה שפסולה כגוי בישראל צריך לברך, כללל הוא? והרי מילה כשרה כגוי, דתניא [עיר] שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא ארמאי ורופא כותי; ימול ארמאי ואל ימול כותי דכרי רבי

(4) הרצ"ה ח"ט הגיה מכי אקסארדו: משום דאי קריים לא פקע זבוי. והנוסחא הוית כגוהו וכונתו כי כמו שיון נסך אע"ג דאקריים (שהחמין) לא נתבטל איסורו, כן הכותים שנתרמו אע"ג שחזרו לדת אחרת לא נתבטל בזה החרם.

כפתור פרק חמישי ופרח נט

מאיר רבי יהודה אומר ימול כותי ולא ארמאי; ובישראל צריך לכרך, דאמר טר: המל אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה, מידי הוא מעמא, אלא לרב רב מפסל פסיל; דאתמר מנין למילה בגוי שפסולה, דארו בר פפא משמיה דרב, אמר: ואתה את בריתי תשמור, רבי יוחנן אמר המל ימול, ומכל מקום דרבי יהודה אדרכי יהודה קשיא: דגמרין אתוספתא, וזה הרב ז"ל פסק כרבי מאיר דגמרין דפליג עליה רבי יהודה, וכרבי יהודה דתוספתא דפליג עליה רבי יוסי, ולשון הר"ם ז"ל (מילה פ"ב): הגוי לא ימול כלל, ואם מל אינו צריך לחזור ולימול פעם שניה, ע"כ, וקצת מן המפרשים כתבו דמילה בגוי פסולה אפילו כדיעבד, רש"י ז"ל פסק במסכת שבת דאשה כשרה למול, וכן נמי פסק הרב אלפסי פרק דמילה (שבת סוף פ"ט) וכרבי יוחנן (ע"ז כ"ז א'). מסכת יומא ריש פרק בא לו (פ"ט א') מעשרים ואחד בכסלו⁽¹⁾ יום הר גריזים דלא למספד יום שבקשו כותים את בית אלהינו מאלכסנדרוס להחרבו ונתן להם רשות וכו'. ובמגילת תענית כשבאו כותים אמרו לאלכסנדרוס, מכור לנו חמש כורים ארץ בהר המוריה ומכר להם, וכשבאו יצאו בני ירושלם ורדפום במקלות⁽²⁾ וכו', מיד נתנו סכים בגלגלים ובררם, ונתן הר גריזים לישראל וזרעוהו כרשינין, ואני מעיד שאין בכל התורה פרשה שלא זייפו בה, וזה המעשה על כרחי' אחר גזרה דהא קרי להו גוים הללו.

צדוקי כתב הרים ז"ל מסכת חולין פרק קמא: צדוקי וביתוסי
הט שתי כתות שהתחילו להכחיש בדברי קבלה, כמו
שבארתי באבות עד ששב האמת אצלם שקר ונתיב האור השך
ואפלה והם שקורין אותם אנשי דורנו היום מינים בשם מוחלט,

⁽¹⁾ לפנינו בגמרא הגירסא בכ"ה בטבת, אולם גירסת המחבר היא העקריית כי
כן כתוב גם במגילת תענית, ועיי' דקדוקי סופרים שם.

⁽²⁾ בגמרא מגילת תענית שבדפוס יש שניים רבים ובמיוחד חסר בגרסא המלות
"וכשבאו יצאו בני ירושלם ורדפום במקלות וכו'", ובמגילת "וכו" קיצר המחבר את כל
ספור סדר קבלת הפנים אשר ערכו היהודים ושמעון הצדיק בראשם להמליך אלכסנדרוס,
ואשר על ידו בטל המלך המכירה ונתן להם הרשות לעשות בהכותיפ כרצונם.

ס כפתור פרק המישי ופרח

זאינם מינים על האמת. אבל דינם להיות כדין המינים רוצה לומר שמתור להרנס היום בזמן הגלות לפי שהם מביאים למינות האמיתיים. ודע שמסורת בידינו מרכותינו קבלת רבים מרבים שזמננו זה זמן הגלות שאין כודיני נפשות אין זה אלא בישראל שעבר עבירת מיתה, אבל המינים והצדוקים והביתוסים כפי רוב רעותיהן הורגין אותם לבתחלה כדי שלא יפסידו את ישראל ויאבדו האמונה, וכבר יצא מזה הלכה למעשה כאנשים הרבה בארצות המערב כלם, וגם זה המקובל בידינו והמפורסם לעשות על פיהם שהאיש העושה עבירה שחייב עליה מיתת בית דין, הואיל ואין אנו יכולין היום לדון דיני נפשות מחרימין אותו חרם עולם כספרי תורה אחר שמלקין אותו ואין מתדין אותו לעולם. ובספר המדע¹ עשאים ז"ל חברים לנצרי הלכות עבודה זרה, לומר שהם רשעים וכן המשומד הוא רשע, ואעפ"כ חוששין לקידושיו. ופרק שני הזכיר ז"ל מין אחר מן המינים שאינם ממין אלו. והלכות עבודה פ"א כתב: בימי בית שני צין המינות בישראל, ויצאו הצדוקים מהרה זאבדו שאין מאמינים בתורה שנעל פה, וכימי רבן גמליאל הזקן יצא ישו, וגם תקנו בימיו ברכת המינים, וכדאיתא פרק תפלת השחר (ברכות כ"ח ב'). כתב הכ"ה עבודת הקדש ז"ל, הכותי הרי זה כגוי ואוסר כמוהו עד שישכור את מקומו, ויש מי שהורה שכותומי כצדוקי ושניהם בישראל, ע"כ. ותמה על הרים ז"ל באומרם והם שקורין אותם אנשי דורנו היום מינים בשם מוחלט; דהא אמרינן מסכת ראש השנה (כ"ב א') משקלקלו המינין² התקינו שלא יהיו מקבלין אלא מן המכירין, והרב ז"ל בעצמו פי' שם שקלקלו שכרו עדי שקר. וכן הוא מפורש (תוספתא ר"ה פ"א) פעם אחת שכרו כיתוסים שני עדים לכא להטעות את החכמים, וקלקול אלו המינין היה בעת שהיו קיבעין על פי עדים, וקלקול הכותים במשיאין משואות ולא נצולו מהם עד שהתקינו שיהיו

¹ בנתו בלי ספק להלכות חשובה פי' ה"ח שכולל את הצדוקים עם אותם

מישראל המודים לשמת הנוצרים וההגרים.

² וכן הנורסא בדפוסים הישנים, עיי' ד"ס שם אבל לפנינו כתוב משקלקלו הכיתוסים. (שי"א וז"ק)

כפתור פרק המישי ופרה סא

שלוחין יוצאין, וכן נקרא הצדוקי תועב, פרק הדר(ערוכין ס"א ב') וכן הערלים נקראים מינים סתם, דאמרינן סוף פרק לא יחפור (ב"ב כ"ה) אמר ליה רב ששת לשמעיה לכל רוחתא אוקמן לבד ממזרח משום דמזרו כה מינאי, פרק השולח (גיטין מ"ה ב') ספר תורה תפילין ומזוזה שכתבן מין ומסור וגוי ועבד ואשה וקאן ובתי וישראל משומד פסולין, שנאמר וקשרתם וכתבתם, כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה, פירש"י ז"ל: מין¹ חלוק בע"ז כגון כווכ, מסור נלשין, כותי קסבר גיכי אכיות סן, משומד ומסור פקרו עול סורס ועליות, מזה נראה שהצדוקי אם כתב ספר תורה שלא יהיה פסול, ואע"פ שיקרא מין אינו ממין זה המין שעובד ע"ז, ושמא לזה אמר הר"ם ז"ל, ואינם מינים על האמת, והנה תמצא עמנו היום בארץ הצבי הרבה צדוקים סופרים והרבה ספרים נאים מכתיבתם בתורה נביאים וכתובים,² ועל ספר תורה מסתברא שכמה שאינו ניכר שאין ראוי לסמוך עליהם, כעבוד לשמה וכתבת אזכרות לשמן ותפירת היריעות בנידי טהורה.

על דוכן מסתברא לכאורה שהוא אסור דלא חייש למגע גוי ומגעו אינו אסור, דלאו עובד ע"ז הוא, האמנם ממה שכתב הר"ם ז"ל הלכות עבדים פרק ו' (ה"ו), יראה שיינו מותר בשתיה³ (דבר) זה לשונו: וכל שטר שיש עליו אפי' עד אחד כותי פסול, חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים שכשרים בעד אחד כותי והוא שיהיה כותי חבר, ובזמן הזה שהכותים כנכרים לכל דבריהם; אנו למדים לצדוקים בזמן הזה כמו הכותים באותו זמן קודם שגזרו עליהם שיהיו כגוים לכל דבריהם, ע"כ, ואין לומר שזה לענין עדות לחוד אלא לכל מילי, שהרי אמרו ז"ל (ערוכין ס"ח ב') ג"כ שמכטלים רשות לענין שבת כישראל, ויין כותי בזמן ההוא

¹ בספרש"י שלפנינו השמיטו דברים אחדים מהנוסחא שהיתה לפני המחבר, ופרש"י

על עבד ואשה דלן המחבר מפני שאינם שייכים לענייננו.

² המחבר חושב בטעות את הקראים שבימינו, לשארית כל הצדוקים שהיו בימי הבית השני ואחריו, אך באמת כל הקראים היא כתה חדשה אשר קמה בימי הנאונים ע"ז ענין ושאלו, והם מאמינים בהרבה דברים מעקרי הדת שהצדוקים לא האמינו בהם.

סב כפתור פרק חמישי ופרה

היה מותר, וכדאיתא סוף מסכת דמאי הלוקח יין מבין הכותים
 וכו' ומחל ושותה. וכן מההיא עובדא דאיתא מסכת חולין פ"ק (ו' א')
 שאז נתגלה חרפתם. ומש"ה אי מוקמת ההיא דחלוקה. במטהר
 יינו של כותי הא איכא הא. וכן מסכת חגיגה (כ"ד ב') תומר
 בתרומה, שביהודה נאמנין על שהרות היין והשמך, כלומר שהיו
 חשודין על המעשדות כעס הארץ וכן על שהרה. סוף פרק דם
 הנדה (נדה נ"ז א') זה הכלל כל דבר שחשודין בו אין נאמנין
 עליו. זה הכלל לאיתויי מאי? לאיתויי תחומין ויין נסך. וכמה
 דברים יש בתלמוד שהיו הכותים אז ראויים להם. עוד פרק דם
 הנדה (שם נ"ז ב') כותים נאמנין לומר שם קברנו את הנפלים
 או לא קברנו. והוינן בה והא לית להו ולפני עור לא תתן מכשול?
 אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן בכהן שלהם עומד שם. ודילמא
 כהן טמא הוא? דנקיש תרומה בידיה. ודלמא תרומה טמאה היא?
 דקא אכיל מינה. מכאן הביא ר' ר' ר"ת ז"ל שמותר לכהנים
 ליכנס לבית הקברות לקבור מיתהן, דמשמע מהא דשרי לכהן
 טמא לעמוד במקום הקבר. אבל הר"ם ז"ל כתב שאין נכנסים, שאפי'
 כשהיה תפוש בקרובו בכניסה [ובחבורין]¹ מותר לטמא לאחרים,
 כשהוא פירש ממנו לאחר קבורה נמצא מטמא לאחרים ואסור, ואין
 מעם לומר שהצדוקי אינו חושש למגע גוי וא"כ נאסר יינו מטעם
 החשוד בדבר לא דגו ולא מעידו. דא"כ הוה ליה גזרה לגזרה, עוד
 דיינו לא מצינו דנאסר במניין. אבל אם משביעין הצדוקי חבר
 על פי זה העיקר על יינו שלא נגע בו גוי פשוט הוא שמותר
 בשתיה שאע"פ שאינו חושש אלפני עור חושש הוא לעצמו שלא
 יעשה עבירה בעבור זולתו וישבע לשקר² וכיוצא בזה הוא שאמרו
 ז"ל פרק הכל שוחטין (חולין ד' א') גבי שחיטת כותי מותרת,
 אמרינן: כיוצא בו מצא בידו דקוריא של צפורים קוטע ראשו
 של אחר [מהן] ונותן לו אכלו מותר לאכול משחיטתו כלומר שאע"פ

¹ הוספת הרציה ח"ט מ"י אקסמארד.

² עיין בהערות שבסוף הספר.

כפתור פרק חמישי ופרח סג

שאינו נוהר אלפני עור נוהר הוא על נפשיה. וכדאמרינן פרק שלשה שאכלו (ברכות מ"ז ב') הני כותאי עשורי מעשרי, כלומר דבמידי דאורייתא כשרוצים לאוכלו מזהר זהירי אבל למכור לא דלא חיישי אלפני עור, וכל שכן בארצות האל, שהישמעאלים גרים שם וישמעאל מנעו שלא בכונה מותר בשתיה דלאו עובד ע"ז הוא וכדברי הר"ם ז"ל במסכת ברכות פרק אלו דברים (נ"ג א') ו' גבי אין מברכין לא על הנר ולא על הבישמים של גוים דסתם מסיבתם לע"ז ומברכין על בשרים שלהם [ר"ל של הישמעאלים]² ועד כאן, ואם תאמר שהוא עובד ע"ז רוצה לומר למרקולים, וכמו שכתב רבי אברהם בן עזרא בפירושו דניאל מכל מקום אינו מנסך שהיין חרם לו בכל נימוסיו, וכל כיוצא בזה מקום שאין לחוש אין חוששין, וכדאמרינן פרק כל הצלמים (ע"ז מ"א א') אמר רבה מחלוקת בשל כרכים אבל בשל כפרים דברי הכל אסורין מאי טעמא למפלחנהו עבדי ליה: וכן פרק השוכר את הפועל (שם ס"ה א') רב יהודה שדר ליה קרבנא לאבידרכו³ ביום אידו, אמר קים לי בגויה דלא פלח לע"ז וכן רבא לאבי שישך, ואף על גב דלגבי אבידרכו אמרינן גר תושב הוי, גבי בר שישך לא אמרינן, וכן בירושלמי מסכת שקלים פרק מעות (פ"ז ה"ד) חד בר נש דצפורי אזל בעא למזבן קופד מן מכחא ולא בעא מכחא לזבוני ליה; אזל אמר לחד ארמאי זיל זבין לי את דלא בעא מכחא לזבוני לי דאימר תגרא אית לי בהדאי אזל ארמאי זבן ליה שאליה מי נסבת על כרחיה? א"ל אין, א"ל האי ודאי לאו נבלה יהבי לך (פי' לנכרי נבלה יהיב ליה תחלה וכשאין לו אלא כשרה על כרחו יתן לו כשרה) רבי ירמיי אמר בשם ר' חנינא מעשה בא לפני ר' ואמר לאו כל

(1) נראה שכן ה"י כתוב לפניו בס"י המשניות להרמב"ם שם (יברסוס נשמט

זה) ולא כרצ"ה ח"ט שכתב שכוונתו לתשובת הרמב"ם להגר צדק (ש"א וי"ה).

(2) לחנם האריך הרצ"ה ח"ט לבאר את כוונת המחבר, כי כונתו מכוונת ע"י

שני המלים אשר הוספו.

(3) לפניו כנראה לאבידרכאו, אבל בתוספות רבנו אלחנן למסכת ע"ז כ"ז

הנידשא כנידסת המחברו וע"י בד"ס.

סד כפתור פרק חמישי ופרה

כמיניה שיאסור מקולין דצפורי, כלומר אע"ג דלא יהיב בעל כרחיה לא מתסר, (פי' קופד מין בשר). תוספתא מסכת מכשירין פרק ג' ר' יהושע בן פרידא¹ אומר חטין הבאות מאלכסנדריא טמאות מפני אנטייליא שלהן; אמרו חכמים א"כ יהו טמאין ליהושע בן פרידא וטהורות לכל ישראל. וכן קים לי בגויה מלתא היא בין באיסור בין במטין. וכבר זכרנוהו פרק עשירי.

ואומר חני שהיום צבונותינו נוכל כנה איסורין נפורסוין ואין רוב העם שמים על לב. ואין לומר על רובן טעם של התר אלף נשום קים לך, כגון הא דאוריין פרק האיש הקדש (קדושין ו"א ח') אסור לחדש שיקדש האשה קודם שיראה שאל יראה זה דבר מוגנה ויתגנה עליו, וכן פרק הבבא על יצנתו (יצנות ס"ד ח') נשא אשה ושהה עמה עשר שנים וכו', וכבר זכרנוהו פרק עשירי. ונסכת ע"ז לפני אידיהן של גויס (א. א. וכו'), וכן זכרנוהו פרק עשירי וכן לא חתן להם ונתת חנם (טס ב' א') וכו' וזהו דהו. וכן הדר צארץ ונלרים שעובר שלשה לחוין. ושמעתי במצרים מפי ה"ר שמואל ז"ל אחד מבני בניו של הר"ם במז"ל, שכשהר"ם ז"ל היה חותם שמו באגרת שלוחה היה מסיים "הכותב העובר בכל יום שלשה לחוין פלוני"² אמרתי לו דרך חצי נחמה שמא הר"ב ז"ל היה מוכרח לעמוד שם שהרי היה רופא למלך מצרים. ובענין ששנינו סוף פרק מרובה (ב"ק פ"ג א') באבטלוס ב"ר ראובן שהתירו לו לספר קומי, מפני שהיו קרובים למלכות ויש נפרשים שאיסור התורה לשב צדק הזה עוד, אינו אלף על דרך הוודע יס סוף, כמו זה לכס הטווא (ויקרא כ"ט) וזולתם טהורים, וכן החדש הזה (סוואת י"ג צ' ז') ולזה עבר ניסן צניסן ולא הודו לו (צרכות, צ') ונסכת שבת (פ"ק י"ט ח') אין מפליגין בקפינה פחות משלשה ימים קודם לטבת ודוקא לצד הרעות, אדם אחד נאלף אינו נזהר בהם. וכן אין מבעידיס בהמה צבונקחות של גויס, ואין מוכרין בהמה

¹ לפיני בתוספתא בן פרידא.

² עיין בהערות שבסוף הספר.

כפתור פרק חמישי ופרח סה

לרועה שלכן. וכחצ בעל התרומה ז"ל דשנא האיילתא אין חשדין על הרביעה, וזיהו וקום שנהגו למכור צהמה דקה לבוים, דאמרינן (פסחים כ"ג א') וזכרין, וקום שנהגו שלא למכור אין זוכרין, ואל ישנה אדם נופעי המחלוקת¹) וצבל וקום אין זוכרין להם צהמה גסה עגלים וסייחים, שלונים וצורים, וקום וזחר, כל נוי שעצר צזה קונסין אחו. וכן הוא צירושלמי (פסחים פ"ד ה"ג) עבר וזכר קונסין לו כשם שקונסין לו להלכה כך קונסין לו למנהג. חד זר נש זצין גומלא, אחא עובדא קווי ריש לקיש וקנסיה צרופלא²) צגין דיחזיר גומלא. אמר רבי אבון לפרסור קנס והו צווחין לצריה צריה דנקטר לארעאה (פי' צרופלא הוא שור הצר ונקרא צל"ב ג' אמוצ). (ע"ז ע"ו א') רב הונא זצין הוה פרה לבוי, א"ל רב חסדא נ"טו עבד זר הכי, אמר ליה אימר לשחיטה זכה. כחצ רבי אפרים ז"ל דוקא צתם אצל צדיע דלרדיא זצין אסיר, והאי דאמר ליה אימר לשחיטה זכה ויירי צקצ, אצל גצרה דזצין לרדיא אפי' על ונת לשחוט אין זוכרין לו, גם נועטים הם המזכרים צזה מוחסם שראיתי. וכן פרק האיט וקדש (קדושין נ"ד א') גצי נתקדשה לדעת אציה דפסק הלכה הוא נתקדשה קודם שתצטר, שלא לדעת אציה אינה וקודשת אפילו נתרלה האז אחר שנתקדשה. וכן פסקו רוב הגאונים ז"ל וצא רבינו קסים ז"ל והציא טעם להתר הדצר, זה לשונו: אשכחן צהלכות גדולות צקוף הלכות קדושין דכתיב הכין, וקטנה דאיתיה לאציה צנדינת היס ואיכצה על יד אונה או אחיה, שאלתיה לניילתא קווי רצון, ואמרו שפיר דווי, ופיר עבדת אונה, דנישואין תקינו רצון לקטנה, אי איתיה לאז נקדש לה קדושין דאורייתא ואי לא, תינסצא דתקתא דרצון הוא, וכמה דגדלה גדלי נישואין דינה, וכי אחי אב לא לריד לקדשה, ע"כ. ושנא הירושלמי נסייב ליה, דאמרינן קדשה לדעת והכניסה שלא לדעת, זה היה נעשה, וצא אציה והוליאה וגיכונה, אמר ריש לקיש לאו כל כמינה

(1) כן הוא במשניות דפום נאסולי ופזורו ובירושלמי אבל לפנינו במשנה לוחא, ועי' ד"ם (ש"א ו"ה).

(2) לפנינו בירושלמי שם "בכיסלה" ובירושלמי מסכת ע"ז פ"א היו הנורא "בדיסלא" ועי' פני משה שם.

סו כפתור פרק חמישי ופרה

להשיא עלמה להפסיד ונעשה ידיה לאציה, ואין ניווא קיס לן דאציה
 לא חייש צנועשה ידיה. וכן הוקדש גרושת או אלמנת חצירו בחוץ
 שלשה חדשים וצרה, דאוריין (יצוות ל"ז א') ערוקיה וסתייביה, וניהו
 ונשוע צדיעצד לחוד, אבל רבינו יחיאל דפריש ז"ל הוא שהורה לבתחלה
 להשיא לו עלה לצרוח, דהכי נוכח ופירש"י ז"ל שפי' ערוקיה וסתייביה,
 דבין דצרה קיינא לן שאין דעתו לכנס עד סוף הזמן. כהר"ם ז"ל
 (הל' גירושין פרק י"א הלכה ב"ח) הוצרכו בתוך השנים יום ונדקין
 אותו, ארס וצרה אין ונדקין, כנס בתוך השנים ופרישין אותו עד אחר
 הזמן ויעמוד עם אשתו. אבל הראב"ד ז"ל כתב דוקא קדש אבל כנס
 לא סגי ליה בלא גרושין, ונראה לי שפרישין אותו אחר השנים כמו
 הימים שעמד עונה בתוך השנים, דאל"כ ויה ופסיד כשצב על אסור §
 ונחמי' דקתני (יצוות ו"ה ז') צבא על יצווחו בתוך שלשה חדשים אם
 אין הולד של קיינא יקיים, ולא קתני יוליא, התם ופני שהיא יצוה, ואם
 יתן לה גט נאסרה עליו, גם לא הודה על ויה שכתב צוניקה
 נראה וצרה ולאחר זמן צא וישב עם אשתו.

ובן ויה ששנינו (גיטין ל"ו) נדר שהודר על דעת רצים אין לו הפרה,
 וא"כ למה קלם קהילות נוהגים להשציע ולהחרים על דעת
 הנוקם ועל דעת הנאמנים ואחר כך נתיירין הכל, זה אינו אלא דקים לן
 שלא חלו השצועה או החרם לדעת אחרים אלא לענין ונשועות הלשון
 שלא יוכלו לרמות ולנוור כך היה בלצו, וזו היתה כונתו, והם שייכי
 בשצועה וכאמר שעל דעתם הודר ועל דעתם הותר, ואלו החרינו או
 השציעו על דעת קהלות הרחוקות וביוולא צו לאו כל כוניהו, ושנא
 יהיה סווע לזה, דאוריין: רבי יהושע אומר קטנה שהשיאוה אנה
 ואחיה ונדרה בת אחת בעשרה שנה ויום אחד ויודעת לשם ויי נדרה,
 אע"פ שאין נישואיה דצר תורה ונדרה נדר דצר תורה צעלה ונפר לה.
 ובדאיתא פרק אלמנה ניוזנת (כתובות ק"א א') ונעווא דוולתא כדרי
 פנחס דאמר כל הנודרת על דעת צעלה היא נודרת, כלומר דקים לן
 דקתנא באלו נדרה על תנאי צעלה. כתב הראב"ד ז"ל, הנשצע
 על דעת רצים איפשר שאין זה אסור ודאורייתא כל שלא פרע הרצים
 בדעת ר"ה ז"ל. כתב הרב הערוך, וולת שצע"י [צ'] צתשצת רצ

כפתור פרק חמישי ופרח סז

ער שלום נשעיה דרז יהודה גאון ז"ל, הנשבע צעטרפת הדברות וצקסר תורה אין לו הפרה לעולם.

וכן עוף שחרטונו רחצ, כחז ה"ר זרחיה ז"ל שהוא טהור דקמחא לא דריס, נמצא שדור דור ופרנסיו דור דור וחכמיו כשהוברר הדבר להם באיסורין כיוצא באלו שאין לחוש לסבת האיסור שבעבורו אסרוהו חכמים ז"ל, בשעת הדחק מתירין אותו.

וכן תנולא טיש דברים שהניחוס קלת בלא טעם, כענין טבילת צעלי קריין לתפלה שהקבימו עליה הרב אלפסי ז"ל ורבינו האי ורש"י ז"ל צקסר איסור והתר, וכן הרבה וכן הנועזים שהניחו רחילת רגלים בשחרית, ואמרינן פרק במה טוומין (טבת נ' ב') חייב אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בכל יום, צצביל קונסו, שנאמר כל פעל ה' למוענהו. והר"ם ז"ל פסק אותה⁽¹⁾, אבל צענין הטבילה לא הקבים, וכבר הארכנו צו ת"ל צקסר צתי הנפש.

וכן ויה שטינו פרק אין נעמידין (עבודה זרה ל"ט ב') יושב ישראל בלא עדרו של גוי וגוי חולצ ונציח לו ואינו חושש ואע"ג דליבא דבר טווא צעדרו. וכי קאי חזי ליה וכי יתיב לא חזי ליה דביין דכי קאי חזי ליה אירתותי ונרתת, א"כ היבא דליבא לניחש לאיקור [לא חיישינן] והוא מה שנולא כתי צקסר הנולות הקלר (אוור הרב אלפס⁽²⁾) טיש נוקומות שנועמידים הגבינות צפרחים וצאותן הנוקומות אין כוהגין איסור בגבינה. ובחצ דסוף, וי"ו אין להקל, ונפזי שנאסר צוניין, פרק צילה שכולדה (צילה הי"א) כל דבר צנונין לריך ונין אחר להחירו, דכתיב לך אמור להם שצו לכם לאהליכם. וזה הן צדאורייתא הן צדרצקן, כדליחא החס

(1) כן פסק בהלי תפלה ס"ד הי"ג אבל הראב"ד השינוי וכתב לא ידעתי נליו למה עב"ל. והמנרול עון תמה שם שאשתמיטתיה להראב"ד דברי הנמרא שבת הניל וע"ש מה שתיין הבי"ו אבל לדעתי משר הדבר כן הוא כיון נהוג רק בוסן הנמרא שהיו הולכים בכהכ"ג בלא מנעלים כמ"ש הרב המחבר הוה בעצמו לקמן פרק ז' ויש שהיו הולכים יחסים (כמ"ש הרמב"ם שם ס"ה היה שבמקום שהולכים כן בסני הנדולים מותר גם להתפלל כך) לכן הוצרכו לרחיצת רגליהם. אבל בזמננו שכולם הולכים במנעלים צדק הראב"ד בהשנתו רחיצת רגלים למה? (ש"א ורה).

(2) אין זה כאלפס. ובסמ"ק לא הביאיו ולכן נראה שזה ע"ס. והדעה הזאת מנבאת גם בתוספות (ע"ז ליה ע"א ד"ה חרא קתני).

סח כפתור פרק חמישי ופרה

ע"כ. וכן יש באונים זולתו שנותירין אותה על זה הדרך ג"כ. וכמו שגירסת
 ונוה שכתב הר"ם ז"ל הלכות ואלכות חקורות פ"ג (הלכה ע"ו) שכתב
 שנקטת ון האונים חוקרין אותה, וכלל שנקטתם ונתירין. וכן נקטר
 העתים. חלב שחלבו הגוי ואין ישראל רואהו ולא נשלו הגוי חלב
 שהצילו לזון ואין בכל אותה נדינה דבר טווא ודאי נותר לאוכלו צין
 חי צין ונזשל, צין לעשות גזינה, חבל גזינתם חקורה שחולקין פניה
 בשוון חזיר, ויש נחונירין חפי' בחלצ, ע"כ. ועל ההיא דאי אפטר כלל
 לחלחי חלב (ע"ז ל"ה א') פרש"י ז"ל צין גוונות הגזינה נשאר ונהחלצ,
 ושנא החלב טווא הוא. ויהו לא נותעבד מיינה גזינה דקיים לן שאינו
 עונוד. וקטיה לר"ת חס כן שאינו עונוד לחיזה לורך יערצנו, ופי' דהבי
 ברטיק אונר רבי ירנניהו לפי שא"ח כלל לחלחי חלב, ולא גרטיק חלב,
 ורבי ירנניה קא ווקיק ואזיל וינחיה דרבי יהושע צן לוי, ושום ניקור
 חייטיקן לחרס בחלחיה חלב שבין הכקצים, ואפי' יבשה איבא לניחש.
 וכן נשנע צפיר"ח דביני חטפא קאי ציה זיהרא. ואונר האידנא ליבא
 טעם לחקור גזינת הגוים דקיינא לן כרבי יהושע צן לוי, דטענא
 ושום ניקור, והאידנא לא חייטיקן לניקור, לפי שעכשוו אין נלויין נחשים
 צינינו, וניהו אין למנוקד. על זה להחיר גזינת הגוים כיון שנחקרת
 צונקין בדחונירין לעיל, ע"כ. ואצן מוגש ז"ל כתב ושמואל אונר ופני
 שועענידין אותה בעור קיצת נכלה דאלו דשחוטת לא יאקר חלב ופני
 חערבנת צטר בחלצ, וצטיקן שיהיה נותן טעם דדרך צטול חקרה תורה,
 חבל נכלה דאיסורא היא כיון דחוקיינו קא ווקיס ליה השיצ ולא צטייל
 וחפי' צונשבו והוה ליה איסורה צעיניה. ולפי ויה שהחצאר ונחקרה
 דלדעח צעל ספר העתים ז"ל שהוא הרב הצרילוני דהוא הדין חס הגוי
 חולצ לעשות גזינה ונחתו חלב לא לנוכרו כמות שהוא, והתם לא
 חייטיקן חפי' איבא דבר טווא צאותה ודינה, דלחיזה לורך יערצנו, וכמו
 שכתב רח"ס ז"ל וצפרק כ"ב דצרונו צזה נעט. וא"כ איסור גזינה ושום
 עור ואיסור חלב ושום עירוב, אי"כ אין להחזיק איסור צכיוולא צזה
 חס קיס ליה צגויה, והנך רואה החר שחלצו גוי ואין ישראל רואהו
 היבא דקיס לן שאין שם דבר איסור, כי ויה שכתב ספר העתים ז"ל, ואין
 צכל אותה ודינה דבר טווא" ר"ל שראויה לחלצו שהרי אי אפשר וכלבא

כפתור פרק המישי ופרח סמ

זמורה וכיולא זכן. ואחר שהענין כן נראה לפי זה, שאם היה
 במדינה דבר טמא שראוי לחלוב אלא שחלבו יותר יקר מן המהור
 כמו שהוא בחלב נמלה כנגד שאר החלבים פה בארץ הערב שיהיה
 מותר, מההיא דפרק אין מעמידין (ע"ז ל"ד ב') גבי ארבא דמוריסא
 דקיסטא דמוריסא בלומא, וקיסטא דחמרא בארבעה, כהר"מ ז"ל
 הלכות מאכלות אסורות (פי"ז הל' כ"ז) וכוה מורין לכל דבר
 שחוששין לו שטא ערבו בו גוים דבר האסור שאין אדם מערב
 הזול ביקר כדי להשתכר, ע"כ, ועל הכל חכי אומר צעל כפש שומר
 פיו עם שהאונת הציצ, ואסור טעיקרו ון התורה זכרנוהו פכ"ז.
 כשאל הרשב"א ז"ל על מה קנחו צארלכס על כוס יין שטחה מונח
 הגוי ואחר כך נותנין מונחו לגוי אחר דהא נעשה יין נסך ואסור
 בהנאה, והשיב: ונגע גוי ואפי' צפיו עושה יין נסך, ואיני יודע על מה
 קונחין אלף טוקילין דדבר זה ושלם ון הדין והראוי דאפי' טורי כוסות
 אסורין בהנאה, ואפי' ליתן לפני התרנגולין, וכדגרסינן ונסכת ציזה
 פרק יום טוב שחל וכו' (ציזה כ"א ז') אער טנואל [ובו] מוזנחין את
 הגוי צעצת ואין מוזנחין את הגוי ציום טוב גזרה טנא ירצה צעצילג.
 דב אחא צר יעקב אונר אפילו צעצת נני לא נושס טיורי כוסה, כלומר
 ויעלעל צעצת את הכוס שיש בו אותן טיורין שאין ראוי לטלטל לפי
 שאינן חשובין כלום. ואקשינן, אי הכי דידן נני, כלומר לא יעלעל אותן
 צעצת, ופריק, דידן חזו לתרנגולין. ואקשינן, דידהו נני חזו לתרנגולין.
 ופריק', דידהו איסורי הנאה נינהו, ע"כ.

בחדור לצדוקים. אין טעם לומר שחיתתם אסורה וכן יהיה
 יינם אסור, שאין זה שוה, שכשחיתתה אין בין האוסר
 והנאסר אמצעי, מה שאין כן ביינם, ועוד ששחיתתן אסורה
 כששחטו שלא בפנינו אבל שחטו בפנינו הרי זו מותרת שאין
 איסור שחיתתן אלא שטא קלקלו והם אינם נאמנין לומר לא
 קלקלנו, וכן כהר"ם ז"ל פרק ד' (היו מה' שחיתתה), ואלו נכרי
 ששחטו אפילו בפני ישראל ובסכין יפה ואפילו גוי קטן שחיתתו
 נבלה, וכן אינן מוחזקין לגמרי במחללי שבת. פרק הדר עם הנכרי
 (ערוכין ס"ח ב') גבי מעשה בצדוקי אחד שהיה דר במבוי בירושלם,

כתב שם הר"ם ז"ל צדוקי הוא מיוחד לצדוק תלמיד אנטיגנוס איש סוכו, ויתבאר מכל זה כי פושעי ישראל כשאינו מחלל שבת בפרהסיא או עובד ע"ז מבטל רשות ואינו נותן רשות ולא שוכר; וזהו הפסק האמיתי ע"כ. וכן אין להחזיקם בכועלי נדות לגמרי, וכדאמרינן מסכת נדה פרק בנות כותים (נדה ל"ג ב') תנו רבנן מעשה בצדוקי אחד שסיפר עם כהן גדול בשוק וניתזה צינורא מפיו על בנדיו והריקו פניו של כהן גדול וקדם אצל אשתו אמרה לו ר' אף על פי שצדוקיות הן מתיראות הן מהפרושים ומראות דם לחכם, אמר ר' יוסי בקיאין אנו בהם יותר מן הכל והן מראות דם לחכם חוץ מאחת שהיתה בשכונתנו שלא הראתה דם לחכם ומיד מתה. ותיפק לו משום צינורא דעם הארץ? אמר אביי בצדוקי חבר, אמר רבא צדוקי חבר בועל דם משוית ליה? אלא אמר רבא רגל הוה ומומאת עם הארץ טהרה שוויה רבנן כרגל דכתיב ויאסף כל ישראל אל העיר כאיש אחד חברים, הכתוב עשאן כלןכרים (פ"י) בועל נדה משוית ליה דקתני ומטמאין משנב התחתון כעליון). והר"ם ז"ל קראן פושעי ישראל לא משומדים. ויש הפרש גדול ביניהם כאמרם ז"ל ריש מס' חולין (ה' א') מן הבהמה להביא בני אדם הדומין לבהמה מכאן אמרו מקבלין קרבנות ממושעי ישראל כדי שיחזרו בהם בתשובה חוץ מן המשומד ומנסך את היין ומחלל שבתות בפרהסיא, ואם הצדוקי אוכל בשר עוף בחלב; הן במקומו של ר' יוסי העמידוהו על דינו והיו אוכלין אותו שאין לו חלב אם וכדאיתא פרק כל הבשר (שם ק"ג א'). ומסתברא שיש לחוש אם אחד מהם קדש בת ישראל, וכדאמרינן בכותי שקדש הוה עובדא ואצריכא גיטא, וכן כיוצא בזה. נמצא אם כן קולו חומרו. והצדוקים אינם היום בזמנינו מוסיפים גריעות אלא שרבים מהם מתיהדים תמיד וכמעשה שאירע סוף מחזור רס"א. מקהל גדול מהם שהתיהדו ביום אחד במצרים על יד הנגיד רבינו אברהם נר"ו ז', והמחמיר תבא עליו ברכה. ומה שהם

[1] היא שנת ה'א ע"כ לביי, ור' אברהם זהו. הוא בן ר' דוד בנו של הנגיד ר' אברהם בן הרמב"ם ד"ל ועיין בהערות שבסוף הספר (פארציה ח"ט).

כפתור פרק חמישי ופרה עא

מתחסדים עלינו באוסרם בת האח חסד הוא להם וטח
מראות עיניהם שהרי בכתוב הוא בפירוש (שופטים א' י"ג)
שכלב נתן בתו לעתניאל והוא אחיו הקטן ממנו, האמנם
מהכרח הפסוקים יש לומר שהיה אחיו מן האם לבד,
שכן כתיב: וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב. ובספר דברי
הימים כשמוזכר בני קנז אין שם כלב כלל אלא עתניאל
ושריה, וכן לא תמצא בשום מקום כלב בן קנז אלא בן
יפונה או בן חצרון, ואחר שהם אחים ואינם מן האב
בהכרח אם כן האחות אינו אלא מן האם, וכן רש"י ז"ל
בספר (יהושע) [שופטים] כתב אחי כלב מאמן; אבל רבי
דוד קמחי ז"ל כתב: ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ומאמו
היה והיה שם אבי כלב יפונה וקנז, שהרבה מצאנו שני
שמות לאדם אחד; והנכון אצלי עוד כי קנז היה שם
ראש המשפחה והתיחסו בני המשפחה אליו, ובאמרו
הקניזי או בן קנז הכל אחד כי רחוק ליחס האדם לבעל
אמו ואפילו למשפחת האם, ומה שאמר (דהיא ב' כ"ג)
אלה בני מכיר אבי גלעד יהיה יאיר בת מכיר (ו) בעבור
הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן, אבל לדברי
חכמינו ז"ל נקרא קניזי מפני שהיה חורגו והוא גדלו, וזה
מוכרח ממשש הכתובים. וכדאיתא מסכת תמורה פרק יש
בקרבנות (ט"ז א') וכן אתם. — קצת דקדוקי עניות שהכל
שחוק וקלות ראש, ובאמרם אלי בת האח אסורה, אומר
להם שבתם מותרת להם שהרי אינן אוסרין אלא מה
שאסרה תורה בפירוש והבת לא אסרה תורה. וכבר ידעת
שהיא אסורה מאחת ממדות שהתורה נדרשת בהם והוא
מק"ו מכת הבת. וכמו שהזכיר הר"ם ריש ספר טהרה, ודע
שאלו אינן אוסרין בת האח אלא שכך למדו מן הכותים

1. צ"ל והיה יאיר בן בת מכיר ובנתו מה שמיחס הכתוב (דהיי שם) את יאיר

לבני מכיר אף שהיו רק בן בת מכיר הוא בעבור הערים וכו' (רציה ח"ט).

והכותים למדו זה מהישמעאלים; ולזה כל מי שאינו בתורה
 שבעל פה אינו בתורה שבכתב, וכן כתוב חקותי ותורותי.

הפרק הששי

בזכרון עיר אלהים ירושלים, והר הבית, ובית
 המקדש, ושילה, ובית חניו, ובית פגי, וציון,
 וחברון, והר סיני.

גַרְסִינָן מַסַּכְת זַבְחִים פֶּרֶק בִּתְרָא (ק"ח ב') תְּנוּ רַבֵּנָן
 יְמֵי אַהֲל מוֹעֵד שֶׁבַמְדַּבֵּר אַרְבַּעִים שָׁנָה חֹסֵר
 אַחַת. יְמֵי אַהֲל מוֹעֵד שֶׁבַנְּלַגֵּל אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, שֶׁבַע
 שֶׁבַע שָׁנָה וְשֶׁבַע שַׁחֲלָקוֹ, יְמֵי אַהֲל מוֹעֵד שֶׁבַנּוּב וְגַבְעוֹן
 חֲמִשִּׁים וְשֶׁבַע; חֲרֵבָה נּוּב וּבְאוֹ לְגַבְעוֹן, וְהַסֵּדֵר הַזֶּה כֵּךְ :
 מִשְׁנַכְּנָסוּ לְאַרְצָן עַמְדַּת הָאֵהֶל בְּגַלְגַּל יָד שָׁנָה וּמִשָּׁם בְּאוֹ
 לְשִׁילָה וְהָיָה לְשֵׁם בֵּית אַבְנִים בְּלֹא תִקְרָה, וּכְדֹאִיתָא
 בְּמַתְנֵי (שֵׁם ק"ב ב') אֵלֹא שִׁפְרָשׁוּ יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן וְעַמְדַּת
 הַמִּשְׁכָּן בֵּין נּוּב וְגַבְעוֹן נ"ז שָׁנָה, וּמִגַּבְעוֹן בְּאוֹ לְיִירוּשָׁלַם,
 וּכְשֶׁנִּבְנְהָ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּיִירוּשָׁלַם נֹאסְרוּ כָל הַמְּקוֹמוֹת
 כֻּלָּן לְבָנוֹת בְּהֵם בֵּית לְשֵׁם יִתְבִי וְלִהְיֵרִיב בְּהֵם קֶרֶבֶן
 וְאִין בֵּית לְדוֹרוֹת אֵלֹא יִירוּשָׁלַם בְּלִבְדּ וּבְהֵר הַמּוֹרִיָּה. וְהוּ
 יִשְׁאֲמֵרוּ (מִשְׁנָה שֵׁם) בְּאוֹ לְיִירוּשָׁלַם נֹאסְרוּ הַכְּמוֹת וְלֹא הָיָה לָהֶם
 עוֹד הֵתֵר וְהָיָא הֵיתָה נְחֻלָּה, וּפְיֵי הַר"ם ז"ל נִקְרָא יִירוּשָׁלַם נְחֻלָּה
 לְעַמִּידַת קְדוּשָׁתָהּ לְעוֹלָם וְעוֹלָמָה אִמֵּר שֶׁהַשֵּׁם יִשְׁמֹר הָעַם הַזֶּה
 אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ בְּמָקוֹם הַהוּא שֶׁבָּחַר בּוֹ גַם כֵּן שֶׁנֹּאמַר כִּי בָּחַר ה'
 בְּצִיּוֹן, כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לּוֹ יְהוָה יִשְׂרָאֵל לְסִגְוֹלָתוֹ, כִּי לֹא יִמוּשׁ ה'
 עִמּוֹ, וּבְאֵר גּוֹדֵל מַעֲלָתָהּ וְאִמֵּר זֹאת מִנּוּחַתִּי עֲדֵי עַד; עוֹד מַסַּכְת

כפתור פרק ששי ופרח עג

זכחים פ' בתרא (ק"ח ב') בד' מקומות (1) שרתה שכינה על ישראל: בשילה ונוב ונבעון ובית עולמים, ובכלן לא שרתה אלא בחלקו של בנימין שנאמר חוסף עליו כל היום. ומקשי' והכתיב ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם, וכתיב וימאס באהל יוסף ובשבת אפרים לא בחר, ומסיק הכי נמי רצועה היתה יוצאה מחלקו של יוסף לחלקו של בנימין. כדאמר רבי חמא בר חנינא רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובו היה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לכולעה. כתב רש"י בס' יהושע (י"ח י"ד) נמצא רוחב גבול בנימין נוטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרים. גבול דרומי שלו עם גבול צפוני של יהודה, ושם היתה ירושלם כמו שנאמר למטה בענין, לפיכך היו לשני השבטים חלק בה וגבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים נוגעים זה בזה ושם היתה שילה בחלק אפרים כמו שנאמר ויטוש משכן שילה וגו'. ואף לבנימין היה חלק בו, וכדאיתא בשחיטת חולין. — איכה רבתי (פרשה ב') מה אעידך, בכמה מקומות נועדתי להם: באהל מועד, בגלגל, בשילה, בנוב, בנבעון, בבית עולמים שנים. פרק איזהו מקומן (זכחים נ"ד א') ואי אמרת לא היה לו יסוד, באיורא בעלטא הוא דקא עביד? אמר רב נחמן בר יצחק: אמור! כך התנו. איורא דבנימין קרקע דיהודה. מסכת מגלה פרק בני העיר (כ"ז א') במאי קא מפלגי? ת"ק סבר לא נתחלקה ירושלם לשבטים ורבי יהודה סבר נתחלקה לשבטים, ובפלוגתא דהני תנאי דתניא: מה היה בחלקו של יהודה? הר הבית והלשכות והעזרות, ומה היה בחלקו של בנימין? אולם והיכל ובית קרשי הקדשים, ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסה לחלקו של בנימין, ובה מזבח בנוי, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לכולעה.

(1) בנמרא דילן כתוב בני מקומותיו וצ"ל כי נוב ונבעון כחדא חשיב להו כמיש רש"י (שם ק"ח א') ד"ה נוב ונבעון אכל בעין יעקב הנירסא בד' מקומות, וכבר העיר ע"ז הגר"ב בהנהחתו להשי"ס (ש"א ו"ה).

עד כפתור פרק ששי ופרה

מסכת זבחים פרק בתרא (ק"ב ב') באו לשילה ונאסרו הבמות ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים ויריעות מלמעלה, ונסקא ליה בנמרא (שם ק"ח א') מדכתיב בית ה' שילה אלמא בית הוא, וכתיב וישוש משכן שילה אהל שכן באדם אלמא אהל הוא, מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית של אבנים ויריעות מלמעלה. תוספתא מסכת מגלה פרק קמא שילה בנין של אבנים מלמעלה ויריעות מלמעלה, ירושלם בנין של אבנים מלמעלה ותקרה מלמעלה. עוד מסכת זבחים פרק בתרא (ק"ב ב') עד שלא היוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בכנורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים.

תוספתא מסכת כלים פרק קמא : מפתח ירושלם עד פתח הר הבית [מחנה ישראל, ומפתח הר הבית] עד שער ניקנור מחנה לוי; משער ניקנור ולפנים מחנה שכינה. וכן הביא הרים ז"ל הלכות בית הבחירה פרק ז' ה"א, וכנגדן לדורות : מפתח ירושלם עד הר הבית כמחנה ישראל, ומפתח הר הבית עד פתח העזרה שהוא שער ניקנור מחנה לוי. ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה. וכן כתוב בספר המצות : "לדורות כל העזרה משער ניקנור ולפנים שהוא תחלת עזרת ישראל" והוא תחלת העזרה הזוגכלת בקפ"ז, וכמו שנבאר בג"ה. פרק אלו הן הנחנקין (סנהדרין פ"ו ב') שלשה בתי דינין היו שם אחד על פתח הר הבית ואחד על פתח העזרה ואחד בלשכת הגזית. מסכי מגלה פ"ק (י" א') קדושת ירושלם אין אחריה התר כל' שקדושתה קדושת עולם בתורה. הר המריה וארצה היא ארץ המריה, מה שהזכירו הז"ל (פסחים מ"ט א') מן הצופים ולפנים וכו' מסתברא שהוא מהמקום שיכול אדם לראות ירושלם שהרי מאשר ירושלם הרים סביב לה אינה נראה מרחוק מאיזה צד שתבא אליה יותר מחצי שעה והמקום אשר תראהו משם הוא הנקרא

צופים¹) וזהו שאמרו במגילת קינות (מדרש איכה סוף פ"ה) פעם אחת היו עולין לירושלם וכיון שהגיעו לצופים קרעו את בגדיהם. פרק החליל (סוכה נ"א ב') מי שלא ראה ירושלם בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם, מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין יפה מעולם. פרק האיש מקדש (קדושין מ"ט ב') עשרה קבין יופי ירדה לעולם, תשעה נטלה ירושלם ואחד כל העולם כלו. סוף מסכת כתובות (ק"י ב') הכל מעלין לירושלם. תוספתא מסכת שקלים פ"ב, כל המטבעות היו יוצאות בירושלם. איכה רבתי²) שרתי במדינות, עיר שטבעה יוצא מסוף העולם ועד סופו. עוד שם (פרשה ב') רבי פנחס בשם ר' הושעיא ד' מאות ופ' בתי כנסיות היו בירושלם חוץ מבית המקדש כמנין מלאתי וכלן עלה נבזראדן והחריבן, וכלן עלה אספסיונום והחריבן. עוד שם (פרשה ד') בני ציון היקרים, מה היתה יקרתן? עירוני שנשא ירושלמית היה נותן משקלה זהב, ירושלמי שנשא עירונית היתה נותנת משקלו זהב. מסכת יומא פ"ק (ט' ב') מאי דכתיב יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש ראשון שעמד ד' מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא שמונה עשר כהנים, ושנות רשעים תקצרנה זה מקדש שני שעמד ד' מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים. עוד שם (ט' ב') מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו ג' דברים ע"ז ג' ע"ז ש"ד, מקדש שני מפני שנאת חנם. פרק יש בכור לנחלה (בכורות נ' א') אמר ר' אושעיה בקשו לגנוז כל כסף

1) כן מירשו התוספות בברכות (מ"ט ב') אבל רש"י פ"י שם (ובספחים מ"ט א' ופ"א ב') שהוא מקום ידוע שיכולים לראות משם את ביהמ"ק, וכן משמע מלשון הרמב"ם פ"ט מהל' סוסי' המקדשין ה"ח שכתב "אם עבר הצופין" משמע שהוא מפרש שהיא מקום ידוע.
2) במדרש איכה רבתי שלפנינו לא נמצא המאמר הזה אבל הוא נמצא במדרש יומא לאיכה הנדפס מהדשו, ומובא בילקוט שמעוני רמז תתרי"א (ש"א ז"ה).

וזהב שבעולם מפני כסף וזהב של ירושלם עד שמצאו לה מקרא מן התורה שיותר שנאמר ובאו בה פריצים וחללוהו ירושלם היא רובא דעלמא? אלא אמר אביי בקשו לגנוז דינרא הדריאנא, טרינא שיפא, מפני טבעה של ירושלם עד שמצאו לה מקרא מן התורה שנאמר ובאו בה פריצים. סוף מסכת כתובות (ק"א ב') אמר רבי חייא ברבי יוסי עתידין צדיקים שמכבצין ועלין כירושלם שנא' ויציצו מעיר כעשב הארץ ואין עיר אלא ירושלם שנאמר העיר בחרתי בה⁽¹⁾. מסכת יומא סוף פרק שני שעירי זום הכפורים (ס"ח א') ומסכת זבחים סוף פרק שכול יום (ק"ה ב') רבי אליעזר אומר נאמר כאן מחוץ למחנה ונאמר להלן מחוץ למחנה מה כאן חוץ לשלש מחנות אף להלן חוץ לשלש מחנות, מה להלן כמזרחה של ירושלם אף כאן כמזרחה של ירושלם וחוץ לג' מחנות, אלא לרבנן היכא שריף לה? כדתניא: היכן נשרפין? לצפונה של ירושלם, רבי יוסי הגלילי אומר אבית הדשן הן נשרפין. ורבי יוסי לא פליג אדרבנן דמקום שריפתהו הנקרא בית הדשן. וזה המקום היה לפרים הנשרפין ושעירים הנשרפים בזמן שהן נשרפין כמצותן, והפר של יום הכפורים ופר הבא על המצות ופר העלם דבר של צכור ושעירי יום הכפורים, אבל הפרה היתה נשרפת בהר המשחה, וכדאמרין מסכת פרה פ"ג מ"ו כבש היו עושין מירושלם להר המשחה⁽²⁾ פרה וכל מסעדיה יוצאין להר המשחה והוא כמזרחה של ירושלם. עוד היום מקובל המקום ההוא והוא צפוני לקבר חולדה כמטהו קשת שפל ממנו מעט⁽³⁾ וכן

(1) לסנינו בנמרא הנוסחא "שנא' וננתי על העיר הזאת".

(2) לסנינו במשנה וכבש היו עושין מהר הבית להר המשחה.

(3) כל הנוסעים שהיו לפני המחבר ואחריו לא הזכירו את הקבלה והמסורה הזאת, וכלים נס בזמנו נודעה רק ליחיד סגולה ולכן נשכחה כליל עד היום, אולם אין כל ספק כי מ"ס קטן יש פה, ובמקום צפוני לקבר חולדה ציל "דרומי" כי קבר חולדה הנביאה המקובל הוא מול קצה הצפוני של מקום המקדש, ואם כן יהיו מקום שרפת הפרה מול קצה (בערך) הצפוני של חומת העיר, ובמשנה פרה פ"ג מ"ח נאמר כי מקום שרפתה היה מול קרשי הקרשים.

מקובל בית הדשן לצפון ירושלם כמרוצת הסוס והוא תל קמץ ונמוך הרבה ¹ ובבית עולמים חוץ לירושלם הוא חוץ לשלש מחנות. פרק מי שהיה נשוי (כתובות צ"ג א') וכך היו כותבין בירושלם שעות, אבל זולת קדימת שעות אע"פ שיהיה ידוע למי כתב תחלה אין זה קדימא. וכדאמרי' (שם צ"ד ב') אימיה דרמי בר חמא בצפרא כתבתניהו לנכסיה לרמי בר חמא לאורתא כתבתניהו לרב עוקבא בר חמא אתא רמי בר חמא לקמיה דרב ששת אוקמיה בנכסיה. אתא רב עוקבא לקמיה דרב נחמן אוקמיה בנכסיה אתא רב ששת לקמיה דרב נחמן אמר ליה מאי מעמא עבד מר הכי ומר ליה ומר מאי מעמא עבד הכי אמר ליה דקדים אמר ליה אמו בירושלם יתבינן דכתבין שעות, אלא מר מאי מעמא עבד הכי. אמר ליה שודא דדייני, אמר ליה אנא נמי שודא דדייני, אמר ליה חדא דאנא דיינא ומר לאו דיינא ועוד מעיקרא לאו בתורת הכי אתית לה. פרש"י ז"ל: אמו בירושלם ובין וכוין דלא הקמידו בני הנקוס לכחוש שעות גלו ונחגס שאין הולכין אחר הקודם לנו ביום ושניהם שוין. שודא דדייני ונכסיה לי שזה חביב לה וקדמה ונכסה לו חסלה, דהאי עובדא לא נודע למי נכסה חסלה שער הנכסה, דאלו צנסייה איכא קדימה כרבי חלעזר דאמר עדי נכסיה כרמי חבל צנסייה איכא קדימה דרבי נחירי הוא דאמר עדי צנסייה כרמי, וצנה עשה רב ששם דהא לאו צירוסלס יתבינן דיהא דין קדימה צנסייה לנו ביום חלא שצנסייה שוין והוא לא צא חלא מעעס קדימה ². אנא דיינא על פי דאם גלות והישיבה, ועל שני שמות היוצאין ביום אחד רב אמר חולקין ושמואל אומר שודא דדייני, ולמסקנא דבמקרקעי כשמואל ובהלואה כרב

1 התל הזה נודע גם עד היום, ומראה עפרו הוא באמת מראה אפרי, ורק בעמק ארבעים רגל ישנה למראה התלת והיום וכל עין וצמח לא יעלה עליו, והעריבים יקראו לו "תל אלמפאקין" לאמר תל בתי מלאכת הבורית. וכבר נשלח דונסא מארמית התל הזה להחוקר המפורסם פרופסור ליבני במינכען לבחנה בהפרדה כימית, ותהי תשובתו כי נמצאים בה חלקים רבים מיסוד החי ואין גם שמץ מיסוד הצומח. גם מעורבים בה חלקי עצמות ושיניים. אך בכיו מנגדים רבים מהחוקרים להטמורה הזאת בהשענם על שמו הערבי ועל המצואות כי נבעות כאלו נמצאות בסביבות ערים רבות אשר בהן לא הקריבו קרבנות מעולם.

2 הלשון ברש"י שלפנינו מתיקן הרבה יותר, ואולי קונטרס מהדורא קמא נודמן להמחבר.

משום ממון המושל כספק. תוספתא מסכת נגעים פרק ו', רבי נתן אומר אף אין בה משום סורר ומורה שנאמר והוציאו אותו אל זקני עירו פרט לירושלם שהיא של ישראל ואין נשעת ולא נחרשת ולא נזרעת ואין מקיימין בה אילנות חוץ מגנת הורדים שהיתה מימות נביאים הראשונים ואין מלינין בה את המת ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם ואין משכירין בתוכה בתים. וכן פסק הר"ם ז"ל הלכות בית הבחירה פרק ז' הי"ד. ואין נוטעין בה גנות ופרדסים ואינה נזרעת ולא נחרשת, ופ"י ז"ל שמא תסרח א'. נראה מכאן שאם היה בירושלם היום דקל, שלולבו פסול, וכיוצא בזה, והיה ליה מצוה הבאה בעבירה, כענין שאמרו הרי שגזל סאה אין זה מברך אלא מנאין. ושמא יש חילוק בין נאעו ישראל לנטעו גוי, כענין שאמרו בשביעית². פרק מרובה (ב"ק פ"ב ב') וסוף מסכת ערכין (ל"ב ב') עשרה דברים נאמרו בירושלם. מסכת מגלה פרק בני העיר (כ"ו א') ומסכת יומא פרק קמא (י"ב א') אין משכירין בתים בירושלם לפי שאינם שלהם.

ומסתברא שמאלו הקדושות קצתם נוהגות שם היום. וכמו שבארנו פרק מ"א בענין כרם רבעי עולה לירושלם, וכל שכן אלו דברים שהם מעיקר קדושת העיר וקדושתה לעולם עומדת, אבל אין משכירין בתים בירושלם, מסתברא שאינו אלא בזמן הבית, כדאמרין (ביומא ומסכת מגילה שם) ר' אלעזר ב"ר צדוק אומר אף לא מטות; לפיכך עורות קדשים בעלי אושפיוזכנין נוטלין אותם בזרוע. וכן הדין נמי באין עושין כבשונות בירושלם מפני העשן שמשחיר החומה וגנאי הוא, כמו שפירש"י ז"ל (ב"ק שם) וכן אין מגדלין תרנגולין מפני הקדשים ואין

¹ כלומר : השעם ישמא תסרח" נם על לא נזרעת ולא נחרשת קאי ולא רק על אין נוטעין.

² מה עיה"ק יזדרו לקחת לולבים מהרקלים היחידים הגדלים בה מפני רענותם.

כפתור פרק ששי זפרח עמ

מוציאין זיין וגזמראות לרשות הרבים מפני אהל הטומאה.
הני וכיוצא בהן לאינן נוהגות אלא בזמן הבית. תוספתא
מסכת מעשר שני פרק קמא. אין משכירין בתים בירושלם
מפני שהן של שבטים. וכן הוא פסק הלכה. ירושלם לא
נחלקה לשבטים. כת"ק דרבי יהודה דלעיל. פרק כיצד
צולין (פסחים ע"ה ב') ירושלם אין פודין בה מעשר שני.
מסכת סוטה פרק בתרא (מ"ה ב') אין ירושלם מביאה
עגלה ערופה. מסכת עירובין פ"ק (ב' ופרק בתרא ק"א א')
ירושלם אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבים עליה
משום רה"ר. פ"רשות הרבים מכוון משער לשער ויש בה
דריסת ששים רבוא ורוחב שש עשרה ואלמלא שנועלין
דלתותיה בכל לילה חייבין עליה משום רשות הרבים.
אבל נעילת דלתות משויא לה כחצר. של רבים ומערבין
את כולה. וכל זמן שלא עירבו היא כרמלית. מסכת
כלים פ"ק שהזכיר עשר קדושות. כולם הם לפני מירושלם
דאלו עם הראשונה עשתי עשר נינהו. תוספתא מסכת
בבא בתרא סוף פ"ק קברי בית דוד וקבר חולדה
הנביאה היו בירושלם ולא נגע בהם אדם מעולם. אמר
ליה משם ראייה? מחילה היתה להם והיתה מוציאה את
הטומאה לנחל קדרון. פרק המוכר את הספינה (ע"ה ב') מאי
על מקראיה? אמר רבה אמר רבי יוחנן לא כירושלם שבועלם הזה
ירושלם של העולם הבא. של העולם הזה כל מי שרוצה לעלות
יעלה. של העולם הבא אין עולין לה אלא במזומנין לה. מסכת
תענית פ"ק ה' א'; אמר ליה רב נחמן לויבי יצחק מאי דכתיב בקרבך
קדוש ולא אבא כעיר אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אין הקב"ה
נכנס בירושלם של מעלה עד שתבנה ירושלם של מטה. אמר ליה
מי איכא ירושלם למעלה? אמר ליה אין, דכתי' ירושלם הבנויה כעיר

1) בנמרא דילן נוסף: משום דבקרוב קדוש לא אבוא בעיר? ושם הנידסא
לא אבוא בירושלם של מעלה עד שאבוא לירושלם של מטה ועיין ד"ס שם (ש"א ורה)

שחברה לה יחדו. ואין ספק שירושלם וציון ובית המקדש וארץ ישראל כולה כלם קדושים ובתוכם ה'. ירושלמי פרק מרובה אמר רבי יהושע ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדו עיר שהיא מחברת את ישראל זה לזה. מסכת שבועות פרק ידיעות (ט"ו ב') אין בנין הבית דוחה יו"ט, אמר אביי אין בונין בית המקדש בלילה. פרק אין בין המודר הנאה (גדרים ל"א ב') שנבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן : תורה ותשובה נן עדן [וגיהנם] כסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח. גרסינן בספרי (פ' דברים) בארץ חדרך, דרש רבי יהודה בר אלעאי זהו משיח שהוא חד לאמות ורך לישראל, אמר ליה רבי (יהודה) [יוסי] בר דרמסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים, מעיד אני עלי שמים וארץ שאני דממשק ויש שם מקום שצמו חדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו? שעתידה ירושלם להיות עד דמשק, ואין מנוחה אלא ירושלם דכתיב זאת מנוחתי עדי עד, אמר ליה ומה אתה מקיים ונכנתה העיר על תלה? אמר ליה שאינה עתידה לזוז ממקומה.

מסכת זכחים פרק השוחט והמעלה בחוץ (ק"ז ב') אתמר המעלה בחוץ בזמן הזה רבי יוחנן אמר חייב ור"ל אמר פטור. כתב הר"ם ז"ל בספר המצות מצות עשה: הלכה כרבי יוחנן, כי הוא ראוי לקרב, שהשרש האמיתי אצלנו מקריבין אף על פי שאין בית. מסכת עדיות פ' בתרא משנה ו' אמר רבי יהושע שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית. (זכחים ס"ב א') אמר רבה אמר רבי יוחנן ג' נביאים עלו מן הגולה ואחד העיד שמקריבין אף על פי שאין בית, ובמתניתא תנא: רבי אליעזר בן יעקב אומר ג' נביאים עלו מן הגולה [וכו.]. כתב ה"ב העשור ז"ל: בכל מקום הלכה כר' יוחנן וקיימא לן משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי. תוספתא (עדיות פ"ג) אמר רבי יהושע שמעתי ששוחטין [אע"פ שאין סתחים].¹

ומידון אין המעלה חייב עד שיעלה לראש המזבח שיעשה בחוץ

[1] בן הוא כפי מהרציה ח"ט) ובנוסחה אחרת, אע"פ שאין נכחים .

כפתור פרק ששי ופרח פא

אבל אם העלה על הסלע או על האבן פטור, ואע"פ שהוא בחיץ שנאמר (בראשית ח' כ') ויבן גח מזבח לה', וכדרי יומי פרק השוחט והמילה (ובחים ק"ח ב'), כתב ה"ב התרומה ז"ל: השוחט בחיץ—מיירי, כגון שכנה מזבחה במקומו בפנים, דאי לא הכי אינו חייב בחיץ, ומה שחייב על טומאת מקדש וקדשיו, במזיד כרת ובשוגג עולה ויורד (פי' טומאת מקדש: טמא באב הטומאה שנכנס למקדש). פרק הקומץ רבה (מנחות כ"ז ב') מחוסר כפורים שנכנס לעזרה בשוגג חייב חטאת במזיד ענוש כרת, ואין צריך לומר מכול יום ושאר כל הטמאין, מסכת מכות (י"ד ב') הבא אל המקדש טמא, כתוב עונש וכתוב אזהרה, עונש: את מקדש ה' טמא ונכרתה, אזהרה: ולא יטמאו (עור) את מחניהם, ריש פרק ידיעות הטומאה (שבועות י"ד ב') בעי ר' ירמיה בן בבל שעלה לארץ ישראל ונעלם ממנו מקדש [מהו?] אלמא קדושת הבית לעולם.

אחר שהענין כן, הנכנס, היום שאנו טמאים, במקום הבית חייב כרת, והסכים בזה מה"ר ברוך ז"ל, גם כי אמר אלי בירושלם כשהבאתי אליו זה הספר לעבור עליו ולהגיהו שרבנו חננאל דפריש ז"ל¹ אמר לבא לירושלם והוא בשנת שבע עשרה לאלף הששי, ושיקריב קרבנות בזמן הזה, ואני מטרדתי להשלים עמו המלאכה, לא שאלתיו מה נעשה מטומאתנו, ואנה הכהן המיוחס? אנכי בדרך לפני שילה שב למקומי, נזכרתי הלכה שאין לחוש על הטומאה, כדאמרינן בתמורה פרק יש בקרבנות (י"ד א') שקרבנות צבור דוחין את השבת ואת הטומאה² וזה כגון שיהיו רוב הכהנים טמאין מקריבים הקרבנות בטומאה, וכן מסכת פסחים פרק כיצד צולין (ע"ט א') נטמא

(1) אין כל ספק שצ"ל ד' יחיאל (הרצ"ה ח"ט).

(2) ע"ד הענין הזה האריך לסלסל הרב הגאון כמורה"ה חיות ז"ל בסוף ספרו שפת מהרי"ן, וביתור נשא ונתן בזה הר"ה"ג כמורה"ה קאלישר עם הנאונים כמורה"ע אינר וכמורה"מ סופר ז"ל ועוד, וכל סברותיו ותשובותיהם מאיססים בספרו "דרישת ציון" (טהאין תרי"ב).

פב כפתור פרק ששי ופרח

קהל או רובו או שהיו כהנים מטמאין והקהל מהור יעשה כטומאה. כתב עליהם הר"ם ז"ל: דע זה העיקר וזכרהו והבינהו, והוא, כי טומאת מת בלבד היא שתדחה בצבור ויקריבו בטומאה. ומס' יומא פרק קמא (ו' ב') איתמר טומאת מת רב נחמן אמר התר היא בצבור רב שישת אמר דחוייה היא בצבור. וכן הלכות ביאת מקדש פ"ד (הל' י' ו"ב) כל קרבנות הצבור קבוע להם זמן, לפיכך דוחין את השבת ואת טומאת המת, אבל הטמאין בטומאה אחרת כגון זבין וזבות נדות וטמאי שרץ ונבלה וכיוצא בהם לא יתעסקו בו ולא יכנסו לעזרה, ואם עברו ועשו או נכנסו לעזרה חייבין כרת על הכיאה ומיתה על העבודה שלא נדחית אלא טומאת מת בלבד, והוא גזרת הכתוב שנאמר ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. מסכת זבין פ"ד מ"ו, המת' מטמא באהל ומטמא טומאת שבעה מה שאין הזב מטמא; כלומר שטמא מת מעון הוא שלישי ושביעי מה שאין כן בזב, והזב וכיוצא בו אינן טעונין אלא ביאת המים בלבד. הרי לטומאה חמורה לא נקפיד ולשאר טומאות יש להם תקנה. כתב ה"ב התרומה ז"ל הילכך נראה דקדושת מחיצת העיר קיימת לעולם להיות מותר לאכול מעשר שני בתוכה אם בנה מזבח אכל לא בנה מזבח לא. והנה ¹ כבר אמרו ז"ל מזבח שנעקר מקטירין קטורת במקומו. מסכת יבמות פרק קמא (ד' ב') מאי (עיר) חדשה שחדשו [כה] דברים ואמרו טבול יום אל יכנס למחנה ליה.

א"כ אין לנו לקרב מפתח הר הבית ולפנים, כי משם והלאה הוא מחנה ליה, וכדאיתא בתוספתא לעיל, ועדיין נאריך בזה בג"ה. כתב הר"ם ז"ל הלכות בית הכחירה פרק ו' (הל' י"ו) ולמה אני אומר במקדש ובירושלם קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא ובקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבא, לפי שקדושת

¹ לשון והנה אינו מדויק דהרי דוקא הקטרה אבל הקרבה מזבח בענין

(הואין דעה מוחלטת במכתבו להרציה ח"ט).

כפתור פרק ששי ופרה פג

המקדש וירושלם מפני השכינה ושכינה אינה בטלה והרי הוא
אומר והשמותי את מקדשכם; ואמרו חכמים (מגילה כ"ח א') אף
על פי ששימטין, בקדושתן הן עומדין, אבל חיוב הארץ בשביעית
וכמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ
מיהיהם בטל הכבוש ונפטרת מן התורה מן המעשרות ומן השביעית.
שהרי אינה א"י, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכבוש אלא
בחזקה שהחזיקו בה. ולפיכך כל מקום שהחזיקו בו עולי בבל ונתקדש
בקדושת עזרא השניה הרי הוא מקודש היום ואף על פי שנלקחה
הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות על דרך שנארנו בהלכות
תרומה. והכי איתא פרק השוחט והמעלה בחוץ (זבחים ק"ז ב')
המעלה בחוץ בזמן הזה רבי יוחנן אמר חייב; קדושה ראשונה
קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא. עוד על ההיא דפרק
הרואה (ברכות נ"ד א') כתב ז"ל פרק ז': אע"פ שהמקדש
היום חרב בעונותינו חייב אדם כמוראו כמו שהיה נוהג
בו בבנינו; לא יכנס אלא במקום שמותר ליכנס שם ולא
ישב בעזרה ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח שנאמר
את שבתותי ואת מקדשי תיראו מה שמירת שבת
לעולם אף מוראת מקדש לעולם. מסכת ימות פרק קמא
(ו' ב') אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש
קיים מניין? ת"ל את שבתותי תשמורו. מיהו פרק הערל (שם ע"ט
ב') נבי נתינים אלו נכעונים אמרינן בימי ר' בקישו להתירם, אמר
להם רבי חלקינו נתיר חלק מזבח מי יתיר; ופליגא דרבי חייה
בר אבא, דאמר ר' חייה בר אבא אמר ר' יוחנן חלק עדה לעולם
אסור, חלק מזבח, כשהמקדש קיים אסור, אינו קיים מותר. מסכת
משקין סוף פרק קמא (מועד קטן ט' א') אותה שנה לא עשו יום
יום הכפורים, ומאי דרוש? ק"ו: ומה משכן שאין קדושתו קדושת
עולם וקרוב יחיד ושבת דאיסור סקילה דוחה. מקדש דקדושתו
קדושת עולם וקרוב צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כל שכן.
מסכת יומא פרק הוציאו לו (נ"ג ב') רבי יהודה בן לקיש
אומר ארון במקומו נגנו שנאמר ויארבו הבדים ויראו ראשי

הבדים מן המקדש אל פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה, א"כ לא ירד ארון לבבל. ריש פרק טרף בקלפי (שם ל"ט ב') בשעה שבנה שלמה את בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים והם מוציאין פירותיהם בזמניהם. תורת כהנים: "תורת המצודה (נוהגת) לבית עולמים, תהיה כזוהי". כלומר בזמן הזה נמי מטהרין את המצודה, אע"ג דאין בית המקדש קיים. דהא רבי מרפון אומר כזה טהרתי שלשה מצודעים, ורבי מרפון כהן היה ובגבולין הוה. כדאיתא מסכת פסחים סוף פ' אלו דברים (ע"כ ב') מעשה ברבי מרפון שלא בא אמש לבית המדרש, לשחרית. מצאו ר"ג אמר לו מפני מה לא באת אמש לבית המדרש? אמר לו עבודה עבדתי, אמר לו כל דכריך אינן אלא תימה, ובי עבודה בזמן הזה מניין? אמר לו הרי הוא אומר עבודת מתנה [וגו'] עשו עבודת מתנה¹ כגבולים כעבודה בבית המקדש. תוספתא מסכי נגעים פרק ח' אמר רבי יהודה שכתבי היתה והלכתי אחרי רבי מרפון בביתו, אמר לי יהודה בני תן לי סנדלי ונתתי לו, פישט ידו לחלוק ונתן לי טמנה מקל, אמר לי יהודה בני כזו טהרתי ב' מצודעין, ולמדתי בה שבע הלכות וכו', ומטהרין בפני הבית ושלא בפני הכית ומטהרין בגבולין.

מזדה יש לי ראייה על הכהן; שהרי אנו רואין שהם נוהגין הנאה בתרומה טמאה ואוכלין חלה דרבנן, ומברכין על ברכת כהנים, וישראל הנשוי לכהנת בנה פטור מן הכבורה, ר"ל מסדין חמש סלעים, גם אוכל המתנות בשביל אשתו; גם הכהן אינו מטמא אלא לקדושים ולמת מצוה ולנשיא, דתניא (תורת כהנים פ' אמור) בעמיו בזמן שעמיו שם אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה, (עירובין י"ז ב') איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברים, קורא ואחרים עונים אותו אין זה מת מצוה, וכן לנשיא אע"פ שאינו מת מצוה כדאמרינן פרק (אלמנה גזונת) [הנושא את האשה] [ק"ג ב'] אותו היום שמת רבי בטלה כהונה², והיינו דאמרינן מסכת פסחים (ע' ב')

¹ בנמרא דילן הנימא יעשו אמילת תרומה וכו'.

² לפיכך בנמרא בטלה קדושהו אילם בעלי החוסות פירשו בטלה כהונה.

כפתור פרק ששי ופרה פה

כגון שמת נשיא ואיטמו להו רוב צבור. ירושלמי (ברכות פ"ג ה"א), כד דמך רבי יודן נשיא בר בריה דר' יודן נשיא דחף רבי חייא בר בא לרבי זעירא בכנישתא דגופנא דצפורין וסאביה. ושואל הירושלמי תלמיד אצל רבי מאי? ולא אפשר. גם שאינו מחזור גרושתו ונוהג איסור בחלוצה. מסכת סנהדרין (ה' א') רבי חזיה להווא דחיה קאי בבית הקברות, אמר ליה לאו בן איש פלוני כהן אתה, אמר ליה אבא גבה עינים היה נתן עיניו בגרושה וחללו. פרק האשה שנתארמלה (כתובות כ"ז א') בסיפא, עיר שכבשו ברכום כל כהנות שכתובו פסולות אלא בעדים, וזה אפילו עבד אפילו שפחה דלאו דידה. המגרש אשתו לא תנשא בשכונתו ואם היה כהן לא תדור עמו ~~מבוי~~, וכפר קטן בשכונה דמי. גם שפודין מידן הבכורות והם גובין ה' סלעים ומקפדין על הפרעון, וכמו שזכרנו פרק י"ז והרכה כיוצא בזה. כתב הר"ם ז"ל הלכות איסורי ביאה (פרק כ' ה"א) כל הכהנים שבזמן הזה בחזקה הם כהנים, ואינן אוכלין אלא בקדשי הגבול, והוא שתהיה תרומה של דבריהם, אבל תרומה של תורה וחלה של תורה אין אוכל אותה אלא כהן מיוחד. איזהו כהן מיוחד זה שהעידו עליו שני עדים. שהוא כהן בן פלוני כהן בן איש שאינו צריך בדיקה, והוא הכהן ששמש על גבי המזבח, והיום אנה נמצאהו¹. שהרי על ספר יוחסין אמרו מסכת פסחים פרק תמיד (ס"ב ב') מיום שנגנו ספר יוחסין תשיש כהן של החכמים וכהה מאור עיניהם. מסכת תענית פרק סדר תעניות (י"ז א') ת"ר מפני מה אמרו אנשי משמר מותרין לשתות יין כלילות אבל לא כימים, שאם תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו ויסיעו אותך, ומפני

1) כתב ע"ז הנאמן יעב"ץ ונראה שאם ימצא כהן שיש בידו ספר יוחסין מקוים מעשה בית דין שאבותיו היו מיוחדים עד זמן הבית דין דלא היישין לבית דין שועין, ומה שאמרו ד"ל שנגנו ספר יוחסין (פסחים ס"ב ב') דבר אחר הוא שאיתו היה כולל משפחות שבישראל כמו שהוא בדברי הימים אבל אינו מהנאנע המצא כתב יחוס לכהני בית אב אחד ומשפחה אחת עם שעדיין לא בא לדינו, וכן כתב ז"ל הוא עצמו להלן בפרק הסמוך (פסקא הרי לך). והונד לי ושמעתי שאדוני אבי זקני הנאמן החסיד בעל שער אפרים היה לו כתב יחוס כהונה עד בסני הבית.

מה אמרו אנשי בית אב לא ביום ולא בלילה מפני שהם עוסקים [תמיד] בעבודה, מכאן אמרו כהן המכיר משמרתו (פי' שכוע שלו בזמן הזה ויודע שכתתי אבותיו קבועים, כלומר שיוודע שקבעו עצמו לעולם ביום ראשון אסור לו לשתות כל אותו היום¹) ומשמרת בית אב שלו ויודע שכתתי אבותיו קבועים הם אסור לשתות יין כל אותו היום כלו, מכיר משמרתו ואינו מכיר משמרת בית אב שלו ויודע שכתתי אבותיו קבועים הם, אסור לשתות יין כל אותה שכתתי, ואינו מכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו ויודע שכתתי אבותיו קבועים הם אסור לשתות יין כל השנה כולה, רבי אומר, אומר אני כהן אסור לשתות יין לעולם, אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו, אמר אביי כמאן שתו האידינא חמרי כהני? כרבי כלומר² והלא חין להם זמן ביאה חלא ציונס [הס] שמא תכבד העבודה וכו', מכאן אמרו כהן המכיר משמרתו בזמן הזה (פי' משמרתו) שצוה שלו, ויודע שכתתי אבותיו קבועים כלומר שיוודע שקבעו עמו לעולם ביום ראשון. אסור לו לשתות כל אותו היום דאע"ג דהאידינא ליכא עבודה, אפילו הכי זמן ביאה הוא ללידיה, והאי דקאמר „מכאן אמרו הכי קאמר, מלשייסינן לאנשי עממא שמא סכד העבודה וחסרינן להו שלא ציונן הס, הכי האידינא נמי חסרינן להו אע"ג דליכא עבודה שמא יבנה בית הנקדש וילערך לעבודתו, ר' אומר אומר אני כהן אסור לשתות יין לעולם פי' אפילו מכיר משמרתו וביה אבותיו שהם קבועים לעולם, חסור מה עמם? כשיבנה בית הנקדש בשעה הרגל יהיו כל המשמרות שוות בו, אי נמי שלא יבנה מי שהיה צומענהו לשמש ותחזור אליו העבודה, ויאמר אשהקד מי לא שחיתו יין עכשיו נמי אשהה, אי נמי צדיק כהן הראוי לעבודה וליכא כדאמרינן לקמן לרבנן עיקר חסירי נמי עממא והנה יבנה בית הנקדש. אלא שתקנתו קלקלתו, כלומר תקנתו שחמה וחקנו לעבודה חסיה קלקלתו שלא יוכל לעמוד בה ויהיה נזיד ומוטב שנחיר לו ויהיה שונג (אצל הירושלמי יש בו פי' אחר), ואמר אביי כמאן שתו האידינא חמרא כהני כרבי.

¹ המלות המוסגרות מיותרות לנמרי כאשר יראה כל מעיין. (בי גם המירוש על מלת משמרתו בזמן הזה פי' שביע שלר' מפרש המחבר במירושו על המימרא הואת בסופה) אם כי הנה נמצאות בשתי התוצאות, ובנוסף המחבר יש שנויים קטנים עם נוסחא אגמ' שלמינו.

² מה מתחיל המחבר לפרש את כל המימרא מראשיתה.

כפתור פרק ששי ופרח פיז

הרי לך מכל מקום שבזמן הזה יתכן שימצא מי ששומר יחוסו וכן סוף פרק עד כמה (בכורות ל' ב') אמר להם רבי יוסי כבוד זקן יהיה מונח במקומו, אלא מיום שחרב בית המקדש נהגו כהנים סלסול בעצמן, שאין מוסיין מהרות לכל אדם (פ"י סלסול מעלה).

בחדור לבית המקדש. מכל מקום צריכין אנו לדעת גדר וגבול מקום האסור וחיוב להנכנס היום שם בבית הקדוש. גרסינן פרק איזהו מקומן (זבחים נ"ה ב') אמר רב יהודה אמר שמואל אין חייבין משום שומאה אלא על אורך קפ"ז על רוחב קל"ה, וזהו מכותל העזרה המזרחית שהוא תחלת עזרת ישראל עד כותל העזרה המערבי. ונבאר זה בג"ה הנה בקצרה, ואם שהארכנו בו במקום זולתו.

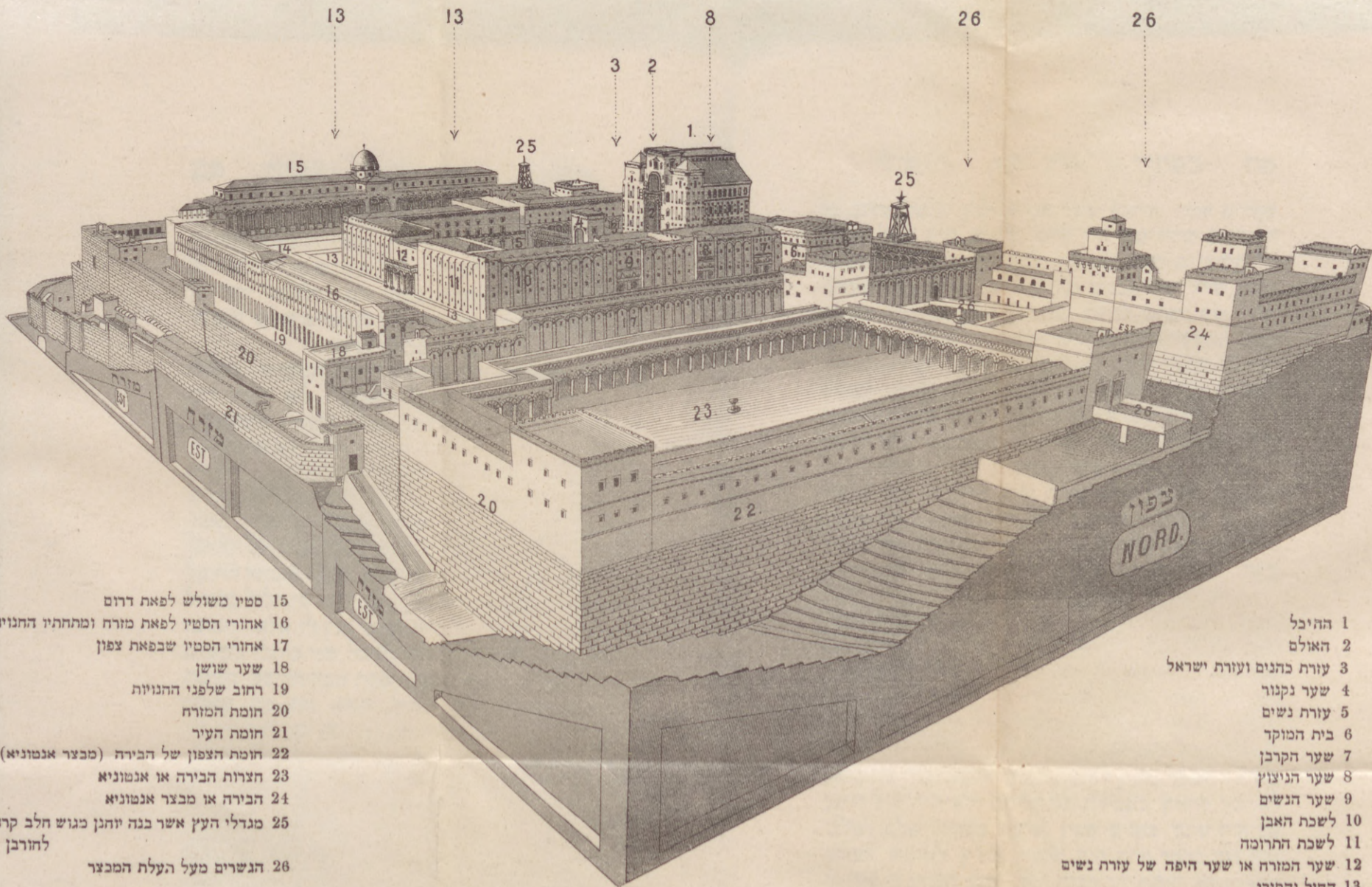
הר הבית הוא מרובע רבוע מוקף חומה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה (1) ובדברי יחזקאל הנביא יקרא הר הבית חצר החיצונה, והעזרה חצר הפנימית. ואליו חמשה שערים האחד במזרח לצד הר הזיתים ונקרא שער שושן מפני שעליו שושן הבירה צורה, מסכת מנחות פרק שתי הלחם (צ"ח א') תנן התם שער המזרחי עליו שושן הבירה צורה מאי טעמא? רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי. חד אמר כדי שידעו מהיכן באו וחד אמר כדי שתהא אימת מלכות עליהם, שנים בדרום ונקראים שערי חולדה, ואחד מן הצפון ונקרא טדי. ואחד אל המערב ונקרא שער הקיפונוס. וכלם משמשין כניסה ויציאה חוץ מן הטדי. רוחב כל שער עשר באמה וגבהו עשרים ויש להם דלתות. וכדאיתא מסכת מדות פרק ב' מ"ג כל הפתחים שהיו שם גבהן

(1) מרת הר הבית ומספר שעריו אשר המחבר מביא הוא לפי מה שהיו בימי הבית, אך כעת נשתנה מדתו ומספר שעריו; ועל אחדים מהשנויים פתח אייה במקומם.

עשרים אמה ורחבן עשר אמות חוץ משל אולם. כל הפתחים שהיו שם היו להם דלתות, חוץ משל אולם. כל השערים שהיו שם היו להם שקופות חוץ משער המדי שהיו שתי אבנים מוטות זו על גב זו. כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב חוץ משערי ניקנור מפני שנעשה בהם נס, ויש אומר מפני שנחשתן מצהיב. ואין זה ניקנור דסוף פרק סדר תעניות (תענית י"ח ב'). לפנים מזאת החומה היה כותל מכלונסאות ונסרים לא מאבנים ולא מאדמה. גבהו עשרה טפחים מקיף סביב סביב וישמו סורג; וכשנכנסו יונים להיכל פרצו בו שלש עשרה פרצות וחזרו וגדרום.

לפנים מהסורג הוא החיל, והוא מקיף לא כמו שיעור חומת הר הבית והסורג; אלא שהוא מקיף מרובע ארוך שכ"ב על קל"ה לחוד וזה כולל כל הבנין וכל הקנין. בזה החיל יש בו שבעה שערים שלשה מן הדרום ושלשה מן הצפון ואחד במערב. שבדרום הם: שער המים, שער הקרבן, שער הדלק. ושבצפון הם: שער המוקד, שער הקרבן, שער הניצוץ. ושל מערב הוא שער הפרבר. והוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים באמצע. ועל זה השער כלומר הפרבר, הוא שאמרו ריש מסכת מדות. בזכרם מקומות שבהם שומרים המקדש ואחד לאחורי בית הכפורת. וזהו שאמרו כלפי בר, כלומר שהיה המשאר מחוץ לחומת העזרה והטעם בזה שהשומר לא יוכל להיות בעמידה כל הלילה ולא היה יכול לישב אם היה עומד בפנים שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ולזה היה שומר מחוץ לחומת העזרה והוא בתוך חומת הר הבית וכל שכן הסורג⁽¹⁾ ואין זה מה שהזכירו ז"ל פרק איזהו מקומן (גיה ב') אחורי בית

(1) צ"ל והוא בתוך הסורג וכל שכן בחומת הר הבית.

- 15 סטיו משולש לפאת דרום
- 16 אחורי הסטיו לפאת מזרח ומתחתיו ההנויות
- 17 אחורי הסטיו שבפאת צפון
- 18 שער שושן
- 19 רחוב שלפני ההנויות
- 20 חומת המזרח
- 21 חומת העיר
- 22 חומת הצפון של הבירה (מבצר אנטוניה)
- 23 חצרות הבירה או אנטוניה
- 24 הבירה או מבצר אנטוניה
- 25 מגדלי העץ אשר בנה יוחנן כגוש חלב קרוב לחורבן
- 26 הגשרים מעל העלת המבצר

- 1 ההיכל
- 2 האולם
- 3 עזרת כהנים ועזרת ישראל
- 4 שער נקנור
- 5 עזרת נשים
- 6 בית המוקד
- 7 שער הקרבן
- 8 שער הניצוץ
- 9 שער הנשים
- 10 לשכת האבן
- 11 לשכת התרוכה
- 12 שער המזרח או שער היפה של עזרת נשים
- 13 החיל והסורג
- 14 החצר המצוּנה או חצר הגוים

חזות הבית השני מצד צפונית מזרחית
(עפ"י התכנית של האדריכל ד"ר ק. שיק בירושלם)

Vue du Temple d'Hérode
(d'après la reconstitution de l'architecte Dr C. SCHICK)

כפתור פרק ששי ופרח פמ

בית הפרוכת מאי ? ת"ש דאמר רמי בר חמא אמר רב לול קטן פתיח היה אחורי בית הפרוכת גבוה שמונה אמות כדי להכשיר העזרה. ולול אינו שער, והשערים והפתחים נגדרים למעלה כמה הם. ולאבא יוסי בן יוחנן מסכת שקלים (פ"ו ט"ג) היו השערים שלש עשרה ולחכמים שבעה לחד.

נמצא שהפרבר היה בחומת החיל המערבי והלול היה בכותל ההיכל המערבי לפי דברי רמי בר חמא, ואם כן יהיה ההיכל פתוח למזרח ולמערב. ואין לתמוה על זה הלול, כי לא היה לפי הנראה בכותל קדש הקדשים עצמו, דגרסינן מסכת מרות (פ"ד מ"ז) מן המזרח למערב מאה אמה: כותל האולם חמש והאולם אחד עשר, כותל ההיכל שש ותוכו מ' אמה ואמה טרקסין, ועשרים אמה לבית קדשי הקדשים. כותל ההיכל שש [והתא שש] וכותל התא חמש. נמצא שכותל ההיכל והתא וכותלו מקיפין ההיכל. וא"כ יהיה זה הלול בכותל התא. ויהיה גוף ההיכל כלו שלם ואין לו אלא הפתח ופשפש אמת השחי. מ"מ היו להיכל שני כותלי למערב וביניהם התאים. והאחת עשרה אמה שבין ההיכל וחומת החיל, הם מכותל התא ולחיל, והתא הוא מה שאמר הכתוב (מ"א ז' ח') כי מגרעות נתן לבית סביב. וכזה היו ג"כ בשאר הצדדים. וכדאמרי' (שם) מן הצפון ולדרום שבעים אמה: כותל המסיבה חמש והמסכה ג'. כותל התא ה' והתא שש, [כותל ההיכל ו' ותוכו כ' כותל ההיכל ו' והתא ו'] וכותל התא ה' ובית הורדת המים שלש אמות, והכותל חמש אמות. והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפות. זך השכ"ב על קל"ה. מהם קל"ה על קל"ה. המזרחיים שהוא עזרת הנשים, נשאר למערב קפ"ז על קל"ה והי' חומה מפסקת בין עזרת הנשים ובין מרובע קפ"ז על קל"ה.

ודע כי כל שבעת השערים שהזכרנו שהם בחומת החיל הם באותו המרובע לבדו כלומר מקפ"ז על קל"ה, ובאותו המרובע היה עזרת ישראל והדוכן, ועזרת הכהנים ומקום המזבח ומקום בית המטבחים והאולם והחילפות וההיכל כלו. וקרקע אלו המקומות לא היה שוה אלא (יורד) [הולך] ועולה. כיצד? אדם נכנס להר הבית דרך שער המזרח שהוא שער שושן ועובר בסורג עד שמגיע לחיל, וכל זה בשוה ובמישור, וכשהוא רוצה ליכנס לעזרת נשים היה צריך לעלות י"ב מדרגות, רום כל אחת חצי אמה ורחבה חצי אמה, וכשעלה אלו הי"ב מדרגות, מוצא שער כדי ליכנס באותה עזרה ושמו שער הקדים או שער התחתון וכדלקמן. ואינו בכלל השערים שהזכרנו. הולך כל רוחב עזרת נשים בשוה ובמישור עד שמוצא לסוף זה, כותל שהוא מפסיק בין עזרת נשים ובין מרובע קפ"ז על קל"ה והולך מצפון לדרום ונקרא זה חומת העזרה. — ועליו ועל החיל הוא שאמר (איכה ב' ח') ויאכל חיל וחומה, והוא רחוב וחרוץ. — עולה ט"ז מעלות או מדריגות כראשונה ומוצא למעלה שער אחד והוא שער ניקנור. הולך במישור י"א אמה על קל"ה ומוצא לפניו מדרגה גבוהה אמה אחת ועליה שלש מעלות, כל מעלה מהם גבהה חצי אמה ורחבה חצי אמה והוא הנקרא "דוכן" עולה, והוא בעזרת כהנים. ושם מקום מזבח ומטבחים, והכל בשוה ובמישור והוא מה שבין האולם והמזבח ועולה משם לאולם י"ב מדרגות כראשונות. והאולם וההיכל הכל שוה ובמישור נמצא גובה קרקע ההיכל על קרקע שער שושן כ"ב אמה וסימנך ב"ך יברך ישראל.

העולה בדינו שהשערים שהם למזרח הם חמשה : הראשון שער שושן בחומת הר הבית. השני שער התחתון והוא בחומת החיל והוא כדי לכנס לעזרת נשים. השלישי שער ניקנור שהוא בחומת העזרה. הרביעי הוא

שער האולם. והאולם הוא כותל שער ⁽¹⁾ שלפני ההיכל. ארכו מאה אמה ובאמציעתו השער, גבהו ארבעים; רחבו עשרים, בינו ובין כותל ההיכל י"א אמה. וכן לסוף אותם מאה אמה, לכל צד מהאולם, כותל; עד כותל ההיכל המערבי, והרוחב שביניהם עשר אמות, ואותו רוחב נקרא בית החילפות והוא מקום הסכינים לגנום שם והוא לשון המקרא שנקראים הסכינים חליפות, שכן כתוב מחלפי תשעה ועשרים בתחלת ספר עזרא (א' ט'). ועובי כותל זה האולם בכל שלשה צדדיו חמש אמות. הרי שהאולם מקיף ההיכל משלשה צדדיו עד חומת המערבית, השער החמישי שער ההיכל מכוונים זה לזה. וכל אלו הדברים יתבארו ממה ששינינו במסכת מדות.

נמצא שיוכל אדם להקיף ולסבב כל ההיכל מחוץ לכותלי האולם. וזה: שאם הוא לפני שער האולם מבחוץ פניו למערב, ורוצה להקיף דרך דרום, (ילך למזרח) פניו לדרום עד כדי מ' אמה, מחזיר פניו למערב והולך מאה אמה, על ימינו כותל האולם הדרומי, ועל שמאלו עובר על שער המים ושער הקרבן ושער הדלק. לסוף אותם מאה אמה מחזיר פניו לצפון, והולך מאה אמה גם כן, והוא עתה בין כותל ההיכל המערבי וכותל חומת החיל המערבי, שהרוחב שם י"א אמה, ועל ימינו הלול, ועל שמאלו שער הפרבר. לסוף אותם מאה אמה מחזיר פניו למזרח ומהלך בין כותל האולם הצפוני ובין כותל חומת החיל הצפוני. והנה על שמאלו שער הניצוץ, שער הקרבן, שער המוקד. מחזיר פניו לדרום והולך מ' אמה וימינו לכותל האולם המזרחי, ואז הוא שב לפני שער האולם. האמנם מי שיכנס לפנים בשער, לא יסבב ההיכל אלא משלשת צדדיו; והם: כל פני המזרח וכל פני הדרום והצפון וזה בחילפות, לא לצד המערב כלל לפי שראשי כותלי החילפות המערביים, נגמרים כנגד כותל ההיכל

[1] אולי צ"ל יבית שער. [2] צ"ל הולך ומהווה.

המערכי ולא יעברו. ואין הכל ראויים לזה הסבוב. מדאמרי
 מסכת כלים פרק קמא משנה ח' עזרת כהנים מקודשת
 ממנה, שאין ישראלים נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם
 לסמיכה לשחיטה ולתנופה, וכל שכן משם ולפנים. והכי
 נמי תניא פרק הקומץ רבה (מנחות כ"ז ב') מחוסרי
 כפרה שנכנסו לעזרה, בשוגג חייבי חטאת במזיד ענושי
 כרת, ואין צריך לומר טבול יום. ושאר כל הטמאים
 וטהורין שנכנסו לפנים ממחיצתם, בהיכל כלו בארבעים,
 מבית לפרוכת ואל פני הכפרת במיתה. פרש"י ז"ל
 ממחיצת י"א אמה מקום דריסת רגלי ישראל דכתיב
 ואל יבוא בכל עת.

העזרה לא היתה מכוונת באמצע הר הבית, אלא רחוקה
 מן הדרום של הר הבית יותר מכל הרוחות
 וקרובה למערבו יותר מכל הרוחות. ובינה ובין הצפון,
 יותר ממה שבינה ובין המערב. ובינה ובין המזרח, יותר
 ממה שבינה ובין הצפון. נמצא היותר קרוב המערב,
 אחריו הצפון, אחריו המזרח, אחריו הדרום.

מכל זה יראה כי מה שאנו רואים היום בזמננו זה
 מהכותלים העומדים האלה; שהם כותלים מחומת
 הר הבית. עוד היום ניכר שער שושן למזרח והוא סגור
 אבני גזית, ואם תחלק זה הכותל לשלשה חלקים, יהיה
 זה הפתח בחלק הראשון מצד קרן מזרחית דרומית¹ וכן
 ניכרים שני שערי חולדה לדרום²; וכן ניכר שער הקיפונום

[1] בבנין החומה החדשה מסביב לעיר קדשנו בשנת רס"ו סתרו את שרידי
 השער הזה, וכעת נראה בסביבות המקום הזה רק פתח קטן, ולפי הנראה עומד הוא במקום
 השער הסגור אשר היה ניכר עוד בזמן המהבר.

[2] אחד מהשערים האלה ניכר גם עד היום בחומת העיר מבחוץ [אשר היא אחת
 במקום הזה עם חומת מקום המקדש], והשני איננו ניכר כעת מבחוץ, ורק מבפנים ניכר
 האעוד הישנו, וכל איש ניכר בו כי הוא שריד שער בית המקדש.

כפתור פרק ששי ופרח צנ

למערב¹, שער הצפון שהוא המדי אינו ניכר, שאותו צד נחרב², ואנו צדיכין לאמת זה בהקש חפושי. וזהו שאם היו אלו חומות מרובע שכ"ב על קל"ה, היה קל"ה לבד מצפון לדרום. ואנחנו רואים היום שהחומה ההולכת מצפון לדרום הרבה מאד יותר מקל"ה. והיא חומת המזרח. ואם נאמר שהם חומות מרובע העזרה, כלומר מרובע קפ"ז על קל"ה, יהיה בזה גם כן הקושיא הראשונה. ועוד שהיה צריך שיהיה רוחב למזרחו קל"ה מעזרת נשים, גם מה שבין חומת הר הבית והסורג ומה שבין הסורג והחיל. והנה אין אנו רואים שיהיה משפת ההר כלומר הר המוריה של מזרחו תחתיו הוא עמק יהושפט, אלא כמו חמשים אמה או פחות. ואין טעם לומר שנאכל מן ההר כל כך, א"כ בהכרח יש לנו לומר שהם כותלי הר הבית. ולצפון הפתח הסגור אשר במזרח; שאמרנו עליו; שהוא שער שושן כמטחוי קשת. יש בכותלו שני שערים גבוהים מאד בכיפות מחויין, ודלתותיהם ברזל והם סגורים לעולם. וקורין להם ההמון שערי רחמים. והישמעאלים הורגלו בזה וקורין להם "באב אלרחמא". ומסתברא שהם אותם שני השערים שעשה שלמה לגמול חסדים אחד לחתנים ואחד לאבלים ומנודים. וכמו שנזכר מסכת סופרים פ"ב רבי אליעזר בן הורקנוס אומר ראה שלמה כח של גומלי חסדים ובנה להם לישראל שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלים ומנודים. בשבת היו מתקבצים יושבי ירושלם ועוליין להר

¹ השער הזה ניכר גם ער היום. עומד אצל אולם בית המשפט (מִתְבַּמָּה)

בערבית יקרא **בַּאב אֶלְשֵׁלְשֵׁלָה** (שער השלשלת). והוא גם כעת השער הראשי של מקום המקדש.

² השער הזה לא היה בחומת הר הבית החצויה, רק היה פתוח ומוליך להבירה (מנדל אנטוניא), והמקום הזה נחרב באמת כלו, אך מקומו היה לפני הנראו, לא רחוק מהשער הנקרא בערבית **בַּאב אֶלְעַמַס** (שער ההסוך).

הבית ויושבין בין שני שערים הללו כדי לגמול חסדים זה לזה, ושם לזה קורין להם קצת שערי רחמים ו'.
 א"כ היום שאנחנו בחטאינו, מבחזין נוכל להתקרב לענין תפלה והשתחויה עד אותם הכתלים, וכן עמא דבר: באים עד אותם הכתלים ומתפללים לאל ית' לפני אלו השערים שהזכרנו² וכבר בקש מהאל יתברך שלמה בתפילתו שתקובל תפלת המקום ההוא. משנת מסכת כלים פרק קסא: טמא בת נכנס לחר הבית, ולא טמא מת בלכד אמרו אלא אפילו מת עצמו, שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו במחנה לויה. פרק כיצד צולין את הפסח (פסחים כ"ב א') ראש המעמד היה מעמיד את הטמאים על שער המזרח; מאי מעמא אמר רב יוסף כדי לביישן, רבא אמר מפני החיטה, מאי

(1) לפלא על המחבר שנים הוא יאמין שהשערים האלה הם השערים הנזכרים במ"ס. הלא הוא בעצמו מביא: כי בחומת המזרח לא היו רק שער אחד הוא "שער שושן" וכיוצא הן שרדיו נראים עוד בבית החומה (יותר דרומי מהשערים האלה). וגם המוסר יוסף בן מתתיהו הכהן אשר תאר את תבונת המקדש וחר הבית ושעריו בפרטיות, ומנה בחומת המערב של צד הבית שלשה שערים צד דרום אשר לא זמנו במסכת מדרות, לא השב בחומת המזרח רק "שער שושן". ומלבד מה שהמחבר בעצמו הראה את מקום השער הזה הלאה יותר דרומי, הנה נאמר במסכת סו"ס ובסדר"א: כי שני שערים תוקנו בהר הבית לשמחת התנים ולנחם אבלים ומנודים. — ומלבד זאת הלא אין כל מקום בהשער הזה אשר היה גם אז, כמו בימינו, מחוץ לעיר למהנה נמילות הסד לחתנים ואבלים. — והנה כעין המוסר במ"ס נזכר גם בסדרות (ס"ב מ"ב) ו"ל: "כל הנכנסים לחר הבית נכנסים דרך ימין (הם שני "שערי הולדה" אשר היו בדרום) ומקיסין ויוצאין דרך שמאל, חוץ ממי שארעו דבר שהוא מקיף לשמאל וכו'. מה לך מקיף לשמאל? וכו', השוכן בבית הזה ינחמך וכו'. — ומה נראה כי השערים הנזכרים במסכת סו"ס היו בדרום, ושם היו באמת עקום רחב ידים לאספת אנשים רבים. ולכן אין כל ספק כי השם "שערי הרחמים" של השערים האלה הוא רק תרגום מהשם הערבי פֶּאֶב אֶלְרַחֲמָה, על כי לפי אמונתם

המתפלל בבית התפלה אשר אצלו נכנסים, תקובל ברחמים. והשערים האלה הדישם הם ונעשו בימי משלת הנזירים ולא היו בחומת הר הבית כאשר יזכר כל מחבנין.
 2) בזמן המחבר וגם זמן רב אחריו היו כותל המערבי של חומת הר הבית אשר אצלו נחלל כעת, מכוסה בעפר, וכל היהודים יושבי ירושלים והבאים אליה, הלכו להתפלל מחוץ לעיר לפני חומת המזרח של הר הבית אצל השערים האלה. וגם בספר יחוס הצדיקים לרי' נרשם איש שקרמילה אשר חובר בשנת שט"ו וכולל למורים ותפלות על כל המקומות הקדושים וקברי הצדיקים בארצה, יש למוד מיוחד לשערי הרחמים, (הוצאה שלישית וירושלם תרנ"ו עמוד קמ"ד).

כפתור פרק ששי ופרח צה

ביניהו? איכא ביניהו מפנקי, אי נמי דקא גדלי שישראל. (שם ס"ה ב') אמר ר' שמואל ב"ר יצחק מפני מה לא נתקדשו שערי ניקנור? מפני שהמצורעין עומדין שם ומכניסין בהונות ידיהם. עוד בסוף הפרק (שם פ"ו א') ויאכל חיל וחומה אמר רבי אחא ואיתימא רבי חנינא ואמרי לה אמר רבי חנינא: שורא ובר שורא. תוספתא מסכת שבועות פ"ק: היה רבי שמעון אומר קשה טומאת מקדש וקדשיו מכל עכרות שבתורה שמתכפרות בשעיר אחד, וטומאת מקדש וקדשיו מתכפרת בשלשים ושנים שעירים. כל עכרות שבתורה מתכפרות פעם אחת בשנה, וזו בכל חדש וחדש, שנאמר (יחזקאל ה' י"א) לכן (נאם אני) [חי אני נאם] ה' אלהים אם לא את מקדשי טמא.

ר"ש לדעת, ישכל מקום שהזכירו ז"ל שער העזרה או שער ניקנור או שער מזרח שהכל אחד והחומה שבזה השער היא המפסקת בין עזרת נשים לעזרת ישראל כדלעיל. וכן חלקו ז"ל העזרה ועזרת נשים והר הכית לשלש חלוקות. מסכת יומא פרק בא לו כהן גדול (ס"ט ב') היכן קורין לז' בעזרה, רבי אליעזר בן יעקב אומר בהר הבית, שנאמר ויקראו בו לפני הרחוב. אמר רב חסדא בעזרת נשים. ומה ששנינו מסכת שקלים פרק שלשה עשר שופרות (פרק ו' מ"ד) ושבתורה שער ניקנור, ושני ששפשין היו לו אחד מימינו ואחד משמאלו, יש מפרשים שני שערים קטנים, אבל הר"ם ז"ל פירש ששפשין דלתות קטנות שעושין בבתי הגדולים בעצם דלתות השערים הגדולים כדי שיהיו נוחין לפתוח ככל עת שירצה. ופי' הר"ם ז"ל יותר נראה, שהרי שער ניקנור על ימינו לשכת פנחס המלביש, ועל שמאלו לשכת עושי חביתין. ומה שהזכירה המשנה בשקלים: ושנים במערב ולא היה להם שם, חוזר אל שנים שבמערב, ואותם שנים שבמערב שהזכיר, נראה לפרש שעל שער האולם ושער ההיכל הוא דקאמר, שזולתם שהזכיר יש להם שם על ידי מעשה שנעשה בהם, ואלו השתים כלומר שער האולם וההיכל לא היה להם שם על ידי מעשה, שלא נעשו אלא לכניסה ויציאה. וזולת אלו לא היו שערים למערב להשתחות, שהרי הלול בכותל ההיכל

צו כפתור פרק ששי ופרח

המערכי היה, לא היה עשוי לכניסה ויציאה ולא לעמירה בו. הפרבר שבחיל אם היה המשתחיה בפנים, היה צריך שיסבב אחורי שער האולם וכותליו ושיקף עד שיגיע אחורי ההיכל וישתחיה בתוך אותם י"א אמה שבין כותל ההיכל וכותל חומת העזרה ופניו למזבח, וזה אינו רחוק. אבל יתכן שיעשה זה יותר חוץ לפרבר כנגדו ופניו למזרח. ועם כל זה לא יהיו פתחים שנים במערב, אם לא שתקרא הלול פתח, ועוד שיש להם שם לזה, הפי הראשון נראה עיקר ירושלמי מסכת עירובין פרק ה' כ"ח יג' נביאים הראשונים למצוא שער המזרח שתהא חמה וצומצמת בו באחד בתמוז, ונקרא שער סור שדרך שם היו פורשין ממאין. הרא הוא דכתיב סורו ממא. שער היסוד ששם היו מיסדין את ההלכה. שער חדש ששם חדשו סופרים. שער האיתון שהיה משמש כניסה ויציאה. שער החרסית ששם היה זריחת השמש. שער העליון שהיה עליון לעזרת הנשים. שער התוך שהיה בין שני שערים. כל אלו השמות הם לשער ניקנור. כתב אלי מהור קדש מה'ד אליעזר זק"ל בתשובה: ועל שער עזרת נשים שלא הזכיר, אל תתמה, כי לא הזכיר אלא אותו של מזרח עזרה, כי כל עזרה סתם שבתלמוד ר"ל עזרת ישראל, ובמקום שהיה בשאר רוחות שערים מזכיר לומר מה היו משמישין, אבל עזרת נשים שלא היה כי אם שער אחד, לא הוצרך להזכירה. ע"כ. אין משיבין את הארי אחר מהרה וקדושה הא תגן מסכת סוכה פרק(קמא) [כתרא] (נ"א א') היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא למזרח¹, וזה השער הוא שער עזרת נשים, והוא שקורא אותו המשנה בסמוך שער התחתון², שאמר שלש לשער העליון שלש לשער התחתון, והוא היוצא לחר הבית מעזרת נשים מכוון כנגד שער ניקנור.

(1) כן הוא במשניות דפוס נאסולי ופירו ובירושלמי ובעין יעקב ונס בגמרא כתי' ויעין דקדוקי סופרים. אבל לפנינו בגמרא ובמשניות היוצא במרח' (ש"א ז"ח).
 (2) לא ידעתי מאי זו השנה דהרב בא ליתן מעם למה לא נטתה שער זה לא במשכא תמיד ולא במסכת מרות (הרצה היט בעם הריא פולד).

ונפרט חלקי שכ"ב : עזרת נשים קל"ה על קל"ה. עזרת
 ישראל י"א על קל"ה. עזרת כהנים י"א על קל"ה
 מזבח העולה ל"ב בין המזבח והאולם כ"ב, ההיכל ק', מכותל
 ההיכל המערבי עד כותל חומת העזרה המערבי י"א וכדאי'
 פ"ו שתי הלחם (מנחות צ"ז ב') הרי שכ"ב חסר קל"ה על קל"ה
 לעזרת נשים, נשארו קפ"ז. והיא האסור ליכנס בטומאה.
 ה"ר"ם ז"ל מסכת מדות פ"ב: העזרה מוחלטת. והוא שאמר
 עליה כאן: העזרה היתה אורך קפ"ז על רוחב קל"ה היא
 מתחלת עזרת ישראל ולמעלה עד י"א אמה אחורי
 ההיכל כמו שיתבאר בסוף מסכת זו. ומקום זה הוא
 שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. והוא הנקרא
 מקדש מוחלט ע"כ. ומסתברא שמה ששינוי מסכת סוטה
 פרק קמא (ז' א') מעלין אותה לשערי המזרח ולשער ניקנור ששם
 משקינן את הסוטים ¹ שהוא כאלו אמר לשער המזרח שהוא שער
 ניקנור. אי נמי לשער המזרח שעוברת שער שושן : ושער הקדים.
 ובאה לשער ניקנור. ואמרי' (שם ח' א') והעמיד הכהן את האשה לפני
 ה' זה שער ניקנור. כל מקום שנאמר לפני ה' זה שער ניקנור.
המקום המקודש הזה הוא תל שהכל פונין בו וכמו ששינוי פרק
 תפלת השחר (ברכות ל' א') היה עומד בחוצה לארץ
 יכוין לכו כנגד ארץ ישראל שנאמר והתפללו דרך ארצם. היה
 עומד בארץ ישראל יכוין לכו כנגד ירושלם שנאמר והתפללו אל
 העיר הזאת. היה עומד בירושלם יכוין לכו כנגד בית המקדש
 שנאמר והתפללו אל הבית הזה, היה עומד בבית המקדש יכוין
 לכו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר והתפללו אל המקום הזה
 נמצא כל ישראל מכונים למקום אחד, מדרש חזית אמר רבי
 פנחס אני אקיים דברי שניהם בית קדשי הקדשים של מעלין
 מכוין כנגד בית קדשי הקדשים שלמטן הה"ד מכוין לשבתך פעלת

¹ במשנה שלפנינו כתיב לשער המזרח שעל סתח שער הניקנור, ועין פ"ז

רש"י שם ובהנהגות הבית.

צה כפתור פרק ששי ופרה

ה' זה הר המוריה. מצאתי : זה שטר השמים וז"ה בנימטריא שמונה עשר מיל שיש מן שמים לארץ כלפי ההיכל. בפרקי דרבי אליעזר פרק ל"ה אין זה כי אם בית אלהים מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלם כאלו מתפלל לפני הקדוש ברוך הוא ולפני כסא כבודו ששער השמים הוא שם. וישב יעקב ללקום את האכנים ומצאן כלן אכן אחת ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה. ונקראת אכן שתיה ששם טבור הארץ. ומשם נצמחה כל הארץ ושם היכל השם עומד שנאמר והאכן הוואת. מסכת יומא פרק הוציאו לו (ג"ב ב') משניטל הארון אכן היתה שם מימות הנביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת נכוחה מן הארץ שלש אצבעות ועליה היה נותן. פי' הר"ם ז"ל שתיה יסוד, ובאמת כי מקום העבודה יסוד עולם. פרקי דר' אליעזר פרק כ' ששער גן עדן סמוך להר המוריה. מסכת עירובין סרק עושין פסין (י"ט א') שלשה פתחים יש לו לניהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלם. מסכתברא שאותו שהוא בים הוא באי סיצילאה בהר שמו מונט גביר (1) בירושלם השער שקורין היום שער השבטים מדושן העפר שלפניו מחוץ לעיר והוא לקרן מזרחית צפונית להר הבית (2) ושמה הוא מה שהזכיר ירמיה (ל"א מ') על תוספת העיר בנאוולתינו השלישית : וכל הדשן וכל השדמות. ורשי פי מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם.

[1] טעות סופר וצ"ל מונט נבל. וכונתו בלי ספק על ההר היותר גדול בהר מזרקי אש הוא הר עטנא (Aetna) הנודע גם היום בשם Mongibelo המורכב מהשם Mont האיטלקי ומהשם ג'קל הערבי שהוראת שניהם הר.

[2] הדשן לא נראה בעת. וען בראשית המאה הוואת הוציאו להמקום הזה כל זבל ואשפות העיר. אך זה מקרוב כאשר חסיו הפיננציוסקים אשר קנו את המקום הזה נראה באמת בחלק מהמקום הזה כי לעפרו מראה דשן ואפר. ובאמת יוכל להיות כי היו שני מקומות לשפך הדשן של הקרבנות. האחד במסוף העיר הנזכר למעלה (עמוד ע"ג) כדעת רבנן והשני במזרח העיר כדעת ר' אליעזר.

כפתור פרק ששי ופרח צמ

מקום מקדש התורה כסתו ונתפרסם ונתגלה על דרך שאמר
 מסכת זבחים פרק איזהו מקומן (נ"ד ב') דרש רבא
 מאי דכתיב וילך דוד ושמאל וישבו בניות ברמה, וכי מה ענין
 ניות ברמה? אלא שהיו יושבין ברמה והיו עוסקין בניו של עולם
 אמרי וקמת ועלית אל המקום מלמד שארץ ישראל גבוהה מכל
 הארצות ובית המקדש גבוה מא"י, אמרי דוכתיה היכא? אייתו
 ספר יהושע, בכלהו שבטים כתיב ועלה הגבול ותאר הגבול ובשכמ
 בנימין ועלה הגבול, ותאר הגבול לא כתיב ש"מ הכא הוא. סבר
 למיבנייה בעין עיטס אמרי מוטב לתתי ביה פורתא דכתיב וכן
 כתיפיו שכן הנה שמענוה באשרתה זה ספר יהושע דאתי מאפרים
 מצאנוה בשדי יער זה בנימין דכתיב בנימין זאב ישרף. ויש
 תימה דהא: בשכש בנימין כתיב נמי ותאר הגבול? ודילמא
 דהכי הוה ליה למימר, בכלהו שבטים כתיב וירד הגבול ותאר
 הגבול¹ ויש קצת ראייה בספרי בפרשה וזאת הברכה: ר' אומר
 בכל התחומין הוא אומר וירד הגבול ותאר הגבול, וכאן בתחום שכמ
 יהודה ועלה הגבול (פ"ו ותאר נסמן). מסכת יומא פרק אמר ליה
 הממונה (ל"א א') אמר אבבי עין עיטס גבוה מקרקע [עזרה]²
 עשרים ושלוש אמות וכן מסכת (מנחות) [זבחים] פרק קדשי
 הקדשים³ (ס"ב ב') גבי ציורים⁴ שעשה שלמה אמר ר' יהושע

[1] כנראה שלפנינו כבר מתקן הדבר והגירסא היא: בכלהו כתיב וירד ועלה
 ותאר הגבול. בשכש בנימין ועלה כתיב וירד לא כתיב ועיין בפירש"י שם ובס"ד"ס.
 [2] המעין הוא גורע גם עד היום. ומקומו בקרבת הבריכות הנודעות בשם
 "בריכות שלמה" על הדרך העולה מירושלם חברונה. ובאמת הוא גבוה הרבה מקרקע הר הבית.
 ועד לפני שנית מספר היבוא מימנו (יחד עם מי מעין אחר בקרבתו אשר נקוו
 להבריכות הנז' דרך צנורות במקומות אחרים בעיר וגם לאולם בית המשפט
 מתקפתה הנשען למקום המקדשי

[3] לפנינו כנראה לא נמצא המאמר הזה של ריב"ל ורק נזכר בו יום של שלמה
 עומד על י"ב עמודים וכו' והמאמר הזה של ריב"ל נמצא בירושלמי יומא ס"ג ה"ו (הרצ"ה ח"ט)
 [4] מ"ס וצ"ל שנקיים הרצ"ה ח"ט הניה "ציורים" אך איננו נכונן כי
 הציורים לא עמדו על השוורים.

כן לוי אמת המים מושכת לו מעין עיטם והיו רגלי השוורים ⁽¹⁾
 פתוחים כרמונים. פרק ארבעה נדרים (נדרים כ"ב ב') אמר רבי אחא
 [רב אדא] ברכי חגיגא אלו לא חטאו ישראל לא נתן להם אלא
 חמשה חומשי תורה וספר יהושע מפני שערכה של א"י הוא.
משנה ותורתו אמת ודברי חכמינו אמונה ישרה שאין ספק שארץ
 ישראל גבוהה מכל הארצות וירושלם גבוהה מכל חלקיה.
 וכדאיתא פרק אלו הן הנחנקין (סנהדרין פ"א א') ועלית מלמד
 ישבית המקדש גבוה מארץ ישראל וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות.
 וזה ⁽²⁾ שלצפון הוא ארץ בכל. וכדאיתא מסכת גיטין פ"ק
 (ח' א') ומסכת סנהדרין (ה' א') אמרינן בן אחותי יורד
 לבבל, וכן לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה וכו', לצד
 הדרום. הוא ארץ מצרים וכתוב וירד מצרימה לגור שם,
 למערב הוא ים הגדול וכתוב וירד ים באניות ולאותם
 שמפרשים שיוורדים מן הים ליבשה, ולהם המים גבוה
 מן הארץ, ויחיה להם יורדי הים, כענין (שופטים י"א ל"ז)
 וירדתי על ההרים, הא כתיב (יונה א' ג') וירד יפו, לצד
 מזרח הוא הערבה. כתב רבי אברהם בן עזרא בפ"י דניאל.
 ודע כי רומה וקאסטנטינא צפונית מערבית לארץ ישראל,
 בבל ופרס מזרחית צפונית, ומצרים מערבית דרומית,
 שבא והודו מזרחית דרומית. עוד כתב: מלך הנגב הוא
 מלך מצרים ומלך צפון מלך רומא ובת מלך הנגב היא
 מלכת שבא והוא בלשון ישמעאל אלימאן ⁽³⁾ ועד היום
 אשה מולכת עליהם וזאת שבא היא נגב הנגב בדרך ארץ
 ישראל. עוד כתב על חזות קרנים שנחלקה מלכותו

[1] בירושלמי שלמינו נדסם בטעות "רגלי שבדרום" ובעל קרבן עדה לא
 העיר על זה. אך אין כל ספק כי גירסת המחבר נכונה, והגירסא הזאת מיבאת נס
 בתוספות ספחים שיש ע"ב ד"ה ביום, מיה יורד סימן ר"א ובבדק הבית שם 'הרצ"ה ח"ט
 שם סנהדרין דיון דק"ק לונדון).

[2] ר"ל, שכונת הו"ל כזה, כי א"י גבוה מכל הארצות הסמוכות לה. והן: בבל,
 מצרים, הערבה והיב.

[3] היא ארץ חיסן

כפתור פרק ששי ופרח קא

לארבע חלקים: רומא, מצרים, ארץ ישראל, ארץ פרס. ואין ספק שהמקום היותר שפל שבכל ארץ ישראל הוא הירדן. לכן בלכתך מן הירדן שלפני בית שאן לירושלם תלך בערבה ופניך למערב כמו שתי שעות הולך ועולה מעט. אחר כן תתחיל לעלות בהרים ופניך לדרום וכן תעלה תמיד עד ירושלם, ברוך גבוה מעל גבוה שבחר בה. פרק המוכר את הספינה (ב"ב ע"ה כ') אמר רבה אמר ר' יוחנן עתידה ירושלם שתגבה למעלה שלש פרסאות שנאמר וראמה וישבה תחתיה אל תקרי תחתיה אלא כתחתיה, ומנא לן דירושלם תלת פרסי הוא, אמר רבה אמר לי ההוא סבא ירושלם קמייתא תלתא פרסי הואי, ושמא תאמר יש צער לעלות ת'ל'זמי אלה כעב תעופינה. ולפוס האי שמעתתא אין לתמוה ממה שאמרו שקבר חולדה בירושלם כפי מה שקדם¹ אנו רואים אותו היום כראש הר הזיתים² איבה רבתי שתי

(1) עיין לעיל עמוד ע"ט.

[2] התמיה עדיין במקומה עומדת כי אף אם נאבה לקבל את דברי ההוא סבא כששופם כי ירושלם קמייתא לאמר בימי הבית הראשון היתה מכילה שלש פרסאות, על כרחך מוכרחים אנו לאמר: כי ההתפשטות הזאת היתה רק לצד דרום וצפון, לא לפאת מזרח עד ראש הר הזיתים, כי כתובים דברים בכתבי הקדש יראו לנו בעליל, כי נחל קדרון (הנודע כפי המהבר והבאים אחריו בשם "עמק יהושפט"), נזא בן הנוס והר הזיתים היו גם בימי הבית הראשון מחוץ לחומת העיר, וגם בתוספתא ב"ב פ"ק א' אשר שם כתוב כי קברי מלכי בית דוד וחולדה הנביאה היו בירושלם, כתוב מסורש כי "מחילות היתה להם והיתה מוציאה הט ומאד לנחל קדרון, — והנה בשוב מסורת קבר חולדה עם דברי ר'ל בתיספתא הנוי, נהבטו גם הנאונים הרדביו (חלק ב' סימן תרל"ג) ומהר"ט (חלק י"ד סימן ל"ז). הראשון הביא ניכ (מסברת עצמו לא בשם המחבר) את דברי רבה אמר ר' יוחנן הנזכרים בסנים, ומחליט ניכ מזה "כי בירושלם קמייתא היה קבר חולדה בתוך ירושלם אע"פ שהוא עתה בראש הר הזיתים". והאחרון מתאמץ ליישב הסתירה הזאת במאמר חז"ל בשבועות (ט"ז ע"א) שתי בצעין היו בהר המשחה תחתונה ועליונה, תחתונה נתקדשה בכל אלו וכו' עליונה לא נתקדשה וכו', ומה החליט כי גם בימי הבית הראשון נמשכה ירושלם עד ראש הר הזיתים, רק שלפי דבריו לא נתקדש ראש הר הזיתים או בירושלם עצמה, ולכן קברו שם את הנביאה חולדה ובימי הבית השני נתקדש המקום הזה, ולדעתו נקרא המקום הזה בימי הבית הראשון גם בשם "משנה" וגם בשם "עוסלי", ומאריך לפלפל בענין זה יעו"ש. ובמחיצת לא העלו הנאונים האלו על לבבם את הסתירות המפורשות מכתבי הקודש ומחסיסתא אשר הבאנו, ועל דעת האחרון כי גם בימי הבית השני נמשכה ירושלם עד ראש הר הזיתים, יקשה, הלא בתירוצו לסתירת קבר חולדה יולד לנו קושיא אחרת

קב כפתור פרק ששי ופרח

אזנים היו כהר המשחה ותחת אחד מהם ארבע חנויות של מזכרי
טהרות ותחת השני היה מוצא ארבעים סאין של גוזלות בכל חדש
וחדש ומהם היו מספיקין לכל ישראל קניהן¹.

ירושלם היא בפלך הרביעי ומופת זה, שהאקלים הראשון
מתחיל מן הקו השווה ומתרחב עד י"ו מעלות
וחצי לצפון, האקלים השלישי מתחיל מסוף האיקלים
הראשון ומתרחב מהקו השווה עד כ"ד מעלות לצפון;
כמו שהתבאר בספר צורת הארץ, ומרחב ירושלם הוא
ל"ב מעלות אם כן בהכרח ירושלם היא באקלים
הרביעי, וגם אנטוכיא היא באקלים הרביעי, וכבר זכרנו

בגרון זה, כי עינינו הרוואית באמצע הר הויתים קברי הנביאים הני ומלאכי בדגלי הר
הויתים מערת קברים, אשר אף אם נסתפק בהשמות אשר נקבה למו המסורה, אך סוף
סוף נלוי ומפורסם הוא כי הקבר האלה הם קברי אבותינו מימי הבית השני, ובהתוספת
נאמר מסורש כי רק קברי מלכי בית דוד וחולדה היו בירושלם. — והנה מאמר ד"ר
בשבעות הנו מסכים עם המציאות. אולם במקום הלכות "בהר המשחה" צריך
לנרם "בירושלם", כי כן כתוב מסורש במקורו בתוספתא (סנהדרין פרק ג'): אבא
שאל אימר שתי בצעון היו בירושלם וכו'. ואין כל ספק כי הנרסא הזאת היא
הנכונה והשתי בצעון האלו היו בירושלם עצמה לצפון מקום המקדש והוא הנקרא אצל
יוסף בן מתתיהו הכהן **בצענתה** (Bozetha), וכנודע צפון ירושלם הוא כלו מישורה,

ולכן יצדקו סוף דברי אבא שאיל: ומפני מה לא קרשוה מפני שתורפה של ירושלם
משם וניהה ליכבש משם. (לא כן מראש הר הויתים אשר נחל קדרון וחלק מהר המורה
מספיקים ביניהם ובין העיר).

אולם לחנם דחקו א"ע כל הגאונים הנו ליישב את המסורה עם דברי
ד"ר כי אין אנו אחר א"ן להמסרה הזאת ואין כל ספק אצלנו כי היא ילדת ההמון
(באמצע המאה הא' להאלף הנוכחי) אשר שצע מפני הנוצרים והמושלמים, כי במקום
הזה קבורה אשר קדושה או נזירה. ולכן יחס את הקבר הזה לקבר חולדה הנביאה אשר
חיתה בירושלם. הזאת כי הניסעים ורושמי הקברים אשר תרו את ארה"ק בהמאה
האחרונה לאלף החמישי (הניסע ר' בנימין ממודילא ירב סתתיה, "אלה המסעות"
ור' יעקב שליח ר' יהואל מפריש) לא הוכירו את המסרה הזאת, ולכן צוינו אנתנו
במאמרנו "קברי ארץ הצב" ("ירושלם" שנה א') את קבר חולדה בתוך ירושלם מפלי
אשר נרע לע"ע מקום הקבר. — אולם ניבל לשער כי קבר חולדה היה בהורוע הרומי של
הר המורה אשר הו"א נקרא בשם "עוסל" וגם בשם "משנת", ושם היה מושב הנביאה
חולדה כנזכר במלכים (ב' כ"ב י"ד) ובוה תתישב גם שאלת הנאון מהר"ש "איך באמת
קברו את מלכי ב"ד וחולדה הנביאה בירושלם עצמה? כי להר ציון והעפל היו חמיות
מיחדות לא נתקדשו בירושלם עצמה. ואולי בשביל זה נקראו השערים הרומיים של הר
הבית בימי הבית השני ישערי חולדה" על מי הם היו קרובים לקבר חולדה הנביאה.
⁽²⁾ במדרש איכא לא נמצא האמר הזה אבל הוא נמצא בירושלמי תענית ס"ד ה"ה.

כפתור פרק ששי ופרח קנ

מרחבה פ"ט, והיא סוף ארץ ישראל לצפון. רחוקה
 מתחלת המזרח קי"ג מעלות ומסוף המערב ס"ז מעלות)
 והוא האורך. שעותיו הישרות אל קי"ג ז' וליב ראשוני
 שעה, ואל ס"ז ד' ונ"ח. רחוקה מן הקוטר (הוא קו החולק
 האורך לחציין) ל"ג מעלות למערב. גובה הקוטב שם ל"ב
 מעלות, וסימן לדבר ל"ב טהור. גובה השמש בחצי השמים
 בימי השוויו נ"ח מעלות וסימנהון נ"ח מצא. גבהו ביום
 הארוך פ"ב מעלות וקרוב ח' מעלות מנכח הראש. קשת
 היום הארוך רי"ד מעלות בקירוב. שעותיו הישרות י"ד וי"ו.
 ראשונים שהשמים מהם עושים שעה ישרה. קשת הלילה
 קמ"ו. שעותיו ט' מ"ד. חלקי שעות זמנית ליום ההוא י"ז
 מעלות ח' ראשונים. ובלילה הסר זה מן ל' ולעולם יום
 קצר כליל האורך. ירושלם באמצע הישוב. לא באמצע
 הארץ. ופרק דרישה וחקירה (סנהדרין ל"ז א') אמרינן
 שהיא יושבת בטבורו של עולם ופרשי"ז ל' שבית המקדש
 באמצעו של עולם דומה לסהר בעגולה ואם תעריך אל
 הכדור, כל מקום הוא אמצעו. וכענין שהשיב רבי יהושע
 לסבי דאתונא ריש מסכת בכורות (ח' ב'). וכן הסכימו
 חכמי הכוכבים עם חכמי האמת רכותינו ע"ה שאמרו
 (פסחים צ"ד א') שיתא אלפי פרסי הוי עלמא, ואחרים ז'
 אמרו כפול שיס, שהם חלקי הגלגל. על ס"ו, שהם מילין
 של מעלה אחת ועוד: ויהיה העולה מן הכפל כיג אלפים וז'
 מאות ס"ו, ועם "ועוד" יעלה אל כ"ד אלף מיל. חלק כ"ד על
 ד' שהם (ד') מילין לפרסה אחת והוו שיתא אלפי פרסי.
 פרק מי שהיה טמא (פסחים שם) (סוניא) דחד יומא עשרה

1) בן כתב גם המספר הערבי אכן סעיר, כי ירושלם עומדת תחת מעלה
 32° לרחב צפוניתו ותחת מעלת 56° 31' לאורך סערבו, ובדיוק היא עומדת
 31° 47' 3/4 לרחיצו, 53° 21' לאורך סערב (הריטיל צינץ).
 2) ר"ל חכמי הכוכבים.

קד כפתור פרק ששי ופרח

פרסי. וכבר ידעת שהחלק הרביעי מכדור הארץ והוא הצפוני לבדו שבו היישוב, ארכו ק"פ רחבו צ', ושיעור המישוב כלו ברוחב אינו מתפשט אלא עד כדי מרחב ס"ו מעלות, כי משם והלאה יש יום בזולת לילה ולילה בזולת יום, ולזה לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. והנה ירושלם רחבה ל"ב מעלות. נמצא שסוף הישוב שתחלתו מקו השנה רחוק ממנו כלומר מן הקו השווה ס"ו מעלות. וירושלם רחוקה מן הקו השווה הזה ל"ב מעלות. הרי שירושלם באמצע הישוב פחות מעלה אחת, ואותה מעלה היא דרומית מן אמצע הישוב. אמר הרופא אַבְן סינא בספר הקאנון כראשון אופן א' למוד ג' פרק א': אם חקרת החלקים, רוצה לומר חלקי העולם, יתבאר שמה שיהיה נכחי למשנה היום בישוב ולא יקרה לו מהסבות הארציות דבר מתחלף, רוצה לומר מן ההרים והימים. יתחייב שיהיו השוכנים בו היות קרובים שבמינים אל השווי האמתי. ויתבאר שהמחשבה שחשבו ששם יציאה מן היושר בעביר קרבת השמש שהיא מחשבה נפסדת; לפי שנכחיות השמש שם פחות ברוע ושינוי לאויר מקורבתו הנה. ועוד שכל עניניהם משובחים ודומים ולא יתחלף עליהם האויר, גם כן חילוף מורגש אבל דומה למזגם תמיד. וכבר חברנו בביאור הדעת הזה מאמר. ואחר אלו, רוצה לומר אחר שוכני כנגד משנה היום, היותר ישרים שבמינים שוכני האקלים הרביעי כי הם לא ישרפו בהתמדת נכחיות השמש על ראשם זמן. כמו שוכני רוב האקלים השני והשלישי. ולא יקררו מני קרח בהתמדת הרחקת השמש מראשיהם כמו השוכנים בסוף האקלים החמישי ומה שהוא יותר רחוק מהם ברחבו, רוצה לומר בגובה הקוטב. והוא אמצעי בין שתי קצוות. מצאתי בשם בטלמיוס כי הר הלבנון ראשו האחד רחבו ל"ג וחצי וארכו ד' שעות וחצי. וראשו השני רחבו ל"ד פחות שליש וארכו

די שעות ושני שלישי שעה והוא לצפון ארץ ישראל. ירושלם בערך שאר חלקי העולם כמו שבתאי לשאר חלקי המשרחים וממנה תצא תורה כצאת אורה. כתיב 'דברים י"ג י"ג) כי תשמע באחת עריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבת שם, ואמרו חז"ל: לשבת שם פרט לירושלם, שלא נתנה לדירה, ורש"י זכרה פרשת ראה אנכי. הזכרתי בזה את כל זה כי כן צוה לי מהיר ברוך ז"ל.

על העולם בתורה הקדושה מקום המקדש. כתב הר"ם ז"ל כמוה"נ בחלק הג' פרק מ"ה: ואשר לא התכאר בתורה ולא נזכר בפרט אלא רמז אליו ואמר אשר יבחר ה' יש לי בה ג' סבות: האחת מהם שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה, והשנית שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה וישחיתוהו בכל יכלתם. והשלישית והיא החזקה שבהם שלא יבקש כל שבט היותו כנחלתו ולמשול בו והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה כמו שנפל בנקשת, הכהונה ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הכחירה אלא אחר הקמת מלך עד שתהיה המצוה לאחד ותסתלק המחלוקת, ע"כ. ואין לתמוה על טעם הרב היאך יפול מחלוקת והרי תחלק על פי הגורל — שהרי כהונה ולויה נחלקה על פי הדיבור, ובני קרה שהיו לויים לעבוד את עבודת משכן השם בקשו גם כהונה.

ירושלם הזכרה בתורה שכן כתיב (בראשית י"ד י"ח) ומלכי צדק מלך שלם שהוא שם דבר לא שם הפועל וכמו שהזכירו רבי אברהם בן עזרא ז"ל: ושלם הוא ירושלם שכן כתוב (תהלים ע"ו ג') ויהי בשלם סוכה, ורש"י ז"ל הביא סוף ספר יחזקאל (מ"ח ל"ה) ושם העיר מיום ה' שמה, תרגום יונתן שמה דקרתא איתפרש מיומא דאשרי יי שכינתיה תמן, כלומר לא יקרא לה אלא השם הראשון שהיה לה מיום שנעקד יצחק שקרא אברהם יקרא, והיא היתה שמה שלם הרי ירושלם. מסכת סוטה פרק קמא (ט' א') משנבנה מקדש ראשון ונגנו

קו כפתור פרק ששי ופרה

אהל מועד קרסיו קרשיו בריחיו עמודיו ואדניו. היכא? אמר רב חסדא אמר אבימי תחת מחילות של ההיכל. פרק אלו מגלחין (מועד קטן כ"ו א') אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה הרוואה ערי יהודה בחרבנן אמר ערי יהודה היו מדבר שמטה וקורע. ירושלם בחרבנה אמר ציון מדבר היתה ירושלם שמטה וקורע. בית המקדש בחרבנו אמר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה וקורע; וקורע על המקדש ומיסוף על ירושלם כשפגע במקדש תחלה, ואי פגע בירושלם תחלה קורע על ירושלם בפני עצמו. פרק ואלו מגלחין (שם) ועל ערי יהודה מנא לן? דכתיב ובאו אנשים משכם ומשילו ומשמרון שמנים איש מגולחי זקן וקורעי בגדים ומתגודדים ומנחה ולכונה בידם להביא בית ה'; פ"י הפסוק כשנסעו מביתם הביאו בידם מנחה ולכונה כי לא ידעו חרבן הכית עדיין, וכדרך שטעו אותו ואז נלחו וקרעו והתגודדו. אם כן אין להביא מזה ראייה על שכם שיליו ושמרון שיהיו חייבין בקריעה. ת"ד וכלן רשאין לשוללן לטוללן ללקטן לעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן. אמר רב חסדא ובאחויא אלכסנדריא. ומסתכרא שרשאי לשולל למחר כדרך קרע רבו שאינה מאחה לעולם ושולל למחר, ובדאיתא בירושלמי (מ"ק פ"ג ה"ז) כד דמך ר' יהודה הורה ר' יוסי לשולל למחר ולא כקרע על חכם שאינו רבו, דההוא שרי לאחוי אפילו בו ביום. וכן כתב הרמב"ן ז"ל, אבל הר"ם במד"ל כתב שעל חכם אינו מאחה אלא למחר. ועל מה שכתבנו שישולל למחר על ירושלם הסכים בזה הרים ז"ל ספר שופטים פ"ט. ושיעור הקריעה אינו פחות מטפח. כתב הרמב"ן ז"ל: תמה כיון דקתני ערי יהודה בחרבנן קורע; מה צריך לומר ירושלם בחרבנה והלא בכלל היתה? ויש לומר שאם קרע על ערי יהודה חוזר וקורע על ירושלם, שאילו בשאר ערי יהודה קרע על אחת מהן אינו קורע על השנית. וקורע על ערי יהודה בפני עצמן ועל ירושלם בפני עצמה קרע אחרי, אבל אם קרע על ירושלם תחלה שוב אינו קורע על שאר ערי יהודה שכבר קרע לקדושה שבכלי.

כפתור פרק ששי ופרח קז

ירושלמי פרק הרוואה (ברכות פ"ט ה"ו) שמעון קמטרא שאל רבי חייא בר בא בגין דאנא חמר ופליק לירושלם בכל שעה מהו שנקרע? אמר ליה בתוך שלשים אין אתה צריך לקרוע ולאחר שלשים יום אתה צריך לקרוע.

ומסתברא שקרע ערי יהודה דינו לכל דבר כקרע ירושלם ובית המקדש. דהא כי הדרי קתני להו עולא ביראה וכן אמרי' וכולן רשאין לשוללן כלומר שלשתן. ונראה כי חורבנן אינו רוצה לומר שיהיו מאין אדם אלא שאין שם ישראל בישובן, שהרי שכם שילה ושומרון לא היו חרבים לגמרי כשכאו אותם השמונים איש. ואם כן יהיה הדין כך: פעמים שהרוואה שלשתן בזה אחר זה כלומר מקדש וירושלם וערי יהודה שאינו קורע אלא אחת לכה, והוא כשפגע במקדש תחלה, ופעמים שקורע שלשה והוא כשפגע בערי יהודה תחלה, ופעמים שקורע שתים והוא כשפגע ירושלם תחלה. אבל אם לא ראה אלא שתים כלומר ירושלם וערי יהודה ופגע בירושלם תחלה קורע אחת לכד ואם פגע בערי יהודה תחלה קורע שתים, וכדברי הרמב"ן ז"ל. ודין שלשתם שוה בשיעור טפח ואינו מאחה לעולם ושולל למחר, וקורע לאחר שלשים יום, ושמעון קמטרא הוא שאל דין העולה מזמן לזמן. עוד ירושלמי (ומא פ"ח ה"א) זעירא בר חמא בריה דרבי יהושע בן לוי בשם רבי יהושע בן לוי בתענית צבור מרחיץ פניו ידיו ורגליו כדרכו בתשעה כאב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו וכיום הכפורים מרחיץ ידיו ומעביר המפה על פניו, גבי אנפליא ביום הכפורים ירושלמי (שם) יוצאין כאנפליא ואית דתני אין יוצאין. מאן דתני יוצאין, בשל בגד. מאן דתני אין יוצאין, בשל עורו. כ. א"כ מסתברא דכל שכן הוא במ' כאבו, וכן מסתברא בטי' כאב דכסעודה המפסיק בה שלא

[1] תימה הלא המחבר בעצמו אמר למעלה כי קריעתם היתה על שמועת הרבן ירושלם ובית המקדש לא על שכם ושילו. והרב בעל פאת השלחן ז"ל הגיה כאן: ישירו מצפ"ה לא היתה חרבה" (מהרצ"ה ח"ט). אולם נוכל לפרש כי הפירוש אשר הביא המחבר למעלה הוא רק פירשי והרד"ק על הפסוק הזה, ולו לא סבירא ליה, דהרי הנמרא לומד ממנו ועין בהערות שכסוף הספר.

קח כפתור פרק ששי ופרח

יאכל דגים, דאמרינן (גדרים ג"ד ב') הנודר מן הבשר אסור בבשר דגים, והריא"ף ז"ל פסק כאותה הגדרים (בפרק כל הבשר) משום דממליך עליהו שליחא, ואינו מותר אלא כחגבים בלכד, ותיירץ ה"ה דאמר מותר בבשר דגים: [כשהקיז]. ומסתברא ממאי דגרסינן ריש פרק שבועות שתים (כ" א') דמילחא אנב אורחה קא משמע לך, שיום שרואה אדם תחלה ירושלם בחרבנה שיאסור אותו היום כלו בבשר ויין. דתניא איזהו איסור נדר האמור בתורה הרי עלי שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת בו אביו כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם כיום שראה ירושלם בחורבנה, אסור. ואמר שמואל והוא שנדר ובא מאותו היום, כלומר: שאסר על עצמו בשר ויין יום שמת בו אביו, שמן הדין לא היה אסור בו כיום אלא בעודו מוטל לפניו והוא אסר כל היום כלו זהו מתפסם בנדר. שיאמר כיום פלוני או זמן פלוני יהא כאותו היום שמת בו אביו, והשתא חל ומתפסם הנדר החדש שהרי תלה אותו ביום האסור עליו מפני נדר ישן, וכן אם עשה זה מיום שראה תחלה ירושלם בחורבנה שאז אסר אותו יום עליו בבשר ויין, ועכשיו רוצה לעשות מיום זולתו כמותו, הרי שהוא בדבר הנודר ומתפסם. ואמרינן בגמרא כיום שמת בו אביו פשיטא? כלומר שהוא נודר שלא היה אסור לו אלא מפני נדרו, כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם איצטריכא ליה. הא נמי פשיטא? מהו דתימא הואיל וכי לא נדר אסור, כי נדר נמי לאו מתפסם בנדר, ההוא קמ"ל, דעד השתא הוה קאי באיסורא דרבנן השתא קם ליה באיסורא דאורייתא מלאו דלא יחל. ולשון הר"ם: הרי שמת אביו או רבו היום ונדר שיצום אותו היום, ולאחר שנים אמר הרי יום זה עלי כיום שמת אביו או רבי, הרי זה אסור לאכול בו כלום שהרי התפסם יום זה ואסרו כיום האסור לו וכן כל כיוצא בזה. תוספתא מסכת גדרים פרק קמא: איזה אסור? האומר הרי עלי שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין כיום שראיתי את ירושלם חרבה וכיום שנחרג בו פלוני אסור, ולא הזכיר

כפתור פרק ששי ופרח קמ

עוד. מסכת נדרים סוף פרק קמא (י"ב א') איזהו איסור האמור
 בתורה אמר הריני שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת
 בו אביו כיום שמת בו רבו כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם
 כיום שראיתי ירושלם בחורבנה ואמר שמואל והוא שנדר באותו היום.
גרסינן סוף פרק חזקת הבתים (כ"ב ס' ב') תנו רבנן כשחרב
 הבית בראשונה רבו פרושים וכו' אלא כך אמרו חכמים
 סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בה דבר מועט וכמה אמר רב יוסף
 אמה על אמה וכנגד הפתח א"ר חסדא עושה אדם כל צרכי סעודה.
 ומשייר בה דבר מועט מאי היא אמר רב חסדא כסא דהרסנא.
 עושה אשה תכשיטיה ומשיירת דבר מועט, מאי היא אמר רב כי
 [בת] צדעא [שנאמר] אם אישכחך ירושלם תשכח ימיני. מאי על
 ראש שמחתי אמר רב יצחק זה אפר מקלה שבראשי חתנים. אמר
 ליה רב ספא לאבבי היכא מנח ליה? במקום תפילין, שנאמר: לשום
 לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר. אבל מי שלקח בית
 שהוא מסויד כלו במשלם יופי בבנינו אין עליו שייסור ממנו כדי
 שיקיים מצות שיור אמה על אמה, אבל אם נסתר אותו סויד מאליו
 אין עליו להחזירו אלא שישויר, כדגרסינן (תוספ' כ"ב פ"ב) אין מסיידין
 ואין מכיירין ואין מסייחין בזמן הזה, לקח חצר מסוידת מכוירת מפויחת
 הרי זו בחזקתה. וכן כתב רבינו האי ז"ל שער ג"א. גרסינן בפרק
 עגלה ערופה (סוטה ט"ט א') בפולמוס של אספסיונות גזרו על
 עטרות חתנים ועל הארום, בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות
 כלות וכו', עטרות כלות מאי גינהו? רבה בר בר חנה אמר רבי
 יוחנן עיר של זהב. [ופי' פולמוס חיל] תוספתא מסכת פרה ס"ט כל
 מימי בראשית כזבו בשעת פולמוס, שילוח היתה נמלה מחלכת
 בו, ובמשנה שם פ"ח הטכזבין בפולמוסות ובשני בצרות כשרין, [ופי'
 פולמוס חיל]¹. מסכ' יומא (ע"ז ב') מעין היוצא מבית קדשי הקדשים²

1 המלות האלו אינם במקומם ולכן הסגנונם פה והצבנום למעלה במקומם.

2 המאמר הזה מיבא פה לבאר ע"י את דברי התוספתא הנו' שילוח היתה נמלה

וכו', לאמר שהמבוע של השלוח היו' או גדול רק כנמלה. כמבוע מעין קהק' לעת"ל.

קי כפתור פרק ששי ופרה

בתחלה דומה כעין קרני סלעם (פי' חגב). פרק אין נערכין (ערכין י' ב') תניא רשב"ג אימר שילוח היה מקלח :מים בכאיסר צוה המלך והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו ונתמעטו חזרו ומיעטוהו והיה מקלח מים לקיים מה שנאמר אל יתהלל חכם בחכמתו.—ודוקא לכלה אבל לשאר נשים מותר כדתנן (שבת ג'ז א') ולא בעיר של זהב מאי עיר של זהב ירושלם דדהבא כדעבד רבי עקיבא לדביתהו אלמא אינה אסורה לכלות, וכן עמרות חתנים דוקא לחתנים אבל שאר כל אדם מותרין בהם. לא גזרו אלא בשעת שמחה :

וכן כל עצמו של מ' באב ודינו הוא על ירושלם. פרק הכונס צאן לדיר (ב"ק נ"ט ב') אלעזר זעירא הוה מסיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא דנהרדעא חזו דבי ראש גלותא ואמרי ליה מאי מעמא סיימת מסאני אוכמי? אמר להו קא מאבילנא אירושלם, אמרו ליה את חשיבת לאבולי אירושלם? סבורי יוהרא הוא, אתיוהו חבשוהו; אמר להם גברא רבה אנא, אמרו ליה מאן אמר כותיך? אמר או אתון בעו מינאי מלתא או אנא איבעי מיניכו מלתא וכו' שבקוהו. מסכת גיטין פרק קמא (ז' א') אמר ליה ריש גלותא לרב הונא, כלילא מנא לן דאסור? וכו', ולמסקנא שחתנים אסורים בכל עמרות כולן והכלות מותרות בכלן חוץ מעיר של זהב, ושאר אנשים ונשים מותרין בכלן, עוד התם שלחו ליה למר עוקבא, זימרא מנא לן דאסור? ומסקנא זימרא דמנא זימרא דפוטא אסור, ופי' הרב אלפאסי ז"ל דפוטא אסור כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו אבל שירות ותשבחות וזכרון שבחיו של הקב"ה אין אדם מישראל נמנע מזאת, ומנהג כל ישראל לאומרן בכית חתונה ובכית המשתאות בקול נגינות וקול שמחה ולא ראינו מי שמיחה בזאת, ע"כ. סוף מסכת סוטה (מ"ח א') אמר רב הונא זימרי דנגדי ודבקרי שרי, דגרדאי אסור, כלומר שאילו לסייע בכבוד מלאכתן ואלו לומר בעלמא. ורבינו האי ז"ל כתשובה פי' נגדי מושכי שירות, ומנהגן דמשרו להון חד וענו בתריה, ובקרי רועה בקרי.

כפתור פרק ששי ופרה קיא

(וא"כ נגדי בדלית גרסינן שתרגום משכו נגידו ¹) ורשיי ז"ל פי מושכי ספינות בחבל, ורכינו האי ז"ל גרים גלדאי שהם הכורסים שההרשים בכורסקי יש להם זמר כמה שאומרים היוד בשעה שדשין בנת) ואנא לא ידענא מאי מעמא שרי רב הונא האי ואסר האי אלא כך דומה שבדק את. זה כימיו וראה בו דברי פריצות וכדק את זה ולא ראה בו דברי פריצות וכל דבר שיש בו פריצות מוטב למנוע ממנו כדאמר רב (סוטה שם) משרן גברי ועניין נשי פריצותא ²) משרין נשין וענו גברי כאש בנעורת. למאי נפקא מינה? לבטולי הני מקמי הני. ומי שידו פשוטה לגזור וגזרתו מתקיימת, עושה כזאת לפי צורך שעה, דהא רב הונא אסר זימרא ורב הסדא בתריה זלול ביה, ע"כ דברי הגאון ז"ל. אמר רבי יוחנן כל השותה יין בארבע מיני זמר מביא חמש פורעניות בעולם שנאמר הוי משכימי בבקר וכתוב והיה כינור ונבל תוף וגוי וכתוב בתריה לכן גלה עמי בבלי דעת וכו', פרק אין עומדין (ברכות ל"א א') אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה כלומר בזמן הגלות שנאמר אז ימלא שחוק פינו ולשונו רנה אימתי ימלא שחוק פיו ולשונו רנה בזמן שיאמרו בגוים הגדיל יי לעשות עם אלה. סוף פרק לא יחפור' ב"ב כ"ה ב') אמר רב נחמן בר פפא ³) אמר רב הסדא מיום שחרב בית המקדש אין גשמים יורדין מן אוצר טוב שנאמר יפתח יי לך את אוצרו הטוב בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ושרויין על אדמתן גשמים יורדין מאוצר טוב. סוף מסכת תענית (ל' ב') כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה שנאמר שמתו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה. ומה שאנו נוהגין עם אחינו

[1] נראה שהיתה הנורסא לפניו כנמרא "נכר" ונורסא זו היתה גם לפני בעל הערוך. עין ערך זמר. והנה גם הוא פירש כפירשיי מושכי הספינות, רק שלדברי רשיי הוא מלשון נגידו ולהערוך הוא מלשון נגר שהוא אמת המיכו, עין ערך נגר (ש"א ח"ד).

[2] כנמרא שלפנינו הנוסחא אמר רב יוסף זמרי גברי וענו נשי וכו'.

[3] כן הוא הנורסא בש"ם כת"י עין בדי"ם אבל לפנינו כנמרא רפרם בר פפא.

קִיב כפתור פרק ששי ופרח

אנשי גאולתינו יושבי הארץ כאנשי סין וחמת דמשק צובה מצרים ואסכנדריה לעלות לירושלם בחגים ובמועדים אינו אלא מפני עגמת נפש רוצה לומר להרבות עגמת נפש. וכדרך שאמרו סוף פרק אלו קשרים (שבת קמ"ז א') יום הכפורים שחל להיות בחול מפצעין באגוזים ומסרכין¹ ברמוגים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש. והר"ז פ"י מפני עגמת נפש שלא יהא מורח במוצאי יום הכפורים בקניבתו² ותהי נפשו עגומה עליו, והראב"ד ז"ל מודה לו. ותימה וכי מתירין אנו לעשות לחול, יום הכפורים החמור, יום שכלו ענוי ותפלה וכלו לשם ונחלקהו לעסק אכילה, ועוד שמנהג כל ישראל בכל מקום את אשר אפו אפו ואת אשר בשלו בשלו מערב יום הכפורים למוצאו כדרך שעושין ערבי שבתות לשבת. והתירו זה מן המנחה ולמעלה מפני שיום הכפורים הוא מכפר בסופו כענין שמטה שאינה משמטת אלא בסופה. וכל עוד שהיום הולך להעריב הענוי יותר, ועם זה המעשה יותר ויותר³. ולפום צערא אנרא, ומאי התירו התקיננו. וכמו שאמרו בעירובין (ס"א א') מה שהתיר רבי וכו' וזכרנוהו כפר עשירי, והרבגלים בזה⁴, גדי מקולם אינם עושים ובשר אינם מגביהים וכל כונתם הלא לאלהים. — ובפרק כל כתבי (שבת קי"ט ב') הביאו כמה סבות לחרבן ירושלם, במול תינוקות של בית רבן, השוין קמון כגדול, שאין להם בשת פנים, שלא הוכיחו זה את זה, שכזו בה תלמידי חכמים, שפסקו ממנה אנשי אמנה:

דברי מחשבי קיצין: הוסר התמיד ג' אלפים תתכ"ח

[1] לסנינו כנמרא ומסרכין, אבל נוסחת המחבר היא הנכונה כמו 'ביצה י"ב ב') מסרכין קטניות, ונירסת בעל המאור היא מסרדין באגוזים, ובד"ס לא העיר ע"ז (ש"א ורחא).

[2] הוא רבינו זרחי' בעל המאור. וזה נמשך על 'מלת בקניבת רוק' הנזכר כנמרא לפני 'מפצעין' וכו'.

[3] ר"ל שעיי שיעסק בהכנת המאכלים ולא יוכל לאכול מהם, תהי נפשו עגומה עליו יותר ויותר, והמירוש הזה הוא פ"ש"ו ד"ל. ולפלא שלא הביאו המחבר בשמו.

[4] כלומר לעלות לרגל.

כפתור פרק ששי ופרה קיג

לחשבון קע"ב. הוסיף על זה ימים אלה מאתים ותשעים ואז יעמוד מיכאל שרנו במצות צורנו. והוא חמשת אלפים קי"ח. וקצתם אומרים: כתיב אשרי המחכה ויגיע לימים אלה שלש מאות שלשים וחמשה. ומה שאמר למועד מועדים וחצי אלה שלש מאות שלשים וחמשה. פי' רבינו סעדיה גאון ז"ל מועד אינו כי אם לשמוש הדברים. כמו למועד חדש האביב. אם כן מועדים וחצי יהיו כמו אלה ג' מאות ל"ה שנה, שהכונה באמרו מועדים שני מלכות ישראל. ויהיה הקץ כשני מלכותם וחציים והוא שכל עת המלכות היה תת"ץ שנה. (ת"פ קודם בנין הבית ות"י בבית) חציים תמ"ה יהיה המקובץ אלה ג' מאות ול"ה בכיוון הוסיפהו על חרבן הבית שהיה בחטאינו אל ג' אלפים ותתכ"ח יהיה המקובץ מזה ה' אלפים קס"ג. ואם תרצה לדעת התאריכים: מתוך התאריך שלך דע: כי יציאת מצרים הוא ליצירה אלפים תמ"ח (ופרק נ"א זכרנו תאריכים שהם מן היצירה עד כה) ובנין בית ראשון אלפים תתקכ"ח. חרבנו שלשת אלפים של"ח. בנין בית שני שלשת אלפים ת"ה. חרבנו שלשת אלפים תתכ"ח. הסירם מתאריך שלך ומשכחת ליה לחומריה. ואי טעי תנא לישלייה לספרא, לזה דע כי מנין שטרות שהוא תחלת מלכות אלכסנדרוס מוקדון והוא חתימת החזן שהוא שנת הארבעים לבנין בית שני וראשית לאנשי כנסת גדולה. הוא ג' אלפים תמ"ט. הרי שמנין השטרות קדם לחרבן שני שע"ט שנה. — בית ראשון לשלמה בן דוד, בית שני לכורש, שכן כתוב בתחלת ספר עזרא (א' ב') כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה. תניא בסדר

(ג) תאריך בערבית "סדר מנין הוסיפם".

קיד כפתור פרק ששי ופרח

עולם: רבי יוסי אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד, מלכות
 יון ק"פ; מלכות בית חשמונאי ק"ג, מלכות הורדוס ק"ב.
 הרי ת"כ שעמד הבית. כתוב בספר דברי הימים (ב' ו' י"ח)
 ומי יעצור כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא
 יכלכלהו ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו.

אדון 1) יחיד אל הבית הזה אורו של עולם
 זה עני קורא שופך שיח וזורק מרה
 צועק זועה פושט ידיו ופורש כפיו
 נגדך אל שם פניו
 מחכה צדקתך מקוה ישועתך
 עומד ברשות הרבים אשר קשתי שנאתם² הם רבים
 והנכרי אשר לא מעמך ישראל גדול בבית
 ואין איש מאנשי הבית שם בבית
 בחסדיך הנאמנים אלהי בנה ביתך ככתחלה
 פוקד ישועה פקוד עם סגולה
 שבע רוגז הולך בגולה
 ואל עיר קדשך בדביר ארמון מהוללה
 הביאהו בחסד וברחמים ועל מזבחך יעלה עולה
 כי תתנהו לשם ולתהלה.

באלה שמות רבה פט"ו: י' דברים עתיד הקב"ה לחדש לעוה"ב:
 א' להאיר לעולמו, ב' שמוציא מים חיים מירושלם
 ומרפא בהם, ג' שהאילנות יתנו פירות בכל חדש; ד' שכונה
 [כל הערים החרות ואפי' סדום ועמורה; ה' שכונה] ירושלם
 באבני ספיר, ו' פרה ודוכתרעניה, ז' שמביא כל החיות והעופות
 והרמשים וכורת ברית בינם ובין ישראל, ח' שאין ככי בעולם, ט'
 שאין מות עוד; י' שאין אנחה ויגון שנאמר וסדווי ה' ישוכן ובאו
 ציון כרנה. מסכת יומא פ"ק (י' א') עתידה פרס שתפול ביד

[1] כנראה סידר המחבר את התפלה הזאת לאימרה לסגנון שעריו רחמים.

[2] ירמזי בזה על הרדיפות שהיו בוסנו בארץ צרפת.

כפתור פרק ששי ופרח קמו

רומי 1) ועוד גזרת מלך הוא שיפלו בונים ביד סותרים דאמר רב יהודא אמר רב אין בן דוד בא עד שתתפשט מלכות הרשעה תשעה חדשים בכל העולם כלו שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל.

על בית חוניו; סוף מסכת מנחות (ק"ט א') הרי עלי עולה שאקריבנה בבית חוניו יקריבנה בכית המקדש

ואם הקריבה בכית חוניו יצא. תנן כמאן דאמר בית חוניו לאו בית ע"ז הוא, דתניא אותה שנה שמת שמעון הצדיק וכו' אמר ליה חוניו בני ישמש תחתי וכו' הלך לאבסנדריה של מצרים ובנה מזבח והעלה עליו לשם שמים שנאמר והיה ביום ההוא יהיה מזבח לה' צבאות בתוך ארץ מצרים. והר"ם ז"ל הוסיף ביאור על זה ואמר בית חוניו לאו ע"ז אלא שעבר על מה שכתוב בתורה פן תעלה עולתיך בכל מקום אשר תראה ונאספו אליו כת שקורין קבֶשׁ מצרַיִם²) עם כל הנלוים אליהם וקראם לעבודת השם, והיו המצריים עובדים בו לשם ומקריבין קרבנות בבית ההוא וכיוצא בו כפי מה שלמדס חוניו, ועמד הבית ההוא מאתים שנה. והכל מודים שכל הקרבנות הקרבים בבית ההוא ובכיוצא בו שאינם קרבן ובעלי חיים הנשחטים שם כאלו חונקים או נוחרים. תוספתא 'מנחות פ"ג) הכהנים ששמשו בכית חוניו או במקומות אחרים, בשעת איסור במה, אסור, בשעת היתר במה, מותר, שנאמר אך לא יעלו קהני הכמות. מסכת מגלה פרק קמא (י' א') אמר רבי יצחק שמעתי שמקריבין בבית חוניו בזמן הזה, קסברי בית חוניו לאו ע"ז הוא והוא קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא.

על בית פני; מסכת מנחות פרק שתי הלחם (צ"ה ב') ר' שמעון אומר לעולגו הוי רגיל לומר שתי

[1] עיין בספר דקדוקי סופרים ביומא שם.

[2] ר"ל הקופטים אשר במצרים והם המצריים העתיקים.

קמז כפתור פרק ששי זפרח

הלחם ולחם הפנים כשרות בעזרה וכשרות בכית פני. ובפרק התורה (מנחות ע"ח ב') פ"י הרים ז"ל והנכון אצלי שבית פני היה מקום שאופין המנחות, ולכן קורין אותו בית פני מגזרת פת בג המלך והיה קרוב להר הבית, והוא חוץ ממנו כלי ספק. ויש תמה על זה שהרי כל המנחות אפייתן בפנים אפילו שתי הלחם וכדאמרינן (שם צ"ה ב') אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועדיכתן מחוץ ואפייתן בפנים ואינן דוחין את השבת. ר' יהודה אומר כל מעשיהם בפנים; וגם כי חזר ז"ל הנה ואמר: וכבר בארנו שבית פני בית מחוץ לעזרה היה מוכן לכישול המנחות כפי הנראה. הרי שהרב ז"ל משים בית פני פעם חוץ להר הבית פעם חוץ לעזרה אלא שהוא בחר הבית. כתב רש"י ז"ל (ל"ו) בית פני חוץ לעזרה חומה אחת זכין שמה. לישנא אחרינא מגדל שהיה בחומה ובולטות הדפנות חוץ לחומה כמין פני תאנה, ועד חוץ לחומה עד מקום הכליטה היו כשרות (סתם עזרה גדרנוה למעלה). ואין הלכה כרבי יהודה ולא כרבי שמעון, וה"ב הערוך ז"ל פ"י בית פני שם מקום חוץ לירושלם²). מסכת פסחים פרק האשה (צ"א א') אבל (להומת) [לפנים מחומת] בית פני שוחטין עליו בפני עצמו.

על הר ציון; הוא עיר דוד וכסא המלכות והמלוא. כתיב (דהי"א י"א ח') ויבן העיר מסביב מן המלוא עד הסביב, וכבר הארכנו בזה בפרק מ"א. כתב רבי אברהם בן עזרא: על ירך המזבח מחוץ וכן יריתי צפון כי רבים תעו ואמרו שמגדל ציון היה כתוך ירושלם. והררי ציון הם; הוא בעצמו והר המוריה והר הזיתים ועין עיטם. לפנים מחומת ירושלם לצפון, הוא פתח מערת (חזקיהו) (צדקיהו)³ והוא גדולה כים וזכרוה

[1] בפירשיי שלמינו לא נמצא זה.

[2] לפינינו בערוך כחוב חומת בית פני היא חומת ירושלם.

[3] הרציה היט השכיל להניה סה מערת צדקיהו במקום חזקיהו ועד היום יש בצפון חומת העיר (לא רחוק משער שכם או דמשק) מערה גדולה אשר פי המסורה תקבנה עד היום בשם 'מערת צדקיהו'. (רק שכעת סתה המערה הוא מהוין להחומה נבימי המספר לפני הבית החומה הנכחית הוי סתה המערה בפנים החומה).

כפתור פרק ששי ופרח קיז

מסכת עירובין (ס"א ב') וזולתו. סוף מלכים ב' (כ"ה ד') דרך שער בין החמתיים פירש"י ז"ל מערה הולכת מביתו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה.

על חברון : מסכת יומא (כ"ח א') אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה. אם הגיע הרואה אימר

ברקאי מתיא בן שמואל אומר האיר פני כל המזרה עד שכחברון והוא אומר הן. וההוכרה לחברון הוא משום דאית ליה זכות אבות אלהינו ואלהי אבותם יזכור לכניהם זכותם.

על הר סיני : פרק אמר רבי עקיבא (שבת פ"ט א') אמר ליה ההוא מרבנן לרב כהנא, מי שמיע לך מאי הר סיני ?

אמר ליה הר שנעשו בו ניסים לישראל. הר ניסאי מבעי ליה ? הר שנעשה סימן טוב לישראל וכו'. וחיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא חמש שמות יש לו : מדבר ציץ שנצטוו ישראל עליו; מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו, מדבר קדימות שניתנה קדומה עליו, מדבר פארן שפרו ורבו עליה, מדבר סיני שירדה שנאה לאומות העולם עליו, ומה שמו ? חורב שמו, ופליגא דרבי אבהו דאמר ר' אבהו הר סיני שמו, ולמה נקרא שמו חורב? שירדה חורבה לאומות העולם עליו, וחכי אמרינן פרק שאר שנגח ד' וח' (ב"ק ל"ח א') רבי יוחנן אמר מהבא : הופיע מהר פארן, מפארן הופיע ממונן לישראל, כלומר מסיני כשנתן התורה לישראל התיר להם ממונן של אומות העולם.

אולם גם המסורה הזאת לא תוכל לעמוד בפני הבקרת כאשר נבאר : א) ארך המערה הזאת הוא 106 מטר, יהיה חשטרע רק תחת חלק ההר בצעתא אשר לצפון מקום המקדש, לא יותר, ורק מאשר כי בימים מקדם לא הרהיב איש עוז בגופו לבא עד קצה המערה הנדולה והאיומה הזאת, לכן חשבו כי היא משתרעת עד ערבות יריחו, והיא היא המערה אשר נכחה ברח המלך צדקיהו מפני חיל הכשדים, ואצל ערבות יריחו השינוהו ע"י אבי אשר רדפו אחריו בדרשת ד"ל. ב) הכתובים ביזמיהו (ל"ט ד', נ"ב ד') המספרים את המאורע הזה. יאמרו מסורש כי המלך וכל אנשי המלחמה יצאו דרך שער בין החמתיים אשר על נן המלך" וכן המלך היה בדרום העיר בקצה הר העפל וניא בן הנם כנידע. — והמערה הזאת היא רק מחצב אבנים גדול אשר ממנו חצבו אבנים לבנין מנדלי העיר ומכצריה וחומת מקום המקדש, ובערבית תקרא בשם מרבת אלפתנין (מערת הפשתים).

קִיחַ כַּפְתּוֹר פֶּרֶק שְׁשִׁי וּפְרָח

אבל לפי מה ששנינו בספרי פרשת וזאת הברכה, נראה דפארן לאו היינו הר סיני, דהכי אמרינן התם : מארבע רוחות נגלה הקדוש ברוך הוא לישראל, שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, מניין אף רוח רביעית שנאמר אלוה מתימן יבא, משמע דכל חד וחד רוח באפי נפשיה. וכן מסכת עבודה זרה פ"ק (כ' ב') מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן ? (למאן דגרים פארן ולא גרים תימן) ¹ ופארן יש לומר שהוא ארץ ישמעאל, שכן כתוב (בראשית כ"א כ"א) וישב במדבר פארן, וכן הוא בתרגום ירושלמי : הופיע מהר פארן מטורא דאיתגלי לבני ישמעאל; וזה הכריח לרש"י לפרש ² מפארן הופיע מטונן לישראל כשסבב והחזיר התורה על כל האומות ולא קבלוה, משמע דכפארן נגלה לאומות. ויש לומר דמדבר סיני הוא גדול ומצד זה נקרא סיני ומצד זה הר פארן ושאר שמותיו, ובצד פארן נגלה לישמעאל וכן תירצו בתוספות (ביק ל"ח א').

(הערה לפרק זה.)

ראינו להעיר בסוף זה הפרק על הדברים התמוהים לנו בדברי המהרז"ל בענין בהמ"ק ב"ה "בוה החיל" (צד פ"ח) אומר המחבר : כי יש בו שבעה שערים : שלשה בצפון ושלושה בדרום "ואחד במערב" והוא "שער הפרבר". ולמה החסיר את שער המזרח שהוא שער נקנר ? אך אולי יש לגרום באמת "שמונה" שערים תחת שבעה, והיא כמאן דאמר : אין פוחתין מ"ג נזכרין (תמיד כ"ו) אפס כי ענין זה השער "פרבר" חדוש הוא שחדשו המחבר מבלי היות לו יסוד נכון. כי לפי הנטרא (שם) ולפי מה שפרשו בה הראשונים (ל) אין "פרבר" זה "שם דבר" כי אם "מלת הוחם של המקום". ופתרונו : "מבחוץ". גם מאד קשה : מה ראה המהבר על ככה להוציא את שני השערים שהיו לפי דברי אבא יוסי בן יוחנן בכותל המערבי של העזרהו מידו פשוטם, וליחסם אל שער האולם ושער ההיכל? במה נבדלו שני השערים האלה משני השערים שהוסיף אבא יוסי זה בכותל הצפוני והדרומי ? וכי בשביל שאין להם שם, הורע כחם ? וכבר עמד ע"ז הרב בעל תוס' יו"ט מסכת שקלים פ"ו ע"ש.

י"מ"פ.

[1] עין תוספות ע"ז כ' ב' ד"ה מאי בעי.

[2] ב"ק ל"ח א'. כלומר : לא כפי' התוס' שם ובע"ז ב' ב' דפארן הר סיני היא כאשר רצה המחבר עצמו לאמר בתחילה, ועיי"ש.

הפרק השביעי.

על הירדן ועל בית שאן ועזה ואשקלון ומבריה,
וזה קדם לבאור פרק הי"ב.

בירדן אמרו ז"ל מסכת בכורות פרק מעשר בהמה (נ"ד ב')
גבי מעשר בהמה מצטרף במלוא רגל בהמה רועה. רבי
מאיר אומר הירדן מפסיק למעשר בהמה. אמר רבי אמי לא שנו אלא
שאין שם גשר אבל יש שם גשר מצטרפין, אלמא משום דלא
מקרבין הוא. מיתבי, היו לו בשני עברי הירדן אילך ואילך
אין מצטרפין, ואין צריך לומר חיצה לארץ וארץ, והא חיצה לארץ
וארץ דכמוקם שיש שם גשר דמי וקתני אין מצטרפין? אלא אמר
רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן היינו טעמא דרבי מאיר אמר קרא
הירדן וגבול הכתוב עשאו גבול בפני עצמו וכו'. כתנאי ו) כי אתם
עוברים את הירדן ארצה כנען, מהלאה לירדן ארץ כנען, ולא הירדן
ארץ כנען, דברי רבי יהודה בן בתירה, רבי שמעון בן יוחאי אומר
הרי הוא אומר מעבר לירדן יריחו, מה יריחו ארץ כנען אף ירדן ארץ
כנען. אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן אין ירדן אלא מכית
יריחו ולמטה, למאי הילכתא? אילמא לגודר, הלך אחר לשון
בני אדם, וכל היכא דקרו ליה ירדן [איתסר ליה], אלא למעשר
בהמה. פירש"י ז"ל דמה דמשיך למעלה מיריחו לאו ירדן הוא, דבטיל
חשיבותיה שמתערב בימים גדולים. ל נ ד ר : כלומר שהגודר מן
הירדן יהא מותר לשנות מיריחו ולמעלה. תניא נמי הכי ירדן יוצא
ממערות פמיים ומהלך בימה של סיבכי ובימה של מבריה ובימה
של סדום והולך ונופל בים הגדול עד שמגיע לפיו של לוייתן שנא'
כייבית ירדן אל פיהו [ואין ירדן אלא מכית יריחו ולמטה]⁽²⁾. אמר
רבי יוחנן למה נקרא שמו ירדן שיורד מן. מסכת מגלה פ"ק
(ו' א') אמר רבי יצחק לשם זו "פניים" ובתרגום: דודי

[1] לפנינו בנמרא לימא כתנאי והוא ט"ס ונס המרש"א מחקו.

[2] לפנינו בנמרא בכורות ליתא זהו אבל הוא כמס' כ"ב ע"ד ב' (ש"א ו"ה).

קב כפתור פרק שביעי ופרח

שלח ידו מן החור ודבר מִיִּדְהוֹזִית עגלא מתכא דשוי ירבעם חיבא בלשם דן דמתקריא פניים. והגרת מימיו הגדה ישרה מצפון לדרום כדרך הגרת רוב מימות העולם, וזה מפני שהצפון יותר גבוה מצד דרום. וכן הזכירו אנשי המחקר בספר אותות השמים מאמר ב', ואף כי דבריהם אינם נשמעים אצלנו, מכל מקום הלכו בזה המקום אחר דברי התורה האמיתית. שנאמר (במדבר י"ג) עלו זו בנגב כלומר בנגב ארץ כנען, שאין ספק שארץ מצרים לנגב אותו נגב הוא ¹. וכן כתב רבי אברהם בפרשת וישב: הבא מפאת צפון העולם לדרומו, הוא י ו ר ד. ואנשי המדות יבינו כי זה אמת. מסכת פרה פ"ח: באר אחאב ומערת פניים כשרה. פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ז²): וירדוף עד דן זו פניים. מחצר עינן שפמה (במדבר י"ד), פירש"י ז"ל שפמה פניים³ שכך תרגם ירושלמי, שפמה נובע הירדן, וכן קורין לו הישמעאלים היום פניים⁴. גרסינן פרק הרואה (ברכות נ"ד א') הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה בו נסים לאבותינו כמקום הזה. ואמרינן בגמרא מנא הני מילי ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגו'. ויש תמה בזה דהא יתרו לא ראה מקום הנס, ואנן "הרואה מקום" תנן, אלא שיש לומר שכיון שראה את ישראל הנצולים מטביעת היאור וים סוף כאלו היה רואה מקום הנס הוא. ת"ר הרואה מעכרות ים ומעכרות הירדן ומעכרות נחל ארנון וכו'; א"כ נראה בפירוש שאין המפרך מכוון עד שיראה בפרט מקום הנס, כמו שהרואה ים סוף לא יברך אם לא ראה מקום שעברו. וכן הרואה הירדן עד שיראה מקום שעברו; והכתוב אומר: והעם עברו כנגד יריחו, וכן נחל ארנון, ומיהו בכל מקום שיראה חלק מן הים ומן הירדן ומן הנחל ראוי לו להזכיר

[1] כלומר אין לאשר שנב זה נגב העולם הוא שהרו איץ ישראל לצפון מצרים הוא.

[2] לפנינו בגמרא פניים וכן הוא בתרגום שה"ש שפומסנת פרה ובספר ר"א שם.

[3] בפירש"י שלפנינו איננו ובתרגום ירושלמי שלפנינו כתיב פניים.

[4] בשפת ערבית אין פ' דגושה ולכן יקראוהו בפניים.

כפתור פרק שביעי ופרח קנא

חסדי השי"ת והשגחתו עלינו ויודה זיטבה כפי כחו. וכן הענין בראותו מקום שהאל יתבודך עשה פלא או נס לקצת נביאים ע"ה כמו בראותו בהר הכרמל מקום שעשה אליהו זכור לטוב המזבח, וראותנו בשונם מקום עליית אלישע ע"ה וכיוצא בהם, ואין ספק כי ענין אליהו זכור לטוב היה פלא וגם לו שהרי המלך היה רודפו, אבל של אלישע היה פלא לו, וגם לבן השונמית לתפלת הנביא ע"ה. ואנחנו הרגלנו לומר בראותנו הירדן כך :

על יד הירדן, אברך אהלל אשבח ואודה שמך
בעד עמך בקעת כים סוף, גבול ארצך שפתו והסוף (1)
הסוף לאליהו חציתו, בו אלישע לא היה חצוף (2)
חצוף זרוע קדשך קדוש ישראל להושיע עם אביון
הטיבה ברצונך את ציון.

על בית שאן : להודיע לבני אדם שהיא ארץ ישראל,
ושהנודר בניזיר יכול לישב בה וכיוצא
בזה בשאר הדינים, איני צריך לבשר אלא לסוסים וגמלים.
אבל מה אעשה הנה היום נמצאים פה עמנו אנשים
מקרוב באו מוחזקים ביודעים מניאים לב נשים ועמי
הארץ לשבת שם, ואומרים להם שאינה ארץ ישראל
במוחלט אלא חוצה לארץ. ואלו אמרו שיש חילוק בחיוב
תבואת ארצה מזולתו החרשתי, על כן להאריך בזה
הוצרכתי להחיות לב נדכאים. כתוב בספר יהושע (י"ז י"א)
ויהי למנשה ביששכר ובאשר בית שאן ובנותיה, וכן (שם י"ז י"ז)
ויאמרו בני יוסף לא ימצא לנו ההר ורכב ברזל בכל הכנעני היושב
בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק זרעאל.
ובספר שופטים בתחלתו (א' כ"ז) ולא הוריש מנשה את בית שאן

[1] מנתו על הירדן שהוא גבול א"י ומסיה, ואותו קורא בשם סוף בשורה שאחריו.

[2] מנתו בו אלישע ברצונו לחצות את הירדן, לא בקש בזכות עצמו דק

אשר : יאיה ה' אלהי אליהו.

קכב כפתור פרק שביעי ופרה

ואת בנותיה. וכספר שמיאל א' (ל"א י') ואת גויתו תקעו בחומת
 בית שן. וכתיב בתריה ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו
 מחומת בית שן. ובסוף הספר (ש"ב כ"א י"ב) וילך דוד ויקח
 את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יבשגלעד
 אשר גנבו אותם מרחוב בית שן. וכדברי הימים א' (ז' כ"ט)
 וע"י בני מנשה בית שאן ובניתיה תענך ובנותיה מגדו ובנותיה.
 מסכת חולין פ"ק (י" ב') העיד רבי יהושע בן זכון (ג) בן חמיו של
 ר"מ לפני ר' על ר"מ שאכל עלה של ירק בבית שאן והתיר רבי
 את בית שאן כולה על ידו, הברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו
 מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהג בו היתר?
 דרש להם מקרא זה: וכתת את נחיש הנחוישת אשר עשה משה.
 איפשר בא אסא ולא בעיר בא יהושפט ולא בערו בא חזקיה ולא
 בערו והלא כל ע"ז שבעולם אסא ויהושפט בערום? אלא מקום
 הניחו לו אבותיו להתגדר בו אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר
 בו. מתקף לה רב יהודה בר שמעון בן פזי, ומי איכא למאן דאמר
 דבית שאן לאו ארץ ישראל היא. והא כתיב ולא הוריש מנשה
 את בית שאן וגו'. אישתמטתיה הא דאמר רבי שמעון בן אליקים
 משום רבי אלעזר בן פדת שאמר משום רבי אלעזר בן שמעון
 הרבה כרכים כבישום עולי מצרים ולא כבישום עולי בבל וקסברי
 קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא והניחום
 כדי שיסמכו עליהם עניים בישביעית. אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא
 והא רבי מאיר עלה בעלמא הוא דאכל? אמר ליה מאגודה הוא
 דאכל ותנן ירק הנאגד משיאגד ושאינו נאגד משימלא את הכלי.
 ודילמא לאו אדעתיה ואכל? השתא בהמתן של צדיקים אין
 הקב"ה מביא תקלה על ידן, צדיקים על עצמן לא כ"ש. דילמא
 עישר עליה ממקום אחר? לא נחשדו חברים לתרום שלא מן
 המוקף. ודילמא נתן עיניו בצד זה ואכל מצד אחר? אמר ליה.

חזי מאן גברא רבה מסהיד עליה.

כפתור פרק שביעי ופרח קכג

בית שאן נזכרת בכמה מקומות בתלמוד המקודש :
 פרק הקורא את המגלה (מגלה כ"ד ב) אין
 מורידין לפני התיבה לא אנשי חיפה ולא אנשי בית
 שאן ולא אנשי מבעונין מפני שקורין לאלפין עיונין.
 מסכת פאה פרק כל הזית (פ"ז מ"א) בשמו שהיה שפכני
 או בישני. פ"י ה"ב הערוך מלת "שפך" מקום ששמו בית
 שאן כמו חיפני ובישני. מסכת ע"ז פרק קמא (י"ב ב)
 ופרק רבי ישמעאל (שם ס' ב) זה היה מעשה בבית שאן.
 ירושלמי פרק בני העיר רבי ברכיה אזל לבי כנישתא
 דבית שאן חזא ההוא גברא משוג ידוי בגורנא דכנישתא
 וכו'. עוד היום הנה היא פה עמנו חרבה ובה שלשה
 היכלות נגד ירושלים. בראשית רבה פ"כ : בכלי פשתן
 הדקים הנאים מבית שאן אם מתפחמים הן קמעא הן
 אוכדין¹ סוף מסכת כתובות (ק"ב א) ת"ר מברכותיה של
 ארץ ישראל בית סאה עושה שבעים כורים. בישיבתה של
 צוען בית סאה עושה שבעים כורים דתניא רבי מאיר
 אומר אני ראיתי בבקעת בית שאן בית סאה עושה
 שבעים כורים. מגלת תענית : ט"ו וי"ז בסיון גלו אנשי בית
 שאן ובקעתה. אף היא יתד רעה לישראל בימי יון²
 ובשגברה יד חשמונאים הגלו אותם, ששמחה היא לפני
 המקום כשהרשעה מסתלקת מן העולם שנאמר ועלו
 מושיעים בהר ציון ואומר ה' ימלוך לעולם ועד ואומר
 יתמו חטאים מן הארץ. ובפרקי דרבי אליעזר פרק י"ז : גמילות
 חסדים למתים מנין אנו למדין ? מאנשי יבש גלעד, כיון שנהרג
 שאול ובניו אמרו אנשי יבש גלעד האיש שהצילנו מתרפת בני
 עמון אין אנו חייבין לגמול לו חסד ? ועמדו כל הגבורים שבהם

[1] לפנינו בראשית רבה שם לא נמצא הסיום אם "מתחמים" כ"ו.

[2] לפנינו במקרא תענית כתיב : גלו אנשי בית שאן ואנשי בקעתא ואף
 הם היו יתד רעה לישראל בימי יונס כלפי הערבים וכו' עיי'ש גזירת מלגת תענית
 יותר נכונה.

קכד כפתור פרק שביעי ופרה

והלכו כל הלילה לחומת בית שן שנאמר וילכו כל הלילה וכו' ¹. אמר (ליה) דוד אין הדבר תלוי כ"א (כתפלה) [כי]. עמד והתפלל לפני הקדוש ברוך הוא [וכו.]. על שאל: אינו שאל שנמשח בשמן המשחה וכו' אתה בארץ והוא בחו"ל! מיד עמד דוד וכנס כל גדולי ישראל ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד וכו' עד שכא לנכול ארץ אחוזתו ירושלים בארץ בנימין שנא: ויסקרו את עצמות שאל ויהונתן בנו (בגבעה) בארץ בנימין [כצלע] בסביבי ירושלים ². ובית שאן, עיניך הרואות הירדן למזרחו כמהלך שעה ישרה; וכל מה שהוא למערב הירדן אין ספק שהוא ארץ ישראל. מסכת נדרים פרק ארבעה נדרים (כ"ב א') עולא במסקיה לארעא דישראל איתלוו תרין חוזאי קם חד שחטיה לחכריה, אמר ליה לעולא יאות עבדית? אמר ליה אין ופרע בית השחיטה, כדאתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה דילמא חזקית ידי עוכרי עבירה? אמר ליה רבי יוחנן ונתן לך ה' לב רגז, בבבל כתיב. אמר ליה ההיא שעתא לא הוה עבר לן ירדנא ³. ירושלמי (שביעית פ"ד) רבי יוסי בר חנינא מנשק לכפוחא דעכו אמר עד דכה היא ארעא ישראל. רבי זעירא עבר ירדנא במנדי ⁴ רבי חייא בר בא מתגלגל בהדא אלוסים דשכריה, רבי חייא רבה מתקל כפייה. רבי חנינא מתקל גושיה. לקיים מה שנאמר כי רצו עבדיך (פי' מנדי) פחד ורתת כדאמרינן פרק הבונה (שבת נ"ד א') מכאן שניתנה תורה במנוד ראש כלומר בזיע וברתתו. פרק המוכר את

[1] פה חסר מאמר שלם וכצ"ל: עוד שם ר' פנחס אימר לאחר [שליש] שנה שנהרס שאל ובניו בארבע נ"י שנים בימי דוד שנה אחר שנה וכו' עד בדקו ולא מצאו. — גם סוף המאמר הנדפס בפנים נלקח בחסר ולכן הוספנו את המלות החסרות בליס. במקומם, ומלבד זה יש שניים רבים בנוסחת המחבר לנוסחת הפרדרא שבדפיסו, יעו"ש.

[2] המלות "בסביבי ירושלים" וכן מלת "ירושלים" אשר בשורה הקודמת הם הוספת המחבר ואינן בסדרא. ובה משמיענו המדבר דבר חדש, כי העיר "צלע" אשר בה קברו את שאל בקבר קיש אביה הנזכרת בשמואל ב' כ"א ירד, אחת היא עם העיר "צלע האלה" הנו ביהושע י"ח כ"ח אשר היתה סמוכה לירושלים כמיש צלע הארץ והיובסי היא ירושלים.

[3] לפנינו במרא הנוסחא משינה הרבה.

[4] לפנינו בירושלמי עבר ירדנה במנדי [פי' במנדי].

כפתור פרק שביעי ופרח קכה

הכפינה (ב"ב ע"ד ב') כי אתא רב דימי אמר רבי : מאי דכתיב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה אלו שבעה ימים וארבעה נהרות שמקיפין ארץ ישראל. אלו הן שבעה ימים : ימה של טבריה וימה של סדום וימה של שחלית וימה של חושלא וימה של סיבכתא וימה של פמיא וים הגדול. ואלו הן ארבעה נהרות : ירדן וירמוך קרמיון ופיגה (1) : מסכת פרה (פ"ח מ"ד) מי קרמיון ופיגה פסולין מפני שהן כמי ביצים. מי הירדן ומי ירמוך פסולין מפני שהן מי תערובות (פי' מי ביצים מי אנמים וכן תרגמו). וה"ב הערוך ז"ל שפי' קרמיון נהר, והוא בדרך דמשק והוא אמנה. פיגה הוא פרפר, יתכן שיהיה זה. ואם כן יקיפו אלו השתי נהרות צד מזרח ארץ ישראל, שהוא מדן לצד חמת. עוד (פרש"י) [פירש] ז"ל ירמוך נהר הוא בדרך דמשק. זה מעיד שלא ראה ירמוך שהרי הוא יורד מהמזרח מגולן בבשן ומתערבין עמו מימי חמי גדר ונכנס לירדן לכמו שעה בצאת הירדן מימה של טבריה. ואם שאמת הוא שכל מי שהולך לדמשק מארץ ישראל שהיא דרומית², בכניסתו בירדן עובר אותו. ולדרום כניסת ירמוך בירדן כחצי שעה. נכנס נחל קישון בירדן, והוא יורד מהמערב מדרום הר תבור. ואין לתמוה ממאי דאמרי' פרק ערבי פסחים (פסחים ק"ח ב') "גרפן נחל קישון והשליכם לים הגדול" וקישון יורד לירדן³ והירדן לימה של סדום? הא אמרינן לעיל צד ק"ט והולך ונופל לים הגדול. מסכת יו"ט פ"ק (ה' א') ומס' מעשר שני (פ"ה מ"ב) כרם רבעי הולך לירושלם מהלך יום לכל צד ואיזה

[1] על אדות הנוסחאות השונות של שמות הימים והנהרות כדנדל ומקומם, עירבסקי הספר.

[2] ר"ל : מהחלק הדרומי של ארץ ישראל.

[3] נחל קישון איננו ניפל לירדן ק"א לים הגדול, והמחבר קרא בשם נחל קישון, לפי הניראה, את הנחל "נלוט" (עין הרוד) היוצא בקבת נחל קישון ונופל בירדן, ולכן יצדקו דברי הגמרא כשזוטם.

קבו כפתור פרק שביעי ופרח

תחומה אילת מן הירדן, עקרבת 1) מן הצפון, ליד מן
 מן המערב והירדן מן המזרח. תוספתא מסכת מנחות
 פרק ו' כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו בחלה
 ובערלה ובחרש. הגיע ששה עשר בניסן נתחייבו בעומר.
 מסכת עירובין פרק עושין פסין (י"ט א') גן עדן, אמר ר'
 שמעון בן לקיש אם בארץ ישראל היא בית שאן פתחה,
 אם בערבייה היא בית גרם, אם בין הנהרות היא דורמסקינין
 פתחה 2). דורמסקינין הוא דמשק, מפי מה"ר ברוך ז"ל.
 אחר כן מצאתי בספרי (פ' דברים) רבי (יהודה) [יוסי] בן
 דורמסקית שאומר על עצמו שהוא מדמשק, זכרנוה פרק
 שלפני זה. ושם נקראת אמו דורמסקית על שם דמשק
 כמו שונמית על שם שונם. ובית גרם חקתי עליו והוא
 למזרח עזה ביושר, לכמו יום וחצי, וקורין לו מגדל גרם
 בגימ"ל רפה וריש בלועה, ושם עין ריצה והולכת והוא
 מקום הערביים. תוספתא מסכת ב"ק סוף פרק ח' רבי שמעון
 בן יוחאי אומר הרי הוא אומר כי אתם עיכרים את הירדן ארצה
 כנען כיון שאתם עיכרים את הירדן הרי אתם כארץ כנען ורבי
 אליעזר בר' יוסי אומר תחומי ארץ ישראל שנכתובים גידונים
 כארץ ישראל ורבי אליעזר דהכא קאי כר' שמעון בן יוחאי דגמרין
 דאמר אף הירדן ארץ כנען, ירושלמי מסכת סוטה פרק אלו
 נאמרין אמר רבי שמעון בן לקיש בירדן קבלו עליהם הנסתרות
 אמר להם יהושע אם אין אתם מקבלים הנסתרות המים שוטפים
 לכם אמר רבי סימון בר זבדי ויאות תדע לך שעכץ חטא ורוב
 סנהדרין נפלו בעי. אמר רבי לוי ביבנה הותרה הרצועה בת קול
 אמרה אין לכם עסק בנסתרות (כלומר שמעבירות שבסתר אינם
 עריבים זה לזה). מסכת יבמות פרק הערל (ע"א ב') בעשרה בניסן

[1] כן הוא בכל המשניות דפוסים ישנים אבל בדפוסים החדשים בטעות
 נעקבה" ועין דקדוקי סופרים.
 [2] כ"ה בשים כתיב מיכען אבל לפנינו כנמי דומסקינין ועין ד"ס.

כפתור פרק שביעי ופרח קבו

עברו את הירדן ולא מלו בו כיום משום חילשא דאורחא אלא
 בחד סר. כתב רש"י ז"ל פרישת שופטים (דברים י"ח ב') משה
 הנחיל לראובן גר וחצי שבט המנשה. ויהושע הנחיל ליהודה
 ואפרים וחצי שבט מנשה ושבעה אחרים נטלו מאליהם אחר
 מות יהושע. הרי שבית שאן מכבוש יהושע. וקרוב אני
 לומר שהוא מוקף חומה מימות יהושע בן נון שהרי
 חכמים קראוהו כרך באמרם עליו (חולין ז' א') הרבה
 כרכים כבשוה עולי מצרים, וכרך לעולם הוא מוקף חומה.
 וכדאיתא במגלה (ב' ב'); ועוד שהכתוב מזכיר לו חומה,
 ואפילו הכי לא קדשוהו בשניה. — ומהקן מתקלא דסוף
 מסכת כתובות (ק"ב א') הוא בשאר צדדי ארץ ישראל
 לא מצד הירדן. — תוספתא מסכת פרה סוף פרק ח' לא
 יטול אדם מי חמאת ואפר חמאת ויהי רוכב על גבי חבירו או
 על גבי בהמה מקום שאין רגליו נוגעות בארץ אבל מעבירו הוא
 בגשר. אחד הירדן ואחד כל הנהרות. חנניה בן עקביה אומר לא
 אמרו אלא בירדן בלבד.

ומה שרדפתי אחר זאת החקירה לא מפני שזכני האל
 ית' לשבת בה לבד, אלא שלא למעט נבול נחלתינו
 ממיעוט ידיעה ומרצון. ושלא להקל במצותיה. ולאחר
 זמן מרובה באו הנה האנשים ההם וחזרו בהם. ומה שאני
 משים לפני בית שאן כנקודת הענולה להוציא ממנה
 ההוראה אל כל המקומות מפני שהיא באמצע ארץ
 ישראל בקירוב שהרי היא דרומית לטבריה שהיא בטבריה
 של ארץ ישראל כחצי יום.

וכן מזה הטעם בעצמו רדפתי אחר זכות עיר אחת
 הסמוכה לליד ושמה רמלה קודם שאחפש בנבולי
 הארץ כי הוציאו גם כן עליה דבה. וזה שלצפונה לוד
 כאלף וחמש מאות אמה בקירוב, למזרחה נוב עיר הכהנים
 לכמו שתי שעות. לדרומה יבנה לכמו שעה ישרה,
 למערבה בתוך תחום שלה צריפין, וכן קורין לה צ'רפאן.

קכח כפתור פרק שביעי ופרח

ואמרי מסכת מנחות פרק רבי ישמעאל (ס"ד ב') על העומר מעשה שבא מנינת צריפין¹) והעומר אינו בא אלא מן הארץ. וכדאיתא פרק כל הקרבנות (שם פ"ג ב"ז). תוספתא מסכת סוטה פרק ז' מעשה ברי' יוחנן בן ברוקה, ורי' אלעזר חסמא שבאו מיבנה ללוד והקבילו פני רבי יהושע בפקעין. לפי זה הענין יהיה פקיעין למערב צריפין²) אם לא נטו הדרך. ומה שהזכירו מסכת גיטין ברישא (כ"א א') אפילו מכפר לודים ללוד, אותו כפר יהיה מערבי צפוני ללוד. אחר כן הייתי ללוד ושאלתי על כפר לודים אמרו אין הנה אלא "כפר לובין" והבית דגושה. הלכתי שם ומצאתיו [מכוון] אל המקום שכתבנו והוא מערבי צפוני ללוד כשתי שעות, עם שכל זה אינו צריך ולפי מה שנבאר עדיין כנ"ה מגבולי הארץ.

מצאתי בספר בטולמיום שמוזכיר ארכי העיירות ורחבן. ביניהם, אלרמלה³) ארכה ס"ה רחבה ל"ב שוה לירושלם ברוחב ומערכית מירושלם מ' ראשוני מעלה לבד. ובניה ובין ירושלם יום והישמעאלים קורין לה פליסטין ובני עמנו קורין לה גת זכרונה פרק י"ב. אשקלון ועזה כבר ידעת שהם מכבוש יהושע שכן כתיב (שופטים א' י"ח) וילכוד יהודה את עזה ואת גבולה [ו]את

1) כנמרא שלסנינו הנירסא ינגות צריפין. וכן הוא גם בירושלמי (שקלים ס"ה ה"ב) וסיסיר המעשה המיבא בבבלי וירושלמי מההוא אילס דהוה יתיב חר' ידיה על ננ וחרא ידיה על צריפין וכו'. מוכיח אמת הנירסא הזאת. והכספר צרפנד נודע גם עד היום.

2) נוסחא מוטעת נודמנה לפני המחבר ובהתוספתא שלנו הנוסחא "והקבילו פני רי' יהושע מספיעין, וספיעין נודעת גם עד היום. והיא בארץ הנליל בין צפת ועכו (החוקה כשש שעות מהראשונה וכשמונה שעות מהאחרונה) ובה עד היום ישוב מאחינו עובדי אדמה מזמן קדום.

3) אלרמלה הנזכרת בבטולמיום איננה העיר רמלה אשר בארץ ישראל כדעת המחברו כ"א עיר רמלה אשר באמצעים כי הראשונה נבנתה בשנת ד"א ת"ו מאת השולטאן סליטאן עבד אלמלקי כחמש מאות שנה אהרי מות בטולמיום.

כפתור פרק שביעי ופרח קבט

אשקלון ואת גבולה. תוספתא מסכת אהלות פ' י"ח עיירות המובלעות בארץ ישראל כגון סוסייתא וחברותיה אשקלון וחברותיה אף על פי שפטרות מן המעשרות ומן השביעית¹ אין בהם משום ארץ העמים. פרק בן סורר (סנהדרין ע"א א') ותוספתא מסכת נגעים פרק ו' רבי אלעזר ב"ד שמעון [אומר] מקום היה בתחום עזה והיו קורין לו חורבתא סגירתא². ונגעי בתים אינם אלא בארץ ישראל דארץ אחוזתכם כתוב בה. ומתני' מסכת נגעים פרק י"ב מ"ד ירושלם וחויץ לארץ אינם מטמאין בנגעים.

וכן נמצא לרבותינו ז"ל מחפשים המקומות והעיירות לתועלת. כדא"י מס' גיטין פרק מי שאחזו (עו"א א') למימרא דאנטיפרס בגליל הוה יתבה? ורמינהו אנטיפרס ביחודה וכפר עותני בגליל. וכן נמי ריש ההוא מסכתא (ז' א') מאי דכתיב וקינה ודימונה ועדעדה אמר ליה מתיבתא³ דארעא דישראל קא חשיב. וכן פרק גערה שנתפתתה (כתובות ג"ב ב') ואת תהי יתבה בביתי ומיתזנא

[1] כתב ע"ז הנאון יעב"ץ כמוד וקציעה חלק ב': דף י"ד ב'. גם בעל הכפתור לא עמד על תוכן הדבר וזרשו כי ודאי אם יש לישראל קרקע בבית שאן והדומה לה. לא יפטר ממעשר של תורה עכ"פ לעצמו ולרעתו טעמא דשרייתה הוא רק לפירות שהובאו משם לירושלם שסתמן רובן של גוים דאית ביה תרתו שהם מקרקע של גוי וגם לקוח הן אבל פירות עוהי לישראל בעל הקרקע עצמה הוא דמחויב או דאורייתא או דרבנן וסדרותא דטהרי"ט בשרותא אהני רק לפירות שהובאו משם כו' ולא כמהר"ט דכתרא מחתא מחתינהו (הרצ"ה ח"ט).

[2] כתב ע"ז הנאון מהר"י מראני סימן מ"ז דף מ"ט ב': שאין מזה ראיה, דהא דקורין לה חורבתא סגירתא שמה מומן בית ראשון היתה אהיו צריכין לזוהר מטומאת אבנים כו' ועוד שמה מוסלג טענה טובא הו' וקרו לה תחום עוה, אבל בתחום עצמו אפשר שהוא רשות אחרת, וכההוא דפרי"ו (וב"ב פרק יש נוטלין קב"ב א') אם זבולין עולה תחום עכו עולה עמו. ועכו עצמה אינו של זבולין אלא תחומה בלבד, עכ"ל. — וכתב עליו בעל מור וקציעה חלק ב' דף י"ד א' שדברי בעל כפ"ס כאן נכונים וראיה נכונה הוא, ותירוצו הא' הוא לחובתו וסתירתו. דאם איתא דרין חויץ לארץ הו' ליה, הא בלאו הכי הוא טמאה כדין ארץ העמים וכהנים הם מזהרים בטמאה זו ולא הו' צריכים לאודעי טומאת ההוא סגירתא. גם על התירוץ הב' האריך לסתור ע"ש (רצ"ה ח"ט).

[3] כלומר ישיבות. ולפינו בנימרא מיתזנא פירוש ערים.

קל כפתור פרק שביעי ופרח

מנכסי כל ימי טיגר אלמנותיך בביתי חייב שהוא תנאי בית דין, כך היו אנשי ירושלם כותבין, ואנשי גליל כותבין כאנשי ירושלם. וביהודה היו כותבין עד שירצו היררשים ליתן לה כתובתה, לפיכך אם רצו היררשים (ליתן) (נותנין)¹ לה כתובתה ופוטרין אותה. איתמר (שם נ"ד א') רב אמר הלכה כאנשי יהודה ושמואל אמר הלכה כאנשי גליל, בכל וכל פרוורה² נהוג כרב, נהרדעא וכל פרוורה נהוג כשמואל. ועד היכא נהרדעא? עד היכא דסני קבא דנהרדעא, והלכה כשמואל. ואם לממונא כך, כל שכן לאיסורא.

וכמה כיוצא בזה, ומפיהן אנו חיים ועוד דמדירה דמצוה היא. **על טבריה**: אין ספק שהיתה עיר גדולה לאלהים כאמרם מסכת ברכות פ"ק (ח' א') רב אמי ורב אסי אף על גב דהוה להו תליסר בי כנישתא בטבריה לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו יתבי וגרסי. והר"ם ז"ל כתב(ה' תפלה פ"ח) ובעשרה. ירושלמי פרק אלו מציאות יהודה ברבי אזל לכנשתא אזול סנדלוי; אמר אלולי לא אזלית לכנשתא לא אזלון סנדלוי. מזה יראה שמנהגם היה כמנהג ארצות הללו שמניחין מנעליהם בפתח בית הכנסת בחוץ לא כמנהג הלועזים. גם מזה יראה שהתפלה בכל מקום, כשהיא בכונה, היא טובה ומקובלת. והנה נמצא, רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה, וכשהיה מתפלל בינו ובין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת (ברכות ל"א א'), אמרינן סוף מסכת סוטה (מ"ט א') ואלא עלמא על מה מקיים? אקדושא דסדרא ואיהא שמיה רבה מכרך דאגדתא, שני ארץ עיפחה כמו אוסל צלמות ולא סדרים הא יש סדרים אינה כמו אוסל³, פרשיי ז"ל אקדושא דסדרא סדר קדושה שלא תקנהו אלא שיהיו כל

[1] כן הוא בכ"י הרצ"ה ח"ט.

[2] לשנינו בנמרא וכל פרוודהו וכן לקמן.

[3] לשנינו בנמרא הא יש סדרים תוסיע מאוסל.

כפתור פרק שביעי ופרח קלא

ישראל עוסקים בתורה בכל יום דבר מועט שאומר קריאתו ותרגומה, והם כעוסקין בתורה ויש כאן תלמוד תורה וקדושת השם, וכן היא שמיה רבא שעונין אחר ההגדה, שהדורש דורש ברבים. בכל שבת היו נוהגין כן, וישם היו נקבצים כל העם לשמוע לפי שאינו יום מלאכה, ויש כאן תורה וקדוש השם. ס ד ר י ס. סדר פרשיות עד כאן. וכל שכן אם היה שם תורה. וכדאמרינן (ברכות ח' א') אוהב ה' שערי ציון וגו', אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות, דאמר רב חנינא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד. וכל זה כשאין בית הכנסת בעירו שלא יקרא שכן רע. וכדאיתא פרק מאימתי קורין ופרק בני העיר (מגילה כ"ו ב') מבי כנישתא לכי רבנן שרי, מבי רבנן לכי כנישתא אסור. והכי הילכתא דאמר רבי יהושע בן לוי (שם כ"ז א') בית הכנסת מותר לעשותו בית המדרש דאלמא בית המדרש עדיף, וכן פסק הר"ף ז"ל. עוד ירושלמי פרק איזהו נשך (ב"מ פ"ה ה"ה) כל העיירות הסמוכות לטבריה כיון שיצא שער של טבריה פוסקין. עוד ירושלמי פרק השוכר את הפועלים (שם פ"ז ה"א) בני טבריה לא משכימין ולא מעריבין, בני בית מעון משכימין ומעריבין. ירושלמי מסכת פסחים פרק מקום שנהגו (פסחים פ"ד ה"א) חרמי טבריה, גרוסי צפורי, רשושי עכו נהגו שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד. איבעיא להו גלו ממקום אל מקום ובקשו לחזור בהם, יבא כהדא [דאמר ר' בא] בני מיישא קבילו עליהון שלא לפרש בים הגדול, אתון ושאלון לרבי (אליה) [אמרינן ליה] אבותינו נהגו שלא לפרש בים הגדול מה אנו? אמר (ליה) [להם] מכיון שנהגו אבותיכם בו איסור אל תישנו ממנהג אבותיכם נוחי נפש. ומכל מקום מסתברא ככיצא בזה אם אין איסור בדבר, נשאלין לחכם ומתירין להם. וכמו שאמר שם הירושלמי: ואין אדם נשאל על נדרו? והשיבותמן מי שנדר נשאל, ברם הכא אבותיכם נדרו, ומקשי כל שכן יהו מותרין, ואמר רבי חנניה לא מן הדא אלא מן הדא. רבי (אליה) תלמידיה דרבי [יהודה] הוה ורבי יהודה אמר אסור לפרש

קלב כפתור פרק שביעי זפרח

ביום הגדול. נמרון סוף פרק מי ישפך את זיתיו (מ"ק י"ג ב') רבי יוסי אומר צדי עכו (חששי')⁽¹⁾ [רשומי] צפורי הן החמירו על עצמן. ומיהו הא דאין מפרשין ביום הגדול, כתב הרשב"א ז"ל בפרק יציאות השבת: ועכשיו נהגו להפליג בערב שבת ולא ידעתי למה סמכו, וכן גדולי ישראל עושין כן ולא נגלה לי טעמן עד כאן. תוספתא מסכת סוכה פרק ג' ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה, זה ימה של סדום. וירדו אל הערבה. זה ימה של טבריה. ובאו הימה זהו הים הגדול. וכן הוא מסכת שקלים (ירושלמי ס"ו ה"ג). מסכת בבא קמא פרק מרובה (פ"א ב') ומחבין בימה של טבריה ובלבד שלא יפרוס קלע ויעמיד הספינה. ירושלמי פרק המוכר את הספינה: ורועים בחורשים אפילו שבטו של יהודה אצל שבטו של נפתלי ונותנין לנפתלי מלא החבל לדרומו של ים דכתיב ים ודרום ירשה דכרי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר ים זה של סמכו ודרום זה ימה של טבריה. פרק מרובה (ב"ק פ"א ב') ובתוספתא מסכת ב"ק פרק ח' מפרש החבל מהו. ולמה אין השבטים צדין בימה של טבריה מפני שהיא של נפתלי, ולא עוד אלא שניתן לו מלא חבלים של חרם לדרומה של ים שנאמר ים ודרום ירשה, ובנמרון: מלא חבל חרם והוא כאלו אמר מלא חבל של מצודה למשוך רשתו. כטעם (קהלת ח' כ"ו) מצודות וחרמים. מסכת מגלה פ"ק (י' א') רקת⁽²⁾ זו טבריה ולמה נק' שמה רקת משום דמדליא כרקתא דנהרא, כי שכיב אינייש להכא ספדי ליה התם גדול בששך ושם לו ברקת וכי מסקי

[1] הרצ"ה ח"ט הניה בהירושלמי שמוכא למעלה בדברו המחבר ירושמי במקום ירושמי עמי נירסת הדפוס. (ועל מלת "ירושמי" המוכא מה לא העיר כלל) אולם אין צורך בזה. וכבר העיר הרב בעל הערוך השלם כי במשניות דפוס נאפולי, דנוא. וויניציא ועוד, ובש"ס כתלי מינכען הנירסא ירושמי, וכיה נם בתשד"ג שערו תשובה ס"ס רט"ו ובהלי חוד"ט להר"ן גיאת עד כ"ב ובכה"ג, אך הוראת שתייהן אחת היא. והוא המשבין תכונא לחלקים. אולם הנירסה "ירושמי" היא בליים טיפו כי איננה נאצי בשום מקום. [2] חסיון הנכר יש מה וכיה בנמרא חטת: זו טבריה וכ"ו רקת זו צפורי ולמה נקרא שמה רקת וכ"ו והא כי שכיב כ"ו.

כפתור פרק שביעי ופרח קלג

אֲרוֹנָא לְהֵתָם אֲמַרִי לִיהֵ כְּחֵי אֹהֲבֵי שְׂרִידִים יוֹשְׁבֵי רֶקֶת צֵאוּ וּקְבִילוּ
הַרוֹגֵי עֵמֶק, אֲלֵא אֲמַר רַבָּא חֲמַת זֹו [חֲמִי] גַּדְרֵי רֶקֶת. זֹו מְבַרֵּיה כְּנֶרֶת
זֹו גְנוֹסֵר וְלִמָּה נִקְרָא שְׂמָה רֶקֶת שְׂאֵפִילוּ רִיקְנִין שְׁבַה מְלָאִים
מִצְוֹת כְּרִמּוֹן. רַבִּי יְרֵמְיָה אֹמֵר רֶקֶת שְׂמָה וְלִמָּה נִקְרָא שְׂמָה מְבַרֵּיה
שְׂיוֹשְׁבַת בְּמִיכּוּרָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְרַבָּא אֲמַר רֶקֶת שְׂמָה וְלִמָּה
נִקְרָא שְׂמָה מְבַרֵּיה שְׂמֹובָה רֵאִיִּתָּהּ. פִּירְשֵׁי ז"ל¹) שֵׁישׁ לָהּ אֹוִיר
יָפֵה, וּפִי' אֹוֲהֲבֵי שְׂרִידִים אֹוֲהֲבֵי תַלְמִידֵי חֲכָמִים יוֹשְׁבֵי בֵּית הַמְּדַרְשׁ
שֶׁל מְבַרֵּיה. — שֶׁשֶּׁךְ הוּא כְּבַל לְשׁוֹן הַמְּקָרָא וְכֵן הוּא כֹּא"ת ב"ש. מִסְכַּת
עֲבוּדָה זֶרֶה פ"ק (י' א') אֲנִמּוֹנִינוּס הִיָּה מְתִיעֵץ עִם רַבִּינוּ הַקְּדוּשׁ
דְּלַעֲבִיד מְבַרֵּיה קִלְנִיה כְּלוֹמֵר בַּת חוּרִין שְׂיוֹשְׁבִיה לֹא יִתְּנוּ מַס. —
מַעֲוֹן הוּא לְמַעַרְבּוֹ כְּאַלְפִים אֲמָה. יְרוּשְׁלַמִי מִסְכַּת סוּטָה פ"ק
(ה"ו), כְּתוּב אַחַד אֹמֵר וַיֵּרֵד שְׂמִשְׁכוֹן תַּמְנָתָה וְכָתִיב הִנֵּה חֲמִיךְ עוֹלָה
תַּמְנָתָה, אֵיבּוֹ בַר נַגְרִי אֲמַר כִּגּוֹן הָרָא בֵּית מַעֲוֹן, דְּנַחְתִּין לָהּ
מִפְּלוּגְתָּא וְסַלְקִין לָהּ מִמְּבַרֵּיה.

על חמי מבריה אם מותר לרחוץ בהם בשבת : גרסינן פרק
כירה (שבת מ' א') אמר ר' שמעון בן פוי

אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא : בתחלה היו רוחצין בחמין
שהחמו מערב שבת התחילו הבלנין להחם חמין בשבת אסרו
להם החמין (וכו') והתירו להם חמי מבריה ועדיין היו רוחצין בחמי
האור ואומרים בחמי מבריה רחצנו; אסרו להם חמי מבריה והתירו
להם את הצונק, ראו שאין הדבר עומד, התירו להם חמי מבריה,
וזיעה במקומה עומדת כלומר באיסורה. גרסינן פרק החכית (שם
קמ"ז א') הרוחץ במערה או במי מבריה ומסתפג אפילו בעשר
אלונטיות וכו'. קתני מי מערה דומיא דמי מבריה מה מי מבריה
חמין אף מי מערה חמין, הרוחץ דיעבר אין לכתחלה לא. וכתב
הרב אלפאסי ז"ל ואי קשיא לך הא דגרסינן פרק שמונה שרצים
(שם ק"ט א') ת"ד רוחצין במי גדר וכמי חמתן וכמי מבריה, וגרסינן
פרק כירה (שם מ' א') ראו שאין הדבר עומד התירו להם חמי

[1] לפנינו בפירשיו לא נמצא זה.

קלד כפתור פרק שביעי ופרח

טבריה, וזיעה במקומה עומדת, דשמע מינה דמותר לרוחין בחמי
 טבריה לכתחלה, והכא קאמרינן: הרוחין די עבד אין לכתחלה לא?
 לאו אמרי טבריה אמר אלא אמרי מערה קאמר, והא דקתני למי
 טבריה גבי מערה לגלויי עליה דמי מערה חמין נינהו הוא דקתני
 לה אבל מי טבריה מותר לרוחין בה ואפילו לכתחלה, ומי מערה
 מאי מעמא לא שרו לכתחלה, משום דמי מערה מיטללא, כדאמרינן
 פרק שוור שנפח (ב"ק נ' ב') מערה מרבעה ומיטללא נפיש הכלא
 דידהו ואתו לידי זיעה, ומשום הכי לא שרי לכתחלה, עד כאן.
 הרי שחמי טבריה ודדמי להו מותר לרוחין בהם בשבת
 לכתחלה, וכן נמי פסק ה"ב התרומה ז"ל ואין אחד
 מהם ז"ל שהזכיר הא דאשתהי הא דלא אשתהי, דתניא
 (שבת ק"ט ב') רוחצין במי טבריה ובמי משרה וכימה של סדום
 אע"פ שיש חמטין בראשו, בד"א שלא נשתהה אבל נשתהה אסור
 והרי"ף ז"ל לא הביאה, תוספתא מסכת שבת פרק י"ו וכן היה
 רשב"ג אומר: אם היו רגליו מלוכלכות במיט וכצוואה מגרדין במגרדת
 כדי שלא יטנפו את כליו. הרוחין בחמי טבריה לא יולפו עליו
 אחרים אבל מזלף הוא על ידי עצמו, רבי שמעון בן אלעזר אומר
 אף הוא לא יזלף על ידי עצמו מפני שמרבה הכל ומכבד את
 הקרקע אבל דוחץ כדרכו ועולה, וכן תמצא בארץ אנדרלום
 עיר גבורים גאוני עולם ושמה ברצלונה וסמוך לה חמי
 בראשית ולכתחלה רוחצין בהם בשבת, וכן כתב ה"ב
 עבודת הקודש ז"ל: רוחין אדם בחמי טבריה בשבת
 ואין צריך לומר ביר"ט, עד כאן. פרק כיצד משתתפין (עירובין
 פ"ז ב') שלשה דברים התיר להם רבי חנינא בן עקיבא לאנשי
 טבריה שיהיו ממלאין מים מגושרא בשבת וטומנין בעצה
 ומסתפנין באלונתית.

על נטילת ידים בחמי טבריה: גרסינן פרק כל הבשר (חולין ק"ה
 א') אמר רב אידי בר אבין אמר רבי יצחק בר אישאי, מים
 ראשונים מצוה, מים אחרונים חובה, מתיבי מים ראשונים
 ואחרונים חובה ואמצעיים רשות? מצוה לגבי רשות חובה קרי ליה.

כפתור פרק שביעי ופרח קלה

גופא, מים ראשונים ואחרונים חוכא ואמצעיים רשות, ראשונים, נוטלים בין בכלי בין על גבי קרקע, אחרונים אין נוטלים אלא בכלי, ואמרי לה אין נוטלים על גבי קרקע מפני שרוח רעה שורה עליהם, איכא ביניהו קינסא כלומר עץ. מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן, מים אחרונים אין נוטלין אלא בצונן אבל בחמין לא, מפני שהחמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא, ודוקא חמין שהיד סולדת בהם, אבל חמין שאין היד סולדת בהם לית לן בה, ומסכת ברכות פ' אלו דברים¹ איתמר חמי האור חזקיה אמר אין נוטלין מהם לידים וגו'. חמי טבריה, חזקיה אמר אין נוטלין מהם לידים ורבי יוחנן אמר נוטלין מהם לידים. כל גופו טובל בהם, ידיו לא כל שכן. אמר רב ספא במקומן כולי עלמא לא פליגי דשרי למשקל מינייהו; במנא, כולי עלמא לא פליגי דאסור, כי פליגי דפסיק מינייהו בכת בירתא, חזקיה סבר גזרינן בת בירתא אטו מנא, ורבי יוחנן סבר לא גזרינן, והרב אלפאסי ז"ל פסק בחמי האור כר' יוחנן וכחמי טבריה כחזקיה. וכתב הר"ז הלוי ז"ל פרק כל הבשר: ומה שפסק הרב אלפאסי ז"ל כחמי טבריה כחזקיה (במסכת ברכות פרק אלו דברים), לא נראה לי הדבר כן וכו' עד ואנן השתא קיימא לן כרבי יוחנן בחמי האור ממנהגן של גדולי גליל; וקיימא לן כלישנא בתרא דאמרינן בגמרא מכלל דהראשונים אע"פ שהיד סולדת מותר, הילכך כל חמי טבריה נוטלין מהם לידים ואפילו בכת בירתא ואפילו במנא, ותו לא מירי, ורש"י ז"ל הפריש בין חמי האור לחמי טבריא ואמר כי אלו לא היה להם שעת הכושר, ואין זה נכון בעיני, ע"כ. וכתב עליו הראב"ד ז"ל: אמר אברהם, זה המחבר למה לא הבין מה בין חמי האור לחמי טבריה, וכי סבור הוא כי בשביל החמימות היה חזקיה פוסלן כמו שפסל בחמי האור, ושתי מחלוקות למה, ואם

[1] אינו שם בגמרא כ"א במסכת חולין (ק"ו א') דק הרי"ף הביא זה במסכת

ברכות שם (רצ"ה ה"ט) והמחבר מעתיק סה את נוסחת הרי"ף.

קלו כפתור פרק שביעי ופרח

יאמר להודיעך כחו דחזקיה דאפילו בחמי האור שהיה להם מתחלה שעת הכושר פוסל, א"כ ליקדמה לפלוגתא דחמי טבריה ברישא. ועוד היכא דפסקינהו במנא והלכה חמימות, אמאי לא הדרי לכשרותן, אלא הרוצה ללמוד יכא וילמוד כי אין פסלות חמי טבריה בשביל חמימות אלא בשביל מרידות שבהם שאין הבהמה שותה מהן. וזה שמעתי מפי החכם רבי עמרם איש ארץ ישראל; אבל במקומן ודאי נוטלין שהרי כל גופו טובל בהם; ולא נחלקו אלא דפסקינהו בבת כירתא ולא כשיעור מבילה, חזקיה גזר אמו כלים ורבי יוחנן לא גזר והלכה כחזקיה בהא, ע"כ.

עוד (תוספתא ב"ט פ"ו) אין פוסקין לא על האפרוחים ולא על הפרגיות ולא על הדגים שבטבריא ולא על חבילי קש אבל פוסקין על הצפרים ועל הדגים שבשאר ארצות ועל חבילי עצים. זה הכלל כל שיש לו גורן קוצץ עמו כשער הגורן וכל שאין לו גורן ידוע קוצץ עמו כשער שירצה ¹ וכן אסרו ז"ל להטמין בשבת את החמין בחמי טבריא משום דתולדת האור הוא דקא חלפא אפיתחא דגיהנם. וכן פ' כל שעה (פסחים מ"א א') אמר רב חסדא המכשל בחמי טבריא בשבת פטור, פסח שבשלו בחמי טבריה חייב, מאי שנא שבת דלאו תולדת איש הוא, פסח גמי לאו תולדת איש הוא, אמר רבאן מאי חייב גמי דקתני, דקא עבר משום צלי איש. ואמרינן פרק כירה (שבת מ' ב') אמר רב אבינא שמע מינה המכשל בחמי טבריה בשבת חייב, ומקשי מהא דרב חסדא דאמר פטור, ומשני מאי חייב גמי דקאמר, מבת מרדות דרבנן, דפטור אבל אסור הכי דיניה, ורבינא ורב חסדא לא פליגי. וא"כ חייב סתמא הוא מלקות. — [עוד] אמרו, רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרויהו איוב מעולי הגולה היה ובית מדרשו בטבריה היה, וכדאיתא פרק השותפין שרצו (ב"ב ט"ז א'), טבריה הוא מקום רבי חייא בר אבא, ולוד מקום רבי יהושע בן לוי, וכדאיתא מההיא דאיכה רבתי רבי חייא אזל ללוד ואיתקבל גבי רבי יהושע

[1] לפנינו בתוספתא במעות כל שעה שירצה.

כפתור פרק שביעי ופרח קלוז

בן לוי, בתר יומין אזל רבי יהושע בן לוי למכריה איתקבל גבי רבי חייא בר אבא. רש"י ז"ל בפ"י צפניה (א' י"א) הביא מדרש אגדה : משער הדגים, זו עכו שנתונה על דגי הים, מן המשנה, זו לוד שהיה משנה לירושלם, מהנבעות, זו צפורי שיושבת בראשי ההרים [כצפור], יושבי המכתש, זו מכריה שעמוקה היא מכל ארץ ישראל. וכן במכריה ישנים קהל גדול מן הצדיקים והחסידים וגרי הצדק ומכללם רבי עקיבא וארבעה ועשרים אלף תלמידיו שמתו מפסח ועד עצרת שלא נהגו כבוד זה לזה. ובדאמרי' פרק הבא על יבמתו (ס"ב ב') אמרו, שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לרבי עקיבא מנכת ועד אנטיסטרס וכלן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמם עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם. רבי יהודה ורבי מאיר ור' יוסי ור' שמעון ורבי אלעזר בן שמעון הן העמידו תורה באותה שעה. תאנא וכולן מתו מפסח ועד עצרת וכלן מתו במיתה גדולה¹ מאי היא אסקרא. מה ששנינו סוף פרק האשה רכה (יבמות צ"ו ב') שמע רבי חייא איקפד, על לגבי רבי אמי ורבי אסי, אמרו לו לא כך היה מעשה בבית הכנסת של מכריה בננר שיש בראשו גלוסתרא שנחלקו בו רבי אלעזר ורבי יוסי עד שקרעו ספר תורה בחמתן, קרעו ס"ה, אלא עד שנקרע, והיה שם רבי יוסי בן קסמא, אמר, תמה אני אם לא יהיה בית הכנסת זה בית ע"ה. — היה נראה שהוא המקום הנרשם היום שהיה שם ע"ה, והוא ברנל ההר צפוני לציון (אמר) רבי ירמיה כמטחוי קשת נגד מעון². ועוד היום הערלים טועים בכוא צרה להם שם, סבורים זהו מקומן. — ועליהם ככל העולם כלו כל ישראל מתאכלים מדי שנה בשנה עד לי"ג בעומר. ונהגו שלא לקדש ושלא לכנוס ממנהג אבלות, לא מחמת איסור, ומיהו אם קפץ וכנס אין קונסין אותו.

[1] בנמרא שלפנינו כתוב "מתו במיתה רעה".

[2] מלת "אמר" נוספה בטעות מאחד המעתיקים או המניח של הרמב"ם הראשון אשר לא ידע לכוין את היחס שבמלות "ציון" ל"ירמיה". ובזאת המחבר היא על ציון (קבר) ירמיה אשר הוא סמוך למכריה אצל המדחצאית החמין, וקברו נודע גם עד היום.

קלח כפתור פרק שביעי ופרח

ואם נשאל אין מתירין לו¹, וכן כתב רש"י ז"ל בספר איסור והיתר שלו. — במדרשו, שתחיית המתים יקדם בטבריה ארבעים שנה. ברוך ה' יודע העתידות. מסכת ראש השנה (ל"א א') אמר רבי יהודה בר אידי אמר רבי יוחנן עשר מסעות נסעה שכינה מקראי, וכנגדן גלתה סנהדרין מגמרא. עשר מסעות נסעה שכינה מקראי : מכפורת לכרוב ומכרוב למפתן וממפתן לחצר ומחצר למזבח וממזבח לגג ומגג לחומה ומחומה לעיר ומעיר להר ומהר למדבר וממדבר עלתה לה וישבה במקומה שנאמר אלכה ואשובה אל מקומי. מכפורת לכרוב מנא לן דכתיב ונועדתי לך שש ודברתי אתך מעל הכפורת. מכפורת לכרוב דכתיב וירכב על כרוב ויעף. מכרוב למפתן דכתיב וכבוד ה' אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב [וגו'] [וישב] על מפתן הבית. ממפתן לחצר דכתיב וימלא הבית את הענן והחצר מלאה את נוגה כבוד ה'. מחצר למזבח דכתיב ראיתי את ה' נצב על המזבח. ממזבח לגג דכתיב טוב לשבת על פנת גג. מגג לחומה דכתיב הנה ה' נצב על חומת אנך. מחומה לעיר דכתיב (הנהו) [קול] ה' לעיר יקרא. מעיר להר דכתיב ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמוד על ההר אשר מקדם לעיר. מהר למדבר דכתיב טוב לשבת בארץ מדבר. וממדבר עלתה וישבה למקומה דכתיב אלכה ואשובה אל מקומי. אמר רבי יוחנן ששה חדישים נשתתחה שכינה לישראל במדבר שמא יחזרו בתשובה ולא חזרו; כיון שלא חזרו אמר תיפח עצמן שנאמר ועיני רשעים תכלינה. וכנגדן גלתה סנהדרין מגמרא : מלשכת הגזית לחנות מחנות לירושלם מירושלם ליבנה מיבנה לאושא מאושא ליבנה מיבנה לשפרעם² משפרעם לכית שערים ומכית שערים לצפורי מצפורי ירדה למבריה ומבריה עמוקה מכולם שנאמר ושפלת מארץ תדברי. ר' אלעזר אומר ששה גלו.

[1] ר"ל : אע"פ שיש מנהגים ששאלה מועלת להם להתירם לנשאל, כמבואר לעיל בשם הירושלמי, הני מילי במנהגי אסור המחמירים נגד ההלכה. אבל מנהג חדש לנפרי, כגון הא שיקבלו ישראל אכלות עליהם על תלמידי ריע, אין לו התרה.
[2] לפיכך כמרא מיבנה לאושא ומאושא לשפרעם, וכן נראה, שאלים בצרו להו מעשרה. אבל בדפוסים הראשונים כולם וכן כילקשו הני כנירסת המחבר ועיין ד"ס (שא"ו ר"ה).

כפתור פרק שביעי ופרח קלמ

שנאמר ישפילנה עד ארץ יגיענה עד עפר. אמר רבי יוחנן ומשם עתידין ליגאל שנאמר התנערי מעפר קומי שכי ירושלם. כתב הר"ם ז"ל הלכות סנהדרין פרק י"ד (הל' י"ב) בתחלה כשנכנה בית המקדש היו בית דין הגדול יושבין בלשכת הגזית שהיתה בעזרת ישראל, והמקום שהיו יושבין בו חול היה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. וכשנתקלקלה השורה גלו ממקום למקום ולעשרה מקומות גלו וסופן למבריה, ומשם לא עמד בית דין הגדול עד עתה; וקבלה היא שבמבריה עתידים לחזור תחלה ומשם לבית המקדש. רש"י ז"ל בס' חקת התורה (במדבר כ"א כ') הביא בשם תנחומא שכימה של מבריה הוא בארה של מרים. ומיהו בפרק במה מדליקין (שבת ל"ה א') הרוצה לראות בארה של מרים יעלה להר הכרמל ויצפה ויראה כמיין כברה בים (ו).

הפרק השמיני.

בזכרון העיירות המוקפות חומה מימות יהושע בן נון.

מסכת ערכין פרק בתרא (ל"ב א') מוקפות חומה מימות יהושע בן נון כגון קצרה הישנה של צפורי וחקרה של גוש חלב

[1] הרצ"ה ח"ט הביא מה בשם הר"י היודענהיים את הערה הזאת : ואני מצאתי בירושלמי דבתובות פרק י"ב הלכה ג' מי שהוא עולה להר הישימון ורואה בעין כברה קטנה בים של מבריה זו היא בארה של מרים. ומה נראה כי הר הישימון הוא הר הכרמל וים סתמא שהוכיח ר"ל ים מבריה. והמחבר הזה כ"כ בעצמו לקמן פרק י' ספקא רבי ישמעאל [ריש ים סתם שהוא ים מבריה] ומאי קא קשיא ליה הכא ? ואולם אין מקום כלל להערה זו, דאפילו אם אפשר שיהיה ים סתם ים מבריה, אבל הראו ישימון לאו כרמל הוא שזה במורה על ים המלח, וזה במערב על שפת ים הגדול, ועוד שהעומד בראש הר הכרמל אי אפשר לו לראות את ימה של מבריה כלל. — אך בנוסחא דמילתא אין ספק כי גם בכבלי (שבת ל"ה א') יש לנרס "ישימון" תחת "כרמל" והמעות נשתרבו לפי דעת הגאון רד"ל בהערותיו למדרש ויק'ד (פרשה כ"ד) מהמיטרא הקדמת לענין הערב שמשו ע"ש.

קמ כפתור פרק שמיני זמרה

וירפת הישנה וגמלא וגדוד וחדיד ואונו¹ וירושלם וכן כיוצא בה. תנא, גמלא בגליל וגדוד בעבר הירדן וחדיד ואונו וירושלם ביהודה. מסכת מגלה פ"ק (ד' א') אמר רבי יהושע בן לוי לוד ואונו וניא חרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון. מסתברא שהוא הדין בקצת עיירות שהם היום בארץ כיבוש אדון הנביאים אדוננו משה ע"ה כגון סלכה דאדרעי וכיוצא בהם ובהם היום קהלות: והראיה על זה שכתוב (דברים ב' ל"ד) ונלכוד את כל עריו בעת ההיא וגו' וכתוב (שם ג' י') כל ערי המישור וכל הגלעד וכל הכשן עד סלכה ואדרעי, ואומר (שם ג' ה') כל אלה ערים בצורות חומה גבוהה דלתים זכרות, ואמרינן מסכת מגלה פ"ק (י' א') ומסכת ערכין פרק (אין בערכין) המוכר את שדהו (ל"ב ב') ופרק ידיעות המומאה (שבועות ט"ז א') אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי: ובי אין לנו מוקפות חומה אלא אלו בלבד? הרי הוא אומר ששים עיר כל חבל ארגב? אלא כיון שגלו ישראל לבבל נטלה מהם מצות ערי חומה, וכשעלו מן הגולה מצאו אלו שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון וקדשום. ולא אלו בלבד אלא כל שתבא לך במסורת שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון כל מצוה הזאת נהגת בה, כלומר מצות בתי ערי חומה ושילוח מצורעים ושאין עושין מגרשיהם שדה. א"כ מהא דרבי ישמעאל ברבי יוסי אית לן שכל העיירות המוקפות חומה שנזכרות למעלה, שהם קדושות מכבוש שני. וכן נמי כתב הר"ם ז"ל (הלי' שמיטה פרק י"ב הלי' ט"ו) כיון שעלה עזרא כביאה שניה נתקדשו כל העיירות המוקפות חומה באותו העת. והר"י כתב אלא שכשעלו בני הגולה מצאו אלו כלומר לא מצאו עיירות עומדות אלא אלו וקדשום וה"ה לשאר.

ואין לומר שיאמר ממה שכתוב עד סלכה ואדרעי שמא עד ולא עד בכלל, שהרי כתוב (דברים ג' ח') ונקח בעת ההיא את הארץ מיד שני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן מנחל ארנון עד

[1] למינו במשנה ואונה, וזכר העיר הנרי"ב בהנהרותין שצ"ל ואונו.

כפתור פרק שמיני ופרח קמא

הר חרמון; ושם (ג' י') כל ערי המישור וכל הגלעד וכל הבשן עד
 סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג כבשן. וכבר ידעת כי נחל ארנון
 הוא בקצה הדרום; והר חרמון בקצה הצפון, והוא סמוך
 לדמשק, ובאמצעם הם סלכה ואדרעי. ואם שסלכה הוא
 על ראשי ההרים מזרחי לאדרעי יום, ויהצה הוא דרומי
 כחצי יום לסלכה. וכן תרגם רבינו סעדיה ז"ל וגמיע קרי
 אלסהל וגרשי¹ ואלבתניה אלי סלכות ועדרעאת איציא
 מן קרי עוג פי אלבתניה². וכן למלחמה אדרעי כלו
 לאדרעי. ובספר שופטים כתוב (יא י"ב) ויירשו את כל
 גבול האמורי מארנון ועד היבוק ומן המדבר ועד הירדן.
 א"כ אינם קורין את המגלה אלא בחמשה עשר לחוד.
 וכן אני אומר שהמביא גט מסלכה ואדרעי וארצם
 כלה. שאינו צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם, כארץ
 ישראל. וכמו שנראה מן התוספתא ריש מסכת גיטין:
 המביא גט מעבר הירדן כמביא מא"י ואין צריך שיאמר
 בפני נכתב ובפני נחתם. ואני בכואי אל הארץ הקדושה
 בחדש עליון שמעתי כי בגוש חלב וירושלם היו קורין
 המגלה י"ד וש"ו, דאלו במקומות המסופקים הדין הוא כך; כדאמרינן
 (מגילה ה' ב') רב אסי קרא מגלה כהוצל בי"ד ובחמשה עשר,
 מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע או לא. וכן פסק הר"ם
 ז"ל (הל' מגילה פ"א הי"א) והכרכה על הקריאה הוא בי"ד בלבד.
 ומצאתי בתשובות מיוחסות לראב"ד ז"ל: ומה ששאלתם מה טעם
 אין אנו קורין מגלה בי"ד ובט"ו מספקא. דבר זה כמה שנים הוקשה
 לנו, ואין לי אלא מה שכתב הרב יהודה ב"ר ברולי ז"ל בהלכותיו,
 וזה טופסו: ואתשיל גאון ז"ל וששאלתם כרכים המוקפין חומה
 בגלותנו היום במדינת הים ואינו ידוע מאימתי הוקפו, כאיזה יום
 קורין את המגלה, והשיב הכין אתחזיאת לנא מלתא דדוקא דידעינן

[1] בשם גרש מתרגם רס"ג את שם נלעד.

[2] וזה תרגומו: וכל ערי המישור והגלעד עד הבשן ועד סלכה ואדרעי

אף הן מקריות עוג כבשן.

קמב כפתור פרק שמיני ופרח

דמוקפת חומה מימות יהושע קורין בט"ו וכל מוקפת דלא ידעינן קורין ב"ד. והני כרכין דלא ידעינן קרו בארביסר, ואיכא נמי מאן דכתב הכין ואי אית דטעי בדחוקיה דקרי מגלה במכריה ב"ד ובט"ו דמספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע או לא (מגילה ה' ב') התם כדאמרינן בסיפא : התם היינו מעמא דמספקא ליה משום דחד גיסא שורא דיטא הוא, מאי, פרוזים ומוספין דכתיב גבי מקרא מגלה משום דהני מיגלו והני מיכסו והני נמי מיגלו או דילמא משום דהני מיגנו מאויכים והני לא מגנו והאי נמי אגנווי מיגני. ומ"ה מיספקא ליה : דהא ו ד א י חד גיסא מוקפת חומה מימות יהושע, ומשום דחד גיסא יטא, הוא דמספקא ליה, אבל הכא כיון דחומה דהני כרכים לא ידעי מאימת הוקף, אין קורין אלא בארביסר, ע"כ. אבל מקומות שהם ודאי מוקפות אין להם אלא ט"ו לחוד. אבל תענית בין כפרים בין עירות בין כרכים מוקפים חומה כלן מתענין ב"ג באדר דאמר רבי שמואל בר יצחק (מגילה ב' א') "ג זמן קהלה לכל הוא שנאמר נקהלו היהודים בעריות, ומאי קהלה קהלת יום תענית יום הכניסה ויושבין בתענית ומבקשים רחמים, כן כתב רא"ם ז"ל. וכתבתי על זה אל ה"ר מתתיהו ז"ל, וכתב אלי אם הייתי בירושלם ב"ד והיו קורין את המגלה בפני, הייתי יוצא מבית הכנסת פן יאמר לי הכסיל בחשך הולך, וכן על מכריה אמרתי כי יש לה דין מוקפת חומה מההיא דרבי ע"ה¹ ע"כ, והדין עמו.

על ירושת הארץ שהיא ראויה ליצחק ולזרעו ולא לאחיו ואע"פ שהיה בכור לאברהם ע"ה; ואמרינן פרק יש נוחלין (בי"ב קל"ג ב') אמר ליה שמואל לר' יהודה שיננא לא תהוי כאעבורי אחסנתא ואפילו מבישא לטבא, אפילו הכי הדין עם יצחק דהא אברהם גר הוה וכן נמי ישמעאל שהרי לא נימולו אלא גדולים, וגר את הגר² אינה לא מדברי תורה ולא מד"ם, וכדאיתא מס' (גיטין)

[1] כונחו למ"ש (מגילה ו' ב') רבי נטע נטיעה בפורים ומסקנת הנמרא שם במכריה ה"ו ובר המיסר הוה וכי נטע בארביסר הוה, מנה מוכח כאמור (רצ"ה ח"ט).
[2] ר"ל וירושת הגר את אביו שהוא גר.

כפתור פרק שמיני ופרח קמח

[קדושין] פ"ק (י"ז כ'): אבל ישראל את הגר כיצחק לאברהם פשיטא דירית, וכדאמרין פרק מי שמת (כ"ב קמ"ט א') גבי זווי דאיסור גיורא בי רבא, דמשום דלא הוה רב מרי הורתו בקדושה אי לאו משום אודיתא לא זכו בהנהו זווי; ואלו היה הורתו גם כן בקדושה כיצחק פשיטא דהוה זכי בלא משיכה בלא ארעא בלא חליפין בלא מעמד שלשתן בלא אודיתא אלא דרך ירושה. א"כ אנחנו כאמת יורשים נורשים¹) עד ישקיף וירא ה' משמים. במסכת תענית²) הוזכר שנתרעמו וקבלו עלינו על זה הישמעאלים לפני אלכסנדר מוקדון ולא זכו בדין, וגם אדום אין לו לעורר עליה. וכמו שכתב רש"י פרישת זאת חקת (במדבר כ' י"ז) וכמו שהתבאר פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ז, ובריש פרק חלק (סנהדרין צ"א א') שהתרעם כנען ומצרים וכני ישמעאל וכני קטורה ולא זכו בדין.

הפרק התשיעי

בזכרון קצת מקומות מחוצה לארץ שהם מכוונים
כנגד ארץ ישראל ושהם כא"י אליבא דרבי יהודה.

מסכת גיטין פ"ק (ח' א') רב נחמן בר יצחק אמר בנהרות דא"י כולי עלמא לא פליגי, כי פליגי בים הגדול, דתניא איזהו ארץ ישראל ואיזהו חוצה לארץ כל שישופע ויורד ממורי סמנוס³) ולפנים, ארץ ישראל, ממורי סמנוס ולחוץ, חוצה לארץ. והנסים שבים רואין אותם כאלו חוט מתוח עליהם ממורי סמנוס ועד נחל מצרים; מן החוט ולפנים ארץ ישראל מן החוט ולחוץ חוצה לארץ. רבי

[1] ר"ל מיעברי הירישה 'ענטערבט בלי"א, והיא מלה מחודשת מהמחבר.

[2] הנאמר הזה איננו בכלי תענית רק מובא במקומות שונים בתלמוד ממנילת

תענית (מהרצ"ה ח"ט) ועיין בהערות שבסוף הספר.

[3] מלבד הנוסחא הזאת יש עוד שלש נוסחאות בהשם הזה (תוספתא תרומות

פ"ב, חלה פ"ב) והן טורוס אמנוס, טורי אמנוס, טורי אמנון.

קמד כפתור פרק תשיעי ופרח

יהודה אומר כל שהוא כנגד ארץ ישראל הרי הוא כארץ ישראל; שנאמר וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגומה, והנסין שנצדדוין רואין אותם כאלו חוט מתוח עליהם, מקפלודיה ועד אוקיינוס ומנחל מצרים ועד אוקיינוס מן החוט ולפנים ארץ ישראל מן החוט ולחוץ חוצה לארץ, ורכנן האי וגבול ים מאי עבדי ליה? מבעי להו לנסין, ורבי יהודה נסין לא צריכי קרא.

ולפי שרש"י ז"ל הוא שפי' ההלכה בפירוש מכואר וששומי, הוצרכתי להביאו כמו שהוא : רב נחמן בר יצחק אמר

היך מנהיחא דהנביא גע אי בנהרות דארץ ישראל. כולי עלמא לא פליגי דכארץ ישראל היא, ואע"ג דאין קפינה גוששת, דעמוא דגע לאו מוסוס ייקה מן הקרקע הוא כמעשרתו וכשביעית, הילכך לא שגא נהר ולא שגא יבשה, כי פליגי בים הגדול שהוא תחום מערבא של ארץ ישראל. ופליגי תנאי, איכא מין דלאמר שפת הים הוא הגבול וים גופיה לאו ארץ ישראל הוא ואיכא מין דלאמר ים גופיה מלאך ישראל הוא. איזהו ארץ ישראל מקלוע לפניה מערבית של ארץ ישראל הר ההר ובתרגום ירושלמי קרי ליה טורי סמוס וכתיב זה יהיה לכם גבול לפון מן הים הגדול תחלו הר ההר ש"מ הר ההר מקוע צים וההר גבול לפון לארץ ישראל ותחם הרים מוסופעים הם וים ששיפועו רחב כנהלך יום או יומים וקאמר ת"ק מתיבן היא ארץ ישראל מנגל ההר או מראשו, כל שישופע ויורד ממורי סמנוס ללד איי דהיינו ללד דרום הוי איי דגובה ההר הוא הגבול. ממורי סמנוס ולחוץ ללד לפון; חולה לארץ. והנסין שבים איי הים שבמערב רואין אותם וכו'. נחל מצרים הוא תחום איי צוקלוע מערבית דרונית ומחובר לים הגדול דכתיב וגבול כנב, וקנב הגבול מעלמון נחלה מלרים והיו תולדותיו הימה, נמלחה איי צין הר ההר לנחל מלרים זה מערבית דרונית וזה לפניה מערבית והים צומערב, ויש מקום שהים נכנס בחוף איי מהלך שני ימים (א) צין הר ההר לנחל מלרים, ובאותה כניסה יש קסין והן מחפשיין למערב לחוף הים חוץ מציין מקלועות תחומי הארץ שהם הר ההר צומערבו עד נחל מלרים שהרי כל כמה שבחוף המקלועות הללו, ארץ ישראל הוא, ומן הסוע ולפנים וכו'. רבי יהודה אומר כל הים כנגד [אויך] של איי ואפילו עד חוקיאנוס למערב שהוא צוקף העולם הרי הוא כארץ ישראל שנאמר הים הגדול וגבול, האי וגבול קרא יתירה הוא ואתא לשמועין דאף רוחב הים בכלל החמוס, והנסים שבצדדים כלומר אם יש לנו לחלק צנסיין, לא ללד מערב יש חלוק, אלא ללד לפון וללד דרום שיש קסין צים ומחפשיין

[1] לפיניו בפירוש'י מהלך ימים רבים.

כפתור פרק תשיעי ופרח קמה

לחוך הים ללפון ולדרום עד שאגיעין ונוסכין (חוט) [חן] מכנגד א"י וסם
 כחוי למחוס החוט ונזרח לנערב ולהצדיל ונה שכנגד חויר הכרץ ונה שצחולה
 לה. ורואין כאלו חוט מתוח מקפלוריא סם עיר יושבת צהורו של הר
 צראש גבשו שהוא מחוס לפוני. ועד אוקיינוס שהוא צוק העולם צמערב,
 ומנחל מצרים ועד אוקיינוס מן החוט ולפנים ללד חצרו (1) דהיינו
 לפנים כלומר צין שני הסועים הוו נקי חרץ ישראל והוא הדין לאויס, ונסין
 דנקט משום דחורשין חורשין צהם וחייבים צמערות וצטציעים, והנה חרתי
 ומתניחא לעיל פליגי כשכתב הגע צים הגדול ולהלן מוחט עתה ונעורי קאנוס
 עד כחל ונרס, ונחן דאמר כנציא צח"י רבי יהודה היא דאמר שכנגד א"י
 הכי הוא כח"י; וחייך כרצון. מבעי להו לנסין דען החוט ולפנים ללד
 נזרח, ללא הינח ללד הים הוא הגבול ואפילו צוקים שמתפשט ונכנס להוך
 צין שני מקלועים הסמויין. לא צריכי קרא כיון דצחוק הסמויין הן עכ"ל ז"ל.
 ובפירוש התורה בפרשה אלה מסעי כתב ז"ל: הר החר זה אינו
 הר החר שמת בו אהרן הכהן שהוא בדרומה של א"י בקצה ארץ
 אדום וזה בצפון והוא שנקרא בלשון משנה טורי סמנוס, והר החר
 אין זה שם שלו אלא כגון הר על גבי הר כמין תפוח כפול, ע"כ.
 עוד כתב ז"ל (במדבר לד ח') מהר החר תתאו ר"ל תלכו ותסכו
 מצד הצפון לצד המזרח ותפגעו לכא חמת זו אנשוכיא של מצרים.
 וכבר הארכנו בזה ובמקום אחר. זה לשון התוספות ז"ל (שם ד"ה רבי
 יהודה אומר כל שכנגד א"י) קשיא: אמאי אין אנו חייבין במעשר
 בתרומה שהרי אנו עומדין במערכה של א"י וכנגד א"י אנו
 יושבין? וצריך לומר דעולי בבל לא כבשוה וקסבר קדושה ראשונה
 קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא. אי נמי לא קאמר אלא

ביום אבל ביבשה לא. אי נמי קיימא לן כרבנן.
אחר שהתבאר זה צריכים אנו לחפש ולדעת מאי הים
 וחלקי היבשה מי הם שיהיו מכוונים תוך אלו שני
 החושים עד אוקיינוס שהוא בארץ ישראל אליבא דרבי
 יהודה. דע כי כל שני המקומות או יותר שהם ברוחב
 אחד, כלומר שגובה הקוטב להם אחד, (אע"פ) (אז על כרחך)
 שהם מחולפי האורך. [שיש] משתוים ברוחב (ומחולפי

(1) כן הוא בפירשיו שלפנינו אבל בכתי"י אקספארד כתוב לצד דהבו (רציה ח"ט).

קמו כפתור פרק תשיעי ופרה

האורך]. או משתוים באורך ומתחלפים ברוחב; וכן מתחלפים בזה ובוה; אבל לא משתוים בזה ובוה שא"כ יהיו שני גופים במקום אחד, וזה נמנע, וכמה שאנו בו צריך שישתוו ברוחב ויתחלפו באורך, והרוחב הוא מצפון לדרום והאורך ממזרח למערב. וזה אפילו בלשון חכמים ז"ל, וכמו שפ"י רבינו שמואל ז"ל פרק המוכר פירות (ביב צ"ח ב') גבי רומו כחצי ארכו וכחצי רוחבו. בעלי חכמת תכונת הגלגלים אמרו שהאקלים הרביעי מתחיל מתחום השלישי עד מרחב ל"ו מעלה ועובר על ארצות ישראל ואנמוכיא וא"י קפרום ורודום. וכן גם כן כתב הנשיא רבי אברהם אבן חי"א ז"ל בספר צורת הארץ ורבי אברהם פ' עזרא בספר ראשית חכמה: אצל אלפרגאני סוף האקלים השלישי ל"ג ומ"ו / וסוף האקלים הרביעי ל"ט, ואצלי ¹ סוף השלישי ל' וחצי מעלה וסוף הרביעי ל"ז. נקח שיתפשט א"י לכל הפחות לצפון ירושלם שתי מעלות, וירושלם לדעתו ² באקלים השלישי שרחבו ל"ב נוסף עליו ב' ויהיו ל"ד, ולא נקח מהאקלים הרביעי אלא שליש מעלה (ולדברי הנשיא נקח ג' מעלה ו"י ראשונים, דלדעתו ירושלם באקלים הרביעי) ³ מזה. כי ל"ג מעלות ומ"ו הוא סוף האקלים השלישי לאלפרגאני, ושם מתחיל הרביעי וי"לך במדינות. ולא"י, קח מזה האקלים הרביעי שליש מעלה שהם כ"י ראשונים והוסיפם על ל"ג מעלות ומ"ו ויהיו ל"ד. ולדברי הנשיא נקח ג' מעלה ו"י ראשונים, דלדעתו ירושלם באקלים הרביעי. / אחר כן התבאר אצלנו אמתת זה מנבולי התורה האמיתית, וזה: כי גבול צפון ארץ ישראל המערבי הוא הר ההר והוא לצפון סין שהיא עיר שמה טראבלום אלשאם ⁴ לכמו שלשה ימים בקרוב.

[1] הרחש הוסף פה מכת"י הנשיא"י אך הוא הוספת המעתיק ללא צורך.

[2] ר"ל של אלפרגאני.

[3] המוסר איננו במקומו ונס' משובש והצננות אח"כ במרובעות במקומו ומונה.

[4] ר"ל טראבלום הדמשקית הסמוכה לבארות להבדילה מהעיר טריפוליס שבאפריקא.

כפתור פרק תשיעי ופרח קמז

ורוחב טראבלס זה: הוא ל"ד מעלות, ראה זה מצאנו בעניות חקירותינו. ואחר כן ראיתי אל הר"ם ז"ל הלכות קדוש החדש פרק י"ח שהסכים בזה וגם שהעדיף על אלו השיעורים בחקירתו השלמה. ברוך מרחיב (דבר) [גבול]. זה תורף דבריו ז"ל: כל אלו הדברים כשיהיו המדינות שבמערב ושבמזרח מכוונות, כגון שהיו נוטות לצפון העולם מל' מעלה עד ל"ה. אבל היו נוטות לצפון יתר מזה או פחות. משפטים אחרים יש להם, שהרי אינם מכוונות כנגד א"י. ע"כ. ופי' נוטות לצפון גובה הקוטב שם. א"כ כל מקום, הן בים הן ביבשה, לפי חקירת הר"ם ז"ל שגובה קטבו מל' עד ל"ה, הנה הוא מכוון כנגד א"י. ונצטרך להזכיר קצת מהמקומות שידענום תוך גבולים הללו לתועלת, וזה: כי איי קפרוס ורודוס. הדבר פשוט בהם ממה שקדם. וקפרוס אי קרובה לארץ ישראל. איכה רבתי (פרשה א') גבי מרג"י נוס' שחיק עצמות¹ אמרין ליה היך מה דעבדת בגבריא עבד בנשייא, הקיפן הוא וחיילותיו והרגן נתערב דמן של אלו עם דמן של אלו והיה בוקע בים והולך עד שהגיע לקיפרוס² ורוח הקודש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה. וכן מיורקא לפי שרחבה ל"ד מעלות וכן אפרקיה והוא תרשיש (וכמו שתרגם יונתן בן עוזיאל ע"ה בספר ירמיה י" ט') בפסוק כסף מרוקע מתרשיש יובא) לפי שרחבה ל"ג. ומן היבשה פאם לפי שרחבה ל"ב וכן טראבלס אלגרב³, לפי שרחבו ל"ב וכן אלקירואן לפי שרחבו ל"א מעלות, וכן מראכש לפי שרחבו ל"א וכן

[1] לפיננו במדרש שם טרכינום וכן הוא באיכה רבתי פרשה ד' אבל בירושלמי

סוכה פרק ה' כתוב טרכינום. [ש"א ורח']

[2] לפיננו במדרש שם לקיפרוס נהרג וכבר כתב הר"ם די לונאנו במעריך על קיפרוס כי מלת נהר שבוש הוא. והוא פירוש ממי שלא ידע מהו קיפרוס וחשב שהוא נהר ואינו אלא האי הגדול ציפרי בערבו קיברוס. ועיין בס' תבואת הארץ דף ע"ב א' [3] ד"ל המערבית שבאפריקא.

קמה כפתור פרק תשיעי זפרח

אסכנדריא, לפי שרחבה ל"א. וכן אלמריה לפי שרחבה ל"ד ומי. וכן קרטגיניאה לפי שרחבה ל"ב¹), והיא נזכרת סוף פרק האשה שנתאלמנה (כתובות כ"ז ב') כי אתא רב דימי אמר: רבי חנה קרטיגניאה משתעי וכו' וזולת זה. ודע כי אנטוכיא שהיא לצפון סין כמו ג' או דיימים רחבה ל"ד. ולפי מה שהתבאר יראה שפני ארץ ישראל שלצד הים הוא מערבי דרומי, ושמא לזה כיון רבי אברהם בן עזרא ז"ל פרשת מדבר סיני (ג' כ"ג) שכתב: וימה, בעבור שהוא הים הגדול הספרדי בארץ ישראל לפאת מערב. והאומר שהעולם כדור וכולו מכוון לא"י אינו בקי בטבע המציאה ולא יהיה לו עסק בזה, וכן אין לומר שכל אותם שעומדים במערב הארץ שיהיו כנגד ארץ ישראל. ואני מקום ה"ב התוספות לא ידעתי, אבל מעבר לים בארץ הלועזים הייתי, ואולי היה תוך גבולים הללו. ומ"ט תמה למה אמר (גיטין ה' א') וצ"ל דעולי בבל לא כבשוה וכו', דהא אפילו בזמן יהושע, ארצו² לא נתקדשה, כי לא נכבשה — ואע"פ שאינה ונסו שלחם³). — גם למה אמר, אי נמי לא קאמרו אלא בים אבל ביבשה לא, הא עד אוקיינוס קא אמרינן, ואין ספק שלמזרח אוקיינוס יש יבשה וארץ גדולה. הר"מ ז"ל הלכות תרומה שהביא זאת ההלכה לא הזכיר היות רבי יהודה. ומה שדברנו עד הנה בזה המבוקש לחזק את לכב אחינו ורעינו האנוסים והמוכרחים להתעכב בארץ ההיא אם להכרח גמור אם שהרצון יכריחם ובמעגלותיו ינחם. אבל לא לפטור הזריז המהיר והחרוץ. בית אלהיו הולך ברגש נחפו לרוץ, ולארה"ק ירוץ, עד אשר לא ירתק חבל הכסף וגולת הזהב תרוץ, ויזכה בכנין רחוב וחרוץ. ולרכי יהודה הם חייבין בתרומות ומעשרות כמו שנראה מדברי רש"י ז"ל לעיל, וכן הוא הדין שיגיעם תועלת ממין קדושת איי ג"כ. ולצד מזרח הארץ צפונה ונגבה אין לנו מקרא שיחייבנו בזה, וזאת

¹ לקמן אימר שרוחב קרטיגניאה ל"ו וכן הוא האמת.

² ר"ל של בעל התוספות.

³ ר"ל של הנוספים, דבין שהיא מכוונת נגד א"י הרי היא בכלל גבולי משה.

כפתור פרק תשיעי ופרח קמח

הארץ שכבש אדון הנביאים אדוננו משה ע"ה, אם אין עליה מין ממין תועלת אדמת ישראל, או שלא נשמע זה מפי משה ואלעזר והנשיאים. תמה: למה בחרו בה הראובני והגדי בעד מקניהם, וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו? וכן דוד שהיה מלך ורוצה בתקנת בנו /למה/ לא צוה לגלות הגל ולהוציאו מן הפחת ולהביאו לא"י, וכן ברזילי הגלעדי, כדי ליקבר בקבר אביו ואמו, ואבד הטוב ההוא? ושאל שאני ¹) שחשש לכבוד המלכות. ורש"י כתב ריש פרשת אלה הדברים (א' ד') אחרי הכותו אמר משה: אם אני מוכיחן קודם שיכנסו לקצות הארץ יאמרו מה לזה עלינו? מה הטיב לנו? אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ. לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישן את הארצות ואחר כך הוכיחן.

פרק העשירי

לבאר שכבוש עולי מצרים וכבוש עולי בבל שוין בקדושה אלא שיש חיוב בזה שאינו ממין זה במצות שהן חובת קרקע, וזכרון קצת הלכות על איי וזכרון תועלת יושביה וענין הסמיכה ברישא.

גרסינן בסנהדרין פ"ק (י"ד א') אמר רבי יהושע בן לוי אין סמיכה בחו"ל. וכתב הר"ם ז"ל פ' עד כמה (בכורות כ"ח) ובארנו בתחלת סנהדרין שאינו נקרא בית דין בשם מוחלט אלא סמוך בארץ ישראל, בין שיהיה סמוך מפי סמוך או הסכימו בני ארץ ישראל למנותו ראש ישיבה, לפי שבני ארץ ישראל הם הנקראים קהל, והקדוש ברוך הוא קראם כל הקהל, ואפילו היו עשרה אנשים, ואין משגיחין לזולתם שבחו"ל, כמו שבארנו בחוריות, ע"כ. והלכות סנהדרין פרק ד' (הלכה ה') כתב ז"ל: אבל שאר החכמה יש

[1] למה הם רוח דוד להביא את עצמות שאול מיבש נלעד לארץ אחרת.

קנ כפתור פרק עשירי ופרח

לכל אחד לסמוך ברשות הנשיא והוא שיהיו שנים עמו שאין סמיכה בפחות משלשה. עוד כתב ז"ל : שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות הואיל ושניהם בארץ. מתוך כך נראה שהסמיכה היא ראויה היום ובארץ ישראל. וכן ממה שכתב ז"ל הלכות סנהדרין פרק ט"ז ה"ב : מלקין מן התורה בכל מקום בזמן הזה בפני שלשה סמוכים אבל לא בפני הדיוטות וכל המלקיות שמלקין דייני חוצה לארץ בכל מקום אינן אלא טכות מרדות. ופרק י"ט של ראש השנה (ל"א ב) פ"י : ומכאור הוא כי כל בית דין הנזכר בזה הענין רוצה לוטר שיהיו סמוכים בארץ ישראל. וספר המצות קע"ו כתב : ודע שאלו המנוים כלומר : סנהדרי גדולה או קטנה ובית דין של שלשה וזולתם מן המנויים, אמנם יהיו כלם בארץ ישראל בהכרח. ואין סמיכה אלא בארץ¹). וכשנתקיימה (הסמוכין) והסמיכה בא"י, אפשר לסמוכים ההם שישפטו בארץ וכחוצה לארץ, אבל לא ידונו בדיני נפשות. אלא בארץ. אלא אם כן היה בית הבחירה עומד כמו שכארנו בפתיחת המאמר. עוד יש : וכן דיני נפשות אין דנין בהם אלא בזמן שבית המקדש קיים; ולשון. מכילתא² : מנין שאין ממיתין אלא בפני הבית ת"ל מעם מזבחי תקחנו למות. אם יש לך בית אתה ממית ואם לאו אי אתה ממית. עוד יתבאר זה בסמוך. וממה שכתב ז"ל שישפטו בארץ ובחז"ל אינו כנגד מה שכתב בפ"י המשנה פרק עד כמה שאמר : ואם נמל רשות מראש ישיבה של אי לכה, אותו הרשות מועיל לו לארץ ישראל לכה, לא בחז"ל, והכא סמיכה והתם נמילת רשות לחוד. כתב ז"ל הלכות סנהדרין פרק ז' היו בכל ארץ ישראל שהחויקו עולי מצרים ראויה לסמוך, גם מזה ראיה שהסמיכה היא היום. וכן מסכת שביעית פ"ז התבאר אותה קדושא דאמרינן נאכל אבל לא נעבד, ואלו בעולי בכל לא נאכל ולא נעבד; וכן שבעולי מצרים לענין דמאי הוא כחוצה לארץ. וכמו שכתב ז"ל מסכת דמאי פרק קמא.

¹ בהנדרס חסר מן "בהכרח" עד "וכשנתקיימה" אך בכ"י ערבי נמצאו אלה המלות בחוסן.

² לפינו במכילתא לא נמצא זה.

כפתור פרק עשירי ופרח קנא

אבל כל מה שהוא זולת כיוצא באלו הדברים. זה וזה שוים. כתב הר"ם ז"ל פרק ה' הלכות עבדים (ה"ט) רצה האדם לצאת לחוצה לארץ אינו יכול להוציא את עבדו עד שירצה; ודין זה בכל זמן ואפילו בזמן הזה שהארץ ביד גוים. נזכיר בג"ה קצת הלכות על עניני ארץ ישראל מפורדות ומפורדות בתלמוד ורובם נוהגים ביטן הזה. והרב אלפאסי ורבינו האי וה"ב העמוד ז"ל יוכיחו.

מסכת ברכות פרק כיעד (מ"ד א') מיחתם מאי חתים? רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות¹ ורבי יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה אמר רב עמרם ולא פליגי הא לן והא להו. ומסתברא שהנה בארץ ישראל בברכת המזון נסיים על הארץ ועל פירותיה וכן על הארץ ועל מחייתה. נמצא שסיום הברכות שלשה ודיניהם שנים. ובזאת הכרחה מעין שלש מחמשת המינים שהם חטה ושעורה כוסמין שכולת שועל ושיפון שבשל קמחן ונעשה מהם מעשה קדרה, אמרינן: אמר ליה אביי לרב דימי מאי ניהו ברכה אחת מעין שלש? אמר ליה דחמשת המינים, על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרעית ושהנחלת את אבותינו² רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך³ ובנה את ירושלם עירך במהרה בימינו⁴ ונאכל מפריה ונשבוע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה. כי אל טוב ומטיב אתה, בא"י על הארץ ועל המחיה. שתה יין אומר: בא"י אמ"ה על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה וכו' וחותרם על הארץ ועל הפירות. אכל אחד מחמשת מיני פירות האמורים בתורה שהם ענבים תאנים רמינים זית ותמרים: אומר על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וכו'

- [1] לפנינו בנמרא ר"א אמר ועל פירותיה ור' יוחנן אמר ועל הפירות. ואולי נקט הלשון כפי מסקנת הנמרא שם איסוף מדרי"ה לר' יוחנן או נירסתו בנמרא הי' כניוסת ש"ס בח"י המובא בס' בית נתן הוצאות ר' מנחם נתן קורניל עיי"ש (שיא ורה).
 [2] בנמרא דילן נוסף לאכול מפריה ולשבוע מטובה.
 [3] בנמרא דילן ועל ירושלם עירך ועל מקדשך ועל מזבחה ותבנה וכו'.
 [4] בנמרא דילן והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל.

קנב כפתור פרק עשירי ופרח

וחותם על הארץ ועל הפירות. ואם בא"י ועל פירותיה. ועל מחיתה—על מזונותיה.

ירושלמי זרכות (פ"ו ה"ח) ונהו להזכיר ונעין המאורע רבי זעירא היה וזכיר בה ונעין המאורע אומר רבי ירמיה ונבין רבי זעירא וזכיר בה לריבין אכן לניחש ליה פי' שבצעת יאמר ונטצע ונטוצה ונחמנו בה שבצת קדשך. ציו"ט, ושנחמו בה צנועדי קדשך. צבאש חדש, ויעלה זכרוננו צלאשי חדשים, ^[1] וכלל הדבר כל הפירות תחלתן צפה"ע וסופן אש הם ונטצעת המינין צרבה אחת ונעין שלש, ואש שאר פירות, צורא כפשות רבות וחסרונין. ירקות כלן תחלתו צפה"א וסופן צורא כפשות רבות וחסרונין, כל ונה שאין גידולו מן הארץ כצער ודוונה לו תחלתו שהכל וקופו צורא כפשות. שמה יין ואכל תונרים ואכל תצטיל של חונשת המינים ונצרך צקופן על המנחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ ועל תנוצת השדה וכו' וחיתם על הארץ ועל המנחיה ועל הפירות. שמה יין ואכל צער ונצרך צקוף על כל אחד צפני עלונו. אכל ענבים ותפוחים ונצרך לצקוף צרבה אחת ונעין שלש והיא הכוללת הכל וכיוצא בזה. צרבת על הגפן וכן נניי צרבת הפירות צקצבו עליהם סעודתן צדיעצד היחיד מוליא את הרצים ידי חוצתן, דכל צצירך האחד ושנעבו האחרים, ילאו, דשווע כעונה, ואפילו בצרבת המזון אומר חכם ונצרך צור יולא, ונכלל ונקום לבתחלה אין עושין כן לפי שאין זינוון לפירות, וכדאיתא צריט פרק כל הצער (חולין ק"ו א').

וכן נניי ונפני חשיבות הארץ וכצודה הוא שיהיה צאותו פרק (צרבות ו' צ') ונחלוקת ר' יהודה וחכמים, היו לפניו מינים הרבה ר' יהודה אומר אש יש ציניהם ונונין ז' ונצרך עליו וחכמים אומרים ונצרך על איזה מהן שירלה. (טס ו"א א') אומר עולה ונחלוקת צצצרכותיהן שוות כגון אחרוג וזית, דרבי יהודה קצר ניין ז' עדיף ורצון קצרי חביב עדיף, אבל צשאין צרכותיהן שוות דצרי הכל ונצרך על זה וחוזר ונצרך על זה, ואיזה שירלה יקדים, כתב הרב ר' אהרן הלוי גירסודי

[1] צ"ל בראש השנה ויעלה זכרוננו בראשי חדשים ועלה יובא (הרצ"ה ח"ט). ואנחנו אין אנו רואים שום צורך בהנהגה זו.

כפתור פרק עשירי ופרח קנג

ז"ל: ברכותיהן טוות חביב עדיף, אין ברכותיהם טוות חשוב עדיף, פי' חשוב, בצרכות, כגון שהכל וצורח פרי האדמה, צורח פרי האדמה עדיף, פרי האדמה ופרי העץ, פרי העץ עדיף. דכל שצרכתו מיוחדת יותר, חשובה יותר, עד כאן. וז' הנינים הם צפוק ארץ חטה וטעורה, ולפי זה הא' לאורך רצ' יוסף ואיתנו רצ' יחזק: כל המוקדם צפוק זה, הוא מוקדם בצרכה, תפטר כשתינהם חביבים עליו. וכן וטעם צפוק (1) דרצ' חסדא ורצ' הוננא (עס ו"א ז') דהו יצאי חיימו לקניהו תנורי ורנוני שקל רצ' הוננא וצריך תנורי צרישא אור ליה לא סבר לה ור להא דרצ' יוסף, אור ליה זה שכי לחרץ וזה חנישי לחרץ. דהא דשני ליה הכי ולא קא שכי ליה תנורי חביבין לי, (וטעם דהיבא) — דאלו אור הכי, חביב עדיף, היה וכו' — אס כן ז"ל דמרוויחו חביבין ליה.

וכן פרק ג' שאכלו (ברכות ט"ח ב') תניא רבי אליעזר אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחכה בכרכת הארץ לא יצא ידי חובתו. כתב הראב"ד ז"ל שהרי הנביאים כן קראוה בכמה מקומות ואנו צריכין לספר בשבח הארץ ולהודות עליה. ואני תמה למה לא הצריכו זבת חלב ודבש כמו כן.

אלה שמות רבה (פרשה ל"ב) ואתן לך ארץ חמדה, למה נקראת שמה חמדה שבית המקדש נתון בתוכה כד"א ההר המד אלהים ד"א שחמדו לה כל המלכים, שכן בין עי ויריחו ג' מילין, ולזו מלך ולזו מלך. ורבנין אמרי שחמדו לה אבות העולם.

מדרש חוית (2) למה נקרא שמה תבל שהיא מתובלת בכל הארצות, יש בזו מה שאין בזו, אבל ארץ ישראל אינה חסרה כלום שנאמר לא תחסר כל בה. מסכת יומא פרק בתרא (פ"א ב') ממשמע שנאמר וערלתם ערלתו את פרוי איני יודע שעין מאכל הוא אלא מה ת"ל עין מאכל לומר לך עין שטעם עצו ופרוי שוה הוי אומר זה פלפלין ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה; ואין ארץ ישראל חסרה כלום דכתיב לא תחסר כל בה:

מסכת כלים פרק קמא מ"ו עשר הדושות הן ארץ ישראל

[1] ר"ל כך צריך לפרש שם.

[2] לפנינו במדרש חוית לא נמצא זה.

קנד כפתור פרק עשירי ופרח

מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה שמביאין ממנה העומר ובכורים ושתי הלחם ולחם הפנים¹ מה שאין מביאין מכל הארצות, ועירות מוקפות חומה מקודשות ממנה שמשלחין מתוכה את המצורעין ומסבכין לתוכן מת עד שיצא² יצא אף מחזירין אותו. לפני מן החומה מקודש מהם שאוכלין שם קדשים קלים ומעשר שני. הר הכית מקודש הימנו שאין זכים וזכות נדות ויולדות נכנסים לשם. החיל מקודש ממנו שאין גוים ושטא מת נכנסים לשם. עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם, ואין חייבין עליה חטאת. עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם, וחייבין עליה חטאת. עזרת כהנים מקודשת ממנה שאין ישראל נכנסים לשם; אלא בשעת צורכיהם לסמיכה ולשחיטה ולתנופה. בין האולם והמזבח מקודש ממנו שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסין שם. ההיכל מקודש ממנו שאין נכנס לשם שלא רחוק ידים ורגלים. בית קדשי הקדשים מקודש מהם שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים ובשעת עבודה. כתב רבינו שמשון ז"ל והא דלא קתני שחייבת בתרומות ומעשרות מה שאין כן בשאר ארצות, משום דמרבנן מיהא שאר ארצות חייבות. כתב הר"מ ז"ל הלכות ביאת המקדש פי"ג ה"ט טמא מת או טבול יום שנכנס לעזרת נשים או מחוסר כפורים לעזרת ישראל, אע"פ שאינו לוקה מכין אותו מכת מרדות. ויש תמוה על זה ההא תניא פרק הקומץ רבה (מנחות כ"ז ב') מחוסרי כפרה שנכנסו לעזרה, כשוגג חייב חטאת כמודע ענוש כרת ואין צריך לומר טבול יום ושאר כל הטמאין; ותניא טמא יהיה, לרבות

1 לפנינו במשנה ליתא "לחם הפנים" וכן במשנה ריש פרק ט' דמנחות לא קתני לה. וכן הרמב"ם לא ספק כן. אבל מצאתי שהר"ע מברטנורא בפירושו לכלים סוף פרק א' כתב: והבאת בכורים ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים אינם בקדושת הללו. והתוי"ט כתב: עליו לפוס דהמא כתב כן ולא דקי, דהא לעיל במתניתא לא תנן לחם הפנים וכיו"צ עיי"ש. אבל לפי הנידא מדברי המחבר הזה, היתה כן הגורסא לפנינו בהמשנה (ש"א ויהי).

2 לפנינו במשנה עד שירצו (פי' לשבב).

כפתור פרק עשירי ופרח קנה

טבול יום. עוד טמאתו בו, לרבות מחוסר כפרה. ופי' טבול יום מי שטבל לטומאתו אלא שעדיין לא העריב שמשו וכתוב ובא השמש וטהר. מחוסר כפרים, הוא שטבל והעריב שמשו אלא שלא הביא קרבנו וכתוב וכפר עליה הכהן ומהרה מכלל דעד השתא לא נגמרה טהרתה. ומסתברא לתרץ לדעת הרב ז"ל שאלו הבריות סתומות כדברי יחיד ורבי שונה אותם. וכן הוא בספרי רבי אומר הוא יתחטא בו, בדמים. או אינו אלא במים, כשהוא אומר כי מי נדה לא זורק עליו, הרי מים אמורים, הא מה אני מקיים יתחטא, בדמים, וחכמים חולקין עליו. ואמרינן פרק כל שעה (פסחים כ"ז א') הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו. וכן משנת מסכת כלים ז', היא שמסייעת לזה, דקתני שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת ולא קתני וחייב אלמא בטמאין דעלמא קמיירי, וכן נזהר ז"ל הלכות בית הבחירה פרק ז' הל' י"ח שכתב שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וטמא שנכנס בה חייב כרת, ורישא דהא מתני' עזרת נשים מקודש ממנו שאין טבול יום נכנס לשם וכו', וזו מעלה דרבנן, כדאיתא מסכת יבמות פ"ק (ז' ב') מאי חצר חדשה; ושחדשו דברים ואמרו טבול יום אל יכנס למחנה לוויה, וסיפא נמי מעלה דרבנן; ומדקתני להא מציעתא בין מעלות דרבנן שי"מ הא נמי מעלה דרבנן היא.

מסכת הוריות כרישא (ג' א') אמר רב אסי ובהוראה הלך אחר [רוכ] יושבין שבארץ ישראל שנאמר ויעש שלמה בעת ההיא את החג, וכל ישראל עמו קהל גדול מלבא חמת עד נחל מצרים. [מכדין] כתיב וכל ישראל עמו קהל גדול [וגו'] למה לי? אלא הני הוא דאיקרו קהל, אידך לא איקרו קהל. פי' רש"י ז"ל דאותם שכחוצה לארץ אינם מן המנין. והר"ם ז"ל כתב הלכות סנהדרין פ"ד היד: אין קרוי אלהים אלא בית דין שנשמכו בא"י בלבד והם אנשים החכמים הראויים לדון שבדקו אותם בית דין של ארץ ישראל והטחו אותם וסמכו אותם. עוד כתב ז"ל (ישם הלכה י"א) נראין לי הדברים שאם הסכימו חכמים שבא"י למנות דינים ולסמוך אותם, הרי אלו סמוכים, ויש להם לרו דיני מנסות

קנו כפתור פרק עשירי זפחה

ויש להם לסמוך לאחרים. עוד [כתב] ז"ל (שם הלכה ב') וכיצד היא הסמיכה לדורות, לא שישמכו ידיהם על ראש הזקן אלא קוראין אותו רבי ואומרין לו הרי אתה סמוך ויש לך רשות לדון דיני קנסות, עד כאן. ומה שכתב ז"ל אין קרוי אלהים אלא וכו' מסתברא שהוציאו מהיהא דפרק החובל (ב"ק פ"ד א') נזקי שור בשור ונזקי שור באדם גובין אותו בכבל, נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור לא אלהים בעינן וליבא.

מסכת בבא בתרא פרק המוכר את הספינה (צ"ב) אין אוצרין פירות בארץ ישראל (ז) דברים שיש בהם חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות, אבל תבלין כמון ופלפלין מותר, כד"א בלוקח מן השוק אבל במכנים משלו מותר. והטעם, דעושה אדם את קבו אוצר, ומותר לאצור פירות שלש שנים; ערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית; וכשני בצורת אפילו קב חרובין לא יאצור מפני שמכנים מארה בשערים. כתב רב אחא משבחא ז"ל פרשת ויגש מיהא שמעינן הלוקח מן השוק למכור לא שנא בשני רעבון ולא שנא בלא שני רעבון לא שנא פירי דחיי נפש אינון ולא שנא פירי דלאו חיי נפש אינון, אסיר ליה למיצר; אבל מדנפשיה דיתיר, בלא שני בצורת שרי ליה לעכו"בי עד דקאים לדמי ואפילו פירי חיי נפש, ובשני בצורת אסיר ליה למיצר ואפילו שאר פירי דלאו חיי נפש אינון. (ב"ב צ"ב) ת"ר אין מוציאין פירות מארץ ישראל דברים שיש בהם חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות רבי יהודה בן בתירא מתיר ביין מפני שממעט את התפלה, וכשם שאין מוציאין מארץ ישראל לחוצה לארץ כך אין מוציאין מסוריה ולא מאפרכיה לאפרכיה. תנו רבנן אין משתכרין בארץ ישראל בדברים

[1] בנמרא שלפנינו ליתא מלות "ארץ ישראל" אבל בנדרסת המחבר הוא בתוספתא ע"ז פרק ה' ובהר"ף. ונראה שנירסא זו היתה גם לפני הרמב"ם שכתב (ה' מכירה ס"ד ה"ה) אין אוצרין פירות, שיש בהן חיי נפש, בא"י וכו' ע"ש. (ש"א ו"ה). [2] לפנינו בנמרא כך: אין מוציאין מא"י לסוריא ור' מתיר מהיפרכיא להיפרכיא. ונראה שנירסא זו היתה גם לפני הרמב"ם (ע"ז ה' מכירה ס"ד) אבל בתוספתא ע"ז פרק ה' איתא אין מוציאין מסוריא וכו' ע"ש. (ש"א ו"ה).

כפתור פרק עשירי ופרח קנז

שיש בהם חיי נפש כגון שמנים יינות וסלתות. אמרו עליו על רבי אלעזר בן עזריה שהיה משתכר בין ושמן בארץ ישראל. כיון, כרכי יהודה בן בתירא דסבר כיון דממעט את התפלה שפיר דמי; שמן, באתריה דרבי אלעזר בן עזריה שכיח משחא טובא. תנו רבנן אין משתכרין פעמים בכצים, פליגי בה רב ושמואל (1) חד אמר תגרא לתגרא וחד אמר זוזא אחבריה. ת"ר מתריעין על פרקמטיא ואפילו בשבת, אמר רבי יוחנן כגון כלי פשתן כבכל ויין ושמן בא"י משום דמינייהו רובא דחיותיהו (2), ואמר רב יוסף והוא דול וקם עשרה בשיתא. ת"ר אין יוצאין מארץ ישראל לחוצה לארץ אלא א"כ עמדו סאתים חטים בסלע, אמר רבי שמעון אימתי בומן שאינו מוצא ליקח אבל מוצא ליקח אפילו עמדו סאתים בסלע לא יצא (3). ואמר רבה בר חנה אמר רבי יוחנן לא שנו אלא מעות בזול ופירות ביוקר אבל מעות ביוקר ופירות בזול אפילו עמדו ד' סאין בסלע יצא, כלומר שלא ימצא במה להשתכר ואבדה הפרוטה מן הכיס יצא למקום הריח. וכן היה רבי שמעון בן יוחאי אומר אלימלך מגדולי הדור היה (4) ומפרנסי הדור היה מפני מה נענש מפני שיצא מארץ ישראל לחוצה לארץ שנאמר ותהום כל העיר ותאמרנה הזאת נעמי. אמר רבי יצחק [אמר] חזיתם נעמי שיצאתה מארץ לחוצה לארץ מה עלתה לה. כתב הר"ם ז"ל הלכות מלכים פ"ה (ה"ט) אף על פי שמתר לצאת, אינה מדת חסידות; שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כליה למקום.

פרק לא יחפור (ב"ב י"ט א') מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכותל שלש טפחים. זרעים, תיפוק ליה משום מחרישה? כמסולת יד, מחרישה, תיפוק ליה משום זרעים? כחורשין

[1] לפנינו כנמרא אמר מרי בר מרי פליגי בה רב ושמואל חד אמר על חד תרי וחד אמר לתגרא.

[2] הטעם הוא איננו כנמרא אבל מובא באלפסי.

[3] לפנינו כנמרא אפי' עמדה סאה בסלע.

[4] לפנינו כנמרא אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו וכו'.

קנח כפתור פרק עשירי ופרח

לאילנות. ותיפוק לי משום מ"א ? תנא בארץ ישראל קאי דמתיב
למטר השמים תשתה מים.

מסכת שבת פרק כלל גדול (ע"ג ב') הזורע והחורש, מכרי
מכרב כרבי ברישא ? ליתני חורש והדר ליתני זורע ?

תנא בארץ ישראל קאי דזרעי ברישא והדר כרבי (1).

תוספתא מסכת עבודה זרה פרק ז' רבי שמעון בן אלעזר
אומר שלש אשרות בארץ ישראל חרוב שבכפר

פסם ושככפר פגשה ושיקמה שבראני ושככרמל (2).

מסכת מנחות פרק בתרא (ק"י א') אמר רבי אבא בר רב
יצחק אמר רב חסדא ואמרי לה אמר רב יהודה אמר

רב; מצור ועד קרטגיני מכירין את ישראל ואת אביהם שבשמים
מצור כלפי מערב ומקרטגיני כלפי מזרח אין מכירין את ישראל

ולא את אביהם שבשמים. פי' רש"י ז"ל מכירין את ישראל בכבודן
הראשון ואין מכבידין עול שלהם ואין מאמינים בעבודה זרה אלא

בתק"ה (3). דע כי צור בים יבא הוא צור המעטירה והוא
לצפון ירושלים כדי ימים, וקרטגיני ג"כ בים יבא והוא

לדרום צפוני למדינת אלקירואן ומזרחית אליה וקורין לה
קרטגיניאה (4). רחבו ל"ו מעלי וארכו ל"ה ואלקירואן זכרונהו.

ספרי (ראה) ואבדתם את שמם מתחת השמים, בא"י אתה
מצוה לרדוף אחריהם ואי אתה מצוה לרדוף אחריהם חו"ל.

מסכת נקולות (פרק ט' נ"ח) ארץ ישראל טהורה ונקולותיה
טהורין. ונקולות העמים טהורין בטריס לבעלי קריין ואפילו

כתולאזו צקילון. אה טהורין ישראל, אה טהורין לנפתה בטריין אף לנדות.
פי' רבינו שמשון ז"ל וטריס דגזרו טוואה על ארץ העמים. טהור, א"י

טהורה ואפילו עיירות טל כותיים. ונה טהורין ארץ הכותיים טהורה,

[1] כן הוא המנהג עד היום בא"י שזורעין בשדה נירי כלומר; חורשים אותה
כשנה הקודמת וזרעיה תבואת הקיץ וקוצרים אותה ובתחלת ימי הנשמים זורעים אותה
כלי חרשה, ומיך אחר הזריעה חורשין.

[2] צ"ל "שככרמל" בלא ו' החבור. — ג"א כפר קסם, פסם. שבראני, שבארני.

[3] כן היא בפירשי שבש"עין יעקב אבל בפירשי שבכרמל נ"א (ש"א ו"ה).

[4] עיין בהערות שבסוף הספר.

כפתור פרק עשירי ופרח קנמ

לא יתכן לפרש אלא צעירות של כותיים שבארץ ישראל, דאי צה"ל, הא גזרי עליה עונשה, וכן כוונת עיירות של גוים שבארץ ישראל (פי' קילון כשהמים נוקזלים צוקוס אחד ונוקזקים להציאם אל נוקוס אחר ולהנטיבם, עושין לו דרך שיצאו שם, ואותו דרך שנו קילון. ויש אפשרים פי' אחר ריש נקבת נשקין.) והא קיפה דנחני' לאשעויענין שנקואות העמים שבא"י, שהם כשרים אף לנדות. וכן הוא בפירוש צחופתא פרק ו', ונקואות העמים שבחו"ל כשרין לצבלי קריין ופסולין לכל העומאים (ושצח"ל) [ושבארץ ישראל] שחון לנפתח כשרה לכל העומאים ואין לריך לומר לצבלי קריין [ובו]. א"כ נקות הכותיים ובל שכן הקראין שהם בארץ ישראל, כשרים הם ואפילו אחר גזירה, דאלו קודם גזרה, הא אמרה החופתא צריש פיקן טעורין ⁽¹⁾.

מסכת גיטין צרישא (צ' א') הוציא גט ננדינת היס והנוליד לריך שיאמר צפני נכתב וצפני נחתם, והיבא דאיבא עדים דנאקיינוי ליה לא, לריך לנומר צפני נכתב וצפני נחתם דלשמה צקיא, דהא קיינוא לן כרצא דעבנא דאלרובו לנומר צפני נכתב וצפני נחתם, נוסוס קיום הוא, ואי ליבא עדים דנאקיינוא ליה, לריך לומר צפני נכתב ובוו ואלו שליח שהציא גט נוקוס למקום בארץ ישראל אע"פ שלא ראה כתיבת הגט ולא ידע ווי הם עדיו אלא נתן לו הצעל גט ואמר ליה תן גט זה לאשתי הרי זה נותנו לה צפני עדים ואע"פ שאין עדיו ידועים אללנו, ותהיה נגורשת ותנשא צו דלא חיישינן לזינפא דהא עדים נולין לקיינוו, ולרצא כוונת צקיאין לשמה ואם יש לו עוררין יתקיים צחופתווי ניד. ונקקא ששליח גט (שעסקו) [שנציא] צחולה לארץ או נחו"ל ש לריך ליתן לה הגט הזה צפני שני עדים ושיאמר צנענא

[1] כבר כתב הרב כסף משנה (ה' מקואות פי' ה"ה) על דברי התיספתא הנ"ל דמשמע שאין זה אלא בומן שהיו ישראל שרונים על אדמתם אבל האידנא דין אי שיה בזה לארץ העמים וכן משמע בתיספתא שם שאמרו אחר זה שריה בן תרדיון פסל מקוה ברום בית ענתי שאם כותיים נכנסו וזלסוהו בלילה. ועיין ירושלמי ע"ז פ"ה ה"ד בעי כותאי קימי ד' אבהו אבותיכם היו מסתפקין משלנו מפני מה אין אתם מסתפקין משלנו אל אבותיכם לא קלקלו מעשיהם אתם קלקלתם מעשיכם. חמן תנינן ארץ כותים טהורה ומקואותיה טהורין וכו' עירוש (ש"א ג"ה).

קם כפתור פרק עשירי ופרח

צפני נכתב וצפני נחתם, כלומר : שיציד על הכתיבה ועל החתימה,
 וזהו קיום הגט, ואי אחי צעל לחודיה ומוערער לא משגחינן צזה
 שהרי קצבלנו עדות השליח. ויהו אם יש לצעל ראה צרורה ועדים
 שזה הגט האור עליו צפני נכתב וצפני נחתם, שהוא וזויף, משגחינן
 ציה. וצדין הוא דליצבי תרתי דאין דצר שצערורה פחות משנים אלא
 משום עיגונא דאיתחא אקילו צה דצן כלומר צענין השליח, ואם לא
 אור צפני נכתב וצפני נחתם, הגט פסול, ואע"פ שי' תקנה צחור וכותן
 לה צפני(שליח) [עדים] ואור צפני נכתב וצפני נחתם. אבל אם לא עשה
 כן פסול עד שיתקיים צחותווי ואם לא יתקיים אינה מוגרשת. אבל
 צארץ ישראל אינו כן אלא אע"פ שהשליח לא אור צפני נכתב וצפני
 נחתם אלא שנתנו לה צפני שני עדים, כשר, שהעדים מוויין לקיימו.
 ויהו אם אור זה צארץ ישראל, ונהני לצטל ערעור דצעל, כחצ ה"צ
 העיטור אות שי"ן : ובתצו דצותא : כל הנדינות גבי ארץ ישראל, מדינת
 היס קרי להו, ולריך לומר צפני נכתב וצפני נחתם צין מוליך צין וציח,
 ומארץ ישראל לארץ ישראל ומצבל לצבל לא ריך. כנשא שזה הדיבור,
 לשליח שצחו"ל אם לא אורו, הגט פסול. ולשליח של ארץ ישראל אע"פ
 שלא אורו, הגט כשר. ואף על גב דלא ידע אלא צטביעח עיכא דקלא
 כשר. וצפרק כל הגט (גיטין כ"ט א') אור רצ בהנא חלה חתן, פשיטא
 חלה קתני, וזהו דתינוח הוא הדין דאע"ג דלא חלה, והאי דקתני חלה,
 אורחא דולתחא קתני, קנו"ל חלה דוקא. ונתקנא דשונעתא לפי וזה
 שפק הרב אלפאסי ז"ל הוציא גט צארץ ישראל שאין ריך לומר
 צפני נכתב וצפני נחתם, חלה או נאנס ונשנחו ציד אחר ואפילו
 אור חתה הילך גט זה לאשתי ; אבל לא חלה או לא נאנס לא
 ישנחו ציד אחר ואפילו לא אור לו אלא הילך, כתב על זה הראצ"ד
 ז"ל אור אברהם אני איני בדאי להכריע, אבל הכחוצ ווכריע דתניא
 ושנח ושנחה פעם שניה ומלוד שהשליח עושה שליח וקרא לא מפליג
 צין חלה צין לא חלה. אבל ודאי, צין הילך צין חתה הילך, איבא
 לאפלוגי, משום דצעל קא קפיד, והאיך אינו מוויח אלא לרצונו.
 ומשונעתתיה דרצא כווי דאור שליח צארץ ישראל עושה כוזה
 שלוחים, אלמא אף על גב דלא חלה, איבא דעציר כוזה שלוחין

כפתור פרק עשירי ופרח קסא

כרצון. וכן נמי כתב הרצ צעל העיקור ז"ל. ננאל חס כן צארץ ישראל חלה או נאנס אפילו אער לו אתה הולך, ונשלחו ציד אחר, לא חלה ולא נאנס ואער לו אתה הולך דברי הכל אין השליח עושה שליח, וכן פסק צעל ותיבות ורבינו סנאל ז"ל. כתב הרש"ד ז"ל: ונסתצרה לי דוקא צארץ ישראל אבל ונודינת היס אפילו רצון וודו לצין הולך צין אתה הולך אין השליח עושה שליח אלא חס כן חלה או נאנס כהיה עוצדא (סס ע"י צי) דאורינן: דאער ליה לא תיתציה ניהלה עד תלחין יוויין ותיניס צגו תלחין יוויין, ואער רבה חלה טעמא נסוס דאניס. אלנא דוקא נסוס דאניס. ועיהו לפי דברי הרי"ף ז"ל כראה שאינו עושה שליח אף על גב דחלה או נאנס, אלא טעושה צית דין ונשלחו ואוור לפניהם צפני ככתב וצפני נחחס. והשליח די לו שיאער שליח צית דין חני, ושליח השליח חס חלה עושה שליח, וכן עד כונה שלוחים. וכל חד ותיניהו לא נשוי שליח אלא צצית דין. ושליח נארץ ישראל עושה כונה שלוחים חס חיתה לצעל חיתניהו לכולהו, ואע"ג דנחית שליח ראשון. ליתיה לצעל ליתניהו לכולהו.

מסכת בבא קמא פרק קמא (ט"ו ב') פלגי נזקא קנסא, וכן הוא המסקנא בר מחצי נזק צרורות דהלכה גמירי לה דממונא הוא. ובפרק הגזול עצים (שם צ"ו ב') גבי ההוא גברא דנול תורי מחבריה. אזל ברב בהו. לסוף אהדרניהו למריהו, אתא לקמיה דרב נחמן וחייבו למרי דתורי בסלגו מאי דאשכחו תורי. ומקשי אמאי גולה הוא והדר בעינא? דהא תנן כל הגולגין משלמין כשעת הגולה, והשיב רב נחמן אין הכי נמי אלא איניש גולגא הוא (זה גולגן מלומד בכך) ובעי דאקנסיה כלומר שלא יקח אלא חצי השכח. כתב הרי"ף ז"ל מיהא שמעינן דקנסין בכי האי נונא ואפילו בחו"ל דהא רב נחמן בבבל הוה. ועוד דגרסינן פרק נגמר הדין (סנהדרין מ"ו א') תניא אמר ר' אליעזר שמעתי שביד מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה. והמבייש את הזקן דאמרינן בירושלמי פרק החובל(ה"י) נותן דמי בשתו משלם, ככל מקום הוא. והוא שיהיה תלמיד חכם שכן פירשו חכמינו ז"ל: והדרת פני זקן. הוא שמכבדין

קסב כפתור פרק עשירי ופרדח

אותו מפני תורתו ועוצדין מפניו. ושיהיה מתנהג כשורה, וכן נמי כתב מהר"ר שלמה בן אדרת ז"ל. ירושלמי מסכת יבמות (פ"ב ה"א) כתוב זקנים ואיתמר הדיוטות מצוה בזקנים, מנין אפילו הדיוטות תלמוד לוטר בישראל¹ חלוץ הנעל מכל מקום. וסוף פרק אלו נערות (כתובות מ"א ב') האי כלבא דאכל אימרי, ושונרא דאכל הרנגולי רברבי משונה הוא ולא מנכינן, ליה בבבל; והני מילי רברבי אבל זוטרי אורחיה הוא ואי תפש לא מפסקין מיניה ואי אמר אקבעו ליה זמנא לדינא בארץ ישראל מקביענן להו ואי לא אזל משמתי ליה בין כך ובין כך משמתי ליה דאמרין ליה לסלוקי הזיקא מכיתיה; מדרכי נתן, פרשי ז"ל: שאין זכרו צדק וכל זק משונה צדקתהו כיון סולדה דקרן סנה, שאף היא משונה שאין דרכה צדק וחלי זק הוא דמשלם, וכיון דקנסא הוא לא מגבינן ביה צדיכי צבל, שאין עם סמיכה בזקנים ולא נקכו חלטים ונועסין, וגבי קנס כתיב אשר ירשיעון חלטים. אורחיה הוא והוה להו זקני דען, וכן משלמה זק שלם ונועסא הוא וגובין אותו צבל. ואי תפיס זק נונו של עזיק גבי קנסא דחלי זק דאין לרד לזעוק לפיכך לא מפסקין מיניה וגבי סלגא כזקא, ואי לא תפיס ואמר לקון קבעו לי זמנא בארעא דישראל השיאוהו לינך עוון דין לפני דייני ארץ ישראל קבעין ליה ע"כ. כל זה יורה שהסמיכה היא היום²). אם כן נראה שדיני ארץ ישראל הוא שיהיו סמוכים כלומר שיהיה להם זה היכולת. וכן נראה מדברי הר"ם ז"ל סנהדרין פ"ה, וכבר זכרנוהו למעלה. ובפ"י המשנה פרק עד כמה (בכורות כ"ח) כתב ז"ל כל דין שראוי לו לדון שנתן לו ראש ישיבה שבארץ ישראל רשות, דן דיני קנסות וכבר זכרנוהו פרק (י"א) [זה] פסקא מסכת הוריות).

ירושלמי מסכת ברכות פרק (מי שמתו) [היה קורא] כהנא כד סליק להכא אמר סלקית למזכי ואנא חמי

[1] לפינו בירושלמי ליתא מלת בישראל ולכן התקשה בעל קרבן העדה

בפירושו; ואין צורך כי מ"ס הוא כנראה מבוא.

[2] אי משום הא לא איראי דבזמן התלמוד ודאי היתה שושילתא הסמיכה קיימת

עדיין בארץ ישראל ולא נפקה אלא בתר דע בתראה.

כפתור פרק עשירי ופרח קסג

סה סלקית למקטלי לכני ארעא דישראל ניהות לי מן הן דסלקית.
 אתא שאיל לרבי יוחנן: מאן דאימיה מכסרא ליה ואיתת אבוה מייקרא
 ליה להן זיל אמר ליה למאן דמיקרא ליה? נחת לכבל אתון ואמרינן
 לרבי יוחנן: כהנא נחית לכבל. אמר אפשר דהוי נחית לכבל ולא
 נסיב רשותא מני? אמרינן ליה: ההיא שאלתא דשאיל לך היא הוה
 נשילת רשות דידיה. ירושלמי (תענית פ"ד ה"ו) דרומאי נהגין
 חגה, צפיראי נהגין חדשה, טבריאיי נהגין שבתה. מסתברא
 שזוהו יהודה וגליל עליון וגליל תחתון. מסכת גזיר פרק
 מי שאמר הריני גזיר (י"ט ב') מי שנדר גזירות מרובה והשלים
 את גזירותו ואחר כך בא לארץ ישראל בית שמאי אומר גזיר
 שלשים בית הלל אומר כתחלה. מעשה בהלנאי המלכה שהלך
 בנה למלחמה אמרה אם יבא מן המלחמה בשלום אהא גזירה שבע
 שנים, ובא בנה מן המלחמה והיתה גזירה שבע שנים, לסוף ז'
 שנים עלתה לארץ ישראל והורוה ב"ה שתהא גזירה עוד שבע
 שנים אחרות; לסוף שבע שנים נטמאת, נמצאת גזירה עשרים
 ואחת שנה. כהר"ם ז"ל: גזירות נהגת בפני הכית ושלא בפני הבית,
 לפיכך מי שנדר בזמן הזה הרי זה גזיר לעולם, שאין לנו בית
 שיביא קרבנותיו במלאת ימי גזרו. אין גזירות נהגת אלא בא"י,
 ומי שנדר בחו"ל קונסין אותו ומחייבין אותו לעלות לא"י ולהיות
 שם גזיר כמנין הימים שנדר. לפיכך מי שנדר בזה"ו בחו"ל כופין
 אותו לעלות לא"י ולהיות נהג שם גזירות עד שימות או עד
 שיבנה בהמ"ק ויביא קרבנותיו במלאת ימי גזרו, וכל זמן שהוא
 בחו"ל הרי זה אסור לשתות יין ולהטמא למתים ולגלח וכל
 דמדוקי גזירות עליו ואע"פ שאין ימים אלו עולין לו. ואם עבר
 ושתה או גלח או נגע בטת וכיוצא בניגיעה, לוקה. תוספתא [גזיר]
 סוף פרק קטא: גזירות נהגת בארץ ובחוץ לארץ.

דינין: הסזיר חופץ על שערו צידיו ומוכך בלפניו ואם נפ':
 שער אינו חופץ, שאין מוכחו להסזיר, ואיפשר שלא יסזיר,
 אבל לא יקרוק בעסקו, ולא יחוף בצדעה מפני ששער את הסער ודאי,
 ואם עשה כן אינו לוקה. ושלשה עינים אסורין בגזיר: מוואה ותגלסת

קסד כפתור פרק עשירי זפדה

והיולא וון הגפן צין פרי צין פקולת פרי, אזל שכר של חנורים וטל גרוגרות וכיולא זקן וותר לכזיר, ושכר טחאסר עליו זתורה הוה טל זערובת יין היולא וון הגפן. כילד, כזיר טאכל בזית וון הפרי טהוה ענבים לחים או יצעים או צופר או וון הפקולת טהן הזגין טהוה הקליפה החילוכה או וון החרלן טהוה הגרעין הפנימי, לוקה. וכן אס טהה רביעית יין או אכל בזית יין קרוש או טהה רביעית חוונץ. אזל העלין וויי גפנים והקטודר והלולצין הרי אלו וותרין לכזיר, טאינן פרי ולא פקולת פרי אלא עץ צעלמא הס נחשבים. כזיר קטור קטור לכרמא לא הקרצ, כזיר וותר צות וולוה ותבלחת וולוה כלוונר אס כלטרע, ולקור ציין וולוה ביין הרשות. הטודר כזירות לה' דרך קדושה הרי זה כלה ונושבת ועליו כאונר (צונדער ו' ז') נזר אלהיו על ראשו וטקלו הכתוב כנביא טכאונר (עמוס ז' י"ח) ולקיס וצניכס לכזיראים ונצחורכס לכזירים :

מסנת סופרים פרק י"ו ורבותי שבארץ ישראל נהגו
 להתענות אחר ימי הפורים מפני נקנור וחבריו.
 ירושלמי מסכת בבא קמא פרק הגזול ומאכיל (ה"ב)
 תני רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר
 תנאי בית דין הוא שידוא זה קוצץ את הסוכה ונותן דמים
 שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ. עוד
 ירושלמי (סנהדרין פ"ג ה"א) מקבלים עדים שלא בפני בעל דין
 ועבדין גזר דין. כהנא דמך שבק ירתיה לרבי יאשיה וקבל רבי
 אלעזר סהדי בלא אפוי(דרבי יאשיה) ⁽¹⁾ וזכי ליה לרבי יאשיה. ולא
 עוד אלא דשבק ספרים ⁽²⁾. כתב רבי אלעזר לירתוהי : ספרים
 שזכתה ארץ ישראל אין מוציאין אותן לחוצה לארץ; אם
 כתב סתם; כתב על מנת להוציא מוציא. וה"ב העמוד ז"ל הביא זה
 הירושלמי אות קי"ף בקבלת עדות :

[1] לפנינו בירושלמי ליתא וכן הנכון. דפרוש בלא אפוי, שלא בפני הורש
 שהיה בבבל האילו ר' יאשיהו מלבד שהיה בארץ ישראל. הרי הוא הווכח, ומשיטא
 דזין לאדם שלא בפניו.

[2] לא די היה לרבי יאשיהו שחעביר את חלת רב כהנא מפניו שלא בפניהם ומסרה לר'
 יאשיהו, אלא אפילו הספרים שלא הורשם לר' יאשיהו, לא נתן להוציאם לחוץ לתורשם לפניו.

כפתור פרק עשירי ופרח קספה

מסכת כבא מציעא פרק המסקיד (ל"ד א') אמר השומר איני משלם וחזר ואמר הרני משלם וכו' כתב הר"ף ז"ל כל אלו עלו בתיקו וחולקין דקימא לן טמון הטוטל בספק חולקין, וה"מ בארץ ישראל אבל בכבל קנסא הוא ולא מנכינן ליה ואי קדים חד מיניה ותפס לא מפקינן מיניה אפילו בכבל. כתב הר"ם ז"ל סנהדרין פרק ה' (הלכה י"ז) מנהג הישיבות בחוצה לארץ אף על פי שאין גובין שם קנס, מנדין אותו עד שיפיים לבעל דינו או יעלה עמו לדון בארץ ישראל, וכיון שנתן לו שיעור הראוי לו מתירין לו את נדויו בין שנתפיים בעל דינו בין שלא נתפיים, וכן אם תפס הניזק מה שראוי לו ליטול אין מוציאין מידו, וכזה נמי כתב הר"ף ז"ל פרק החובל.

מסכת סוכה פרק לולב (ל"ו א') אתרוג כושי פסול והתניא כושי כשר דומה לכושי פסול? אמר רבא לא קשיא הא לן והא להו פ"י לבני ארץ ישראל כושי פסול וכל שכן דומה לכושי, ולבני כבל כושי כשר שאתרוגיהם כושיים אלא אם יהיה כושי הרבה, דומה לאדם כושי שאז יהיה פסול. בכל מקום מסתברא דה"ה לפטומת, שיש ארצות שאתרוגיהם בדד ויש שאין להם דד אלא ראש האתרוג עם מקום שושנתו; וכן הוא בריאתו ולא נאסר אלא נמילתה.

מסכת עבודה זרה פ"ק (כ"א א') תנו רבנן אין משכירין להם בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות, ובסוריא משכירין להם בתים אבל לא שדות, ובח"ל מוכרין להם בתים ומשכירין שדות דברי ר"מ, רבי יוסי אמר אף בארץ ישראל משכירין להם בתים ובסוריא מוכרין בתים ומשכירין להם שדות ובח"ל מוכרין אלו ואלו, ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי יוסי ובלבד שלא יעשה שכונה. תנא אין שכונה פחות משלשה בני אדם. אף במקום שאמרו להשכיר, לא לבית דירה אמרו, מפני שמכנים לתוכו ע"ז. ומייתי לה נמי מסכת פסחים פ"ק (ו' א') דאנרא לא קניא ועוכר על לא תביא תועבה אל ביתך. ומה שהוא מותר בח"ל להשכיר דירה הביא ה"ב התרומה ז"ל מעם: דמן

קסו כפתור פרק עשירי ופרח

התורה אינו אסור אלא בכית שישראל עצמו (דרבי) [דר בו], ורננן אסרו אפילו אינו דר שש, ולכך בחוצה לארץ לא גזרו, ואפילו בארץ ישראל לא גזרו במקום שאינו רגיל לדירה כגון בית התכנ ואורות. ע"כ. תוספתא מסכת ע"ז פ"ב: וכן לא ישכיר ישראל את ביתו מפני שבידוע שמכנים לתוכו ע"ז אבל משכירין להם אורות אוצרות ופונדקיות אע"פ שבידוע שמכנים לתוכו ע"ז.

ומסתברא שעכשיו שהארץ היא ביד הישמעאלים (ששוכר) [שמשכיר] אפי"ן מקים שהוא ראוי לדירה, לישמעאל.

שהרי אינו עובד ע"ז שיכניסנה שש וגמו שקדם¹ (אבל לערלים שהם עובדי ע"ז, נראה שאינו יכול להשכיר הרגיל לדירה, והכותי כגוי לפי התוספתא דלקמן). אבל למכור להם בתים או שדות בארץ ישראל כלל כלל לא, משום לא תחנם. וכח"ס ז"ל בספר המדע: אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל, וכסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות, ומשכירין להם בתים בארץ ישראל ובלכד שלא יעשם שכונה, ואין שכונה פחותה משלשה, ואין משכירין להם שדות, ובמדינת סוריא משכירין להם שדות, ומפני מה החמירו בשדה? מפני שיש בהם שתיים: מפקע מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע, ע"כ.

א"כ הא דאמרינן פרק המקבל (ב"מ ק"ח ב') זבין לגוי לית בה משום דינא דבר מצרא, דגוי לאו בר ועשית הטוב והישר הוא; מיירי בחוצה לארץ, ואפילו הכי משמתין ליה עד דקביל עליה כל אונסא דאתי מחמתיה, אי נמי בארץ ישראל ובאונס וכדלקמן, ועל מה שמכרה לגוי, לית בה שמתא. וההיא דסוף פרק לפני אדיהן (ע"ז כ"א ב') אבל ידהו לגוי שריה; דאמרינן אריסותיה עכיד, הוא מטעם אחר וכדאיתא התם. ואומר הירושלמי (שם הל' י') זאת אומרת שדה הנתונה על אם הדרך, אסור להשכירה לגוי מפני שנקראת על שם ישראל, וגוי חורש בה בשבתות ובימים טובים, ומזה הטעם אסור להשכיר מרחצו לגוי דאריסותא למרחץ לא עכדי, וכתב רבינו הא"י ז"ל דפורני רוחים וכיוצא בהם אם השכירם לגוי לזמן מועט אסור שאינו ידוע שהשכירו לגוי, אבל

[1] עיין לעיל עמוד ס"ג.

כפתור פרק עשירי ופרח קמו

השכירו תנורו ורחים שלו ומרחצו כל השנים, כבר ידיעא מלתא דלגוי היא ולא אמרי ישראל עושה מלאכה בזה וכיון דלית לן שביתת כלים, שרי, וכן פשט מנהג בכבל ע"כ.

אף במקום שאמרו להשכיר, לא לבית דירה אמרו, ירושלמי (שם) הא במקום שנהגו למכור, מוכר לו אפילו בית דירה ומשכיר לו אפילו בית דירה. כתב ה"ב העיסור ז"ל אות שי"ן שכירות, וכן עמא דבר, וה"ב ההשלמה ז"ל כתב נראה שזה הירושלמי הוא כחולק על גמריק, תוספתא אחד גוי ואחד כותי. מסכת גיטין פרק השולח (מיד א') חניא המוכר ביתו לגוי דמיו אסורין וגוי שאנס ביתו של ישראל ואין בעליו יכול להוציאו לא כדניי ישראל ולא כדניי אומות העולם מותר ליטול דמיו וכותב ומעלה בערכאות שלהם מפני שהוא כמציל מידם, ודילמא הגי מילי בית דכיון דלא סגיא ליה בלא בית לא אתי לזבוגי וכו'. פרש"י ז"ל: המוכר ביתו לגוי בארץ ישראל לחנוך קרא לא חתום לא חתן להם חייב בקרקע, וכותב לו שער ומעלהו בערכאות שלהם לחתמו, ודילמא סאי דלא גזרו רבנן בהך דילמא סאי לזבוגי וזעמחו ה"מ בית דכיון דלא סגי לאיניש בלא ציס לא עבדי אינשי דמוכרי, ולמסקנא עקב נמי¹).

מסתברא שהוא הדין ישראל הדר בעיר שכולה גוים בא"י ורוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת ויש לו שם בית שיוכל למוכרה לגוים כי הוא מתירא שהגוים יחריבוהו או שיחזיקו בו וידורו שם בעל כרחו², וכן נמי אם הוא בעיר שרובה ישראל ואנסוהו זהו ואין שם ישראל שיקנוהו אפילו בזול, וההיא דאין מוכרין להם בתים נוקמה בדליתה לחדא מהני תנאי, וכרייתא דגוי שאנס ביתו של ישראל והירושלמי דמקום שנהגו למכור, מסייע לן, ומסתברא שהוא הדין נמי לשדה, דהא אמרינן שלהי פרק השולח גמ' (גיטין מ"ז א') המוכר שדהו לנכרי לוקח ומביא בכורים מפני תקון העולם, וכתב רש"י ז"ל: לוקח ומביא בכל שנה לכיך ליקח מנכורי

1 ר"ל למסקנת הנמרא שם מותר ליטול גם דמי העבר שאין רבו יכול להוציאו מידם.

2 עיין סי' סאת חשולחן דף ד' סי' א' שהשיג עליו בזה (הרציה ה"ט)

קסה כפתור פרק עשירי ופרח

פירוסים בדעו ונזיחן לירושלם. מפני תיקון העולם טלא יסא כגיל למכור קרקע בחזק ישראל, וזה יש לנו לומר שמכרו באונס אחד מאלו האונסים שהזכרנו או כיוצא בהם, וכן הענין בכל מקום שהזכירו מכירת קרקע לגוי בארץ ישראל, וכן הותר לחון עליהם באונס כענין דרבי פנחס בן יאיר להחוא מעייא פרק הכל שוחטין (חולין ז' א') ועשה זה מפני אונס חילול השם דלא ליטרו כך עושין לכני לויה, וכן הותר לתת להם מתנה של חנם כענין רבא (ע"ז ס"ה א') דשדר קורבנא לבי שישך, וכן הותר לתת להם חן באונס, כאמרם ז"ל פרק הרואה (ברכות נ"ח ב') ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך ששכח לו בעולמך; והוא בשם ומלכות; וזה אפי' בגוי, וכן הסכים הראב"ד ז"ל, ואין ספק שהוא לאו שבכללות שאין לוקין עליו, דתניא (ע"ז ב' א') לא תחנם, לא תתן להם חנינה, ד"א לא תתן להם חנייה בקרקע, ד"א לא תתן להם מתנת חנם, ד"א לא תתן להם חן, דאמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם לומר כמה נאה גוי זה, וכן הענין בלאו דלא תאכלו על הדם והרבה כיוצא בהם. בריתא: בריא(כלומר במתנת חנם) כגוי שאינו מכיר או שהיה עובר ממקום למקום אבל אם היה שכנו או אוהבו מותר מפני שהוא כמוכר לו, ומפני זה הטעם הוא ששנינו (חולין צ"ג ב') שולח אדם ירך לנכרי.

א"כ מצאנו שיהיה מותר לישראל למכור בארץ ישראל קרקעו לגוי על פי אחד מהדרכים שכארנו או כיוצא בהם; שמיני האונסים, שונים הם, ויהיה פי' הירושלמי "שנהגו למכור" כשיש לו אונס; ונמרון, שלא במקום האונס, ולא פליגי. והרב בעל העיטור ז"ל מורה כירושלמי ואפילו כסתם. שאם היה הדבר אסור בכל צד, לא היה הירושלמי תולה הדבר במנהג, כלומר, ויש מקום שנהגו שלא למכור ואפילו עם אונס; וכסתם נמרון, או מקום שנהגו למכור לכל צרכיהם כמשכיר, ואם יכול למכור לגוי ביוקר ומכרנו לישראל בזול הרי זה משוכח, וה"ב העטור ז"ל כתב אות מ"ס כיוצא בזה נבי זבין לגוי והוא הדין במשכנו לגוי דמשמתינן ליה. והביא בשם תשובות: אם אינו מוצא למכור אלא למצרן ולא

כפתור פרק עשירי ופרח קטמ

לישראל אחר אפילו בחצי דמיו ומצדן מעכב למוכרה לגוי, אם אינו מוכרה לחסרון מזונות, או שאין לו ממנה הנאה כל כך, לא כל הימנו שירביץ ארי עליה שכך שנינו פרק השותפין שרצו (ב"ב י"ג ב') שני אחים וכו' קח לך זתים ועשם בבית הכד. אף זה יעשה תקנה לעבודת שדהו, ואם הוא עני וצריך למכור לחסרון מזונות ימריח בר מצדן לקנותו וינצל מאונס הגוי; ואם אינו רוצה לקנות לא הוא ולא אחר, ואי אפשר לו שלא ימכור שדהו, מוכרו לגוי שעני שאמרו בשני אחין, לא עני לגמרי אלא עני לאותו דבר. אבל מכל מקום יקבל עליו אונס הגוי. ובמתיכתא: אם אינו מוצא ישראל לקנותה מוכרה לגוי, מדגרסינן שמתיה משמתיה ליה עד דמקבל וכו' ע"כ. וכן נראה מלשון רש"י ז"ל, באמרו: לזבוני מדעתיה, שהרי כל אונס, ושלא מדעתו הוא, והם לא גזרו אלא שלא באונס דהיינו מדעתו.

מסכת ערכין סוף פרק המקדיש (כ"ט א') אין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג. ואמרינן איזהו גר תושב, שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז [וכו.]. ולולא זה אם רצה הגוי לעמוד בארצנו, לא נניחהו דכתיב לא ישבו בארצך; ונקרא גר תושב כלומר שהוא גר לענין שהוא מותר לשכון בארץ לבר. ומה שאמרו אין גר תושב נוהג, כלומר: שאינו [חייב] להחיותו אלא בזמן שהיובל נוהג, כלומר: שהמלכות תהיה לנו. אבל לקבלה ולהכנסה תחת כנפי שכינה, אפילו בזמן הזה מקבלין אותו. כהר"ם ז"ל הלכות איסורי ביאה פרק י"ד: איזהו גר תושב? זה גוי שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז; עם שאר מצוות שנצטוו בני נח. ולא מל ולא טבל הרי זה מקבלין אותו, והרי הוא מחסידי אומות העולם; ולמה נקרא שמו תושב? לפי שמתר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל. ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג אבל בזמן הזה אפילו קבל כל התורה כלה חוץ מדקדוק אחד אין מקבלין אותו. פרק

[1] דויל בתר מעמא. דהמעם שאין מקבלין, משום גז"ש עמך עמך מבטוב לו עמך. וא"כ דוקא לענין דבר שמטיל עלינו חובה הקשה עלינו לקיימה בזמן שפלותנו, הוא שאין מקבלין, אבל לשאר דברים מקבלין, ועיין השנת הראב"ד על הרמב"ם הנ"ל.

קע כפתור פרק עשירי ופרה

המקבל שדה מחברו (ב"מ קי"א א') גר תושב יש בו משום ביומו
 תתן שכרו ואין בו משום לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר.
 שבע מצות : א' ב ג' ד' א' אבר מן החי אלהים אחרים ב' ברכת
 השם. ג' גזל גילוי ערוות. ד' דינין דמים.

מסכת ברכות פרק הרואה (ס"א ב') ת"ר הנפנה ביהודה לא
 יפנה מזרח ומערב, אלא צפון ודרום. ובגליל, צפון ודרום
 אסור, ורבי יוסי מתיר, שהיה רבי יוסי אומר לא אסרו אלא כרואה.
 ר' יהודה אומר : בזמן שבית המקדש קיים אסור, אין בית המקדש
 קיים מותר; רבי עקיבא אומר בכל מקום, רבי עקיבא היינו ת"ק
 איכא ביניהו חו"ל, ת"ק סבר חו"ל מותר ורבי עקיבא סבר חוצה
 לארץ אסור. ובביאור זה הארכנו ת"ל בספר "שער השמים".

מסכת מנחות פרק התכלת (מ"ד א') השוכר בית בחוצה לארץ
 והדר בפונדקי בארץ ישראל פטור מן מזוזה כל שלשים
 יום. מכאן ואילך חייב ; אבל השוכר בית בארץ ישראל עושה
 מזוזה לאלתר משום ישוב ארץ ישראל. מסכת נדרים סוף פרק
 הנודר מן המכושל (ג"ג א') משנה : הנודר מן השמן מותר בשמן
 שומשמן. תניא הנודר מן השמן בארץ ישראל מותר בשמן זית.
 ובמקום שמסתפקים מזה ומזה אסור בזה ובוה. פשיטא ? לא צריכא
 דרובא מן חד מסתפקין, מהו דתימא זיל בתר רובא קמ"ל ספק
 איסורא לחומרא.

מסכת פסחים פרק קמא (ח' א') תני רבי חייא עשו אוצרות
 שכר בבבל כאצרות יין בארץ ישראל, ובמסתפק. ויש
 תמא דבמסתפק פשיטא ? אלא שלא תאמר על השכר נהי
 דכמסתפק עסקינן מיהו אינו מסתפק ממנו אלא הרכה ככת אחת
 קודם אכילה, כענין שאמרו בדגים גדולים קמ"ל. מסכת שבת פרק
 כירה (מ"א א') רבי זירא הוה משתמיט מיניה דרב יהודה דבעא
 למיסק מבבל לארץ ישראל דאמר רב יהודה כל העולה מבבל
 לארץ ישראל עוכר בעשה שנאמר בכלה יובאו ושם יהיו עד
 יום סקדי איתס נאם ה'. דרבי יהודה יחידאה היא ¹.

¹ כלומר ולפיכך לא שמע ליה רבי זירא.

כפתור פרק עשירי ופרח קצא

דרבנן היא, שכל דבר הבא מפסוקי נביאי וכתובי, הוא מדברי
 סופרים וכמו שהתבאר ממה שאמרו ז"ל פרק ראשית הגז (חולין
 קל"ז א') גבי ההיא דבריבי¹. והר"ם ז"ל בספר המצות עשה מזה
 עיקר אחד. סוף מסכת כתובות (ק"א א') אמר רב יהודה כל
 הדר בכבל כאלו דר בארץ ישראל; שנאמר הוי ציון המלמי
 יושבת בת כבל. אמר אביי: נקיטין כבל לא חזיא חבליה דגשיח
 תרגומה אהוצל מבנימין וקרי ליה (דקנא) [קרנא] דשיזבתא. מסכת
 בבא בתרא פרק לא יחפור (כ"ו א') לא יטע אדם אילן סמוך לשדה
 חברו אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות אחד גפנים ואחד כל
 אילן. תנא ד' אמות שאמרו כדי עבודת כרם. אמר שמואל לא
 שנו אלא בארץ ישראל אבל בכבל שתי אמות. מסכת בבא מציעא
 פרק המקבל (ק"ו ב') המקבל שדה מחברו לזרעה שעורים לא
 יזרענה חטים, חטים יזרענה שעורים, קטנית לא יזרענה תבואה.
 תבואה יזרענה קטנית². מתני ליה רב יהודה לרבינא בר רב
 נחמן תבואה לא יזרענה קטנית, והתנן תבואה יזרענה קטנית?
 אמר ליה לא קשיא הא לן והא להו, פי' בכבל וכיוצא בו לא
 יזרענה קטנית מפני שהקטנית מכחשת הארץ. וא"כ יהיה הדין כך:
 תבואה לא יזרענה קטנית קטנית יזרענה תבואה, וה"מ בכבל
 אבל בארץ ישראל איסכא. וכבר ידוע הוא שאין מזג הארצות
 אחד, ושארץ ישראל היא חזקה וקשה; וכמו שנראה במסכת תענית
 בענין המטר שאין מתריעין לעולם על ריבויה בארץ ישראל; וכמו
 ישנכאר; וככל הוא ט ב ע נ י, וכדאמרינן מסכת תענית פ"ק (י" א')
 אמר רב עתירה ככל דחצדא כלא טמרא, אמר אביי נקיטנן טבעני
 ולא יבשני. מסכת תמיד פ"ק (כ"ז ב') רב ספרא הוה יתיב בבית
 הכסא אתא רבי אבא נחר ליה, אמר ליעול מה, אמר ליה עד כאן

[1] להבנת הדברים האלה עיין רש"י חולין שם ד"ה דברי תורה.

[2] כן הוא הנורמא במשניות דפוס נאפולי ובריף ד' קישטא וויניציא (ועייש
 בהודושי אנשי שם) וכ"ה ברמב"ם ה' שכירות ס"ח ה"ט ועייש במ"מ אבל בשאר
 הדפוסים ובפרש"י ובהר"ש כתיב להפך תבואה לא יזרענה קטנית קטנית יזרענה
 תבואה ועיין בד"ס (ש"א וה"ב)

קעב   כפתור   פרק עשירי   זפרה

לא סלקת לשעיר גמרת מילי דשעיר, לאו הכי תנן : מצאו נעול בידוע שיש שם אדם. למימרא דלא מיבעי למיעל, [כלומר : לא היה לו אלא לנחור בו לבד] ורב ספרא סבר דילמא מסוכן שאני, כדתניא רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא אדם לידי הדרוקן, סילון החוזר מביא אדם לידי ירקון. פי' לא סלקת לשעיר כלומר : לא"י שהם רומיים מכני עשו, ורב ספרא מכיל הוה, שהם צנועים כפרסיים אשר שם; ואמרינן (ברכות ח' ב') אמר רבי יוחנן בשלשה דברים אני אוהב הפרסיים שהם צנועים מה שאין כן רומיים (כלומר : לא היה לו אלא לנחור כנגדו לבד).

ספרי (פרשה שופטים) לא תשיג גבול רעך והלא כבר נאמר לא תגזול ומה ת"ל לא תסיג מלמד שכל העוקר תחומי של חברו עובר בשני לאוין, יכול אף בחו"ל תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל, בא"י עובר בשני לאוין בחו"ל אינו עובר אלא משום לאו אחד, כלומר : דלא תגזול, וכן אמרו לא תסיג גבול רעך, בארץ ישראל הכתוב מדבר.

מסכת משקין פ"ק (ט"ק ח' ב') אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את ארץ ישראל. מסכת אהלות פרק י"ז (משנה ה') עפר בית הפרס ועפר חו"ל שבאו בירק מצטרפין כחותם המרצופין, דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד שיהיה במקום אחד כחותם המרצופים. אמר רבי יהודה מעשה שהיו אגרות באות מטדינת הים לבני כהנים גדולים והיו בהם כסאה וכסאתים חותמות ולא חשו להם משום טומאה, (פי' "מרצופים" שקים גדולים שנותנים בהם הסחורה בספינות). מסכת כתובות פרק האשה שנתארמלה (כ' ב') מספיקא מי מחזקינן טומאה והא אמר ריש לקיש עילה מצאו ומהרו את ארץ ישראל. ומימרא דריש לקיש היא מסכת גזיר כסיפא (ס"ה א') תני עולא מת שחסר אין לו תפיסה ולא ישכנת קברות, היכי דמי תפיסה אמר רב יהודה אמר קרא ונשאתני ממצרים טול עמי, כלומר מעפר מצרים שתחתי טול עמי. תניא כמה שיעור תפיסה? פירש רבי יוחנן¹ נוטל עפר תיחוח וחופר

[1] לפנינו כנמרא ארץ יוחנן משום בן עזאי.

כפתור פרק עשירי ופרח קעג

בבתולה ג' אצבעות, כלומר: נוטל עפר שהוא תיחוח מחמת ליהה זמיחל היוצא מן המת, ועוד חופר בבתולה, בקרקע שאינו תיחוח שלש אצבעות ונוטל עמו, דהכי גמירי דשיעור ג' אצבעות נבלע בקרקע. ושכונת קברות, הא אמר ר' עקיבא (שם) שלשה ידועים, או שלשה תחלה, פני ידועים: שידוע מקדם שיש שם שלשה קברים. שלשה תחלה: פני שלא נודע שהיה שם קברים אלא עכשו הוא שמצאן תחלה וקנו מקומן ואסור לפנותם, דהכי אמרינן 'שם ס"ה ב' בדק מעשרים אמה ולא מצא מאי? מי הוה מהורין הני עשרים אמה או לא, מי אמרינן כיון דלא מצא יותר, לא הוי שכונת קברות, אלא איתרמיין איתרמי דנקברו לשם, ואע"פ שהם שלשה מותר לפנותם? או דילמא כיון דשלשה הם מחזקינן ליה בשכונת קברות, ואסור לפנותם? אמר רב מנשיא¹ אמר רב: שכונת קברות, פי': הואיל ושלשה הם, קנו מקומם וכל עשרים אמה הוי שכונת קברות, אבל טפי הוי מהור, כלומר כיון דבדק מהם עשרים אמה ולא מצא אלא אותם ג' בלבד הוה שכונת קברות ולא יותר. מאי מעמא אמר רבי שמעון בן לקיש עילה מצאו וסיהרו את ארץ ישראל, כלומר דכיון דלא מצאו אלא שלשה קברות אמרינן זהו שכונת קברות והשאר יהא מהור, פרק נגמר הדין (סנהדרין מ"ז ב') נמצאת אומר שלשה קברות הן: קבר הנמצא קבר הידוע וקבר המזיק את הרבים, קבר הנמצא מותר לפנותו, פנהו, מקומו מהור ומותר בהנאה, קבר הידוע אסור לפנותו, פינהו, מקומו טמא ואסור בהנאה: קבר המזיק הרבים מותר לפנותו ופינהו, מקומו מהור ואסור בהנאה, ומקשינן וקבר הנמצא מותר לפנותו ודילמא מת מצוה הוא ומת מצוה קנה מקומו? שאני מת מצוה דקלא אית ליה, מסכת עירובין ברישא (י"א א) כי תניא הכי בפתחי שימאי דלית להו תקרה, פרק הקומץ רבה (מנחות ל"ג ב') אמר רבא הני פתחי שימאי פמורין מן המווה מאי פתחי שימאי? פליגי רב נחומי ורב יוסף² חד אמר דלית

[1] לפנינו במסרא א"ר מנשיא בר ירמיה אמר רב.

[2] לפנינו במסרא רב ריחומאי ואבא יוסף, ועין בד"ס.

קעד כפתור פרק עשירי ופרח

להו תקרה וחד אמר דלית להו שקפי. פי' ה"ב הערוך "שימאי"
 בלשון ערבי אומרים לארץ ישראל בלד אלשאם¹, ובזאת הארץ
 אין דרכן לעשות על פתחיהן תקרה לשכת תחתיה כבארץ זולתה.
 ופרש"י ז"ל רחוק מזה שעשאו מלשון זקן אשמאי, כלומר מקולקלים
 שאין להם צורת פתח. מסכת ב"ק סוף מרובה (פ"ג א') וכן היא
 סוף מסכת סוטה (ט"ט ב') אמר רבי בארץ ישראל לשון סורסי
 למה אלא או לשון הקודש או לשון יוני, ואמר רב יוסף בבבלי
 לשון ארמי למה? אלא או לשון הקדש או לשון פרסי. פי' ה"ב
 הערוך: סורסי לשון ארץ סוריא והוא לשון ארמית כלומר מארס
 צובא ומדמשק ועד צובא נקרא בלשון חכמים סוריא. וארס צובא
 הוא חלב וארצו. מסכת פסחים פרק התמיד (ס"א א') רבי אומר
 לשון סורסי הוא זה: כארס האומר לחברו כוס לי מלה זה.
 ירושלמי מסכת גדרים פרק נערה המאורסה: מהו להתיר הנדר
 על ידי תורגמן, נשמעניה מן הדא רבי אבא בר זוטרא איתעביד
 תורגמניה דרבי יוחנן בחדא איתתא דלא הוית חכמה לשון
 סורסי. מזה יראה שהם ז"ל היו מדברים ג"כ לשון סורסי. מזה
 הירושלמי הביא רבינו שמשון ז"ל ראה שאדם יכול לשלוח
 חרמתו בכתב לפני בית דין והם מתירין לו שלא בפניו על ידי
 החרמה ששלח להם. ונדרו של יפתח שהיה מקפיד לילך לפני
 פנחס ולא הגיד חרמתו על ידי שליח, יש לומר שלא היה יודע
 דין זה כמו שטעה בעיקר הנדר שאינו חל כלל אלא בדבר הראוי
 ליקרב לגבי מזבח. וכתב רש"י ז"ל סוף מסכת סוטה (י"ט ב') לשון
 סורסי קרוב הוא ללשון ארמי ואומר אני יזזה לשון תלמוד ירושלמי
 והישמעאלים קורין לו סוריאני. מסכת כתובות בסיפא (ק"י ב')
 נשא אשה בקפמקיא וגרשה בא"י נותן לה ממעות א"י. כספר
 יחזקאל (כ"ז י"א) גמדים ת"י קפוטקאי, ואסיקנא: ת"ק סבר כתובה
 דרכנן ואזילנא בתר גוביאנא ובתר שיעבודא לקולא, ומקולי כתובה
 שנו כאן ונותן לה ממעות א"י, אלמא מעות קפוטקיא יותר יסיס

[1] כספר העירך הנדפס כתוב פה בטעות "ארץ ישראל" במקום א"י (הרצ"ה ח"ט).

כפתור פרק עשירי ופרח קעה

מטעות א"י. כתב ה"ב העמוד ז"ל : תמה דירושלמי אמר : הרא
 אמרה מטבע ארץ ישראל יפה מכל הארצות. הרא מטייע למאן
 דאמר כתובת אשה דבר תורה, רשב"ג אומר מדברי סופרים.
עוד שם (כתובות) הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות
 כופין אותה לעלות ואם לאו תצא שלא בכתיבה. היא אומרת
 לעלות והוא אומר שלא לעלות כופין אותו לעלות ואם לאו יוציא
 ויתן כתובה. היא אומרת לצאת והוא אומר שלא לצאת כופין
 אותה שלא לצאת ואם לאו תצא שלא בכתיבה. הוא אומר
 לצאת והיא אומרת שלא לצאת, כופין אותו שלא לצאת ואם
 לאו יוציא ויתן כתובה. עה"ס ז"ל : והוא הדין בכל מקום מארץ
 ישראל עם ירושלם, והוא מטאי דאמרינן נמי התם. כתב הרי"א
 ז"ל פרק הבא על יבמתו : יש מי שאומר דכתובה זו דמחייבין
 ליה לבעל בתכיעת האשה, מנה מאתים, אבל תוספת לא. והמחייב
 בזו כתובה ותוספת, צריך להביא ראיה ברורה, ע"כ. וכבר ידעת
 החלוק שבין כתובה ותוספת.

מסתברא שזה צריך חיפוש דרישה וחקירה. אם האשה המבקשת
 כך, היא אשה חשובה וחסידה ומתוך חסידותה היא
 שרוצה בזה. אבל אם אין הענין כן, אלא שנפלה קטמה ואיבה
 ביניהם, או שמא עיניה נתנה באחר ומשרכת דרכיה שיודעת
 שאינה יוצאה אלא מרצון בעלה, ומבקשת תואנה, ובעלה אינו
 רוצה לגרשה, גם שאינו מאותם שכופין אותו להוציא, ועכשו השיאוה
 עין אשמה לתבוע לעלות והוא אינו יכול ואינו רוצה מפני שמזונותיו
 ככדים עליו ואין לו שם כדי להתפרנס או זולת זה המעם, יש
 לומר שעל כיוצא בזה אין כופין אותו להוציאה. כתב הרשב"א
 ז"ל שורת הדין לעולם אין כופין להוציא, ומה שכתב הרב אלפאסי
 ז"ל פרק אף על פי, אותה תקנה לא פשטמה פה, ושמא אף
 הם לדורם תקנו, ועל כיוצא בזה אמרו רבותינו ז"ל וכל מעשיך

[1] בכת"י אקספארד גוסף פה אבל באיש אם שנה שלח"י ר"ל ולכן באיש
 כופין כשאומר לעלות (הרצ"ה ח"ט).

קעו כפתור פרק עשירי ופרה

יהיו לשם שמים והם זיל לא עשו תקנה לתקלה¹). ואמרינן
 פרק הכותב (כתובות פ"ה א') אמר רב פפא השתא דאמר
 קים לי כגויה מילתא היא כגון אבא בר מרי דקיס ליה כגויה
 קרענא שטרא אפומיה. קרענא ס"ד? אלא טרענא שטרא אפומיה.
 וכן כשיראה הדיין דין מרומה וענין זיף ותחבולה שמהפכין את
 הדין לפי שעה מפני האמת. וכדאמרינן פרק המפקיד (ב"מ ל"ט ב')
 מרי בר איסק אתא ליה אחא מכי חזאה אמר ליה פלוג לי
 בנכסי אמר ליה לא ידענא לך. אתא לקמיה דרב חסדא אמר ליה
 שפיר קאמר לך דכתיב ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו
 מלמד שיצא בלא חתימת זקן. אמר ליה זיל אייתי סהדי דאחיה
 את אמר ליה אית לי סהדי ומסתפי מיניה דנכרא אלמא הוא;
 אמר ליה לדידיה אייתינהו את דלאו אחוך הוא, אמר ליה דינא
 הכי? הוציא מחברו עליו הראיה, אמר ליה הכי דייננא לך ולכל
 אלמי חברך. הרי שרב חסדא הפך הדין לצורך שעה להוציא לאמתו
 שארית ישראל לא יעשו עולה וכזב. ולולא זה כל מי שלא יעשה
 כרצון אשתו אם בחוצה לארץ היא; תבקש ארץ ישראל ואם
 בארץ ישראל היא תבקש ירושלם, ונמצא האיש מוציא שלא
 לרצונו. וכן גמי עוד פרק הכותב (כתובות פ"ה א') ההיא איתתא
 דאיחייבא שכועה בני דינא דרבא אמרה ליה בת רב חסדא
 ידענא בה דחשירא אשבועתא אפכה רבא אשכנגדה. זימנין הוו
 יתכי רב פפא ורב אדא בר מתנה קמיה איתו ההוא שטרא לקמיה
 אמר ליה רב פפא ידענא ביה דשטרא פריעא הוא, אמר ליה
 איכא אינש אחרינא בהדי מר, אמר ליה רב אדא בר מתנה ולא יהא
 רב פפא כבת רב חסדא, א"ל היא קים לי כגויה מר לא קים לי כגויה.
גרסינן פרק הבא על יבנותו (ס"ד לו) ת"ר בשל אשה ושהם
 עושה עשר טנים ולא ילדה אינו ראוי לצטל ויוליא ויתן
 כחוצה טווא לא זכה ליבנותו ווענה. ויתן כחוצה: דכיון דלא וויפקדס
 אפרים ורציה לא ויענש, וכן אם נשאת לטני. אצל לטנישי טאין לו

בפתור פרק עשירי ופרח קעז

צנים אין לה כתובה. ואין ראשון ושני יכולים להזליח אידה ונה
 שנתנו לה לאמרה להו השתא הוא דכחשי, ואם נשאת לרביעי והיו
 לה צנים אינה, יכולה להזליחא ונהשלישי כחזותה, דיכול לניינר
 עכשו נתרפאת ובדאיתא התם (ס"ה א'). גרסינן פרק נערה שנתפתתה
 (כתובות נו"ח א') אמר רב הונא האומר חי איפסי אלל היא בצגדה
 זאני בצגדי, יזליח ויתן כתובה, ודרב הונא הלכה היא. פרק העליר
 (שם ע' א') העליר את אשתו עליהמות (לה) [לו] עד שלשים יום
 יעניד פרנס, ונכאן ואילך יזליח ויתן כתובה. ואף על גב דקיס לן
 בשמואל לאמר אף פתם כתי לא יזליח אלל ינתיך שווא ינאל התר
 לברו. העליר את אשתו שלא תטעום אחד מכל הפירות יזליח, ויתן
 כתובה. רבי יהודה אומר צישראל, חדש אחד יקיס, שנים יזליח ויתן
 כתובה, ובמה כיוולא צו. היא אומרת לעלות הוא אומר ללאת, צבל
 אלו תניין יזליח ואין נזכר שם כופין. וגרסינן פרק העליר (שם ע"ז א')
 האיך שנוולו צו מומים אין כופין אותו להזליח אומר רש"ג צוה
 דברים אמורים צומוין קטנים אלל צומוין גדולים כופין אותו להזליח.
 ואלו שכופין אותו להזליח : מוכה שחין ועבל פוליפוס והקומץ
 הנזרק נחשת והצורקי וכו'. ואמר רב האומר איני זן ואיני מפרכס
 יזליח ויתן כתובה. אלל ר' אלעזר אמרה לשמעתי קויה דשמואל אמר
 אצקה שערי לרבי אלעזר, עד שכופין אותו להזליח נכפו לזון.
 [והא כיפין אמרינן ? אלל אמר רבי אבה הא והא צשוני, דצדצרים לא
 יזכר עבד ונפקין ליה מייניה צבל כרחיה כלומר לניי ששהת] ¹,
 ופקו הגזונים בשמואל. כחצ הרצ צבל הענור ז"ל "מסתברא
 ונדקאמר יד שכופין אותו להזליח, ש"י דכל היכא דקתני יזליח,
 כופין משמע", אלל כחצ רבינו הנאל ז"ל, ירושלמי : תון תניין בט
 המעשה צישראל כשר אמר שמואל אין נעשין אלל אלמנה
 לכהן גדול, גרושה וחלושה לכהן הדיוט, והא תני טויות ? אלל ² "כבוד"
 אמר שמואל. והא תניא העליר את אשתו שלא תטעום מכל הפירות

[1] השורות המוסברות נדפסו בהוצאות הראשונות שלא במקומן אחרי פירוש רבינו חננאל.

[2] הרצ"ה ח"ט הוסיף מה בנין דא כנון וכו' ע"פ פירוש בעל קרבן העדה

אך הוא ללא צורך והוא נכונה כמו שהיא מתיקנה בשנים.

קעה כפתור פרק עשירי ופרדח

יוליא ויתן כתובה, שנענו שווליא, שנענו שכופין? חתונה. ש"ו חין
 כופין אלף היכא דנפרט כופין אלף היכא דאמור רצנן יוליא ולא
 אמור כופין אמורים לו בצר חייבך חכמים להוליא ואם לא יוליא
 נותר לקרותו עצרינא אלף לכפות לא נוליו, ע"ב. והכלל צה,
 שנאומן שכופין להוליא, וזה דאורייתא כגון אלמנה לכהן גדול
 וכו' וזה רצנן כגון נוכח שחין וכו'. וכן נ"י שכשאשה ושהה עמה
 עשר שנים ולא ילדה, צבלהו בייפינן בשוטי, וצבלהו אי אמרה דיירנא
 צהדיה צקהי [ואפילו] נוכח שחין שצקינן לה. אלף לא צנשא אשה
 ושהה, דאף על גז דאמר דיירנא צהדיה לא שצקי' לה, אלף נשקינן לה
 צבל כרהיה ויתן כתובה, דכמה דאיתיה גזיה קצור דילמא השחא
 ניעצרה ולא נסיצ איתחא אחריתי וישא אשה ראיה לילד.
 וכן פסק הר"ף ז"ל פרק הנזיר ונוספת יצוות פרק הצא.
 וכן פסק ר"מ ז"ל פרשת אלה תולדות והר"ם ז"ל פרק ט"ו. ופי
 ה"ר צירוף ז"ל שתקנת רבינו גרשום ז"ל שלא לישא אשה על אשתו,
 אינה אלף צניי טיש לו אשה וצנים, או חין לו צנים אלף שלא שהה
 עשר שנים אלף שהה עשר שנים ואין לו צנים ישא אשה על אשה,
 שלא צא הרצ ז"ל לעשות תקנה לעקור דברי קופרים, והציח רחיה
 ונשון רש"י צתצורה, וזה לשונו: יעמידוך על נשפטיחמה ילחק
 היחוס, על אשר שאלת על חניך ששהה עשר שנים בחיקון חכמים
 עם אשה אחת ולא ילדה לו ואחר כך נשא אשה אחרת אשר כולדת
 ונוכה, ועתה נפטר חניך וצאו שתי האלמנות לגבות בכתובתן, ע"ב.
 הפילה, נוכח ונאותה שעה, הלך לעסקיו תוך אותם עשר שנים או
 חלה הוא או היא, אינו עולה עין הננין. והרשב"א ז"ל נשאל צדין
 נורדת האוורה נאיש עלי, צגעה וכתובהה ונה שכתב לה הצעל
 חוספות או נחנה ונזנות, לפי שגראה צה הלוקין צין דברי הר"ף
 והר"ם ז"ל, והשיב: שורת הדין נותן שאין האיש נוליא את אשתו
 צגע אלף לריונו, ואין כופין אותו לגרש אפילו צאוורה נאיש עלי,
 ושלא כדברי הר"ם ז"ל, שאלו היתה האשה יכולה להפקיע עלמה
 ניד הצעל צעכות אלו, היו נחקינן גם כן כתובה עין האשה
 לאיש כדי שלא יהא קל צעינה ללאת נזונה, וכדאמרינן ריש פרק

כפתור פרק עשירי ופרח קעט

המקין (גיטין מ"ט ז') אשה יולאה לרבוהה ושלח לרבוהה [וכו'] דכי תימא
 כי יכבי דבי מפיק לה איהו, תקינו לה כתובה וינייה, כי נפקא
 איהי, נמי ליהקבו ליה כתובה וינייה, [ת"ש] אשה יולאה לרבוהה ושלח
 לרבוהה והאיש אינו מויליא אלא לרבוהו, איפשר דמשהי לה צבג. ואם
 איתא דצטענת ואיט עלי, יכולה להפקיע עצמה וינייה, אף היא תולא
 עילה ותלא, והוא יהו לתקוני נמי לדידיה כתובה וינייה. ואנריין
 צירושלמי פרק אלמנה נזונה (ה"ז) אמר שמואל אין מעשין אלא
 לפסולות; בגון אלמנה לכהן גדול, והקשו: והא תנן הנדיר את אשתו
 [וכו.] ותלמי שווענו שמויליא, שווענו שבופין, פי' צתויהא, אב"פ
 ששינו יוליא, וני קמי כופין? בליוור שאפילו בכל הנקונות שאורו
 צתלמוד יוליא ויתן כתובה לאו לניימרא שבופין להויליא, אלא וצקסיס,
 ואם יוליא יתן כתובה. ומה שכתב הר"ף ז"ל מתקנת הגאונים דדיני
 נורדת, אותה תקנה לא פשטה צארלות הללו ואין אנו דנין זה
 כלל, אלא על דין התלמוד, ואולי לדור הקבו ללורך שעתה. ולענין
 דיני האוננת ואיט עלי, דע שאין האוננת ואיט עלי כאוננת צומה
 שאוננת, עד שכביר ונתוך דצריה שהיא ואוס צעיניה צאונת כוונ
 שאוננת: ואיט עלי ואינו רובה צו ולא צכתובתו וצבצד שיוילאנה. וכן
 פירש"י ז"ל פס פרק אב"פ (כתובות ס"ג ז') ואם טוענת כן דינה
 ונחולק ונחאשה הנורדת שאוננת צעינא ליה ונלערכה ליה, דהיא
 כופין אותה צהכרזת ארצב שצחות צצתי בנקיות וצתי ודרשות, ואט
 לא חזרה צה הפקידה כל כתובתה. וכדאיתא פרק אף על פי (סס)
 ואם ירעה ונגרש צבג ואם לא רעה לגרש אינו ונגרש, ואפילו נולכה
 לאחר אותו זמן, ונה שהפקידה הפקידה ואסור לשהותה צלא כתובה
 אחרת צלא וניה. אצל הצלה צעענת ואיט עלי אין כופין אותה צכפיית
 ההכרזה של צתי בנקיות וצתי ודרשות לפי שאינסה היא שלצה חוכקה,
 אצל ונסיין אותה י"צ חדש שווא יסור המיאות ונלצצה ותתראה לו, ותוך
 י"צ חדש לא אצדה וכתובתה כלום, ואם גירש הצעל ונעלמו תוך י"צ
 חדש בוצה כל כתובתה, שהרי זה גרש ונעלמו, והיא לא תפקיד כלום
 לפי שאינסה היא, וכן פי' רבינו חננאל ז"ל. ואם הנותין עד י"צ חדש
 ולא חזרה צה, הפקידה כתובתה ותוספת וככפי לאן צרל. וצתשובות

קפ כפתור פרק עשירי זמרה

רבינו האי והר"ף ז"ל שאפילו זה שכתב לה הצעל ונתנה לאחר נישואין,
 ומפקדת. וכן כתב גם הרב רבי יהוסף הלוי אבן יבז ז"ל, וכן הדין,
 שלא כתב לה על דעת שתעול ותלך ותאכל עם איש אחר, ואף הרמב"ן
 ז"ל בן כתב. ואין הפרש בין שכתב לה ונתנה באחריות ובין שלא כתב
 לה, דאדעתא לנישואין ולא יחזיק לה. וכל שכן בנתנה לחוד
 שעשה לה בשעת נישואין, שזה בכלל תוספת הוא, אבל נכסי ונלוה דידה
 לא הפקידה, וכן זה שנתנו לה אחרים, יראה שלא הפקידה אלא תעול
 ותלך, ובלאזה נכסי אף ברזל הקיימין אם תפסה לא נפקין מינה
 והיינו מעשה דבלתי דרז ציד דאיוורדה ותפסה חד שיראי, דאזריין
 (כתובות פ"ד א') ונאי תפסה לא שקליה מינה ודלא תפסה לא
 יהינן לה, ומשהי לה תריסק ירחי שתא אגיבה. וכיון דאזריין הכי,
 ש"ו דאזורה נאית עלי הוה, דאי לא, לא נשהינן לה אלא כופין
 אותה מיד בהכרזה ד' שעות צתי כנסות וצתי ודרשות ואי לא הדרה
 בה, הפקידה הכל, וההיא שיראי תפסה, היינו ונכסי אף ברזל, דאלו
 נכסי ונלוה דידה לא הפקידה. ובחוק י"ב חדש אלו, אין לה וזונות וצעב
 וכן כתב הר"ף ז"ל. והכי איתא בירושלמי (כתובות פ"ה ה"ח) הנוודת
 והיולאה נשום עם רב אין לה וזונות ולא בלאות ואפילו היא נעוצרת
 אין לה וזונות, עד כאן. הוא ציהודה וארס אשה בגליל, כופין אותה
 ללאת שכל ונתן בן נשאה. כתב ה"ב העמוד אוח פ"א: ש"ו כופין
 האשה ללכת לעיר קדר צעלה, ואם לא רצתה, נורדת היא, ודוקא מעיר
 גדולה לעיר גדולה או מקטנה לקטנה או נכרך לכרך ואין צורך סבנה
 אבל ונוה היפה לנוה הרעה, לא, ע"ב. זמירש"ז"ל פרק דייני גזרות
 (שם ק"י ז') הנוה שהוא דר פס. ונסכת ערבין צרישא (ג' א') הכל
 נעלין לארץ ישראל, לאתויי ואי עבדיה, ולנוחן דתני עבדים צהדיא,
 לאתויי ונוה היפה לנוה הרעה. הכל נעלין לירושלם לאתויי ונוה היפה
 לנוה הרעה, ואין הכל נוליאין לאתוייה ונוה הרע לנוה היפה. ונסכת
 יצונות פרק הנז על יצונותו (פ"ד א') נשא אשה ושהה עונה עשר שנים
 ולא ילדה, אינו ראוי ליבעל ויוליא ויתן כתובה וכו', שנא לא זכה
 לכתובה הימנה וכו'. ללמוד שאין יציבת ח"ל עולה לו מן הניקין. וכן
 בני פסק הרב אלפאסי ז"ל. והר"ם ז"ל (הל' אישות פרק ע"ו) לא

כפתור פרק עשירי ופרח קפא

הציא שאין ישיבת חו"ל [וכו']. ונראה לדעתו שישבת חו"ל עולה לו מן המניין. וכן כונו נראה מוצרי הרצ צעל העטור ז"ל סכת: ואצרהס שאני שלח הצטיתו הקדוש צרוך הוא צנים אלח צארץ, וכן כונו בתצ רש"י ז"ל, מכלל דזולתו עולה לו ולא חאריקין וועין חולה לארץ הם עקורים. בתצ על זה הרמזין ז"ל צפירוט התורה: והטעם הזה אינו יפה, שישבת חו"ל הלכה פסוקה היא שאינה עולה לשום אדם צעולם, ונשנה שטינו זה צכל אדם היא, ואם היה ופני ההצטחה הזו לאצרהס, היתה עולה לשאר אנשים. וכן טעמו שאנורו שאין דין היוצצ צחו"ל להוציא האשה ששהה עונה עשר שנים ולא ילדה ולא שישא אחרת, ואין הענין כן. אצל הבונה לוור, שאם שהה אדם עם אשתו צחו"ל חונש או עשר שנים וצאו לארץ ישראל, סכותין להם זמן עשר שנים ונעת ציאתם צארץ, אולי צצכות הארץ יצבו, וכן עשו אצרהס ושרה ונו ונעת צואם שם, ע"כ. גם לפי דצרי ה"צ העטור: שהה עונה עשר שנים ולא ילדה אם אין לו צנים כופין אותו אצל יש לו צנים ונאשה אחרת אין כופין אותו, והאי דלא קחני לה צהכך דכופין אותו להוציא, פריק לה ר' אשא (כתוצות ע"ז א') אידי ואידי צצטני ובלאמורא. והרי"ף והר"ם לא שנו חלוק צדצ. ונסכת צצא קנח פרק ורובה (פ' א') ווי סדר ליקח לו צית ולישא אשה צארץ ישראל אין ונחייצין אותו ליקח וייד אלח עד שינלח את ההגון לו. ונעשה צאשה אשה צנה ויילך לה וקפלה ונצצעה סכל ווי שיצא עלי איני ונחזירחו וקפלו עליה צני אדם שאינם ונהוגנים לה, וכצצא דצד לפני החכמים אמרו לא כתבונה זו אלח להגון לה. ונכאן יש לסנווך שני סנצצע ולא פירש שהוא כאלו פירש. צכאן ״הבונה ונלח הועשה״ ולפעמים ״שהועשה ונלח הבונה״, כדאמרינן ונסכת נדרים פרק רצי אליעזר (ס"ו צי) ההוא דאמר לה קונס שאין את נהנית לי עד שתרוקי צו צצצ"ג אחת רקת על לצוטיה, אומר ליה רצ אחא ונדפתי לצדינא והא האי לזילתא איכוון, אומר ליה וירק על ונאני דכצ"ג,

זילתא רצתי היא.

מסכת תענית פ"ק (א') בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים ר"ג אומר בשבעה בו חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע האחרון שבישראל לנחר פרת. סתב"הר"ם ז"ל הלכה כר"ג וכל זה

קפב כפתור פרק עשירי ופרח

בארץ ישראל ובארצות הדומות לה. וכמו כן כל מה שיגיע לידך מן
הכבר בזמני התענית, הוא בארץ ישראל, ומה שהוא קרוב לאוירה,
אבל בשאר ארצות, השאלה בזמן שהמטר טוב והגון כמקום ההוא;
ונתן אותו הזמן כאלו הוא שבעה כמרחשון; וכשיתעכבו הגשמים
אחר אותו הזמן, על אלו הדרכים הנזכרים יתנהגו בתענית. כי יש
ארצות לא יתחילו בהם הגשמים אלא מניסן, וארצות שיהיה
בהם כמרחשון קיץ, והגשמים אינם להם טובים אלא ממיתים
ומאבדים. והיאך ישאלו אנשי המקום ההוא על הגשמים
כמרחשון? הלא זה מן השקר והאולת, וכל זה דבר אמתי כלו.
הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענים,
הגיע ראש חדש כסלו ולא ירדו גשמים בית דין גזרין ג' תעניות
על הצבור, עברו אלו ולא נענו, בית דין גזרין עוד ג' תעניות
אחרות על הצבור. והעשרה תעניות האחרונים אוכלים ושותים
מבעוד יום כענין צום כפור. ודוקא בארץ ישראל דאלו בחוצה לארץ
אף על אלו אוכלין משחשיכה כמו בשלשה הראשונים; ונפקא
לן מדאמרינן פרק מקום שנהגו (פסחים ג"ד ב') אמר שמואל אין
תענית צבור בכבל אלא ט' באב בלבד כלומר דבין השמשות
שלו אסור וכן הלכה. (תענית כ"ה ב') ת"ד עד מתי יהיו גשמים
יורדים ויהיו הצבור פוסקים מתעניתם. כמלא ברך המחרישה, דברי
רבי מאיר ר' יהודה אומר ⁽¹⁾ בחריכה טפח בכינינית טפחים
בעבודה ג' טפחים והלכה כרבי יהודה. ופי' היחידים תלמידי חכמים
לכר וכל התלמידים ראויים לכך. (שם י"ט א') אמרו לו כשם
שהתפללת עליהם שירדו וכו'. (שם כ"ב ב') אמר רב יהודה אמל
רב ובגולה מתריעין עליהם מיד. אבל לא בארץ ישראל לעולם ⁽²⁾.
ולזה השיב להם החסיד חוני המעגל (שם י"ט א') צאו וראו
אם נמחית אכן המועים. ומפרש בירושלמי (שם פרק ג') כשם
שאי איפשר לאבן שתמחה כך אי אפשר להתפלל על רוב הטובה.

[1] לפנינו כמרא וחכמים אומרים ועיין בדקדוקי סופרים.

[2] לפנינו כמרא אמר רמי בר רב ובגולה מתריעין עליה ועיי' ט"ח.

כפתור פרק עשירי ופרח קפנ

בפרק סדר תעניות (שם כ"ב א') תנו רבנן על השדפיין ועל הירקון בכל שהוא, ארבה וחמיל אע"פ שלא נראה אלא כנף אחד בכל ארץ ישראל, מתריעין עליהם מיד, וכשהוא אומר מתריעין אין צריך לומר שמתעניין, וכן כתב הר"ם ז"ל מתריעין ומתעניין עליהם (ופי ארבה אלנבארד¹) וכן פירש ר"ח ז"ל. תוספתא (תענית פ"ב) על כלן אין מתריעין עליהם אלא באותה הפרוכיא בלבד. היה בסוריא, אין מתריעין עליו בארץ ישראל. בארץ ישראל, מתריעין עליו בסוריא. מסכת גדרים פרק (הנודר מן הירק) [קונס] (ס"ב ב') על הגשמים, עד שתוד רביעה שניה וכו'. כל זה על זמני הגשמים בא"י. **מסכת תמיד** פרק ראוהו אחיו (פ"ב מ"א) כל העצים כשרים למערכה הוץ משל זית ושל גפן. הני מאי טעמא לא ? אמר רב פפא מישום דקטמין; רב אחא בר יעקב אמר משום ישוב א"י (פי' קיטמא אפר כלומר שאין דולקין היטב). ויש נוסחא "דקטמין" (פי' עשן). ומה הטעם אמרו פרק החיבל (ב"ק צ"א ב') אמר רב דקלא דמעין קבא אסור למקצייה². וכן מה שאמרו אל יסתור אדם ביתו לעשות גנה וכיוצא בזה. מסכת שפת פרק במה מדליקין (לי"ב) עתידין אלני סרק שבא"י שמוציאין פירות³ וכן עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת. **בפסיקתא**⁴ בתחלה לא היו ארזים בכבל עד שעמד נבוכדנצר הרשע ועקרן מארץ ישראל ושתלן בכבל הה"ד שמחו לך ארזי לבנון. בראשית דבה (פרק ט"ז) וזהב הארץ ההיא טוב, אין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל. עוד בבראשית דבא (פ' ס"ה)⁵ וקנמון בשם וגו' קנמון היה גדל בא"י והיו

[1] כן נקרא שם המין של הארבה בשפת ערבית. וכנראה כוננו להשמיענו כי על כל אחד ממיני הארבה מתריעין ומתעניין מיד.

[2] תמו : הא לאו דלא תשחית נוהג אפילו באילנות שבחז"ל, מדמכיא ראייה במעולה ברמים מותר לקיץ טעובדא דשמיאל, ושמואל בכבל היה.

[3] לפנינו בנמרא : עתידים אילנות שמוציאים פירות ככל יום.

[4] ביליש ושעירו רמו דס"ה מביא את הטאמר הוה רק בשם מדרש איכה א"י.

[5] פה הוא בחיטום מליבו אך פשהש"ר פ' יגד זכרם" הוא ממש כלי המוכא ככאן.

קפד כפתור פרק עשירי ופרח

עזים וצביים אוכלים ממנו. וקצת מפרשים שהוא אדכרי.
 ואמרינן מסכת בבא בתרא פרק מי שמת (קנ"ח ב') אורא
 דארץ ישראל מחכים. ומסכת בכורות פרק הלוקח בהמה
 (כ"ה ב') כי סליק רב אבין אמר לשמעתא קמיה
 דרבי ירמיה אמר בכלאי טפשאי משום דיתבי בארעא
 דחשוכא אמרי מילתא דמחשכין. אבל ארץ ישראל אורה
 אויר יהי'. וכן פרק דרישה וחקירה (סנהדרין ל"ח ב') על
 אדם הראשון ראשו מארץ ישראל לפי שהיא חשובה מכל
 הארצות. מסכת חולין פרק גיד הנשה (צ"א ב') הארץ
 אשר אתה שוכב עליה מאי רבותיה? אמר רבי יצחק
 מלמד שקפלה הקביה לכל ארץ ישראל כפנקס הזה⁽²⁾
 והניחה תחת יעקב אבינו כדי שתהא נוחה ליכבש אצל
 בניו. מסכת קדושין פרק האיש מקדש (מ"ט ב') עשרה
 קבין חכמה ירדו לעולם תשעה נטלה ארץ ישראל ואחת
 כל העולם כלו. איכה רבתי⁽³⁾ השליך משמים ארץ תפארת
 ישראל ארץ ישראל דכתיב כי תהיו ארץ חפץ וכתיב
 ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה'.

תנחומא פרשת זאת תהיה⁽⁴⁾: הפסולת של ארץ ישראל טובה
 ממטרפולין של מלכים, פי': אם ישל עיירות וגדולה

שבהן. מסכת תמורה פרק כל האסורין (כ"ט א') אין מוקצה אסור
 אלא עד שיעבדו בו עולא אמר ר' יוחנן עד שיטסרוהו לכומרים.
 בתא⁽⁵⁾ אמר ר' יוחנן עד שיאכילוהו כרשיני ע"ז אמר ליה רבי
 אבא לכתא: לפלגותא את ועולא. אמר ליה: לא; עולא נמי כי אמר

[1] הסיום יאכלי וכי הוספת המחבר.

[2] מלות כפנקס הוה ליתא בנמרא שלפנינו.

[3] לפנינו במדרש איכה רבתי איננו.

[4] לא נמצא בתנחומא שלפנינו וגם לא בתנחומא תוצאת הר"ש בובערי. אבל

נראה שלקח את המאמר הזה מהערוך ע' מטרפולין שהביא זה מהילמרנו פרשה זאת
 תהיה וגם פירוש מלות מטרפולין הוא לשון בעל הערוך. והמחבר איחד את הילמרנו
 והתנחומא, ובאמת מדרשים שונים הם ומדרש ילמרנו לא זכינו לראותו (שי"א ו"ה).

[5] לפנינו בנמרא כהא א"ר יוחנן. והוא שם אמורה.

כפתור פרק עשירי ופרח קפה

דספו ליה כרשיני עבודה זרה. אמר רבי אבא ידע בתא לשנויי שמעתא, ואי לאו דסליק להתם לא הוה ידע, דוכתא דארץ ישראל גרמא ליה, אמר ליה רבי יצחק: בתא מיכן ומיכן הוה. מסכת יום טוב פרק קמא (י"ד א') תנו רבנן אין עושין טיפני ואין כותשין במכתשת. ומסקנא דשמעתא דה"מ לבני ארץ ישראל שאין כותשין הריפות ואפילו במכתשת הטנה שהתבואה שם טובה ואין בה הפסד אם כותשין מערב יו"ט; ולבני בבל בקטנה מותר שזו היא שינוי שלה, זהו לפי הר"ם ז"ל. ואית דמפרשי דדידהו חטים קשות ואי שרית להו במכתשת קטנה אתי למיעבד בגדולה מה שאין כן חיטי בבל. והרב בעל עבודת הקדש ז"ל תלה הטעם בתדירה, זה לשונו: אבל במכתשת קטנה כותשין כמה דברים אמורים לבני בבל ובמקומות שכותשין הרבה ותדירין לאכול הריפות וצדיקין למכתשת גדולה, ולפיכך הקטנה שינוי להם; אבל לבני א"י ולכל המקומות שאינן תדירין לאכל כן, אפילו בקטנה אסור שאין כתישה בקטנה [שינוי] להם (פי' מיסני מאכל שעושין מחטים שנחלקים חדא לד'). מסכת שבת פרק קמא (ט' ב') מאימתי התחלת אכילה רב אמר משימול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר הגורו ולא פליגי הא לן והא להו כלומר בני ארץ ישראל כרב. מסכת בבא קמא פ' טרובה (ע"ט ב') אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל. תנו רבנן אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין בחורשין שבארץ ישראל, ובסוריא אפילו בישוב ואין צריך לומר בחוצה לארץ. תניא אידך אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין במדברות שביהודה ובמדברות של כפר עמוק⁽¹⁾ ואף על פי שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל מגדלין בהמה גסה בארץ ישראל שאין גזורין גורה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה. בהמה דקה אפשר להביא מחוצה לארץ בהמה גסה אי אפשר להביא מחוצה לארץ.

(1) לפנינו בנמרא ובמדבר של כפר עכו ועיין להלן עמוד קפ"ט הנוסחאות

השונות שבהשם הוה.

קפו כפתור פרק עשירי ופרה

אף על פי שאמרו אין מגדלין דקה אבל משהא הוא קודם לרגל שלשים יום וקודם למשתה בנו ל' יום. המכה לוקח ושוחט לוקח ושוהא ובלבד שלא ישאה את הענונה שבהם שלשים. (ענונה פי' מאוחרת. כמו הלהן תעננה). ומגדל דהכא היינו רועה. ומש"ה פרק זה בורר (סנהדרין ב"ה ב') איכא חילוק בלשון. דאמרינן התם אמר רבא רועים שאמרו, אחד רועי בהמה דקה ואחד רועי בהמה גסה, ומקשה והא אמר רבא רועי בהמה דקה בארץ ישראל פסול בחוצה לארץ כשר רועי בהמה גסה בין בארץ ישראל ובין בחו"ל כשרין? ומשני: ההוא במגדלי איתמר; כלומר מגדל בהמה דקה בא"י פסול ובחוצה לארץ כשר ובגסה אפילו בארץ כשר ומותר. אבל רועה; בין בדקה בין בגסה בין בארץ בין בחוצה לארץ פסול משום חשיש גזל, אם כן מגדל דהכא היינו משהא בביתו וכדאמרינן (ב"ק ו' א') שאילו תלמידיו את ריג מהו לגדל אמר להם מותר והא אנן תנן אין מגדלין אלא הכי בעו מיניה מהו לשהות א"ל מותר ובלבד שלא תצא ותרעה בעדר אלא קשורה בכרעי המטה. נמצא שדין הדקה שאין מגדלין כלומר אין משהין אלא שלשים יום לרגל או למשתה בנו; ובוה מסכים והיא דפרק זה בורר עם ההיא דפרק מרובה, אבל בגסה משמע מההיא דזה בורר, שאין מרעין, שלא הכשיר אלא מגדל וכשר שלו הוא מותר גם כן; ופסול אסור. ומההיא דמרובה משמע לן שרועין; דבגסה לא גזרו. והלכה כההיא דמרובה התנא בתוספתא דמסכת שבת פרק ג' (ג') כותיה. ומאי דבעו לריג מהו לשהות? כלומר: קודם לרגל וא"ל מותר, ובקשירה. כתב ה"ב התוס' ז"ל וקשירה — לאו דוקא [במטה] אלא אורחא דמילתא נקט שדרכן לקשור אותם כך, כדאמרינן פרק אלו מרפות (חולין נ"ד ב') חבל היוצא מן המטה עד חמישה טפחים ומפרשי' ז"ל שבכך ראוי לקשור בכרעי המטה וכדכתיב אסרו חג בעבותים, שהיו קושרין הקרבן בכרעי המטה

[1] לפיכך בתוספתא שם לא נמצא זהו ואולי צ"ל תוספתא דמסכת ב"ק פרק

ח' שווגר לקמן (שיא וריה).

כפתור פרק עשירי ופרח קפו

עד שיביאווהו למזבח. אי נמי נקט קשירה לאשמועינן דאפילו בקשירה אסור לגדל אלא לשהות. ובתוספתא מוכיח דלא שרי לשהות קודם לרגל אלא בכית וקשורה, זכרנוהו למטה. עוד כתב ז"ל והביאו לו עז וכו', מכאן משמע דלגדל אפילו בבית ואפילו על ידי אחרים אסור, מדלא מסרה לרועה. ומה שמצינו בכמה מקומות שהיה להם בהמה דקה כגון עזי דאכלן חושלא בנהרדעא דפרק חזקת הבתים (ב"ב ל"ו א') וקאמר שאני עזי דמסין לרועה, ונהרדעא היינו בכלל, שטא לא היו נוהרין הרבה על דברי רב, דאמרינן: רב הונא אמר רב עשינו עצמינו בבבל כארץ ישראל לכהמה דקה ופרש"י ז"ל שמים גלות יכניה רבו בה תלמידים ונתיישבו ביישוב קבוע, א"ד עשינו עצמינו וכו' מדאתא רב לבבל, שרבים מתיישבין שם מפני ישיבתו, ל"א שכא ולמדנו להזחר בכך שראה שם רוב ישראל וישוב קבוע ואשכחן ל"ב ק"ש שז"רב הונא נופיה לא הוה מזדהר ביה, ולא היה מחמיר בדבר, דהא מסר בהמות ידידיה לאשתו חובה לשמרם, ואם היינו יכולין לומר דעל ידי אחרים מותר, הוה ניחא טפי, ואותו חסיד לא היה מוסרה לאדם מפני שהיה צריך לה תמיד, ורועה שעשה תשובה, שמצא אחרים שירעו לו, וההיא עובדא דבית רבי שמעון שזורי נוקים לה שהם עצמם היו רועים. ועל מאי דפרש"י ז"ל הנה כתב עוד כענין זה בפ"י מסכת גיטין פרק קמא (ו' א') עשינו עצמינו בבבל כא"י לגיטין מכי אתא רב לבבל ונעשו בקיאין לשמה שהרבה ישיבות, וקשה לר"ת דא"כ מאי פריך התם ממתני' דעכו כארץ ישראל לגיטין אבל בכל לא, [והלא] המשניות נשנו קודם שכא רב לבבל, ור"ת"ס פ"י מכי אתא רב לבבל והורה שמימות נביאים הראשונים דינה להיות כארץ ישראל לגיטין ולבהמה דקה, שיש שם רוב ישראל ובעלי תורה מימות יכניה שגלה שם והחרש והמסגר עמו כדכתוב, וכן יש לפרש בפרק בכל מערבין (עירובין כ"ח א') דאמר רב כשות וחזו מערבין בו ומברכין עליו בורא פרי האדמה מוקמינן לה מכי אתא רב לבבל והורה כשראה שהיו אוכלין

קפח כפתור פרק עשירי ופרח

אותו. ורש"י פ"י¹) שם שרבו המת'יישבין והיו אוכלין אותו מדוחק. מכל זה נלמוד דפשיטא לן שנוהגין היום בארץ ישראל אלו הדינין דאין מגדלין וכ"ש דאין רועין; דהא רב גמר מינה לככל שנת'יישבה ושנתמלאה ישראל ותורה, ממה שנתרוקנה ארץ ישראל, וכל התורה כלה²) מלמדת ולמדה וכל שכן שהרי בארץ ישראל נאסרו בה אלו הדינין מצד עצמה, שהזוהרנו בהפסדה ונצטוונו בישובה כל הימים ואע"פ שאין הארץ בידינו. ולזה פירש"י ז"ל אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל משום ישוב ארץ ישראל שמוכרות את השדות, וכל שדות ארץ ישראל דישאל, אבל מגדלין בסוריא וארס צובא שדוד כבשה וקסבר לא שמייה כבוש והויא כחול, ובחול מותר לגדל דלא חיישינן לישובה, ואם יפסדו שדות אחרים ישלמו. אין מגדלין תרנגולין בירושלם מפני הקדשים, פי' ואפילו ישראל, ולא הכהנים שבארץ ישראל מפני התרומות, תוספת, (ב"ק פ"ח) ואם יש להם גינה או אשפה הרי זה מותר, כוור"ם ז"ל מסכת דמאי פ"ב: ואסור לנו לרעות המקנה בא"י מפני שישתלחו על השדות לרעות והוא גזל, ועל כן רועי בהמה דקה אצלנו פסולין לעדות, ומיהו יש חילוק בדכה, וכדאמרינן מסכת בכא מציעא פ"ק (ה' ב') זתיפוק לי דהוה ליה רועה ואמר רב סתם רועה פסול, הני מילי רועה דידיה אבל דאחריני סתמיה כשר, דאי לא תימא הכי אנן חיותא לרעיא הוכי מסרינן? והכתיב ולפני עור לא תתן מכשול; אלא חזקה: אין אדם חוטא ולא לו, מסכת תמורה פרק יש בקרבנות (ט"ו ב') וגם מסכת ב"ק פרק מרובה (פ' א') מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח מעו שחרית, והביאו לו עז וקשרוה בכרעי מטתו והיה יונק ממנה חלב שחרית, למחר נכנסו לבקרו כיון שראו את העז, אמרו ליסטים מזוין בתוך ביתו ואנו

[1] לפטנו בפירש"י מפרש כפירוש המחבר.

[2] הסיון הניכר יש כאן ואילו כך צ"ל: (ע"כ ש"י) שכל התורה כולה לומדה ומלמדת (ל א) כל שבין, ונלמוד מזה שבימיו היתה ארץ ישראל מקום מרבץ לתורה.

כפתור פרק עשירי ופרח קפמ

נכנסין לבקרו, בדקו ולא מצאו בו עון אלא של אותה עז בלכד. ואף הוא אמר בשעת מיתתו יודע אני בעצמי שאין בי עון אלא של אותה העז בלכד, שעברתי על דעת חבירי, שאמרו חכמים אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל, ואמר מר כל מקום שאתה מוצא מעשה בחסיד אחד, אינו אלא או רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה ברבי אלעאי. ובריש מדרש שיר השירים¹ הוזכר שזה היה רבי יהודה בן בבא. ופרק הגזל קמא (ב"ק ק"ג ב') ובי תימא דאישתבע והדר הוה חסיד? הא כל היכא דאמרין מעשה בחסיד אחד: או רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה ברבי אלעאי, ורבי יהודה בן בבא ורבי יהודה ברבי אלעאי חסידים מעיקרא הוו? זה המעשה היה אחר חרבן בית שני והיה בזמן שאין הארץ ביד ישראל. תוספתא מסכת בבא קמא פרק ח': אף על פי שאמרו אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין בכור בעל מוס שלשים יום; ואם היה תם, אפילו עשר שנים הרי זה מותר, ומה אני מקיים לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים? במדברות שביהודה ובמדברות שבכפר עמאיך². אע"פ שאמרו אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין אותה קודם לרגל שלשים יום, קודם למישה בכו שלשים יום. ולא שתהא יוצא ורועה בשוק אלא שתהא קשורה לכרעי הטמה. כשם שאין מגדלין בהמה דקה בך אין מגדלין חיה דקה. רבי שמעון בן אלעזר אומר מגדלין כלבים כופריים וחולדת הסונאין וחתולין והקופות. דברים המנקים את הבית. אמר רבי ישמעאל שזורי: מבעלי בתים שבגליל היו בית אבא, ומפני מה חרב, מפני שדנו דיני ממנות באחד ושגזלו בהמה דקה. ובגמרא (ב"ק פ' א') תניא אמר רבי שמעון שזורי מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא, ומפני מה חרבנו?

[1] לפנינו במ' חזית אינו אבל בירושל' משה ס"ט ה"י נזכר שזה היר"י בן בבא (שא' ויה).

[2] בתוספתא ב"י ערפוט הנירסא יכפר עמאוקי (ונוסחאות אחרות: ספר עמאיקי, נימאיקי), ובבבלי תענית כ"א א' הגירסא עמיקו ובירושלמי שם פ"ד נורס עמוק. ולהלן (צד ק"צ) אומר המחבר כי המקום הזה הוא סמוך לעכו, ולכן אין לאחזה עם הכפר עמיקה (כאשר חשב החכם צונץ) הנזכרת הלאה בפרק י"א וברוב רשימות הקשרים. ואשר שם תראה המסרה קבר יהונתן בן עוזאלו כי הוא החק כשתי שעות מצפת.

קצ כפתור פרק עשירי ופרח

מפני שהיו מרעין בחורשין. הרי שהגמרא מוקים לה ברועה.
 והתוספתא במגדל, וזה רבי שמעון וזה רבי ישמעאל.
 גם רבי ישמעאל שזורי וחוא רבי ישמעאל בן אלישע כהן
 הגדול, אחר הבית היה. בזמן שאין הארץ בידינו
 ומעשרה הרוגי מלכות הוה כמו שזכרנו. וא"כ כשחרב
 הבית בא לו אל הגליל וקבע דירתו בשזור הוא ובית
 אנביו. ומה שאירע לו מהטיית נר בשבת (שבת י"ב ב')
 אחר החרבן היה, שהרי אמר: ולכשיבנה בית המקדש
 אביא חטאת שמנה. מסכת תענית פרק סדר תעניות
 הרלו (כ"א א') עיר קטנה המוציאה חמש מאות רגלי
 כגון כפר עמיקון והוא סמוך לעכו (ועל כן) ולה קורא
 בסמוך עיר גדולה¹). וכן נראה שבמדברות ארץ ישראל
 הוא שמוטר לרעות בהמה דקה, שהרי דוד ע"ה רועה צאן
 דידיה הוה, דכתיב (שי"א י"ז לד') ויאמר דוד אל שאול רועה
 היה עבדך לאכיו בצאן, וכבר אמר למעלה: ועל מי
 נששת מעט הצאן ההנה במדבר. ונבל מעשהו בכרמל.
 ויהודה עדיין לא החזיקו בארץ. מסכת כ"ק פרק מרובה
 (פ' ב') עשרה תנאים התנה הוישע וכו', ואלו התנאים הם אפילו
 בככל ובחזיל, וכדאיתא התם. תוספתא מסכת פאה פ"ד: שתי
 חוקות לכהונה בארץ ישראל: נשיאות כפים וחילוק גרנות.
 מסכת גיטין פ"ק(ח' א') הקונה שדה בסוריא כקונה בפרורוי
 ירושלם, למאי הלכתא? אמר רב ששת לומר לך שכותבין
 עליו אונו אפי' בשבת, [בשבת] ס"ד? כדאמר רבא: אוטר לגוי
 ועושה, הכא נמי אוטר לגוי ועושה. ואע"ג דאמור רבנן אמירה לגוי
 שכות, משום ישוב ארץ ישראל לא גזרו רבנן. נמצא שהלוקח בית
 בא"י, מותר לו לומר לגוי לכתוב הישטר בשבת. מסכת כבא מציעא
 פרק השואל (ק' ב') שמשך נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חברו, זה

[¹] כגמרא שלפנינו הנידסא מושעת ונידסת המחבר מובאת ברא"ף ובהרא"ש

ובדש"י דמוס פיזארו, ובשס"ים החדשים תיקן כבר זה בהגליון.

כפתור פרק עשירי ופרח קצא

אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה, יחליקו וכו'. (שם ק"א א) ואי אמר הלה זיתי אני נוטל, אין שומעין לו משום ישוב א"י. איתמר: הוורד לתוך חרבתו של חברו ובנאה שלא ברשות¹ ואמר עצי ואבני אני ניטל רב נחמן אמר שומעין לו ורב ששת אומר אין שומעין לו. מאי הוי עלה? אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן בבית שומעין לו, בשדה אין שומעין לו. שדה מאי מעמא? משום ישוב ארץ ישראל. ומיהו זה הדין אפילו בחו"ל וכדאמרינן איכא דאמרי משום כחשא דארעא. וקיימא לן דכל תרי לישני עבדינן בלישנא בתרא ואם כן אף בחו"ל אין שומעין לו, וכן הלכה. מסכת בבא בתרא פרק בית כור (ק"ז ב') תניא רבי יוסי אומר האחין שחלקו כיון שעלה גורל אחד מהם, קנו כלן, מאי מעמא? אמר רבי אלעזר כתחלתה של ארץ ישראל; מה תחלת ארץ ישראל בגורל אף כאן בגורל, אי מה להלן בקלפי ואורים ותומים וכל ישראל אף כאן נמי? אמר רב אשי בההיא הנאה דקא צייתי להדרי גמרו ומקנו להדרי. עוד בההיא מסכת פרק חזקת הבתים (נ"ז א') וחצובא מפסקת בנכסי הגר, מאי חצובא? אמר רב יהודה אמר רב: שבו תיחס יהושע לישראל את הארץ. מסכת עירובין פרק עושין פסין (כ"ב א') אמר רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן: ארץ ישראל אין חייבין עליה משום רשות הרבים, יתיב רב דימי וקאמר להא שמעתתא, אמר ליה אבוי לרב דימי, מאי מעמא? אלימא משום דמקף ליה סולמא דצור מחד גיסא ומחתנא דגדר מחד גיסא, אי הכא בככל נמי לא מיחייב דהא מקף ליה סרת מחד גיסא חדגלת מחד גיסא וכולי עלמא נמי לא ליחייב דהא מקף ליה אוקיינוס. ופ"י האי מימרא לא ידעתיו עד כי זכני אלהי וראיתי שני המקומות הללו, ודע כי סולמא דצור אינו בזה מקום נהר, כי כמה נהרות יש כיוצא בנהר צור, אלא מסתברא שהוא

¹ בכת"י אקספארד נוסף פה "ולא בעי" אך בנמ' שלפנינו איננו זוכנת ההוספה היא שרק אז על בעל החורבה לשלם להבונה רק דמי עצו ואבניו כשמועין לא בעינא לבנות החורבה. אבל אם נלה דעתו שחפץ בבנינה (כגון דגדר ומגשר ליה) חייב לשלם גם דמי בנין. והסברא הזאת מובאת בראש שם יעו"ש [מהרצ"ה ח"ט].

קצב כפתור פרק עשירי ופרח

המקום שקורין לו בערבי אלנאוואקיד¹ והוא מקום צר אין דרך לנשות ימין ושמאל, גבוה מאד, ותחתיו ביושר תהום הים הגדול לא יוכל אדם לעבור אלא כבני מרון; ודומה הוא אל שער או אל פתח, וכן פי' אותו רש"י זכרנוהו פרק י"א. ומחתנא דגדר (פי' מורד גדר, הצפוני מערבי), וזה שהרי גדר על ההרים הגבוהים, ואם תרצה לרדת אל הערבה תרד אל בקעת המים החמים ופניך לים כנרת והיא בקעה עמוקה, וכבר שעררה חכמים סוף פרק כיצד מעברין (ערובין ס"א א') שהוא כתחום שבת. דאמרינן: עוד זה התיר רבי: שיהיו בני גדר יורדין לחמתן² ואין בני חמתן עולין לגדר מאי טעמא לא, משום דהני עבוד דקה והני לא עבוד דקה. כי אתא רב דימי אמר מטטרגי להו בני גדר לכני חמתן, ומאי התיר התקין, ומאי שנא שבת? דשכיחא שיכרות, כי אזלי התם נמי בני גדר לכני חמתן מטטרגי להו: כלבא בלא מאתיה שב שני לא נבא. השתא נמי ניטטרגינהו בני חמתן לכני גדר? כולי האי לא כייפי להו. נמצא שאם לא היה אלא מפחד הקטרוג, היו עולין בשבת בני חמתן לגדר. גם מטאי דאמרינן דהני עבוד דקה כלומר בני גדר, התכאר שחומותיה היו על שפת הנחל הצפוני, ודקה, הוא פתח נמוך, כלומר פתח קטן, ואמרינן לעיל (שם) עיר שיושבת על שפת הנחל, אם יש לפניה דקה די אמות מודדין לה משפת הנחל, פי' השפה השניה, ואם לאו

[1] המקום הזה נודע גם אצל התרים הקדמונים בשם *scala Tyrionum* ובשפת אשכנזי "סולם צור" ובשם הערבי הזה יקרא אותו גם הסופר הערבי אדריוי [כרך א' צד שמיח] והוא מספר כי בהמקום הזה יש שלשה הרים גבוהים לכנים והוא רחוק שלשים מיל מעכו ועשרים מיל מצור (צונץ).

[2] הרצ"ה חש הביא פה בשם החכם צונץ סתירה לדבריו המחבר כי בעירובין ס"א א', ב"ר פמיא וירושלמי ערובין ס"ה היו נראה שחמתן היתה סמוכה למבראי, ואחר זה ברוב ימים נעשתה עיר לבדה. — אולם באמת אין מהמקומות האלה שום סתירה לדבריו המחבר, כי בשם "חמתן" קראו ח"ל לכל מקום אשר בו היו מעינות ומרחצאות המים, והמרחצאות אשר אצל טבריא נקראו בשם חמתן, והמעינות אשר אצל גדר נקראו גם כן בשם חמתן.

כפתור פרק עשירי ופרח קצב

אין מודדין לה אלא מפתח בתיה, אבל מ"מ התר בני גדר לא הוי משום דקה אלא משום שהוא בתוך התחום. וכלשון ישמעאל חלוקת מקה¹. עוד היום חמתן למטה סמוך אל החמים וקורין לה אלחמ"י. פרק אלו מגלחין (מו"ק י"ח א') זוג באה מחמתן ובקשו ממנו צפרנים והתיר להם. והיא עשויה כעין אכסדרה עגולה. (כלומר : אותה בקעה) כאלפים אמה פתוחה למערב, וחירמוך נכנס לתוכה לדרומה מן המזרח; ובא מן הגולן בין ההרים, והבקעה היא לצפון גדר תחת החומה. ובריכות החמים הם לצפון הבקעה. וכמחוי קשת למערב, נפנשים עם ירמך, יורדים אל הירדן לכמו שעה², ודומה זה אל שער או אל פתח, וגדר שם בנין וענין מופלא מאד³. אומרים שהוא היה עיר עוג ומשם יצא לישראל למלחמה ארעי. פרק סדר תעניות הללו (תענית כ"א) מעשה ברבי שמעון ברבי אלעזר⁵ שבא ממגדל גדר מבית רבו והיה רוכב על חמור ומטייל על שפת הים וכו', זה הים על כרחק הוא ימה של טבריה. מסכת ראש השנה פ"ק (כ"א ב') מעשה שעברו יותר מארבעים זוג ועכבן רבי עקיבא בלוד. (שם כ"ב א') תניא אמר ר' יהודה חס ושלום שר' עקיבא עכבן אלא שזפר ראשה של גדר עכבן ושלח ר"ג והורידוהו מגדולתו. אם כן בזמן רבותינו ז"ל היו ישראל דרים בבשן שאותם (הזוגות) לא באו אלא ממזרח גדר שהוא דרך שם ללכת ירושלמה⁶. וכן נראה בפרק

- [1] יותר טוב לאמר כי מלת "דקה" לקוחה מהשרש הערבי [פך] אשר הוראתו "איצטבאי" (ומזה גם השם) "דוכן" בדברי חז"ל וכן ס"י הרב בעל הערוך.
- [2] המקום הזה נודע גם עד היום וכו' מעינות שונים הרים ורווחים אשר מימיהם יקו בכורות וברכות. ורבים מהחולים אשר לא נרפאו בחמי טבריא ילכו לרחוקי בהמעינות האלו.
- [3] ר"ל לכמו שעה אחרי צאת הירדן מים כנרת כמיש למעלה צד קביה.
- [4] במדרש אסתר נזכר בית המשפט שהיה בגדר (צונץ).
- [5] כן הוא גם באר"י ס"א וכמס' ד"א ס"ד אבל לסנינו בנימ' ר' אלעזר בר"ש.
- [6] מכאן אין ראיה. כי "גדר" זה היא י"ה נ ד ר ה" שביהודה (יהושע ט"ו ל"ח). שהיא היום מושבה לאחב"י והיא קרובה ללוד וליבנה שביהודה. שנגרעה היא "יבנה" של רבי יוחנן בן זכאי ולא "יבנה" שבגליל כדעת הרב שיר' ד"ל בערך "מליך ערך" אובלין.

קצד כפתור פרק עשירי ופרח

אם אינן מכירין (שם כ"ב ב') דאמרינן מאין היו משיאין משואות? מהר המשחה לסרטבה ומסרטבה לגרופניא ומגרופניא לחורן ומחורן לבית במתי א. (שם כ"ג ב') תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אף חרים ובדר (ב) גדר וחברותיה, אמר רבי יוחנן בין כל אחת ואחת שמונה פרסאות. א"ר ביני ביני הוו קיימין, (מר חשיב דהאי גיסא ומר חשיב דהאי גיסא). ותנא דידן מאי טעמא לא קא חשיב הני? אמר לך, הני בהנך גיסא דארץ ישראל קיימי וכי היכי דעבדי בהך גיסא עבדי בהך גיסא (ב). נראה שחרים בדר וגדר הן שלש העיירות שקצתן היום (אצל) [אצלנו] קצת למזרח. תחלה היא גדר לצד הערבה ולמזרחה בדר, והיא עיר על הר ולמערכו בקעה עמוקה. וקורין לה היום בדר. ואל מזרח בדר הוא הרים, על הר לדרומו נחל. בתוכו עין טובה, וקורין לו היום חברים, ושלשתן סמוכות, בין כל אחת כשתי שעות. ורבי שמעון בן אלעזר היה בקי באותה הארץ, שהרי גדר מקום לימודו היה וכדלעיל. והוא שאמר, רבי שמעון בן אלעזר סבר: הני ביני ביני קיימין ובארבע פרסי הוא דשלטא עינא. ואם קראו לגדר גדור, גם כן קורין לצידון צידן. ומאי דאמרינן בגמרא הני כמה הוו תלתין ותריין, האידנא טובא הוו? כבר תירץ אביי איסתתומי איסתתם דרכם. מ"מ שלשתם מן הירמך ולדרום הם על ההרים; ורבי שמעון בן אלעזר אחר החרבן היה ומן הכת האחרונה מחבורת המשנה.

מסכת ענת פרק כל כתבי (קכ"ז) חנניה נהרגין צענת, ואלו הן: צוז צנולרים ולרעה טכניוה ועקרב טכדייב ונחש

[1] לפנינו בנמי לבית בלחין ועיי ד"ס.

[2] לפנינו בנמי ומיור ועיי ד"ס, ונודת האחבר נבינה.

[3] בגמרא שלפנינו הנטחא משונה יותר, קצרה מנטחת המחבר והשלות

המוסדות מיותרים. לנמרי לפי הנטחא שהיתה לפני המחבר.

כפתור פרק עשירי ופרח קצה

שזארץ ישראל וכלב שועה צכל ווקוס. צקוף ספר (יחזקאל) [ירמיה]
 (כ"ח כ"ז) תרגם יונתן : אשכנז הדייב. כתב הרב אלפאסי ז"ל (סס)
 ושאר המזיקין אם היו רצין אחריו, מותר להרגן לדברי הכל. (סס) אמר
 רבי יהושע בן לוי כל המזיקין נהרגין בשבת, כתב הרשב"ד ז"ל : הלכה
 ברבי שבעון צמלאכה שאינה לריכה לגופה, הילכך הלכה ברבי
 יהושע בן לוי דקאי כותיה. מיהו היבא דאיפשר למוקטליה דדריסתו
 לפי תומו, הכי עדיף. ומדרב הונא ליבא ראייה דתלמוד דרב הוה, ולא
 סבירא ליה ברבי שבעון. ועוד דהא לא שמתיה, דודת חסידות הותרה,
 אי נמי איפשר ליה דדריסתו לפי תומו ואין לזוז מזה, ואם רצין
 אחריו אין ספק שהורגן כדרכו של דדריסתו, ולדברי הרב אלפאסי
 ז"ל שבענויד דברי רבי יהושע בן לוי ברצין אחריו, הא לאו הכי שאר
 מזיקין אף נהרגין, ואפילו ברבי שבעון, קשיא ליה מתיבי "ועל עקרב
 שלא תשוד" ולא קתני עקרב שבהדייב, וכן "על נחש שלא ישכנו", ולא
 קתני על נחש שזא". ואיבא למויאר שאכי לידה שמוותר [יותר] מהריגתו
 וכדורקו לפי תומו דמי בשכופה עליו את הכלי, דהוה ליה כשאין
 מוחיון ללידה אלא להניח את הכלי שם ובופהו ליטב עליו. ולשון
 מתיבי (סס) כופין קברה וכו' וכן הר"ס ז"ל פי' המושנה : והחיות
 הנושכות ומניחות מותר להורגן בשבת לדברי הכל כאפעה וכלב
 שועה ונחשים, אבל זולתם שפעמים מניחים ופעמים לא ימיתו אלא
 יבערו, אם רודפים, יהרגו ואם לאו כופה עליהם כלי, ואם רולה
 לדרכם ולהרגם דרך הליכה, מותר. והלך נחש וכיוצא בו ללחק
 אסור. פרק חלק (סנהדרין ק"א א') סבין ומשמשין בני מעיים בשבת
 ולוחשין לחיטות נחשים ועקרבים בשבת.

מסכת גיטין פרק השולח (מ"ד ב') תנו רבנן המוכר עבדו
 לחוצה לארץ יצא לחירות וצריך גט שחרור מרבו שני
 — וקנסי ללוקח משום דלאו עכברא גנב אלא חורא גנב, והיבא
 דאיתי, לאיסורא קנסינן — וכן ^א אמר עבדי מכרתי לאנמוכי
 לא יצא. עבדי מכרתי לאנמוכי שבאנמוכי יצא — כלומר

קצו כפתור פרק עשירי ופרח

לחירות [וגו'] — הא דאית ליה לאנמוכי ביתא בארץ ישראל הא
 דאית ליה אושפיזא בארץ ישראל. (שם מ"ה א') ההוא עבדא
 דערק מחוצה לארץ לארץ ואזל מריה בתדיה ואשכחיה אמר
 ליה [ר' אמי] כתיב שטרא אדמיה וכתוב גיטא דחירותא ואי
 לא מפקעי' ליה מינך, כדאמרינן לא תסגיר עבד אל אדניו בעבד
 שכרח מחוצה לארץ הכתוב מדבר. וכן עבד שיצא אחר רבו
 לסוריא, דמסקנא דשמעתא כרכי חייא דאכד העבד זכותו. ודוקא
 שיצא רבו על מנת שלא לחזור לארץ ישראל והעבד יצא מתחלה
 לדעתו. אבל אם דעתו לחזור ומכרו שם יצא לחירות וכופין
 הלוקח לשחררו. ועל ההיא דהמוכר עבדו לגוים או בהמה גסה,
 דקנסי' ליה עד עשרה כדמיו או בדמיה. כתב הרב אלפאסי
 בשם הגאון ז"ל דלא מגכינן האי קנסא אלא בארץ ישראל אבל
 בחוצה לארץ לא. ומיהו ממכרו ממכר וקנייה רבו שני. כתב הר"ם
 ז"ל בספר המצות רל"ב. ודע שד"ן עבד עברי ודין אמה העבריה
 אינו נוהג אלא בארץ ודיניהם מסכת קדושין פרק קמא (י"ד ב').
 וכן אין למכור בארץ ישראל קרקע בזמן היובל מכירה קיימת.
 זהו שאמר הכתוב והארץ לא תמכר לצמיתות (ויקרא כ"ה כ"ג) ודיניה
 סוף מסכת ערכין (כ"ט ב'). מסכת בבא בתרא סוף פרק לא
 יחפור (כ"ז ב') אילן מקצתו בארץ ומקצתו בחוצה לארץ מבל
 וחולין מעורבין זה בזה דברי רבי; רשב"ג אומר הגדל בחיוב חייב הגדל
 בפטור פטור. קתני מיהת הגדל בחיוב חייב? הכא בטאי עסקינן
 דמיפסיק צונמא, אי הכא טאי מעמא דרבי? דהדרי וערבי. וכמאי
 קא מיפלגי? מר סבר אורא מיבלכל ומר סבר האי לחודיה קאי
 והאי לחודה קאי. תוספתא מסכת ננעים פרק ו' בית שצדו אחד
 גוי וצדו אחד ישראל, צדו אחד בארץ וצדו אחד בחוצה לארץ
 אינו מטמא בננעים. מסכת ברכות פרק בתרא (נד א') הרואה
 מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו
 במקום הזה, מקום שנעקר ממנו עבודה זרה אומר ברוך שעקר ע"ז
 מארצנו, וזה בארץ ישראל מיירי דאלו בחוצה לארץ לא זכיר
 ארצנו וכל ברכה מאותם הברכות בשם ומלכות. מסכת פסחים

כפתור פרק עשירי זמרה קצו

פרק בתרא (ק"ג א') אמר רבי יוחנן ג' מנוחלי העולם הבא אלו
 הן: הדר בארץ ישראל והמגדל בנוי לתלמוד תורה והמבדיל על
 היין במוצאי שבתות.

ירושלמי מסכת שקלים (פ"ג ה"ה) תנא בשם רבי מאיר כל
 מי שקבוע בארץ ישראל ומדבר בלשון הקדש ואוכל

חליו כמדה וקורא קריאת שמע בבקר ובערב יהא מוכמח שהוא
 מבני העולם הבא מיהו לא יעלו על מנת לכבוש עד שיבא הקץ
 וכדאיתא סוף מסכת כתובות (ק"א א') אם תעירו ואם תעוררו
 וגו' רבי זירא הוא שלא יעלו ישראל כחומה. מסכת קרושין פרק
 האיש מקדש (מ"ט ב') הוזכר שהיו מוכרין נכסיהם ללכת לדור
 בארץ ישראל. ההוא גברא דזבין נכסיה אדעתא למיסק לארעא
 דישאל, בעידנא דזבין לא אמר, לסוף לא סליק [אמר רבא] הו
 להו דברים שכלב ולא הדרי זביניה. ההוא גברא דזבין נכסיה
 אדעתא למיסק לארעא דישאל, סליק ולא איתדר ליה. ומסקנא
 דהא סליק, ולא הדרי זביני. ההוא גברא דזבין נכסיה דבעא למיסק
 לארעא דישאל, לסוף לא סליק ומסקנא אמרינן ליה אי בעית
 סלקת ונסקא מיניה דאפילו איתיליד ליה אונסא באורחא אמרי
 ליה איבעית סלקת עד דלא איתיליד אונסא. ולא הדרי זביניה.
 ואע"ג דאמר בשעת המכר על מנת כך אני מוכר והוא ששהה
 אחר המכר ונתרשל עד שארעו אונס אבל לא שהה ולא נתרשל
 אלא שמיד ששכר רצה לעלות ואירעו אונס. הדרי זביני. וכן נראה
 ממה שכתב רבינו הא"י גאון ז"ל פרק י"ו וכן כל. כיוצא בזה.
 מסכת יום טוב פרק אין צדין (ביצה כ"ז א') אמר מאן דהוא
 דאיזכי ואסיק להתם ואגמרא לשמעתא מפומא דמרא.

מסכת כתובות בסיפא (ק"ב א') רבי אלעזר כי סליק לארץ
 ישראל עכיד סעודה לרבנן¹) אמר פליטי לי טחא כי

סמכוהו אמר פליטי לי מתרתי כי אותכוהו בסוד העיבור אמר
 פליטי לי מתלת שנאמר (היה יד ה' על) [והיתה ידי אל] הנביאים

(1) לפינו בנמי' ליחא עביד סעודה לרבנן.

קצה כפתור פרק עשירי ופרח

החווים שוא והקוסמים כזב, בסוד עמי לא יהיו ובכתב בני ישראל לא יכתבו ואל אדמת ישראל לא יבואו. בסוד עמי לא יהיו זה סוד העיבור, ובכתב בני ישראל לא יכתבו זו סמיכה, ואל אדמת ישראל לא יבאו כמשמעו. רבי זירא כי סליק לארץ ישראל לא אישכח מכרא למיעבר, נקמ במיצרו וקא עבר, כי מטא אפילגא דירדנא הוה קא טבע¹ אתא ההוא מינא דבריה, אמר ליה: עמא פחיזא דקדימא פומא לאודנא, אכתי בפחותייכו קיימיתו. אמר ליה: דוכתא דמשה ואהרן לא זכו ליה, אנא מי יימר דזכינא (פי' פליטי [נצלתי] כלומר: נצלתי מקללה אחת מאותן שלש דכתיבי בקרא. מכרא ספינה לעבור. במצרא בחבל שפושטין על רוחב הנהר לחחזיק יד העובר). מסכת סנהדרין פרק זה בורר (כ"ד א') אמר רבי אושעיא מאי דכתיב ואקח לי שני מקלות, לאחד קר אתי נועם ולאחד קראתי חובלים, נועם אלו תלמידי חכמים שכארץ ישראל שנוחין זה לזה כהלכה, חובלים אלו תלמידי חכמים שנכבבל שמתחבלים זה את זה בהלכה. מסכת גיטין פרק השולח (מ"ד ב') בעי רבי ירמיה: בן בבל שנשא אשה בארץ ישראל והכניסה לו עבדים ושפחות ודעתו לחזור מהו? כלומר אם תהיה זאת האשה כמוכרת עבדיה בחו"ל הואיל ואית ליה פירות ונפקי לחירות, או אינם נמכרין לו דהדין עמה משום שכח בית אביה ואינה כמוכרת אותם שהגוף שלה גם כן, וקיימא בתיקו.

על מאי דאמרינן פרק חזקת הבתים (ב"ב ל"ח א') שלש ארצות לחזקה יהודה ועבר הירדן והגליל היה כיהודה והחזיק כגליל או הפך אינה חזקה עד שיהא עמו במדינה, ואוקימנא בשעת חירום שנו (וחירום, פי' רבינו האי ז"ל הרג) ורתים ז"ל כתב בתשובה דחרום ממין אינו חרום של הרג, ופרנציא ופרובינסיא מחזיקין זה על זה, אבל ישמעאלים וגוים אין מחזיקין אלו על אלו משום דקטלי הני לחניי כדאמרינן כנכסי בורח מחמת ממון מחזיקין דיכול למחות, אבל בנכסי בורח מחמת מרדין (דהיינו הרג בלשון

¹ טעלת ימי מטא" וכו' עד "אמר ליה" לא נמצא בנמי שלמנינו.

כפתור פרק עשירי ופרח קצמ

פרסי אין מחזיקין דאינו יכול לשחות ופרנציא ופרובינסיא הם כמו ארץ מצרים וארץ כנען. רש"י ז"ל הביא בפ"י ירמיה (כ"ב כ"ט) ארץ ארץ ארץ, ארץ שהיא ארץ שבארצות, חשובה שבכלן. ד"א ארץ ישראל שלש ארצות היו: יהודה ועבר הירדן והגליל.

מסכת עבודה זרה צרישא(צ' א') לפני חדיהן של גוים שלשה ימים חסור לשאת ולתת עמהם להשליכן ולשאלן עהן לפורען וליפרע נהס, ומסקנא, שלשה ימים הן צלא חדיהם. אמר שמואל ובגולה אינו חסור חלח יום אידם, ואיסור שלשת ימים הללו הוא בארץ ישראל ונה שאמר ובגולה¹, הוא על שאר ארצות. כתב הר"ם ז"ל בספר הודע(ה' ע"ז פ"ט ה"א) הנוצרים עובדי ע"ז הם, ויום ראשון יום אידם הוא לפיכך חסור לשאת ולתת עמהם בא"י יום חנושי ויום עשי שבכל שבת ושעה, ואין לריך לומר יום ראשון עלמו שהוא חסור צבל וקוס, וכן נוהגין עמהם צבל חדיהן. וכשחזרו חסור לשאת ולתת עמהם לא חזרו חלח צדצר המתקיים חלח צדצר שאין מתקיים וותר, כגון ירקות וכיוצא בהן, ואפילו צדצר המתקיים אם נשא ונתן וותר, ולכולי עלמא נשא ונתן ציוס אידם חסור וכן הלכה. כתב ה"צ התרומה ז"ל: והאידנא אין העולם נזהרין ונלשאת ולתת עמהם אפילו ציוס אידם, פי' רצינו שמואל צסם רש"י ז"ל זקנו דען הדין אינו חסור חלח יום האיד שבועותין צצציל ישו הנוצרי, כגון ניטל וקלח שלהם חלח שאר חדיהם אין תופסין צהם ונושות ולא שייך לומר חזיל ומודי. ואפילו אותו שבועותין צצצילו, יס להחיר ונטעם דקיס לן בגווייהו דהאידנא לא חזלו ומודו, וכענין חזי דרצו צי שיעך שזכרנוהו (פרק ה' זל ס"ג). עוד יש להחיר ונטעם דקא נהנפי ליה, כדאמרינן צירושלמי(ע"ז פ"א ה"א) צד"א צגוי שאינו ווכירו חלח צגוי שוכירו וותר שאינו חלח כנחניף לו, ונזהה הניעם אין להחיר חלח להשחיל ולהלוותן ולפורען, ועוזלת חלו יש לו התכללות שלח לשאת ולתת עמהם, עוד יש נעם להחיר ונדאמרינן

[1] ר"ל שלא נטעה לומר בגולה. בכל לבדי, כמו שאמרנו בריה דף כ"ב ב' טאי גולה מומבדיתא או שלא נחשיב לאמר בגולה בגלות לאחר החרבן (הרצ"ה ח"ט).

ר כפתור פרק עשירי ופרח

גוים שצחולה לארץ לאו עובדי עבודה זרה הם חלל ונחב לצותיהם
 צדיקהם, וכן כל נקוס שיש חסד איבה נותר לפילו יום אידו. ור"ם
 ז"ל פי' דכל נקס ונוכח שרי לגוי ציוס אידו ולא חקרה עמיתין
 חלל מידי דתקובת דוקא.

מסכת יבמות פרק החולץ (ט"ו ב') ת"ר מי שבא ואמר גר אני
 יכול נקבלני, ת"ל אתך במוחזק לך, באו עדיו עמי
 מנייהו, ת"ל ובי יגור (בארץ) [בארצכם] אין ל"א אלא בארץ. בחוצה
 לארץ מניין? ת"ל אתך מכל מקום, א"כ מה ת"ל בארץ? בארץ
 צריך להביא ראייה בחוצה לארץ אין צריך להביא ראייה דברי רבי
 יהודה וחכמים אומרים בין בארץ בין בחוצה לארץ צריך להביא
 ראייה, ופרך ואלא הא כתיב בארץ? ההוא מיבעי ליה דאפילו בארץ
 מקבלין גרים, פשיטא? ומהדר: מד"א האי דמיגייר משום מיבותה
 דארץ ישראל הוא דמיגייר והשתא נמי דליכא מיבותא, איכא לקט
 שכחה ופאה ומעשר עני ולא נקביליניהו, קא משמע לן דמקבלין ליה.
 עוד בההוא פרקא בסופא (מ"ח ב') הלוקח עבד מן הגוי ולא רצה
 ליטול מגלגל עמו עד י"ב חדש, לא מל, חוזר ומוכרו לגוי, רבי
 שמעון בן אלעזר אומר אין משהין אותו בא"י מפני הפסד טהרות.
מסכת גיטין פרק הגזקין (נ"ז א') ארץ צבי כתוב בה: מה צבי
 זה אין עורו מחזיק את בשרו אף ארץ ישראל בזמן
 שיושביה עליה רווחא, ובזמן שאין יושביה עליה גמרא (פי' קובצת).
 מסכת ערכין פרק יש בערכין (ט"ז א') אמר רבא ¹ אמר רבי
 שמעון בן לקיש, אמר קרא: וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ
 רעה, על דבת הארץ שהוציאו. מסכת חולין פרק גיד הנשה (צ"ב א')
 ובגפן שלשה זרינים, אמר רבי חייא בר רחבה ² אלו שלשה שרי
 נאים היוצאים מישראל בכל דור ודור פעמים ששנים כאן ואחד בא"י
 ופעמים שאחד כאן ושנים בא"י ויהכו ביה רבנן עינייהו כרכנא נחמיה
 וכרכנא עוקבא בני כרתיה דרב, עוד שם ואכרה לי בחמשה עשר

[1] לפנינו במטרא אמר רבה.

[2] לפנינו במ"ב בר אבא.

כפתור פרק עשירי ופרח רא

כסף וחומר שעורים ולתך שעורים, אלו חמשה וארבעים צדיקים שהעולם עומד בהם ואיני יודע אם שלשים כאן וחמשה עשר בארץ ישראל אם שלשים בארץ ישראל וחמשה עשר כאן, כשהוא אומר ואקחה שלשים הכסף ואשליך אותו בית ה' אל היוצר, הוי שלשים בא"י, נמצא מכאן שא"י נקראת בית השם ית', (חומר[ל] לתך ט"ו). עוד פרק אלו טרפות (חולין ס"ג ב') קָאָה עומדת בבבל ורואה נבלה בארץ ישראל. מסכת מגלה פרק בני העיר (כ"ט א') תניא רבי אלעזר הקפר אומר: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות [שכבבל] שיקבעו בארץ ישראל, שנאמר עי כתבור בהרים וכרמל בים יבא, והלא דברים קל וחומר מה תבור וכרמל שלא באו ללמוד אלא שעה אחת, נקבעו בארץ ישראל; בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין ושונין בהם וטרביצים בהם תורה על אחת כמה וכמה. רש"י ז"ל הביא בפ"י שופטים (ה' ג') מדרש אגדה: אנכי אנכי לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה ושבנו (בסבר) /כבשת/ פנים, אמר להם הקב"ה סוף אני פורע לכם בכפלים, נאמר בסיני אנכי ונאמר בתבור אנכי ונאמר בג' נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך ונאמר בכרמל ה' הוא האלהים ונוו'. מסכת סנהדרין פרק חלק (ק' ב') ת"ר עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא; ועשרת השבטים הללו הם שהגלם סנחריב, ובמו שנזכר בסוף ספר מלכים, פירשיי ז"ל אין להם חלק לעולם הבא. היינו לימות המשיח, שלא יקבעם עם שאר גלויות, לפי שספרו בגנותו של א"י, וכדאיתא התם (צ"ד א') כי מטו לשוב אמרו שויא כי מטו עלמין אמרו בעלמין, וכי מטו לשוב רדי' אמרו על חד תרי. עוד באותו פרק (שם) על סנחריב שהיה אחד משמונה שבשמותיו אסנפה, אמר רבי (2) מפני מה זכה אותו רשע ליקרות אסנפה רבה ויקרא? מפני שלא ספר בגנותה של א"י שנאמר ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש, ואמרינן במסכת

(1) לפנינו בנטי כי מטו לשוב תרי, וכן הוא נכון.

(2) לפנינו בנטי אמר ר' יוחנן.

רב כפתור פרק עשירי ופרה

סוטה פרק אלו נאמרין בכל לשון (ל"ד ב') ויחפרו לנו את הארץ.
 אמר רבי חייא לכושתה של ארץ ישראל נתכווננו, כתיב הכא
 ויחפרו וכתיב התם ופרה הלכנה ובושה החמה, רבי אומר ¹ אלו
 ואלו יש להם חלק לעולם הכא שנאמר והיה ביום ההוא
 יתקע בשופר גדול וכו' אשור אלו עשרת השבטים, והנדחים בארץ
 מצרים אלו דור המדבר, אלו ואלו ישתחוו לה' בהר הקדש. מסכת
 מגלה פ"ק (י"ד ב') ומסכת ערכין בסופה (ל"ג א') אלא אמר
 רבי: ירמיה החזירן ויאשיהו מלך עליהם וכו'. הביא רש"י ז"ל
 בתחלת ספר ירמיה: ואם יקשה מאחר שירמיה התנבא מ"ג
 ליאשיהו, למה שלח יאשיהו [את] חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור
 אל חולדה הנביאה? מלמד שלא היה שם שחלך להחזיר עשרת
 השבטים (בתישובה), ועוד הביא למטה (ירמיה ג' י"ב) הלך וקראת,
 כאן צוהו לילך ולהחזיר עשרת השבטים ². מסכת חולין פרק
 אלו טרפות (ס' ב') צידונים יקראו לחרמון שריון; תנא שניר
 וחרמון שני הרי [ארץ] ישראל הן, מלמד שכל אחד מאומות העולם
 הלך ובנה כרך גדול לעצמו והעלה לו שם על שם הרי [ארץ]
 ישראל, ללמדך שאפילו הרי [ארץ] ישראל חביבין על אומות
 העולם. מסכת ברכות פ"ק (ח' א') אמרו ליה לרבי יוחנן: איכא
 סבי כבבל, תמה ואמר, כי כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם,
 על האדמה הוא דכתיב אבל בחוצה לארץ לא, כיון דאמרי דמקדמי
 ומחשבי לבי כנישתא, אמר היינו דמהני להו, כדאמר להו רבי
 יהושע לבניה: אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתורכו
 יומי. מסכת בבא מציעא פרק הזהב (נ"ח ב') תני תנא קמיה
 דרבי נחמן בר יצחק: כל המלבין פני חברו כאלו שופך דמים,
 אמר ליה שפיר קאמרת דחזינא דאזיל סומקא ואתי חיורא, אמר

[1] הרציה היט ציין מקום מאמר זה סנהדרין ק"ו ב', אבל לפנינו בנמצא
 שם לא נמצא רק בוהיל רבי אומר באים הם (י" השבטים) לעודיב שנא' ביום ההוא
 יתקע בשופר גדול, אבל באמת מקומו בתוספתא סנהדרין פרק י"ג ששם כתיב כל
 המאמר הזה, ורק לפנינו שם הנידום ורבותינו אומרים אלו זאלו וכו' (שי"א ור"ה).
 [2] כפרש"י שלפנינו לא נמצא רק סוף המאמר הזה על הפסוק הלך וקראת.

כפתור פרק עשירי ופרח רב

אנכי לרב דימי, במערכא בטאי זהירי א"ל באחורי אנפי. גם כזו טעה ארסמוטאלים שאמר בספר המאמרות שלו דאזיל חזורא ואתי סומקא ודברי חכמינו ז"ל הם אמת אף לחשבונו שהביישן מתפחד כבושת גנב כי ימצא. מסכת קדושין פרק בתרא (ע"א ב') במערכא כי מנצו תרי בהדי הדדי והדר חד מיניהו וקדים ושתיקי אמרי: האי מיוחס טפי. מסכת עירובין פרק עושין פסין (כ"א א') אין (בוגנין) בורגנין ולא פסי ביראות לא בכבל ולא בשאר ארצות וכו'. בכבל לא. דשכיחי מיא. בחוצה לארץ לא, [דלא] שכיחי מתיכתא. פי' רש"י ז"ל עירות חרות ומחיצות הכתים עדיין קיימות¹). ור"ח ז"ל פי': כפרים, וכיאר זה כשירצה אדם לילך מעיר לעיר בשבת והן החוקות יתר על אלפים אמה, אם בוגנין בורגנין בדרך בין כל שבעים אמה, הולכים כרצונם. ובורגנין הוא מח שקורין כלשון ערבי בורג', ונאסר זה בכבל, שהנהרות שם מרובין ועוקרין הכל והיו נסמכין על המנהג הראשון, שהרי אם נעקר אחד מהם, ישאר בין שנים ק"מ אמה ואסור, וכן הטעם במחיצות שיפלו, ולמסקנא שלא התירו פסי ביראות אלא לכהמת עולי רגלים וכא"י לחוד, ואלו בור הרכים ובור וכאר היחיד אפילו בא"י צריך מחיצה גבוה עשרה. ברכות פרק (שלשה שאכלו) [כיצד מכרכין] (ט"ד ב') כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו ויש שמעין ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו, והיא משנה. מסכת גדה פרק בא סימן (ג"א ב') יש שהוא טעון לפניו ואין טעון לאחריו לאפוקי ירק, ולרבי יצחק דמברך אירקא, לאפוקי מיא. ולרב ספא דמברך אמיא, למעוטי מאי? למעוטי מצות; ולבני מערבא דלבתר דמסלקי תפלייהו מכרכי אקב"ו לשמור חקיו, למעוטי מאי? למעוטי ריחני, מדלא שני ליה למעוטי שאר מצות; ש"מ דלא שאני להו לבני מערבא בין תפליין לשאר מצות דככלהו מכרכין בתרייהו לשמור חקיו, ומיהו יש לומר דלעולם לא מכרכי אלא אתפילין, וכן נראה מהירושלמי דתפילין דוקא משום דכתיב ושמרת

[1] לפנינו בפרש"י שם ליתא זה. ובמקומו כתיב שם פירוש אחר.

דד כפתור פרק עשירי זפרה

את החקה הזאת דהיינו תפילין¹. כתב ה"ב התרומה ז"ל שהחולץ תפלו לא יברך כלל. מסכת זבחים פרק פרת חמאת (ק"ג א') מאי חוץ מגיתה? אמר ריש לקיש חוץ ממקום הכדוק לה. אמר ליה רבי יוחנן והלא כל ארץ ישראל כדוקה היא וכו'. במאי קא מפלגי מר סבר ירד מכול לארץ. ישראל ומר סבר לא ירד, פי' הכדוק לה: לשוחטה שם שאין תחתיה קבר התהום, שאחר שלא ירד שם מכול, לא נשתקעו שם עצמות. מסכת יומא פרק הוציאו לו את הכף (נ"ד א') תניא רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיימה גפרית ומלח בארץ ישראל, אמר רבי יוחנן מאי טעמא? אתיא ברית ברית, כתיב הכא והגביר ברית לרבים שבוע אחד וכתיב על כי עברו ברית². מסכת שבעות פרק כל הנשבעין (מ"ז ב') עד הנחר הגדול נחר פרת שמעון בן טרפון אומר קרב לגבי דיהנא ואידחן, ונאמר זה על נחר פרת מפני שהוא קרוב לארץ ישראל וגם שיוורד מארץ ישראל הולך אל ככל³ והיינו דאמרינן פרק אין בין המודר (נדרים ט' א') אמר רב מטרא במערכא סהדא דבה פרת, כלומר כשרואין בני ככל שפרת גדול, הוא עדות להם ובשורה טובה שבארץ ישראל הרבה גשמים ושמים אחיהם. והעדות הוא מפני שהוא סמוך לארץ ישראל במזרחו, לא שמימי ארץ ישראל ניגרים בו, אבל על גיחון אומרים קצת שהוא ג"כ קרוב לארץ ישראל, שכן כתיב: והורדתם אותו אל גיחון. כתב רבי אברהם בן עזרא והוא הכא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן והוא אחרית גבול הארץ מפאת מזרח והוא דגלת. מיהא רש"י ז"ל כתב מסכת ברכות פ"ק (י"ב ב') קתם מי גיחון; מי השילוח. (בדברי הימים ב' ל"ב) למה שלא יבאו מלכי

[1] והא דלא משני ליה למעטי שאר מצות. דניחא ליה למינקט ריחני משום דעל כל ריחני אין מברכין אחריון כמיש התום' שם (ש"א ורה).

[2] לפנינו בנמי דכתיב על אשר עזבו בריתי וגו'.

[3] הרברים האלה אינם מסכימים עם המציאות, והוא בעצמו אומר מיד אחר זה כי הוא סמוך לארץ ישראל, לא שמימי ארץ ישראל נגרים בו, וכנראה מביא המחבר פה רק את דברי רש"י בבכורות (ג"ה ע"ב) (מ"צ"ה ה"ט).

כפתור פרק עשירי ופרח רה

אשור וימצאו מים לשתות. ולא זהו גיחון הנהר הגדול
דהוא לאו בארץ ישראל הוא, אלא מעיין קטן סמוך
לירושלם. והורדתם אותו גיחון (מ"א א') מתרגמינן ותחתון
יתיה לשילוחא.

פרקי רבי אלעזר סוף פרק כ"ט (1) ועוד היה רבי ישמעאל
אומר: שלש מלחמות של מהומה עתידין בני ישמעאל
לעשות באחרית הימים שנאמר כי מפני חרבות נדדו אחת בערב
בערב מפני חרב נמושה ואחת בים מפני קשת דרוכה ואחת בכרך
גדול שכרומי (2) שהוא ככד משניהם שנאמר מפני כובד מלחמה,
ומשם בן דוד יצמח ויראה באבדן אלו ואלו ומשם יבא לארץ ישראל
שנאמר מי זה בא מאדום. מסכת סנהדרין פרק חלק (צ"ח ב') אין
לך כל דקל ודקל שבארץ ישראל (3) שאין קושרין בו סוס של פרסיים
ואין לך כל ארון וארון שבארץ ישראל שאין סוס של מדיים אוכל
בו תבן. מסכת כתובות פרק גערה שנתפתחה (נ"ב ב') עשו הקות
דם בארץ ישראל כרפואה שאין לה קצבה, וא"כ הוה לאלמנה
הניזונית מנכסי יתומים, כמוזנות. מסכת ערכין בסופא (ל"ב ב')
תניא רבי אלעזר ברבי יוסי אומר: אשר לו חומה, אע"פ שאין לו
עכשיו והיה לו קודם לכן, מאי מעמא דמאן דאמר קדושה ראשונה
קדשה לשנתה ולא קדשה לעתיד לבא וכו' (זכרנוהו פרק ג') אף
ירושתך בחידוש כל הדברים הללו, ואידך ההוא דבעיא רחמי על
יצרה דע"ז ובטליה ואגין זכותיה עליה כסוכה והיינו דקא קפיד קרא
עילוי דיהושע דבכל דוכתא כתיב יהושע והכא כתיב ישוע, בשלמא
משהלא בעא רחמי דלא הויה זכותא דא"י אלא יהושע דהויה זכותא
דא"י אמאי לא ליבעי רחמי והא כתיב אשר ירשו אבותיך וירשתה?
הכי קאמר, כיון דירשו אבותיך ירשת אותה. ומי מנו שמימיך

[1] לפנינו הוא בפרק ל"ז ונראה מצוינו שפרקי הפדריא שהי' לפני המבקר

היו מחולקים באופן אחר מכפי שהם מחולקים לפנינו (שי"א ו"ה).

[2] לפנינו כתוב "שבארם" והוא ט"ס או הלחף מכון מפני המבקר.

[3] לפנינו בנמי' ישכבכל" אבל כנירסת המבקר היא בס' מנורת המאור ובש"ס

ויבלות השתא משגלה שבט ראובן ושכט גד וחצי שבט מנשה
 בטלו יבלות, עזרא דכתיב ביה כל הקהל כאחד ד' רבוא אלפים
 ושש מאות וששים הוה מני דתניא: משגלה שבט ראובן ושכט
 גד וחצי שבט מנשה בטלו יבלות, דכתיב וקראתם דרור בארץ
 לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שמקצתם עליה
 יכול אפילו היו עליה והיו מעורבבין שבט יהודה בבנימין ושכט
 בנימין בשבט יהודה יהא יוכל נוהגו ת"ל לכל יושביה בזמן שיושביה
 (נתקנו) [כתיוקנו] ולא בזמן שהן מעורבבין, פירשי ז"ל: ואידך
 כלומר לעולם כי לא עשו חסבות ולא חסבות מונס חלל דצטי עזרא חסמי
 חילכל דע"ז ומימסר בידיו כללמריין נכסהדריין. ואגין זכותא דעזרא עליה.
 כסכה כי לא עשו דבר זס מנימס יוסע בן נון, הרי שתפלת ארץ ישראל
 לצדיקים יותר מקובלת מחוצה לה: מסכת פסחים בסופא (ק"ט ב')
 אומרין לו למשה מול וברך, אמר לו איני מברך שלא זכיתי ליכנס
 לארץ לא בחיי ולא במותי, מכאן שאפילו במותו של אדם זכות
 הוא לו.

ספרי (פ' האזינו) אצבעו של הקדוש ברוך הוא נעשה מטטרון
 למשה והראהו כל ארץ ישראל (פירוש מטטרון מראה
 מקום)¹. מדרש חזית (פרשה ז') מלך אסור ברהמים, אמר רב²:
 מלך זה משה שנאמר ויהי בישורון מלך; אסור ברהמים שנגזר
 עליו שלא יכנס לארץ, בשביל מה? בשביל רהמים של מי מריבה.
 מסכת ראש השנה פרק אם אינן מכירין (כ"ד ב') והא בכנישתא
 דשף ותיב בנהרדעא דהוה בי אנטריטא וקרו לה דשף ותיב
 בלימר שדלג מארץ ישראל וישב שם; וזהו משום דכתיב כי רצו

[1] לפנינו בספרי יצאצבעו היה מראה מטטרון למשה וכולקוט נוסחא אחרת
 עיין שם. אבל נראה שכנוסחת המחבר היתה גם לפני בעל לקח טוב שהוא כתב כלשון
 זה אצבעו של הקב"ה היה מיטטרוני של משה וכו' עיי"ש. — וביאור המחבר למלת
 מטטרון מה נכון, אבל יש עוד שתי הוראות להמלה הזאת ברח"ל, והן: שר ההולך
 לפני המלך, השרים והצבא לתור להם מקום, ופקיד הממונה על קביעות גבולי המדינות.
 ועיין בערך השלם ערך זה.

[2] לפנינו שם א"ר ברכיה.

עבדיך את אכניה ואת עפרה יחוננו. וזה שגלות יכניהו וסיעתו כשיצאו מירושלם הביאו עמם אבנים ועפר מבית המקדש ובנו בנהרדעא ביהכ"נ ויסדוה באותם אבנים ובאותו עפר. **תגהומא** (פרשה במדבר) פקוד את בני לוי. השכט הזה חביב מכל השכטים. ברא הקדוש ברוך הוא ימים ובירר לו השבת; ברא שנים ובירר לו שמיטה. ברא שבועים ובירר לו יובל ברא ארצות בירר לו אחת זו ארץ ישראל, ברא רקיעים בירר לו אחד ומסם זה ערבות. ברא אומות ובחר לו אחד מהן זה ישראל גוי כשר ודם ואתה כשר ודם ובך בחר השם שנא' אהבם נדבה. **פרקי דרבי אליעזר** פרק י"ט¹) שבע ארצות ברא הקדוש ברוך הוא ומכללם לא בחר אלא בארץ ישראל שנאמר תמיד עיני ה' אלהיך כה. וכתוב אחד אומר: אמרתי לא אראה יה בארץ החיים. שבע מדברות ברא הקב"ה ומכללם לא בחר אלא מדבר סיני ליתן בו תורה. שנאמר החר חמד אלהים לשבתו. שבע ימים ברא הקדוש ברוך הוא ומכללם לא בחר אלא ים כנרת. והנחילו לשכט נפתלי; שנאמר: נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה. עוד שם פרק ל"ח²): היה יעקב מהרהר בלבו ואומר אעזוב ארץ אבותי ארץ ששכינתו של הקב"ה בתוכה ואלך לי אל ארץ טמאה.

איכה רבתי (פרשה א') וירדנה, רבי אבא בר כהנא אמר: אם ראית ספסלים מלאים בבליים בארץ ישראל צפה לרגליו של משיח. אמר רבי שמעון בן יוחאי אם ראית סוס פרסי קשור בקברי³ ארץ ישראל צפה לרגליו של (משה) (משיח). עוד שם (פרשה ג') (ואתה) בן אדם (אמור אל בני) (ובית) ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה. אמר הקב"ה הלואי היו בני עמי בארץ ישראל אף על פי שטמאין אותה.

[1] לפנינו הוא בפרק י"ח ובשינויים רבים. ועל קצתם העיר הגרדיל בבוארו.

[2] לפנינו הוא בריש פרק ל"ט.

[3] לפנינו במדרש ליתא "בקברו" רק כתיב "בא"י"י, אולם במדרש חזית ע"פ

י"א חומה" כתוב "בקברו ישראל".

מדרש ומכלתא סוף פרשת יתרו אמר רבי שמעון בן יוחאי הביבין יסורין שבהם נתנו שלש מתנות לישראל, ואלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה, דכתיב לדעת חכמה ומוסר [ואומר] אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. ארץ ישראל, דכתיב [וד'] אלהיך מיסרך, ואומר] ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגומר. העולם הבא, שנאמר: כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר, איזהו דרך החיים הוי אומר זה העולם הבא.

אלפא ביתא דרבי עקיבא: אין ארץ החיים אלא ארץ שמתיה חייך תחלה לעולם הבא. מסכת כתובות בסופא וברושלמי: ת"ר מעשה ברבי אליעזר בן שמעון ורבי יוחנן הסנדלר שהיו מהלכין לנציבין אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד תורה חימנו, כיון שהגיעו לנציבין זכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו עיניהם דמעות וקרעו את בגדיהם וקראו את המקרא הזה: וידשתה וישבת בה ושמרת לעשות, אמר, ישיבות ארץ ישראל, שקולה כנגד כל המצות שבתורה, חזרו ובאו לחם לארץ ישראל. בספר יחזקאל (כ"ז כ"ג) חרן וכנה ועדן ת"י חרוץ ונציבין. וחרן אין ספק שהוא עבר הנזה, האמנם מותר לצאת ממנה ללמוד תורה ולישא אשה ולהציל [וללחנצל] מהגוים: וכדאיתא מסכת עבודה זרה פ"ק (י"ג א') ויחזור וכן יוצא לסחורה או לעסקיו וחזור. וכן כתב הרמב"ם ז"ל הלכות מלכים ומלחמותיהם פ"ה.

בראשית רבה (פ' ויצא) אמר רבי הושעיה כבר כתוב וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם, מה ת"ל ויצא יעקב מבאר שבע? אלא אמר (רבי) ואביו אבא: בשעה שבקש לצאת בחוצה לארץ מהיכן הורשה לו לא מבאר שבע, אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נתן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא, לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע. מסכת קדושין פ"ק (ל"א ב') רב אסי הוה ליה ההוא אימה זקנה, אמרה ליה: בעינא תכשיטיך, עכד לה. בעינא גברא, געין ליד. בעינא גברא דשפיר כותיך, שבקא ואזל לארץ ישראל, שמע דקאזלה אבתריה אתא לקמיה דרבי יוחנן, אמר ליה: מהו לצאת מארץ

כפתור פרק עשירי ופרה רב

ישראל לחוצה לארץ? אמר ליה אסור, לקראת אימה מהו? אמר ליה איני יודע, איתנח פורתה, הדר אתא, אמר ליה: אסי, נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום. אתא לקמיה דרבי אלעזר; אמר ליה חס ושלום דילמא מרתח רתח. [א"ל] מאי אמר לך? [א"ל] המקום יחזירך לשלום. [א"ל] אם איתא דרתח לא הוה מכוך לך. אדהכי והכי שמע לארונא דקא אתי, אמר אי ידעי לא נפקי. תוספתא מסכת עבודה זרה פרק קמא: לא יצא כהן לחוצה לארץ ואפילו לישא אשה אלא א"כ הבטיחוהו. מסתברא מכלל זה שהישראל רשאי לצאת אפילו לחזור אחריה. אמר רבי אלעזר (כתובות קי"א א') כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון שנאמר העם היושב בה נשוא עון, פ"י הר"ם ז"ל שעונותיו מחולין לו. (שם) אמר רב ענן כל הקבור בארץ ישראל באלו קבור תחת המזבח, כתיב הכא מזבח אדמה וכתוב התם וכפר אדמתו עמו, פ"הר"ם ז"ל: וכל הקבור בה נתכפר לו כאלו המקום שהוא בו מזבח כפרה. (שם) עולא הוה רגיל דהוה סליק לארץ ישראל; נח נפשיה בחוצה לארץ אתו אמרו ליה לרבי אלעזר אמר אנת עולא על אדמה טמאה תמות. אמרו לו ארונו בא אמר להם אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה. עוד שם רבה ורב יוסף דאמרי תרויהו כשרין שכבל ארץ ישראל קולטין כשרין שבשאר ארצות כבל קולטין; למאי? אילימא ליוחסין, (והאמר מר) כל הארצות עיסה לארץ ישראל וא"י עיסה לכבל אלא לענין קבורה. עוד שם יחי מתיך נבלתי יקומון, מאי לאו מתיך מתים שבארץ ישראל, נבלתי יקומון מתים שבחוצה לארץ.

בספר תורת האדם להרמב"ן ז"ל ונישאל רבינו האי ז"ל הני מערות שבארץ ישראל ויש בהן כוכין שמכניסין מתים לשם ובכל עת שהם רוצים להכניס מתים מעבירים עצמות אותן מתים ומניחין אותם בגומות שבמערות, שרי למעבד הכי או לא? וכן בית הקברות שנתמלא ואין להם מקום לקבור ויש קברים ישנים, חופרין אותן הקברים ומכניסין את העצמות לצד אחד וקוברין בהם. מאי דעביד הכי איכא עליה מדי או לא? והשיב הכין חזי לנא דהא דעבדין בארץ ישראל שלא כדן הוא ולא

רי כפתור פרק עשירי ופרח

שרי מן שמיא למיעבד הכין דהא חיישי רבנן למפגע מקום תפיסה שני מתים בהדי הדדי, דתנן המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכו'. וכדאיתא מסכת בבא בתרא (ק' ב') דאלמא לא שרי למדבקינהו למיתי (ואי) ואיפשר (שלא) יהיה בין מת לחבירו פחות משישה מפחים. שלישה לתפיסת זה ושלישה לתפיסת זה, ולענין בית הקברות שנתמלא ואין מקום לקבור, אי ודאי ליכא דוכתא אחריתי אפילו שהוא רחוק משם יעשה, שאי אפשר למשבקיה למת ולא קבירה אבל איתיה מקום אחר אפילו במרחא וכדחקא ילך לשם ולא ינוול המתים. וכמה בתי קברים שנדחקו מתים שנידונו שלא יקבר אדם, אבל ודאי אם יכול להעמיק כדי שיהא קובר בעומק ובין מת למת ששה מפחים שפיר דמי אף על פי שזה למעלה מזה דהתם מקשינן והא נגעי כוכין בהדי הדדי ומפרקינן במעמיק. הרי שנתכרך שאסור לקבור היכי דנגעי כוכין בהדי הדדי ואם העמיק ונתן לכל אחת תפיסתו אף על פי שזה למעלה מזה שפיר דמי, עד כאן לגאון ז"ל. ירושלמי (כתובות פ' י"ב ה"ג) בצואתו של רבי אל תרבו עלי מאד תכריכין ותהא ארוני נקיבה בארץ. פי שיטלו הדרך התחתון שבארוץ ושכיבוהו על הארץ; שקבורת קרקע מצוה, ולא תימא משום חביבותה דארץ ישראל אלא אפילו בחוצה לארץ, דכתיב ואל עפר תשוב. עוד הביא הרמב"ן ז"ל ומסקנא שאסור לפנות המת או העצמות ממקומן לצורך מת אחר וכ"ש לפנות המקום, וכן לעשות לו קבר מכוון ממנו אסור. אבל לכפרתו ולכבודו כגון להעלותו לארץ ישראל ולירושלם מותר. מסכת כתובות בסופו (ק"א א') אמר רבי אבהו אפילו שפחה בארץ ישראל מוכטח לה שהיא בת העולם הבא, כתיב הכא לעם עליה וכתיב התם שבו לכם פה עם החמור, עם הדומה לחמור, ורוח להולכים בה. אמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן) כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מוכטח לו שהוא

כפתור פרק עשירי ופרח ריא

בן העולם הבא. ולרבי אליעזר : צדיקים שכחו"ל אינן חיין. אמר רבי אילא על ידי גלגול. מתקיף רב אחא סלא בר בריה דרבי אחא סלא רבה (1) והלא גלגול לצדיקים צער, מחילות נעשה להם בקרקע. מדרש תהלים (נ"ו) בארצות החיים זו ארץ ישראל, ד"א זה גן עדן. תנחומא פרשת ויחי : ולמה מחכבין האבות קבורת ארץ ישראל ? שמיתי ארץ ישראל חיין תחלה לימות המשיח ואוכלין לשנות המשיח. רבי ורבי אלעא (2) היו מהלכין כפילי בחוצה למכריא ראו ארון של מת שכא מחוצה לארץ. אמר רבי מה הואיל זה שיצאתה נשמתו בחוצה לארץ ובא להקבר בארץ אני קורא עליו ונחלתי שמתם לתועבה, בחייכם לא עליתם ועכשו ותבואו ותטמאו את ארצי במיתתכם. אמר ליה רבי אלעא כיון שנקבר בארץ ישראל הקב"ה מכפר לו שנאמר וכפר אדמתו עמו. על חבוט הקבר : רבי מאיר אומר משום רבי אליעזר : דין הקבר יתר מדינה של גהינם. שאלו כדינה של גהינם אין דנין בה אלא משלש עשרה ולמעלה, אבל דין הקבר אפילו יונק שדי אמו אפילו נפלים אפילו גמולי חלב, צדיקים וחסידים בה נידונים. מכאן אמרו הדר בארץ ישראל ומת בערבי שנתות קודם שתחשך השמש בשעת תקיעת שופר אינו רואה דין הקבר, אבל מי שהוא אוהב התורה ומעשים טובים ורודף צדקות ומכנים אורחים לתוך ביתו ומתפלל תפלה כמצותה. אע"פ שקבורתו כככל אינו רואה דין הקבר ולא דינה של גהינם; שנאמר קראתי מצרה לי וגומר ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי. והחבוט פירשו (3) [רבותינו] : (בשעת פטירתו של צדיק מהו אומר : צדיק אבד ואין איש שם על לב). שאלו את רבי אליעזר דין הקבר כיצד הוא ? אמר להם

[1] לפנינו בנמרא מתקיף לה ר' אבא סלא רבה וכו' אמר אבוי מחילות וכו'.
 [2] לפנינו בתנחומא רבי ור' אלעזר ובתנחומא תוצאת הר"ש בוכער מעשה בר' קצרא ור' אלעזר.
 [3] הריציה ח"ט מיסיף פה כישם כ"ו אקספארד "פירשני למעלה" אך ההוספה הוואת היא הוספת מעתיק אשר לא ידע לכונן את בונת המחבר, ולדעתנו הי' מתוב בהכ"ו אשר טמנו העתיק "פיר" אשר הוראתו "פירשו רבותינו" כמו שתקנונו בסגנון) ובזונתו על מאמר ר' אליעזר ורוביל הבא אחריו. והמלות המוסגרות מיותרות לגמרי.

דיב כפתור פרק עשירי ומרדח

בשעת פטירתו של אדם באים עליו שלשה מלאכי שרת, אחד אומר צדיק אבד ואחד אומר יבוא שלום ואחד אומר הולך נכוח. ואם הוא רשע נמור באים עליו חמשה מלאכי חבלה מיד בא מלאך וישב לו על קברו ואומר: ישובו רשעים לשאולה ומכה אותו בידו ואומר לו הגד לי שמך, אומר לו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאיני יודע שמי, מיד מכניס רוחו ונשמתו בגופו וזמעמידו ומושיבו בדין, שנאמר והוא ישפוט תכל בצדק. אמר רבי יהושע בן לוי שלשלת שחציה ברזל וחציה אש מביא ומכה אחת ג' פעמים, ראשונה עצמותיו מתפרקין שניה עצמותיו מתפורים. ובאים מלאכי השרת ומקבצים אותו ומביאים רוחו ונשמתו ואורקים אותה בגופו ומכים אותו פעם שלישית ומבקשים ממנו דין ודנים אותו בכל מדה ומדה. בן עזאי אומר שלשה דינים הם ושלשתן קשים זה מזה, דין הקבר ודין גהינם ודין שמים ושלשתן לפני הקב"ה. אמר לו רבי עקיבא: וכי שלשתם דנין לפני הקב"ה והלא דין הקבר לכדו ודין גהינם לכדו ודין שמים לפני הקב"ה. ג' ימים דין הקבר ושבעה דינה של גהינם ושבעה דין שמים. ואם אין עליו דין פוטרין אותו ואם לאו דנין אותו. תוספתא מסכת סנהדרין פרק ג': רבי דוסתאי ב"ר ינאי אומר חייבי מיתות שברחו מן הארץ לחו"ל ממיתין אותן מיד; ושברחו מחו"ל לארץ אין ממיתין אותן מיד אלא נידונים בתחלה. תוספתא מסכת ע"ז פרק ה': ישב אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גוים ולא בחוצה לארץ אפילו בעיר שכולה ישראל. מלמד ששייבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה והקבור בארץ ישראל כאלו קבור תחת המזבח, הוי אומר ושכתי בשלום אל בית אבי שאין ת"ל והיה ה' לי לאלהים ואומר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים כל שאתם בארץ כנען הריני לכם לאלוהי אין אתם בארץ כנען כביכול איני לכם לאלוהי. וכן כדוד אומר כי גרשוני וכי תעלה על דעתך שדוד המלך עובד ע"ז הוא אלא שהיה דורש ואומר כל המניה את ארץ ישראל בשעת שלום ויוצא כאלו עובד ע"ז. וכן הוא אומר ונטעתים בארץ הזאת באמת. איגם עליה

כפתור פרק עשירי ופרח ריג

אינם נמועים לפני באמת לא בכל לבי ולא בכל נפשי, פי', פסוק
הוא בספר ירמיה (ל"ב א').

מה שהבטיחה התורה האמתית אם יהיה נדחך בקצה השמים
ר"ל מארץ ישראל. וכן כתוב בס' (עזרא) [נחמיה א' ט']
אם יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם והביאותים אל
המקום אשר בחרתי לשכן את שמי שם. תוספתא מסכת קידושין
פרק קמא : רבי אליעזר ב"ר שמעון אומר : כל מצות שנתחייבו
בהם ישראל עד שלא באו לארץ נוהגות בארץ וכחוצה לארץ
ושלא נתחייבו בה אלא משכאו לארץ אין נוהגות אלא בארץ
חוץ משמיטת (כלים) [כספים] וגאולת ממכר ושלוח עבד עברי.
שאע"פ שלא נתחייבו בהם אלא משכאו לארץ, נוהגות בארץ
ובחוצה לארץ. תוספתא מסכת שביעית פרק ד' עירות ארץ
ישראל הסמוכות לספר, מושיבין עליהם שומר כדי שלא יבואו
גוים ויבזו פירות שביעית. מסכת סנהדרין פ"ק (ט"ז ב') אין
עושין שלש עירות מנודחות בארץ ישראל, אבל עושין שתיים
כגון אחת ביהודה ואחת בגליל, אבל שתיים ביהודה ושתיים בגליל
אין עושין. וסמוך לספר אפילו אחת אין עושין, שמא ישמעו
גוים ויבזו ויחריבו את ארץ ישראל.

תנחומא פרשת בהעלותך כתוב : ותעברו את הירדן ותבואו
אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי
החתי והכנעני והגרנשי והחוי [והיבוסי] ואתן אותם בידכם. וכי שבע
אומות היו בעלי יריחו? אמר רבי שמואל בר נחמני יריחו גררא
של ארץ ישראל¹, אמרו אם נכבשת יריחו מיד כל הארץ
נכבשת; לפיכך נתכנסו לתוכה שבע אומות, כלומר יריחו הוא
גנר ומנעול. מסכתא כבא בתרא פרק המוכר את הספינה (צ"א א')
אמר רב חנן בר אבא² אמר רב : אלימלך ושלמון ופלוגי אלמוני
ואבי נעמי כלן בני נחשון הן. מאי קמ"ל דאפילו מי שיש לו זכות

[1] כן הוא בתנחומא תוצאת הר"ש בובער וכן הביא הילקיט שמעוני ביהושע
המו ל"ב אבל בתנחומא הושן יריחו הי' סיגיה של א"י אך הוראת שניהם אחת היא.
[2] לפנינו נמתי רב חנן בר רבא ובר"ם כתב שכן היא נמתי כ"ז רומי.

ריד כפתור פרק עשירי ופרח

אבות אינה מועילת לו בשעה שהוא יוצא מארץ ישראל לחו"ל.
 מסכת כתובות בסופה (ק"א א') ההוא נכרא דנפלה ליה יבמה
 בי חוזאי אתא לקמיה דרבי חנינא, אמר ליה: מהו למיחת בתרה
 וליבמה? אמר ליה: אם אחיו נשא גויה ברוך המקום שהרגו,
 אחיו ירד אחריו?

הרב בעל העטור ז"ל וכתבו יבמה שנשאת בלא חליצה ובא
 יבמה ממדינת הים; אנשי מזרח כופין יבמה שיחלוץ לה
 ומתקימת עם בעלה, ובני ארץ ישראל מוציאין אותה מזה ומזה;
 ע"כ. ומצאתי בזולת ספרו הרבה מאלו חלוקים שבין אנשי
 מזרח כלומר בני כבל ובין אנשי א"י, ומכלל שבני כבל אית להו
 קתם סופר ועד ובני ארץ ישראל לא. והרב אלפסי ז"ל, פרק המגרשו,
 פסק: חתם סופר ועד כשר דמיטרא דרב היא והלכה כרב באיסורי:
ספרי (פ' ברכה) כי שפע ימים ינקו זה ימה של חיפה¹
 שנגזו לצדיקים לעולם הבא, ומניין אתה אומר שכל
 ספינות שאובדות בים הגדול וצרות של כסף ושל זהב אכנים
 טובות מרגליות וזכוכיות וכלי חמדה שהים הגדול מקיאן לימה
 של חיפה שנגזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר כי שפע וכו'.

מסכת עבודה זרה פרק קנ"א (ח' א') רבי שמואל בן אבהו
 ישראל שצחץ לארץ עובדי עבודה זרה צטרה הם,
 כיצד [גוי] שצטרה וצטרה לצנו, וזמן כל היהודים שצטרו חף על פי
 שאוכלין ושותין ושלחן ושונש שלחן עונד ונשקה בליהם ונעלה
 בליהם הכחוז כללו חלבו זצחי ונחיס טח' וקרח לך ואכלת ונצחון וכו'].
 נחאי וקרח לך ונשעת קריחה. אי שניס, רשע ונזרה נחלץ ויצא גוי
 לדיק תחתיו². הרי נשכת חולין פרק קנ"א (י"ג ז') חנונין: גויס
 שצחולה לארץ לחו עובדי עבודה זרה הם חלל ונחג הצותיהם צדיהם.
 וזוה הטעם הו' דפסק רבינו שמואל ז"ל כרבי אליעזר דלח חייש

[1] לטניו בספרי י"מה של יפו וכן בילקוט שמעוני רמז תקק"א. ונרמח
 המחבר היא הנכונה. כי חיפה בחלקו של זבולן היתה.

[2] כונת המחבר בקריאתו זאת היא לכאור את סחית ערך היהודים היושבים
 בחולו. כי הגויים היושבים שם אינם עובדי ע"ז והיהודים היושבים שם עובדי ע"ז כמורה הם.

כפתור פרק עשירי ופרח רמו

לזינפא וכל שכן בזמן הזה שאינם מנסכין דלא לריך חותם בתוך
 חותם וכיון דעשה חותם אחד לא ערע וזוויף, ולר"ם ז"ל וותר
 צהנאה לחוד. וה"צ התרומה בתזיין של גוי בזמן הזה אסור צשתיה
 וותר צהנאה ויכול הישראל ליקח אותו צחצו מן הגוי וותר לנוכרו.
 וזה העיבס גם כן הציא רחיה הרצ צעל העטור ז"ל שמוטוד לע"ף
 קדושיו קדושין וגרוטיו גרוטין, וכן נניי פסק הר"ם ז"ל הלכות
 אישות פ"ד (ה' ע"ו) וישראל נניי שקדש ושוונדת תפסי צה קדושי
 ואם חזרה צתשובת אסורה צקרצויו והוא אסור צקרצותיה ולריכה
 ונניו גט, ואם הולידה צן אפילו ווגוי, ישראל כשר ונוזהס הוא.
 כדלחוריקן וסבת יצונות שלהי פרק קנא ("ז א') והא איכא צנות
 כלומר צנות שנסחטודו וילדו לבויס ואור רציכא צן צתך הצא ון
 הגוי קרוי צנך. וכ"ש אם ילדה וישראל. והא דגרסינן צירושלמי
 (כתובות פ"א ה"ד) רצי אלעזר שאל הצא על השפחה ושוונרת
 והו"ש צרי"ש גרסינן לא צדל"ת¹) כלומר שנסחטורה שלא נצעלה דחי
 ושוונדת צדל"ת קאור וואי שחא שפחה דנקט. דהא²) שפחה שנסחחררה
 ישראלית גוורה היא, ואין לוור שלא רלה לתלות הקללה צישראלית.
 אלא ושוונרת קאור, כלומר אם יש לה כתובה וואחים כנוו עשנינו
 השפחה שנסדת יתירה על צת שלש שניס ויוס אחד כתובה ונה
 לפי שהיא צחזקת צעולה. שאל רצי אלעזר אם היא ושוונרת וצת
 שלש שניס ולנועלה וצא עליה ונלחה שלמה ונוו צכתובה וואחים
 ואחי לניידק ונדויקא דהצא על שפחה ארומית יכול יהא חייב כלומר
 קנס ת"ל ונהור יונהכה לו לחטה אח שיש לו צה הויה ילחת שפחה
 ארומית שאין לו צה הויה הא אם יש לו צה הויה יש לה קנס וכל שיש
 לה קנס יש לה כתובה כלומר כתובה וואחים ושווס דצתולה ונחזקינן
 לה, דחי לא לית לה קנס, ואור ליה רי יודן וכי צקנס הדצת. וי'
 כלומר כתובה וואחים, הרי צוגרת שאין לה קנס וכתובה וואחים,

[1] לפנינו בירושלמי שם "שפחה משוחררת" ונדהק הפ"ט בפירושו. וכבר
 העיר הרב בעל ציון ירושלים בירושלמי דפוס זיטאמיר על נוסחת המחבר הנכונה ושכן
 כי גם התוס' ריש ס"ק אלו נערות ובש"ת הרשב"א ס"י אלק"ב ובש"ת המיוחסות ס"י ק"ב.
 [2] כנראה הכר סה ז' וכן אין לגרוס משוחררת (כנוסחת הירושלמי שלפנינו) דהא וכו'.

רמז כפתור פרק עשירי ופרח

והרי בחולה [אלמונה] מן הנשואין שיש לה קנס ובחובתה מנה ז'
 ואמר רבי זעירה תפטר כלומר ההיא דשפחה ארומית דתלי טעמא
 צגוה ומיכה איבא למידק הא שפחה שאינה ארומית יש לה קנס
 ובחובתה ונאחיס שנתגיירו ושנתחררו פחותות וצת ג' שנים ויום
 אחד. ודחי רבי מנחם ללא איפשר דאי צפחותות וצת שלש שנים
 ויום אחד בישראל הם. ועיהו גירסת הירושלמי תוה דקאמר הרי
 בחולה [אלמונה] מן הנשואין יש לה קנס, ועוד (היא) [איתח] החס צירושלמי
 ומסכת כחוצות פרק קנוא (ה"ג) ואין נערה שנתארסה ונתגרשה
 יש לה קנס תניא ז' הא מן הנשואין אין לה קנס ולא נאחיס .
 ולענין המשומדת אם ילדה בן לישראל פוטר את אביו מן היבום דהא
 חזן כל שיש לו בן וכל מקום, פוטר את אשת אביו מן היבום
 חוץ מני שיש לו מן השפחה והנכרית, ושפחה ונכרית מפקינן להו
 החס פרק כילד (יצוות כ"ג א') דנעטינהו רחונה וצת אשת
 אביו מי שיש לו לאביו אישות צה פרט לשפחה ונכרית שאין צנות
 הויה ואישות והאי אית לו צה הויה ואישות. והרשב"א ז"ל כתב שגם
 בן נטמא צאהל כלומר המשומד, ומציא ראה מההיא דשלהי פרק
 קנוא דקדושין (ל"ו א') בצי צנים אחס שאיבולו לרבי יהודה לאו
 וכלל אדם נפקי וכ"ש לרבו מאיר, ואע"פ שאין מוזכרין לו אצדה
 ושולוין לו ברצית, כתב הר"ם ז"ל הלכות נחלות פרק ו' (ה' י"ג)
 ישראל שנתמוד יורש את קרוביו הישראלים כשהיה, ואם לאו צ"ל לאבד
 ומונו ולקנסו שלא יירש בדי שלא לחזק ידי הרשעים, הרשות צידם.
 ואם יש לו צנים צישראל תנתן ירושת אציהם המשומד להם וכן הנהגה
 תמיד צמערב, אונתי להציה מה מה שקבלתי מטהור קדוש מה"ר אליעזר
 דשינן זק"ל צס רבי יחזק אצרהס ז"ל צמשומד, דצר זה לשונו :
 משומד השצ צחשובה, צדין שלא יטרך שלשה לקבל לפניהם כיון
 שהניה כל תרצות אבשים מטאים וצצ לצוראו. ודוניה קלת לגר, ואם
 לא תקן כל עוותתו לא תחעכב צכך תשובתו, ואף על גב דמפריחי
 יונים ומזוי צרצית לא סגי להו צקבלה אלא שיחרו הרצית, הכא
 (תקנתו) [תקן] לקבלתו, דכיון שנתמוד וצצ הוה ליה צעל תשובה
 לבל דצר. וגם ה"ר אליעזר דברנישא ז"ל לא הסויר עליו לקבל

כפתור פרק עשירי ופרח ריז

יסורין להחכר בישראל שעשה עצירות אחרות ולא כפר בעיקר ,
 אחר ששז ונתפלל וקורא ק"ש ואין להחניר עליו לקבל יסורין לכפר
 ולהחלף כגד ילרו כי וואחר ששז, ורפא לו, וזא לו לטער וסייעין
 לו, עד כאן. אזל על היותו ושוונד לעבודה זרה ונחניר עליו זק"ל
 שאין יכול לעשות שליח להולכה, דבר זה לשוטו : אשוונד, אחר שילא
 ונצית קודש לצטלה לאו צר שליחות הוא, ונעוקס שמרצה שליחות,
 (גיטין כ"ג ז') ונפרש מה אהם צני צרית אף שלוחם צני צרית,
 ופ"ה ונהלים ושהיו צני צרית צונות כי על פי הדברים האלה
 כרתי אהך צרית וגם אם לא צריתי יומט ולילה, הרי שהתורה והמלות
 נקראו צרית, וכל עוקס שהוא מרצה ושוונד לוונר צו נקרא אחיך,
 אינו מרצה כי אם ושוונד אוכל נצלות לתאצון. ואף למאן דאונר
 דאוכל להכעיס ושוונד הוא, מודה בעובד ע"ז, כדאיחא פרק אין
 נעמידין (ע"ב כ"ו ז') דאנרינן הונינן והנשונדין ונורידין
 לצור, ופריך אני שונה לכל אצדא אחיך לרבות הנשונדין ואח אונר
 ונורידין ? ונשני קני ונבאן ושוונדיס, ופריך ולשני ליה כאן צנשוונד
 אוכל נצלות לתאצון כאן צנשוונד אוכל נצלות להכעיס ? ונשני ושוונד
 אוכל נצלות להכעיס ונין הוא. ואף למאן דאונר צתר הכי דנשוונד
 אוכל נצלות להכעיס הוי ושוונד ומרצה ליה להחזיר אצדה, צנשוונד
 לעבודה זרה מודה דהוי כגוי, וכדאיחא ונשבת הוריות פרק צתרא
 (י"א א') אלא איזהו ונין זה העובד עבודה זרה. ונורידין המין לצור.
 וכן פי' זקני ז"ל צפרשת אונר דמרצה ושוונד להיות ונעונא אליו,
 ופי' דוקא צנשוונד אוכל נצלות לתאצון דעושה ונעשה עמך צנשקלת
 אצל פירש וכל וכל ונדרבי ישראל אין כהן מטמא אליו אפיילו לאציו
 וכ"ש לשאר קרובים, ונשבת שונחות יש שאין ונחאצין עליהם. וכל
 אלה יש הוכחה שהם כגוי ולריבה גט מידו לידה או ליד שלוחה כי היכי
 דגוי שקדש צונן הזה דאונר (הספר) [הגנרא] (יצמות ט"ז ז') דחוששין
 לקדושו, ע"כ אינו ר"ל על ידי שלוחו יתן גט שהרי אין שליחות
 לגוי לבולי עלמא, אי ונשום דלאו צן צרית הוא אי ונשום דנפקי שליחות
 ונקרא אחרינא ונשלת, דבישראל קא וניירי. ושז ונלחתי צסם רצינו
 יחיל וזה לשונו ונעוקס שאי איפשר בשליחות להולכה כגון צנשוונד

ריח כפתור פרק עשירי ופרח

אין נדקדקין כל כך צטליחות לקבלה היבט שהיא גדולה צטמים
 וסוביך לחזקה שהצילח סינויך, ע"כ צעטווד צצירל ליה דאין וועיל
 צליחות להולכה, ע"כ. הבאתי את זה מדברי רוח הקודש
 מורי כי ענמה נפשי לקדושתו ולנשרפים בגזרתו, על
 דבר אמת היתה שריפת גוף ונשמה קיימת. יום שני אל
 הפסא אחזו פני כסא, היו בחטאינו מאד, מהרוגי לוד,
 קדושים כלם מספר כלם צדיקים, מי יתן בספר ויוחקו
 ספרי המלך מלכו של עולם, לפניו יתנו עדיהם ויצדקי.
 הוי עוברי ברית דת משה עברית, שנפרעין מן העידית
 והידים ידי עשו¹, עושה שלום במרומיו יאמר די לצרותינו
 ושלום יעשה לנו:

מכילתא (פי' יתרו) לאוהבי זה אברהם וכיצא בו, ולשומרי

מצותי אלו הנביאים והזקנים. רבי נתן אומר לאוהבי
 ולשומרי מצותי אלו שהן יושבין בארץ ישראל ונותנין נפשם על
 המצות, מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני, מה לך יוצא
 לישרף על שקראתי בתורה מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי
 את המצה מה לך לוקח מאפרגל על שנמלתי את הלולב ואומר
 אשר הכתי בית מאהבי; הממות הללו גרמו לי לאהב לאבי שבשמים.
 נמצא לפי' רבי נתן: האהבה היא מסירת הנפש על המצות או
 על ישיבת ארץ ישראל, והכתוב ודאי על ע"ז כי בה נתחייבנו
 ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם; אבל הרחיב הענין לכל
 המצות לפי שבשעת השמד אנו נהרגין על כלם, וכדאיתא פרק
 בן סורר (סנהדרין ע"ד א') דבשעת השמד בפרהסיא אפילו על
 מצוה קלה יהרג ואל יעבור. מאי מצוה קלה? אמר רבא בר יצחק
 אפילו ערקתא דמסאנא, פי' אם אמר לו הגוי עשה רצועות מנעלך
 כמונו אדומות שאז היו רצועותם אדומות ושל ישראל שחורות כדי
 שלא ילבושו מלבוש הנכרי, ופרהסיא אין פחות מעשרה בני אדם.
 ונראה כי שומרי מצותי הוא על היושבים בארץ ישראל מפני
 שפעונה הרבה מצות מזולתה:

וכן אמרו ז"ל סוף מסכת כתובות (ק"י ב') כל הדר בארץ

¹ עין במאמר זכרון שם ערך אליעזר משינן.

כפתור פרק עשירי ופרח רימ

ישראל דומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בחוצה לארץ
 דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר לתת לכם את ארץ כנען
 להיות לכם לאלהים ופי' אבא מורי ז"ל ה"ה א' שהרי ארץ
 ישראל נקראת נחלת השם וכמו שכתוב (ש"א כ"ו י"ט) בנחלת
 השם וכירמיה (י"ו י"ח) על חללם את ארצי בנכלת שקוציהם
 ותועבותיהם מלאו את נחלתי, וכן כי לי הארץ, וכתוב עיני יי
 אלהיך בה כלומר שזאת הארץ מיוחדת לכורא ית' מושגחת
 ומושקפת לטובה בפרט ותמיד בהשגחה מוספת על השגחתו
 יתעלה בכלל הארץ כלה שבאותה השגחה אמר (זכריה ד' י') עיני
 יי המה משוטטות בכל הארץ, וכמו שהחסיד מושגח במינו ובפרט,
 כמו שכתוב (משלי ה' כ"א) להנחיל אוהבי יש ואומר (תהלים ל"ד
 ט"ז) עיני יי אל צדיקים וכן (שם ל"ד כ') רבות רעות צדיק,
 ואומר (ש"א ב' ט') רגלי חסידיו ישמור, ואין הענין כן בחוצה
 לארץ וגם היא ארץ מיוחדת לנבואה, וזכרון תאריך נבואת יחזקאל
 יוכיח² והוא על דרך שאמרו מסכת בבא בתרא פרק קמא (ט"ו א')
 אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל ותרי עשר ודניאל ומגלת אסתר,
 וכתבו המפרשים ז"ל דמ"ה לא כתבו יחזקאל משום דלא נתנה
 נבואה ליכתב בחוצה לארץ וכאו אנשי כנסת הגדולה וכתבוה
 לאחר שבאו לארץ, כתב רש"י ז"ל בפ"י המקרא (יונה א' ג')
 לברוח תרשישה ים ששמו תרשיש שהוא בחוצה לארץ, אמר
 אכרח לשם שאין השכינה שורה בחוצה לארץ, בראש ספר יחזקאל
 (א' ג') פרש"י ז"ל היה היה דבר יי, אמרו רבותינו שהיה כבר לפי
 שאין השכינה שורה בחוצה לארץ אלא על ידי ששרתה שכינה
 עליו תחלה בארץ, מסכת תענית פרק קמא (י' א') ארץ ישראל
 הקב"ה משקה אותה בעצמו וכל העולם כלו על ידי שליח שנאמר
 הנותן מטר על פני ארץ ושולח גו'. ארץ ישראל שותה מי גשמים
 וכל העולם מי תמצית, ארץ ישראל שותה תחלה ולבסוף כל העולם.

[1] ר"ת הראיה היא.

[2] "תאריך" בערבו "סדר הזמנים". ובגמ' שמה שסיפר הכתוב זמן נבואת
 יחזקאל על נהר כבר, דרשו רז"ל שאין הנבואה שורה בחו"ל, אבל שרתה על יחזקאל
 בשביל שבכר התנבא בא"י מוכח מזה שא"י היא מיוחדת לנבואה שא"י וז"ל.

וכן המתרגם תרגם ('איוב הי' י') פני ארץ; ארץ ישראל. וחוצות.
 חוצה לארץ. דיהיב מטרא על פני ארעא דישראל, ומשדר מיא
 על אפי מחזי עממיא. ע"כ. והרמב"ן ז"ל כתב (כפ"י לבראשית כ"ד ג')
 אלהי השמים ואלהי הארץ הקב"ה יקרא אלהי ארץ ישראל כדכתיב
 כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ. וכתיב וידברו על אלהי ירושלים
 כעל אלהי עמי הארץ. מסכת סוטה פרק קמא [בירושלמי] כתוב
 אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה, מה ת"ל גם עלה?
 לא אותך לכדך אני מעלה אלא כל השבטים אני מעלה, מלמד
 שכל שבט ושבט העלה עצמות ראש שבטו, ואף דנה נמלוה
 וקברוה בארץ כנען, כי למצרים הלכה ושם מתה. וכתב הרמב"ן
 ז"ל (כפ"י פ' וישלח) וקבורתה ידועה עד היום (בקבורה)
 [נקבלה] והיא בעיר ארבל, עם קבר נתאי הארכלי, ויתכן
 שהעלה שמעון עצמותיה לחמלה עליה או ישראל עם
 עצמות כל השבטים, עד כאן:

וכן רחל אמנו ע"ה נקברה גם כן בארץ ישראל, וכדאיתא (א)
 בתוספתא מסכת סוטה פרק י"א: כלכתך היום מעמדי ומצאת
 שני אנשים עם קבורת רחל בנבול בנימין בצלצח; היכן [מצינו
 שנקברה בצלצח] והלא לא נקברה אלא בכית לחם חלקו של
 יהודה, שנאמר ותמת רחל וגומר, ואין אפרת אלא בחלקו של
 יהודה, שנאמר ואתה בית לחם אפרתה, צעיר להיות באלפי יהודה.
 וכבר זכרנו פ"י כברת ארץ פרק י"א. וכן גם כן הר אית מעיד
 על זה. ותמה על מה שפירש"י ז"ל פרשת ויחי: ואקברה שם
 ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ. וכל עצמו של
 הרב ז"ל שהוא סבור שאינה נקברת בארץ אלא מפני שלא היה
 חקבר קנוי; כמו שאמרו קצת מההיא דפרק יש נוחלין (כ"ב ק"י א')
 באמרו: ונמצא צדיק קבור בקבר שאינו שלו. ובספר שמואל א'
 (י"ב) פירש"י ז"ל: והלא קבורת רחל בנבול יהודה בבית

[1] לפלא שהביא ראיה מהתוספתא במקום שיש לנו מקרא מפורש
 (בראשית ל"ו י"ט. מ"ה ז') וכנראה רצה בזה להביא סתירה מדויקת לרבו רש"י בפרשה
 ויחי: ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ המובאים להלן.

כפתור פרק עשירי ופרח רכא

לחם. אבל עכשיו הם עם קבורת רחל, וכשתפגועם תמצאם בגבול בנימין בצלצח. כתב הרמב"ן ז"ל בפ"י התורה (פרשת ויחי) וגראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם הקרובה שם. לפי שצפה ברוח הקודש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקבורה רק בגבול בנה בנימין, וכן אמרו בספרי: בחלקו של בנימין מתה. וכדאיתא פרשת וזאת הברכה, עד כאן. וכבר אמרו שירושלם צפונה של יהודה ודרומו של בנימין וכדלקמן. והנה מצבת קבורת רחל היא לדרום ירושלם כמו שעה. וההיא דספרי אינו חולק עם התוספתא שאיפשר שמתה בגבול בנימין שהוא קרוב. והם היו הולכים מארץ אפרים לארץ בנימין ומארץ בנימין לארץ יהודה, כי שם באר שבע. ורבי אברהם בן עזרא פי': ולא יכולתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה. וכבר ידוע שקבורתה במקום ההוא לכונה ידוע; כמו שכתוב: רחל מבכה על בניה, ברוך יודע הנסתרות. וכן יעקב אינו ויוסף הצדיק ואדוננו משה ע"ה כלם היו משתוקקים ליקבר בארץ ישראל בהיותם חוצה לארץ. ואע"פ שעדיין לא נכבשה מצורף לזה הכונה בעשיית המצות התלויות בארץ. וכן אמרו מסכת פומה (מ"ד א') אעברה נא ואראה את הארץ הזוכה, וכי משה היה תאב לאכול מפירותיה? אלא אמר, כמה מצות יש בארץ שאינן נוהגות בחו"ל, אכנס לארץ כדי שיתקיימו מצותיה על ידי.

הרי שקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים לא משעת הכבוש לחוד. וכן כתוב (בראשית מ' מ"ו) מארץ העברים. וכן (שם מ"ח כ"א) והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. ושם עברים אינו על שם עבר הנהר שהוא פרת, אלא על שם [עבר] בן שם. וכמאמר רבי אברהם בן עזרא. עוד כתב: וזכרון פרשת המערה שקנה אברהם ע"ה להודיע מעלת ארץ ישראל. על כל הארצות לחיים ולמתים. וגבי ויקן אה חלקת השדה כתב והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ

רכב כפתור פרק עשירי ופרח

ישראל, ומי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק העולם
 הבא. וכן אעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר
 נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב. וכן במעמד בין
 הכתרים (שם ט"ז י"ח) ביום ההוא כרת ה' את אברם
 ברית לאמר: לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים
 עד הנהר הגדול נהר פרת. ומאותה שעה זכה בה אברהם
 ע"ה לכל זרעו, שהרי באותו מעמד הנורא אמר לו השם
 יתברך: ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגוי,
 ודור רביעי ישובו הנה. אי"כ בעודם בענוי ובעבדות אותם
 ארבע מאות שנה, זאת הארץ כלומר ארץ האמורי היא
 שלהם וארץ מצרים לא להם. ובמרגלים כתוב 'במדבר
 י"ג כ"א) ויעלו ויתורו את הארץ ממדבר צין עד רחוב
 לבא חמת. ויעלו בנגב ויבוא עד חברון. וכן מה ששינונו
 מסכת בבא מציעא פרק השואל (ק"א א') שדה אבותיו
 פרשו המפרשים ז"ל: שדה של ארץ ישראל שהיה של
 אברהם יצחק ויעקב שהיו אבותיו. וכן הביאו ה"ב
 התרומה ז"ל בהלכותיו.

האמנם חיוב מתנותיה הוא משעת כבוש לבנה, ולזה היה ריב
 בין רועי לוש ואברהם שהיו אומרים נתנה הארץ לאברהם
 ואין לו יורש אלא לוש ואין זה גול, והכתוב אומר (בראשית י"ב ו')
 והכנעני אז בארץ, לא זכה בה אברהם עדיין. וכמו שכתב רש"י
 ז"ל (שם). אבל למצות שאיננו תלויות בארץ גופה כתנוכת השדה,
 יש לה קרושה מאז. ולזה אמרו שלא נאמר לו ואעשך לגוי
 גדול כי אם בארץ ישראל. וכן מהיום ההוא נקרא פרת נהר גדול
 ולא נקרא גדול אלא משום ארץ ישראל וכדלעיל. ואין כאן
 טעם כתוב קרא לעתיד. וכן נמי נראה מההיא דמסכת מנחות
 פרק כל קרבנות צבור (פ"ד א') רבי יוסי ב"ר יהודה אומר: עומר
 בא מחוצה לארץ ומה אני מקיים כי תבואו אל הארץ שלא נתחייבו
 בעומר קודם שנכנסו לארץ, וקסבר חדש בחוצה לארץ דאורייתא:
 וממושבותיכם כל מקום שאתם יושבים משמע, וכי תבואו, ומי

כפתור פרק עשירי ופרח רכב

ביאה הוא כלומר לאו משום דמארץ כלכד אתיא אלא זמן ביאה.
 משתבואו לארץ אתם חייבין להביא עומר מכל מקום. הרי שדקדקו
 זה הדיוק ז"ל. (פרק המוכר את הספינה) [קדושין] (כו"א) דבי
 רבי ישמעאל תנא ויר שתם אותה וישתם בה במה ירשתם ביישיבה
 כלומר בחזקה. ירושלמי פרק יש נוהלין (ה"ב) אמר ר' יוחנן
 כתוב והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה
 לאברהם ליעקב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'. אם
 מתנה למה ירושה, ואם ירושה למה מתנה? אלא מאחר שנתנה
 להם בלשון מתנה חזר ונתנה להם בלשון ירושה, וכן אמר הכתוב
 (יחזקאל ל"ג כ"ד) אחד היה אברהם וירש את הארץ ולנו נתנה
 למורשה; וכן בספר ירמיה (ז' ז') ושכנתי אתכם במקום הזה
 בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עולם ועד עולם. כספר יחזקאל
 (כ"ח כ"ה) וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב. כתב
 הרמב"ן ז"ל בפ"י התורה (פ' נח) ודע כי ארץ כנען לגבולותיה
 מאז היתה לנו היא ראויה לישראל והיא חבל נחלתם כמו
 שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים
 למספר בני ישראל, אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען
 מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם המפקיד נכסי
 בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים ובעבד, עד כאן. ויש
 דמדומי ראייה לדברינו מההיא דריש מסכת ערלה (פ"א מ"ב) עת
 שבאו אבותינו לארץ ומצאו נטוע פמור; נטעו אע"פ שלא כבשו חייב,
 כלומר נטעו אע"פ שלא כבשו הכל חייב שהרי הארץ היתה קדושה
 מעצמה והם שבאו והתחילו לכבשה ולקדשה מחדש הוה ליה כמצא
 מין את מינו ונעור, וכדאמרינן בריש מסכת עירובין (ט' א'); ורבא. התם
 דפתוח לכרמלית, אבל רשות הרבים מאי שרי יציבא בארעא וגיורא
 בשמי שמיא? אין; מצא מין את מינו ונעור. אבל בירושלמי (שם)
 פריך והא כל ביאות שנאמרו בתורה לאחר ז' שכבשו ושבע שחלקו
 כל ההוא, ואם כן היכי אמר הכא נטעו אע"פ שלא כבשו חייב,
 ומשני מודה רבי ישמעאל בחלה ובערלה לפי ששינה הכתוב,
 שינו חכמים חיובו. ואמרינן מסכת ערכין סוף פרק המקדיש

רכד כפתור פרק עשירי ופרח

(כ"ט א') מנין לנולד לו בכור בעדרו שמצוה להקדישו שנאמר הזכר תקדישו ורבי ישמעאל, אי לא מקדיש ליה לא קדיש? קדושתו מרחם היא; וביון דכי לא מקדיש ליה קדיש, לא צריך לאקדושי. (פי' מצוה להקדישו שיאמר זה קדש ויהיה בכור כמות שהוא). ואסיק רבי ישמעאל שאפילו לא אמר קדיש, כלומר שיצא לאויר העולם הוא קדש בלא אמירה. וכן פרק ערבי פסחים (ק"ה א') זיל עיין אי ננה יומא ונפסוק ונקבעיה לשבתא¹ אמר ליה לא צריכיתו למיקבעה דהיא קבעה נפשה. וכן ארץ ישראל אצל כניסת ישראל. מסכת בכא בתרא פרק יש נוחלין (ק"ט א') בנות צלפחד נטלו שלשה חלקים בנחלה: חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה בכור ונטל שני חלקים. אמאי ראוי הוה? ואין הכבוד נטל פי שנים בראוי כבמוחזק? אמר רבה: ארץ ישראל מוחזקת היא, שנאמר ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' ירושה היא לכם מאבותיכם.

עוד כהווא פרקא (ב"ב קכ"א ב') איבעיא להו ארץ ישראל לשבטים איפלגה או דילמא לקרקף גברי נתפלגה, ת"ש בין רב למעט. ולמסקנא דלשבטים נתחלקה, וכדאמרינן ועוד תניא עתידה ארץ ישראל שתחלק לשלשה עשר שבטים. שבתחלה לא נתחלקה אלא לשנים עשר שבטים. קתני מיהת נתחלקה לשנים עשר שבטים ש"מ לשבטים נתחלקה. והפ' המכוון בזה שהשבט הרב נוטל יותר משבט המעט וכפשמיה דקרא לרב תרבה וגומר, אלא שיש תימה אחר שהיה הכל כגורל והוצרכו לעשות חלקים שונים זה מזה כלומר גדולים וקטנים, האיך ידעו שהגורל יעלה גדול לגדול וקטן לקטן, ושאורים ותומים יאמר כך? ויש לתרץ שהחלקים כלם היו שווים. וכשעלה גורל שבט המועט היה נוטל מאותו חלק חלקו הצריך לו והשאר יהיה לשבט שכנו הרב ממנו נוסף על חלקו המגיעו לפי זאת החלוקה. כתב רש"י בפ"י ספר יהושע (י"ז ה') ולא הוזקק הכתוב להשמיע מניי

[1] לפנינו כנמרא זיל חיי אי אקדיש יומא רבי.

כפתור פרק עשירי ופרח רכה

חלקי הבנות, אלא ללמד שנמלו חלק בכורה להודיע שארץ ישראל מוחזקת ירושה להם מאבותיהם. שאלו לא היה כן, אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק. והרמב"ן ז"ל כתב בפ"י התורה פרשת ויחי שארץ ישראל לשבטים נתחלקה שלא כדברי רש"י, ושנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל שבט שמעון המועט שבהם כשבט יהודה המרובה באוכלסין, ומה שאמר הכתוב לרב תרבה ולמעט תמעט, לענין בתי אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב, שהשבט מחלק חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים, ובית אב מרובה נותנין לו חלק גדול ובית אב ממועט נותנין לו חלק קטן, ומתים יורשים חיים כדמפרש בספרי ריש פ' פנחס.

וכן פרק המוכר פירות (ב"ב ק' א') הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הלזכו, דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אין הילוך מועיל כלום. אמר רבי אלעזר מאי טעמא דרבי אליעזר דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, ורבנן התם משעם חביבותיה דאברהם הוא דקאמר ליה הכי.

דע שכמו שארץ כנען היא הארץ היותר משובחת והיותר מבורכת והיותר נבחרת מכל חלקי העולם; ארץ מצרים היא היותר אסורה מכל חלקי העולם עד שיש על שוכניה שלשה לאויות, חומה מן ים אסכנדריא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה והיא כלל ארץ מצרים האסורה לשבת שם, וכדאיתא בספרי בסיפא ואמרינן לישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש הארץ, וכדאיתא [בירושלמי] פרק חלק (סנהדרין פרק י"א ה'). מסכת תענית פ"ק (י"א) תנו רבנן מצרים ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה. מיהו מצאנו שהיו ישראל יושבין באלכסנדריא, והו' שהרי גלו שם בעל כרחן ארבעים שנה וכמו שאמר יחזקאל (כ"ט י"ג) מקץ ארבעים שנה אקבין, וכן לא יהיה עוד לבית ישראל למכחח מזכיר עין וגומר. (שם שם ט"ז) פירש"י ז"ל: ולא יהיה עזרים לבית ישראל עוד לנצח, המזכיר עין המזכירים להם עון שאמר להם הוציאם לארץ אחרת עוד עד עולם, ואסכנדרים היא כל שכן כחוב (שם ל"ד) ועיפתי שפטים צנא, ונחא חמוץ

רבו כפתור פרק עשירי ופרה

פ"י אלקסנדריוס כנחא. וכתב עוד רש"י ז"ל בספר ירמיה (מ"ו כ"ו) ואחרי כן
 תשכון בימי קדם וקצ' ארבעים שנה כמו שאמר יחזקאל. ואתה על תראה
 לדיקים שחמדו עליהם שגלו הם על כרחן. בסוף ספר מלכים ב' (כ"ה
 כ"ב) והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנצר מלך בבל
 ויפקד עליהם את גדליהו בן אחיקם בן שפן ובא ישמעאל בן
 נתניה והרגו, ואחר כן כתוב (שם כ"ו) ויקומו כל העם מקמן ועד גדול
 ושרי החילים ויבואו מצרים כי יראו מפני הכשדים. אמרינן מסכת
 חלה בסופא (פרק ד' מ"י) אנשי אלכסנדריא הביאו חלותיהן
 מאלכסנדריא ולא קבלו מהם, וזה לא היה אלא מפני שהוא חוצה
 לארץ שהעיקר בדינו אין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ. וזה :
 לאכלה אי אפשר שלא יאמרו ראינו תרומה מטאה נאכלת, לפי
 שהיא מחוצה לארץ, לשרפה אי אתה יכול שלא יאמרו ראינו
 תרומה מהורה נשרפת, לפי שלא נמטאה בטומאה מפורסמת אלא
 בעפר חוצה לארץ, ואין כל אדם יודע כזו הטומאה; להחזירה
 למקומה אי אפשר שלא יהו אומרים ראינו תרומה יוצאה מהארץ
 לחוצה לארץ, כיצד הוא עושה? מניחה עד ערב פסח ושורפה,
 וזהו ענין המעשה שנעשית בתרומת אלכסנדריא ואמרו לא קבלו
 מהם, ויש לנו לומר שהיה זה בבית שני שעפר חוצה לארץ לא
 נמטאה אלא לאחר שעלו מן הגולה ובדאיתא בתוספתא מסכת
 פרה פ"ב, פרק הניזקין (ניטין נ"ז ב') הקול זה הדריגים קיסר
 שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים רבוא על ששים רבוא
 כפלים כיוצאי מצרים, תוספתא מסכת סכה (פרק ד') כל שלא
 ראה ברפלטמן ו' של אלכסנדריא לא ראה כבוד ישראל מימיו.
 פרק שני שעירי יום הכפורים (יומא ס"ו ב') וכנש עושים לו
 מפני הבבליים, לא בבליים היו אלא אלכסנדרניים היו ומתוך
 ששונאין את הבבליים קורין אותם בבליים על שמם, וכמה
 [ביוצא בזה.

בנות כלל זה הפרק מה שזכרנו בו, ואם הוא כטיפה

כפתור פרק עשירי ופרח רכז

מן הים וכל כיוצא בהם כענין וכפר אדמתו עמו
 וכל הדומה להם שהכל אין היום הכדל ולא הפרש ולא
 חלוק כלל בין מה שכבשו עולי מצרים ובין מה שכבשו
 עולי בבל, שאין שום דבר בזה שלא יהיה בזה בענין
 הקדושה והמעלה. לבד חיוב התרומות והמעשרות
 ודומיהם שאלו דאורייתא ואלו דרבנן. ומה שהזכירו ז"ל
 על עכו שהוא כארץ ישראל לגיטין אבל לא לעבדים;
 ואע"פ שעכו היא ארץ ישראל, נבאר זה עדיין בג"ה.
 והסכים על ידינו ה"ר מתתיה ז"ל.

עוד רואה אנכי להאריך בכיבור זה עד שלא יאמר לי איש
 הא כהא תליא, כלומר אין חיוב מתנות שם דאורייתא, וכן
 אין שם מעלת הארץ ככבוש שני. וזה ששבעים שנה של גלות
 בכל בטלה קדושת כלל הארץ בכל חלקיה כל אותן שבעים שנה
 הוין מעיר ירושלם שקדושתה קדושת עולם כמו שקדם, וכשחזר
 עם עזרא חזרה לקדושתה. ויש לנו לומר שמה שכתלה באותן
 שבעים שנה הוא מחיוב מצות התלויות בארץ לכה, וכמו שאמרו
 מסכת מגילה פרק קמא (י' א'). אלא כיון שגלו ישראל לכל
 גמלה מהם מצות ערוי חומה, ועוד שלשון הירושלמי הוא (שביעית פ"ו
 ה"א) מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו ולא קאמר חולין
 היתה הארץ ונתקדשה, וסוף מסכת ערכין (ל"ב ב') מה ירושת
 אכותיך בחדוש הדברים הללו, והם השמיטין והיובלות וכיוצא בהם
 לחוד, שהרי ביאת ישראל לארץ לא קדושה, שכבר היתה קדושה
 שהיתה מתנה ונחלה מאל ויציאתם ממנה לא חללה. ומה שכתוב
 (חזקאל ז' כ"ב) ובאו בה פריצים וחללוה דרשוהו על ירושלם,
 וכמו שכתבנו פרק ישי, דאלו עמידת הגוים והיה קודם שגלו לכל
 כמו שכתוב בהרבה מקומות ולא הורישו וגומר, ולזה, מסכת שביעית
 ומסכת חלה אמרו בלשון חזקת לשניהם: מה שהחזיקו עולי בבל
 ומה שהחזיקו עולי מצרים, וכן סוף (פדיון בערכין) [פרק אין ערכין]
 (י"ג א') רב אישי אמר הני שית שני עד דסליק עזרא מכבל וקדש
 ארעא לא קא חשיב להו שהרי לא עשו שמטה עד שנה שביעית

רכה כפתור פרק עשירי ופרה

לביאתו שהוא שנת י"ג לבנין הבית, אלא שנביאתם נתחייבה הארץ בחקי המתנות מדין תורה וביציאתם נפטרה מהם. ולזה תמצא כשהם מזכירין ז"ל קדושה ראשונה קדושה לשעתה, לא הזכירו אלא על חיוב זה לחוד. וכן תמצא שה"ב התרומה ז"ל נזהר בזה שכתב אף על גב דקדושת הארץ בטלה לענין תרומות ומעשרות. הרי שפרט לך כיטול הקדושה לדעתו שאינו אלא לענין תרומות ומעשרות ובכמה מקומות חזר זה הלשון. והתורה הקדושה אמרה כשתהיו בארץ הקדושה ומדישתם את שנת החמישישים שנה, אבל קדושת הארץ כלה לגבולותיה המוגבלים בתורה ומהרתה ומעלתה לחיים ולמתיים והיותה נחלת השם מקדושה ראשונה ולהלן בדקאי קאי לא בצר לא בזמן הגלות שהיו בכבל וגם לא בגלותנו היום. וכן תמצא שאמרו ז"ל (מגילה ב' א') כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר. ומן הדין היה לומר כרכין המוקפין חומה מימות אחשורוש. ומפדש הירושלמי (שם) שהטעם הוא לחלוק כבוד לארץ ישראל שהיתה חרבה באותו זמן ויהיה להם גנאי לקרות ככפרים ויהיה זכרון לארץ ישראל עם זה הנס. הרי שאפילו בחרבנה היתה בכבודה. וכן כתב הר"ם ז"ל הלכות בכורים פ"ה (ה"ח) וקדושה ראשונה בטלה משגלו הואיל והיא ארץ ישראל מפורשת בה חלה אחד ממ"ח ושורפין אותה. וכן תמצא למה שאמרו לישבת אברם מצרימה וכו' כמו שקדם. ובירושלמי בפ"י מסכת שביעית פ"ז. אמר רבי יוסי זכי משעה שגלו ישראל לכבל כלום נפטרו אלא מן המצות התלויות בארץ, ואם כן הארץ לא בטלה אלא מהם לכדו. כשחזרו חזר הדבר ליושנו באותו חיוב.

ש"אם לא היה כן זהוה ליה כחוצה לארץ, א"כ כל אותן שבעים שנה הצדיקים אשר נקבו בשמות שנודע קבריהם בארץ עמדו כל אותן שבעים כחוצה לארץ בתוך קבריהם. או האבות הקדושים היו נקברין כחוצה לארץ עד שכאו ישראל עם עזרא — או ירושלם שקדושתה לעולם היתה כחול כל אותו זמן — הלא הם ע"ה היו חוששים שמה יבא יובל ויוציאם מכלל קביר

כפתור פרק עשירי ופרח רכט

בקבר שהוא שלו ולא יהיו חוששין שיכא גלות ויוציאם מכלל
 קדושת הארץ. אם היה הענין כך, אי אפשר שלא התפללו לאל
 יתעלה על זה או לא היתה התישוקה כל כך, וכדאמרין
 פרק יש נוחלין (ב"ב קמ"ב א') ופנחס דוכן מוכן לא מצית אמרת
 דא"כ נמצאת שדה חזרת ביוכל ונמצא צדיק קבור בקבר שאינו
 שלו. ועוד עזרא לא נצטוו שיכבש מקום פלוני ויניח מקום פלוני
 שלא בא עמו לא מלך ולא אורים ותומים ולא כל ישראל אלא
 קצתם, שמכני הגולה נשארו אחריו כבכל אלא הבחירה היתה
 אליו ולסיעתו לכבוש ולקדש זה ולהניח זה. וכן מצאתי לרב בעל
 התרומה ז"ל שכתב: ונראה דהכי פשיטא בימי יהושע דאי הומל
 עליהם חובה לקדש כל מה שבתוך התחומין המפורשין באלה
 מסעי, וכשעלו בימי עזרא היתה יכולת בידם להניח מלקדש כל
 כך כרכין שקדשו וכן הניחו קצת; כאמרם הרבה כרכים כשום
 עולי מצרים ולא כשום עולי בבל. ושמא גם הכל היו יכולים
 להניח אם היו רוצים ולא היו נענשים ואע"פ כן חייבו עצמן לקדש
 הרבה למעשרות, ומ"מ מה שקדשו היה חייב בתרומה ומעשר מן
 התורה, ע"כ. ואם שמא לא חזר עזרא לכבוש חברון ושכם
 ודרך אפרת ותמנת סרח וגבעת פנחס והגבעה בארץ
 בנימין האבות הקדושים ורחל אמנו ויוסף הצדיק ויהושע
 בן נון ואלעזר הכהן ושאל בן קיש, היו נקברים בחו"ל,
 ולא היו בכלל וכפר אדמתו עמו ולא בכלל הטוב המגיע
 למי שקבור בארץ ישראל, זה חלוף לא יתכן.
 וכן הדבר בפ"י בתוספתא מסכת אהלות פ"ק י"ז, עיירות המוכלעות
 בארץ ישראל כגון סוסיתא וחברותיה אשקלון וחברותיה אע"פ
 שפמורות מן המעשרות ומן השביעית אין בהם משום ארץ העמים.
 והר"ם וה"ב התוספות ז"ל שמו בזה הענין בית שאן ואשקלון כשעה.
 א"כ כל מה שהוא מכבוש עולי מצרים הוא היום בענין
 כלל הארץ, אלא לענין תרומות ומעשרות כדאמרנא. ואם
 נסתלקה מכבוש עולי מצרים כל קדושתה לכל מילי,
 היאך יבא עזרא שהרשות בידו ומפני שיסמכו בה עניים

דל כפתור פרק עשירי ופרה

בשביעית ימצא גבולים, ויעשה ארץ ישראל כעורו של נמר לא כצבוי, פה ארץ ישראל ופה חוצה לארץ ופה א"י ופה חו"ל. תלך מטבריא לשכם דרך יום ארוך ובאמצע הדרך תמצא חויל והוא בית שאן ולעולם הירדן לא עברת. זאת ועוד שהרי כביאה שניה החזיקו בקצת מקומות, אבל מכזיב ועד סוף גבול הצפון לא החזיקו כלל. וגם מכזיב ולדרום הניחו הרבה כרכים ועל קצת אמרו הסכה למה הניחום כענין בית שאן ובקצתם לא הזכירו נאמרם בסוסיתא ואשקלון ששטורה ולא אמרו למה אלא שמן הסתם יש לומר שלא נתקדשו בשניה ולזה סיים כה ואין בהם מישום ארץ העמים. אם כן מקומות שהניח עזרא הם פטורין וטהורין. ואם ישמא נמצא בתוך גבולי הארץ מקומות טמאים כמו שיש דרך רצועות עכו לכזיב. יש לומר שהוא מישום מדורת הגוים. וכן מסכת חגיגה פרק בתרא (כ"ה א') חומר בתרומה ביהודה, ביהודה אין בגליל לא, מאי מעמא? אמר ריש לקיש מפני שרצועה של כותיים מפסקת. והנה נמצא כארץ עצמה מקומות שמפני שבהם מישב הגוים קורין להם ארץ העמים וכדאיתא סוף מסכת אהלות עיר גוים ישחרבה אין בה מישום מדור הגוים. (פי' רבינו שמשון ז"ל ערי ארץ ישראל שדרו בהגוים וחרבה מן הגוים). ולשון הר"ם ז"ל בפירושו ירצה בה שתהיה מדינה מארץ ישראל המוגבלת משל גוים ואחר נחרבה; וכן בתוספתא מסכת מקואות פרק ו' ארץ העמים טהורה! והוא ארץ ישראל שישכנו בה גוים גם כן, דאלו חוצה לארץ כבר גזרו עליה טומאה. וכן כתב רבינו שמשון! וכן ארץ כותיים טהורה ומקואותיה ומדוריה (טמאין) [טהורין]. דהרי שרכותינו ז"ל קורין ארץ העמים לחלקי ארץ ישראל עצמה מפני אלו הטעמים. אף אנו נאמר שקורין לחלקי ארץ ישראל חוצה לארץ מפני שלא נכבשו בשניה. ולשון ארץ העמים ולשון חוצה לארץ הכל אחד שחוצה לארץ הוא ארץ העמים וארץ העמים הוא חוצה לארץ. ואם כן כשנמצא שיסול

[1] בתוספתא כתיב איהו טמא ורק ארץ ביתים טהורה והמחבר נשען כנראה על ס"י הרי"ש (מקואות ס"ח) שכתב כי ארץ כותיים, דנקטו לאו דוקא, והיה לארץ העמים שפ"י.

כפתור פרק עשירי ופרח דלא

אחד מאותם השמות על איזה חלק מטה. הוא מפני איזה מום שמצאו חכמים באותו חלק; הן ממדור הגוים הן שלא נכבש בשניה עד שנתכטלו חוקי המתנות שם מדין תורה. והנה בית שאן אינו מכבוש שני ונשתנו חוקי מתנותיו והוא ארץ ישראל. וטומו לא נתגלה עד שבא רבי, אם כן כטול חוקי המתנות אינו עושה ארץ ישראל חוצה לארץ, ועוד היא דגיטין פרק קמא (ח' א') דאפילו לרבנן נסין שכים מהור ההר עד נחל מצרים באורך הוא ארץ ישראל, ואיך תהיה היבשה של מזרחה חוצה לארץ? ולזה תמצא קסרין שהחזיקו בה מעולם והתירוה כלומר שפטרנה שאז נתגלה להם שלא היתה ככבוש שני.

זך מהכרח דבריהם ז"ל, ועל פי הסברה מאין דלגה בנבולי ארץ ישראל חוצה לארץ, עד שבארץ עכו יצאת רצועה מחוצה לארץ; וכן בין לוד ויפו נפלה חתיכה מחוצה לארץ והוא כפר לודים. והנה שלשת אלו המקומות יכללם מהלך שתי שעות וכמה כיוצא בזה, אלא אין לנו לומר אלא המעם שזכרנו שאנחנו לא נמצא בכתוב ולא בדברי חכמים שאירע אל הארץ מה שיחזירנה חוצה לארץ, אלא שכטלו חקי מתנותיה. והנה תבור וכרמל היו חוצה לארץ ובאו ונתקדשו:

עוד שעזרא לא עלה אלא בשנת שבע לארתחשסתא וזרובבל ומרדכי עלו בימי כורש, וכשעלה עזרא כבדו נבנה הבית. שכן התפלל בבאו לפני בית האלהים, ואע"פ שבשנת עשרים לארתחשסתא בא נחמיה בן חכליה והשלים המלאכה. ומדרש אנדה: שעזרא היה למד תורה בבבל מברוך בן נריה, וכשעלה כבר היה אותו הקהל הראשון שהיה ארבע רבוא אלף שלש מאות וששים בעריהם, שכן כתוב (עזרא ב' ו') וכל ישראל בעריהם, הרי שקראם עריהם ואף על פי שעדיין לא בא עזרא. וכי באותו זמן שהיה הבית בנוי והיו ישראל בעריהם היו בחוצה לארץ? לא, ואף על פי שחקי המתנות לא היו כל אותם שש שנים שעזרא [היה] בכבל מדאוריתא עד שבא וקדש, וכתוב (נחמיה

רלב כפתור פרק עשירי ופרח

י"ב מ"ז) וכל ישראל בימי זרובבל וכימי נחמיה נותנים מניות
 המשוררים והשוערים דבר יום ביומו ומקדישים ללויים והלויים
 מקדשים לבני אהרן. סוף פרק השותפין שרצו (כ"ב מ"ו א') לא
 עלה עזרא מבבל עד שיחס עצמו ועלה. ומאן אסקיה? נחמיה בן
 חכליה. גם שעזרא כשבא, לא בחיל ולא בכח בא שכן כתוב
 (עזרא ח' כ"ב) כי בושתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו
 מאויב בדרך כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו
 לטובה. וגם לא באו כלם. ואמרינן מסכת יומא פרק קמא (ט' ב')
 אם חומה היא נבנה עליה מירת כסף, אם עשיתם עצמכם כחומה
 ועליתם כלכם בימי עזרא נמשלתם לכסף שאין רקב שולש בו
 עכשו שעשיתם עצמכם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב בו, והאמת
 שאף עולי מצרים לא כבשו כי אם ברוחו וברצונו יתעלה, שהרי
 יריחו, אנה הדיק אשר בנו עליה? ואנה הסוללה אשר שפכו
 בה? רק הריעו ותקעו בשופרות ותפול החומה תחתיה וכן באדני
 צדק והמלכים אשר אתו (יהושע י' י') ויהם ה' לפני ישראל
 וכן ביבין מלך חצור (שם י"א ו') ויאמר ה' אל יהושע אל תירא
 מפניהם כי מחר כעת הזאת אנכי נותן את כלם חללים לפני
 ישראל. וכן כל מה שכבשו הכל היה בעזר אלהי ישראל לא
 בכח מלחמה שהרי ארץ חזקה מאד מצאו וגאיותיה והרריה יוכיחו,
 גם היות ל"א מלכים בשעור ארץ כזאת. אם כן עזרא לא בא
 כלל בחזקה אלא בעזר אלהי. תוספתא (סוטה פרק ח') ראויה
 היתה ביאה שניה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע כגבורה
 לבא בזרוע וכדלקמן בסמוך. ועזרא הוא שכתוב עליו (עזרא ז' ו')
 סופר מהיר כתורת משה, וכן כתוב (שם שם י') כי עזרא הכין
 לבכו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט
 וגם כן יהושע וכן כתיב (תהלים מ"ד ד') כי לא בחרבם
 ירשו ארץ זרועם לא הושיעה למו כי ימינך זרועך ואור פניך
 כי רציתם. ולשון חכמים באמרו "קדושה ראשונה וקדושה שניה"
 אינו כנגד זה המבוקש, שהרי אנו מוצאים במקרא גם כן זה הלשון
 על מה שהיה מקודש קודם לכן שכן כתוב בספר (עזרא) [נחמיה]

כפתור פרק עשירי ופרח רלב

ג' א') ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן המה קדושהו ויעמידו דלתותיו ועד מגדל המאה קדושהו עד מגדל חננאל, וזה היה בחומת ירושלם כשבא נחמיה בן חכליה, שכן השיב לאויבים ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם. וכבר קדם שקדושת ירושלם לא במלכה, אם כן היא היתה בקדושתה, ואומר: המה קדושהו, וכן בארץ שהיתה בה קדושה מוזמן הנתינה. או יהיה לשון קדושה על חיוב המתנות לחוד וכן הוא לשון המקרא (נחמיה י"ב מ"ז) ומקדשים ללויים וחלויים מקדשים לבני אהרן כלומר: מעשרים. וכן (במדבר י"ח כ"ט) מכל חלבו את מקדשו ממנו, שר"ל מעשרו. והנך רואה שבזמן הזה אף מכבוש עולי כבל במלו היוכלות וכל התלוי בו, ובהם מצות שתלויות בארץ, והארץ היא לעולם עומדת בקדושתה אל שאר הדכרים. וכבית שני לא היה יוכל נוהג, וכדאמרינן פרק השולח גמ' (גימין ל"ו א') בזמן שאין אתה משמט קרקע אין אתה משמט כספים, פירש רש"י ז"ל כגון עכשיו שבמלכה קדושת הארץ, ואין לנו לומר שבמלכה אלא בכיוצא בזה לחוד. ובה הלשון אחז הר"ם ז"ל הלכות בית הבחירה (פ"ו ה"ו) שכתב ולמה אני אומר במקדש ירושלם קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהם לא קדשה לעתיד לבא, ע"כ. **עוד** ראייה שקדושה ראשונה היא לכל מילי אלא [לא] למצות התלויות בארץ. פרק אין נערכין (ערכין י"ב) תניא עד שלא נכנסו ישראל בארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה, ומיית [מינה] ראייה במסכת מגילה פרק קמא (י"ד א') דאמרינן אם כן הלילא גמי נימא, אמר ר' יצחק שאין אומרים הלל על גס שכחוצה לארץ. מתקיף ליה רב נחמן בר יצחקי והרי יציאת מצרים? ומשני משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה. הרי שזה היה באותן שבעים שנה של גלות בבל, ואפילו

[1] לפנינו בנמרא שם, נשמטו שמות האומרים, אבל גירסת המחבר הוא גם

בהוי"ף ובהרא"ש ועיין ד"ס.

רלד כפתור פרק עשירי - ופרח

הכי מה שנתחייב בעולם מפני דיני ארץ ישראל לא ישתנה, אלמא קדושתה היא לעולם מהכניסה ראשונה ואפילו משעת נתינה לכל כיוצא בזה, ואפילו ברכות הארץ נשארה אחר החרבן, וכמו שיתבאר מהיה דסוף מסכת כתובות (ק"י א') מעדות ר' מאיר זכרונה פרק ז' (עמוד קכ"ג) וכיש הכרכה העליונה. גרסינן בתורת כהנים (פ' מצורע) יכול כיון דכתיב כי תבוא, משבאו לעבר הירדן יהיו הבתים מטמאין בנגעים, תלמוד לומר אל הארץ המיוחדת דהיינו שבעה עממים, לאפוקי סיחון ועוג, יכול משבאו לעמון ומואב שכבר באו סמוך לה, תלמוד לומר אשר אני נותן לכם, עד שיכבשו. כתב רבי אברהם אבן עזרא פרשת ואתחנן ומעם זכרון זאת הפרשה לחכב ארץ ישראל, ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה, ופרשת קדושים תהיו כתב: והמעם להכניס הגרים התושבים עם ישראל, שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה.

העולה בידנו מכל זה, שכל מקום שנמצא לרבותינו ז"ל אומרים וקורים הוצה לארץ לאיזה חלק שיהיה מן הארץ בתוך גבולי אלה מסעי, שרצונם לומר הוצה לארץ של כבוש שני, לא שיהיה דעתם בחוצה לארץ גמור חלילה; כעמון ומואב וסוריא בכל ומצרים וכיוצא בהם, וכן כשגזרו מומאה על ארץ העמים, לא גזרו אלא [על] אלו ודומיהם, לא על ארץ ישראל, אם לא שיהיה מדורם ששהו ארבעים יום.

וא"כ כל מה שכתוך גבולי ארץ ישראל הנזכרים באלה מסעי, הכל לכל הפחות קדוש בקדושת ארץ ישראל לכל התועלות המבוקשים ממנה, ולענין חיוב חקיה יש הפרש; וכמו שהתבאר. וכל מה שהתאבקתי בזה המבוקש הנה הוא לטעם שזכרתי, שלא יאמר לי איש הא בהא תליא, וגם שלא להחזיק חלקי ארץ ישראל בחו"ל לעולם. ממה שהתבאר יש לנו שזוקה שהיא לצפון

כפתור פרק עשירי ופרח רלה

נחל מצרים בסמוך, (היא) כנוב או לוד, וְחִלְקָהּ (1)
 שהיא מכבוש עולי מצרים, וכל שהוא לדרום הר
 ההר בסמוך, היא כאושה ושפרעם, חוץ ממצות
 התלויות בארץ, וכמו שקדם. ועדיין כגיה נאריך בניאור
 הגבולים. וזוה נראה מדברי הר"ם ז"ל הלכות תרומה פרק
 א' (ה"ב) ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא הארצות שכיבש
 אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רוב ישראל וזהו
 הנקרא כבוש רבים. אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט
 שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שנתנה לאברהם
 אבינו אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצות, ומפני
 זה חילק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים ואף על פי
 שלא נכבשה כדי שלא יהיה כבוש יחיד כשיעלה כל שבט
 ושבט ויכבוש חלקו, עד כאן. וכבר עשו כן שהרי כבשו מנחל
 מצרים עד טורי סמנוס. ראה גם ראה כמה דקדק הרב ז"ל במאמרו
 יואינו נקרא א"י כדי שינהגו בו כל המצות והוא המכוון ממבוקשנו.
לשון קדושה שאמרו ז"ל קדושה ראשונה ושניה, וכן על
 אדמת הקדש וכיוצא בו, יש לנו לחפש על זה, אם הוא
 מלשון קדש לה' אם כן יהיה לשון איסור; אם הוא לשון המתקדשים
 והמטהרים, או מתקדשת מטומאתה, זה לא יתכן, אבל הנכון שהוא
 מלשון (יהושע כ' ז') (הקדישו) [ויקדשו] את קדש בגליל; שהוא
 לשון הכנה והזמנה, וכמו שפי' אבן גנאח ז"ל, וכמו שהוא לשון
 חכמים הרי את מקודשת לי שהוא מלשון וקדשתם היום כלומר
 ותזמנו. וכן תמצא אותה בסוף מסכת ערכין (ל"ב ב') בעי, מאי
 טעמא דמאן דאמר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה
 לעתיד לבא, ומסיק אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי
 יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי
 חומה ונתחייבו כמעשר אף ביאתם בימי עזרא וכו', אם כן זה
 היה ענין הקדושה וכיוצא בו. וכן היא דריש מסכת כלים (ס"א מ"ו)
 אינו מורה על קדושה בעצמה, וכמו שכתב הר"ם ז"ל הלכות בית

[1] עיר נחלת בני אשר (שופטים א' לא) ולהלן בפי' עמוד רניא

רלו כפתור פרק עשירי ופרח

הבחירה פרק ז' (הלי' י"ד) שלא מנה ארץ ישראל בכלל העשרה.
וכן נמי לרבינו הא"י גאון ז"ל, והביאו הרב בעל הערוך מלת "עשר",
דבר זה לשונו: נשאל מרבינו הא"י גאון ז"ל: עשר קדושות ששנינו
בראש כלים כשנמנה אותם יהיו אחד עשר? והשיב, ארץ ישראל
אינה חשובה מן הקדושות לפי ששאר העשרה יש בהם כיבוד
למקום מונעין ממנו מקצת מומאות או שמונעין קצת בני אדם
להכנס אליו ואין בסתם ארץ ישראל קדושה זו, והכאת בכורים
עומר ושתי הלחם ולחם הפנים אינן בקדושות הללו, ועשר קדושות
בארץ ישראל הן וסדר אחד הן כל אחד כתורתה, ע"כ. כתב רש"י
ז"ל בפרשת ויחי (מ"ט כ"ו) ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה
מה שלא נאמר באברהם ויצחק, לאברהם אמר שא נא עיניך וראה
צפונה ונגבה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה
ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד, ליצחק אמר כי לך ולזרעך
אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבעה וגו', וזו היא
שאמר ישעיהו והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם,
וכן ליוצאי מצרים נתחלקה, וכמו שזכרנו, ויוצאי מצרים לעולם
לא היו שם, כי במצרים נולדו, ואפילו הכי היתה חלוקת הארץ
על ידם, וכן תמצא יעקב אבינו כשברך בניו הזכיר להם חלקי
הארץ לקצתם; ואפילו שמות המדינות: (בראשית מ"ט י"ג) זבולן
לחוף ימים ישכן והוא לחוף אנית וירכתו על צידו, יששכר
רובץ בין המשפתים כתרנומו; וכן ואת הארץ נעמה; וכן מאשר
שמנה לחמו כתרנומו; ונבא על יהודה שתהיה מושכת יין
כמעין, ולעולם נקראת ארץ אחוזתכם ארץ ירושתכם וכיוצא בזה.
וכן אדון הנביאים אדוננו משה ע"ה כשברך ישראל (דברים ל"ג י"ג)
וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו, וכן ולרן יזנק מן הבשן, וכן
נפתלי ים ודרום ירשה כתרנומו, ועדין לא נכנסו כלל לארץ
ולא כבשו ולא חלקו הם בעצמם, וכן היתה הארץ מבורכת מתחלה
שכן כתוב (שמות ג' ח') ארץ זבת חלב ודבש, וכן (דברים י"א ב')

כפתור פרק עשירי ופרח רלז

עניי ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה. וכמה כיוצא בזה כל התורה מלאה מזה. ואם ישראל יתעלה ויבטח על אדמתו ויקיימו מצות גואלם יתעלה ובמצותיו יהיו חפצים מאד ויהיה עמו כארצו. וכמו שנאמר על ידי יחזקאל ע"ה (יחזקאל כ' מ') שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ שם ארצם ושם אדרוש את תרומותיכם וגומר. וכן אתה מוצא שהאבות הקדושים ע"ה נהגו בה חיוב מצות התלויות בארץ כמה שהיה אפשר. כמו יצחק אבינו שהיה מעשר זרע השדה, וכן ביעקב (בראשית מ"ג ג') אל תירא מרדה מצרימה לפי שהיה מצר על שנוקק לצאת לחוצה לארץ. אנכי אעלה, הבטיחו להיות נקבר בארץ. אשר רכש בארץ כנען אבל מה שרכש בפרך ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה; אמר נכסי ח"ל אינם כדאי, וכמו שכתב רש"י ז"ל. עוד הביא ז"ל מדרש אנדה (בראשית ל"ז ו') וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני חוב של גורת כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם המוטל על זרע של יצחק. אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר. וכן שכון בארץ, זכרונה בפרק מ"ב. בפ"י ספר מיכה המורשתי (א' מ"ז) הביא רש"י ז"ל אנדה. עוד היורש אביא לך: ראויין היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לכני שם ונשביל אהבת אבותיכם הסיבותיה לבני ארפכשד. עוד כתב ז"ל בפ"י ספר יהושע (י"ג ג') לכנעני תחשב מארץ הכנעני שנתתי לאברהם היא, וכן ¹ גור בארץ פלשתים כ"לך ולזרעך אתננה, כדכתיב: חמשת סרני פלשתים לכנעני תחשב. הרי לנו כמה ראיות שמאותו זמן הוא שנקראת ארץ ישראל וזולתה חוצה לארץ. עוד אמרו ז"ל (סנהדרין ל"ח ב') אדם הראשון ראשו מארץ ישראל; וכמו שזכרנו. כתב הרמב"ם ז"ל הלכות בית הבחירה פרק ב' (ה"ב) ומסורת ביד הכל שהמקום שכנה דוד ושלמה את המזבח בגורן ארונה הוא המקום שכנה

[1] מקרא כזה לא נמצא בתנ"ך. ובל"ס צ"ל ביר בארץ הזאת וכו' כי לך ולזרעך אחן את כל דאריעות האל (בראשית מ"ז ג').

רלח כפתור פרק עשירי ופרח

בו אברהם אבינו את המזבח ועקד עליו יצחק והוא המקום שכנה
 נח מזבח כשיצא מן התבה והוא המזבח שהקריב עליו קין והכל
 ובו הקריב אדם הראשון כשנברא קרבן ומשם נברא. אמרו חכמים
 אדם ממקום כפרתו נברא. ברוך אל עליון שהוציא ידיו מארץ
 מולדתו שהיה עושה שם נפשות כדי להביאו אל הארץ שבחר
 בה, לבחירתו בו יתעלה. ובורעו, ובית המקדש שהוא בארץ ישראל
 נברא קודם שנברא העולם, וכמו שזכרנו. וכן המכול לא ירד לארץ
 ישראל. פרק הוציאו לו את הכף (יומא נ"ד ב') עולם מציון נברא.
 והאל יראנו נפלאות מתורתו. ויפתח לנו בחסדו הגדול שערי
 בינה, וכונתי בזה כבוד האל יתכרך וזכות האבות הקדושים ע"ה.
כבר התבאר ת"ל ארץ ישראל מאימתי קורין אותה ארץ קדושה,
 ומהו לשון קדושה שהוטלה עליה. כמו אדמת הקודש
 וכיוצא בזה, אין ספק שיש בה קדושה ומהרה גדולה. ולזה ג"כ
 נקראת ארץ זולתה ארץ טמאה. אבל אמרו ליהושע (יהושע ה' ס"ז)
 כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש, הוא ממיין אחר. והתבאר
 דיני חיוב תולדות הארץ וצאצאיה בשתי הקדושות. ונבאר בנה
 גבולי הארץ על פי התורה כיד השם המוכה עלינו. ממה שאמר
 ז"ל במסכת סוטה פרק אלו נאמרין ככל לשון (ל"ב א') יראה
 שיום שעברו את הירדן בו ביום באו הר גריזים, ובא וראה כמה
 ניסים נעשו לישראל באותו היום: עברו את הירדן ובאו אל הר
 גריזים והר עיבל שבשמרון ושבצד שכם ושכאצל אלוני מורה.
 שנאמר הלא המה בעבר הירדן ונומר; יותר מששים מילין; ולא
 עמד איש בפניהם, וכל שעמד לפניהם מיד ניתרו שנאמר את
 אימתי אשלח לפניך, ואומר תפול עליהם אימתה ופחד עד יעבור
 עמך ה' זו ביאה ראשונה, עם זו קנית זו ביאה שניה. ותמה
 הוא שהרי כתוב (יהושע ד' י"ט) והעם עלו מן הירדן בעשור
 לחדש הראשון ויחנו בגלגל בקצה יריחו ושם מלו ושם עשו את
 הפסח שנאמר ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח (בראשון)
 בארבעה עשר יום לחדש [בערב] בערבות יריחו וכבשו יריחו
 וכבשו עי. ואחר כן כתוב (שם ח' ל') אז יבנה יהושע מזבח

כפתור פרק עשירי ופרח רל"ט

לה' אלהי ישראל בהר עיבל. ומיהו רש"י ז"ל הביא בפיו ספר יהושע (ד' ג') ובאו ולנו בגלגל לזכרון. עוד כתב ז"ל (שם ח' ל') אז יבנה יהושע פרשה זו אין מוקדם ומאוחר, שיום שעברו את הירדן עשו כן. ספרי שלש בריתות כרת הקב"ה עם ישראל אחד בחורב ואחד בערכות מואב ואחד בהר גריזים והר עיבל. ובתוספתא (סוטה פרק ח') רבי שמעון מוציא הר גריזים והר עיבל ומביא אוהל מועד. וכן פרק כהן גדול (סנהדרין כ' ב') שלש מצות נצטוו בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולקנות להם בית הבחירה:

דע שזה הפלך שארץ ישראל בתוכו. הוא מן המדבר למזרח עד הים הגדול למערב, והם חמש ארצות: ארץ אדום, וארץ עמון ומואב; וארץ סיחון ועוג, וארץ כנען, וארץ פלשתים, וביאור זה לרש"י ז"ל: שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו והם: קצת ארץ מצרים, וארץ אדום כלה וארץ מואב כלה. ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית, ונחל מצרים שהוא השיחור מפסיק בין ארץ מצרים וארץ ישראל, וארץ אדום אצלה לצד המזרח, וארץ מואב אצל ארץ אדום למזרח ג"כ בצד הדרום; ופלשתים הם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען, שכן נאמר עליהם יושבי חבל הים כלומר חלק ומחוז. וכתב רש"י ז"ל בספר יחזקאל (כ"ה מ"ז) חוף הים הם הפלשתים שיושבין במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל עד הים האחרון, והשם יתעלה שלא רצה להכניס את ישראל דרך ארץ פלשתים אלא הסיבן והוציאן דרך דרומה למדבר ממערב כלפי מזרח עד בואם לדרומה של ארץ אדום בקשו מלך אדום שיניחם לעבור דרך רחוב ארצו וליכנס לארץ ולא אבה, סבכו כל דרום ארץ אדום והגיעו לדרום ארץ מואב גם זה לא הניחם עבור בגבולו וכמו שפ"י יפתח הגלעדי (שופטים י"א י"ז) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה, הלכו כל

דרומה של ארץ מואב גם כן עד סופו שהוא קצה דרומי מזרחי שלה ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו הכל מצד מזרח שלה לרחבה. וכשכלו מזרחה, מצאו ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם. והיא, כלומר ארץ סיחון ועוג לצפון ארץ מואב, אם כן ארץ מואב, מערב שלה הוא מזרח ארץ אדום; וצפונה הוא דרום ארץ סיחון ועוג, מזרחה ודרומה הוא המדבר, וישראל הם שסבבו אלו השתי צדדין מהמדבר סביבה וארץ סיחון דרומית לארץ עוג ושניהם היו אחין וכדאיתא מסכת נדה פרק האשה (ס"א א'). וכן תמצא היום הענין שהר שעיר שהוא ארץ אדום—והוא שדה אדום והוא הר עשו, ונמצא בסוף ספר עובדיה ע"ה (א' י"ט) את הר עשו ת"י (בונא רבא) [כרכא] דעשו—היא רומי¹ וקורין לו בערבי אלפראך. והוא מערבי דרומי לארץ מואב שקורין לו בלד בלקה כלומר ארץ בלק². פרק האשה נקנית (קדושין י"ח א') רב חייה בר אבין אמר רבי יוחנן גוי יורש את אביו דבר תורה דכתיב כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר, ודילמא ישראל משומד [שאני] ? אלא מהכא, כי לכני לומ נתתי את ער ירשה. ונמצא שרבותינו ז"ל מוכידין תמיד ארץ עמון ומואב וסיחון ועוג וסוריא ובחיוב החקים אין לארץ אדום זכירה; ושטא הוא לפי שלא היתה לנו³ וכמו שנוכר בסמך. כתב רבי אברהם בן עזרא פרשת וישלח והאומר שארץ אדום הוא בין א"י לחרן, לא הלך לחרנה⁴ והדין עמו. שאדום וחרן חו"ל הם ושניהם למזרחה, אדום לדרום וחרן לצפון; וביניהם בחמשה עשר יום וחרן הוא עבר הנחר.

[1] כנראה יש פה ט"ס וצ"ל הוא דרומי.

[2] העיר בבל היא קיר מואב, והמחו אלבלקה הוא בארץ סיחון וכמוכין או אפשר שיהי' השם "בלקה" על שם בלק מלך מואב. ואפשר שהשם "בלקה" מורה על איוו חכונה מדברית שבמקום הזה, כי כן הוראת המלה הוואת גם בשפת ערבית.

[3] עיין בהערות שבסוף הספר.

[4] בראש"ע שלפנינו נמצא ההיפך, ובל"ס מהרורה אחרת היתה לפני המחבר.

כפתור פרק עשירי ופרח רמא

אל (עש) [אחיו] ארצה שיעיר, נראה לפי הענין שיעקב אבינו ע"ה לא בא מהרן דרך הישוב שהרי הבא מהרן אל נכב ארץ ישראל שהוא מבוקשו, עובר נהר פרת סמוך לרחובות-עיר, ומשם בא אל ארץ המשק ומשם עובר ירמוך וירדן סמוך ליציאתו מן הים של טבריא, ובא לו אל העירבה, הולך רחבה ועולה להרי אפרים ושם שכס שהיה תחלת ביאתו לארץ. אבל הוא ע"ה הלך דרך המדבר מצפון לדרום, נוטה למערב עד הגיעו לגבול בני עמון ומשם בא אל ירדן וריחו ועלה שכם, ושמא ירמון כי כן יעשו בניו בראשית רבה (פ' ע"ה) מחוקק באוני כלב: אמר ליה הקביה לדרכו היה מהלך והוא משלת אצלו כה אמר עבדך יעקב. כתב הרמב"ן ז"ל: ועל דעתו ירמון כי אהנתו התחלת נפילתנו ביד אדום, כי מלכות בית שני באו בברית עם הרומאים, ומהם שבאו ברומא, והיא היתה סבת נפילתנו בידם וזה נזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים עד כאן, ומסתברא שהרומיים הם בני עשו דאמרינן פרק המביא נט' (גיטין י"ז א') רחמנא או בטולך או בטולא דבר עשו לזימרא דרומאי מעלו מפרסאי.

במצא קרן מזרחי דרומי של ארץ ישראל הוא בקרן מזרחי צפוני של ארץ אדום ואצל זה הקרן גם כן הוא קרן מערבי צפוני של ארץ מואב; ואל צפונה הוא ארץ האמורי שבעבר הירדן מזרחה, ופשוט הוא שקרן מערבי צפוני של ארץ מואב היה נכנס במזרח ארץ ישראל קצת עד שערבות מואב על ירדן וריחו היה, וכן השיב מלך עמון למלאכי יפתח (שופטים י"א י"ג) מארגון ועד היבק ועד הירדן, הרי שכותלי ארץ ישראל שבדרום הם הקצוות של ארץ מצרים וארץ אדום, ולזה קרא לארץ אדום תימן, ולצד המזרח הוא האמורי, וארץ מואב למורשא דקרנתא שבקרן מזרחי ידרומי שלה; ושכמעט—הים הגדול, וצפונית מערבית תתאו לכם הר ההר והוא טורי סמנוס והכתוב אומר (ויקרא כ"ה ג"ד) מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה, פירש רבי אברהם אבן עזרא מעמון ומואב ואדום וארם. (לשכני) [על כל שכניו] הרעים בירמיה (י"ב י"ד) פירש רש"י

[1] מכאן עד ומסתברא שהרומיים איננו בכ"י אקספארדי, וזה לאות כי היא הוספה מאוחרת מאחד המעתיקים (מהרצ"ה ח"ט) אולם לפ"ד גם המאמר ומסתברא עד סוף בהספא הוא מההוספה שהיתה על הגליון רק יוכל היות כי היא מהמחבר בעצמו כי כבר נזכרנו כי פעמים רבות כתב המחבר הוספות וכאורים על הגליון והמה הזכור בסנים ולכן הדפסנו את כל המאמר הזה באותיות קטנים.

רמב כפתור פרק עשירי ופרח

עמון ומואב ואדום וצור וצידון שהיו שכני ישראל וכבר ידעת שדמשק הוא מארם שכן כתוב בארם דמשק; וכן (ישעיה ז' ח') כי ראש ארם דמשק. ומדבר צין הוא במקצוע דרומית מזרחית; וכן נמי כתב רש"י ז"ל בפ' שלח. ואם כן יהיה לפי זה ארם לארץ ישראל מזרחי צפוני. וכן הוא דמשק אליה. ועדיין נוסף בזה בניה. לוד¹ וארם תרגם רבינו סעדיה ז"ל לוד וארמאן. וארמאן הוא לצפון א"י. מנהר פרת שהוא למזרח עד הים הגדול שהוא למערב. במדרש איכה (פ' א') נשקד, היאך שקד להביא עלי רעה? אמר אם אני מגלה אותם דרך המדבר הם מתים ברעב, אלא הריני מגלה אותם דרך ארמיניא ודרך כרכין ודרך מחוזות כדי שיהא מאכל ומשקה מצוי להם. ודע כי ארץ יון² שהיא צפונית מערבית לארץ ישראל ארכה כמו מאתים יום מארץ בבל עד אי בארץ הלועזים ושמה ויניסיא. ופרת אינו יוצא לים הגדול המערבי לא"י אלא יורד לגבול; וזהו שאמרו ז"ל (שבת ס"ה ב') מטרא במערבא סהדא רבה פרת. ובבל אינו רחוק³ מארץ ישראל אלא שנסתתמן הדרכים. כאמרם במדרש איכה (פרישה ג') גדר דרכי בגזית, בנות לוד היו לשות עיסתן והיו עולות לירושלם מתפללות ויורדות עד שלא יחמיץ. בנות צפורי היו שוכתות בירושלם. ולא הוה בר נש קריץ לתאניא דצפורי קדמי מנהון, ההוא בר נש הוה רעי תורין, ערק תורתיה ופרה בתרה ואשכח יהיב בכבלי, אמרו ליה מן הן אתית אמר ליה טארעא דישראל; בעי למהדר

[1] כפי אקסארד נוסף לפני הטלה הואת ימצא כאן (רצ"ד ח"ט).

[2] אולי צ"ל ארמאן והיו להסאמר הזה המשך עם מה שקדם ועיין בהערות שבספ"ס.

[3] על הדברים התמוהים האלה כבר העיר הנאמן יעבץ ז"ל. הלא כתוב מפורש

הוא: מארץ רחוקה באו מבבל והיה דראש השנה אסתתים דרכי על ההרים שמשואין בהם משואות הוא והוא בר נש דפרה בתר פיה לא נזכר מהיכן סרה ושמה מסוף איי הסמוך לשם (הרצ"ה ח"ט).—אולם התמציתו של הנאמן ליישב דברי המדרש איננו מועיל כלל, כי גם הוא נסרך מדברי הכתיב שהביא בעצמו כי אף אם נאמר שסוף איי סמוכה לבבל, לא שייך ג"כ לאמר מארץ רחוקה באו. ועוד כי במסכת תענית (י' א') לענין זמן השאלה בא"י נאמר מפורש כי מסוף איי עד גדר סרת שהוא סמוך לבבל יש מהלך ט"ו יום. ובאמת רחוקה בבל מארץ ישראל גם היום כשבעה עשר יום.

כפתור פרק עשירי ופרח רמז

ולא אשכח הה"ד גדר דרכי בנזית (ופי' פרה דלג, כדאיתא בירושלמי¹ מגילה פ"ב) קראה סונוין: קרא חדא פרה חדא). כל סביבות ארץ ישראל חיבין בתרומות ומעשרות מדברי סופרים. דרום רחוק-מצרים, דרום קרוב-עמון ומואב, מזרח רחוק-בבל, מזרח קרוב-סיחון ועוג, צפון-סוריא, מערב-שם הים¹, וכל אלו חמש ארצות הם שלנו חוץ מאדום. וזה שעמון ומואב מהרו בסיחון² אפלשתים מהרו בכפתורים, וכדאיתא פרק אלו טרפות (חולין ס' ב') כיון דאשבעיה אבימלך לאכרהם אם תשקור לי ולגיני ולנכדי אמר הקדוש ברוך הוא ליתו כפתורים וליפקו מעוים שהוא נינהו פלשתים (ולזרע) (וליתו) ישראל וליפקו מכפתורים, כיוצא בדבר אתה אמר כי חשבון עיר סיחון וכו'. והיינו דאמר רב פפא, עמון ומואב מהרו בסיחון, חמשת סרגי פלשתים: העזתי האישודוי האשקלוני הגתי העקרוני והעוים, והעוים נחשבים גם כן מפלשתים, וכדאיתא פרק אלו טרפות (שם) אם כן עכשיו היו ישראל מותרין בארץ פלשתים, וכן יש לנו ראיה ממקום אחר; מסכת סוטה פ"ק (י' א') הוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים, אמר רבי אחא אמר רבי חנינא³ הוחלה שבועתו של אבימלך, דכתיב אם תשקור לי וגומר, פירש רש"י ז"ל: הוחלה, לשון לא יחל דברו, לפי שהם עברו על השבועה תחלה, ע"כ:

ומכאן הורו רבותינו ז"ל, ששני בני אדם שנשבעו זה לזה תנאים כענין במחותנים או שותפין וכיוצא בהם, שאם עבר אחד מהם תחלה על אותם התנאים, שהשני פטור משבועתו ואינו צריך לשום התר זולת זה, שבטול תנאו התרו, וכן נמי

[1] ושם אין פלשתים ואין הלכתי, והמה מאין הנתנה לאברהם אבינו (יעב"ץ).

[2] כתב י"ז הנאון יעב"ץ: לא כל עמון ומואב, שהיו נשאר להם הרבה שלא מהרו בסיחון כי גם אחר שכבשו בני ישראל ארץ סיחון היו מילכים בארץ עמון ומואב מלכים רבים כל ימי היות שני שבטים וחצי בארצם מעבר לירדן, כנראה בספר שופטים ומלכים, ועל איתה ארץ שנינו בטמכת ידים: ארץ עמון ומואב מה הם בשביעית (הרד"ש).

[3] במטרא שלפנינו אמר ר' המא בר הנינא.

רמד כפתור פרק עשירי ופרח

גמצא שדוד המלך ע"ה שכבש רבת בני עמון ואף על גב דכתוב עליהם אל תצורם ואל תתגר בם? אמרינן בכראשית רבה שהם פרצו כגדר תחלה, וכן נמי משמע (פאה פ"ג מ"ח) בהיא דהכותב כל נכסיו דדוקא ששייר קרקע כל שהוא מתנתו קיימת, ואם לאו אין מתנתו קיימת דאזלינן בתר אומדנא. וכן מי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת ואחר כך בא בנו, וכן זבין ולא אצטריכו ליה זווי. וכן (קדושין מ"ט ב') ההוא דזבין נכסיה אדעתא למיסק לארעא דישראל, דמשמע שאם גלה דעתו לא הוה זבני, כל שכן הכא דאדעתא דיקיים לו חברו תנאיו, הוא דאשבע. כתב הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה (פרשה וירא) וישבו אל ארץ פלשתים וישבו אל עירם אשר בארץ פלשתים, כי בארץ פלשתים היו, אבל הם יושבים כגרר שהיא "מדינת" המלך, והוא יושב בבאר שבע שהוא בארץ פלשתים בנחל גרה, עד כאן. פרק חלק (סנהדרין צ"ו ב') עמון ומואב שיבכי בישי.

לעתיד. לכא יהיה אף ארץ אדום לנו. כחמד אל עליון. וכן הביא רש"י ז"ל פרשת לך לך כפסוק את הקני; שאמר עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שכעה והשלשה אדום ומואב ועמון והם הקני והקניזי והקדמוני עתידין להיות ירושה לעתיד; שנאמר אדום ומואב משלח ידם ובני עמון משמעתם, וכן העיד הנביא ע"ה: למען ירשו את שארית אדום וכל הגוים. ורבי אברהם פירש קני וקניזי וקדמוני מבני כנען, ויש להם שתי שמות. ולרש"י שומעין שאמר כהלכה, שכך גראה ממאי דאמרינן פרק חזקת הכתים (ב"ב ג"ו א') אמר רב יהודה אמר שמואל: כל שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה חייב במעשה, למעוטי מאי? למעוטי קני וקניזי וקדמוני. תניא רבי מאיר אומר נפתחה ערכאה ושלמאה. רבי יודא אומר הר שעיר עמון ומואב; רבי שמעון אומר ערמסקס⁽²⁾

^[1] כלומר: "קרות המלך" שכן בליע קורין לקריה מדינה.

^[2] בש"ס שלנו הנוסחא ערדיסקוס; ולמי הנראה צ"ל דרמסקס; וכמו שהעיר הרב בעל תבואות הארץ, וז"ל: בהתוספתא תרומות פרק ו' משמע שבערדיסקוס היו מסרושין מעשר, ולכן נראה לי שצ"ל דרמסקס; וכן הנירסא במדרש רבה פרשה מ"ד. זכירושלמי שביעית מ"ו הנירסא אסיא ואסאמיא ודמשק ונס בדתיא י"ח ה' נמצא דרמשק (הרצ"ה ח"ט). ולמעלה הביא המחבר בעצמו (עמוד קכ"ז) כי דרמסקת היא דמשק.

כפתור פרק עשירי ופרח רמה

אמ"א ואספטיא. ואע"ג דמדת"ק ורבי יודא קני קניזי וקדמוני לאו היינו אדום עמון ומואב. והר שעיר הוא אדום. וכן על מה שכתוב בסוף נבואת יחזקאל ע"ה, אמרו בספרי פרשת האזינו, שהוא לעתיד. עוד בסוף ס' יחזקאל (מ"ה א') פירש רש"י ז"ל ובהפילכם את הארץ בנחלה שעתידין לחלוק את ארץ ישראל ל"ב רצועות ולא כחלוקה הראשונה שהיתה לרב כפי מנינו ולמעט כפי פקודיו והיו שני שבטים או שלשה ברצועה אחת, עכשיו החלקים שוים בשורות הכרם טפאת ים עד פאת קדים. ומה שכתוב (יהושע ט"ו ס"ג) ואת היבוסים יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם. היה זה מפני תנאי מערת המכפלה, וכדאי' פרקי רבני אליעזר פ"ל"ה. ויש לדעת שארץ כנען היא למשפחה אחת ופלשתים למשפחה אחרת, וזה שמכני חם מצרים וכנען, ומצרים ילד את לודים ענמים נפתוחים פתרוסים כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים; תרגם רבינו סעדיה ז"ל: ומצר אולד אלתניסיין ואלאסכנדראניין ואלכהנסיין ואלפרמיין. ואלכימיין ואלצעדיין אלדי כרג מן ת"ם אלפלסטיניין ואלדמיאטיין¹. וכנען ילד את צידון ואת יבוסים אמורי גרגשי חוי ערקי סיני ארודי צמרי חמתי. אם כן ארצם הוא ארץ כנען: ואלו הארבעה אחרונים תרגם רבינו סעדיה ז"ל: אלטרבלסיין ואלארוואדיין ואלחמציין ואלחמאויין; וכפתור הוא דמיית, ושם [נופל] גילום לים הגדול, ופצול ממנו שאמרו עליו שנעשה במלאכה² נכנס לאלכסנדריא. ואודיעך כי שמות העיירות והנהרות הכתובים בכתבי הקודש שבכתב ושבעל פה שמעט הוא מה שנשתנה שם בין הישמעאלים, גם רוב המדבר שבלשונם הוא לשון התלמוד ירושלמי ובבלי. זכרון כבוש אדוננו משה ע"ה הוא פרק מ"ז.

[1] הנוסח הזה הוא עפ"י תרגום רס"ג אשר בידי התימנים, אולם בכתב הוד. שהוא לפני הדיר לעוי ז"ל כתיב במקום "ואלפרמיין ואלכימיין" ואלכרמיין ואלמיניין.

[2] כלומר: הפיצול נעשה בידי אדם.

הפרק האחד עשר

בביאור גבולי ארץ ישראל על פי התורה האמיתית.
ולבאר רוב מה שיצטרך לביאור זה בגיה.

הרי כתוב בפרשת אלה מסעי: זאת הארץ אשר תפל לכם
בנחלה ארץ כנען לגבלתיה, והיה לכם גבול נגב מקצה
ים המלח קדמה, ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים וגבול זה
יהיה לכם גבול ים, וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדל תתאו
לכם הר ההר, טהר ההר תתאו לכא חמת; והתאויתם לכם לגבול
קדמה מחצר עינן שפטמו וירד הנכל ומחה על כתף ים כנרת
קדמה וירד הגבול הירדנה והיו תוצאתיו ים המלח; זאת תהיה
לכם הארץ לגבלתיה סביב. הרי לך שהתורה הגבילה לנו מצרי
הארץ בלה כדון הלוקח שדה או כרם, וזה המקום בתורה הוא
עיקר תחומי הארץ; והאז הפרשה מיוחדת לזה כפרשת ציצית לציצית
ופרשת הפסח לפסח וכיוצא בהם. ולזה הביאו זה הפסוק בשבאו
בני אפריקי לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו ליה
ארץ כנען שלנו היא דכתיב ארץ כנען לגבלתיה סביב, וכדאיתא
פרק חלק (סנהדרין צ"א א') כאלו זה שצר הנתינה או הירושה,
מנואלנו חי יתברך. וכן הזכיר הר"ם ז"ל בפי' המשנה מארץ ישראל
המוגבלת, וכמו שכתבנו פרק עשירי, ואם בזולת זאת הפרשה
נמצא זכרון לקצות הארץ הזאת, הוא לדבר ידוע; כענין מה שכתוב
(בראשית ט"ז י"ח) לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים
עד הנהר הגדל נהר פרת. וכן (דברים י"א כ"ד) כל המקום אשר
תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה, מן המדבר והלבנון מן הנהר
נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם. וי"א שזה לעתיד ויהיה
התוספת מנהר פרת. וכן ויראהו ה' את כל הארץ מן הגלעד עד
דן וכיוצא בזה. הרי שנמצא בתורה גבולים יותר גדולים מגבול
אלה מסעי וגבולים קטנים מהם, וכן נמצא לרבותינו ע"ה לפעמים
יקחו קצה הארץ הזאת עכו לפעמים רקם לפעמים דן לפעמים
באר שבע לפעמים אשקלון ולפעמים סולמא דצור ומחתנא דגדר.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רמז

וכדאיתא פרק עושין פסין (עירובין כ"ב ב') לפעמים כוונת לפעמים טורי סמנוס לפעמים נחל מצרים. גבולי הדרום: נחל מצרים באר שבע אשקלון (ומחתנא דגדר)¹. וגבולי הצפון: עכו כוונת טורי סמנוס וסולמא דצור, דן גבע רקס [ומחתנא דגדר] וכיוצא בזה. כבר ידעת שנחל מצרים וטורי סמנוס בקו ישר למערב, וכן באר שבע, וכן למזרח. אבל אשקלון ורקס בקוטה, וכן סולמא דצור ומחתנא דגדר. האמנם אחר ביאור גבולי התורה על פי הפרשה המיוחדת לזה, לא יפול ספק בשום דבר מזה.

דְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמִּקְצוֹעַ מִזְרְהֵי דְרֹמֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הוּא יַם הַמֶּלַח, כְּלוֹמַר יַמֵּה שֶׁל סֻדוֹם. שֶׁכֵּן כְּתוּב: וְהָיָה לָכֶם פֶּאת נֹגַב מִמִּדְבַר צִיּוֹן עַל יְדֵי אֲדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֹגַב מִקְצֵה יַם הַמֶּלַח קִדְמָה. וּפִי עַל יְדֵי אֲדוֹם, אֲצֵל מְקוֹם אֲדוֹם כְּמוֹ עַל יַד הַיַּרְדֵּן. וְגַם שְׁנֵסֵב עוֹד הַגְּבוּל מִנֹּגַב לְמַעַלָּה עֶקְרֵבִים וְעֵבֵר צִנָּה וְהָיוּ תוֹצְאוֹתָיו מִנֹּגַב לְקֹדֶשׁ בְּרִנֵּעַ וַיֵּצֵא חֶצֶר אֲדָר וְעֵבֵר עֲצֻמוֹנָה, וְנֵסֵב הַגְּבוּל מִעֲצֻמוֹן נַחֲלָה מִצְרַיִם וְהָיוּ תוֹצְאוֹתָיו הַיָּמָה. כְּתַב רִשׁׁי ז"ל: כָּל מְקוֹם שֶׁכְּתוּב וְנֵסֵב הַגְּבוּל אוֹ יֵצֵא מִלְּמַד שֶׁלֹּא הָיָה הַמִּצַּר שׁוֹהַ, וְהוֹצְאוֹתָיו כְּמוֹ קְצוֹתָיו, אִי"כ בְּאִמְרוֹ וְנֵסֵב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֹּגַב לְמַעַלָּה עֶקְרֵבִים, רוֹצֵה בִּזְהָ שֶׁמִּתְעַקֵּם לְצַד צִפּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם בְּאַלְכֶסוֹן לְמַעַרְב וְעוֹבֵר הַמִּצַּר בְּדְרוֹמוֹ שֶׁל מַעַלָּה עֶקְרֵבִים וְהוּא לְפָנִים מִן הַמִּצַּר וְעוֹבֵר אֶל צִיּוֹן, וְקִצְהוּ לְדְרוֹם קֹדֶשׁ בְּרִנֵּעַ, וְחוֹזֵר וּמִתְפַּשֵּׁט הַמִּצַּר וּמִתְרַחֵב לְצַד צִפּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, עוֹד נִמְשָׁךְ בְּאַלְכֶסוֹן לְצַד מַעַרְב וְבֹא לְחֶצֶר אֲדָר וּמִשָּׁם לְעֲצֻמוֹן וּמִשָּׁם לְנַחַל מִצְרַיִם, וְהוּא

[1] הנאון יעב"ץ השיב על המחבר מדברי הנמרא בריה (כ"ג ב') ומדבריו בעצמו למעלה (עמוד קצ"ד) שכתב כי מחתנא דגדר הוא במזרחית צפופית. אך באמת אין כל השנה עליו רק ט"ס קל נפל פה, ומחתנא דגדר צ"ל בשורה שאחריה אחר רקס כאשר תקנינו בפנים, והטעות הנה מוכח גם מסוף דברי המחבר, ומעין זה העיר גם הרצ"ה ח"ט אך לא תיקן את הו"ט.

[2] ר"ל שנבולי המורה הילכים ניכ בקו ישר.

רמח כפתור פרק אחד עשר ופרח

מצד הדרום, והכל כפי מה שפירש רש"י ז"ל, וסוף ספר יחזקאל (מ"ח כ"ח) כתב ז"ל: מיריחו עיר התמרים במקצוע המזרח ובא למערב למי מריבת קדש ובא והולך עד נחל מצרים השופך לים הגדול במקצוע דרומי מערבי, ע"כ. דרום שנחל מצרים הוא מקצוע מערבית דרומית לארץ ישראל¹ וזה הנחל הוא השיחור² אכן פירש"י ז"ל, ואיננו היאור, וכן כתוב בדברי הימים א' (י"ג ה) ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת, וכן תרגם רבינו סעדיה גאון בתפסירי, ונסב הגבול מעצמו נחלה מצרים והיו תוצאותיו היטה: ויסתדיר מן מאזל אלי ואד אל עריש ויכון כרוגה אלי אל בחר, ובלכתך מעזה למצרים תמצאהו לכמו שלשה ימים או פחות מזה, תחתוך (אותו) סמוך לכניסתו לים כמטחוי קשת ותלך, וכן קורין לו העם היום "ואד אל עריש" כלומר נחל סכות; ומסתברא שהוא שוכה³, שנאמר עליו (יהושע ט"ו מ"ח) ובהר שמיר ויתיר ושוכה, האמנם יש לדרום חברון כמו יום עיר ששמה שוכה וסמוך לה יתיר שקורין עתיר, וכבר כתוב (שם שם מ"ז) אשדוד בנותיח וחצריה עזה בנותיה וחצריה עד נחל מצרים והים הגדול וגבול, ואחר כן כתוב ובהר וגומר.

[1] עיין תשובת הרדב"ז חלק ה' ס"י ב' אלפים רע"ו שהוסיף ולמסורסמות אין צורך ראה (הרצ"ה ח"ט בשם צונץ).

[2] השיחור איננו נחל מצרים כ"א הנילוס, כמו "מה לך לדרך מצרים לשית מי שחר" (ירמיהו ב' י"ח), רק ביהושע י"ג ב' ובדברי"א י"ג ה' נקרא נחל מצרים בשם משל "שיחור" על כי אצלו תחל ארץ מצרים הנודעה ע"י סגולת השיחור, לכן כתיב ביהושע שם "שיחור אשר על פני מצרים".

[3] נראה לי שהוא סכרא מהופכת ועקומה, כי מדוע לא נאמר שהוא עצמו סוכות מסע ראשון מרעמסס הכתיב בתורה (הרצ"ה ח"ט בשם ה"י וע"כ), המחבר לא אמר זאת רק בדרך השעיה שהוא בעצמו מספק בה אולם השעיה ה"י עיר היא עיר יותר תמוהה, כי איך יתכן שבנחל מצרים נבול א"י תהיה "סכות" התחנה הראשונה אשר בה באו בני ישראל מוד בעאתם מרעמסס? — ובאמת השם הערבי "ואד אל עריש" אשר הראתו "נחל סכות" הוא רק על כי טסה והלאה אין ערים בנויות ויושביו ישבו רק בצריסין וסכות.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רמז

ודע כי ההרים למזרח, סמוכים לים כאלף אמה במקום ההוא, ועוד היום מקובל אצל הכל; שמה שמפסיק בין ארץ כנען שקורין לו "בְּלַד אֱלִשָּׁא" ובין ארץ מצרים. הוא זה הנחל.

א"כ ממה שהתבאר, קצה ארץ ישראל דרומי מזרחי הוא ימה של סדום והולך הגבול מתעקם ומתרחב עד הגיעו לנחל מצרים במקצוע מערבי דרומי שהוא זה שהזכרנו. נטה ונסמן ונתאוה ללכת אל הצפון ביושר דרך שפת הים עד הגיענו אל הקצה הצפוני מערבי והוא הר ההר, שכן כתוב 'כמדבר ל"ד ז' וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדל תתאו לכם הר ההר, וכן תרגם רבינו סעדיה ז"ל אלי ג'בל אלהור, ויהיה הים הגדול מצד המערב. עתה הם בידנו שלש קצוות: זה ההר נקרא בלשון חכמים ז"ל מסכת גיטין פ"ק (ח' א') טורי סמנוס¹ ואין זה הר ההר של אהרן, וכמו שכתב רש"י ז"ל, שאותו של אהרן ע"ה הוא בחוצה לארץ מזרחי דרומי לארץ ישראל.

[1] שם ההר הזה נשתכש ונשתנה לאוסנים שונים וכבר הבאנו למעלה נוסחאות אחרות בהשם הזה, ופה הננו מביאים את כל הנוסחאות השונות המפורסות בספרות התלמוד כאשר אספם החכם צונץ והביאם הרצ"ה ח"ט בשמו, והם: א מ נ ה: מדרש שה"ש ד' ח', שביעית ס"ו מ"א (אך הנוסחא שהיתה לפני בעל הכפ"ס היא אמנוס). חלה ס"ד מ"ה, ירושלמי שביעית ס"ו ה"א. שמות רבה פכ"ו, ילקוט שה"ש רמז תקס"ח. — א מ נ ון: נישין דף ה' עמוד א' (ובהנוסחא שהיתה לפני בעל הכפ"ס — סמנוס) וברש"י שם וילשה"ש ד' ח'. — א מ נ ס: ירושלמי חלה ס"ד ה"ה רמב"ם לשביעית ס"ו מ"א. — א מ נ ו ס: בר"ש לשביעית שם, ראב"ן לאבן העזר סימן נ"ד, רמב"ם הלכות תרומות ס"א ה"ו וח'. — א ו מ נ ו ס: תרגום המיוחס לרבי'ע במדבר ס"ב, ספן כ"ב כ"ג כ"ה כ"ו, דברים ל"ב, נ"י. — א ו מ נ י ס: תרגום ונתן בן עוזיאל במדבר פרשה כ"א, ד', פל"ג, ל"ן ל"ח ל"ט מ"א. פל"ד, ד' ח' י"ב. — מ נ ו ס: תרגום ירושלמי דברים פל"ד, ז' ח'. — מ ו נ ו ס: מדרש שה"ש סקא "אתי מלבנון" ע"ס תשורי מראש אמנה ילפי הנוסחא שהיתה לפני בעל הכפ"ס, אמנוס, והוא נכון, כי בירושלמי חלה מובא נ"כ בשם בעל המאמר הזה ד' יוסטא ושם נאמר אמנוס). ס מ נ י ס: נישין ח' א' לגירסת הערוך ערך סמנוס. ס מ נ י ס: שרת סאר הדור סימן ד' ופעמים רבות בהספר הזה ולענין ההר הזה טורי סמנוס עיין שרת סאר הדור הנ"ל וברלכ"ג לשה"ש ד' ח'.

וזה ההר הוא מארץ ישראל בקצהו והוא צפוני מערבי בקטרו, וחרמון עם ארבעת שמותיו אין לו מבוא הנה. לדעת זה ההר איזה הוא ואנה הוא מקומו מרחתי זמן מרובה יגעתי ומצאתי ת"ל. דע כי מן ההר הגפורסם הסמוך לעכו והוא הר הכרמל ואל הצפון ימצאו קצת ראשים בים יבואו והם בשטח הארץ כמו צור וצידון ובירות. וראש קורין לו בערבי וגי'ה אלחג'ר כלומר פני האבן¹⁾, וסמוך לו "ראם אלבאסיט"²⁾. וסמוך לו הר גבוה מאד מאד ושמו בלשון ערבית "ג'בל אל'אקרע" כלומר הר החלק³⁾, וזה ההר הוא יחידיונכנס חרטומו בים, ועליו עצי ארזים גבוהים עד לב השמים, ועצי בטנים ושם מעינות מים וכפרים ליתרון ברכתה. והוא מקיף כמו יום או יומים. ואל דרומו כחצי יום היא עיר הנזכרת מסכת שבת פרק כל כתבי (ק"ט"ט ב') ומטכת מנחות (פ"ה ב') וזולתם, ושמה לודקיא וקורינלה לאדן קיא ויהלועזים— "אללגא", ובין העיר הזאת וההר הזה הוא הר קטן קורין לו אל הורי אדה⁴⁾; וכן ביניהם עיר ושמה קבותיא רחוקה מן הים כחצי שעה; ואמר אני כי זה ההר הוא ההר המבוקש, כי שאר הראשים אינם הרים, ועוד, שהעירות הנזכרות בנבולי השבטים נמצאים עד המקום

[1] זה כס צונץ מביא בשם הסופר הערבי ארדיו כי ההר הזה עומד בין הערים באטרוק וטראבלוס רחוק חמשה מילין מהראשונה ושמונה מהאחרונה והוא נקרא אצל היונים Theu prosapon אשר הוראתו פני האל. אולם במפת הארץ אשר בה רשומים מרבית הערים והמקומות אשר הסביר מזכירו לא נמצא הר בשם זה. אולם לפי דעת הרר"ש המובא להלן עמוד רנ"ב בהערה ההר הנקרא בימי היונים Theu prosapon הוא ההר הנקרא כעת "ראם אלשאקא" ואשר בראשו יש הר גבוה הנקרא ג'בל ניר.

[2] החי צונץ מתרגם הראש האמצעי, אולם לפי כתיבתו במפת הארץ יהי תרגומו הראש המזרחי.

[3] ר"ל הר שאיננו מנדל צמחים והוא משרש קנה בעברית בחילוף ח' בע' ובהוספת א'. ובסורית נקרא טורא והיא וברומית Mons aridus ואצל הקדמונים mons Casius (צונץ).

[4] החי צונץ מניח בשם בורקהארט "אלהור היאחה", אך בקרבת ההר הזה יש עיר ושמה "אורדר" ולכן הנחמהו כמו שהוא, רק שצ"ל מלה אחת "אלהוראדה".

בפתור פרק אחד עשר ופרח רנא

הזה. גם שהוא מכוון כנגד חמת, זה במזרח וזה במערב, וביניהם כשלשה ימים ברוחב. וזה שהרי עָמָה שהיא לשבט אשר (יהושע י"ט ל') היא היום אל מזרח זה ההר כחצי יום, וכמעט שהיא צפונית לו, וקורין לו היום עים. וכן תמצא לדרום זה ההר כשני ימים עיר חֶלְבָה שהוא לאשר ג'כ ולא שנו שמה. ורחוב, וקורין לו רחב. וכן חמון וקורין לו חמם¹. וכן קבותיא שזכרנו. ולולא שרשי ז'ל פי' (גיטין ח' א') קפלוריא שם עיר יושבת על חודו של הר, הייתי אומר שזה הוא קבותיא הנזכרת. ושמא אמר זה רבי יהודה, לחיותו קרוב להר. וכדי שיצאו שני החוטים ביושר, לא שזה יצא מסוף נחל מצרים [ממש לארץ] ² וזה מגובה ההר הזה. וכן לדרום זה ההר הוא מקום שנאמר עליו (מ"א ה' ל"ב) ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים. וכן בספר יחזקאל (כ"ז ט') זקני גְבֵל וחכמיה וקורין לה "גובלא" ³. ואף על פי שרשי ז'ל כתב בספר מלכים : גבלים שם אומה. ונראה שהוא גבלה שזכרה פרק החולץ (יבמות מ"ו א') דאמרי : רבי חייא בר אבא איקלע לגבלא חזא בנות ישראל דמעבון מגרים שטלו ולא טבלו וחזא חמרא דמונו גוים ושתי ישראל וחזא תורמסא דשלקי גוים ואבלו ישראל ולא אמר להו ולא מיד, אתא לקמה דרבי יוחנן, אמר ליה צא והכריז על בניהם שהם טמזרים ועל יינן משום יין נסך ועל תורמיסן משום בשולי גוים לפי שאינן בני תורה. וכן סוף מסכת כתובות (ק"ב א') רבי יהושע בן לוי איקלע לגבלא חזנהו להנהו קטופי דהוו קיימי כנופני כי עגלי אמר עגלי בין הגפנים, אמר ליה קאופי נינהו, אמר ארץ ארץ הכניסי פירותיך, למי את מוציא פירותיך לגוים הללו שעמדו עלינו בחטאתינו, אין המלך במסכו ⁴.

[1] אולי צ"ל חמין כי השם הזה נמצא עד היום.

[2] מכת"י אקספארד.

[3] גם בירושלמי מגילה פ"ג מ"א נזכר השם נוולנא ובע"ז פ"ב מ"א גובלנא. צונץ.

[4] השו"ם "אין המלך במסכו" אינו לפנינו בנמרא.

ופירש קטופי אשכלות והוא לשון ערכי, קטף המיית בלועה ותרגם לא תבצור (ויקרא כ"ה ה') לא תקטוף. וכן כתוב סוף ספר יחזקאל (מ"ז כ') ופאת ים הים הגדול מגבול עד נכח לבא חמת, זאת פאת ים; תרגם יונתן: ורוח מערבא לימא רבה מתחומא עד לקבל מעלנא דחמת דין רוח מערבא. וצדון מכללם¹).

[1] מה מאד פלאים בעיני דברי בעל כפ"ס שמדויב נבול א"י עד מאד וכתב שהר ההר (טור אמנה) הוא לצפון לודקיא כחצי יום, ועד ההר הזה לקחו השבטים נחלתם ונדמה לו שמצא שם ערי שבט אשר כמו: רחוב, עמה, הלבא (ולא שמצא שמות אלה כ"א הוא רוצה לפ"ש שמות הכפרים שם על שמות אלה). ולפי דעתי שנה בראיה, כי לפי תבונה זאת לקח אשר לבדו חלק יותר בארץ ממה שלקחו כל מי השבטים, כי מעכו עיר אשר (שופטים א' ל"א: אשר לא הוריש את יושבי עכו) עד ההר ההוא יש יותר ממה שיש מעכו עד נחל מצרים ועד קצה הררומי ים המלח וים כנרת. ולמה יחולק כן? הלא לרב תרבו נחלתו וגו' ? אלא כמו שאמרתי שפי' המטות וצ"ל לקחו נחלתם דוקא בארץ אשר נכבשה ע"י יהושע, והוא עד הבל צידון ודן, וכמעט רוב ערי אשר ונפתלי נודעים עד היום בארץ ותבונתם לדרום הבל צידון (ולא במחוז לודקיא והלב (אלעפסא) כמו שכתב בעל כפ"ס), ואי אפשר ל מצוא אותם לצפון צידון ודן. אף שכל הבל ההוא עד הר ההר לדרום טראבלום אלשאם, הוא בכלל תחומי הארץ שבפירשת אלה מסעי שהוא תחום עולי מצרים. גם נמצאים לדרום הר ההר לפי סברת בעל הכפ"ס, שהוא לצפון לודקיא, ערים שנוכחים בדברי חז"ל שהם ערי סוריא. כמו לודקיא ועוד, אשר בפסיקתא רבתי פרק כ"ג מפורש שהיא בכלל סוריא. וא"כ נמצאים לפי דבריו ערי סוריא בחלק אשר, וזה ודאי מן הנמנע. והנה השם הר ההר, אמנה, אומנים, טור אמנון, מורה שהוא הר גבוה הנראה למרחקים כמו שנאמר תשורי מראש אמנה שניר וחרמון ומוכה ג"כ מזה שהוא מהרי הלבנון כמו שניר וחרמון. ומסכת גיטין ח' א' וכן בירושלמי שביעית ס"ז ה"א מוכה שהר ההר הוא על שפת הים הגדול, ועל ראשו מקום ששמו קסלריא וביהושע י"ג ה' נוכר בהבלים אשר נשאר לרשת: והארץ הנבלי וכל הלבנון וגומר, ואלה ודאי לדרום הר ההר שהוא נקודה הצפונית שבנבלי הארץ. ומוכה מזה שהר ההר הוא לצפון הלבנון והגיבלים (הנקראים בומי הקדמונים ביבלום). ועתה נחקור על ההר הטוב הזה בהלבנון, ועל ידו חקירתי ודרישתי בעור האל ידעתי שלדרום טראבלום אלשאם (טרוסולי) על שפת הים הגדול, ראש א' מהרי הלבנון נכנס בים צקורין בלשון ערבי "ראס אלשאקא" ובזמן היונים נקרא Θεου προσάπον, שפירושו אפסון, ובראש הר זה יש הר גבוה שקורין בליע ניבל נור, ויש כפר עד היום נקרא בליע קאלסאדיא. ולמזרח ההר הזה עיר גדולה הנקרא בליע אמנון ע"ש אמנה. (גם קוראין אותה קאלמיון).

כפתור פרק אחד עשר ופרח רננ

ודע כי מי שהוא בראש זה ההר ופניו למזרח; אל עבר פניו יהיה חמת, וכמעט שהוא נוטה אל הדרום, ויהיה בינו ובין הים מקומות מפורסמים כגון צהיון, חצן אלקרית ומציאת, ואל דרום זה ההר על שפת הים לכמו שני ימים (הוא) עיר גדולה ושמה בלשון תורה סין (והיא) טראבלום אלשאם, וכן סמוך לה ערקא, לא שנו שמה, ועל שניהם אמר הכתוב (בראשית י"ז) את הערקי ואת הסיני, ואל דרום סין זה כמו שני ימים על חוף הים גם כן עיר, ושמה היום בירות, ולפי דעתי היא עיר שנאמר עליה בסוף יחזקאל (מ"ז ט"ז) וזה גבול הארץ לפאת צפונה מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה חמת בירותה סברים, ואף אל פי שיש מרחב בינה ובין חמת וסברים, כי סברים לפי דעתי היא עיר שקורין לה סגיר סמוך לחמת כחצי יום למערב, ורשי ז"ל כתב בירותה וסברים כל העיירות הללו במצר הצפון עד כאן, ולפי מה שנראה מאלו העיירות; כשנתחיל מן הים הגדול יהיה סדורן: בירותה סברים חמת, ובפרקא דחסידא (תענית כ"ד א') הוא שנוכר בירות: אלעזר איש בירות, ובין חמת ובירות זה כשני ימים או שלשה, והנה תמצא בפי ההמון חלוק בין בירותא ובין בארות אשר לבנימין כי לבארות קורין לו אלבירא, ואל בירותא קורין לה בירות בתיו דגושה, והכתוב שהזכיר ארץ הכנעני והלבנון הנה זאת ארץ הלבנון, ואם כן תמצא לצפון ארץ ישראל הערקי והסיני קרובים זה לזה כמו שתמצא לצד דרומה האשדודי והאשקלוני סמוכים זה לזה.

ויהר נודי הנזכר נכנס בים יותר מכל המקומות שהם על שפת הים והוא נראה מרחוק בים הגדול, והוא לפי דעתי הר ההר הזה, ולפי דברי בעו"ה הכל יבוא על נכון, חוש הנבול הצפוני הולך מהר ההר שהוא לדרום טראבלום אלשאם מזרחה וכו', וכל מה שהוא לצפון חוש הזה הוא בכלל סוריאובאשת שם נמצאים המקומות אפמיא חמה חמת וכו', (תוכן דברי הרר"ש בספר תכונות הארץ ד"ז ע"ב וד"ב ע"א), וכן דעת רוב תרי וחוקרי הארץ.

הרי שיש לנו בחדר עליון ידיעה ברורה בהר
ההר הזה. וכתב רש"י ז"ל מקצוע צפוני הוא
הר ההר שהוא נכח לבא חמתו: עד כאן. והרב ז"ל
הוציא מכח הכתוב מה שאנו רואים היום בעינינו. (וכל
הכנעני והלבנון)¹, פי' אותם שיושבים בהר הלבנון ודברי
רש"י ז"ל מסכימים עמנו עם ראיותינו ההכרחיות. ואם כן
כל מה שהוא לדרומו, הוא ארץ ישראל מן התורה עד
נחל מצרים; והעיירות הנודעות אצלנו בין שתי אלו
הנקודות שהם על שפת הים מצפון לדרום הם אלו:
תחלה זה ההר השוב, לודקיא, גבל, סין; פִּירְפָּא, צידון;
צור המעטירה. עכו, חיפה, קסריאה; אכשף², יפו. עקרון.
אשקלון; עזה; דרון³, עזקה, נחל מצרים. ואם שעזה
ועזקה רחוקים מן הים כשתי שעות, ועקרון כמו ארבעה
שעות. וכבר ידעת כי עכו הוא לשכט אשר וכן צידון; וידעת
כי במה שבין עכו וצידון; באמצע הוא צור; ואם תאמר
שהירם מלך צור, מלך היה? בזה אינו בטל להיות ארצו
ארץ ישראל; שמלכותו אינו חותך, דסדנא דארעא חד
הוא, והתורה לא סלקה מגבולי הארץ שום חתיכה אלא
שנתנה להם לישראל כל מה שבין מקצועות אלה מסעי,
וכן הענין בארץ האמורי וזולתו שהיו בתוך הארץ שלא
הורישום ישראל. ואם תאמר שאלו היו למס, גם חירם
היה משועבד לדוד ולשלמה וסר למשמעתם. גם נמצא
שבימי המלכים היו לצידונים מלך גוי וכמו שנראה
מאתבעל חותן אחאב⁴ (ט' ל"א). ואף על פי שהוא א"י

1] נישון ה' א"י רק ארבע מלות האחרונות אינם שם.

2] המלות המוסגרות אין להם מקום פה. ואולי שייכים הם לעמוד הקודם

שורה כיג אחרי מלות "ארץ הלבנון", ועיין בהערות שבסוף הספר.

3] מהסדר הזה נראה כי הוא קורא "אכשף" להחריבה הנודעת כהיום בשם

ארוף, ואין הדבר כן. שהרי גבול אֲשֶׁר מתחיל מזה הברטל וארוף נכבה להר

הברטל על יד נחל הקנה המסמיק בין טנשה ואסרים. וקסריאה היא בחלק טנשה.

4] אולי היא "דאר אלבלך" אשר בין עזה ונחל מארים.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רנה

מלכם בה מוציאה מקדושתה, כמו שהיה הענין בקטרון ונגזר בית שאן וזולתם שלא הורישום בני ישראל, וצידון מכללם¹, וכן אליו², כל שפת הים עד הר ההר. גם משם יתרחב למזרח, שהרי עיירותיו נזכרות שם, וכתוב (שופטים ח' ט"ז) אשר ישב לחוף ימים, וא"כ יהיה ארצו כמין גאם. מה שאני מניח³ עקרון וקסריאה, שהרי עקרון תעקר ונרא, שהוא המקום שבין עכו ובין אכשף וקורין לו קיסריאה ויהיה זה קיסרי בת אדום שתחלתה היתה משל פלשתים והיא הנז'

[1] כן הוא בס' קדע"י (י"ג א') שצידון הוא כחול לענין מומת ארץ העמים, אבל ודאי מארץ אשר היא, כמו עכו, עם ששניהם לא נכבשו בירושה ראשונה ככתוב בספר שופטים, ונזולה מזה דאפילו הנסין שבים מכלל א"י הם כדאיתא ס"ק דנישין (ח"א) ושמה תרי צידון הו"ג, גם זה לא נכתב בו"ו בנמרא, ואע"פ שהוא חסר בתורה מימלא נקרא בחול"ם, אבל בהנמ" אס' היה נקרא בחולם היה נכתב בו"ו להורות על החולם, ושוב ראיתי תשובת הרדב"ן (ה"ג סו"י) ומהר"ט ח"א וב' (עיי'ן למעלה בהערה לרף קכ"ט) ולכאורה יש סיוע למחזיקי . . . שעה נרמזת כחול"ל מן הכתוב ומתלמוד סוף כתובות (ק"י ב') עה"פ כי גרשוני היום מהסתפח ונז' שהרר בחול"ל כאילו עובר ע"ז, וזה הפסוק אמרו דוד כשהו' מתגורר בארץ פלשתים, הרו לכאורה נראה שכל ארץ פלשתים עם היותה מחלק יהודה, גם בזמן כיבוש ראשון היתה נחשבת חול"ל לענין דירת א"י כנדרון מהר"ט, אבל ראיה נמורה איננה כי אז היתה ביד פלשתים משא"כ עכשיו שדרים בה קהל ישראל, ועוד כפי מ"ש בסמוך: יפה כח כיבוש שני דהא כל ארץ פלשתים חרה ליד ישראל בבית שני, עיי' בהרצ"ה ח"ט בשם הנאון יעב"ץ.

[2] ר"ל לשבט אשר.

[3] מכאן ועד יוליה אמרו במדרש" שבעמוד הבא הנוסחא מבוטלת מאד וכמעט

אי אפשר לתקנה בסנים, ולכן סדרנוה מחדש לפי הנראה לנו:

"ימה שאני מינה עקרון וקסריאה, והרו עקרון תעקר דרוו רז"ל זו קסרי בת אדום, והיא נזכרת במגילה (ו' א'), ונראה שהוא המקום שבין עכו ובין אכשף וקורין לו "קסריאה"? אבל לפי פשטי הכתובים נראה כי עקרון תעקר היא אותה שתחלתה היתה משל פלשתים והיא סמוכה לאשקלון ועוד היום נמצא בין יפו ובין אשקלון עיר קורין לה עאקרי, ויהיה זה קסרי בת אדום, ואם כן תהי קסרי בת אדום בארץ יהודה, שהרי אותה יקרין היא דרומית מנחלות אל יבנה שהיא ליהודה, ואם קסרי בת אדום היא קסריאה שזכרנו, תהיה בארץ אשר, שהרי היא צפונית לאכשף שהיא לאשר, ולא יתכן שתהי' בתחום יששכר, כי אם תוציא קו ישר מעין ננום אל הים הנדול, תהיה קסריאה דרומית לסוף הקו ההוא הנופל בינו, בארבע שעות, ואם הוא כך, קרוב הרבה לומר שקסריאה הוא קסריאה, ולזה אמרו במדרש וכו'.

מסכת מגלה (ו' א'). עוד נמצא בין יפו ובין אשקלון עיר קורין לו היום (עאקרי), אבל לפי פשטי הכתובים נראה כי עקרון תעקר היא הסמוכה לאשקלון. ואם כן תהיה קסרי בת אדום בארץ יהודה. שהרי אותה עקרון היא דרומית מזרחית אל יבנה שהיא ליהודה. ואם קסרי בת אדום היא קסריאה שזכרנו, תהיה בארץ אשר, שהרי היא צפונית לאכשף שהוא לאשר, ולא יתכן שתהיה בתחום יששכר כי אם תוציא קו ישר מעין גנים²) אל הים הגדול, תהיה קסריאה דרומית לסוף הקו ההוא הנופל בים, בארבע שעות. ואם הוא כך, קרוב הדבר לומר שקסטרא הוא קסריאה. ולזה אמרו במדרש איכה (פרשה א') סביביו צריו כגון קסטרא לחיפה. ועוד היום שם בנין רומי גדל מאד. ובתוספתא מסכת דמאי פרק קמא הלוקח מן הספינה ביפו ומן הספינה בקסרי חיוב, וזאת שהזכרנו בים תבוא, וצפונית ליפו כמו יום, (ועל כרחיך קסרי אינה קסריון; וכמו שנראה בענין דסוף מסכת אהלות לקמן וכן מההיא דפרק הישן 'סוכה כ"ז ב') מעשה ברבי אליעזר ששבת בסוכתו של רבי יוחנן ב"ר אלעאי בקסרי ואמרי לה בקסריון³). ושם בכלם הוא קסריון בטי"ת. איכה רבתי פרשה ד') שישי ושמחי בת אדום זו קסרין ורומי, גם עליך תעבור כוס זו קסרין ורומי תשכרי ותתערי זו

[1] העיר הזאת היא באמת 'עקרון' הגוי' ביהושע י"ג כי וכפסגו' ב' ד'. ובה מושבה לאחיו.

[2] היא העיר הנקראת כעת נינין והוא על הדרך העולה משכם לסגריה.

[3] בהמשנה שהיתה לפני המחבר היו כתוב מערב קסרין ומורה קסריון (באשר הוא מביאה להלן). ומזה הוא הוצה להוכיח כי שתי ערים שונות הן: אחת נקראה קסרי או קסרין והשנית קסריון. אולם מזה אין כל הוכחה כי במשנה שלפנינו כתוב מורה קסרין ומערב קסרין. והכוונה על צד מורה ומערב של העיר הזאת. וגם מסוכה כ"ז ב' אין כל ראיה כי בשם כתי' מינכען ליתא יואמרי לה בקסריון, עין ד"ס. ובאמת אין צורך לכל לרשום זה כי מונת החל במילה במאמרם עקרון תעקר זו קסריאה וכי' היתה רק מי דברי הנביא עקרון תעקר יקוימו על קסריאה על כי היא היתה יחד

כפתור פרק אחד עשר ופרח רנז

קסרין ורומי⁽¹⁾, ועקרון מזרחי לים כארבע שעות כמו שזכרנו. הרי שהתוספתא מכרחת היות קסרי, אלקיסריאה הנזכרת שהיא על הים, והאל יתעלה יאיר עינינו במאור תורתו. מהר ההר זה נטה ונסמן ונלך למזרח נוטה מעט אל הדרום דרך שלשת ימים, ונמצא לבא חמת שהזכיר הכתוב. עוד מתארך זה המצר עד שיכלה לחצר עינן ויהיה חצר עינן הקצה הרביעי והוא צפוני מזרחי, וכתוב (יחזקאל מ"א א') מקצה צפונה אל יד דרך חתלון לבא חמת חצר עינן גבול דמשק צפונה אל יד חמת וגומר. וכתב רש"י זה דמשק במקצוע צפונית מזרחית אצל חצר עינן. אין משיבין את הארץ, ודבריו ז"ל דברי נביאות, אלא הענין הוא כך כפי מה שאנו רואים: חצר עינן הוא למערב חמת יום, נוטה לדרום, וקורין לו חצן אלקארט והוא על הר בינוני, ודמשק הוא לדרום חמת ביושר כמהלך

תקיעה לישראל⁽²⁾ וכו'. אולם באמת היו שתי ערים בשם "קסריאה" בא"י. האחת היא הנזכרת הסמוכה לחיפה והיא העקריית (והיא נקראה אצל הרומאים קסריאה-פלסטיןא) וגם כעת נראים בה עוד חורבות מומן הרומאים. ובה היום מושבה של הטשערקסים, והשניה היתה בצפון א"י אצל העיר העתיקה באניאס והיא נקראה בשם "קסריאה פיליפי" להבדילה מקסריאה הנזכרת, ונזכרה בתוספתא שביעית (פרק ד') ובירושלמי שם (פרק א' היא) במצדו הגבול שכבשו עולי בבל, תרגומלא עילאה דלמעלה מן קסרי, ופה הכונה בל"ם על קסריאה פיליפי.

^(*) ולנו יש הסערס אחרם באבדה זו; הנה ידוע כי נבצר היה ציד היונים צירושלם הנקרא אקרא או חקרא והוא היה לקון נונד צעיני אחינו גם יונים רבים אחר נלחון החשונאים, וכשכבשוהו עשו יו"ט, וזהו חסידה אנדל שור שנעלם צננילם חענית, וזאת האקרא, שנה היה אנדול סערטון, וגם קסריאה נקראה לפנים אנדול סערטון; כענזאח בספר עלהעווח סיהודים ליוסף בן ונחיהו סכסן, כי על כן שחפו חז"ל גם לה שם "עקרא", ובאחרים כי "עקרון העקרא" וכו', חין "הכונה" על עקרון שציוסודא כ"א על העקרא הזאת שהיא קסרי צה אדום או קסטרס (סעודאסו אנצ"ר) צה אדום, והנן. ימ"ס

[1] לפנינו במדרש איכה: בת אדום זו קסרין יושבת בארץ עין זו פרס, גם על"ך תעבר כוס תשכרי ותחצרי.

ארבעה ימים. ולמען דעת צדקות הנותן יתעלה שמו. אגיד לך גם בפעם הזאת המקצועות שהם לצפון, שהדרומי ידעתם, מהר ההר עד חמת נוציא קו ישר, ויהיה ראש המערבי נוטה לצפון וראשו המזרחי נוטה לדרום, אחר, תוציא קו מחמת אל חצר עינן; ואחר, מחצר עינן אל דן שהוא שפס. ויהיה אורך זה הקו כמהלך ארבעה ימים. ואלו השני קוים; הם על זוית נרחבת; וכל מה שהוא למזרח דרום זה המרובע, הוא סוריא; ושם חמין ובעל ביק ודמשק וזולתם, ואם כן יהיה פירוש חצר עינן גבול דמשק צפונה אל יד חמת, כלומר: דן יטול מקצה צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהוא בגבול דמשק. ובתורה כתוב (במדבר ל"ד ט') ויצא הגבול זפרונה והיו תוצאותיו חצר עינן זה יהיה לכם גבול צפון, תרגם רבינו סעדיה ויכרוג' אלי זפרון וינתהי אלי חצר עינן הדא יכון לפון חד אל שמאל, (ופי' ינתהי תכלית), ומחצר עינן נטה ונלך לאורך המזרח ופנינו לדרום מהלך אלכסוני נוטה למערב מעט עד הגענו אל שפס שכנכתוב (שם) והתאויתם (לכם) לגבול קדמה מחצר עינן שפמה, ומשפס הולך המצר אל הרבלה למזרח העין והולך להדרום עוד עד הגיע לצד ימה של טבריה למזרחו שכנכתוב (שם) וירד הגבול ומחה על כתף ים כנרת קדמה והוא ים גנוסר, ומסתברא שאין זה רבלה¹ הנזכרת בספר ירמיה (ל"ט ה') בענין שכתוב על צדקיהו ויקחו אותו ויעלוהו אל נבוכדנצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת, וכתב רש"י ז"ל² רבלתה היא אנטוכיא ורבלה הנזכרת בתורה היא לדרום שפס, וארץ חמת הוא לצפון שפס מזרחית, והנה בבא המצר המזרחי מפסג ויורד מחצר עינן אל מזרח ימה של טבריא;

¹ עיין ארץ קדומים אית רבלה ואות שפס.

² במירשיו שלפנינו איננו.

כפתור פרק אחד עשר ופרח דגמ

יורד עוד לדרום אל הירדן והולך לו עד הגיעו אל הקצה הראשון שהוא ימה של סדום, והוא שכתוב (במדבר שם) והיו תוצאותיו ים המלח, אלה גבולי הארץ של שבעה עממין לבד.

ואין בכל התורה כלה שבכתב ושבעל פה שיכחיש את זה, ורבותינו ע"ה לא באו להוסיף על אלו הגבולין ולא לגרוע מהם, ומהם לא כבשו ולא חלקו; אלא שבאו להגיד ולהודיע: מה שכבשו עולי בבל מן הארץ שבחוך אלו המצרים, שהרי עולי מצרים הדבר מבואר שכבשו הכל מן הקצה אל הקצה ^א. כתב הרמב"ן ז"ל פרשת ואלה המשפטים: וכתוב ביהושע: ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפריזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסים ואתן אותם בידכם, וכתוב ואשלח לפניכם את הצרעה; ותגרש אותם [וגו']. הנשואים בהם, כי אחרי נתנו בידכם כל הנזכרים, שלחתי הצרעה לגרש הנשואים והנסתרים. עוד כתב ז"ל פרשת ואלה שמות: אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי, יזכור בכאן ששה עממין ויניח השביעי, אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה. וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך הזכיר אלה הששה, ואולי הוא רמז שאלה יכבשו תחלה כי הם נקבצו על יהושע ונתנם ה' בידו. ורבותינו ז"ל אמרו (ירושלמי שביעית פ"ז) הגרגשי פנה ולכך לא נזכר עם הנכרתים שנאמר בהם והכחדתיו. וכן בכאן

[^א] אין הדבר כן במסורש בספר שופטים, שהרבה עיירות לא כבשו, ויש מהם שכבשו ולא נשארו בידיהם, כמו המשת סרגי פלשתים. רק אנכי הרוואה שבבית שני נכבשה הארץ לפני החשמונאים יותר ממה שכבשו דוד ושלמה וכל מלכי בית ראשון. שהרי פלשתים וצור וצדון היו יחד תקועה לרעה לישראל כל ימי בית ראשון, ובזמן יבית שני נשמדו ונעקרו מן העולם ולא נשאר להם שם וזכרון בארץ ששבה כולה ליד ישראל. . . . איך כבשו ארצות רבות מן הערביים במרח א"י ודרומה וארץ אדום ו מאב ועמין 'הרצ"ה ח"ט בשם הגאון יעב"ץ].

ירמוז אל הנלחמים שכבשו. ומעם אל מקום הכנעני שלא
 אמר אל ארץ הכנעני כאשר יאמר בשאר מקומות. לרמוז
 שירשו אותם ויכריתום וישבו במקומותם. לא שיהיו
 יושבים בקרבם כאבותם. עוד כתב סדר בא אל פרעה :
 והיה כי יביאך וגומר אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין.
 כל ז' עממין במשמע. שכלם בכלל הכנעני הם; ואחת מן
 המשפחות [היתה] שלא נקרא לה אלא כנעני. לשון רש"י.
 ובאמת שהם בכלל כנעני. שהם בניו כלם. ולפיכך שאמר
 והיה כי יביאך יכלול את כלם. וכן אמר הכתוב בכל מקום
 ארץ כנען. ודעת רבותינו שארץ חמשה עממין הללו זבת
 חלב ודבש ולא היה כן בארץ השנים הנשארים.
 ולכך יבשרם בארץ הזאת. וכדאיתא בספרי לענין בכורים.
 וכן במכילתא בפרשת בא. עוד שנו בספרי : ונחלה לא
 יהיה לה. זו נחלת חמשה עממין; בקרב אחיה. זו נחלת שני
 עממין. הרי שהפרישו בפני עצמן חמשה עממין הללו.
 לפי שהם עיקר הדבר שבה הבטיחם שהוא זבת חלב
 ודבש. והגרנשי שלא נזכר בתורה רק בפסוק ונשל גוים
 רבים מפניך ולכך אמר רבי יס. וכן כתוב החרם תחרים
 החתי והאמורי והכנעני והפריזי החוי והיבوسی ולא הזכיר
 הגרנשי. ירמוז כי לא יבא עמהם למלחמה ויפנה מפניהם.
 ע"כ דברי הרמב"ן. ובעזרא בפירוש שכבשו הכל. שנאמר
 (נחמיה ט"ז) וזכרות עמו חברית לתת את ארץ הכנעני
 החתי האמורי והפריזי והיבوسی והגרנשי לתת לזרעו
 ותקם את דברך כי צדיק אתה. וכתוב (שם ישם כ"ד)
 ויבאו הבנים וירשו את הארץ ותכנע לפניהם את ישבי
 הארץ הכנענים ותתנם בידם ואת מלכיהם ואת עממי הארץ
 לעשות בהם כראונם. וילכדו ערים בצורות ואדמה שמנה.

[1] נראה כי המהבר קורא גם לספר נחמיה — עזרא כי פעמים רבות

עזרא מסיקים מנחמיה בשם עזרא עפ"י דברי רז"ל (במהר"ן ע"ב ב').

כפתור פרק אחד עשר ופרה רסא

ועל ארץ אשר כתוב בתורה (בראשית ט"ט כ') מאשר שמנה לחמו, מזה נאמר שארצו מאותם החמשה עממין שארצם זבת חלב ודבש. הרי שעזרא ע"ה הזכיר בכבוש הראשון גם הגרגשי, והחוי אין ספק שהיה בכבושו. שהרי ארץ שכם מן החוי היה, וכן הגבעונים מן החוי וכמו שהוא בענין אמרם ז"ל מסכת סוטה (ל"ג ב') על שכם בארץ הכנעני, והלא בארץ החוי הוא. ומיהו הא כתיב (בראשית י"ב ו') עד מקום שכם עד אלון מורה, והכנעני אז בארץ. ואמנם בימי יהושע לא כבשו הכל שכך כתיב (יהושע י"ג א') ויהושע זקן בא בימים וגומר. ואומר (שם): זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתים וכל הגשור, מן השיזור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב חמשת כרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים מתימן כל ארץ הכנעני ומערה אשר לצידונים עד אפקה עד גבול האמורי, והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש מבעל גד תחת הר חרמון עד לבא חמת. ופירש רש"י ז"ל, מתימן: פסוק ראשון מנה מצר הדרומי מן המזרח למערב וזה מונה רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון. מתימן כל ארץ הכנעני ומערה וגו'. ובמצר המזרח נשאר לכבוש במקצוע הצפון כל הלבנון מבעל גד שהוא בסוף הכבוש עד סוף המצר של צפון א"י וברוחב מן המזרח למערב עד לבא חמת זהו כל מצר הצפוני שלבא חמת במקצוע צפונית מזרחית באלה מסעי, עד כאן. עוד כתב ז"ל למטה מזה (שם י"ח ה') יהודה יעמוד על גבולו מנגב ארץ ישראל ששם נפל גורלו כל המצר הדרומי, ובית יוסף מצפון, צפוני ממה שנכבש כבר ועוד יש הרבה לכבוש עד המצר מבעל גד עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במצר צפונה, והשבעה שבטים יחלקו אותה. וכן עשו שכבשוה כולה

רמב כפתור פרק אחד עשר ופרח

בימים ההם לגבולותיה הנזכרים בגבולותיה כאלה מסעי.
 ולזה הנביא בהוכיחם, מזכיר אותם הגבולים בדברי עמוס
 (ו' י"ד) ולחצו אתכם מלבוא חמת עד נחל הערבה, פירש
 רש"י ז"ל מלבוא חמת עד נחל הערבה נחל מצרים שהוא
 במקצוע דרומית מערבית; עד כאן. ובספר יחזקאל
 (כ"ה ט"ז) כתב ז"ל: חוף הים הם הפלשתים שיושבין
 במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל על הים
 האחרון. ומסכת תענית (י' א') ר"ג אומר בשבעה בו ט"ו
 אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת; ופרק
 אלו מציאות (ב"ט כ"ח א') מקדש ראשון דנפישו ישראל מובא
 דכתיב כחול אשר על שפת הים, בעי כולי האי.
 ואמרינן מסכת סוטה פרק אלו נאמרינן בכלל לשון (ל"ד א')
 עודן בירדן אמר להם יהושע דעו שעל כן אתם עוברים
 את הירדן על מנת שאתם תורישו את כל יושבי הארץ.
 שנאמר ואם לא תורישו את כל יושבי הארץ וגומר.
 וכתיב כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם, אם אתם
 שומעין מוטב ואם לאו באים המים ושומפים אותכם;
 מאי אותכם. אותי ואתכם. והנה זמן כבוש יהושע חמש
 שנים¹ שכן כתוב (יהושע י"ד י') ועתה הנה החיה ה'

[1] אמר שמי אחרי נשוקות עפר רנליו אומר שאנב הריסותו ובקיאותו לא עיין
 בגמרא ערכין דף י"ג א' ובבבלי דף ק"ח ב'. והנה הוא ז"ל תלוי תניא כדלא תניא ולמד
 ממה שאמרו ז"ל שבע שכיבשו ששאר הכיבוש היו שתי שנים, כאלו דבר זה מקובל אצלם
 או יש להם למוד אחר על זה. ובאמת אין להם למוד אחר ע"ז וזלת הפסוק הזה. וממנו
 למדו שהכיבוש היו שבע שנים. ובאופן זה ששלוח מרגלים היו בשנה שניה לצאתם מארץ
 מצרים ובאותו זמן היו כלב בן ארבעים שנה. נמצא היו בעת בואם אל ארץ כנען בן ע"ח
 שנה. ובעת דברו אל יהושע היו בן ס"ה שנה. נמצא יש שבע שכיבשו. ודברו אל
 יהושע היו אחר גמר הכיבוש קודם התחלת החילוק. ובאמת לא כבש יהושע רק נחלת
 שני שבטים וחצי שהם יהודה ואשרים וחצי שבט מנשה, ושבעה שבטים הנשארים כבשו
 לאחר מות יהושע, ובאמת לא נודע כמה שנים שהיו בכיבוש הארץ הנשארת לכיבוש.
 אחר מות יהושע. ויש קצת חילוק בדבר לסי מה שאמרו בערכין ובבבלי דף ה"ל שיוכלות
 לא התחילו למנות עד אחר י"ד שנה של כיבוש וחילוק. הלא אחר הו"ד שנה נשארה

כפתור פרק אחד עשר ופרח רסג

אותי כאשר דבר זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר הי את הדבר הזה אל משה, והשליחות היה שנה ראשונה לצאתם מארץ מצרים, ושאר הכבוש היו שתי שנים, שכן אמרו ז"ל שבע שכבשו ושבע שחלקו, והכתוב מעיד שכבשו הכל בזמן המלכים שכן כתוב (מ"א ח' ס"ה) ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים, וכן תמצא בדברי הרמב"ן ז"ל במה שכתב (פ' ויצא) כי מן הבאר ההיא ירמו לבית המקדש, ושלשה עדרי צאן, עולי שלשה רגלים, ישקו העדרים, כי מציון תצא תורה ודבר הי מירושלם, ונאספו שמה כל העדרים, באים מלבא חמת עד נחל מצרים, וכמה כיוצא בזה :

וכן רבותינו ז"ל הזכירו הענין כך, כלומר שכבוש עולי מצרים היה מהר ההר עד נחל מצרים. גרסינן ריש פרק ו' מסכת שביעית, שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב, לא נאכל ולא נעבד, כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב עד הנהר ועד אמנס נאכל ולא נעבד, מן הנהר ומאמנס ולפנים נאכל ונעבד, ומסכת חלה פרק בתרא רבן גמליאל אומר שלש ארצות לחלה, מארץ ישראל ועד כזיב חלה אחת, מכזיב עד הנהר ועד אמנס, שתי חלות, אחת לאור ואחת

עוד הרבה לכיבוש, יותר ממה שכבש יהושע דהיינו נחלת ז' שבטים, ולמה התחילו למנות יובלות? ודוחק לומר שבשנה ראשונה אחר מות יהושע כבשו הכל, וז"ל לפי שלא הוצרכו עוד למלחמות חזקות כמו שכתב רש"י בסו, יהושע יד ט"ו, וז"ל : והארץ שקמה ממלחמה, מוסב לענין הראשון, לאחר ז' שכבשו סביבותיהם נכנעו האמוריים ולא נאספו עוד למלחמה עליהם ולכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ, עכ"ל. וגם ממה שלא הזכיר הכתוב שום מלחמה חזקה אחר מות יהושע, נראה שלא הוצרכו עוד להלחם, רק כל מקום שהלכו לא עמד איש בסניהם ויעזבו להם בתיהם ומקניהם וקנינם וכל בהמתם לכן לא יחשב עוד לכיבוש, ולכן התחילו למנות ולקדש יובלות, כן נראה לוי, להרציה ח"ט בשם הר"ר שלמה מדובנא רבתי.

רס"ד כפתור פרק אחד עשר ופרח

לכהן, של אור יש לה ששעור ושל כהן אין לה שעור, מהנהר ומאמנם ולפנים, שתי חלות, אחת לאור ואחת לכהן, של אור אין לה שעור ושל כהן יש לה שעור, ומבול יום אוכלה. על ההיא דמסכת שביעית פירש הר"ם ז"ל יש מי שקורא אמנם והוא אמנה ויש מי שקורא אמנם, וענין לא נאכל ולא נעבד, שאסור לנו עבודת הארץ ההיא, ואם תעבד על ידי אחר, אסור לאכול ממה שתוציא. ושואמר נאכל אבל לא נעבד, ר"ל שאין מותר עבודתה, ואם נעבדה, יהיה כל הצומח בה, נאכל בקדושת שביעית. ושואמר נאכל ונעבד, שמוותרת עבודתה בשביעית; והצומח בה יאכל בלא קדושת שביעית אלא כפירות כל שנה, ומה שפ"י ז"ל על ההיא דמסכת חלה: שלש ארצות לחלה, ענינו לשלשה חלקים תחלק הארץ לענין חלה, ארץ ישראל כלה וגבולה עד כזיב והיא הארץ שהחזיקו בה עולי בבל כמו שהתבאר פרק ו' משביעית, והיא הארץ שנתקדשה קדושה שניה בעליית עזרא היא חייבת בחלה אחת ותנתן לכהן, ומכזיב עד הנהר עד אמנם והיא ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ולא נתקדשה בימי עזרא אבל נשארו שם הגוים שוכנים, היא חייבת שתי חלות אחת של תורה ואחת של סופרים, ומהנהר ומאמנם ולפנים ר"ל שאר הארץ כלה שהיא ארץ העמים והיא חוצה לארץ ושכנו בה ישראל אחר גלותם מארצם ארץ הצבי, יתחייב בה גם כן שתי חלות אבל שתיהן מדרבנן עד כאן, ובחבור הלכות תרומה פרק א' פ"י לנו ז"ל אמנה ונהר, שאמר ומכזיב ולחויז ועד אמנה הוא סמנוס ועד הנהר והוא נחל מצרים¹) לא החזיקו בו, וכזיב עצמה

[1] זה איננו מיכן ל"י הלא נחל מצרים הוא בעד דרומית מערבית א"י, ובעד הדרום בדרך כללה נבולי עולי מצרים ועולי בבל שויים, ולא מפרשא המתנותין צד הדרום שהוא ככלל ככלל א"י, ועוד אם נאמר שהוא נחל מצרים, עדיין לא נדע הנכול בעד מזרחו כי הר הנהר ונחל מצרים שניהם בשפת ים הנדול הסוה התנא בא לפרש ולהודיע

כפתור פרק אחד עשר ופרח רסה

לא החזיקו בו. מדרש חזית (פר' ד') תשורי מראש אמנה רבי הונא בשם רבי יוסטא בשם רבי שונם¹ עתידות הגלויות מגיעות עד טורי אמנוס ואמרות שירה. (שבעה 2) אחרים נטלו אחר מות יהושע.

נמצא שעולי מצרים החזיקו כל גבולי ארץ ישראל הנזכרים בתורה פרשת אלה מסעי. באורך, כלומר מדרום לצפון. שתחלה היה כבוש הדרום, ואמנה הוא הר ההר כלומר טורי סמנוס. והמשנה אמרה שהחזיקו מכזיב ולדרום עד נחל מצרים ומכזיב ולצפון עד הר ההר, ויהיה כזיב שבזאת המשנה לזכרון מה שהחזיקו עולי מצרים כמו נקודה שעליה תסוב החוג, וזה שאותה של מסכת חלה שאומר מכזיב ועד הנהר; רוצה לומר שאם יש מכזיב ועד הנהר מקום שהוא כמו המקומות שהם מכזיב ועד אמנס, כלומר שהם מכבוש עולי מצרים לבד כענין בית שאן וחביריו—שתי חלות, מהנהר ולדרום ומאמנס ולצפון—שתי חלות. גרסינן במסכת גיטין פ"ק (ח' א') (ואם שכבר זכרנוה) איזהו ארץ ישראל ואיזהו חוצה לארץ, כל ששופע ויורד מטורי סמנוס ולפנים ארץ ישראל, מטורי סמנוס ולחוץ חוצה לארץ, הנסין שבים רואין אותם כאלו חוט מתוח עליהן, מטורי סמנוס ועד

לנו כל שהחזיקו ע"מ ולא הזכיר כ"א עד א' עד המערבי, ולא נרע עד היכן החזיקו בצד המזרחי, לכן נראה לי שהנהר הוא נהר ספרס כמו שנאמר: אמנה וספרס נהרות דמשק. והנהר הזה יוצא אצל כפר סיני שהוא סמוך לעיר הנקראת היום "דיר ענן", והוא לפי דעתי חצר עינן שהוא נקודת צפונית מזרחית, ונהר זה מושך דרומית מזרחית והוא סוף גבול צפונית מזרחית עולי מצרים. וכוונת המתניחין מכזיב עד אמנה, הוא נקודת צפונית מערבית, ומכזיב ועד הנהר הוא נקודת צפונית מזרחית, והם נקודות תחומי עולי מצרים בצד הצפון. (תוכן דברי הר"ש בספרו תבואת הארץ דף י"ג).

[1] לפנינו במדרש שה"ש כתוב "בשם ר' יוסטא", אבל בירושלמי חלה פ"ד ה"ח כתוב "א"ר יוסטא בר שונם ואולי צ"ל שם בר שונם והוא ר"ת "בשם רבי" שונם (רצ"ה ח"ט).

[2] חסרון הנכר יש כאן, ובנראה צ"ל: המשה שבטום (ראיבן נד מנשה אפרים יהודה) נטלו חלקם בחיו יהושע ושבעה אחרים וכו'.

רסו כפתור פרק אחד עשר ופרח

נחל מצרים [וכו'] מן החוש ולפנים ארץ ישראל מן החוש
 ולחין חוצה לארץ, רבי יהודה אומר כל שהוא כנגד
 ארץ ישראל הרי הוא כארץ ישראל שנאמר ונכול ים.
 אמנם בגבולי התורה שברוחב הארץ כלומר ממערב
 למזרח שבצד הצפון, פשיטא שלא כבשו הכל
 בימי דוד המלך, שהרי מפני מה שנשאר לכבוש ולא
 כבשו דוד אלא שקפץ אל ארם נהרים ואל ארם צוכא
 והניח מלכבוש תשלום גבולי הארץ, הוא שירד כבושו
 ממעלת ארץ ישראל לגמרי. ומיהו האורך מקרן מזרחי
 צפוני, נראה שכבשו, שהרי כתוב בדברי הימים (א' י"ג ה')
 ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצדים ועד לבוא
 חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים וגומר;
 ואולי נשאר לכבוש אז ארץ הערקי והסיני שהם סמוך
 להר ההר כלומר למורי סמנום שהוא קצה ארץ ישראל
 מערבי צפוני:

וממה שכתבנו יתבאר, שארם שראשו דמשק. הוא חוץ
 למצרי ארץ ישראל המזרחיים וכתוב (מ"ב י"ד כ"ח)
 ויתר דברי ירבעם וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם
 ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל הלא
 הם כתובים וגו', ודמשק (הם) [הוא] במקצוע מזרחי צפוני
 לארץ כנען וכן כתוב (שם שם כ"ה) הוא השיב את גבול
 ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה וגו', (פ' השיב מיד
 מלכי ארם) וכן לשלמה (מ"א ט' י"ח) בעלת ותדמר
 והוא לדרום דמשק, בראשית רבה פרשה וירא (שרה)
 וירש זרעך את שער אויביו זה תדמור, איכה רבתי
 (פרשה ב') רבי אומר: אשרי אדם שהוא זוכה לראות
 במפלתה של תדמור, למה שהעמידה קשמים¹ לחרבן

¹ לפינו במדרש איכה שמנים אלף קשתין. אבל בירושלמי תענית ס"ד ה"ח
 איתא 'קשטים' וסירוש 'קשתין' עיי' ערוך ע' קשט. וכבר הוכחו שתי הנסאות הנ"ל
 בערוך ע' קשת עיי' (שיא ו"ה).

כפתור פרק אחד עשר ופרח רסז

בית המקדש. שמינים אלף לחרבן ראשון ושמונים אלף לחרבן שני; וגבי שלמה נמצא (מ"א ט' כ') כל העם הנותר מן האמורי החתי הפרזי החוי והיבוסי וגוי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה. מסכת יבמות פרק (קמא) [שני] (כ"ג א') ההוא בשבעה עממין כתוב, ומקשו התוספת והיאך כרת שלמה ברית עם חירם מלך צור, והא כתיב לא תכרות להם ברית. ולרבנן לא איירי אלא בשבעה עממין? ומתרצינן דלא אסרה תורה אלא לכרות ברית לעבודה זרה דכתיב להם ולא להיהם ברית. אי נמי חירם גר תושב הוה. כתב ה"ב הלכות גדולות בהלכות נחלות, שבעה גוים דאשלימו קמי כבוש הארץ; שרי למיעל בקהלא דישראל, וכי אסר רחמנא שבעה גוים, בארץ ישראל; אבל דשרו בחוצה לארץ לא אסר רחמנא; ועל שבעה גוים דלא עייל בקהל ואף על גב דמיתגיירי, בלא תתחתן כס קיימין; דקאמרינן (יבמות ע"ו א') הדר אמר רבא בנייתן לית להו חתנות; ונות בעלמא הוא; ניתגיירו אית להו חתנות ואסור לאתחתוני בהו, ואיקשיא לך רחב הזונה דאיתגירה ונסבה יהושע? דוסתקיתא! הות ולא משבעה גוים הות. (ואם כן) וואמנם גמ[?] צור מארץ שבעה עממין היא; תנחומא פרשת אלה מסעי: כי אתם באים אל כנען, ארץ של פרקמטיא ארץ שבה סחורה כד"א אשר סחוריה שרים וגוי, וזה על צור המעטירה הוא דכתוב, ומה שלא כבשו בימי דוד, כבר יצא ממה שאמרנו, שהוא משפס ולמזרח, ושמא לזה הוא שפירש הר"מ ז"ל מסכת גיטין (ב' א') מרקם למזרח, למזרח ארץ ישראל, אבל מדן ועד באר שבע לא הניחו כלל אז; אם לא חמש סרני פלשתים שהם על שפת הים, וכבר זכרנו במה שקדם שכבוש עולי כבל לא היה רק הוקה, והמלחמה מעוטה, אבל כבוש עולי מצרים פשוט הוא שעם שהיה להם עזר אלהי, היו עדיין המלחמות חזקות, ולזה הוא שהתירה להם התורה דבר האסור כאמרם פרק הכל שוחטין (חולין י"ז א') ובתים מלאים

[1] בהנדרס הגירסא רוסתקיתא או רוסתקקא והפירוש לפי הכונה—נכרית.

רסח כפתור פרק אחד עשר ופרח

כל טוב אמר רבי ירמיה בר אבא אמר רב קתלי דחזירי; קתלי נראה דמטוב קא דריש. והכי אמרינן במסכת מגלה פרק קמא (י"ג א') וישנה ואת גערותיה לטוב שרצו להאכילה קתלי דחזירי. ומה שאמרו ז"ל קתלי דחזירי; כלומר שהותר להם דבר האסור בשעת הכבוש אם היה נמצא אצלם מוכן, ולא יתבטלו מכבושם להכנה אחרת, ואחר הכבוש חזר הדבר לאסורו. ומסתברא דנחי דדבר אסור הנמצא בשלל הגוים הוא שהתירה להם התורה, מיהו בשר נחירה דלא אשתרי להו ולא איפשיט בעיא דרבי ירמיה (חולין שם). וכן נמי כתב רבינו האי ז"ל, ושם מזה הטעם הוא שהתירו חכמים ז"ל ארבעה דברים דאמרינן מסכת ערובין סוף פרק קמא (י"ז א') ארבעה דברים, פטורין במחנה; מביאין עצים מכל מקום כלומר אפילו כרתו אותם בעליהם ועשאום חבילה, אין בהם משום גול; ופטורין מרחיצת ידים כלומר ממים ראשונים, דאלו מהאחרונים, חייבין, ומדמאי כלומר שמאכילין אותם דמאי, ומלערב כלומר שפטורין מלערב מאהל לאהל כענין ערובי הצרות, אבל ערובי תחומין חייבין.

על מה ששנינו (גיטין כ"א א') המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם רבן גמליאל אומר אף המביא מרקם ומן החגר רבי אליעזר אומר אומר אפילו מכפר לודין ללוד וכו' רבי יהודא אומר מרקם למזרח ורקם כמזרח; מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום, מעכו לצפון ועכו כצפון; פרש"י ז"ל מרקם ועד סוף העולם למזרח, הוי מדינת הים, וא"כ הרוחב במקום ההוא, הוא מרקם שבמזרח ארץ ישראל עד הים הגדול, וכן כתב נמי הר"ם ז"ל בחבורו, ופירקם קדשי, וקדש זה הוא קדש שבהר נפתלי, דרומי לשפם כחצי יום. והוא מערי המקלט, ומסתברא שרקם זאת המשנה, אינו זה הרקם, לפי שרקם המשנה הוא בחוצה לארץ, שהרי יש לה מדרגות. ת"ק אומר שהמביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם, ופירש רש"י ז"ל שכל

כפתור   פרק אחד עשר   ופרח רסמ

חוצה לארץ קרי מדינת הים לכד מבבל, ובא ר"ג והחמיר
 יותר אף המביא מן הרקם ומן החגר ובא רבי אליעזר
 והחמיר יותר אף מכפר לודין ללוד, ובגמרא (שם ד' א')
 יהיב טעמא, רבה מתרץ לטעמיה דכולי עלמא לפי שאין
 בקיאיין לשמה, והכא תיק סבר הני כיון דסמוכות מגמר
 גמירי כלומר רקם שסמוד לארץ ישראל אבל מ"מ הוא
 חוצה לארץ, ואתא ר"ג למימר מובלעות גמירי, מוכלר
 כפר לודין, מפני שהוא נבלע בתחום ארץ ישראל, אבל
 סמוכות כגון רקם, כלומר כיון שהוא חוצה לארץ, אף
 על פי שהם סמוכות, לא גמירי; ואתא רבי אליעזר למימר
 מובלעות נמי לא שנא, כדי שלא תחלק במדינת הים,
 ולרבא דמתרץ לטעמיה, אתי נמי שפיר, מיהו יש תמה,
 שהרי כאן מנה בסמוכות רקם וחגר וה"ה כל אותם
 שהזכיר רביהודא שבא לסייע לר"ג, ואם כן יהיו בסמוכות
 אשקלון, והתוספתא מסכת אהלות פרק י"ז מונה אשקלון
 במובלעות, דאמרינן התם עיירות המובלעות בארץ ישראל
 כגון סוסיתא וחברותיה אשקלון וחברותיה? — להכי אית
 למימר שמה שהוא מובלע בארץ ישראל, הוא בתחום
 ארץ ישראל. תוספתא מסכת גיטין (פרק א') מעשה
 באחד מכפר סמי שהביא לפני רבי ישמעאל גט אשה
 אמר ליה רבי ישמעאל מאין אתה אמר ליה מכפר סמי
 תחומה של ארץ ישראל קרובה לצפורי יתר מעכו,¹
 ולשון הגמרא (גיטין ו' ב') מעשה באחד שהביא גט לפני
 רבי ישמעאל אמר ליה מהיכן אתה אמר ליה מכפר
 סיסאי אמר ליה צריך אתה לומר בפני נכתב ובפני נחתם
 אמר ליה² והלא כפר סיסאי מובלעת בתחום ארץ ישראל
 וקרובה לצפורי יותר מעכו, א"כ נראה שכפר סוסאי הוא

[1] לפנינו בתוספתא שם ניסחא אהרת עיי"ש.

[2] בנמי שלפנינו לאחר שיצא נכנס לפניו ד' אלעאי א"ל רבי והלא זכו.

כפר סמי. זה הכפר חפשתי אותו ומצאתיו לצפון שזור
 כמו שעה ומעכו אל שזור למזרח כמו חצי היום ביושר,
 ומשזור לטבריא כשלוש שעות. באיכה רבתי (פרשה א')
 סביביו צריו כגון חלמיש לנוי, סוסוואת לטבריה, קסטרא
 לחיפה, יריחו לנוערך, לוד לאוני. ופרק עשרה יוחסין
 (קידושין ע"ב ב') כגון הזמניא לפום נהרא. וכבר ידעת
 כי צפורי דרומי לעכו כמו ח' שעות, ומשזור לצפורי
 לדרום פחות מחצי יום. אי"כ כפר סמי קרוב לצפורי
 יותר מעכו וקורין לו היום 'כפר סאמיע' ויהי פירוש
 יותר מעכו, כלומר שכפר סמי קרוב לצפורי יותר
 ממה שהוא מעכו או יותר ממה שעכו קרוב לצפורי.
 וכן כפר כמר הנזכר בתוספתא בתחום סוסיתא, זכרנדהו
 פרק ה', הוא לצפון עכו כמו חצי שעה וקורין לו צומריא²
 והיא סמוכה לים כמרוצת הסוס. ובעלי התוספות ז"ל
 הקשו (בגושן שם) למה לא שנאה המשנה המביא גט
 מחו"ל בפירוש? ותרצו שאם אמר מחו"ל הוי משמע
 אשאר עיירות הסמוכות לארץ ישראל; תנא מדינת הים
 דמשמע מקום רחוק, לאפוקי רקם וחגר שהם קרובים
 לארץ ישראל, מכל מקום מדקתני אף המביא מן הרקם
 ומן החגר, משמע שהוא מחו"ל כמו מדינת הים לת"ק
 וכפר לודין לרבי אליעזר, א"כ אינזה קדש בגליל, ועל כרחין
 יש לנו לומר דרקם דמתניתן הוא רקם דחו"ל אלא שהוא
 קרוב לה לא כקרוב כפר לודין ללוד. וכן בבראשית רבה
 מוכח דטובא קדש הוי וכן גם כן מוכיח המקרא. ויש
 לנו לומר שהוא מזרחי דרומי לשפס, שאם היה צפוני
 אליו, היה נכנס תוך מצר ארץ ישראל של תורה הצפוני
 ההולך מהר ההר לחצר עינן, ואז היה בא"י, אלא על כרחך

[1] לפנינו במדרש שם חלמיש לנוה וכו' יריחו לנוערך.

[2] בנוסח שלנו כתוב כפר צמח (וכעת קורין לו צומריע) וצ"ע בתוספתא
 שביצית ס"ד. (תבואות הארץ דף ק"ז עמוד א'). ועיין לעיל צד נדבניה ובהערות שם.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רעא

כדאמרינן. ואיכ יפול בארץ הגולן כי הוא באותו הצד, אי נמי הוא רקם והוא קדש בגליל, ולמתניתין דלכאורה קרי ליה חוצה לארץ ואע"פ שהוא בתוך הארץ, שמא לא היו מכבש שני¹.

דבותינו ז"ל לא שנו ולא החליפו כלל כלל חלילה הגבולין הנוכרים בתורה, גם מה שמנה התורה

בא"י לא באו הם ונרעוהו, שדרכם להוסיף גדרים וסייגים לא לעשות מקודש חול ומא"י חר"ל מה שלא עשה הכתוב ולא צוה, אלא שהודיעו מה שכבשו אלו ומה שכבשו אלו כדלעיל, אלא שנראה שכונתם ז"ל הוא שיש להם חלוק בין מצווה ועושה דאורייתא למצווה ועושה דרבנן, וכמו שהתבאר במה שקדם. שאם לא היה כן, לא החליפו הנקודות בהרבה מקומות. ויש לומר שלזה היה מקובל בכך ולזה בכך כמו שתראה בענין בתי ערי חומה סוף מסכת ערכין (ל"ב א') שהוא לפי המסורת. וכן כונו בזה באמרם ז"ל מסכת מגלה (ו' א') ולמה נקרא שמה טבריה שיושבת בטבריה של ארץ ישראל שהרי מטבריה אל נחל מצרים הוא כמו מטבריה אל הר ההר בקירוב, ולא תוכל לכוון זה (אלא כך לעולם) [לעולם אלא כך]² שהרי מטבריה אל דן כמו יום אחד ומטבריה אל באר שבע כארבעה ימים, ועכו מכוון כנגד טבריה זה במזרח וזה במערב ביניהם כמו יום אחד, ואינו הפרש מורגש במה שיש מעכו לנחל מצרים ובין מה שיש מעכו והר ההר דרך שפת הים.

[1] כתב ע"ו החזו"ט נישין ס"א ט"ב ד"ה מן הרקס: אשתמיטתיה להמחבר כאן הספרי מס' עקב שהביאו החוס' דחשיב רקם וחנר בהדי כרכים שכבשו עולי בבל, והעלה שם. מה שכתבו החוס' לתרין כרכי, שאע"פ שהן א"י צריך לומר בס' נובס"ג הואיל והן בסוף הגבול ורחוק מעיקר ישוב א"י ומסלג מן הישיבות ובתי דינין (הרצ"ה ח"ט).
[2] הרצ"ה ח"ט העתיק (על פי ההגהה בכ"י של דר' לעו"י) את המלות "אלא כך" בהשורה השלישית לפני המלות "עכו מכוון", אך אין צורך בזה. ובהתיקון הקטן שתקננו בסניף, תיבן כונת המחבר אל כהן.

רעב כפתור פרק אחד עשר ופרח

ונאמר גבולי התורה וקצוותיה: ים המלח לבא חמת; וחצר עינן, הר ההר, נחל מצרים, אלו הם קצוות כבוש עולי מצרים, -- וכבר הזכרנו שגבולי התורה הם עצמם איי, ואל עולי בבל: נחל מצרים, כזיב, וזה לפי משנת שביעית; אבל לפי משי' גיטין והתוספתא משביעית; קצוות עולי בבל, מרקם לאשקלון -- והם זויות הקוטר האלכסוני -- ומרקם לעכו. ומסכת גיטין (ח' א') לא הזכיר הזויות הדרומי מזרחי, אולי לפרסומו שהוא ים המלח. והכתוב מזכיר תמיד מדרן ועד באר שבע, וכן מזכיר הכתוב מגבע ועד באר שבע. וגבע הוא סמוך לדרן וקורין לו גבע, ומה שאמר הכתוב (דברים י"א כ"ד) כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם, דרשוהו ז"ל בספרי וזכרנוהו ריש פרק י"ג. **אחר** שהתכאר זה, אין צריך להזכיר קצת המקומות שהם בתוך מצרי א"י ואפילו מאותם שהם בגבולים של כבוש שני כבית שאן וחולתה, למה יצאו מחיוב תורה בענין מעשרות ושביעית. שהדבר פשוט בהם שהוא מפני שלא כבושם עולי בבל, לא לנרעון קדושה, וכמו שזכרנו. ולזה תמצא סוף פרק מי שאחזו (גיטין ע"ו ב') כי הוּו מפטרי רבנן מהדדי; בעכו הוּו מפטרי, משום דאסור לצאת מארץ ישראל לחיצה לארץ כלומר שהעיירות והמקומות שלא החזקו אצלם מכבוש שני קראים להם חוצה לארץ, לפי שהם בחיוב המתנות מדאירייתא כחוצה לארץ, ואע"פ שעכו מכבוש שני הוּו, וכמו שכתבו בעלי התוספות ז"ל ריש גיטין. תוספתא מסכת דמאי פ"ק: חזקת ארץ ישראל חייב עד שיודע שהוא פטור, חזקת חו"ל פטור עד שיודע שהוא חייב. הרי לך זאת התוספתא על פי מבוקשנו בשלמותו. שאם לא היה כן, אנה ארץ ישראל מכבוש שני שתהיה פטורה ואנה חוצה לארץ שתהיה חייבת, שזה מחיוב תורה קאמר, דאלו מחיוב דרבנן הרי כמה ארצות בחוצה לארץ חייבות, וכמו שזכרנו סוף פרק עשירי.

ועוד מה ענין לחזקה שהגבולים נודעים אם שתדעה גבולי התורה ואם שתדעה גבולי חכמים, אלא כדאמרינן לפי

כפתור פרק אחד עשר ופרח רענ

הקבלה. וכן ממאי דאמרינן בההיא פרקא (תוספתא שם) רבי יהודה אומר חמרת היורדת לכזיב חייב מפני שחזקתה מן הגליל, וחכמים אומרים הרי היא בחזקתה פטורה עד שתודע מהיכן היא, כלומר עד שתודע אם היא מן הגליל שהוא לדרום, וגם מכבוש שני, או היא מכזיב ולצפון שהוא מכבוש ראשון. ועוד תניא: הלוקח מן הספינה ביפו ומן הספינה בקסרי חייב, וזה מפני שלא יפול בהם ספק, שהרי הם בגבולי כבוש שני באמצע ואין בזה חולק, אבל צור וצידון וכזיב שהם בקצה גבול כבוש שני, אפשר שיהיו אותם הפירות מראשון או משני מהאי גיסא או מהאי גיסא, וזהו עד שתודע מהיכן היא, כלומר מאיזה צד הם, וחייב רבי יהודה על כרחיך דאורייתא הוא מפני שחזקתו מן הגליל, וחכמים אינם חולקים עמו בזה, דאלו מדרבנן הרי כזיב שלא החזיקו בה, והיתה חייבת, וכמעשה שהבאנו פרק מ' ואין אותו חיוב אלא מדבריהם. אם כן מן המבואר שכל מה שלא החזיקו בכבוש שני ממה שהיה מכבוש ראשון, שחייב מדבריהם לחוד, וכן כל מה שהוא מכבוש שני שהוא עד כזיב ולא עד בכלל, שהוא חייב מן התורה. וגם יתבאר מזה שמן הסתם כל מה שהוא לדרום כזיב מוחזק שהחזיק בו עורא, שהרי אמרו חייב שחזקתו מן הגליל, אם לא שהם יאמרו בפירוש שהניחום, כענין בית שאן וחולתו שהזכירוהו ז"ל. גם בזה דברנו פרק ה', עם שאין זה אצלי ראייה גמורה, שהרי אמרו (חגיגה ג' ב') הרבה כרכים כבושם עולי מצרים ולא כבושם עולי בבל, והאי מדרום כזיב ולהלן קא מיירי. וגם מצד אחר הוא ראייה, שהרי המקומות הנזכרים שהתירו, היו אסורים תחלה, וזה מאותה חזקה; ר"ל שהיו מוחזקים שהחזיקו בשניה. ואותם שהזכרנו פרק ה', יש לומר שהם נתקדשו תחלה לזולתם. הנך רואה שחכמים ז"ל עושים עכו ארץ ישראל, כאמרם סוף מסכת כתובות (ק"ב א') רבי אבא מנשק כפי דעכו רבי חנינא מתקין מתקליה רבי אמי ורבי אסי קיימי משמשא למולא וממולא לשמשא. רבי חייא בר אבא מיגנדר בעפרא, אמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. (פירש רש"י ז"ל מנשק אלמוגים של עץ שהיה מארץ ישראל, משום

רעד כפתור פרק אהד עשר ופרח

חביבותא דארץ ישראל, ל"א כיפי סלעים, מתקין וכו' כלומר
 משה גומות הקרקע וגבשושית מרוב חיבה, ז"מ מתקל מתקליה
 כלומר היה מנשק משקל האבנים משום ארץ אשר אבניה ברזל,
 משמשא בימות החמה, מטולא בימות הגשמים¹¹). תוספתא מסכת
 שביעית פ"ה אין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ אמר רשב"ג
 אני ראיתי את שמעון בן כהנא שהיה שותה יין של תרומה בעכו
 ואמרה בידי מקלקיא וגזוה (עלי שאשתהו) [עליו שישתהו] בספינה,
 הרי שעשו ז"ל עכו בפירוש ארץ ישראל. ופרק (השולח) (המביא) גמ
 (גיטין ח' א') אמרינן עכו בארץ ישראל לגיטין, לגיטין אין
 לעבדים לא, ולא נתנה תורה לחציין, אלא כדאמרנא. ועל דרך
 זה שם הירושלמי חלוק בעכו עצמה, ועוד שכזיב שהוא קצה כבוש
 שני (הדרומי) [הצפוני] הוא לצפון עכו כמו יום, וכמו שנבאר
 בג"ה. וכן רבי שהתיר בית שאן, וליכא מאן דאמר לאו ארץ
 ישראל הוא, וכן בירושלמי קסרי וחבריו הנזכרים פרק ה'. וכן
 אשקלון פטורה גם כן מטעם שפטרו בית שאן וכמו שכתבו
 התוספות ריש גיטין. ובית שאן מכבוש עולי מצרים לכד היה.
 אם כן ילמוד סתום מן המפורשי. כל אלו המקומות הם בתוך
 מצרי התורה של עולי ככל, אלא בית שאן לא כבשוה עולי
 ככל והתירה, אף אני אביא אשקלון קסרי בית גוברין ונפרצמא¹².
 אשקלון אמרו עליו בפירוש שאין בו משום ארץ העמים, אף אני
 אביא דכותיה. אם כן יהיו כלם בתוך מצרי ארץ ישראל ומכבוש
 עולי מצרים לחוד, ואין בהם משום ארץ העמים. והיכא איתמר
 הא דאשקלון? כתוספתא מסכת אהלות פרק י"ח: עירות המובלעות
 בארץ ישראל, כגון סוסיתא וחברותיה אשקלון וחברותיה אף על פי
 שפטורות מן המעשרות ומן השביעית, אין בהם משום ארץ העמים.
 וקודם שהתירם רבי נהגו אבותינו בו איסור כמו שקדם, וזה
 אפילו בפירות הגוי. אמרינן בתוספתא מסכת אהלות פרק י"ח
 העיר רבי יהודה בן יעקב מבית גוברין ויעקב בן יצחק מבית

¹¹ בנוסחת רש"י שלפנינו יש שינוים רבים.

¹² צ"ל וכפר צמח, עיין לעיל עמוד כ"ד ובהערה ועמוד נ"ה הערה 1.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רעה

גופנין על קסדין שהחזיקו בה ישראל מעולם והתירוה שלא במנין.
 אמר רבי חזקיה אותה שנה שביעית היתה והלכו גוים לקרקסיות
 שלהם והניחו שוק מלא פירות וכאו ישראל וכוזום; כחזרתן אמרו
 כיוא ונלך אצל החכמים שמא התירו להם חזירין. אמר רבי זריקא
 בחמישית באדר השני נמנו עליה עשרים וארבעה זקנים והתירוה
 שיהו הכל נכנסין לתוכה. פירש הר' שמשון ז"ל (שם פרק י"ח מ"ט).
 שהחזיקו בו מעולם שהיה של ארץ ישראל וסייבם צועער ושביעית. והתירוה
 (פ"י) שלא במנין ועלמון הסחילו לכהוג זה היסר ולפוטרה מועער ושביעית
 ח"ע"פ שלח נננו חכמים להסירה צונית. וכוזום ולא חכרום מוס' שביעית, לחסר
 הצוער. בחמישית באדר השני בשם החמישים של שביעית [שהו הכל] נכנסין
 לתוכה ואין זה עונאה מוס' ארץ העמים. וכל אלו אע"פ ישפטורים
 מהמתנות, בקדושתן הם. וזה המעשה היה כאלו הזקנים על קסדין.
 כמו שהיה מעשה דרבי על בית שאן בשוהו זה, שקודם לכן.
 החזיקו בה ישראל מעולם בחיוב המתנות, ואחר כך באו אלו
 הזקנים ובדקו וחפשו עליו ומצאו שלא החזיקו בו עולי בבל והתירוה
 מאותה שעה ואילך, וכן דרבי, שאפילו בפירות שביעית של גוי
 היו נוהגין בו איסור קודם לכן. וזהו שאמרו שם (כתוספתא) מעשה
 ברבי ורבי ישמעאל ברבי יוסי ורבי אליעזר הקפר ששכתו בחנותו
 של פזין¹ כלוד והיה רבי פנחס בן יאיר יושב ולפניהן. אמרו לו
 ואשקלון מה אתם בה וכו' אמרו לו אם כן כיוא ונמנה עליה
 לפוטרה מן המעשרות ולא נמנה עמהם רבי ישמעאל ב"ר יוסי.
 כשיצא אמר ליה רבי מפני מה לא נמנית עמנו אמר ליה על
 מומאה שטמאתי מיהרתי ולא על מעשרות, מתיירא אני מב"ד
 הגדול שמא ירצו את ראשי, פירש רבינו שמשון ז"ל: אמרו לו
 אם כן שלחם ועיד שהיה מוס' לארץ. באו ונמנה עליה לפוטרה מן
 המעשרות ולא נמנה עמהם על הנועטרה שהיה מתיירא מפני גדולי הדור,
 אבל על העטרה נמנה וסמך על עזות של רבי פנחס בן יאיר שאין זה
 עונאה על שיטה הגוי צמדור ארבעים יום שהם יוני ילרם הולד ושוא קצר

[1] כן הוא בתוספתא דמוס' וזיעו, וכן היא גירסת הר"ש, ובהתוספתא שלפנינו
 — של כותי, והרציה ח"ט הניה בחנות של בושם ולא נרע מאין לקח גירסא זו.

רעו כפתור פרק אחד עשר ופרח

שם נפל והיינו דקאמר להו על שטאחסי עיהרתי כלומר על מה שהחזקתי
 בו עונאח כל יוני חני כונס לטטר ולא חני כונס לפטור וכן הונעטר עד כאן.
 גרסינן מסכת אהלות בסופה (פ' י"ח) מדורות הגוים טמאים וכו'.
 מזרח קסרין ומערב קסרין קברות, מזרח עכו היה ספק ומהרוהו
 חכמים. והתר ופיטור הנאמר באלו המקומות הוא מחיוב מעשרות
 ושביעית. והנה מצאתי בספר מוגה מאד: ומערב קסרין, וא"כ הוא
 צפורי, וכן במשניות הר"ם ז"ל מצאתי קסרין כתי"ת לא בסמ"ך.¹
 גרסינן בספרי (פרשת דברים) פנו וסעו לכם ובואו הר האמורי
 וכו' ובחוף הים זה אשקלון ועזה וקסרין, פירש רש"י ז"ל בערבה
 הוא מישור של יער, ורבינו סעדיה ז"ל תרגם אלגור. בהר, זה הר
 המלך והוא בערי אפרים. כשפלה זו שפלת דרום. קסרי, ידוע הוא
 שהיה מקום חכמים כאמרם: רבנן דקסרי. ונראה דרבי אבהו היה
 ב"ד יפה של קסרי בר' יוסי דצפורי, דאמרינן פרק אלו מגלחין
 (מו"ק כ"ה ב') כי גח נפשיה דרבי אבהו נחות עמודי דקסרי דמעין.
 דרבי יוסי שפוך (כרבי) [מרוכי] דצפורי [דמא]. כלומר זה בקסרי כזה
 בצפורי, ואמרינן (ר"ה ל"ד א') אתקין רבי אבהו בקסרי תקיעה
 שלשה שבירים תרועה ותקיעה. ומה שאמרו ז"ל מסכת גיטין פ"ק
 (ז' ב') למימר דעכו לצפונה דארץ ישראל קיימא. ורמינהו היה
 מהלך מעכו לכזיב מימינו למזרח הדרך טמאה משום ארץ העמים
 ופטורה מן המעשרות ומן השביעית וכו'; ועד היכן עד בזיב. אלמא
 עכו (לצפונה) [לדרומה] דא"י קיימא, אמר אב"י רצועה נפקא. כפי
 רצועה נפקא. נתחלפו בה דש"י ז"ל והר"ם ז"ל, שרש"י ז"ל פי'
 שרצועה קצרה יוצאה מעכו והיא רצועה מארץ ישראל הולכת
 לכזיב, ואם כן יהיה צדדיה הוצה לארץ, ולר"ט ז"ל מצאתי
 בפירושו בכתב ידו כמצרים שפי' הפך זה, שארץ ישראל הולך
 בלה עד כזיב אלא שמכזיב תצא רצועה אחת מארץ העמים הולכת
 עד עכו וכל צדדיה הם ארץ ישראל. התוספתא מסכת אהלות
 פרק בתרא אומר הפך גמרון, ההולך מעכו לכזיב מימינו למזרח
 הדרך טהורה משום ארץ העמים וכו'. ויש לתרץ שאותה רצועה
 לה שני דרכים אחת אל השפה המזרחית ואחת אל השפה

[1] עיי' לעיל עמוד רנ"ו ובמקרה 8.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רעז

המערכת ועכו מכבוש עולי כבל הוה וכמו שהתבאר וכמו שהיו
 אושא ושפרעם הסמוכים לו, והרי"מ ז"ל כתב בהלכות תרומה
 (פרק א' ה"ט) עכו חוצה לארץ כאשקלון והן תחומי ארץ ישראל;
 ויש לומר שאין זה אלא לענין חיוב המתנות דאורייתא:

הוצרכנו לחפש על מקום כזיב אנה הוא, מפני שהוא
 גבול צפוני לכבוש שני, ובאמת כי על פי

הסברא ממעשה דיהודה בן יעקב נראה שהוא סמוך
 לתמנת ועדולם כי עסקו היה אז בארץ ההוא, ותמנת
 ועדולם נודעים אצלנו ומפורסמים שהם לדרום צור
 המעטירה לכמו חצי יום; עם שהם נוטים למזרח בהיותם
 על ראשי ההרים הגבוהים, והנה צרפתה אשר לצידון;
 בדרך שבין צידון לצור למערב הדרך, וקורין לו צרפאן
 והוא על שפת הים קרוב לצידון, אבל מקומו בכונן, מההיא
 דפרק הדר (עירובין ס"ד ב') ומן התוספתא מסכת פסחים
 פ"ב דאמרי"ן התם מעשה ברי"ג שהיה מהלך מעכו לכזיב
 וכזיב, הגיע לכזיב ובא אחד ושאל לו את נדרו, אמר לזה
 שעמו, כלום שתינו רביעית יין האמלקי, אמר ליה הן, אמר
 ליה אם בן ישייל עמנו עד שיפיג יינו, ושייל עמהם עד
 שהגיעו לסולמא דצור, כיון שהגיעו לסולמא דצור ירד
 מן החמור ונתעטף והתיר לו את נדרו, ובגמרא: ושייל
 אחריהם שלשה מילין עד שהגיעו לסולמא דצור, אם כן
 מכזיב לסולמא דצור שלשת מילין, וגמרי"ן לא הזכירה
 ר"ג אימזה בא ואנה הלך, לזה לא יוכרח אם כזיב לצפון
 סולמא או לדרומה, אלא שמע מינה אין ביניהם אלא ג'
 מילין, אבל מן התוספתא יחבאר שהיא לצפונה
 ושהשאלה על כרחי' לא היתה אלא בחזרה, וליין האמלקי
 הוא דבעי ג' מילין, אבל אחרינא הא אמר רמי בר אבא דרך מיל,

[1] נראה שנוסחה משובשת היה לפניו בגמרא, אבל לפנינו בגמרא ובכל הדפוסים

הישנים וגם בכתיב לשון הגמרא מכון ללשון התוספתא.

רעה כפתור פרק אחד עשר ופרח

ושינה כל שהוא מפיגין את היין. ושיעור המיול לא הזכירו
 התוספתא, וסולמא דצור, נראה פירושו מה שהקדמנו מן אלנאואקידו,
 והשתיה על כרחין בכזיב היתה. וכן גמי פי' רש"י ז"ל פרק עושין
 פסין (ערוכין כ"ב א') סולמא דצור סלע שיש הר גבוה סביבו,
 עד כאן. (ופירש הגאון תטה, דסולמא דצור פי' הגאון נהר, כדרך
 שפירש רש"י ז"ל סולמי דפרת ראשי פרת מקלחין תחת קרקע
 עולין נהרין כמין סולם, גבי ההיא דאמר רב משרשיא הני סולמא
 דפרת גינהו דכתיב ונהר הרביעי הוא פרת; וכדאיתא סוף מסכת
 בכורות (נ"ה ב'). מסכת יום טוב פרק אין צדין (ביצה כ"ה ב')
 אמר ליה רב נחמן לחייא בר אבא: שליח ציזון כי סלקית להתם
 זיל ואקיף אסולמא דצור ועול לגבי רבי יעקב בר אידי ובעי
 מיניה כסא מה אתון ביה, אם כן כזיב הוא סמוך וסביב זה
 המקום שהוא מפורסם אצלנו וגלוי. תוספתא מסכת זילה פרק
 ב' מנהר דרומה של כזיב ואילך שתי חלות דמאי: רבי שמעון
 אומר אם לא תרם את הראשון כשעור לא יאכל את השני.
 תוספתא מסכת שביעית פרק ד' איזחו ארץ ישראל מנהר דרומה
 של כזיב ואילך סמוך לעמון ומואב, עוד שם: תחומי ארץ ישראל
 פרשת אשקלון ושורא דעכו, לא ראי זה כראי זה, אלא כדתריצנא.
 תוספתא מסכת דמאי פרק קמא כזיב עצמה פטורה מן
 הדמאי. אבל על הודאי טבל לא נתמעטה, וכמו שנראה מן
 התוספתא, זכרונה פרק ט'. והר"ם ז"ל כתב מסכת דמאי (פרק א' מ"ג)
 ואישר החזיקו בה עולי מצרים, הם לענין דמאי כחוצה לארץ,
 מכלל דלודאי הוא כארץ ישראל. ומעשה בפרק אין מעמידין
 (ע"ז כ"ה ב') כתלמידי רבבי עקיבא שהיו מהלכין לכזיב פגעו
 בהם לסטים אמרו להם לאן אתם הולכים אמרו להם לעכו כיון
 שהגיעו לכזיב פרשו, נראה שכזיב לדרום צור, שאם פגעום
 לצפון צור, אחר שהיו מתפחדים, בצור היו פורשים. וכן
 נראה מהתוספתא מסכת דמאי פ"ק: הלוקח מן החמרת

כפתור פרק אחד עשר ופרח רעמ

בצור ומן המגרת בצידון פטור וכו' רבי יהודה אומר חמרת היורדת לכזיב חייבת מפני שחזקתה מן הגליל (ופי' חמרת שיירות חמרים המביאות פירות). אם כן כזיב לדרום אלו לצד הגליל שהגליל לדרום צור הוא¹). סוף דבר שמכבוש עולי מצרים לדרום הוא עזה ועזקה וכל חבל הים; והארץ ההיא עד נחל מצרים ולצפון הוא סין, נקרא בפי ההמון טרבלוס אלשאם ולודקיא; וזאת העיר הנזכרת פרק כל כתבי הקודש (שנת ק"ט א') פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא. ומה שאמרו שם ושבשאר ארצות במה הם זוכים, אמר ליה בשביל שמכבדין את השבת, ואחר כן מביא זה המעשה, הכל הוא מטעם שאינו מכבוש שני וכמנהגם ז"ל²). וכן מסכת מנחות (פ"ה כ') באנשי לודקיא שהוצרכו לשמן, ובכמה דוכתי, וקורין לו בערבי לאדקיא ובלשון לע"ז "אללגא". וגבל ופרוטה וצידון. ומשם ולהלן לדרום הוא כזיב, כמו שבארנו. וכן כל ארץ הר ההר ולמזרח עד לבא חמת, וכן מתאלכסן הולך ובא עד שפם.

ודע כי בין חמת ובין ארץ הר ההר יש מדבר גדול ומקום מרעה וקורין לו היום "עאמק אלחארם" והוא צפוני להם. (תוספתא) מסכת דמאי פרק ב': רבי אליעזר ב"ר יוסי אומר (אורח) [אורי] שבחולת אנטוכיא מותר הוא עד בורה ואנטוכיא היא למזרח הר ההר, צפוני לו כמו חצי יום. ואנטוכיא רחוקה מן הים כחצי יום; וצפונית מערבית לחמת כמו שלשה ימים והיא דרומית אל ארם ומערבית. ולזה היו שבווי ארם קרובים לה. וכדאמרינן פרק החולץ (יבמות מ"ה א') רב אחא שר הבירה ורבי תנחום בריה דרב חייה איש כפר עכו פרוק הנהו שכווייתא דאתו מן ארמאי

[1] עיין לקמן עמוד רס"א בהערה.

[2] ר"ל לקרות המקומות שלא היו מכבוש שני. "הו"ל"י אף שיש להם קרושת

הארץ בכמה ענינים לפי דברי המחבר לעיל.

לאנטוכיא 1). כתב רש"י ז"ל פרק חלק (סנהדרין צ"ו ב') גבי ההיא דרבי אבהו דאמר רבלתה זו אנטוכיא; וואנטוכיא קיימא לן דאינה ארץ ישראל. חמת רבה שהזכיר עמוס (ו' ב') פירש רש"י ז"ל אנטוכיא, אבל יונתן בן עוזיאל לא הוציאו ממשומו. ובפי' התורה (במדבר ל"ד ח') כתב ז"ל (ותפגעו) נתתאוי לכא חמת זו אנטוכיא של מצרים, א"כ לכא חמת הוא על כרחין צפוני אל חמת. ובספר יחזקאל (י"א י') פירש ז"ל על גבול ישראל, סוף הגבול והיא רבלתה ארץ חמת היא אנטוכיא, שם נשפט צדקיהו, והוא סוף הגבול שנאמר במרגלים ובכמה מקומות עד לכא חמת. ונראה כי היו דרים שם ישראל אחר החרבן, דהא אמרינן (כתובת פ"ח א') גבי הנפרעת שרא בפניו לא תפרע אלא בשבועה אמר רב אחא שר הכירה מעשה בא לפני ר' יצחק נפחא 2) באנטוכיא ואמר לא שנו אלא כתוכת אישה משום חינא אבל בעל חוב לא, ורבא אמר רב נחמן אפילו בעל חוב, שלא יהא כל אחד ואחד נוטל מעותיו של חבירו והולך ויושב לו במדינת הים ונמצא נועל דלת בפני לוויין. וכן היו דרים בלודקיא, וכמעשה דמנחות (פ"ה ב') ושבת (ק"ט א') דלעיל.

ואם תדקדק כמה שיש מהר ההר עד נחל מצרים, תמצא היום ארבע מאות פרסה אלא שתעשה הפרסה משני מילין. מסכת מגלה פרק קמא (ג' א') תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי, באותה שעה נודעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, וכן מסכת מנחות פרק רבי ישמעאל (ס"ד ב'), ושם לזה אמרו מסכת גיטין (נ"ז א') דגמדא. — דין הקדושה ודין חיוב המתנות בכל חלקי הארץ ובשני הכבושים, זכרנום ת"ל, ומה שהזכירה התורה (דברים א' ז') אפנו וסעו לכם ובאו וגו', שכל אותם הפרטים הם לדרום א"י, ולבסוף לצפון, ארץ הכנעני והלכנון ככלל, הוא אצלי לכבוד בית המקדש

[1] לפנינו במדא מארמון למכיריא, אבל בפירש"י שם כתוב מן ארמון לאנטוכיא.

[2] לפנינו בנמי' ליתא מלת 'נפחא'

כפתור פרק אחד עשר ופרח רפא

שהוא העיקר. סוריא כבר ידעת שהוא הארץ שכבש דוד המלך קודם תשלום כבוש ארץ ישראל והוסיפה על ארץ ישראל וכמו שכתב רש"י ז"ל פרק כיצד מברכין (ברכות ל"ו א') ודינו כדן כבוש עולי מצרים בחיוב המתנות. ושם לזה כתב רש"י ז"ל כפי' לניטין (ח' א') סוריא לצפון של ארץ ישראל להלן מעכו ע"כ, כלומר שחיוב זה כחיוב זה ולהלן מעכו אינו אלא לצפון.

מצאתי בנמוקי רב נחמן ריש מתיבתא דסוריא [1] חירם מלך צור נבי נמור היה והיינו דאמור רבנן כל זמן שאני משפיע לכם טובה אתם ממעטים עצמכם לפני נחתי גדולה לאברהם. אמר ואנכי עמר ואפר וכו' אבל אימות העולם אינם כן נחתי גדולה לגמרוך אמר להבה נבנה לנו עיר וכו' לנבוכדנצר אמר אעלה על כמתו עב וכו' וחירם בכללם שנאמר מושב אלהים ישבתי וכו' וכו' דאחיה סוף פרק כיסוי הדם הולין ס"ט א'. וחירם שהיה בימי שלמה בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי והוא שנכנס לנן עדן בזכות הבית ששמש בו ע"כ. פרק יש בעריבין [ערכין ט"ז ב'] אמרין אימיה מביה דן וכתב זאתו אהליאב בן אחיסטך למטה דן. ולעיל [עמוד דס"ו] כתוב דגר תושב היה. **לכאורה** מסתברא שמה שאמרו תמיד חכמים ז"ל. יהודה והגליל, שהם שני חציי חלקי הארץ כלה לגבולותיה, חלק הדרום; הוא יהודה ואחיו הדרומיים. וחלק הצפון; הוא הגליל בשם כולל. וזה קרוב אל מה שכתב הראב"ד ז"ל פרק הרואה: חלק יהודה היה כל הדרום של ארץ ישראל ארוך וקצר, וירושלם היה באמצע, צפונה של יהודה ודרומו של בנימין; ושאר כל השבטים חוץ מחלק יהודה ושמעון ובנימין קרואים גליל עליון וגליל תחתון ע"כ. וכן הביא רש"י ז"ל (בראשית כ"ח י"ז)

[1] הרב ש"ר בהקדמתו לספר תשובת הנאונים הנדפס בבדלץ העיר בצדק שצ"ל רב נחשון ריש מתיבתא דסוריא. ושכל המאמר הזה (שהדפסנו באיתיות מרובע קטן) הוא הוספה מאוחרת על הגליון ושויה לעיל עמוד דע"ט לפני דיה סוף דבר, ובאמת גם מלשון "לעיל כתיב" נראה שההוספה הזאת אינה מהמחבר "הרציה ח"ט). וגם הדברים עצמם מוכיחים שאינם מן המחבר, כי הם לו לרב מובהק כמוהו לערב את הנוסים באיפן מבהיל כזה. הא אפילו תינוק יודע כי חירם חכם החרשים אינו חירם המלך. ולא חירם המלך שהיה בימי שלמה הוא אותו חירם המלך שנלחם בו נבוכדנצר—ואשר אמר על עצמו (יחזקאל כ"ח ב') מושב אלהים ישבתי—והורידהו מגדולתו. כי הראשון יהודי משבט נפתלי, והשני צורי ומלך כשר והשלישי צורי ומלך דשע.

רפב כפתור פרק אחד עשר ופרח

אמר ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושפועו מגיע עד בית המקדש. שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה, וירושלם בצפונה בגבול (שבט) [שכין] יהודה ובנימין, ובית אל בצפון נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף, ע"כ. וכן נראה ממה דגרסינן ריש פרק כיצד מעברין (עירונין נ"ג א') בני יהודה שהקפידו על לשונם נחקיים תלמודן בידם, בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נחקיים תלמודן בידם¹. **נמצא** שכל סביבות ארץ ישראל הם חייבין בחקי המתנות² וכמו שזכרנו בפרק עשירי. עמון ומואב מצרים וככל כדאיתא מסכת ידים פרק ד' מ"ג. סוריא מההיא דמסכת גיטין פרק קמא (ח' א') ומסכת אהלות פרק בתרא מ"ז. וכבר ידעת שדמשק מכלל אותה הארץ וכמו שהזכירה ה"ם ז"ל בחבורו, וכתוב בדברי הימים (א' י"ח ג') ויך דוד את הדרעור מלך צובה חמתה בלכתו להציב ידו בנהר פרת.

סיחורן ועוג חיובם מאין יבא זכרנוהו פרק מ"ז וכל שכין ארץ ישראל כלה מהר ההר עד לבא חמת ועד נחל מצרים ועל דרך שבארנו ת"ל.

עתה אקום יאמר ה', אנכי מגן לך, בעזרו אגלה הנעלם בדור הזה לשאינו יודע מא"י מגבולי השבטים ועיירותיה, כיד ה' הטובה עליך; וכמו שהתנאתי בפתיחת הספר, וזה לתועלת שנדע מדי עברנו עליהם, כאן נעשה גם ופלא ונודה לאל עליהם, ואזכיר המקום בלשון קדש ובערבי, שעם זה ידעה שאי אפשר ממעט שינוי בקצתם. וזה החיפוש חביב אצלי מחיפוש מקומות הכוכבים ברקיע ואף על פי שהענין היום דומה לו. וזה, שהכל יודעין שיש ברקיע י"ב מזלות וכ"ח מחנות הירח ושמונה

¹ לפנינו בנטי נתקיימה תורתם וכו' לא נתקיימה תורתם ועיין בד"ש.

² ולעיל עמוד רע"ד הביא מחוספתא שאשקלון סמורה מן המעשרות והיא סמכה (הנאון יע"י).

כפתור   פרק אחד עשר   ופרח רפג

צורות והכל מ"ח צורות כמנין הנביאים, וגם יש שבעה כוכבי לכת כמנין הנביאות והגלגל סובב סובב, ואותם הזוככים עוברים עלינו תמיד ומעטים הם המכירים אותם. כן ג"כ העיירות ידועות בארץ ישראל ובני אדם עוברים ושבים עולים ויורדים ולא ידעו דבר מזה. על כן באתי אני הדל השפל לספר לאחי ועמי מה שמצאתי בזה המבוקש, ואין זה מיתרון השגתי על השגת מי שאינו מדבר בזה, אלא מיתרון חקירתי על חקירתו ותנועתי על תנועתו. הן הייתי כשני שנים בגליל דורש וחוקר, ועוד חמש שנים בשאר ארצות השבטים, לא מנעתי עצמי שעה אחת מרגל את הארץ, ברוך העוזר.

ונאמר שרצוני שנלך מצפון לדרום המדינות שהם מהר ההר עד צור המעטירה, מהנדעות אצלנו רובם זכרונם. א"כ נתחיל מן דן הוא לשם הוא שפם הוא ליש הוא פניים ובערבי בְּנֵי־יִשָׁם. ורשיי ז"ל הביא בפ"י שופטים (י"ח כ"ז) שמצאו שם אבן ששמה לשם והיא היתה על החושן לשבט דן וידעו שהוא נחלתם. לדרומה כחצי יום הוא קדש בהר נפתלי וקורין לו קָדֶם; וגבע הוא למערבו של דן כשתי שעות קורין לו גִּבְעָה. לדרום של קדש כמו יום על ראשי ההרים עיר ושמה צפת ואין זה חֲרָמָה, כי היא בארץ יהודה בחלק שמעון, והיא עיר חדשה מוסבת שם הישנה⁽¹⁾. וכן יש בארצה עיר אחרת ושמה גִּיכ צפת (עדי) [אלא] בשם לו⁽²⁾. לצפון זה צפת⁽³⁾ בפחות

[1] ר"ל אין זה העיר צפת הנזכרת בשופטים א' י"ז, כי מלבד אשר היא היתה בחלק שמעון, עוד הוסב שמה מאת בני שמעון לזכרה, לשם חרמה, ולא נודעה עוד בשמה הראשון.

[2] כונתו על הכפר "צפת אלבוטיא" העומד לא רחוק מהכפר מוכינין על הדרך אשר בין צפת (העקרית) לצור.

[3] ר"ל העקרית, והיא צפת בארץ הגליל אשר בה קהלה גדולה מאחינו.

דפד כפתור פרק אחד עשר ופרה

מאלפים אמה על הר גבוה היא בירי⁽¹⁾. והוא שנוכר פרק מי שהוציא והו (עירובין מ"ה א) [דרש ר' דוסתאי דמן בירי]. וכן פרק מקום שנהגו

(פסחים נ"א א) מעשה ביהודה והלל בנו של ר' ג' שיצאו בקורדקיסין בשבת בבירי וקורין לו פְּרִיא, אולי הנה זה רבי דוסתאי ב"ר ינאי. שהרי נמצא זולתו ר' דוסתאי דמן דמא. מערבי

לבירי זה כשתי שעות. מסכת ערלה פרק ב' (מ"ח) דוסתאי איש כפר דמן דמא⁽²⁾

היה מתלמידי בית שמאי, ומפני היות שם [מאחינו בני ישראל קהל] גדול, ישמרם האל, הואלתי

(1) הרפ"ס האלה נלקו בהכתי' בחר. ואנחנו השתדלנו להשלים את החסרן לפי השערותנו, ובמקום שלא היה אפשר לתקן בפנים מפני ערבוב ובכלול המאמרים, הנחנו בפנים כמו שהוא. ואת הנוסח המתקן הרפסנו בין ההערות :

הוא בירי וקורין לו פריה, והוא שנוכר בפרק מקום שנהגו (נ"א א) מעשה ביהודה והלל בנו של ר' גמליאל שיצאו בקורדקיסין בשבת בבירי, וכן פרק מי שהוציא והו (מ"ה א) דרש ר' דוסתאי דמן בירי, ואולי הנה זה ר' דוסתאי ב"ר ינאי, שהרי נמצא זולתו ר' דוסתאי דמן דמא כמסכת ערלה פ"ב מ"ה דוסתאי איש כפר דמא הי' מתלמידי בית שמאי

והיא מערבית לבירי זו כשתי שעות

[וצפת]. מפני היות

שם מאחב"י קהל גדול ישמרם האל הואלתי להודיע מאיזה שכמ היא, וזה שהיא בשכמ נפתלי

שם כתיב (יהושע י"ט ל"ב) לבני נפתלי וכו' ושב הגבול ימה אונות תבור ויצא משם חקוקה. . .

(2) בכל הרפסוסים שלפנינו כתוב : איש כפר יתמה או יתמא כנירסת האנודה

ש"ס כתיי מינכן. אולם הרב בעל סדר הדורות מביא את הגירסא "דמן דמא"

כפתור פרק אחד עשר ופרח רפה

להודיע מאיזה שבט היא. וזה שהיא בשבט נפתלי על

זה שם כתוב לבני נפתלי וכו'.

ושב הגבול ימה אזנות

תבור ויצא משם חקוקה ופגע בזבולון מגנב ובאשר פגע
מים— וחקוקה הנזכר בדברי הימים א' י"ו ס' א"ן זה חקוקה כי
הוא לאשר אל צפון הארץ—. הרי לך קצוות ארץ נפתלי
באורך ממערב למזרח ואזנות הוא מהראש וכפירש"י
ז"ל. וכבר ידעת תבור וירדן אנה הם עמך. ומן הדרום
הוא דרום ימה של טבריה. ומן הצפון לכל הפחות הוא
קדש המקלט וגם את זה ידעתו. חקוקה יראה לי שהיא
עיר שהיא דרומית מערבית אל צפת הנזכרת. כמהלך שתי
שעות; והיא מזרחית צפונית להר תבור כמו חצי יוסקורין
לה היום "יקוק", אומרים כי שם נקברו חקוקה הנביא ע"ה,
ושם ראינו בית הכנסת ברצפה ישן נושן.

ולזה אני ואומר כי

כשנמשודן קו מתבור לחקוקה והנה זבולון לצפון והוא
לדרום ואשר למערב. כי אכשף דרומי הרבה הרי שיש לנו
מזויות ארץ נפתלי ארבעה. נוציא קו שני מחקוקה עד
דרומו וקו שלישי מחקוקה לצפונו ויהיה בזה המשולש
ארבל וצרדה וגנוסר תנחום טבריא ומעון. ואל הצפון:
עכברא צפת הנזכרת ועמוקה וקדש המקלט ומשם לירדן,
וזולת אלו הרבה עיירות וכפרים, והירדן למזרח כחצי
יום. ואע"פ שלא תהיה אותה חקוקה שחקקנו, בהכרח
תעלה זאת העיר (בגבול נפתלי לא בגבול אשר, שגוש
חלב צפוני מערבי לה הרבה. ועוד אומר אני שנראה היות
זאת העיר צופיה הנזכרת פרק עגלה ערופה בסיפא (סוטה

רפו כפתור פרק אחד עשר ופרח

מ"ה ב') ונופת צופים רבי (יהואל) ויהושע בן לוי¹ אומר זה דבש הבא מצופיה¹, ויהיה צופיה מגזרת צופה כי היא בראש הר נבוה ובהרים מרעה טוב וכדאמר תעשנה הדבורים כדמתרגם רב ששת כמה דנתון דבריאתא ושייטין ברומי עלמא ומייתן דובשא מעישובי טוריא, והיום שם דבש הרבה. עוד ראיה, שהרי לפי התוספתא מסכת שביעית (פרק ד') שהזכרנו למעלה² נראה שהצפיא היא בתחום סוסייתא שאמרנו שהוא סמאיעוזה סמאיע למערב זה צפת כמו ארבעה שעות, והאלהים יאיר עינינו במאור תורתו. לדרום זאת העיר³ ביושר כמו חצי שעה היא עכברא הנזכרת בירושלמי (תרומות פ' י') הורה רבי בעכברא ובאל"ף, ועדיין נזכירה עוד⁴. כחצי שעה לדרום זה, הנוטה מעט למערב היא צרדה וקורין לה צידין. לדרום זה כמו שעה הוא גנוסר. למזרחו כחצי שעה הוא תנחום. לדרום גנוסר כחצי שעה, טבריא. למערב טבריא כתחום

[1] לפנינו בנמרא: הבא מן הציפויא, אבל בפירש"י הגירסא מן הצופים ופירושו 'ההרים הגבוהים שמשם צופים למרחוק', ולפי דבריו אינו שם מקום מיוחד כדבריו המהבר, וכבר העיר ע"ז הרב בעל סאת השולחן (פ"ב סעי' כ"ו ח"ל): וגם זה קשה לומר שישנה שם מטה שנו' בש"ס, ונ"ל ברור דזהו צפת הנז' בירושלמי דה"ש פ"ב ה"א א"ר אבהו אע"ג דאמר את בטלו את המשואות, לא בטלו מים טבריא (שלא היו כותים דרום שם), ר"ז בעי קומי ר"א אילין דחמין צפת מהו דיסבון (טשיאין), א"ל, רבי בטל את המשואות, צפת למה מסכה? וזו היא צפת דמיירו שם אצל טבריא וצפת זו נראית בטבריא וזהו ברורי (הרצ"ה ח"ט). — והעיר צפת הזאת נזכרת גם בקינת איכה ישבה הבצלת השרון המיוחסת להקליר. ומדבריו יזנהרם ונלפת כהן צפת נראה, כי לפי קבלתו היה בה משמר של כהנים.

[2] עמוד נ"ד ועיין שם בהערותנו.

[3] כלומר צפת.

[4] לקמן פרק כ"ב סוף הל' שיעורי האסוריו ושם הביא דברי הירושלמי הוה ופירושהו כפירוש המפרשים: בעכברא ר"ל בשרין העכבר שנפל במאכל שבטל באלף, ופה פירש את דברי הירושלמי כפירוש המפרשים שעכברא הוא שם מקום. ובפירוש דברי הירושלמי הוה נחלקו כבר הנאונים הקדמונים, עיין בספר הישר לר"ת דף ע"ג ובמדרשי מסכת ע"ז והרא"ש בחולין פ' ג"ד הנשה ובפירושו במס' תרומות, ובשורת הרב"ז סי' תשי"ד (ה"ה ט).

כפתור פרק אחד עשר ופרח רפז

שבת, מעון. מעון זה הוא אותו של דוד שנא' עליו (ש"א כ"ג כ"ד) במדבר מעון ובערבה, כי הוא בקרן מערב' צפוני' לערבה, אבל אינו אותו מעון הנזכר בחלק יהודה שנאמר עליו (יהושע ט"ו נ"ה) ומעון וכרמל [וגו'] ויזרעאל. והדבר מוכרח להיות כן, שאמרו ז"ל סוף מסכת זבחים (ק"ח ב') תנא רואה שאמרו כל שרואה ואין דבר מפסיקו. אמר ליה שמעון בן אליקים לר' אליעזר: אסברא לי, אמר ליה כגון בי כנשתא דמעון, פירש"י ז"ל: אסברא לי כלומר הראני דוגמא לדבריו). בי כנשתא דמעון, משם היו רואין שילה דאמרינן גבי קדשים קלים ומעשר שני, בכל הרואה. (עוד שם) רבי אבהו אומר בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, עין שלא רצתה ליהנות ממי שאינו שלו תזכה ותאכל כמלא עין שילה. ומקום שילה נזכר בסמוך. לצפון טבריא כחצי שעה הוא ארבל², ואל מערב ארבל נוטה מעט לצפון³, שמא הוא כפר עתים נזכר מסכת בכורות פרק מעשר בהמה (ג"ה א') וקורין לו חטיין⁴ ואולי הוא כפר חטיא הנזכר מסכת חגיגה פ"ק (ה' ב'). לדרום טבריא כחצי יום בית שאן ובאמצע הדרך נחל קישון קורין לו קיסון. מבית שאן תניח למזרח הערבה ותלך כמהלך שעה ותעלה ופניך לדרום ואל שתי שעות עוד תמצא בזק וקורין לו אַבְזִיק. תלך עוד, לעולם הולך אל דרום, ואל שעה תמצא תבין וקורין תבין; תלך ותעלה עוד כשלוש שעות ותמצא שכם בין שני ההרים הר גריזים והר עיבל, והוא לפי דעתו

[1] בנמי' שלפנינו הנוסחא משונה מעט, אך נוסחת המחבר יו תר נכונה גם מהג' הב"ח.

[2] העיר הזאת היא עיר מולדת נתאי הארכלי ונוכרת בירושלמי ברכות

וסוטה, ובכראשית רבה פרשה י"טו וכבר הביא המחבר למעלה בשם הרמב"ן מי בה קבר דינה בת יעקב, ונס את קבר התנאי נתאי יראו בה.

[3] אולי כצ"ל: ואל מערב ארבל נוטה מעט לצפון כפר וקורין לו חטיין שמא

הוא כפר עתים נזכר מסכת בכורות פרק מעשר בהמה (ג"ה א') ואולי הוא כפר חטיא . . .

[4] לפנינו בנמרא שם כפר עוהני (רצ"ה ח"ט).

רפח כפתור פרק אחד עשר ופרח

הכפר שקורין לו באלטא. לא העיר המערבית לה כתחום שבת ושמה נאבלום ⁽¹⁾. ואשר הכריחני לומר זה (שכיון [שציון] יוסף הצדיק הוא לצפון באלטא כחמשים אמה והוא בשדה אשר קנה יעקב, וכמו שהתבאר סוף ספר יהושע (כ"ד ל"ב), והוא על פני שכם, ונבלום רחוק ממנו. ואל זה השדה שבו [קבר] יוסף ע"ה. מיום שעמדתי על חקירת ארץ ישראל, מנעתי רגלי מלהכנס שם במרובעו הגדור באבנים, וזה מפני הקדושה, שהרי היה שם מזבח, וכיוצא בזה מסכת תמורה פרק יש בקרבנות (י"ד ב') ודקא קשיא לך אמאי שבק ירושלם ואזיל ומקריב בחברון תקשי לדגבעון דמקום קדוש הוא. מסכת סוטה פ"ק (י"ג ב') ומאי שנא בשכם? אמר רבי חמא בר חנינא משכם גנבוהו לשכם החזירו אבידה. משכם למערבה נוטה מעט לדרום כשתי שעות שם פרעתון וקורין לו פְּרֵעָא. עד כה באנו מדן עד הנה למזרח הארץ כלומר לצד הירדן מצפון לדרום, ועתה נלך מדן גם כן לדרום למערב הארץ, לומר לצד הים הגדול, ונאמר: מדן לצידון כמו יום וחצי. לדרום צידון יום, צור המעשירה. לדרום צור יום, עכו. לצפון עכו כשתי שעות, מדבר זיף ⁽²⁾ שנאמר עליהם (ש"א כ"ו א') ויבואו הזיפים אל שאול, וקורין לו זיף. לדרום צור כארבע שעות נוטה למזרח בראשי ההרים תמנת וקורין לו תַּמְנִין. לדרום תמנת שעה, עדולם ⁽³⁾. לא

[1] במדרש במדבר רבה פרק כ"ג נקראה נסולין ובדברים רבה פ"ג קוראה נסולים (צונץ). וזוה נעשה השם הערבי נבלום, כי בשפת ערבית אין פ דגושה, ולמורתה השתמשו ב פ דגושה.

[2] מדבר זיף הוא במזרח תל זיף אשר בדרום חברון. וזיף הנוכח בסנים [כעת כפר יאזוף] הוא אכשף לשכט אשר (יהושע י"ג כ"ה)

[3] כן דעתו גם לעיל עמוד רע"ו. ולפי הנראה כונתו לאחד את תמנת עם הכפר הנקרא כעת טבנין [ובימינו אולי בשם תמנין]. אולם בזה שנה, כי תמנת ועדולם הם שניהם בשמלת יהודה בסביבות עזה, והראשון הוא הכפר הנקרא כהיום חיבנא והשני לא נשתנה שמו כמעט.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רפמ

נשתנה שמו. לדרום תמנת כשתי שעות, גוש חלב, וקורין לו גוש, מההיא דמסכת מנחות פרק כל הקרבנות צבור (פ"ה ב') נראה שגוש חלב הוא לשבט אשר ואע"פ שהוא מזרחי לעכו כמו יום, וכבר נודע שחלקי השבטים נכנסים קצתם בקצתם. לדרום גוש חלב ביושר כחצי שעה הוא מירון, ואולי הוא מקום המרוני הנזכר פרק מי שמת (ב"ב קנ"ו ב'), ושמא הוא מרום הנזכר בכתוב מי מרום, אבל באמת הוא מרון הנזכר פרק השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד ב'), גבי קבורת רבי אלעזר ב"ר שמעון בן יוחאי דאמרינן אזלו רבנן לאיעסוקי ביה, לא שבקנהון בני עכבריא, דכל כמה דהוה נייח רבי אלעזר ברבי שמעון בעיליתיה, לא סליק חיה רעה למתייהו; במעלי יומא דכפורי דהוה טרידי כולי עלמא שדרינהו רבנן לבני מרון) [לערסיה] ואסקוהו ואמטוהו למערתא דאבוה, אשכחה לעכנא דהוה הדרא לה אפומא דמערתא, אמרו לה עכנא עכנא פתחי פיך ויכנס בן אצל אביו, פתחה להו, והם היום שניהם במרון במקום מיוחס לכית המדרש של רבי שמעון בן יוחאי למעלה ממערת הלל ושמאי (א). ועכברא הנזכרת היא דרומית למרון כמו שעה והיא נמוכה אצל מרון, ושם עין טוב, ולדרומה ישנים רבי ינאי ורבי דוסתאי ורבי נהוראי, כן היא הקבלה. מרון ועכברא לא

[1] לפנינו בנמרא לבני בירי, והיא נ"כ קרובה לעכברא ומירון, ונזכרת למעלה עמוד ה"ד, ובש"ס כת"י מינכין הנירסא לבני בר מרון, ולדעתנו הנירסא העיקרית בש"ס היתה לבני בירי ומירון, ר"ל כי הרבנן שהששו אולי סוף סוף יודע לבני עכברא ועמדו נגדם, שדרו לבני בירי ומירון ורק בשנת המעתיקים נעשה מהמלות "בירי ומירון" — "בר מרון".

[2] הנאון יעב"ן מעיר בצדק: מה טיבם של הלל ושמאי, אחר שהיו הלל נשוא ושמאי אב"ד בירושלם ולא נודע שהוצרכו להעתיק מש"ש כל ימיהם, ועל מה זה נקברו בארץ הנליל רחוק מירושלם. — א"לם על המחבר אין כל פלא, כי המסרה הזאת מובאת אצל כל הנוסעים שפקדו את אר"ק עוד כמאתים שנה לפני זמן המחבר, כה"ב טטודילואר, יעקב שליו מסריו, ובמכתב ר' שמואל ב"ר שמשון הנדסם ביהאוצר טוב.

רצ כפתור פרק אחד עשר ופרח

נשתנה שמש. למערבו כמו שעה הוא כפר חנינא הנזכר מסכת שביעית פ"ט מ"ב. וקורין לו כפר ענן. למערבו כמו שעה שזור, לא נשתנה שמו, וסמוך לו דרומי כשתי שעות אושא וקורין לו הושא, וסמוך לו שפרעם, לא נשתנה שמו¹. לצפון אושא כשתי שעות כבול; לא נשתנה שמו². למערב כבול כשתי שעות עכו. לדרום עכו בסמוך הוא שחור לבנת וקורין לו ביציא רמלא³ כלומר חול לבן. והר הכרמל לדרומו, ביניהם לשון ים, וברגל ההר על חוף לשון הים הוא חיפה; ואולי לזה נקרא שמו כן⁴. ומישור עכו הדרומי גדול מאד מתפשט עד עמק יזרעאל. עכו אף על פי שהוא לשבט אשר אינו קשה (כמו) [מה] שאמרו ז"ל פרק יש נוחלין (כ"ג כ"ב א') אם זבולון עולה תחום עכו עולה?; שלא אמרו עכו עולה. וכן תמצא לצידון שהוא לאשר גם כן, אלא שתחומו הוא לזבולון שנאמר (ברא"מ"ט י"ג) גזירכתו על צידון, והכתוב אומר (שופטים ה' יז) אשר ישב לחוף ימים, וחוף הים הוא מקום (חנוך) [חכוך] המים בגליוהם ואינו נמל אלא חוף אניות, וכן פירש אבן גנאח ז"ל. גרסינן סוף מסכת אהלות: המהלך בארץ העמים, בהרים ובסלעים טמא, בים ובשונית טהור, איזהו שונית? כל מקום שהים עולה בזעפו.

בחזור לבית שאן, למערבו ביושר, בשעה אחת וחצי הוא יזרעאל של יששכר וקורין לו זרעין. למזרח יזרעאל ביושר כמרוצת הסוס הוא העין שחנו עליה ישראל במלחמת שאול האחרונה⁵, ויוצא מהרי הגלבוע מן הדרום וקורין לו "עין גילות". ואומרים הישמעאלים

[1] כעת יקראו לו שיף עמר.

[2] נזי ביהושע י"ט כ"ז, ירושלמי תענית פ"ד ה"ה. תוספתא שבת פ"ה י"קרא

רבה פרשה כ"א (הרצ"ה ח"ט בשם צונץ).

[3] צ"ל רמלא ביציא והוא הנקרא היום "נהר נעמן".

[4] כלומר משום שהוא חוף.

[5] לפי דעת התרים החרשים העין הזה הוא "עין חרוד" הנזכר בשופטים י' א'.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רצא

כי שם היה מלחמת דוד עם גלית; והם טועים, כי לא היה אלא בארץ יהודה בין שוכה ובין עזקה. למזרח העין הזאת ¹ (אמה [כפר] הוא טובניא הנזכר פרק מקום שנהגו (פסחים נ"ג א') פגי ביתואני ואהוני דטובניא ²) חייבין במעשר וקורין לו גם כן טובניא. המיית פתוחה הו"ו בלועה הבי"ת בצירי וחירק תחת הנ"ן, יושבת על הנחר היוצא מהעין הנזכר. וכן טועים הישמעאלים במקום אחד הסמוך לצפורי ששמו כפר מגדו, והם אומרים שהוא מדין ³. והרי הגלבע קורין להם גילבון. למזרח הרי הגלבע, למערב בית שאן כמו שעה היא מודיעית הנזכרת מסכת קרושין פרק האומר (ס"ו א) גבי אמו של ינאי המלך, דאמרינן אמו נשבת [בהר] במודיעית, ואין זה מודיעים הנזכר סמוך לירושלם ⁴, שהרי מודיעית לחוד ומודיעים לחוד וקורין לה מידעה. ואמרינן פרק מי שהיה טמא (פסחים צ"ג ב') אמר עולא מן המודיעין ולירושלם חמשה עשר מילין הוא והוא קרוב למהלך חצי יום, כי היום כולו הוא מהלך מ' מיל. לצפון יזרעאל ביושר כחצי שעה הוא שונם והוא מקום נאה

[1] חסר פה "כחמש מאות" כי בערך הזה רחוק הכפר מהעין כמשי"כ בהמפה המפורטת.
 [2] כן הוא בש"ס כ"י מיכנן במס' ערובין (כ"ח ב') אבל לפנינו בנמ" פסחים שם. סני בית היני ואהינא דטובניא, ובעירובין שם סני ביתינו, ובתוספתא שביעית פרק ז' סני בית אוני ואהינא טובניא, ועוד ניסחאות שונות בזה עיין בד"ס שם (ש"א נו"ה).
 [3] האומרים כי פה העיר מדין אשר בארץ מדין טועים בודאי, אך לדעתנו רק נשתבשה המסורה בפי ההמין, וכונתה היתה על העיר "מדוך" (יהושע י"א א'), אשר נקראה כבר בפי חכמי התלמוד פעמים רבות גם בשם מגדו. (החילוף האותיות במלה, אחת מעברית וארמית לערבית מצוי מאד), ולפעמים בשם מגדון כמו בבראשית רבה יששכר איש כפר מגדו, (ואשר שם תראה המסורה את קברו), ובתוספתא יבמות פרק י' נזכר השם מגדון, ומעין זה כבר העיר על זה הרר"ש.
 [4] מודיעים זאת היא כארבע שעות וחצי מירושלם והיא על הר כודר העומד כשעה לפאת מערב מחורבת ג'בע, בהנהל הנקרא ואדי צוד והוא נקרא מידאן (הרר"ש). ועוד יש מודיעים שלישות היא עיר מושב החשמנאים, והיא בצפונת מזרחית העיר לוד ונקראת אלמידיא ובה מצאו שרידי בנינים עתיקים.

רצב כפתור פרק אחד עשר ופרח

מאד, ובאמצע העיר יוצא עין מסלע הצפונית, ועליה הוא שחנו פלשתים באותה מלחמה של שאול, ושם ראיתי על ראש העין ההיא בית, אין רוח שאינו מצויה שם, אמרתי הלא זה בית השונמית, ושם היתה עליית אלישע הנביא ע"הו). והשונמית בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"ג) שהיא אחות אבישג. למזרח שונם כחצי שעה הוא טבעון נזכר מסכת מכשירין פרק קמא מ"ג: אמר רבי יהושע משם אבא יוסי חולי קופרי איש טבעון¹), לא נשתנה שמו, אלא לשונם קורין לו סלם בפתחות הסמ"ך והבלעת הוא"ו וסגול הלמ"ד. לצפון עין יזרעאל הנזכר כמו שעה וחצי נוטה מעט למזרח, הוא עין דאר מקום בעלת אוב של שאול בזמן ההוא וקורין לו אנדאר. לצפון עין דאר כשתי שעות הוא הר תבור והוא גבוה וגדול מאד וצורתו ככובע הנחשת והוא יחיד והוא לזבולון שכן כתוב עליו את תבור ואת מצרניו²). למזרח הר תבור כחצי שעה מקום קורין לו היום דנה, ושם ציון ישן כעין הציונים הישנים. ולדרומו הנחל וקורין לבעל איתו ציון דנה אלחאפס, וחאפס אצלם הוא דיין, אז אמרתי כי שם דן בן יעקב וקורין לו כך על שם דן ידין עמו³). והנה תמצא רוב השבטים שהם בכפרים מפוזרים בארץ ישראל והכפר ההוא נקרא על שם אותו שבט הישן שם. למזרח הר תבור בסמוך הוא דברת וקורין לו דבוריא. למזרחו כשתי שעות ביושר חפרים וקורין תפרה והוא גבוה מאשר סביביו. לדרום

[1] כוננו לדרשת הר"ל בכרכות י' ב' : אנדרא גדולה היתה זכו ומאי עליה--

מעולה שבבתים.

[2] נזכרת גם במגלה כ"ד ב' ובתוספתא נדה ס"ד נו' טבעין (צונין).

[3] פסוק כזה לא נמצא במחקר, רק בדה"א ו' ס"ב כתיב את תבור ואת מצרניה, וכנראה כוננו על הפסוק הזה, ומלת יצא מצרניה הוא פליטת הקולמוס או טעות המעתיק, ומאנו רוצה להוכיח כי אחריו אשר העיר תבור ומצרניה (אשר ודאי עמדה על הר תבור) נתנה מטתה זבולון למשפחת בני מררי, איך היה הר תבור בחלקו שלזבולון.

[4] עין כהערות ישכ"ר הס"ה.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רצנ

חפרים כחצי שעה הוא יבלעם וקורין לו יבלה^(א) והוא על תל ולפניו נחל, שם עיינות מים שאינם נוזלים בקיץ. למערב הר תבור הוא כסלות תבור לשעה; וקורין לו בַּסָּל. לדרומו ביושר כמו שעה הוא קישון ומשם יצא הנחל^(ב), לדרומו כמו שעה נוטה מעט למערב הוא נעורן הנזכר מסכת הולין פ"ק (ה' א') ומסכת סוטה פרק בתרא (ט"ז ב') קטנה דמן נעורן; וקורין לה נַעֲיָקָה^(ג); והוא ברגל הר אחד למזרח, וסמוך לו ענם ליששכר וקורין לו [ענין]^(ד). לצפון הר תבור כשתי שעות הוא צפורי והוא קטרון הנזכר מסכת מגלה פרק קמא (ו' א'). לדרום צפורי ביושר כמו שעה הוא בית שמש (יהושע י"ט כ"ב) ליששכר וקורין לו שומשיה, וכן שם רמון לזבולן (שם שם י"ג) וקורין לו רומנה, וסימוניא^(ה) היא לדרום מערב צפורי כשתי שעות, ורומי^(ו) צפוני ביושר כשלוש שעות לצפורי. פרק המוכר את הספינה (כ"ב ע"ה ב') תניא אמר ר' יוסי אני ראיתי צפורי והיו בה בשוק שמונים אלף^(ז).

בחזור לשונם, כבי שעות למערבו ביושר; מגדו, וקורין לו לגיון, לדרום מגדו שעה הוא תענך לא נשתנה שמו. לדרום תענך כארבע שעות על שפת הים הוא אכשף וקורין לה ארסוף, וכל אלה בעמק יזרעאל ובאילון תבור

[1] בהמפות אשר לפנינו רשום "בלעמה" והוא כחצי שעה לדרום עין נונים.
 [2] אשר אצל היפה. וא"כ הור גם בזה ממה שכתב למעלה כי נחל קישון ניפל לירדן.
 [3] הערים נערן ונערה נזכרות ביהושע ט"ז ז' ובדברים ז' כ"ה.
 [4] כן יישערו גם התרים החדשים כי הכפר הזה הוא "עינים" וכנ"ו בדברים ז' נ"ה.
 [5] לפנים נקראת צפורים (ירושלמי תענית ס"ד ה"ה), וכן היא בקינת איכה יושבה הבצלת השרון להקליר (הרצ"ה ה"ט).
 [6] נז' בכראשית רבה פרשה ס"א, נדה כ"ד ב"י ירושלמי מגילה ס"א היא (צונקין).
 [7] עיר בארץ ישראל ששמה רומי, ונז' בספרי יוסף בן מתתיהו הכהן, וגם הר"ם אלשיך בפרושו שלשה"ז ז' כותב: . . . אך הגה בעינינו דאינו עוד היום קרוב לצפורי עיר ששמה רומי ושם היה מושב אנטונינוס וסבב את שמה רומי בשם עיר מלכותו והיא בקרב ארץ ישראל הקדושה וכנ"ו ועד היום נקרא הכפר הזה בשם "ר ון ע".
 [8] בשם שלפנינו: אני ראיתי צפורי בשלתה והיו בה מאה ועמנים אלף שוקים של מוכרי ציקי קרדה.

רצד כפתור פרק אחד עשר ופרח

כלומר מישור תכור וקורין לו מרגי בני עמר¹). למערב זה העמק הוא הר הכרמל. לדרום יזרעאל ביושר כשתי שעות הוא עין גנים ובתוכו עין כשמה²) וקורין לו גנין. למערב עין גנים כחצי שעה הוא ברק³) וקורין לו ברקון. למזרח עין גנים ביושר כשתי שעות בהרי הר הגלבוע לדרום הוא מרואן, שהוא אחד מל"א מלכי כנען⁴) והוא על ההרים שהם למערב הערבה דרומית לבית שאן קורין דאר מרואן. לדרום עין גנים ביושר כשתי שעות הוא גזר אשר לאפרים וקורין לו גנזור והוא על תל וסביבו מישור. לדרום גזר כחצי שעה הוא דותן וקורין לו דותא ושם עין טובה והוא לצפון שכם כארבע שעות. ומשם ואילך לדרום תעלה ותבא אל הרי אפרים עד בואך שומרון כארבע שעות והוא מעט מערבי וקורין לו סבסטיאי⁵) והנה לרבותינו ז"ל קורין לו כך. מסכת ערכין פרק ג' (י"ד א') ובשדה אחוזה להקל ולהחמיר כיצד? אחד המקדיש בחולת המחוי ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף, פירש"ה"ב הערוך ז"ל 'ערך סבסטי' מקום ידוע הוא בארץ ישראל שהוא יפה וחסוב. והתוספתא (שם פרק ב') מזכיר מקומות זולת אלה בזה הענין: המקדיש בפרדסות של ירחו ובחולת של יבנה נותן חמשים סלע לבית כור. משומרון לשכם שהוא למזרחו כשתי שעות, ואמרינן פרק אלו נאמרים בכל לשון (סוטה ל"ג ב') אצל אלוני מורה זה הוא שכם, וכן הוא אומר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם. מה להלן שכם אף כאן שכם. תניא אמר רבי אלעזר ב"ר יוסי [בדבר] זה זייפתי

[1] תרנומו : אחו או אנם של שבט בני עמר.

[2] ר"ל כי העין נקרא גם היום "עין גנין".

[3] בבה"ק נזכר בספרות התלמודית לא נודע לנו עיר בשם ברק ואולי כוננו

על בני ברק. אך המקום הזה הוא על הדרך העולה מיפו ליהוד ואפשר שכונתו לכפר בדקא או לכפר ברקאי.

[4] עיין ארץ קדומים ח"ב שאומר שהוא מרון בגליל.

[5] נזכר גם בעירובין פ"ג מ"ב ובספ"א דפוס וויניציאה דח רליב.

כפתור פרק אחד עשר ופרח רצה

ספרי כותיים¹ (אמרתי להם) זייפתם תורתכם ולא העליתם כלום שאתם אומרים שאלוני מורה והוא שכם אף אנו מודים שאלוני מורה הוא שכם) אנו למדנו מגז"ש ואתם ממה למדתם? לדרום שכם כשתי שעות על הר שאינו גבוה והוא לבדו; עיר ושמה גית ולמערכו מישור הים. לדרום שכם כשתי שעות הוא תמנת חרס וקורין לו כפר חָרָס. למזרח שכם ביושר כשתי שעות הוא גבעת פנחס ושם ישן אלעזר ואיתמר ופנחס ושבעים זקנים ושם הכפר עברתא ואולי הוא כפר תמנתא הנזכר תמיד בתלמוד¹). שילה הוא לדרום שכם כשלוש שעות ביושר אלא שנוטה מעט למזרח והוא בדרך עלותך לירושלם, והמסילה העולה משכם לירושלם מניח שילה אל שמאל העולה והוא לסוף השליש הראשון וקורין לו סְאִילון. ודע כי כמו שהוא נסמן בסוף ספר יצופטים (כ"א י"ט); כן הוא היום, שתחלה תמצא על ימינך לבונה וקורין לו לֹבֵן; תעלה עוד כאלף אמה ותמצא על שמאלך עין מים ושם שביל, תלך בו דמזרח נוטה לדרום כמו שעה ושם הוא שילה. עוד היום שם כיפה קורין לה קבת אלספינה², וסמוך לה מקום קורין לו מאידא בני ישראל כלומר לחות³. ואל דרום שילה

[1] החכם צונץ העיר, שבנוסחת התלמוד שלפנינו לא נמצא מקום בשם תמנתא (מלבד תמנת הגז' בכה"ק), ורק תמנתא נמצא בירושלמי רה"ש פ"ב בסופו ובסיף הגינה ועוד, אך גם אם נאבה להגיד תמנתא במקום תמנתה, לא נועיל מאומה, כי מה ענין תמנתה (או תמנתה) לעבותה או גבעת פנחס, ועוד זאת, כי על כל אחת משתי הנוסחאות האלה, לא היה המחבר אומר "הנזכר תמיד בתלמוד", ולכן דעתנו נוטה כי מלת "בתלמוד" הוא ט"ס, ובמקומו צ"ל "בתנ"ך" והמאמר "ואולי הוא כפר תמנתא הנזכר תמיד בתנ"ך" שייך למעלה אחרי המלות "וקורין לו כפר חרס", ובגמ' כי אולי העיר תמנת חרס הוואת אדת היא עם העיר תמנת הנזכרת תמיד בתנ"ך (במעשה של יהודה ושמשון), ובוה חזיר הוא מהשערתו למעלה עמוד רע"ו ורס"ה.

[2] כפת (בית תפלה) השכינה.

[3] תרומת העקרי שולחן או אצטבא ועיין הערה 2 בעמוד הסמוך.

רצו כפתור פרק אחד עשר ופרה

הוא בית אל וקורין לו בִּיתָאֵי הפילו הלמדו). והיה לו לומר המסילה העולה משכם לבית אל; שהרי לבונה גבוה משכם, ושילה מלבונה ובית אל משילה. (כא' ירמיה') (ו' י"ג) כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל). ודע כי בית אל היו שנים כמו שפירש רש"י ז"ל בספר יהושע (י"ח י"ג) אחד מהם בית אל סתם והוא אצל העי; ועליו נאמר לאברהם ע"ה בין בית אל ובין העי וזה בית אל הוא בחלק בנימין, אבל לזו שקראו יעקב ע"ה בית אל⁸) הוא בחלק אפרים בדרומו במקום שחולק בינו ובין בנימין, וכמו שפירש רש"י ז"ל בפסוק (שם) ועבר משם הגבול לזוה אל כתף לזוה נגבה היא בית אל. וכתוב בספר שופטים (א' כ"ג) ויתירו בני יוסף בית אל, ושם העיר לפנים לזו. וכן כתוב (שופטים ד' ה') בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים. ובית אל של אברהם ע"ה (כאלו) וכאהלן הוא בערבה מקום מישור למטה סמוך לכבר הירדן. וזהו שכתוב (יהושע ח' י"ד) ויהי כראות מלך העי וימהרו וישכימו ויצאו אנשי העי לקראת ישראל ולמלחמהו הוא וכל עמו למועד לפני הערבה, ובית אל של יעקב בהרים היה, ולזה נאמר

[1] כעת נקרא הכפר הזה "בית אין" ולפי זה צ"ל "החליפו הלמדו" והחלפת הלמד בנזן הוא דבר מצוי מאד, כגון זרעאל—זרעין, ישמעאל—אספאין. והרבה כיוצא בשפת ערבית והוא או מעות המעתיק או שהמחבר שנה במבטא השם הזה, ובה סרה מטנו השנת הרריש בספר תביאת הארץ. שהשיג כי הכפר "ביתא" הוא אל צ פ ו ן שילה.

[2] המאמר המוסגר הזה אין כל מקום פה והוא עייד בעמוד הקודם בשורה שלפני האחרונה אחרי המלות "בלומר לזוהתי, וכונתו כי מהפסוק הזה נולדה הקבלה גם אצל הניזם לקרא לשילה מקום השכינה.

[3] לפי דעתי אין שום הוכחה מפסוק זה כי כבר כתבתי שכל חבל הארץ (כבר הירדן) מיום כנרת עדים המלה נקרא ערבה ואם כן גם בית אל בהר אפרים, תכונתו על סני הערבה והדרך מיריחו לבית אל הוא בתוך ערבה, ובסוף ערבה (לצר עי) מתחילים ההרים, ובית אל בהרם אלה סמוך לערבה, ואם כן כשיצא מלך עי ועמו לקראת ישראל, ודאי יצאו לסני הערבה, ואם כן מוכח שגם בית אל בהר על סני הערבה היא. ובית אל אחד היא (הרריש בספר תביאות הארץ סרך כ' דף מ"ח).

כפתור פרק אחד עשר ופרח רצז

לו: והוא בשכם (בראשית ל"ה א'), קום עלה בית אל, והוא סמוך לשילה, וכמו שהתבאר. ואם היו אלו השלשה מקומות הנזכרים בפסוק (שופטים כ"א י"ט) הנה חג ה' בשילה, רחוקים זה מזה, לא היה סימן, שכמה מקומות יפלו ביניהם, ובית אל הוא על תל, ולזה נאמר (בראשית ל"ה ה') מתחת לבית אל. והנה מבית אל זה אל קבורת רחל אמרו שיש כמהלך שמנה⁽¹⁾ שעות בקירוב. ולזה נראה פירוש שהביא רש"י ז"ל (בראשית ל"ה ט"ז) בשם מנחם שפירש כברת ארץ מהלך רב, וגם הוא ז"ל פירש מהלך יום או יותר⁽²⁾, ואם תלך משכם לבית אל יהיה שילה למזרח המסילה ביושר כרב פפא (גיטין ז' ב'), ובית אל של בנימין סמוך לו הגלגל ונקרא בית און. והוא בית אל שעליו מדבר עמוס (ג' י"ד ד' ד"ה ה'). אין בין שילה לירושלם מהלך יום שלם⁽³⁾. אל מערב שילה דרומי כשתי שעות הוא בית גופנין וקורין לו ג'וּפְנָא⁽⁴⁾, ועוד היום מקום גפן. מלבונה ועד בארות לבנימין כשלש שעות וקורין לה אלבירה. מבארות אל הרמה כמו שעה. משם עד ירושלם

[1] כבר העיר הנאון יעב"ץ, כי מדבריו המחבר בעצמו נראה, שמבית אל לקבורת רחל יש יותר משמנה שעות, ובאמת כן הדבר, כי מבית אל לירושלם יש שתיים עשרה שעות, ומירושלם לקבורת רחל שעה, והי' ביחד י"ג שעות, איך יהי' המרחק מבית אל לקבורת רחל י"ג שעות. ולכן נראה שיש פה ט"ס, וצ"ל י"ג שעות, והאות כי הוא מביא מזה ראיה לפירוש רש"י בשם ר' מנחם על כברת ארץ שהוא מהלך יום תמים, [2] לסנינו הנירמא בפרש"י מהלך סרסא או יותר, והנה הרריש בתבוא"ה משה את המחבר ז"ל תועה, באמרו כי כונת רש"י על המרחק שבין קבורת רחל לבית לחם ולא שבין בית אל ואסרת, אך מן ששם הכתיב אין שום הכרע ולמי פירוש מנחם צ"ל אמנם ילדה רחל וגם מתה מרחק רב מאסרת אלא שקברה ועקב סמוך לה וכן דעת המחבר ז"ל באמת לעיל ס"ו ספקא ז"כן רחל" ע"ש.

[3] כבר העיר הנאון יעב"ץ, כי למי דבריו מיד אחרי כן נראה שאינו אמילו מהלך חצי יום כי מלבנה (שהוא למטה משילה לצפון) עד בארות כשש שעות, ומשם אל הרמה כמו שעה, ומשם עד ירושלם כמו שעה, בין הכל אין אלא כמו חמש שעות, ולפי זה משילה עד ירושלם רק כארבע שעות שהוא שליש יום. [4] נזכרת: תוספתא אהלות ס"ה, ברכות מ"ד א', ירושלמי ברכות ס"ג, נזיר ס"ו, ומשם משמע שבהכ"נ של גופני היה בצפורי (צונץ). ועיין בפני משה שם.

רצח כפתור פרק אחד עשר ופרח

כמו שעה. מירושלם לעקרבת לצפון כמו יום וקורין לה קרבה. מירושלם אל יריחו למזרח כמו יום. וכן זכרו ז"ל מסכת יומא סוף פרק קמא (כ' ב') מירושלם ליריחו עשר פרסאות. ועל יריחו הביא רש"י ז"ל בסוף ספר מלכים (כ' כ' י"ג) וראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמין וגדל ביריחו ועל שם הריח נקרא יריחו. ומה שהזכירה המשנה (ט"ט מעשר שני פרק ה' ט"ב) והירדן מן המזרח, יש לומר שהוא ירדן יריחו:

הגלגל הוא בערבות יריחו שכן כתוב (יהושע ה' י"ז) ויריחו בני ישראל בגלגל וגו' בערבת יריחו. ויריחו הוא החלת הערבה מן הדרום. ולזה כשבאו שמואל הנביא ושאל המלך ע"ה מלסייע אנשי יבש גלעד, אמר שמואל ע"ה (ש"א י"א י"ד) לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה, ואף על פי שהארון בשילה היה, ככתוב (ש"א ד' ג') נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה', זה המקום היה להם יותר קרוב; שעברו הירדן ופנו לדרום ובאו דרך הערבה מיבש גלעד לערבות יריחו אשר שם הגלגל, עם ששמואל בחסידותו היה מבקר תמיד מקומות שהיה בהם קדושה, כמו שכתוב (ש"א ז' ט"ז) והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל וגו' ותשובתו הרמתה כי שם ביתו:

וכן ראוי לסבב ולבקר אותם המקומות הקדושים אף בזמן הזה שאין ספק שיש לעולם בהם ממין קדושתן הראשונה וכדאמרינן, וגם ציוני הצדיקים, מדאמרינן ריש פרק סדר תעניות (תענית ט"ז א') ולמה יוצאין בבית הקברות פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חמא בר חנינא (א) חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים וחד

[1] לפיכך כנראה הרי חנוא. ובש"ס כת"ו טיכעק ר' לוי בר חמא ור' חמא

כפתור פרק אחד עשר ופרח רצמ

אמר כדי שיבקשו מתים רחמים עלינו, מאי בנייהו קברי
 גוים. וכן קָלֵב, דאמרינן פרק אלו נאמרין בכל לשון
 (פסח ל"ד ב') ויעלו בנגב ויבא עד חברון, ויבואו מבעי
 ליה? אמר רב¹ מלמד שפירש כלב מאחיו והלך לחברון
 להשתטח על קברי אבות העולם ואמר בקשו עלי רחמים
 שאנצל מעצת מרגלים. יהושע, כבר בקש משה רבינו
 עליו רחמים. ומצאנו רבי בנאה דהוה מציין מערתא
 בסתם פרק חזקת הבתים (ב"ב נ"ח א'). וריש לקיש פרק
 הישוכר את הפועלים (ב"ט פ"ה ב') מערתא דרבנן
 בפרט, ורבי בנאה חכימא דיהודאי הוה. ומסתברא
 שבהליכה לא באו (בזה הדרך כמו) שמואל ושאל
 [בזה הדרך כמו בחזירתן], אלא מארץ בנימין לארץ
 אפרים מדרום לצפון; ולא ירדו הערבה לעבור הירדן
 אלא מבזק ולהלן, שכן כתוב (ש"א י"א ח') ויפקדם בבזק.
 נשוב לירושלם ונלך לדרום ביושר אל כמו שעה
 שם קבורת רחל, ומשם אל בית לחם כאלפים
 אמה. מירושלם לעזאזל בשלש שעות, וחלחול ותקוע
 שם סמוכים²). מירושלם לחברון כמהלך יום החורף, ואל
 מערב חברון כחצי שעה הוא מגדל עדר, ונחל אשכול
 הוא לצפון ההר ששם היה חברון, ומערת האבות
 הקדושים ע"ה היא למזרח, ואל מערב המערה כמטחי
 קשת מקום אבנר בן נר, ועתה העתיקו העיר מן ההר
 ובנאוה סביב המערה, ולאותו ההר קורין לו חברה ואל
 העיר אלכליל שפירושו אהוב, ופרק חזקת הבתים (ב"ב
 נ"ח א') דאמרינן גבי רבי בנאה כי מטא למערתא דאברהם

[1] לפנינו במרא אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים.

[2] הרריש בתבואות הארץ דף פ"ב א' העיר על קירוב הרחוקים האלה.
 שהיו לחול ותקוע הם לדרום ירושלם בדרך חברון ומקום שלוח העזאזל היה בליים במרה
 ירושלם. ולכן רוצה לנרם במקום הלחול—בית הדודי אשר בה היתה הסוכה הראשנה
 למשלח העזאזל. אולם לדעתנו מבנה המחבר בשם הזה את הר הסרינקים (ניבל סרדים)
 מטעם ידוע לו. . . וקרבת "תקוע" והר "הלחול" תומכת.

על; ציין ונפק. תמה ושהרי סביב המערה מרובע רבוע גדול חומה גבוה מאבני המקום הקדוש בית המקדש, ומקובל שהוא מבנין שלמה ע"ה. א"כ למה היה צריך לציין? הרי חומה שלמה לפניו היתה, וכל ציין למעלה הוא כמו שכתוב (יחזקאל ל"ט ט"ז) ובנה אצלו ציין, ומה הציין שהיה רבי בנאה מציין לפנים, דקאמר ציין ונפק? וכן מאי אהדרו ליה כמדת החיצונה כך מדת הפנימית; ולמאן דאמר שתי בתים זה למעלה מזה, כמדת עליונה כך מדת התחתונה, וכי לדעת ארכן ורחבן הוא צריך? לזה הטיבו אשר דברו מציין [פירוש] מעיין, וגם הרי"ף ז"ל כתב בתשובה שזה ראה בחלום, למזרח חברון כחצי יום, עין גדי. מחברון אל באר שבע לדרום כמו יום נוטה מעט למערב וקורין ביר סבע. למערב חברון כחצי יום באמצע הדרך שבינו ובין עזה הוא בית גוברין לא נשתנה שמו. למערב ירושלם דרומי כשלוש שעות הוא בתר. למערב ירושלם כמו חצי שעה נוטה לצפון היא הרמתה ושם שמואל ע"ה כי שם ביתו. משם כשלוש שעות ביושר למערב הוא נוב עיר הכהנים. מנוב אל לוד למערב, נוטה מעט לצפון כשלוש שעות, ובלוד היה מעשה בן סטרא וכדאיתא סוף ארבע מיתות (סנהדרין ס"ז א') ותלמיד רבי יהושע בן פרחיה הוה והלך עמו לאלכסנדריא של מצרים ובחזירתו זקף לבינתא פלחה. וכדאיתא מסכת סוטה פרק בתרא (מ"ז א') (בני בנימין לוד ואונו כמו שהתבאר בדברי הימים) (א' ח' י"ב). וזה שערתי בעקבי, שהדרך שהוא בין ירושלם ובין עקרבת בענין כרם רבעי הוא יותר ממה שבין ירושלם ללוד. ובני בנימין בנו לוד ואונו כמו שהתבאר בדברי הימים. סוף מסכתו כתובות (ק"א ב') מלוד לאונו שלשת מילין. חדיד הוא על ראש הר עגול למזרח לוד כשתי שעות וקורין לו חדתא. מנוב ליבנה למערב ביושר עם מעט קט נטיית הדרום כארבע שעות. מנוב למערב ביושר כשלוש שעות

כפתור פרק אחד עשר ופרח שא

הוא צדיפין וקורין לו צרפאין⁽¹⁾. ובתחום צדיפין יש עיר
 ושמה רמלה וקורין לו פליסתין ואולי הוא גת⁽²⁾. אלו
 העיירות לא נשתנה שמם. ביבנה תמצא ציון ר"ג היום
 בכנין נאה מאד על ציונו. אבל נרצה לדעת איזה ר"ג
 הוא, שהרי לא היו אלא שנים ר"ג הזקן וזקן ר' ור"ג בנו
 של רבי⁽³⁾. ואם כן נאמר שהוא ר"ג הזקן, והוא שאמרו
 עליו הלך אחר ביד יפה אחר ר"ג ליבנה. והראיה על
 זה דאמרי פרק אלו עוברין (פסחים מ"ט א') אמר רבי אלעזר
 ב"ר צדוק פעם שבת אבא ביבנה וחל י"ד להיות בשבת;
 ובא זונין ממונה של בית ר"ג ואמר הגיע עת לבער את
 החמץ. אם כן ר"ג שבימי רבי צדוק, הוא ר"ג הזקן שהיו
 שניהם בזמן הבית; אף על פי ש' צדוק ראה החרבן
 ולא ר"ג⁽⁴⁾, וכמו שהתבאר מההיא דפרק הנזקין (גיטין נ"ז א')
 ור"ג ברבי בדור שלישי היה. ורבינו הקדוש בגליל קברו,
 וכדאמרינן פרק הנושא את האשה (כתובות ק"ג א') רבי
 מוטל בצפורי ומקום קברו מוכן לו בבית שערים. והא
 תניא צדק צדק תרדוף הלך אחר רבי, לבית שערים?
 כיון דחלש אמטויה לצפורי דמידליא וובסיס אוירא.
 והיום קברו רמוז במערה ועל פיה דלת לוח אבן.
 ומזרחי צפוני לצפורי כחצי שעה יש עוד מערה מיוחדת

[1] היא צרפאנד אילחרב כי צרפאנד אילעמאר היא צסונה מערבה.

[2] ראה למעלה עמוד קכ"ח ובהערה.

[3] לא כנהדרים. אבל ר"ג הזקן וזקן זקינו של רבי הואיכו אביו של רבי היה ריש ואבירי"ש
 היה ר"ג דיבנה והוא בנו של ריש הנהרג (מעשרה ה"ט) בן ר"ג הזקן בןבנו של שמעון הלל
 דוקן, גם בנו הגדול של רבי ר"ג שמו ובנו היה ר"ג נשיאה ובנו הלל האחרון, הרי אלו
 עשרה דורות מהלל הזקן. (הגאון יעב"ץ). ונס הרצ"ה מברלין העיר על זה וזה לשונו:
 הוא הולך וסובב על מה שכתב לעיל בכ"ט וכבר כתבתי בהנהגה לפרק ה' (צד מ"ז)
 שבטחילה מכבודו טעה בזה.

[4] זה מבוואר עם כפירוש שר' צדוק ראה החרבן, אבל שר"ג לא ראה את החרבן
 נלמד דק מהא דאיתא התם שבקש ר' יוחנן בן זכאי טאספסיינום יבנה והכמיה ושושילתא
 דר"ג. ולפי"ו הלא היה ר"ג עם ר' יוחנן בן זכאי ביבנה ולא ראה את החרבן (הרצ"ה ה"ט).

לר"ג; ובצדה מערה מיוחסת לאחיו רבן שמעון. ועל כרחין בניו של רבי הם. ובית־שערים מזרחי לצפורי ביושר כשתי שעות, ולהר תבור כתהום שבת ובה נהר; ושבריא מזרחית לו כשתי שעות וקורין אשערה. כפר לובין זכרתיו). למערב לוד כשתי שעות הוא יפו. לצפון לוד בין ההרים הוא כפר דכרין לא נשתנה שמו. וסמוך לו מרישה) בין לוד ויבנה כשתי שעות וביניהם פקיעין⁸). לדרום לוד כשלוש שעות מזרחי הוא צרעה ואשתאול לא נשתנה שם. מיבנה לאשדוד כשלוש שעות לדרום וקורין לו אסדוד, ויבנה בארץ פלשתים שכן כתוב בדברי הימים (ב' כ"ו ו') על עזיזו ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדוד. מזה יראה שמה שקורין העם לרמלא הנזכרת גת, שהדין עמהם. והוא שכבשה דוד ע"ה דכתיב (דה"א י"ח א') ויקח דוד את גת ויבנותיה מיד פלשתים. מסכת שבת פ"ק (י"א א') אמר רבי אלעזר ב"ר צדוק כשהיינו עוסקים בעבור השנה ביבנה לא היינו מפסיקין לא לק"ש ולא לתפלה. ועבור שנה

[1] לעיל פ"ו ספק "וכן מזה הטעם" צד ק"ח : שהוא כפר לודים הסמוך ללוד.
 [2] שנה ברואה, כי "מרישה" כשפלה שביהודה ולא בהר אפרים בחלק בנימין והיא לדרום בית נוברין בערך חצי שעה ונקראים עד היום חורבות מאראסא (תבד"א נ"ה א).
 [3] המחבר סמך בזה רק על נוסחת התוספתא (סוטה ז') שהיתה לפניו אשר הביא למעלה עמוד ק"ח "מעשה וכי שבאו מיבנה ללוד והקיבלו מני ר' יהושע בפקיעין. אולם כבר העירונו שם כי נוסחת התוספתא כתיב וזיען היא "מפקיעין" והיא נכונה. כי בארץ יהודה לא נודעה עוד או כפר בשם פקיעין וגם ברשימת כל הערים, הכפרים והחורבות של כל ארץ יהודה לא נמצא כפר או חורבה בשם הזה. ואם אמנם כי מושב ר' יהושע ה"י ביהודה אך כוננת התוספתא היא כי ר' יוחנן בן ברוקא ור' אלעזר הסמא שבאו מיבנה ללוד הקיבלו מני ר' יהושע השב מפקיעין. [לפי דעתו אני אין להכחיש את המחבר שהוא עד ראיה, בכח ראיה "לא ראינו" ובאמת ממעשה דרינ"ר/ יהושע בבית דף כ"ח נראה כי שבתו של ר"י סמוכה ליבנה היתה, ומאחר שבכח מאמר : "צדק צדק תרדוף" — הלך אחרי ר"י לפקיעין" (מנהרין ל"ב ב') נזכר כי ישיבתו קבועה היתה בפקיעין ועל כרחינו נאמר שהעיר הזאת סמוכה היתה ליבנה והא וזו זו שהיתה קיימת עוד בזמן המחבר ואין להחליפה בזה שבגליל]. ימ"ס

כפתור פרק אחד עשר ופרה שג

אינו אלא בארץ ישראל, והוא) לשבט יהודה. כתב רש"י ז"ל (בראשית כ"ו ג') גור בארץ הזאת, גרר מפלשתים וגבולה מארץ ישראל שכן כתיב לכנעני תחשב חמשה סרני פלשתים. ולמטה מזה כתב ז"ל בארץ ההיא אע"פ שאינה חשובה כשאר ארץ ישראל. מיפו לעקרון כחמש שעות והוא מזרחי אל יבנה. מעקרון לאשדוד כשלוש שעות וקורין לעקרון עקר, ועקרון זו קסרי⁽²⁾. ואם כן יהיה בין קסרי ובין לוד ויבנה שלשתם כמו משולש שוה הצדעות, ויהיה אורך הצלע כשתיים ושלוש שעות. ולזה הוא שהיו הולכים ושבים החכמים מזה לזה תמיד כאמרם סוף ארבע מיתות (סנהדרין ס"ח א') למוצאי שבת פגע בו רבי עקיבא בין קסרי ללוד⁽³⁾, זה מורה שקסרי הוא עקרון הסמוך ללוד, דאלו אלקיסריאה כמה מקומות בינה ובין לוד. מאשדוד לאשקלון לדרום כארבע שעות, ואשקלון בים יבא וקורין לו עסקלאן, מאשקלון לעזה לדרום כשלוש שעות. מעזה לדרום כשתי שעות יש עיר ושמה דרום וקצת קורין לה דרון⁽⁴⁾ והיא נזכרת מסכת סוטה פרק היה נוטל (כ"ב) כמה זכות תולה שלשה חדשים כדי הכרת עובר דברי אבא יוסי בן חנן רבי אליעזר בן יצחק איש כפר דרום אומר תשעה חדשים. משם אל חצרים כשתי

[1] כלומר יבנה.

[2] ראה למעלה עמוד רניו הערה 1 והערה 8

[3] גם מכאן אין ראיה בלל שקסרי הוא עקרון, כי נודע שר' עקיבא מת בקסרי והולכוהו ללוד, ולכן מזכיר ב' נקודות מקום שהוציאוהו ומקום שהביאוהו ואף שיש מקומות הרבה ביניהם וכן מצינו מקסודקאי (שהיא כפתור והיא דאמיאט במצרים) ללוד (וזהו ס' צו וס' סנחם) וכן הו' אולי מאושא ללוד (שם ס' בלקו) וא"כ אין ספק שקסרי היא קיסאריא על שפת הים, ואין עוד קסרי בחלק הדרום (הרר"ש בס' תבוהיא דף ס"ו ב' אחרי אשר הוא מחליט כדברינו למעלה עמוד רניו הערה 8).

[4] שם הכפר הזה נודע גם ע"ם סופרי קורות ימי מסעי הצלב. ולמעלה עמוד רניו העירונו כי לסי הנראה כונת המחבר על הכפר הנקרא בשם "דיר אלבלד" וכן דעת בדקר, ובאמת יוכל להיות כי השם כסר דרום הוא הכפר הזה. אך בשם דרום סתמו הנו' פעמים רבות בדה"ל, כונו על ארץ יהודה בכלל ולפעמים כנו בשם הזה את העיר לוד.

שד כפתור פרק אחד עשר ופרח

שעות וקורין לו רפאח¹ וכן תרגם רבינו סעדיה בפסוק (דברים ב' כ"ג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה. ואלעוין אלמקימון ברפח אלי גזה²). מעזה לעזקה כמו יום וקורין לו זעקה. מעזקה לנחל מצרים לסוף הדרום כשני ימים. באר שבע אל חברון ועזה משולש שוה השוקים. שמחברון לבאר שבע לדרום מערבי כמו יום וכן מעזה לבאר שבע. ואליה הוא מזרחי דרומי. ובין עזה וחברון כמו יום שלם. עזה למערב וחברון למזרח ונוטה היא³ לדרום. (יוטה לדרום חברון כשתין שעות לא נשתנה שמה, וכן יתיה אל דרום לחברון כארבע שעות) וקורין לו (עיור) [עתיר ומכאן מתחיל המדבר] והוא [משכן אנשי] חמס. דע שכפתור הוא דמייט הוא אל סוף גבול הארץ הדרומי כמו אנטוכיא אל סוף גבול הארץ [מצפון]. והוא כשני ימים.

בביאור התחומין ומעמד השבטים כהשג ידי יהודה לדרום מנחל מצרים ועד צפון ירושלם, בנימין הבא אחריו עד שילה, אפרים הבא אחריו והולך עד גזר⁴)
 וכן כתוב (והושע ט"ז ג') עד גבול בית חורון תחתון ועד גזר והיו תוצאותיו הימה. כתוב בספר שמואל (ש"ב י"ח ו') ביער אפרים, והביא רש"י ז"ל מהיכן היה יער לאפרים מעבר הירדן מזרחה? אלא מתוך שהתנה יהושע שיהיו מרעין בחורשין והיה אותו יער סמוך לאפרים, אלא שהירדן מפסיק והיו מרעין שם היה נקרא יער אפרים. יששכר הוא הבא אחריו והולך לכל הפחות עד סמוך לציפורי

1) וכן תרגם אינקלס כרפיח אלא שהוא כדלית. (הנאון יעביץ).

2) העיר נודעה גם עד היום ושם הגבול בין ארץ חוגרמה ומצרים.

3) כלומר עזה.

4) הררי"ש בספר תבואת הארץ דק"ט מעיר. כי דברי המחבר כאן בנבילות הארץ

אינם מדוקדקים, ובפרט במה שכתב לעיל כי גזר היא ננוור לדרום בנין. והנה בעיני גזר צדק הררי"ש כאמתי, לאשר גזר של אפרים סוף נבולי המערבי היא וננוור היא במזרח. אך שאר מעותי הספרים ובלבוליהם תקננו היטב בפנים.

כפתור פרק אחד עשר ופרח שה

שהרי ציפורי לזבולון היא. זבולון הוא הבא אחריו והולך לכל הפחות עד למעלה מצידון; וכן גבול עכו הוא לו. נפתלי הוא למזרח זבולון, והוא מדרום ימה של טבריא לכל הפחות עד קדש בגליל. דן הוא לצפון נפתלי. אשר יש לו על חוף הים הגדול מאכשף ועד הר ההר שהוא סוף הגבול. (שמעון) [דן] ארצו למערב ארץ יהודה הצפונית ששם הם צרעה ואשתאול. [שמעון בתוך מערב ארץ יהודה הדרומית] וכן כתוב (יהושע ט"ז ל"ג) כל ערים עשרים ותשע. ובפרטן אתה מוצא ל"ח אלא אלו היתירות נטלו בני שמעון מיהודה. מנשה ¹ כלומר חצי השבט ארצו כמו שהעיד הכתוב באשר וביששכר; נמצא שבחלק יהודה אין כל המערב שכנגד ארצו מפני שמעון. מדרש: ארץ הגושן היא גושן של ארץ מצרים והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שנאמר ויעל לקראת ישראל אביו גושנה, מלמד שהיה בעליה כלפי ארץ ישראל ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו לתורות לפניו, זכה שיהיה ארץ גושן שהיא טובה, בחלקו. אבל בנימין ואפרים הם מהירדן עד הים הגדול, וכמו שבארנו באפרים. ובנימין מקום בית אל שלו בערבה היה. אמנם יששכר אין לו כל המערב שכנגד חלקו, שהרי אכשף הוא דרומי לארצו שתחלת ארצו לדרום, בהכרח הוא בין עין גנים ובין גזר, שכיניהם כשתי שעות. ואם תוציא קו מבין שניהם הולך אל הים הגדול, ישאר אכשף לדרומו. וכן מנשה, אלא שהולך למזרח עד הירדן, שהרי מנשה עובר בין יזרעאל ובין שונם, והולך ועובר על בית שאן ביושר ויורד לירדן הסמוך לו, שעה. ויהיה מערב מנשה באשר ומזרחו ביששכר. ופסוק (יהושע י"ז י"א) ויהי למנשה ביששכר

[1] כל זה וכן המדרש שהוא מביא למטה ע"ד ארץ הגושן לקוח מפרוש הדר"ק ליהושע י"א ט"ז ט"ז ל"ב. ואולם קשה שהמחבר קובע מקומו של שמעון במערבה של ארץ ישראל ובאמת הוא נוטה יותר למזרח על גבול ארץ אדום.

ובאשר בית שאן ובנותיה וגו', מעיד היות אכשף אכסוף, שהרי אכסוף הוא לדרום תענד וכל שכן למגדו, עד שתמצא שנים ממלכי כנען כמכוונים זה לזה, והם מלך אכשף ומלך מרואן, זה על שפת הים וזה למזרח סמוך לירדן; אלא שאכשף נוטה לו מעט לדרום, וכן יששכר הולך עד הירדן, כי מה יעיק לו, לזה בלכתך מבית שאן אל מבריא דרך הערבה בצאתך מגבול מנשה תלך בארץ יששכר עד דרום ימה של מבריא, בצאתך מבית שאן הולך למבריה למהלך שעה וחצי, תמצא על שמאלך בתוך הנחל עיר אחת קורין לה גבול בגמ'ל רפה, ואל מערב הנחל כשתי שעות למעלה על שפת וחיים עיר וקורין לה גבול גם כן, אל הראשונה קורין גבול תחתון ואל השנית גבול עליון והם רחוקים זה מזה¹ כחצי שעה, וכן בלכתך לדרום בצאתך מרוחב גבול מנשה; תלך בארץ יששכר עד שתכוין שאתה כנגד גזר, וזבולון, מזרחו אינו הולך עד הירדן מפני נפתלי, ויהיה נפתלי למזרח זבולון כשמעון למערב יהודה כלומר לקצתה, אבל הולך הוא ר"ל זבולון אל המערב עד הים הגדול לצפון עכו וכדאמרינן מסכת מגלה פ"ק (ו' א') וזבולון מתרעם על מדותיו הוא, שנאמר זבולון עם חרף נפשו למות, אמר זבולון לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם לאחי נחת ארצות ולי נתת ימים ונהרות; לאחי נתת שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות, אמר לו הקדוש ברוך הוא כלם צריכין לך על ידי חלוון שנאמר ושפוני טמוני חול, ותני רב יוסף

[1] כך כתוב והיה תוצאות נכולם הירדן, אבל יעיק לו יהודה, כי הלא כתוב דנפתלי יפגע הירדן ביהודה, הרי בהכרח חלק יהודה ונפתלי מספיקים בין יששכר והירדן, אבל תקנתו הענין יפה בספרי אם לבינה בס"ד, (יעב"ן).

[2] הרצ"ה ח"ט מעיר כי בכת"י אקספארד יש סה ציון לחסיון שורה אחת, ואנחנו השלמנו החסרון כפי השערתנו.

כפתור פרק אחד עשר ופרח שז

שפוני זו טרית, חול זו חלזון¹; ואמרינן פרק כמה מדליקין (שכת כ"ו א') יוגבים אלו צדי חלזון מסולמא דצור עד ח'פה. ויעבור בתוך אשר כדרך שיעבור שמעון ביהודה ומנשה ביששכר.

מכל אלו החלוקות יתבאר לך שהכרח הוא להיות ארץ אשר לסוף הגבול הצפוני אשר שם עיירותיו כלומר חלבה וזולתה עד הר ההר, שהרי כל מה שהיה מצידון ומדן ואל הדרום, הכל נחלק לשאר אחיו, זולתי חבל הים לבד מאכשף. וזה לא די לו, שאין לך בכל השבטים שאין להם מדברות וכיוצא בהם, אבל באכשף ועכו וצידון לא יספיק אליו, וזהו שכתוב (שופטים ה' י"ז) אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכון, פירש רש"י ז"ל: לשמור פרצות ארצו. וכן תמצא רחוב שהיא אל שבט אשר והיא לצפון בעמק עם ליש שהוא דן, שכן כתוב עליה (שם י"ח כ"ח) והיא בעמק אשר לבית רחוב וגו', ובהקהל העדה על דבר פילגש בגבעה מדן ועד באר שבע, מה נשאר לצפון קצת משבט אשר לבד, כי כלם זולת קצתו הם לדרום דן:

ברוחב כל חלק בקירוב: יהודה כחמשה ימים, בנימין כיום אחד, אפרים כשני ימים, יששכר כיום אחד, זבולון כשלושה ימים, נפתלי כשני ימים, דן כיום אחד, אשר כחמשה ימים מזבולון ולהלן, שמעון ומנשה בתוך אחיהם. האורך מן הירדן: לים הגדול כשני ימים, ומהר ההר לחמת כארבע ימים. עכשיו בלכתך בדרך ממקום למקום, תדע אם תדע למי אתה ואנה תלך. וכן תדע מקומות הנזכרות בתלמוד באיזה שבט הם, באורך דרך משל ברק ביששכר, רומי בזבולון, טבעון במנשה, שהרי

[1] לפנינו בנמרא שפוני זה חלזון טפוני זו טרית חול זו זכוכית לבנה ועיין

סרש"ו שם, וגירסת המחבר תמוהי.

רוב מקומות המקרא נודעים. כל מי שבא ויכנס לארץ
 ישראל, אם שיבא דרך ים במה שבין נחל מצרים והר ההר,
 ואם שיבא מן המזרח ויכנס במה שבין ים המלח וחמת,
 ואם שיבוא מן הצפון ויכנס במה שבין הר ההר וחמת,
 ואם שיבא מן הדרום ויכנס במה שבין ים המלח וכניסת
 נחל מצרים לים הגדול. ויש לדעת שחלקי הארץ שלא
 כבשום השבט אינו גרעון בחק הקדושה, שהרי אשר לא
 הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צדון ואת אחלב ואכזיב ואת
 חלבה ואת אפק ואת רחוב, וישב האשרי בקרב הכנעני
 יושבי הארץ כי לא הורישו. וכן לא הוריש מנשה את בית
 שאן ואת בנותיה, וכן אפרים בגזר, וקטרון שהוא צפורי
 לזבולון, ובית שמש ובית ענת לנפתלי, וכן את היבוסים
 יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם (יהושע ט"ו ס"ג).
 ואע"פ שהיו יכולים אלא שלא היו רשאים מפני השבועה.
 והנה נשארה שארית בארץ אחר גלות ישראל לבל
 מפוזרים בארץ זעיר שם זעיר שם, והיו עובדין
 עבודה זרה עדיין כמו שכתוב (מלכים ב' כ"ג) ויזבח את
 כל כהני הבמות אשר שם, וכן אמר בדברי הימים, שהיו
 שם שארית בימי יאשיהו וכן בימי חזקיהו היה שארית
 בארץ מזבולון ומאשר ומשמעון ומאפרים וממנשה, וכתוב
 (ירמ' נ"ב ט"ז) ומדלת הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים
 לכורמים וליוגבים. לכורמים. תני רב יוסף אלו מלקטי
 אפרסמון מעין גדי ועד כמריא^א. ויוגבים אלו צדי חלזון
 מסולמא דצור עד חיפה וכדאי פ' במה מדליקין (שבת כ"ז א').
 בכתבי הקדש נזכרים עיירות השבטים אשר בחלקיהם:
 הראובני והגדי וחצי שבט המנשה; ארצם עבר
 הירדן מזרחה והוא שכבשה אדון הנביאים אדוננו משה
 ע"ה ומאשר מפיו אנו חיינ נצטרך לדבר דבר בארץ ההיא

כפתור פרק אחד עשר ופרח שש

כתוב (יהושע י"ג ט"ו) ויתן משה למטה בני ראובן וגו'
 מערערו וגו' וכל המישור על מידבא חשבון וכל עריה אשר
 במישור דיבון וגו' ויהצה. חשבון, מזרחי דרומי לבית שאן,
 למזרח הירדן כשני ימים וקורין לו חֶסְפָּן. לדרום חשבון
 כמו יום הוא ערער ונחל ארנון תחתיו ויהוא נהר גדול
 וקורין לו ערער, בפתחות שתי עיניו. חשבון למזרח ירחו
 כמו יום. מחשבון תלך למזרח כמו יום בישוב, ומשם
 והלאה מדבר בני ישראל וקורין לו תיה בני אסראיל, אבל
 דרום תלך מחשבון אל דיבון כחצי יום וקורין לו דיבאן,
 ומדיבון לאילת ומאילת לרבת ומרבת לארנוב והוא אלמוגב
 והעיר אשר בנחל שמה אלעגב, ומארנוב לראש הפסגה
 והוא מואב וקורין לו אֶלְקָאֲרָק, ומהפסגה דרך שני ימים
 לדרום הוא הר שעיר וקורין לו אלשוואק. יהצה הוא לסוף
 הארץ ההיא למזרח צפוני אל ההרים שמפסיקין בין
 המדבר והישוב, ובראש אותם ההרים הוא סלכה, לא
 נשתנה שמו. ונסיכי מדין היו יושבי הארץ, וכתוב
 וילכדו שני שרי מדין וכתוב כי ישמעאלים הם; והם בני
 קטורה, וכן בתורה קראם ישמעאלים: והנה ארחת
 ישמעאלים. וכן היו בזמן אברהם ע"ה, וכמו שהביא רש"י
 ז"ל (בראשית י"ח ד') שמה ערבים הם שמשתחווים לאבק
 הנליהם. ובדברי הימים א' (ה' כ"ג) ובבני חצי שבט מנשה
 ישבו בארץ מבשן עד בעל הרמון ושניר והר הרמון המה
 רבו. [ושניר] נקרא גְּפֶל אֶלְתֶּלְגֵי. כתוב (יהושע י"ג כ"ד)
 ויתן משה לבני גד וגו' וכתוב (שם שם כ"ה) ויהי להם
 הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וגו' ומחנים וגו' ובית נמרה
 וגו' והירדן, ונבולו מן יעזר עד ערער אשר על רבה.
 גלעד קורין לו גרש, והוא למזרח הירדן כמו יום וחצי
 כנגד בית שאן מעט דרומי [והוא מכון כנגד] מען. נבו
 _____ אל צפון הגולן

ואל צפוניו כמו ארבע שעות
 כעל מעין וקורין לו צנמיין; צלם, כי בלשון ערבי צלם
 צנמ, ושתייהם היום עיירות גדולות ומפורסמות. בית נמרה
 קורין לו נאמר והוא לדרום יעזר כמו שעה אחת, יעזר
 קורין לו זרעה. וצפוני מזרחי ליעזר כמו יום הוא שבמה
 וקורין לו שאהבה; ושם קריתים וקורין לו קרייתין, ושם
 קנת וקורין לה אלקונייא. (ומסתבר שארץ יעזר הוא ארץ
 עין ששם מקום מיוחד לאיוב וקורין לו דאר איוב¹). (נבו) (ארם)
 ארצו לצפון ארץ כבוש אדוננו משה והוא ארץ עין
 קורין לה אלגוטה, וכן תרגם רבינו סעדיה ז"ל (בראשית
 י"ב) ובני ארם עין וחול, ובני ארם אלגוטה ואלחולא.
 ושתי אלו הארצות הם לדרום דמשק ולצפון נבו ובעל
 מעון. (ואל דרום נבו כמו שעה מקום קורין לו דאר איוב
 והוא בארץ עין היה²) והוא ארץ קדם לארץ ישראל כנגד
 טבריא. ויא ארץ קדם חרן שכן כתוב 'בראשית כ"ט א'
 וילך ארצה בני קדם. סלכה הוא לשבט גד, וכמו שהוא
 בדברי הימים א' (ה' י"א) שנאמר ובני גד לנגדם ישבו
 בארץ הבשן עד סלכה. אדרעי הוא מערבי לסלכה ביושר
 כמו יום לא נשתנה שמו. זוזים היא צפונית מערבית
 לאדרעי כמו ארבע שעות וקורין לו זיזון ועליה גדרות
 רבים; וממנו לעשתרות כמו יום וקורין לו קרן אלחארה,
 וזוזים דרומית לעשתרות. חות יאיר הוא בארץ גלעד
 והיום הוא מקום מקנה וקורין לו חוארה והיא מערבית
 לאדרעי כמו ארבע שעות ובאמצע שניהם הוא ארמתה.
 ובצר במדבר הוא למזרח אדרעי כחצי יום וקורין לו

1) נראה ששתי אלה המוקפות אינן אלא הערות מאוחרות, וכמה הערות כמותן נמצאו בספר
 זה אם שהן של המחבר והן מאוחרות או שהן של אחרים לנמרי, והמדעים הראשון הבלוען
 בסנים הספר במקומן ושלא במקומן ולא נודעו כי באו אל קרבן והן מבלבלות את הקורא.
 ושתי הערות האלה הן בלי ספק של איש אחר החולק על המחבר בקביעת מקום של
 ארץ עין. ולפי דעתי עין בארץ ישראל היתה בנוף.

כפתור פרק אחד עשר ופרח שיא

בצרה 1. וקמון היא למזרח הירדן שלפני בית שאן כמו חמש שעות מעט דרומי וקורין לוקומימא, ושם יאיר נקבר. כתב א"ע פרשת ראשי המטות: ויאיר בן מנשה הלך וילכוד וגו', והוא ממשפחת יהודה. כי כן כתיב: הצרון לקח את בת מכיר בן מנשה והוליד ממנו שגוב ושגוב הוליד את יאיר, שהיו לו הערים בהרי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו, אלו דבריו. ויתכן שיהיה זה יאיר בן שגוב, ויתכן שיהיו חות יאיר שלשים ערים [ויאיר זה] איננו יאיר הגלעדי ששפט את ישראל ומת ונקבר בקמון שהרי בין לכידת חות יאיר ובין שפוט יאיר היו מאתיים וארבעים וששה שנים, ושופטים

עוד כתוב גבי חלק גד(היושע י"ג כ"ו) מחשבון עד רמת המצפה ובטנים וממחנים עד גבול דביר, ובעמק בית הרם ובית נמרה וסכת וצפון יתר ממלכות סיחון מלך חשבון וגבול עד קצה ים כנרת עבר הירדן מזרחה. מלך ערד ארצו לדרום חשבון יום ונקרא עורד; בדגשות הדלת: וסמך ליה אלעלא וקורין לה עלה. כתיב (ש"ב ב' כ"ט) וילכו כל הבתרון ויבאו מחנים. הבתרון קורין לו אלאתרון. מחנים מחנה, ומחנים הוא למזרח בית שאן ביושר כחצי יום, וסמוך לו לדרומו שעה עיר שמה אלאסתיב אומרים שהוא מקום אליהו התשבי זכור לטוב, והיא בגבול גד ושמה היה שם ביתו ז"ל, כי משבט גד היה מולדתו, וכמו שכתבנו בסוף הספר. ולצפון זה אלאסתיב יש נחל מים קיץ וחורף, ועליו גנות ופרדסים וקורין לו ואד אלגבאס

[1] הר"ש בספרו תבואה דף ק"ט מעיר בצדק, כי אי אפשר שתהי העיר הזאת בצר במדבר, כי מקרא מלא הוא בצר במדבר לראובני, וזאת למנשה היא, ולא עוד אלא שהעיר בצר הראובנית הלא מקלט היתה, ולפי דברי חז"ל 'מכות ט"ז' מכוונת היתה נגד הברון, וא"כ מקומה היתה על ההר שקורין לו בליע ג'בל-קוביאת בעוד אשר זאת העיר בצר מכוונת נגד הר שומרון, ולפי דברי חז"ל הנ"ל ראמת גלעד מכוונת אליהם, ולנו נראה שזאת העיר היא 'בתורה'.

שיב כפתור פרק אחד עשר ופרח

כלומר נחל יבש. ושמעתי, כאשר תמהתי לשם חלוף הפועל¹) כי שמו המיוחד ואד אליאם; כלומר נחל אליהו. כי כן קוראין לאליהו ז"ל. ואין לחשב שנקרא כן מפני יבש גלעד, כי רחוק הוא מאד. ורשי ז"ל כתב (מ"א י"ז א') שם העיר ששמה תשוב, ויהיה תשבי כמו המורשת. יבש גלעד הוא מזרחי לבית שאן ביושר כשלש שעות וקורין לו גופן והוא לשון יבש בערבי. ואל יבש והבתרון הוא דרומי למחנים. ולזה אותם שהיו במלחמה בגבעון וברח אבנר ואנשיו לעבר הירדן והלכו בערבה כל הלילה ההוא עברו הירדן וילכו כל הבתרון ויבאו (משם) מחנים (ש"ב ב' כ"ט); וגבעון סמוך לנוב ונוב לדרום ארץ ישראל, אם כן בהכרח באו תחלה לבתרון ומשם למחנים. לפי מה שהתבאר [הר"מ] שאנו יושבי בית שאן רואים מן הערבה מזרחה ולצפון עד ים כנרת, הוא לשבט גד. וכן כתוב (ש"א י"ג ז') ועברים עברו את הירדן ארץ גד וגלעד; ורשי ז"ל כתב פרשת אלה הדברים (ג' י"ז) כנרת מעבר הירדן המערבי היא ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי, ונפל גורלו רוחב הירדן מנגדו ועד מעבר שפתו. דע שבארץ גלעד היום עיר וקורין לה עגלון, ואינה עגלון הכתוב בל"א מלכים (יהושע י"ב י"ב) כי היא מעבר הירדן מערבה בחלק יהודה, וכל הארץ ההיא נחלת ישראל וגבולם, שכן כתוב (תהלים קל"ז כ"ב) נחלה לישראל² עבדו, וכתוב (מ"ב י" י"ב) ויבם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרחה השמש וכו'.

[1] כי הרי הנחל מלא מים תמיד³

[2] ר"ל נחלת שני השבטים חצי שבט מנשה וצדור. ועל זה מביא רמ"מ מהמסוק נחלה לישראל עבדו. ר"ל שנחלת סיחון ועוג הנו לפניו. גם הם [אם כי אינם מארץ כנען] נחלת ישראל עבדו, מארץ כנען בעצמה.

הפרק השנים עשר *

לבאר שיושבי אדמת ישראל הם המכובדים על כל יושבי הארץ זולתה ואפילו על בני בבל. כשאוחזין מעשה הצדיקים בידיהם. ודין ההולך ממקום שעושיין למקום שאין עושיין, ומי הוא הנותן רשות לדון; ולמי ינתן רשות, וזולת זה.

פרק א דחסידי (תענית כ"א ב') קרי לארץ ישראל גבירה ולזולתה שפחה. מסכת פסחים פרק מקום שנהגו (ג"א א') כי אתא רבה בר בר חנא אכל דאיתרא, כלומר כשבא מארץ ישראל לבבל אכל חלב שעל יתר הקיבה. שבבבל נהגו בו איסור ובארץ ישראל נהגו בו התר ועשה כמנהג מקומו, עיל לגביה רב אויא ורבה בר חנין¹ כיון דחונה כסייה. אתו ואמרו לאבוה² אמר להו שוינהו כותאי, ורבה בר בר חנא לית ליה גו תנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם? אמר אבוי ה"ט מבבל לבבל ומארץ ישראל לארץ ישראל; אי נמי מבבל לארץ ישראל, אכל מארץ ישראל לבבל כיון דאנן כייפינן להו עבדינן כותיהו, רב אשי אמר אפילו תימא מארץ ישראל לבבל, רבה בר בר חנא דעתו לחזור הוה, ומתני' כך היא (שם ג' א') ההולך ממקום שעושיין למקום שאין עושיין או ממקום שאין עושיין למקום שעושיין, גותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך שם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת. ותימא יש בדבר, ההיכי דמי? אי בשדעתו לחזור, חומרי מקום שהלך לשם אין גותנין לו כעובדא דרבה בר בר חנא, ואי בשאין דעתו לחזור, אין לו חומרי מקום שיצא משם כעובדא דרכי זירא. דאמרינן מסכת חולין פרק קמא (י"ח ב') כי סליק רבי זירא אכל

[1] כן הוא גם בריף ובסירוש רבינו חננאל, אבל לפנינו בנמרא עול לגביה

רב אויא סבא ורבה מיהו רב חננאל ועיין ד"ס.

[2] כן הוא ג"ו הריף ובעל העטור אבל בנמרא שלפנינו כתוב ואמרו ליה לאבוי,

שיד כפתור פרק שנים עשר ופרח

מוגרמתא דרב ושמואל, ומוקים לה גמי רב אשי התם בשאין דעתו לחזור, ויש מפרשין דלצדדין קתני. והרמב"ן ז"ל פירש דכולא בדעתו לחזור, וחומרי מקום שהלך לשם, בדברים המותרין והם נהגו בהם איסור לסייג כעובדא דבני כישן פרק מקום שנהגו (פסחים נ"ב), דכל כי האי חוששין למחלוקת. ומתוך דבריו ז"ל נראה שהדברים האסורים שם מן הדין ובמקומו מותרין, אין חשש למחלוקת. ויש תימה בדבריו ז"ל, שהרי תרנא דאיתרא לבני כבל מן הדין היה אסור כדנפקא להו התם מכל החלב. והרשב"א ז"ל (כתשובותיו ס' של"ז) כתב: שנראה שהנכון הוא שהחולך מכבד לא"י ודעתו לחזור נותנין עליו חומרי מקומו מפני שעדיין נחשב כהם, וכן כיון דארץ ישראל חשוב יותר ממקומו, גם הוא צריך לחוש לדבריהם כל שהוא שם, וכדאביי דאמר אנן כייפינן להו: ורב אשי לא חלק עליו אלא לומר שכל שדעתו לחזור נותנין עליו חומרי מקום שהוא משם ואע"פ שהוא בארץ ישראל, ולא עוד אלא נראה דאף בהולך מכבד לכבל ומארץ ישראל לארץ ישראל, ודעתו לחזור, נותנין עליו חומרי מקום שהלך משם (כל שהוא בפניהם), משום דכל שדעתו לחזור עדיין כסוף לאנשי מקומו, וכן למקום שהלך לשם וכל שהוא בפניהם) דכיון שחשוב כמקומו נכבד—כמקומו (אינו בדין שיחא מקיל בפניהם) וכתהיא דאמרין (שבת מ"ו א') רבי ינאי באתריה מטלטל שרגא, באתריה דרבי יוחנן לא מטלטל שרגא^א, והיינו דאמרין בפרק כל הבשר (חולין ק"א א') רמי בר תמרי סליק לסורא ואכל כחלי, אמר ליה מאי טעמא עבדת הכי וכי' ולית לך נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם? אמר ליה חוץ לתחום אכלי, אלמא אפילו בשווין כגון מכבד לכבל דדעתו לחזור נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, דהא ודאי דעתו לחזור הוה, וכדקאמר להו מאתריה דרבי יהודה אנא, ועוד דמנא ליה לרב כהנא^ב דאין דעתו לחזור, אדרבה סתם

[1] בהתוצאות הקודמות נלקה הטאמר הזה בחסר ויתיר, ואנחנו הנהגנו ע"ם תשובת הרשב"א, והיתר הסברנו בענינות והחסר דוספנו בטרובעות במקומו.

[2] כנמרא בכל הדמוסים הגורסא ר' אבהו כי איקלע לאתריה דר' יהושע כן לוי הוה מטלטל שרגא וכי' וכן הוא כנמרא יבמות י"ד א'.

[3] נראה שגורסת הרשב"א כנמרא חולין שם היתה "איתיהו לקמיה דרב כהנא" אבל לפינו כנמרא "לקמיה דרב הקדא".

כפתור פרק שנים עשר ופרח שמו

יוצא ממקומו דעתו לחזור הוא. ומיהו כשהולך מארץ ישראל לכבל
 ודעתו לחזור, אין נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, והיינו
 דאיתרא דרבה בר בר חנא כד אתא לכבל, ומעמא משום דכני
 כבל כפופין לבני ארץ ישראל ונוהגין אפילו בקוליהן בפניהם.
 דומה למה שאמרו מסכת יבמות פרק קמא (י"ד ב') דבית שמאי לא
 עשו מעשה כפרהסיה [משום כבודן של ב"ה אבל ב"ה עושין מעשה
 כדכריהן ואפילו בפני ב"ש]. והיינו דאמר אבבי נבי דאיתרא
 דרבה; אנן כייפינן להו, ורב אשי לא חלק עליו אלא במה שהיה
 סבור דאפילו אין דעתו לחזור עושה כן מפני הכפיפה. ורב אשי
 אמר לא, כיון דאין דעתו לחזור, עד כאן. גרסינן בסוף פרק ואלו
 קשרים (שכת קט"ו א') דכי רבי יהודה מקנבי כרבא, דבי רבא'
 גרדי קרא, כיון דחזו דהו קא מחרפי, אמר להו אתא אגרתא
 ממערבא משמיה דרבי יוחנן דאסיר. כתב הר"ם ז"ל (הל' יו"ט
 פ"ח הלכה כ') ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין לא
 יעשה ביישוב מפני המחלוקת, אבל עושה הוא במדבר, וההולך
 ממקום שאין עושין למקום שעושין לא יעשה, ונותנין עליו חומרי
 מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואף על פי כן לא
 יתראה כפניהם שהוא בשל מפני האיסור, לעולם לא ישנה אדם
 מפני המחלוקת, וכן מי שדעתו לחזור למקומו נוהג כאנשי מקומו
 בין להקל בין להחמיר, והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום
 שהוא בו מפני המחלוקת, פרק הקורא את המגלה (מגילה י"ט א')
 בן עיר שהלך לכרך וכן כרך שהלך לעיר, אם עתיד לחזור למקומו
 קורא כמקומו ואם לאו קורא עמהם (פירש בן עיר—בן י"ד, בן כרך—
 בן ט"ו). עתיד לחזור—רש"י ז"ל מפרש לה "אבן כרך" לא שנו
 דבן כרך שהלך לעיר וכו' קורא כמקומו אלא שעתיד לחזור למקומו
 בליל י"ד שהוא זמן העיר שהוא שם ונמצא שלא קבע עצמו
 להיות פרוז עמהם ביום קריאתם, אבל אם אין דעתו לחזור
 למקומו באותה הלילה קורא עמהם ואפילו היה דעתו להיות בכרך
 שלו בליל ט"ו, דמ"ט פרוז בן יומו הוא ונקרא פרוז (ופי' פרוז

[1] כ"ה גם בש"ס כתי' מינכן ובס' מלחמות ובס"ט אכל לסנינו בנ"ט דקי רב"ה.

שמו כפתור פרק שנים עשר ופרח

מגזרת פרוזות תשב ירושלם (זכרי' ב' ח') כלומר בלתי מוקף). ולפי דברי הר"ף ז"ל נראה דאבן עיר קאי, ואצטריכח ליה לטיטר מדפרוה וכו'. כתוב שם¹ פרק מקום שנהגו: "כהר"ז ז"ל, והני דנחתי ממערבא אסור להו למעבד עבדתא ביו"ט שני". כתב עליו הראב"ד ז"ל, זה אינו כלום, שאין בכל הגולה ולא בא"י² מי שלא ינהוג שני ימים טובים של גלויות, וממעשה דרמי בר תמרי בכחלי, שאכלם חוץ לתחום ולא אמר להם דעתו לחזור, יכולין אנו ללמוד שאין תלמיד רשאי לעשות כן במקום שיש גדול ממנו, להתיר לעצמו במקום הרב, ומשום כבודו דרב חסדא לא היה רשאי לעשות, ובכמה מקומות הוא זה בתלמוד, באתריה דרבי יוחנן לא הוה מטלטל שרגא, ואין ספק, ע"כ. פרק המוכר את הבית (ב"ב ע' ב') שטר כים היוצא על היתומים, דייגי גולה אמרו נשבע וגובה כלו; ודייגי ארץ ישראל אמרו נשבע וגובה טחצה, ומסקנא אמר רבא הלכתא נשבע וגובה טחצה, דהוא בתורת מלוה; אבל פלגא דהוא בתורת פקדון חיישינן שטא נאנס, אי נמי דילמא פרעיה (פ' שטר כים שטר עסקא). פרק החובל (ב"ק פ"ד א') נזקי שור כשור ונזקי שור באדם [גובין אותו בככל והא,] אלהים בעינן וליכא? התם שליחותיהו קא עבדינן, מדי דהוה אהודאות והלואות, הרי שארץ ישראל עושה רושם וכמה היוצא בזה, וסוריא אינן מומחין; וכדאיתא פרק זה בורר (סנהדרין כ"ג א') בערכאות שבסוריא שגנו וכבר הבאנו אותו בזה הפרק לקמן (פ"י ערכאות מקום עריכת הדין). הרי שאפילו בני בכל הם כפופים לבני ארץ ישראל, ואף על גב דאמרינן סוף מסכת כתובות (ק"א א') ארץ ישראל עיסה לבבל, כלומר ספק הוא שמעורב בהן סובין ומורסן וקמח, ועורא לא עלה מבבל עד שעשאה כסולת נקיה.

[1] נראה שכונתו לספר "כתוב שם" שהיבר הראב"ד, שמוכרו המחבר לעיל עמוד ב' ובסוף הספר) והוא לס"ד ספר השנת הראב"ד שנדפס בס' תמים דעים ע"י ש. ועיין בהערות שבסוף הספר.

[2] הרצ"ה ח"ט העור: "יר"ל לבני א"י שבאים לחי"ל אבל בא"י אין עושין ב' ימים טובים של גלויות חוץ מיר"ה, אך השב לתקן וקלקל כי אם נאמר שאבני ארץ ישראל היוצאים לחי"ל קאי, מה השיג על הר"ה? — אך האמת הוא כי הראב"ד שמע שהבני פרוכניצא הנהיגו בארץ ישראל שני ימים טובים, וחשב כי הנהיגו כן בכל יו"ט, ובאמת לא הנהיגו כן אלא ביר"ה כמו שהביא הר"ה כ"ש רבינו אפרים כביצה פ"א.

כפתור פרק שנים עשר ופרח שיז

ואם תראה שבני ארץ ישראל היו צריכים לבני בכל, הוא משום
התם שבט; וכדאמרין מסכת סנהדרין פרק קמא (ה' א') אמר רבי
האי מאן דבעי למידן דינא וכי טעי ליפטר ולא לישלם, לנקוט
רשותא מבי ריש גלותא; וכן אמר שמואל וה'מ מהכא להכא
ומהתם להתם ומכא להתם, אבל מהתם להכא לא מהניא רשותא,
דהכא שבט והתם מחוקק, דתניא: לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי
גלויות שבככל שרודין את ישראל בשבט, ומחוקק מכין רגליו
אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה כרבים. ואמרין מסכת
הוריות פרק בתרא (י"א א') איזהו נשיא זה המלך, תיר נשיא
זה המלך, יכול נשיא שבט כנחשון בן עמינדב תלמוד לומר מכל
מצות ה' אלהיו, ולהלן הוא אמר למען ילמד ליראה את ה' אלהיו;
מה להלן שאין על גביו אלא ה' אלהיו אף כאן נשיא שאין על
גביו אלא ה' אלהיו, בעי מיניה רבי מר^ב (1) כגון אני מהו בשעיר?
אמר ליה הרי צרתך בככל, איתיביה מלכי ישראל ומלכי בית
דוד אלו מביאין לעצמן ואלו מביאין לעצמן, אמר ליה התם לא
כיפי להדדי הכא אנן כיפינן להו, (ושעיר²) הוא ארץ ישראל.
ובהיא דמסכת תמיד זכרנוה פרק עשירי (עמוד קע"ב). ירושלמי
פרק יש נוחלין (ב"ב פ"ח ה') רבי מולך³ בשם רבי יהושע בן לוי
הלכה כרבי זכריה בן הקצב, רבי ינאי קפודקיא הוה ליה עובדא,
הוון דיינין רבי הונא ורבי יהודה בן פזי ורבי אחא, אמר לון רבי
אחא אחינו שבחוצה לארץ הדיוטות הן והן טועין את ההלכה, ועוד
דאינון סמינן על הדא דרבי מולך דרסמין על רבי זכריה שאמר אחד הכן
ואחד הכת שניהם שוין במטה האם, ולית כן היא, תוספתא מסכת
בבא קמא פרק ז' מפני מה גלו ישראל לככל יותר מכל הארצות
כולן מפני שבית אברהם אביהם משם. משלו משל למה הדבר
דומה: לאשה שקלקלה על בעלה להיכן משלחה לבית אביה.
וזה המקום ראוי להביא ענין הרשות ולא יזה דבר מועיל
ומי הוא הנותן רשות ולמי ינתן.

[1] לפנינו במרא דרבי מרי חייא וכן הוא הכתוב.

[2] המוקף כאן היא הגהת תלמיד תועה אחד אשר שָׁעַר בְּשַׁעַר נַחֲלָה לֹא
ועין בספר עליות אליהו להנריא.

[3] לפנינו בירושלמי ד' מלך.

שיח כפתור פרק שנים עשר ופרח

גריסינן פרק דרישה וחקירה (סנהדרין ל"ג א') אמר רבי¹ מעה
 בדבר משנה חזרה מעה בשקול הדעת אינו חוזר ופירוש
 חוזר שמתחזר הדבר כשהיה מתחלה שהוראתו אינה כלום. וזה
 כשטענות מצוי בדבר משנה או בתלמוד כדברי הרמב"ם ז"ל²). אין
 דינו דין לגמרי וחוזר. ורש"י ז"ל כתב שתלו המעם במשנה שרבי
 סתמה שכל הישיבה מצויה אצלה ועל ידי שהיה נשיא ודקדק
 עמו בדברים והעמידום על כורים, וח"ה טעה בתוספתא דרבי חייא
 ורבי אושעיה שהם סדרו סדר התוספתות וסתמו מה שסתמי. והתם
 אמר אפילו בדרכ ושמאל, כלומר בדברי האמוראין האחרונים.
 והדינים הם כך : דן את הדין ומעה בדבר משנה חוזר הדין ואינו
 חייב לשלם כל עיקרה וזה בין שיהיה הדין מומחה ונקיט רשותא
 או לא, לא שנא נשא ונתן ביד ולא שנא לא נשא ולא נתן ביד
 (פי' נשא ונתן ביד שהוא עצמו גבה מזה ונתן לזה, לא נשא ונתן
 ביד אלא צוה לבעל הדין) ואפילו היה הדבר שאי אפשר לחזור
 בו כגון דין רבי טרפון גבי פרה שהאכילה לכלבים פרק עד כמה
 (בכורות כ"ח ב') שאם לא האכילה היה חוזר [אם היה מומחה או
 שקבלוהו עליהו, בעל דין סמור מלשלם] ואע"פ שגורם להזיק,
 לא היתה כונתו להזיקו ולא מחייבינן ליה משום דינא דגרמי.
 והפך זה מי שאינו מומחה ולא קבלוהו עליהו בעלי דינא; אעפ"י
 שנמל רשות הרי הוא בכלל בעלי זרוע, ואינו בכלל הדיינין, לפיכך
 אם דן, בין טעה בין לא טעה, כל אחר מבעלי דינין אם רצה חוזר
 ודן בפני בעלי דינין, ואם טעה ונשא ונתן ביד חייב לשלם מכיתו,
 וחוזר ולוקח מבעל דין זה שנתן שלא כהלכה; או שאסר לאכול
 דבר המותר והאכילו לכלבים ישלם כדן כל גורם להזיק, שזה מתכוין
 להזיק הוא, ולענין גרמא בנזקיין, קיימא לן פרק הכונס צאן (ב"ק
 ס' א') כרב אשי שהוא פוטר. ומיהו דוקא גרמא דאתי מעלטא
 כגון נמי³ או שאין בליבתו כדי ללבותה. אבל גרמא דאתי

[1] לפנינו בגמרא שם אמר רב אמי וכן הוא הנכון (הרצ"ה ה"ט).

[2] אולי צ"ל : "כדברי רש"י ז"ל מפני שהמלות יכשטעותו מצדו בדבר משנה
 ותלמוד" מלשון רש"י הן, או אולי יש לגרום "כדברי הרמב"ם ז"ל, וכונתו כי כל דין
 שטענותו מצוי בדברי הרמב"ם ז"ל הרי זה כטועה בדבר משנה.

[3] אינו מובין ונראה שצ"ל כגון רוח שאינה מצויה ועיין בגמרא ב"ק שם א"ש וז"ל.

כפתור פרק שנים עשר ופרח שיט

מדידה חייב, דהא אמרינן (ב"ב כ"ו א') ולרבינא מאי שנא מגן היוצא מתחת הפטיש דחייב, משמע דלגבי תשלומין קאמר. וכן נמי כתב בעל העטור ז"ל, וכן נמי דעת הרב אלפאסי ז"ל, שהרי פרק כיצד הרגל (ב"ק כ"ו ב') גבי הא דאמר רבא : זרק כלי מראש גגו והיו תחתיו כרים וכסתות וקדם וסלקן או בא אחר וסלקן פטור, בעידנא דשדא מפסיק פסקי גיריה. כתב ז"ל : מסתברא לן דלית הלכתא בהא כרבא משום דסבירא ליה דלא דיינינן דינא דגרמי, דהא הוא דאמר (1). בפרק הגזול קמא (שם צ"ח א') השורף שטרותיו של חבירו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים (2). וקיימא לן דלית הלכתא הכי, דאמרינן כפייה רפרם לרב אישי ואגביה [כי] כשורא לצלמי, אבל גירי פשיטא לן דחייב. וכדאמרינן פרק הבית והעליה (ב"מ קי"ז א') הגני בי תרי דהוו דיירי, חד עלאי וחד תתאי, וכי מטי עליון מיא מזקי לתחתוי, תחתון מתקן, דעל הגיזק להרחיק את עצמו, ודוקא דאיכא מעזיבה; דמתם תיימי מיא והדר אזלי, אבל ליכא מעזיבה, גיריה הוא ועליון מתקן. וכן המוכר שמר חוב לחברו וחזר ומחלו, משלם את הכל ואפילו מכר שמר של אלף במנה, משלם אלף, דמשום מזיק אנו מחייבין אותו דבריא הזיקה, והיינו דאמרינן פרק הכותב (כתובות פ"ו א') דלמאן דראין דינא דגרמי משלם [כי] כשורא לצלמי וכן כל כיוצא בזה. גרסינן סוף פרק הגזול ומאכיל (ב"ק קי"ט א') אמר רבי יוחנן כל הגזול את חברו שוה פרוטה כאלו ניטל נשמתו ממנו שנאמר כן ארחות כל בוצע בצע את נפשו בעליו יקה, ואומר ויאמר ה' אל שאול ואל בית הרמים אשר המית את הגבעוניים, מאי ואומר? וכי תימא ה"מ בידים אבל גרמא לא? ת"ש : ויאמר ה' אל שאול, וכי היכן מצינו בשאול שהרג את הגבעוניים? אלא מתוך שהרג גוב עיר הכהנים שהיו מספקין להם מים ומזון, מעלה עליו [הכתוב] כאלו הרגו. ומסתברא שכל הלכה פסוקה הוא כדבר משנה, דאמרינן

[1] לפנינו בנמי שם בכל הדפוסים אמר רבה השורף וכו' וכן הוא בב"ב לי"ג ב' וביריק.

[2] הסיים פטור מדיני אדם וכו' אינו לפנינו בגמרא אבל כן הוא בהרי"ף ובש"ס

כי ועיין דקדוקי סופרים.

שכ כפתור פרק שנים עשר ופרח

(שבועות ל"ח ב') האי דיינא דאשבע בה' אלהי ישראל נעשה כמי שטעה בדבר משנה וחזור. כתב רבינו האי גאון ז"ל: וכל שטועה של כל החכמים, כדבר משנה דמ"א. וכן אם התובע יש לו גלגול על הנתבע וב"ד אמרו שיכול הנתבע להפוך ועשו מעשה, הורו רבותי שזה מכלל טעה בדבר משנה, אחר שיש לנו כמה ראיות לגלגול שבועה דרבנן. וכתב בעל העמור ז"ל תשובה להר"ף ז"ל: שבועת הסת דמפכינן דוקא דלית ביה גלגול שבועה אצל הנתבע.

אמנם טעה צסקוב הדעת, והוא מוועה וקיעט רשותא, אעפ"י שטשא וכתן ציד, הדר דינא ופטור ונלשלא, וכן כוונ' מוועה ולא קיעט רשותא, אלא דקצלוהו עליהו צעלי דינא. אצל מוועה ולא קיעט רשותא ולא קצלוהו עליהו צעלי דינא, או שאינו מוועה אלא שקצלוהו עליהו צעלי דינא, נשא וכתן ציד, וזה טעמה עשוי ונלשלא וציתו, לא נשא וכתן ציד, הדר דינא ופטור ונלשלא, ליתיה מוועה ולא קצלוהו עליהו, לא עשה ולא כלום, (דרצ) [ורצ] אלפסי ז"ל הזכיר עם דליתיה מוועה וקצלוהו עליהו צעלי דינא: "אי כוונ' קיעט רשותא מריש גלותא", וכן כוונ' עם דליתיה מוועה ולא קצלוהו עליהו צעלי דינא. "ולא קיעט רשותא", (והשתא על כרחי' האי דקיעט רשותא שהזכיר ז"ל, ששאבו מוועה, דאי צוועה היינו קווייטא, ואלא קצלוהו, דאי קצלוהו וזה לי נקט רשותא). ח"ב כראה לפי דבריו ז"ל דליתיה מוועה וקצלוהו, עם דנקט רשותא לחוד ואינו מוועה ולא קצלוהו, שציתיהם שוים. וכן כוונ' וטענה מוועה שכתב ז"ל בצדא חניטית דליתיה מוועה ולא קצלוהו ולא קיעט רשותא, הא קיעט, דיניה דינא. והר"ם ז"ל כראה שהרגיש בזה עד שכתב צפ"י המעשה (צבורות פרק ד') ווי שאינו מוועה ונטל רשות, זה איך לז וענין למותו שלא יתן צ"ד רשות לניי שאינו מוועה, לפי שאינו מועיל כל עיקר, ולא עוד אלא אוחז צית דין באלו נעט אשרה, וכדאיתא וסכת סנהדרין (ה' א'), עד כאן. ובשאר הדינים מוסבויים ז"ל (שם ד' צ') ת"ר דיני מוועה צלשאה, ואם היה מוועה לרבים, דן אפילו יחידי, אע"פ רב כחמן כבון אלא דינא דיני מוועה אפילו ציחיד, והכי תניא (שם) קצלוהו עליהו, דן אפילו יחידי. והכי איתא צירושלנו (שם פ"א ה"א)

כפתור פרק שנים עשר ופרח שכא

צעודא דרבי אבהו דהוה יתיב ודיין צכנשתא דקסרין לגרומיה, אהור
 ליה תלמודוי, לא בן אלפן ר' אל תהו דן יחידי, אהור ליה ונכיון
 דאיכון טעון לי דאנא יתיב לגרומי ואתון לגבאי, כוון שקבלו עליהם.
 פרק זה צורר (קנהדרין ל' א') גצי אודיתא ואי כתיב ציה דינא
 דפלגיא ואהורנא ליה לרצנא פלוני דנשנעו דאיכון תלתא וכו'. כתב
 הר"ף ז"ל ויהא שניני, לזית הלכתא כשמואל, דאהור שנים שדנו
 דיניהם דין. כתב הר"ם ז"ל (הל' קנהדרין פ"ג ה"י) אף על פי
 שאין צית דין פחות ושלשה, וותר לחד לרון מן התורה, שנאמר
 צדק תשפט ענייתך, ומדברי סופרים עד שהיו שלשה, ושנים שדנו
 אין דיניהם דין. ורבינו האי ז"ל כתב וני שאינו דן יחידי הוא
 נדת חסידות, וכדתנן באבות (פ"ד מ"ח) שאין דן יחידי אלא אחד,
 אבל שורת הדין בדור רב כהשון, דתנו רבנן ונשנה שלשה דיני
 ונוונות בשלשה ואם היה דיין ונוונתה לרבים דן ואפילו יחידי, ואהור
 עלה אהור רב כהון כגון אנה דן דיני ונוונות ציחיד, וכן אהור
 רבי חייא איצטריא להו כגון אנה דגונינא וסצירנא ונקיטנא רשותא,
 אבל לא נקיט רשותא, דיניה לאו דינא, או לינמא אף על גב דלא
 נקיט רשותא דיניה דינא. ת"ש דנור זוערא צריה דרב כהון דן
 דינא וטעה, אחא לקוניה דרב יוסף, אהור ליה אי קבלוך עלויהו
 לא תשלם, ואי לא, זיל שלם, ש"ו כי לא נקיט רשותא דיניה דינא.
 וויהו לאו אורח ארעא למידן יחידי לא קטון ולא גדול, אבל אי
 עצרי וסדרו צעלי דינין וייליהון קנייה, וקא וודו דהכי הוה, ודן
 ציניהם, דיניה דינא, כי גמר וסציר ונוונתה לרבים, ע"ב. כתב צעל
 העטור ז"ל וסדר רב שרירא גאון ז"ל, יחיד ונוונתה דחסי צדורו
 כרב כהון דבקי צונשנה וצתלמוד ובקי כווי בשקול הדעת ונעביין
 צדיני כוה שני וננסו ליה זוננין סביאין ולא חזו ליה טעותא, כגון
 זה ונוונתה לרבים, וכן שלשה צין ונוונתין צין שאינן ונוונתין וקבלום,
 וטעו בשקול הדעת, קס דינא ופטורין, וכן יש לו ז"ל קס דינא
 והדר דינא צחד דינא כגון הא דאהורין כל זמן שנציא ראייה, סותר
 את הדין. וכן ההיא דפרק עשרה יוסתין (קדושין ע"ד א') לאנן
 דיין לוור לזה זביתוי ולזה חייצתי, צוה דצרים אהורים צזון טצעלי

שכב כפתור פרק שנים עשר ופרח

דינין עומדין לפניו, ואי לא אינו נאמן, ואוקימנא דקריען זבותיה, ונקשי ונהדר נדונינהו, ונשני שולא דדייני, כלומר שעיקר הדין אינו אלא צענין שולא דדייני כענין שניהם תלמידי חכמים שניהם קרוצים דפרק הכותב (כתובות פ"ה ז') וכיולא צו. ומינה הציא הרב צעל העטור ז"ל צטס צעל המתיבות, דצ"ד הגדול הוא דאלינוי למועד שולא דדייני, אבל דייני צעלמא לא; דאוריין (סס כ"ד ז') אור ליה וחי טעונא עבד ור הכי, שולא דדייני, אור ליה אלא בני שולא דדייני, אור ליה חדא דאלא דיינא וור לאו דיינא, ועוד נעיקרא לאו צתורת הכי אחית לה, והא רב שעת חכים גמיר וצביר הוא, וקאור ליה רב נחמן ור לאו דיינא הוא, ש"ו דלא עבדי שולא דדיינא אלא ציה דינא רבה, וכן כתב רבינו חננאל ז"ל, עיקר קבלה צידינו דלא עבדין שולא אלא צוקרקעי, אבל צנוטלעלי אוריין נוןון הנוטל צספק חולקין. ואור רבנשאון ז"ל שולא דדייני שיתא הו צכולא תלמודא. ונקשרא דשולא הוא לשון חזק והיא נלה ערצית, וקבים עם הירושלמי פרק וי שיה נקוי גצי היהא דשני שטרות היוולאין ציוס אחד ואור טעונא שולא דדייני (כתובות כ"ד א'). ירושלמי (סס פ"י ה"ד) טעונא אור שולא דדייני חיה ווהס שירלו צ"ד להחליט נחליטין, וי"ו אומרנא.

אבל אם היה עיקר הדין טעות, היו סורין הדין לתלמו, הרי קם דינא והדר דינא והבל צדין אחד. וטעונא דקס דינא, דמלי לנימר ליה טעס הראשון יפה ון האחרון. גרסינן סוף ונסכת גיטין (פ"ה ז') לפניהם ולא לפני הדיוטות, אור ליה אכן שליחותיהו קא עבדיין מידי דוהא אהודאות והלוואות, אי הכי גזרות והצלות נוי, כי עבדין שליחותיהו צנוילתא דשכיחא צנוילתא דלא שכיחא לא עבדין. ופרש"י ז"ל שליחותיהו דגני ארץ ישראל דאוריין (צמסדרין ז' ז'). אי הכי גזלות וחבלות נעבדי שליחותיהו ואן אוריין צריס טסהדין דצעינ שלשה נוןון, ונשי מלתא דשכיחא כלומר הלוואה, ירושלמי (כתובות פ"ט ה"ב) היא טעות נטנה, היא טעות זקנים. ירושלמי (ריס סנהדרין) אור ר"ע אי איני יודע לדון דין תורה וקבלין אתון ווה דאלא אורי, ואוריין (סס) אעפ"י שאין אדם דן יחידי, חותם יחידי דכתיב

כפתור פרק שנים עשר ופרח שכן

אצל אגיד לך הרשום בכתב חנות. עוד צירושלמי (סנהדרין פ"ג ה"ח)
 אמר רבי קיוון לריק הדיין לטנות טענות, שחומר : ויאמר הונך
 זאת אומרת בני החי. גמריין פרק הגוזל ומאכיל (ב"ק קי"ב ז') מי
 עשלו לו ז"ד ולא בא לדין מנדין אותו. ומסת סנהדרין פ"ק א'
 רבה בר רב הונא : האי דיינא דשחיל שאלתא פסול למידן דינא, ולא
 אורנא אלא דלית ליה לאשחולי, אצל אית ליה לית לן צה. ירושלמי (ריש
 סנהדרין) הסמוד להיות כוטל שכרו לדין, דינוי צטלין. תני כן : לדין שכר
 צטולו ולעד שכר עדותו. לרז אלפסי ז"ל קופר החותם צרוז השטרות
 צעד, אינו ראוי לדין צטור עטמו חתום עליה, מולאמריין (צבורות ל')
 הסמוד צדצר לא דנו ולא עבידו, הצורר לו דיין לדין מוסקנו מוטנו
 צקיין, אין יכול לחזור צו, וכך הציאו צעל העטור ז"ל. ואם לא קנו
 מידו אלא שכתבו שטרי צירורין מדעת שניהם, יש מי שאומר שאין
 יכולין לחזור צהם, וי"א מוטענו צפניהם אין יכולין לחזור צהם ואעפ"י
 שלא קנו ולא כתבו. וכן מוטעב מהירושלמי פרק (דיני ממונות צהרא)
 [זה צורר הלכה ד'] קצל עליו צפני שמים יכול הוא לחזור צו, צפני
 שלטה אינו יכול לחזור צו (פירש קצל החרעם). גרסיין צפפרי (פרי
 שופטים) רצ"ג אומר לצטריך וצפטו מ"ז על כל צצט וצצט להיות
 דן את עצטו וצפטו את העם על כרחם. כתצ הר"ם ז"ל ספר הנוצות
 (נ"ע : מ"ז קע"ו) וזה ראוי ומטוייז לדורי דורות :

הנותנים רשות הם שנים : האחד ראש גולה שכבבל; ואין
 חוששין אליו אלא ליחוסו לא לחכמתו, שדינו על
 כל ישראל כדינא דמלכותא שאונסת ומכרת לרדות ישראל
 ולדין עליהם בכל מקום בין רצו בין לא רצו; שנאמר לא יסור
 שבט מיהודה. וכל דיין שראוי לדין שנתן לו רשות ראש הגולה.
 יש לו לדין בכל העולם אף על פי שלא רצו בעלי דינין בין
 בארץ בין בחוצה לארץ אף על פי שאין דן דיני קנסות.
דשני הנותן רשות גם כן הוא ראש ישיבה של ארץ ישראל.
 וזה צריך שיהיה גדול בתורה לא ימצא כמוהו בכל א"י

[א] הראש הבאוי בסנהדרין שם, אבל במטרא הוא. בכתובות ק"ה ב' (הרציה ח"ט).

שכר כפתור פרק שנים עשר ופרח

בוטן שממנין אותו דכתיב ומחוקק, וכבר בארנו פרק עשירי שזה בהסכמת בני א"י. כתב הר"מ ז"ל בפירושו המשנה (ככורות פ' ד') (כשם) שאינו מועיל רשות ראש גלות בהתר בכורות בלבד, רק צריך בזה רשות ראש ישיבות א"י כמו שהתבאר בתלמוד. לפיכך כשתשמע מומחה בהתר בכורות או ראית מומה תדע שהוא מומחה שנמל רשות מב"ד לראות בכורות ולהורות בהם בפירושו. וכל דיין שראוי לדון שנתן לו ראש ישיבה שבארץ ישראל רשות, יש לו לדון בא"י; וסבירא [ליה] אפילו בעל כרחן, אבל בחוצה לארץ אם רצו אין לא רצו לא, ואעפ"י שיכול לדון שם דיני קנסות, ואם נמל רשות מראש גולה, דן בעל כרחן ובכל מקום, מי שאינו ראוי לדון מסני שאינו הגון, ועבר ראש גולה ונתן לו רשות או שמעו ב"ד ונתנו לו רשות, אין הרשות מועיל עד שיהיה ראוי¹). ריש פרק כיצד מעברין (עירובין ג"ג ב') אמרו ליה רבנן לרי' אילעאי הצפיננו, היכן ר' אבוהו צפון? אמר להן נתייעץ במכתיר והנניב למסיבשת. פירש רש"י ז"ל: נתייעץ במכתיר נעל רשות ונבעל ישיבה. מכתיר על שקועך ונותן רשות לכוחו ולקרקל רבי, ונעם והלחה הוא כשאי לדון ולהורות ולהיות מומחה לרבים, ואם עשה לא ישלם, (ופירש הצפיננו הכאן, כמו לזשים הליכות ציחה, צפון נכחה), והנניב הלך לו לדרוס, למסיבשת לפני חכמי דרוס שהם חכמים ואל על שם שהיה ונסיבשת חכם גדול קרי ליה הכי, והדין הוא כך: אם אוירא דארץ ישראל מחכים כל שבן באויר בית המקדש, והמשכן לא היה לעולם אלא בדרום ארץ ישראל.

דאיש שנותנין לו רשות צריך שיהיה תלמיד חכם מפורסם בחכמת התורה, ובדאיתא מסכת הוריות², ובג"ה עדיין נאריך בגדר החכם פרק מ"ד ושם תמצאוהו. כתב הרמב"ם ז"ל בהמצוה³ (סה"מ מל"ת: מצוה רס"ד) שהזהיר ב"ד הגדול או ראש גלות שלא למנות דיין, אדם שאינו חכם בחכמת התורה כעבור מעלות אחרות שיהיו בו וימנעו בעבורם, אלא שיהיה יודע צווי התורה

[1] עיין בהרמב"ם הלי' פנהדרין פרק ד' הלכה י"ד.

[2] דף ב' עמוד ב' אמרו על המשנה ראוי להוראה וכו' כגון מה? אמר רבא כגון שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא (הרצ"ה ח"ט).

[3] בהגדס הנירסא: "ראשי ישיבה" שלא למנות וכו' וימנו אותו בעבורם [כלומר אם ימנעו בעבורם] הנה הוא מוזהר מזה.

כפתור פרק שנים עשר ופרח שכה

דאזהרותיה. והנהגותיו וחזקתו במעשים נאים. ואמרינן בספרי (פ' דברים) שמא תאמר פלוני נאה אושיבנו דיין; פלוני גבור אושיבנו דיין. יודע ככל לשון אושיבנו דיין, נמצא מוכה את החייב ומחייב את הזכאי; לא מפני שהוא רשע אלא מפני שאינו יודע. לכך נאמר לא תכירו פנים במשפט. גרסינן פרק שבועת העדות (ל' ב') מניין לדיין שלא ישב לפניו תלמיד בור? ת"ל מדבר שקר תרחק; פירש רש"י ז"ל לישא וליתן בדין כדי שלא יתעהו. ונראה לי שהכוונה בזה שהחכם היה יכול לעשות מטנו (ער) [מה] שירצה; והיה ליה יחידי בדין, שזה לא יוכל להשיב לאותו חכם. ומחששנינו מסכת סנהדרין (ג' א') אי אפשר דליכא חד מינייהו הנמיר, דמשמע דאפילו אחרים עמי הארץ לית לן כהז' ל שאינם עמי הארץ. אלא שהם יכירו אם ירצה החכם שבהם להטעותם ואף על פי שאינם חכמים כמוהו.

עוד פי' טעם דצד נטעה, כגון טעם אותו הלכה או לא ידעה, וכדליתא צבתוצות (ק' ז') ז"ד שזכרו כלל הכרזה נעשו כנו טעם דצד נטעה וחזר. וקלם נרצותינו כתבו שלל אחר כך רצ'ג אלל צתם וקוונות שלל כהגו אלל צהכרזה, וניחו ז"ד שהגבה כתוצה לאלמנה ולל העניו ואלטרופוס ליתומים, אין לומר עליהם טעשו כטועין דצד נטעה וחזרין, דהא ז"ד הם אלטרופוסין ואציהם של יתומים, וכדליתא (צ"ק ל"ז א') ר"ג וצית דינו אציהם של יתומים, וככל נקום טאנרו ז"ד ונענידין להם אלטרופוס, אינו אלל להקל על הצ"ד טאינס רוליס לפקח על כסי יתומים, ונענידין להם אחרים לפקח על כסיהם, אלל אס רלו ז"ד לפקח על הנכסים, אין לך אלטרופוסין ימים וחס. ולא נלינו עבוב צהעודת אלטרופוסין. וכן כתב הרשב"א ז"ל: טעה צקול דענה, כגון תרי תנאי ותרי אוראי דפליגי אהדדי ולל איתנור הלכתא כחד וניייהו וסוגיין דעלנא כחד וניייהו, ועבד איהו באידך, איגלי וון נילתא דודאי טעה. והר"ס ז"ל כתב (ה' סנהדרין פ"ו ס"ג) שלל ידע טכזר פטט הועעטה צכל העולם כדצרי האחד, אלל כיון דלל איתנור הלכתא צהדיא, ללו דצר נטעה הוה, וכן פירש ז"ל וונחה טניסוהו צקישוה וטאלות וניולל גדול צחכונה ונוצהק,

שבו כפתור פרק שנים עשר ופרח

ובענין לשון קנייני-נוונחה, כלומר עניני, גם זה ונוקס צחכונחו, ואם הנוקס אותו הוא צ"ד, הרי זה קרח ונוונחה לרצים. ואמרינן נקמת נדרים (כ"ז צ) והלכתא אפונכתא קניא, והוא דלא אניס, והוא דקנו מיניה צביד טעו, כלומר ונוונחה לרצים. ובחז על זה הרי"ף ז"ל פרק גט פשוט: וקאמר באון ז"ל, דהאי דינא (1) ליתא אלא צעמפיס זכותיה בלחוד, ונקטצר כותיה. אמרינן צירושלמי: אפילו לונחו לדבר אחד אינו נותר עד שיהא חכם בכל דיני התורה, אף על גב דאיתנור נמינן הזקנים לדברים יחידים, הוא שיהיה ראוי לכל הדברים.

מסכת עצודה זרה פ"ק (ז' א') שאל לחכם אחד ויעינא, אל ישאל לחכם אחר ויעהר, לחכם אחר ויעהר, לחכם ואקר, אל ישאל לחכם אחר ויעהר.

היו שנים, אחד ויעינא ואחד ויעהר, אחד אוקר ואחד ויעהר, אם היה אחד מהם גדול צחכונה וצנין, הלך אחריו, ואם לאו הלך אחר המענין, רצי יהושע צן קרחה אור צעל סופרים הלך אחר הנוקל, והלכתא כותיה. ודוקא שלא טעה, שאם טעה, ודאי יכול להסזירו. ולזה כתב הרב צעל התוספות ז"ל (שם) אומאי לא ישאל שני טעם טעה הראשון ויחזרו השני ? ומירץ שלא ישאל לשנים טעם אם לא הודיעו שכבר אקר הראשון. ואם יכול להוכיח טעמה צדצר ונסנה, יחזירו צדין. ואם חלוק עליו צסקול הדעת, טסצרתו נועה לטעה או להסיר ונה טענא או אקר הראשון, אלא שאין לו הוכחה בהלכה, יאמר אני אומר כן, אבל אני אין ויעהר ונה שאקר שכבר שויה חתיכה דאיסורא. והא דאמרינן פרק אין ועינידין (שם ו' א') כפקי שפורי דור ושרו, שפורי דור ואסרי? ויירי כשהדבר צא לפני שניהם וכי הדדי חולקין. [וכן הוא] צחוספתא (ידים פ"ב) צו ציוס עמוד יהודה גר העמוני צצית הודרש, אור להם ונה אני לצא צקהל, אור ליה ר"ג אסור אמה, אור ליה ר' יהושע נותר אמה, אי נמי שהיה דצרי הנתיר תחלה. וניחו צירושלמי (צבת פ"ט ס"א) אמרינן חכס טעיהר אין חצירו רשאי לטענא, הסיר אין חצירו רשאי לחסיר. וי"ל שכבר חלה הוראת הראשון קודם שחלק חצירו עליו, ובגון שלא טעה צדצר ונסנה. ואם טעה ודן וצא לפני

[1] כלומר: דאמנתא קניא אי קנו מיניה בב"ד חשוב.

כפתור פרק שנים עשר ופרח שכו

צ"ד אחר, יכול לכתור מה עין הראשון, וכעצדה צפרק ווי שהיה נסוי
 (כחצות 5"7 צ') צאינייה דרתי צר חומא — וזכרנוהו ריש פרק טשי—1)
 דמשום דטעה רב טסת צהא דחון ונירוטלם לא כתצין לטעות, החזיר
 הדין רב נחמן. גם ונהיה עוצדא טועיין דצ"ד הגדול אליס למעצד
 שרדא דדייכו, אזל דייני דעלמא לא. דהא רב טסת בנייר וסביר ואפילו
 הכי קאמר ליה רב נחמן אבא דיינא ונר לאו דיינא — פירש "צמנין" שרדא
 תלמידים יותר נמוכו, אי נמי שרוב התלמידים אומרים כוונה, או יהי
 פירש "צמנין" שהוא מוסכם שזה גדול צחכונה כענין נמוכו וגמרו ופי
 אבא מורי זל"ה — ומסתברא טאם האחד גדול נחצרו צחכונה ונפורקס
 טאין צדבר קפידא², בראנריין פרק כל הוד (כדה כ' צ') אמר ר' יוחנן
 חכמהיה דרבי חייבא ברמא דלא חזייה לי דנא, נעטויכא נטער ונערהרנא
 נעטויח, חמיכא צדעתי³ לא ידענא למחזי דנא, וצשווין אחר הנחמיר⁴.
ד"ר קיסות כגון גולות וצבלות וטלומי כפל ארבעה וחמשה האונס
 והעפשה וכיוצא בהם אין דין אותו אלא שלשה מוחסין והם הסמוכים
 צארץ ישראל, אזל שחר דיני נמוכות כגון הלואות והודאות, אינן לריבין
 מומחה ואפילו שלשה הדיעות ואפילו מומחה דן אותם. וכן כתב הרי"ף
 ז"ל סנהדרין פרק קנא, דשנים קדמו וצחכאי טיהין מוחסין או שקבלום
 עליהם צעלי הדין, דיכיהם דין, ואפילו אחד מומחה דן דין. פרק אלו
 מליאות (צ"ח ל"א צ') איקור ורצ ספרא. עצדו עסקא. צהדי הדדי אזל
 רב ספרא פלב צלא לדעתיה דאיקור וכו'. ונוסיק, חדע דתכן אלמנה
 מוכרת טל צפכי צ"ד ולאו ווי איתנור עלכה⁵ אמר רב יוסף בר מיווני
 אמר רב נחמן אינה לריבה צ"ד מוחסין אזל לריבה צ"ד הדיעות. פרק
 זה צורר (סנהדרין ל"א צ') אמר רבי יוחנן טנים טכתעלמו צדין אחד

[1] מכאן הלואה הסגנו את המאמרים הצדדיים שברבו המחבר בין שני
 קיום כזה — והמאמרים אשר יהיו מסוגרים בין שני הצאי לבנה ( ) — מלבד
 מראה המקומות — הם יתרים לנמרי או שלא במקומם ואנחנו הבאנו אותם במקיפם
 בין שני הצאי לבנה מרובעות.

[2] כלומר: אין להקפיד שיהי הגדול הוא מבטל הוראתו של חברו הקטן ממנו.

[3] היום יאמינא ברעתי וכי אינו לפנינו בנמרא.

[4] מוסב על שלמעלה.

[5] לפנינו בנמרא אמר ליה אב"י ולאן מי איתמר וכי

שבת כפתור פרק שנים עשר ופרח

זה אומר כדון כאן ואחד אומר כלך לצית הועד כופין אותו ודן צעירו.
 ודוקא היבא דניחא ליה לללוה. ואמרינן צפרק הכותצ (כתוצות פ"ה א')
 פהיא איתתא דאיתייבה שצועה צצי דיניה דרצ ציצי צר אצי אור לה
 הווא צעל דין תיתי וחצצע לי צנתחי, וחייבה רצ ציצי לניעצד הכין.
 ניהו חילו היה צ"ד יפה סמוך לעירס תוך שלט פרסאות, אי כניי שאין
 צעירס יודע דין, אף ללוה סונועין לו ללכת לצ"ד יפה סמוך ללו. וכדמוכח
 ריש פרק זה צורר (סנהדרין ב"ג א') זה צורר לו צ"ד אחד וזה צורר
 לו צ"ד אחד. ואקשינן, ואפילו ליה ונלי נעכצ והא אור רצי אלעזר
 לא סנו אלח ונלוה אלל ליה כופין אותו ודן צעירו? ופרקינן כדאמר רצי
 יומנן צערכאות שצקוריא סנו, הכי כניי צערכאות שצקוריא סנו, אלל
 צונוחין לא, רצ פסא אור אפילו תינוא צונוחין, כגון צי דיכא דרצ הונא
 ורצ חקדא; דאור ליה נאי קא ונטרסחא ליה. ורצ חקדא תלמיד דרצ
 הונא הוה, ותלמיד אל יורה הלכה תוך שלט פרסאות לרצו כנוחנה ישראל.
 כדאיתא צעירוצין (ס"צ צ') אלל תוך שלטה פרסאות יכול אף הלוה
 לעכצ ולומר לצ"ד יפה קא אזילנא, וכשאין סס לא קורח ולא הולאה כל
 כך. וכן אלו כדזנון לנלוה דרך לנקוס הצ"ד היפה, אף הלוה יכול
 לכוף ולומר: הרי אתה הולך ונעלמך לנקוס הצ"ד היפה ואיך לריך
 להוסיף על דיני לא הולאה ולא טורח, [כלך ונדון סנה] ושנועין לו, אלל
 צענין אחר לא, ואפילו אור ליה אנה עצידנא אחינקא, דנלי אור לא
 ונלינא דאטרה. וכן כחצ הרצצ"ח ז"ל¹) ובא הגמרא להראות לנו
 ולהודיענו שבלוד היה ב"ד רבי אלעזר ובפקיעין רבי יהושע
 וביבנה ר"ג; וכבר בארנו שאין [בין] לוד ויבנה אלא כשתי
 שעות. והוכחנו היות פקיעין ביניהם—[לעיל פ"ז²)]—וסכני
 הוא בגליל העליון צפוני לצפורי כחצי יום.
 איכ נה שאתרו: ודן צעירו, רולח לומר לפני אותו צ"ד שצעירו, ואעפ"י
 שיש צצית הועד חכמים גדולים ונהם.—ופירוש צ"ד יפה כלומר שהכה
 צית דין ועס צ"ד אלל שהוא יפה ונונו.—ואחר שהוא כן, אונרס ז"ל

[1] מיוחסות סימן ט"ו, ושלא כבעל העטור אות יברורין.

[2] עיין לעיל עמוד קכ"ה הערה 2 מה שהערונו בזה.

כפתור פרק שנים עשר ופרח שכמ

(סנהדרין ל"ג ז') הלך אחר צ"ד יפה אינו צהכרת, אלא היבא דניחא ליה לנלוה צבית דין יפה, אי נמי אע"ג דלא ניחא ליה אס הוא קמוך להס, או הדרך השלישית¹). ומה שדקדקו צמתיכות שלשה פרסאות, נראה שהוא קרוצ למה שאמרו אס (ל"א ז') גם כן והיצמה הולכת אחר היצם להחירה, ואפילו היא צטצריה והוא צלפורי, שזרי ציניהם כשלש פרסאות צקירוצ. פרק אף על פי (כתובות ס' ז') אפילו ציעתא צכוחתא לא ליטרי איניש צנוקוס רציה, ואס אונר כחצו לי מחיזה טעם דתוכי, כותצין ונותנין לו. ואס הולך דצר לשאלו וצ"ד הגדול שצירושלס, כותצין ושולחין ושואלין. וצונן הזה שולחין ושואלין צכל מוקוס שיש אס חכמים, והיבא דלא ניחא לנלוה, עצד ליה לאיש מלוה, וכופין אותו והולך לצית הועד, פירש רש"י ז"ל ווקוס שתלמידי חכמים מתועדים ללמוד תורה, ולא טנא צארץ ולא טנא צחילה לארץ הולכין אחר צ"ד יפה, וכדאמר אחר רבי מתיא צן חרש לרומי ואחר רבי סכניא צן אחי רבי יהושע לבולה. כתב ה"צ העיטור אות קי"ף השועה להרי"ף ז"ל אס צא לפני צ"ד שטר קצלת עדות והעדים צאותו העיר, רואין אס אותן הותקצלין עדות צקילין צדקדוקי עדים וצחקירתן, הולכין אחר השטר, ואין חושטין לעדות העדים, ואס לאו אין טומכין על קצלת העדות וכותצתן אלא טומכין על העדים. והלכתא קצלת עדות צריך שלשה מונחין יודעין הלכות עדים כשרים ופסולים, זהירין צקצלתם לכיין עדות כל אחד ואחד, כדתנן (אבות פ"א מ"ט) הוי זהיר צדצריך טנא מוחסם ילמדו לשקר, וטוס דבי דינא צתר צי דינא לא דויקא, ע"כ. ובן נמי כתב הר"ם ז"ל פרק ח' (מהל' עדים ה"ד) וקיימא לן הלכתא אין חושטין לצית דין טועין, ולעולם אין צודקין אחר צ"ד, אלא מוחזקין אותם אסם צקילין ולא יטעו, אצל צודקין אחר העדים. וכדאמרינן סוף פרק מנות חלימה (יצוות ק"ו א') ורצא דידיה אונר אין הולכין אלא אס כן מכירין, ולא מוחזקין אלא ח"כ מכירין, אצל כותצין גט חלימה וגט מיחון אף על פי שאין מכירין, דלא חייטקין לצ"ד טועים, וסוף פרק יש נוהלין (צ"ב קל"ח ז') יהיב

[1] כלומר שהמלוה הולך למקום ב"ד היפה לרגל שאר עסקיו כאשר הזכיר.

של כפתור פרק שנים עשר ופרח

טעמא דצי דינא צתר צי דינא לא דייקי, אבל צי דינא צתר עדים דייקא. ופירש מכירין: שיכירו עזה פלוני אחי פלוני וזו יצמתו צת איש פלוני אשת פלוני וזה שחלץ לה אחיו הוא. ופירש אף על פי שאין מכירין, שנים או שלשה קראו שחללה כותצין לה גט חליצה ואעפ"י שאינם הדייקין שחללה בפניהם ואינם מכירים עזו צת פלוני ואשת פלוני וכו' שגט חליצה אינו אלא מעשה צ"ד שיהיה לה רחיה שחללה, אבל מכל מקום לריך טנדע שהם צ"ד ושכיר כתיבתן. אבל כחז או שטר שבה לפנינו תחום ואין איש שיכיר החתימות, אין ראוי לסמוך עליו, וכדמוכח מדאמרינן פרק האשה שנחארמלה (כתובות כ"א א') ופרק גט פשוט (צ"ג קט"ה צ') אמר רב יהודה אמר שמואל עד ודיין מלטרפין, ומתקיף לה רבא אמאי דמתהיד סהדא לא מתהיד דיינא וכו'. ומסקת הלכתא אין מלטרפין. ירושלמי פרק דיני ומונוות [תכינא] אשרתא דדייני מהו שלריך צ"ד ז' ר' אושעיא ושמואל חד אמר יתקיים או צכתצ ידי עדים או צכתצ ידי הדייקים רבי פרכא אמר אפילו צכתצ עד אחד ודיין אחד. עוד ירושלמי מוסכת גיטין (פי"ט ה"ז) קרא ערער על חתימת ידי עדים או על חתימת ידי הדייקים, אם רלה לקיים צכתצ ידי עדים ומקיים, צכתצ ידי הדייקים ומקיים. כתב ה"צ העטור ז"ל ואומר אכי ואפילו צעד אחד ודיין אחד ומקיים והיינו פרושא דעד ודיין מלטרפין, עד כאן. גם נראה שכוכל לומר עליו שהוא שטר מזויף אמאי דאמרינן (צ"ג ז' א') מודה צעטר שכתבו שלריך לקיימו כרבי, וכן פסק הר"ף ז"ל מוסכת צצא מליבא פ"ק, וכן פסק הכי צהדיא רב נחמן פרק האשה שנחארמלה צגמרא (כתובות י"ג א') העדים שאמרו כחז ידינו הוא זה. ואם כן מי שהוליא על חצרו שטר ומקיים ואין אדם מכיר חתימתן של עדים ולא חתימת הדייקין, ואמר הלה פרוש הוא כאמך, וגו דאי צבי אמר מזויף הוא, וכן כתב הרשב"א ז"ל. ואם צמנון כך קל וחומר צאיסורין²). ולשון קיום שטרות הוא שיאמר מכיר אכי חתימתן של חלו וזהו יתקיים צחותמו, או שיאמרו הם זה כתב ידינו, וזהו שאמרו פרק המוציא גט (גיטין ע"ו א') תכינן או כלו צקיום הגט או כלו צחקת חבמים.

[1] שכל אדם נאמן בטנו.

כפתור פרק שנים עשר ופרח שלא

— פירש [כלו צקיום הגט] כשאר קיום טטרות, שכל אחד ואחד יעיד על חתימתו או שיעידו עליהם שנים דעלמא, או כלו צתקת חכמים שהחמינו השליח על חתימת שני עדי הגט —. גרסינן פרק האשה שנחארמלה (כתובות י"ח ז') העדים שאמרו כתב ידנו הוא זה אזל חנוקים היינו קטנים היינו פקולי עדות היינו, הרי אלו נאמנין, ואם יש עדים שהוא כתב ידן או שכתב ידן יולא מנקוס אחר אין נאמנין, אמר רמי בר חמא לא שנו, אלא שאמרו חנוקים היינו מחמת ממונן, אזל אמרו חנוקים היינו מחמת נפשות הרי אלו נאמנין, אמר ליה רבא כיון שהגיד שזב אינו חוזר ומגיד ? וכי תימא ה"מ על פה אזל צטר לא, והא אמר ריש לקיש עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן צ"ד ? אלא אי אמר ארישא אתמר, הרי אלו נאמנין, אמר רמי בר חמא לא שנו אלא שאמרו חנוקים היינו מחמת נפשות, אזל אמרו חנוקים היינו מחמת ממונן אין נאמנין, מאי טעמא אין אדם נושים עלמו רשע. כתב ה"צ העטור ז"ל : ואף על גב דקיימא לן בריש לקיש דעדים החתומים על השטר נעשה כנו שנחקרה עדותן צ"ד מפילו בשאין כתב ידן יולא מנקוס אחר — בדגרסינן ריש משבת גיטין (ב' א') צדין הוא דקיום טטרות נמי לא ליבעי כדריש לקיש — הבא ליבא למימר כיון שהגיד שזב אינו חוזר ומגיד דכיון דקיימא לן כפה שאמר הוא הפה שהתיר ליבא הגדה כלל וליבא למימר נחקרה עדותן, הילכך אי אמרי חנוקים היינו מחמת נפשות נאמנין. כתב הרמזים ז"ל פרק ו' (מהלי סנהדרין ה"ט) אזל יש נקומות שיש חכמים מומחים לרבים ונקומות שיש בהם תלמידים שאין כמותן, אס אמר הולכה לילך לפלוני הגדול שבארצי ונדון לפניו צדין זה; כוסין הלוח והולך שמו, וכן היו נעשים צספרד צכל יוס. עוד פרק כ"צ (טס ה"ח) שאל אחד מנעלי הדיין לבחז לו פסק דין בותצין לו כך ; פלוני צא צ"ד עם פלוני צעל דינו, שתצעו צכך וילא זכאי או חייב. עוד פרק אחרון (הל' סנהדרין ה"ז) על ההיא דפרק צתרא דנשכת גיטין (פ"ח ז') צצי היה"ר טרפון אמר כל מקום שאתה מולא אגיראות על גויס אף על פי שדיניהם כדיני ישראל אי אתה רשאי להזקק להם שנאמר ואלה הנושטעים, כתב ז"ל כל

שלב כפתור פרק שנים עשר ופרה

הדן צדייני [גוים] או צערכאות שלהם אף על פי שהיו דיניהם כדיני ישראל
הרי זה רשע וכאלו חרף וגדף והרים יד בחורם משה רבינו כשלאמר ואלה
המשפטים אשר תשים לפניהם, ולא לפני גוים ולא לפני הדיוטות, היתה
יד הגוים תקיפה ובעל דינו חלם ואינו יכול להושיע ממנו וממנו צדיני
ישראל, יחצבנו לדיני ישראל תחלה, אם לא רצה לצא כותל רשות מצ"ד
ומילי צדיני הגוים ובעל דינו, כתב ה"צ העטור ז"ל ומנהג שלנו לעבד¹
שלהם פעמים צדית הכנסת ואחר כך נחירין לו. כתב הרשב"א ז"ל אקור
לצר ישראל להדמות אלל שופטי אומות העולם כלל ואפילו יהיה דינם
שזה עם דייני ישראל דכתיב ואלה המשפטים, ומי שלא יזקק לדייני
ישראל בריך לנדותו, עד כאן. כתב ה"צ העטור ז"ל תשובה להרי"ף ז"ל
בני מלוא צדצית דקיינא לן ליה פסול דרצנן ומלוא פסול דאורייתא. האי
דבקט מלוא ולא נקט שאר חייבי לאוין משום דמלוא צדצית מלוי מכל
עוצרי עברה, וה"ה לשאר חייבי לאוין. ועוד כתב שאין כל חייבי לאוין
פסול חלל שיש צו נעשה וכשצב ומוזר ומקלל חברו צעם—שהם בני
וולקות, ומקור פסול לעדות ואורי רבונותא זלא התראה וזלא הכרזה.
ירושלמי (גיטין פ"ט ה"ז) אמר רבי יעקב² דריבין שיהיו דיינין
מכירין את הכדוכין, נעשה היה וייפו. ומסתברא כל היכא דליכא
למיוור יזיח מנה על מנה, כופין ללכת לצית הועד, ואם כן מלוא לאו
דוקא חלל כל תוצע קאמר ואפילו נזקין וחצלות והוא שיש עדים
צחצחה וגזלה, אבל צטענה לחוד לא. והיבא דאמר ליה אמא עבידנא
אחינקהא³ דיליה ונלך לצית הוועד כופין האלוא והולך. וקלת מרצותי
בחצו דאפילו הכי יכול מלוא לומר לא מזינא דאטרה ובדלעיל.
והיכא דאמר ליה נכחוצ טענותיכו לצית הוועד, כתב ה"צ העטור
ומסתברא צולוא מלי ונעבד אף על גב דלית זה אחינקהא, דברסינן פ"ק
(סנהדרין י"ז א') שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התרגמן, וה"ה מפי
הכתב דחד טעמא כינאו, כדאמרינן צספרי : ומיהם ולא מפי כתבם
זלא מפי התרגמן ולא עד מפי עד, והילכך כופין אותו ודן בעירו,
ואף על גב דההיא גבי עדים קאמר, ילפינן מינה לצעלי דינין, לפי

[1] דיל הקריאה ועיין ס"ע ס' כ"ו.

[2] לפנינו בירושלמי אמר ר' חנין וכן הוא גם בעיטור.

[3] עיין לעיל עמוד שביח הערה א.

כפתור פִּיק שנים עשר ופרח שלג

שאין הדיין יכול להקור הדבר על פי הכתב. ולפי הירושלמי כריך
 טיהיו הדיינין שבצירו יושבין ושמועין וחוקרין הדברים ודין מה
 שדין והספק שולחין. סנהדרין פרק קמ"א (ו' ז') אמר רבא (א) הלכה
 כרבי יהושע בן קרח דאמר מלוא לצבוע ומלוא לגומר להו הכי : דינא
 צעיתו או פטרה צעיתו, ודוקא תקמי גמר דין, אבל אחריו אין רשאי
 לצבוע; והוא שיאמר גדול הדיינין איש מלוגי אחס חייב. פרק ואלו
 מליאות (ב"מ ל' ז') אמר רבי יוחנן מפני מה הרבה ירושלם מפני
 שהעמידו דבריהם על דין תורה ולא עשו לפניהם משורת הדין. (סנהדרין
 ל"ד ז') דיני ממונות דכין אחס ציוס וגומרין בליה שגאמר ושפטו
 אח העס בכל עת. וזה הפסוק הביא הירושלמי פרק אחד דיני ממונות
 (סנהדרין פ"ד ה"ז) ראה שדין אפילו צערב שצת מן התורה אלא
 שהוא אסור מדרבנן, והרי"ף ז"ל הביאו, וכן יש עוד צירושלמי וסכת
 בחצות פרק קמ"א (הל' א') שאסור לדין דיני ממונות צערב שצת
 להלכה, הא לדברי תורה דין. ולענין קביעות זמן לדיינין אחרין
 וסכת צבא קמ"א פרק צחר' (ק"ג א') דלא קצעיין זמן לא ציומי
 ניסן ולא ציומי תשרי, אבל מניסן לבחר ניסן ומתשרי לבחר תשרי
 קצעיין, מה שאין כן ממעלי שצחא לבחר שצחא כדאיחא צגמרא משוס
 דטריד צעצידחא דשצחא. — האוהב והסוכא כשרים לעדות ופסולין לדין.
 הכל כשרים לדין דיני ממונות ואפילו גר — והוא שאמו מישראל — או
 מומר. אין דין דן אח קרובו. פרק זה צורר (סנהדרין כ"ז ז') לא יומתו
 אצות על צנים לא יהיו העדים קרובי צעלי דיין ולא לערב ולא
 קרובים זה עם זה ולא יהיו הדיינים קרובים זה לזה, ואין דין דן
 על פי עדות קרובו, ויש אומרים שלא יהיה הערב קרוב לדין. ירושלמי
 (סנהדרין פ"ג ה"ט) מניין שלא יהיו הדיינים קרובים של ידוים ת"ל לא
 יומתו אצות על צנים, תוספתא וסכת צביעות צסיפא : אין מעשה
 צ"ד לרדך קיוס. ירושלמי (ביטין פ"ח ה"ט) רב אמר הדיינים חותמים
 אף על פי שאין יודעים לקרות⁽²⁾, אבל אין העדים חותמים אלא א"כ

[1] לפנינו בגמרא אמר רב.

[2] ר"ל : חותמים על קיום השטר אע"פ שאין יודעים לקרותו, שאין מקיימין
 אלא החימות העדים, אבל העדים שסעידים על גופו של שטר אין חותמים אלא איב
 יודעים לקרותו.

שלד כפתור פרק שנים עשר ופרח

יודעים לקרות. ובגמריין פרק הנוציא תניין (גיטין י"ט ז') עדים שאין יודעין לחתום ונקרעין להם נייר חלק וממלאין הקרעים דין, ושלין יודעין לקרות קורין לפניהם וחותמין, — ודוקא בגיטין שלא יהיו צנות ישראל בגונות, אבל בשאר שטרות לא, ואי קרו ספרי קמיהו, כי קרו קמיה דיינא דאית ליה אימתא עליהו חתים, ואי לא, לא חתים¹). — וה"ב העקור ז"ל (נחמונ שנייני) כתב צעם רצינו חנכאל ז"ל דליכא צעטרי טהדי כלל²) — ואמרינן (שם): הא הוא גברא דעבד עובדא בשאר שטרות ונגדיה רב כהנא וְ תרגומא אקריאה. כתב הרשב"א ז"ל: הידועלמי אופר הקרובים בקיום שטרות, אבל חגי דעתי נוטה להלכה לא למועשה דעידי קיום קרובים למלוה וללוה כשרים, ומדאמרינן: אין העדים חותמין על השטר אם לא קראוהו, אבל הדיינין חותמין על השטר אף על פי שלא קראוהו, ואם איתא ליחוס שווא עידי קרובים למלוה או ללוה. פרק זה צורר (פנהדרין כ"ט א') והוא לא אוהב לו, אזתרה לשני תלמידי חכמים שסונאין זה את זה שאמרינן ליטע צדין זה עם זה. פרק שצובעת העדות (שצובעות ל' צ') האי לורבא מרבנן דידע צטתדווא לחצריה וזילא ציה מילתא לניזיל לבציה דיינא דצפיר מיניה לא לייזיל, וה"ו צנוונא אבל צאיטורא אזיל, מקום שיש חלול השם אין חולקין בצוד לרב. כתב הר"ם ז"ל (הל' פנהדרין פ' כ"א) כצד כהגו כל צחי דיני ישראל נאחר התלמוד אבל הישיבות שמושיצין צעלי דינין ומושיצין העדים כדי לסלק המחלוקת שאין צנו כח להעמיד משפטי הדת על חלם.

הקרובים הם: אחים צין ונן האב או ונן האם זה עם זה ראשון צראשון וצניהם שני צעני וצני צניהם שלישי צעלישי; ולעולם שלישי צראשון כשר וכל שכן צעני, אבל שני צעני וכ"ש שני צראשון פקולים. אב וצנו ראשון צראשון, אב וצן צנו שהוא שלישי לו הוא שני צראשון וצן צן צנו שהוא לו רביעי כשר שהוא שלישי צראשון. ודרך נשים: שתי אחיות או אח ואחות ונן האב או ונן האם הן ראשון צראשון,

[1] עיין בהרא"ש במקומו.

[2] דברי הר"ח הללו קשים להבין אחיבא קאי ועיין בהערות שבסוף הספר.

כפתור פרק שנים עשר ופרח שלה

צניהם צין זכרים או נקבות שני צעני, וצני צניהם או צנות צניהם
 צליטי צעליטי, כל אשה שחטה פסול לה אהה פסול לצעלה וכל צעל שחטה
 פסול לו אהה פסול לאשתו. כחצ ה"צ העטור ז"ל חזינן תשובה דאין
 צעלי קרובות פסולין להדי אלא צעל האם עם צעל הצת, וכן כחצ
 הר"ם ז"ל (הל' עדות פי"ג ה"ז) כל שתי נשים שני צעלין
 ונעידים זה לזה [וכו'] אינו ונעיד לצן אחות אשתו שהוא צן גיסו ונאחות
 אשתו אצל [צן גיסו] מאשה אחרת כשר, כדצרי הרב אלפסי ז"ל. כחצ
 ה"צ העטור ז"ל וקיימא לן דחתן אפילו ונאחות אשתו כשר, ותרי גיסי
 בראשון צראשון כינהו. כחצ הר"ף ז"ל בתשובה דלא אוריקן צעל
 באשתו אלא בצעל אשה וצתה וצעלי שתי אחיות, אצל צעלי צנות
 דודו אינם פסולים זה לזה. אינו ונעיד לצעל צת אשתו, אצי חתן וכלה
 ונעידים זה על זה, וכן אחי האם והאם. האיש עם אשתו ראשון
 צראשון, לזה אינו ונעיד לצנה ולא לאשת צנה ולא לצתה ולא לצעל צתה
 ולא לאציה ולאמה ולא לצעל אמה ולא לאשת אציה וכן הדין לאשתו
 ארוסה, לעלמה¹). אח חמותו הוא ראשון צעני, וצנו שני צעני, אח
 חמיו ראשון צעני, צן אחי חמיו שני צעני, קרוב ונחמק כשר,
 ואפילו הייתה צנים, יודע לו עדות ואחר נעשה חתנו צעינא תחלתו
 וסופו צכשרות. הפסולין דצר חורה שלא ונחמת קורבה, הם : צעלי
 בערה דאורייתא שחייצין עליה ונלקות, וכדאוריקן פרק זה צורר
 (סנהדרין כ"ו צ). דאמר רב נחמן : השוד על העריות כשר לעדות,
 אור ליה רב שעת ארבעין צכחפיה ובשר ורה"ף ז"ל כלה שפסק
 כרצ שעת וכן ונאלנו לו בתשובה, ואף על גב דפריק רב נחמן ילרו
 חקפו, לא סומכין עליה. ויש קלח ראי' ונדאוריקן וסכת סנהדרין פ"ק
 (ט' צ) אור רב יוסף פלוני רבעני לאונסי, הוא ואחד ונאטרפין
 להרבנן, לכרוגי רשע הוא והמורה אורה אל תשת ידך עם רשע עד,
 רצא אור אדם קרוב אלל עלמו ואין אדם נשים עלמו רשע, אלמו
 כלשו אורי רשע הוא ופסול לעדות ולא אוריקן ציה ילרו תקפו²),
 אלא דרצה הכשירו לזה נשום דאין אדם נשים עלמו רשע. וצזה נמשכו

[1] אבל לקרובותיה לא מכשירין לכתחילה ואי מסהיד לא פסלינן ליה (לשון
 העיטור אית ק').
 [2] מבאן אין ראי', כי סה אין תקיפת יצר וולתי דרון לב וחמדת טפון.

שלו בפתור פרק שנים עשר ופרח

רבותי, ואע"פ שיש מי שפוסק כרצ נחמן. וכן נוני לא קיימא לך
כרצא דאמר רשע דחומס צעיקן, אלא אפילו אוכל נבלות להכביס
פזול לעדות, ובזמן פסול לעדות דבר תורה, אצל חומסן דיהיב כוליה
דמי אינו פסול דבר תורה ואין צו אפילו משום לאו דלא תחמוד,
כדאמרינן ריש משכת צבא וליבעא (ה' ז') והא קא עבר משום לא
תחמוד? ופריך: לא תחמוד לאיכסי צבא דמי משמע להו, וחדע לך
דהכי הוא, דהא על מה ששנינו פרק זה צורר (כ"ה ז') הוסיפו
עליהן הגזלין והחומסין, ואקשינן בגמרא בזמן דאורייתא הוא, ואוקימנא
בגזלת חרש שוטה וקטן, ואלו בחומסין לא הקשו חומסן דאורייתא הוא,
משום דביון דיהיב דמי לאו רשע הוא להיות פסול לעדות, והוא
שכחן דמיס שלמים כדמי מה שנטל. ופסולין דרצנן רוצס זכרוס ז"ל
פרק זה צורר. וצאוחו פרק כתב הרצ אלפאסי ז"ל ורצוותא אמרי
אי קציל עליה חד קרוב או פסול כצי חרי, וקנו מיניה, לא מצי הדר
ציה, ונקטצרא כותיה. עלחו ליה מצי רצ לשמואל: ילמדנו רבינו
בפני גזר דין וקנו מיניה מאי? עלת להו אין אחר קנין כלום, וכן
הלכה. וזה צומר וצומחה וצבל התנאים. גרסינן פרק יש כוהנין
(צ"ב קי"ג ז') ודוקא ציוס, אצל צליה, אפילו שלשה כותצין ואין
עושין דין, ופעמא דנולתא. דליה לאו תחלת זמן דין הוא. וכחצו
קלת מרצותי דקצלת עדות כחלת דין, ואין תחלת דין צליה, ולפיכך
אין מקצלין עדות צליה. ואס עצרו וקצלו אין דנין על פי אותה
קצלה אפילו ציוס, ומיהו אס קצלו עליהם צעלי הדין מותר, דלא
גרע ומחונן עלי אצא ואציד, דכאן וכאן עדות פסולה ואס קצלו
עליהם מקובל:

הפרק השלשה עשר.

לבאר חלקי העולם בענין מצות התלויות בארץ,
ולבאר קצת חלוק שבין הארץ וחוצה לארץ
בכלל הפירות של זה בזה.

חלקי העולם לענין זה שלשה: ארץ ישראל, סוריא, חוצה

כפתור פרק שלשה עשר ופרח שלז

לארץ. ארץ ישראל נחלקת לשנים : כל שהחזיקו עולי
 בכל חלק אחד, והשאר שהחזיקו עולי מצרים בלבד חלק שני,
 וחוצה לארץ נחלקת גם כן לשנים : ארץ מצרים ובכל ועמון
 ומואב; וכבר בארנו שמצות התלויות בארץ נוהגות בהם מדברי
 נביאים וסופרים, וכדאיתא מסכת ידים (פרק ד' מ"ג) ובי"ש ארץ
 סיחון ועוג, וכמו שנבאר עדיין בג"ה, ושאר כל הארצות הם חלק
 שני, ובהם אין תרומות ומעשרות נוהג בהם. וכן כתב הר"ם ז"ל
 הלכות תרומה פרק א' (ה"ג) דבר זה לשונו : וסוריא הוא הארץ
 שכבש דוד המלך ועל פי ב"ד הגדול, ולא היה דין הארץ ההיא
 כארץ ישראל לכל דבר מפני שקפץ וכבשה ועדיין ארץ ישראל
 לא נכבשה לגבולותיה. והארץ ההיא מארץ ישראל ולמטה כנגד
 ארם גהרים וארם צובא כל יד פרת עד בכל כנון דמשק ואחלב
 וחרן ומגבנ' (1) וכיוצא בהם. סוריא הוא שיש בה דברים כארץ
 ישראל ויש בה דברים כחוצה לארץ, הקונה בה קרקע כקונה בארץ
 ישראל לענין תרומות ומעשרות; וכל אלו הדינים שם מדרבנן.
 זהבי אמרינן מסכת גיטין פ"ק (ח' א') והקונה שדה בסוריא כקונה
 כפרוורי ירושלם, חייבת במעשרות ובשביעית כארץ ישראל,
 קסבר כבוש יחיד שמיא כבוש. גרסינן בספרי (פרשה עקב) כתוב
 אחד אומר כל המקום אשר תדרוך וכו' וכתוב אחר אומר מן
 המדבר והלבנון וכו' דמשמע ולא חוץ לגבולין ארץ ישראל? ומשני
 לא קשיא, כאן קודם כבוש כאן לאחר כבוש. ויש קצת דברים
 חלוקים בסוריא מארץ ישראל. תוספתא מסכת תרומות פרק ב'
 אין תורמין מפירות ארץ ישראל על פירות סוריא ולא מפירות
 סוריא על פירות ארץ ישראל, וזהו שאלו מן התורה ואלו מדרבנן.
 ישראל שקנה שדה בסוריא הרי הוא כקונה בפרוור שבירושלם
 תורם ומעשר עליהם. כתב הר"ם ז"ל (הל' תרומות פ"א ה"א) הקונה
 שדה בסוריא חייב בתרומה ומעשר מדבריהם כמו שנתחייב מן
 התורה הקונה בארץ ישראל. מסכת מעשר ראשון פרק ה' (משנה ה')

[1] בכת"י אוקספורד "ומבעני" וברמב"ם שלפנינו "מנבת" (הרצ"ה ח"ט). אולם הנידא
 הנכונה מנ' פנ' והיא נודעת גם עד היום, ועומדת בין אורסא (אנך כשדים) ודיר בקיר.

שלה כפתור פרק שלשה עשר ופרק

הלוקח שדה ירק בסוריא עד שלא באו לעונת המעשרות חייב, משבאו לעונת המעשרות פטור. (גימין מ"ז א') ישראל שקנה שדה בסוריא אף על פי שחזר ומכרה לגוי חייבת במעשרות ובשביעית שכבר נתחייבה. וישראל וגוי שקנו שדה בסוריא, פסק הר"ם ז"ל (שם הלכה כ"א) הלכה כרשב"ג דאמר חלקו של ישראל חייב וחלקו של גוי פטור. סוף מסכת חלה (פ"ד ה"ז) ישראל יהיו אריסין לגוים בסוריא רבי אליעזר מחייב פירותיהן במעשרות ובשביעית, ר"ג פומר, ר"ג אומר שתי חלות בסוריא רבי אליעזר אומר אחת, והלכה כר"ג בשתייהן, ומעמא דידיה משום דקרובה לחוצה לארץ. ודיני סוריא קרובין לדיני חוצה לארץ; וחייב להוציא שתי חלות כמו בחוצה לארץ אחת לאור מפני שהיא מטאה לפי שהיא כחוצה לארץ, והשנית תנתן לכהן כי היכי דלא לישתכח תורת חלה מישראל. מסכת אהלות פרק בתרא (משנה ז') הקונה שדה בסוריא סמוכה לארץ ישראל, אם יכול ליכנס לה במהרה מהורה וחייבת במעשרות ובשביעית, אם אינו יכול ליכנס לה במהרה מטאה וחייבת במעשרות ובשביעית. גוי שמשכן שדהו לישראל, פירותיו פטורין מן המעשר. וכן גוי שהיה אריס לישראל ושלה לישראל פטורין, שאני אומר מן השוק לקחן, והוא שיהיו מצויין בשוק. המוכר פירות בסוריא ואמר משל ארץ ישראל הם חייב לעשר, מעושרין הן גאמן, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר, והכי איתא מסכת דמאי פרק ו' (משנה י"א). וכתב על זה הראב"ד ז"ל שהמעם הוא מפני שרוב פירות שבסוריא של גוים הם ומסתמא אינו חייב לעשר. כתב הר"ם ז"ל בפירושו (שם) ואלו הארצות—ר"ל סוריא—אין חייבין בה מעשר אלא מי שקנה שם קרקע ויחיה חייב להוציא מעשר ממה שהוציאה השדה, אבל מי שקנה מהם דבר באיזה מקום שיהיה [לא] יעשר דמאי. מסכת שביעית (פרק ו' ט"ב) עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר, כלומר שאסור להתעסק בהם בדבר המחובר לקרקע בשנה השביעית ואף על פי שהוא מותר שם, כדי שלא ידחו בני אדם מארץ ישראל וישבו שם. ירושלמי (פאה פ"ז ה"ה)

כפתור פרק שלשה עשר ופרח שלט

אין מעשר שני נוהג בסוריא. וכן אין שם נטע רבעי. כתב הראב"ד ד"ל : נראה לי מה שאמרו שאין מעשר שני בסוריא, מן התורה קאמר, ואם גזרו עליה מעשרות, לא גזרו עליה נטע רבעי. מסכת עבודה זרה פרק קמא (נ"ח ב') ובסוריא מוכרין להם בתים ומשכירין שדות. סוף מסכת ערלה ספק ערלה בארץ ישראל אסור ובסוריא מותר. כרם שהוא נטוע ירק וירק נמכר חוצה לה, בא"י אסור ובסוריא מותר. מסכת גיטין פרק קמא (ח' א') וכן הוא בתוספתא ריש מסכת (טהרות) [כלים] בשלשה דברים שוה סוריא לארץ ישראל ובשלשה לחוצה לארץ : עפרה טמא כחוצה לארץ, המביא גט מסוריא כמביא מחוצה לארץ, המוכר עבדו לסוריא כמוכרו לחוצה לארץ. ג' בארץ ישראל : הקונה שדה בסוריא כקונה בפרווד בירושלם, וחייבות במעשרות ובשביעית, ואם יכול ליכנס לה במהרה טהורה. ובגמרא מקשי והא אמרת עפרה טמא, ומשני בשירה תיבה ומגדל שאוירה טהור. תוספתא מסכת שקלים פ"ב תרם את הראשונה ואמר הרי זו מארץ ישראל ועל כל ישראל, וחיספה בקובטליאות¹ מפני שאנשי סוריא באין ושוקלין עליה. תרם את השניה ואמר הרי זו מעמק ומואב ומכרכין המוקפין לארץ ישראל, וחיספה מפני שאנשי כבל באין ושוקלין עליה. תרם את השלישית ואמר הרי זו מכבל וממדינות הרחוקות על כל ישראל².

בחלוק הפירות : תוספתא מסכת תרומה פרק ב' אין תורמין מפירות הארץ על פירות חוצה לארץ. מסכת חלה (פ"א מ"א) פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבין בחלה. יצאו מכאן לשם רבי אליעזר מחייב ורבי עקיבא פוטה, [והרמב"ם] פסק כרבי עקיבא. ובהלכות תרומה פרק א' [כתב] : פירות ארץ ישראל שיצאו לחוצה לארץ פטורין מן החלה ומן הטעשה, שנאמר אשר אני מביא אתכם שמה, שמה אתם חייבין וכחוצה לארץ פטורין; ואם יצאו לסוריא חייבין מדבריהם. וכן פירות חוצה לארץ שנכנסו

[1] לפנינו בתוספתא "בקובטליאות" ובתוספתא כ"ו ע"פ דמ"ב "בקובטלאות".

[2] תוספתא זו בתרומת הלשכה עוסקת.

שם כפתור פרק שלשה עשר ופרח

לארץ חייבין בחלה, שנאמר שמה, שמה אתם חייבין בין בפירות הארץ בין בפירות היצה לארץ, ואם נקבעו כמעשר ביד ישראל אחר שנכנסו לארץ חייבין כמעשרות מדבריהם; ע"כ. כתב הראב"ד ז"ל נראה לי שלא נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא בזה אלא בחיוב תורה ופסוק תורה, דרבי אליעזר אויל בתר גמר פירי, ורבי אויל בתר מקום קביעות למעשר דהיינו טירוח, אבל מדרכנן מיהא אף על פי שיצאו היצה לארץ ונמרחו שם חייבין, דלא גרעו מפירות שנער ומצרים ועמון ומואב. נמצא שפירות הארץ בחוצה לארץ או פירות חוצה לארץ בארץ חייבין. תוספתא מסכת דמאי פ"ק פירות ארץ ישראל שרכו על פירות חוצה לארץ חייבין, פירות חוצה לארץ שרכו על פירות ארץ ישראל פטורין, דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים אף דברים התדירים כגון האגוזים והדורמסקניות והפסקאות¹ פטורין ושאר כל הדברים חייבין. אמר רבי, נראין דברי רבי מאיר בדבר שאינו קבוע ודברי חכמים בדבר הקבוע. ולשון הר"ם ז"ל פרק י"ג (הל' י"ג) על זה כשגזרו על הדמאי לא גזרו על פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ. פירות הארץ שרכו על של חוצה לארץ הרי אלו חייבין בדמאי; ושל חוצה לארץ שרכו על פירות הארץ, וכן דברים שחזקתן תדיר מחוצה לארץ כגון אגוזים ודורמסקנית הרי אלו פטורין מן הדמאי. מתני' מסכת מעשר ראשון פרק ג' (משנה י') אילן שעומד בארץ ונוטה לחוצה לארץ הכל הולך אחר העיקר. (מנחות פ"ג ב') העומר ושתי הלחם אינן באין אלא מן הארץ, הגזר² מפירות הארץ. אמר בפירות הארץ ומיחר כמתיקן ומטריחיה ואם אמר כל גדולי קרקעו אסור בהן.

פירות חוצה לארץ בחוצה לארץ עצמה הנה זמן כגולה שהיו תורמין ומעשרין; ירושלמי (חלה פ"ד ה"ד) רבותינו שבגולה

[1] כן הוא בתוספתא כ"ו ויען, ולפינו בתוספתא י"ב סקלאותי. אבל הגרסא הנכונה נראה שצ"ל והאפרסקאות.

[2] המאמר הזה הוא בבבלי (גדרים ג"ה ב') ושם הכונה מפירות הארץ פירות הארץ מה ולא מיירי שם כלל מענין יארץ ישראל ולכן נראה ברור שהוא תוספת תלמיד. יענה שחשב שגם שם מיירי שנדרר מפירות ארץ ישראל.

כפתור פרק שלשה עשר ופרח שמא

היו מפרשין תרומות ומעשרות, עד שכאו הרובים ובטלום מאן אינון הרובים תרגמוניא ולא פי' מהו. מסכת עבודה זרה פרק רבי ישמעאל (נ"ח ב') ריש לקיש איקלע לכצרה חונה דאכלי פירי דלא מעשרי אסר להו וכו'. כי אתא לגבי דרבי יוחנן אמר ליה אדמקטורך עלך זיל הדר, בצר לאו היינו בצרה. ותמה שהרי בצר ובצרה שניהם חייבין לעשר. וזה שבצר הוא מערי מקלט בחלק ראובן בארץ סיחון לדרום, ובצרה מערי מואב, וכמו שכתב גם כן רש"י ז"ל פרשת וישלח יעקב (ל"ו ל"ג) יובב בן זרח מבצרה: בצרה היא מערי מואב שנאמר (ירמ' מ"ח) ועל קריות ועל בצרה. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר (ישעיה ל"ד) כי זבח לה' בבצרה. ושני הארצות האלו חייבים במעשר כמו שהתבאר פרק מ"ז. אבל לפי מה שהשיב פה רבי יוחנן, נראה שבארץ עמון ומואב יהיה פטור מלעשר, דקאמר ליה זיל הדר, בצר כלומר שהוא ארץ סיחון ועוג וחיוב אינו בצרה הפטור². מדרש איכה (פרשה י"ג) רבי אבא אזל לבוצרה ואתקבל גבי רבי יוסי וכו'. פרק במה מדליקין (שבת כ"ט ב') ריש כנישתא דבוצרה גרר ספסלא לעילא מרבי ירמיה בר אבא. כתב ה"ב העטור ז"ל ושדרו מטתיכתא רבותינו שבחוצה לארץ היו מפרשין תרומות ומעשרות לאחר הבית כדגרסינן רב טובי בר מתנה הוה ליה גרבא דחמרא דתרומה וכו'. ואמר רבא תרומת חוצה לארץ מכטלה ברוב, כדאיתא פרק עד כמה (בכורות כ"ז א') וזולתו, וכן סוף פרק הזרוע והלחיים (חולין קל"ד ב') לוי זרע בכישר ולא הוה עניים תמן למשקל לקט, וכישר לא היה חייב כמתנות אלא שרצה להחמיר על עצמו, וכבר

[1] עיין "ערך מלין" להר"ד שירי ערך אי' ביאר נכון על הטאמר הוה.

[2] מכאן אין ראוי דאין זו בצרה של מואב, אלא בירת מלך ערב על גבול ארץ הבשן הנקראת בלע "בוסטרא" ובירושלמי שבועות פ"ז הוא "בוצרה" ומשם משמע שהיתה על הדרך העולה מא"י לבבל סמוך לגבול אי' משם, והוא עצמה ה"ל. ועיין בהערות שבסוף הספר.

שמב כפתור פרק שלשה עשר ופרח

עברו כמה ימים שלא נהגו תרומות ומעשרות בחוצה לארץ, ע"כ. אף אנו נאמר שיש לנו ראייה על זה. מסכת עירובין פרק בכל מערבין (ל"ט ב') ובתוספתא פרק ד' הרי שהיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת היום הוא אומר אם יום טוב הוא אין בדברי כלום ואם לאו קורא שם לתרומה ומעשרות שבה ומניחה ולמחר הוא אומר וכו' ואוכלה, ר"י אוסר ומידה ר"י (י"ז) כב' ימים טובים של גלויות. ומצאתי כתוב על רבינו אפרים ז"ל שהיה לו דלית בחצרו והיה מוציא מיינה תרומה, ומשקה אותה לכהנים קטנים. וזה כלו ממדת חסידות, והוא בחוצה לארץ היה. מי יתן והיינו אנחנו המתקבצים מקרוב לארץ ישראל מתקנים היום פירותינו כלנו כהלכה. ואמת כי כשגלו לבבל הביאו עמם אפר פרה, וכדאיתא בתוספתא מסכת פרה פרק ב' רבי שמעון אומר אפר ירד עמם לבבל ועלה, אמרו לו והלא ניטמאה בארץ העמים? אמר להם לא גזרו טומאה בארץ העמים אלא אחר שעלו מבבל וכו' [וכן גם אחר] חרבן [השני] היה להם אפר פרה שנעשית בבית שני. וכדאיתא פרק בנות כותיים (גדה ל"ב א') אמר רבי יוסי מעשה וכו' לסוכה שמן של תרומה [וכן בתוספתא] שביעית פרק ה' רשב"ג אומר אני ראיתי את שמעון בן כהנא וכו' של תרומה בעכו ירושלמי חבריא מדכן בגלילא. וכן פרק כל הבשר [חולין ק"ז א'] (וכו') [שמואל] אשכחיה רב דקא אכיל במסא, אמר ליה עבדין כן? אמר ליה דעתי קצרה. וכי סליק ר' זירא אשכחינהו לרבי אמי ולר' אסי דקא אכלי בבלאי חממות [אמר תרי] רבנן טעי בדרב ושמואל, והא קאמר ליה דעתי קצרה? אשתמיטתיה הא דאמר שמואל התירו במסא לאוכלי תרומה ולא התירו במסא לאוכלי טהרות [ורבי אמי ורבי אסי] כהני אוכלי תרומה הוו פ"י שהיו כורכים ידיהם במסא

[1] התוספות האלה הן ע"פ נוסח התוספתא שלמנינו, אולם הנר"א ז"ל מביא

בהתוספתא "וכן ה"י ר"י אוסר וכו'" כנוסחת הגמרא בעירובין.

[2] המאמר הזה לא נמצא בירושלמי אבל הוא בבבלי חגיגה כ"ה א' ונדה ו' ב'.

ולכן נראה שהציון "ירושלמי" מוסב על המאמר הקודם והוא בסוף מס' חלה.

כפתור פרק שלשה עשר ופרח שמג

זלא היו צריכין נטילת ידים. ואף על פי שהכאים אחריהם (1) לא היו גדולים כחכמה ובמנין; שמא על תנאי גזרו שאם יש דורות שלא יוכלו לעמוד בה שיתירו. וכיוצא בזה נמצא מסכת מעשר שני פרק ה' מ"ב גבי כרם רבעי, וכשהרבו הפירות מירושלם התקינו שיהיה נפדה סמוך לחומה, ותנאי היה בדבר אימתי שירצו יחזרו הדבר לכמות שהיה; רבי יוסי אומר משחרב בית המקדש היה התנאי הזה, ותנאי אימתי שייבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שהיה. מסכת מועד קטן ברישא (ג' ב') רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו והתירום. ומקשי, ר"ג ובית דינו היכי מצו מבטלא תקנתא דתקנו כ"ש וב"ה, והא תנן אין ב"ד יכול לבטל וכו' ? אמר ליה אימר כך התנו כל הרוצה לבטל יבא ויבטל. כתב הר"ם ז"ל הלכות מעשר שני פרק א' (הל' י"ד) ונראה לי שמעשר שני שמפדישין בארץ שנער ובארץ מצרים פודין אותו שם ומביאין דמיו לירושלם, וכן יראה לי שלא חייבו מקומות אלו במעשר שני אלא כדי לקבוע מעשר עני, כדי שיהיו עניי ישראל סומכין עליהם, והראב"ד ז"ל בדבר זה רוח אחרת עמו.

הפרק הארבעה עשר.

לבאר חלוק שבין הארץ וחוצה לארץ בקצת דינין; וכן דיניקשת הראיה בארץ ישראל; ולמה בארץ ישראל לעולם יום טוב הוא יום אחד לבד.

מדרש חזית (פרשה ו') אמר רבי לוי כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם, כחשבונן — שמונין ללכנה — בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעמורן בדישתן בגרניהם ביקביהם בבכוריהם בכשרן בתגלחתן במניינן, דכתיב כי תשא

[1] ר"ל הרובים שכללו את התרומות והמעשרות ככלל, והמחבר שב על מה שלמעלה בענין תרומת חו"ל.

שמד - כפתור - פרק ארבעה עשר - ופרח

את ראש בני ישראל; פירש אבא מורי זלה"ה שלא¹) לבעט ולתת כבוד לכבוד ה', וכי לו כל הארץ יתברך.

עבור. השנה אינה אלא בארץ ישראל ובפרט בארץ יהודה. (סנהדרין י"א ב') אמר רב יהודה בריה דרבי שמעון בן סזי: מאי קרא, לשכנו תדרשו ובאת שמה. כל דרישות שאתה דורש לא יהיו אלא לשכנו של מקום; ודוקא דאיכא מומחין בא"י אבל אי ליכא מומחין מעברין אפילו בחוץ לארץ. וכמעשה דרבי עקיבא (ברכות ס"ג א') שלא הניח כמותו בארץ ישראל. כתב הר"ם ז"ל פרק א' אין מחשבין וקובעין ומעברין חדשים אלא בארץ ישראל שנאמר כי מציון תצא תורה וכו'. עוד בספר המצות שלו (מ"ע קנ"ז) ז"ל ועל קביעותם נסמוך לא על חשכוננו אלא חשכוננו לגלויי מילתא. וכן כתב רא"ם ז"ל פרשת אמור אל הכהנים. ורוב ענין זה זכרוהו מסכת ראש השנה (י"ט ב') ומסכת (בכורות) [ברכות] (מ"ג א') ומסכת סנהדרין (י"א א').

דע שכני ארץ ישראל לעולם לא עשו יום טוב אלא יום אחד בלבד, וזוה המעם אנחנו נוהגין פה כך; וכן היתר בור הקר ממנהג אבותיהם בידיהם, וכדאיתא סוף עירובין (ק"ד ב') ומה שעושין בגליות שני ימים הוא מדברי סופרים, שהרי לנו ולהם חשבון אחד וקבע אחד. האמנם ראש השנה אפילו בארץ עבדינן תרי יומא; דבזמן סנהדרי גדולה אפילו בירושלם שחיה מקום ב"ד הגדול היו עושין לפעמים ראש השנה שני ימים וכדלקמן בסמוך. ולזה התקינו שאפילו בני ארץ ישראל יעשו לעולם ראש השנה שני ימים, ומיהו יום שני של ראש השנה מדברי סופרים הוא. כתב הר"ף ז"ל מסכת יום טוב פרק קמא וביצה אסורה להו בתרווייהו. פרק בכל מערבין (עירובין ל"ט ב') וכן היה רבי יוסי אוסר בשני ימים טובים של גליות, פירש רש"י ז"ל: כגון שני ימים טובים של פסח ועלמם וכוונתו, שהחכם חנניה יום אחד שנתן.

[1] ר"ל כי נצטוו בני ישראל להיות משונים בכל ערכי חייהם למען הראות הכנעתם לשמו יתברך אשר לו כל הארץ.

כפתור פרק ארבעה עשר ופרה שמה

ובגולה עושין שני ימים מפני שחוקים נצ"ד ואין יודעין אם הוקצו חסרי ויסקן
 ציוס שלשים או ציוס ל"א ואף על גב דמוסוס ספק דחד מיניהו סול אפינלו
 סכי נחמיר זהו כצי יסקי והנך דרשח הסנה לא קרי ליה של גליות מפני
 שאף צירושלם פעמים היו עושים שני ימים (ובגולה) [וכגון] שלא צרו עדים ציוס
 שלשים קודם המנחה; שהיו נוהגין היום קדם ולנחך קדם, וכדאיסא נקבס צינה
 סרק קנא (הי צי).

ושני ימים טובים של גליותו. כל עיר שהיא רחוקה מירושלם
 יותר על עשרה ימים עושין שני ימים בלא ספק, וכל מקום
 שהוא פחות מזה המרחק אם המקום ההוא מארץ ישראל שחיו
 בה בשעת הראיה עושין יום אחד, כגון אושא ושרעם לוד ויבנה
 גוב וטבריה; ואם המקום מסוריא כצור דמשק ואשקלון, או מחוצה
 לארץ כמו מצרים ועמון ומואב וכיוצא בהם. עושין כמנהג אבותיהם.
 אם יום אחד יום אחד ואם שני ימים שני ימים, ומקום שבינו
 ובין ירושלם [מרחק י' ימים או] פחות והיא סוריא או חוצה לארץ,
 ואין להם מנהג או שהיא עיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל
 או מקום ששכנו בו ישראל עתה, כלומר שלא היו שם בשעת
 הראיה, עושין שני ימים כמנהג רוב העולם. וכן כתב הר"ם ז"ל
 הלכות קדוש החדש פרק ה' (הל' י"א). ותמה איך זכר ז"ל אשקלון
 בסוריא שאין זה מקומו, וכמו שהתבאר ממה שכתבנו ומן החושי,
 וכן צור אינו מסוריא, גם לא מצינו שדוד כבשו לעולם. והלכות
 יום טוב פרק ו' (הל' י"ד) כתב ז"ל שהיום שבני ארץ ישראל סומכין
 על החשבון ומקדשין עליו אין יום טוב שני להסתלק מן הספק
 אלא מנהג לבד, ולפיכך אני אומר שאין מערב אדם ומתנה בזמן
 הזה לא ערובי תבשילין ולא ערובי חצרות ולא שתופי מכוואת
 ולא מעשר את הטבל על תנאי אלא הכל מערב יום טוב בלבד.
 והאמת שהרב ז"ל נימוקו עמו אלא שלא נשמע זה לזולתו, וכן
 כתב הראב"ד ז"ל. אבל הרשב"א ז"ל לא הודה לדברי הרב בזה כלל.
 ומכל מקום אפשר לפי [דעת הרמב"ם ג"כ] ביצה וכן דבר הניצוד
 והנתלש ביו"ט ראשון, בשני מותרות, שלא אמר כן הרב ז"ל אלא
 במתנה [כיון דידעינן] בקיבועא דירחא אין לנו להתנות באם

שמו כפתור פרק ארבעה עשר ופרח

זהוים קדוש, אבל הא [קיימא דלא חמירא לדידן דידעינן בקיבועא דירחא (ומלדידהו דלא)¹] ידעו: ע"כ.

גם בענין הקבועים² נאמר, ישמה שכתבו בהם באמרם, ומה שבין פסח לעצרת חבר שלשה סדרים; דע כי בארץ ישראל בהיות ניסן בשבת הן בשנה פשוטה הן במעוברת צריך לחלק מה שהם צריכים לחבר בחוצה לארץ. לדמיון: שנה פשוטה ויהיה הסימן הכ"ז, פה בארץ ישראל נחלק אשה כי תזריע מן הזאת תהיה³. ובשנה מעוברת אם הסימן בש"ז או גכ"ז, נחלק בין הדברים ממות ומסעי. הכלל בזה שכל זמן שיבא בשני ימים טובים של גליות באיזה רגל שיהיה יום שני האחרון ביום השבת, נקדימם אנחנו לעולם פרשה אחת, ולזה נצטרך שנחלק מקום שהם מחברים כמו שנעשה בראשי הממות ואלה מסעי בהיות עצרת יום ששי, וכיוצא בזה. וזה שבהיות שבת של כ"ב ניסן בשלשת הסימנין האלו שבת של אחר הפסח, הוצרך לתת אליו הסדר שהיית נותן לשבת של כ"ט ניסן, וכן תלך ותתן של זה לזה עד הגיעך אל ראשי הממות, ומשם ואילך תחזור לשורתך אם אתה במעוברת, והפשוטה דפגע ברישא. והיא אשה כי תזריע מן הזאת תהיה.

בבואור דיני קשת הראי' בארץ ישראל; והוא על דרך שבאר הר"ם ז"ל הלכות קדוש החדש. נוציא לרוחב ירושלם או סביביו, אמת לשני המאורות והשוה לתלי⁴; וזה לעת ערב יום שאחר המולד שנרצה לדעת אם יראה הירח אז; אם לא. ונדר המולד הוא רגע דבוק שני המאורות. וכבר ידעת כי מן המולד עד הנגוד והוא עת היות הלבנה במלואה, הלבנה מתרחק מן השמש והוא

[1] בכ"ז שמשנו נדמם התוצאה הראשונה חסר פה, ומלאנו החסרון ע"פ הנהגת ידעיה ח"ט, וכן הוא בספר לחם משנה על הרמב"ם.

[2] כלומר קביעת הפרשיות לקריאה בשבתות השנה.

[3] לפי המנהג שהנהיגו הגאונים האחרונים לא יחלקו תור"ט וא"ל לא אחר"ק.

ד"ק בזה בחוקתי (תקנות ירושלם בשם ספר מזבח אדמה דף ג' ע"ד).

[4] הוא מקום הפגישה של מסלול סבוב החמה והלבנה בכלגליהם; הנודע אצל הקדמונים גם בשם תנין או נחש, ומכונה גם אצל תוכני זמננו בשם "ראש התנין וחכר" ולדעת קצת יאזור המזלות בכללן. — (ד"ר הרבני בהמאסף "בן עמי" ח' א' צד 29).

כפתור פוק ארבעה עשר ופרח שמו

חצי החדש הראשון; וחצי החדש השני מתקרבת אליו. תגרע לעולם אמתו להמה מאמתי ללבנה. והנשאר הוא הנקרא אורך ראשון; והוא העקר המבוקש אחר תקונו. וכן נדע רוחב הירח ופאתו עם התל"י⁽¹⁾. ויקרא זה מרחב ראשון. ודע שאם האורך הראשון יצא תשע מעלות בשוה או פחות, אי אפשר שתראה בלילה ההוא הירח בכל א"י, ואם הוא יותר על ט"ו מעלות, יראה על כל פנים. והחפוש בזה אינו צריך אלא כשהאורך הראשון מן ט' עד ט"ו. וזה יהיה אם אמתו לחמה [ללבנה] מתחלת גדי עד סוף תאומים. אבל אם הוא מתחלת סרטן עד סוף קשת; (ויהיה) [אם יהי] אורך ראשון עשר מעלות בשוה או פחות אין הלבנה נראית, ואם יתר על כ"ד אין ספק שיראה בכל גבול ישראל, והחפוש אז אם האורך מעשר עד כ"ד. עוד ראה אמתו לירח באיזה מזל הוא, ואם הוא במזל טלה תגרע מן האורך הראשון נ"ט ראשוני מעלה, ואם בשור מעלה אחת שלמה. ואם בתאומים נ"ח ראשוני, בסרטן מ"ג, ובאריה מ"ג, בבתולה ל"ה, במאזנים ל"ד, בעקרב ל"ד, בקשת ל"ו; בגדי מ"ד; בדלי נ"ג; בדגים נ"ח. ומה שנשאר מן אורך ראשון אחר זה הגרעון ממנו, יקרא אורך שני. אחר כן נלך אל מרחב ראשון לתקנו גם כן; אם זה הרוחב הוא צפוני, נגרע התקון מן הרוחב ההוא; ואם הוא דרומי נוסיפהו עליו ויהיה נקרא רוחב [שני]. והתקון הוא כך: אם אמתו לירח הוא במזל טלה, התקון הזה הוא ט' ראשוני, ואם בשור עשרה; בתאומים י"ו, בסרטן כ"ג, באריה ל"ח, בתולה מ"ד; מאזנים מ"ו, עקרב מ"ה, קשת מ"ד, גדי ל"ו, דלי (כ"ז) [כ"ד], דגים י"ב. ואחר התוספות או הגרעון הוא רוחב שני. אחר כן נקח מן הרוחב השני הזה המתקון; מקצתו, לתקון אחר על זה הדרך: אם אמתו ללבנה מראש טלה עד כי מעלה ממנו או מראש

[1] כלומר היות שהוא ערשה עם התל"י.

שמח בפתור פרק ארבעה עשר ופרח

מאזנים עד כ' מעלה ממנו, נקח מהרוחב השני מקצתו והוא שני חומשיו. ואם האמתי ללבנה הוא! מכ' מלה עד עשר שור או מכ' מאזנים עד עשר עקרב. נקח שלישיתו. מעשר משור עד כ' ממנו או מעשר מעקרב עד כ' ממנו נקח רביעיתו. אם הוא מכ' משור עד סופו וכן עקרב נקח (רביעיתו) חמישיתו. ואם האמתי מראש תאומים עד עשר, וכן מקשת, נקח (חצי) שתותו. ואם האמתי מעשר תאומים עד כ', וכן בקשת נקח חצי שתותו גם כן מן כ' עד כ"ה; וכן קשת נקח רביעי שתותו. ואם האמתי מן כ"ה תאומים עד ה' סרטן, וכן בקשת עד ה' גדי; לא נקח כלום. ואם האמתי מן ה' סרטן עד עשר וכן גדי, נקח רביעית שתותו. ואם האמתי מעשר סרטן עד כ' וכן גדי נקח (שני חצאי) [חצי] שתותו. ואם האמתי מכ' סרטן עד סופו וכן גדי, נקח (חצי) שתותו. ואם האמתי מראש אריה עד עשר וכן דלי נקח חמישיתו. ואם האמתי מעשר אריה עד כ' וכן דלי, נקח רביעיתו. ואם האמתי מן כ' אריה עד עשר בתולה וכן בדלי עד עשר דגים, נקח שלישיתו. ואם האמתי מעשר בתולה עד סופו וכן דגים, נקח שני חומשים.

וזה המקצת שהזכרנו שנקח מן הרוחב השני יקרא מעגל הירח. ואם רוחב הירח הוא צפוני, נגרעהו מן האורך השני. ואם הוא דרומי נוסיפהו עליו. וזה, אם אמתי לירח הוא מראש גדי עד סוף תאומים. ואם הוא (דרומי) מראש סרטן עד סוף קשת; בהפך, כלומר שאם רוחב הירח הוא צפוני, נוסיף המעגל על האורך השני. ואם הוא דרומי נגרעהו ממנו; ומה שיהיה אחר התוספת או הגרעון הוא נקרא אורך שלישי. ואם יצא במקום שלא יצטרך ליקח מן הרוחב השני כלום, הוא בעצמו, ר"ל האורך השני; חזר להיות אורך שלישי עתה. אחר כן נחזור אל האורך השלישי הזה; והוא המעלות שבין אמתי לשמש ואמתי

כפתור פק ארבעה עשר ופרח שממ

לירח, ונראה באיזה מזל הוא נופל, אם במזל דגים או במזל נוסף על האורך השלישי שתותו. ואם בדלי ושור נוסף עליו חמישיתו. ואם בגדי או תאומים, נוסף עליו שתותו. ואם בקשת וסרטן, נניח האורך השלישי כמות שהוא לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו. ואם בעמרב ואריה, תגרע ממנו חמישיתו. ואם במאזנים ובתולה, תגרע שלישייתו ממנו. ומה שיהיה מן האורך השלישי אחר התוספת או הגרעון או הנחתו כמות שהוא, ההוא יקרא אורך רביעי. אחר כן נחזור אצל רוחב הירח הראשון ונקח ממנו שני שלישי לעולם, והוא הנקרא מנת גובה המדינה. אם רוחב הירח הוא צפוני נוסף המנה על האורך הרביעי. ואם הרוחב הוא דרומי, נגרעהו ממנו. ומה שיהיה אחר התוספות או הגרעון הזה, הוא הנקרא קשת הראיה אשר נרצה לדעתו.

דע שאם קשת הראיה ט' מעלות או פחות אי אפשר שיראה הירח כלילה הוא בכל גבול ישראל. ואם הוא יתר על י"ד מעלות, אין ספק שיראה בכל ארץ ישראל. ואם קשת הראיה מתחלת מעלה עשירית עד סוף י"ד; נעריך קשת הראיה על האורך הראשון ונדע אם יראה הירח אם לאו, ונקראים קיצי הראיה. ואלו הן: אם קשת הראיה יותר מט' מעלות עד סוף עשר או יתר על עשר, ויהיה אורך ראשון י"ג מעלות או יותר, באמת יראה. ואם קשת הראיה פחות מזה [או שיהי האורך הראשון פחות מזה], לא יראה. ואם תהיה הקשת יתר על עשר עד סוף י"א או יתר מ"א ויהיה האורך הראשון י"ב או יותר, באמת יראה. ואם הקשת פחות מזה או יהיה האורך הראשון פחות מזה לא יראה. ואם קשת הראיה יתר על י"א עד סוף י"ב ואו יתר, ויהיה האורך הראשון י"א או יותר, באמת יראה. ואם הקשת פחות מזה או שיהיה האורך הראשון פחות מזה; לא יראה. ואם קשת הראיה

שנ כפתור פרק ארבעה עשר ופרח

יתר על י"ב עד סוף י"ג או יתר על י"ג ויהיה האורך הראשון עשר מעלות או יתר, באמת יראה. ואם קשת הראיה פחות מזה, או שיהיה אורך הראשון פחות מזה, לא יראה. ואם תהיה קשת הראיה יתר על י"ג עד סוף י"ד או יתר ושיהיה אורך הראשון ט' או יתר, באמת יראה. ואם הקשת פחות מזה או אורך ראשון פחות מזה, לא יראה. ע"כ סוף הקיצין וזה כלו בפלגות ארץ ישראל.

אחוז זה הכלל בידך שהעיקר בכל זה הוא האורך הראשון. וזה כי תחלה תקנת אותו ונעשה אורך שני. תקנת רוחב ראשון ועשית אותו רוחב שני. הוצאת ממנו מעגל ותקנת בו אורך שני ונעשה אורך שלישי. אחר כן תקנת אורך שלישי עם מזלו ונעשה אורך רביעי. עוד חזרנו אל רוחב הירח הראשון והוצאנו ממנו מנה ותקננו בו אורך רביעי ואז יצא קשת הראיה. הלא זה מקרא מועט והלכות מרובות אלא שיש בו די בחסד עליון לזקן ורגיל.

אז לאו דמסתפינא מדברי רבי אברהם בן עזרא כמו שנכתוב בסמוך, הייתי אומר שמה שאנו עושין שלא נקבע ראש חדש תמיד ביום המולד ואע"פ שאנו בקיאים בקביעא דירחא, הוא לפי שראש חדש אינו תלוי ברגע המולד שהוא דבוק שני המאורות במקום אחד מגלגל המזלות; אלא שהוא תלוי אל עת התחלת ראיית הירח החדש באופק עיר אלהים ירושלים וארצו, וזה נמנע הוא שיהיה אלא אחר המולד. ויהיה אם כן הקביעות רודף ראיות הירח. כתוב: החדש הזה לכם וכו', ואמרו (תנחומא פ' שמיני) מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא למשה דמות לבנה ואמר לו כזה ראה וקדש. כלומר ראה חושיית, שהרי חשבון נקודת המולד הוא ראייה שכלית. וכבר ידעת מה בין המולד האמצעי שהוא ביד כל אדם היום ובין המולד האמתי. כתב הרים ז"ל פי המשנה מסכת

כפתור פדק ארבעה עשר ופרח שנה

ראש השנה (פרק ב') ומה שתאמין, כי עקר דתנו בנוי על ראייה, ואם לא תראה הלבנה, נשלים ל' יום לחדש שיצא, וסוד העבור שמסר לו הקדוש ברוך הוא למשה בסיני, הוא ענין החשבון שיודעין בו קשת¹ הראייה, ובעלי החשבון מכל האומות והפילוסופים חולקים בו, ועד היום נמשך הדבר ועדיין לא נתברר אצלם שעור האמת, וזה החשבון הנמצא בידנו היום הוא חלק מאותו החשבון ותחלתו, לפי שהוא מנין הדבוק האמצעי בלבד, ע"כ, וכבר ידעת שפסול מולד זקן הוא בעבור שלא תוכל להראות הלבנה בלילה ההוא בשום פנים, ופסול ג"ר² בפשוטה ובטו תקפיש בשנה של אחר העבור, והם ימים כשרים כלומר שאינם ימי אד"ו וגם שאינם מולד זקן, הוא לפי שאינו יכול להיות בין תשרי לתשרי בי אם גר"ה בפשוטה הויז במעוברת. וכמו שבאר קרובי מורי ה"ר יעקב ב"ר מכיר בן תבון ז"ל במאמר עקר הדחיות³. כתב רבי אברהם ב"ר חייא הספרדי בספר חשבון המהלכות: הוי יודע כי אין הלבנה נראית בראש חדש זה כי אם אחר ב"ט יום שלמים מהראותה בראש חדש שעבר והוא ליל יום שלשים ויהיה החדש שעבר חסר, או אחר שלשים יום שלמים שהוא ליל יום אחד ושלשים ויהיה החדש שעבר מלא, ותמצא מכאן כי אין הספיקא במראות הלבנה כי אם בליל יום שלשים שהוא ערב יום כ"ט שיש לנו ספיקא אם תראה בו הלבנה אם לא, אבל ליל יום שלשים, לכל העולם ברור הוא שנראית, אם המולד האמתי משבע שעות ולמעלה מהלילה עד חצי יום למחר, תברר לו כי היום ההוא אין הלבנה נראית בו ובלא ספק יראה ערב יום מחרתו, ואם המולד הוא מחצי היום—(ולמטה) [ולמעלה]

[1] לפנינו כפי" הרים נדפס "קצת" זהו ט"ס.

[2] כתיבו אקסארר עקר הראיות (הרציה ח"ט).

שנב כפתור פרק ארבעה עשר ופרה

עד שליש הלילה או יותר מעט יהיה יום הספיקא מחרת היום הזה, עד כאן דבריו. רצה בזה שאז יצטרך ללחפש אם יראה בערב ההוא הירח אם לא. קבלתי מקרובי מורי ז"ל דרך צרה והוא שנתקן חמה ולבנה לערב יום הספיקא. ונקח מתנגדי מקום חמה ולבנה ונדע מצעדיהם כלומר מצעדי המתנגדים. נוציא הקטן מהגדול אם העודף פחות מ"ב מעלה. אין הלבנה נראית, ואם הוא יתר מ"ב, הנה היא נראית.

אם תרצה לדעת מתוך הלוחות הנודעות אליו ז"ל והוא האלמנך, המולד אמתי או הנגוד האמתי, הנה למולד תקח לך אמתי לשני המאורות בסוף החדש. ואם תרצה לנגוד באמצע החדש ועד העודף, אם הוא יותר משבע מעלות תעזוב היום ההוא והוציא ליום לפניו, אם העודף לירח נקח העודף ההוא ונחלקהו על הניצוח מחק לבנה ואמתי לשמש, והם שעות מרחק המולד או הנגוד מחצי היום ההוא. נתקן בערך החלוקה ואורך העיר והיוצא הוא המבוקש. **ג'רס'ינן** מסכת מנחות פרק שתי הלחם (צ"ט ב') חל יום הכפורים להיות בשבת החלות מתחלקות לערב. חל להיות (אחר) וערבן שבת שעיר של יום הכפורים נאכל לערב, והכבליים אוכלים אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה. מזאת המשנה יראה שיום הכפורים אפשר להיות באחד בשבת כמו שהוא בפירוש שיהיה ערב שבת, וכמו שיראה ממה שאמר והכבליים וכו'. וזהו שכתב שם הר"ם ז"ל (בפירוש המשניות) לחם הפנים נאכל יום השבת אם לא ימנע הצום; וכשתעיין; כל הקרבנות של יום הכפורים לא תמצא בהם מה שיאכל זולת שעיר החטאת הנעשה בחוץ. וכבר נתבאר בחמישי מובחים (ג' א') שהחטאת נאכל ליום ולילה עד חצות, ואם חל יום הכפורים בששי בשבת אי אפשר לאכול שעיר חטאת ליל שבת מבושל לפי שאין מותר לבשלו לא ביום הכפורים ולא ביום השבת, ואמר שחכבליים אוכלין אותו חי בלא בשול מפני שאסמומכתם חזקה והוא מה שאמר מפני שדעתם

כפתור פרק ארבעה עשר ופרח שנג

יפה, וזה דוחה מענת מי שכפר, ומאמין שיום הכפורים לא היה מעולם לא כיום ששי ולא כיום ראשון, ואף על פי שכל מה שאמרו מזה במשנה הוא על דרך תנאי שאם חל, כבר¹ אמרה המשנה הלכה למעשה שהבבליים אוכלין אותו חי, ולפיכך אין ראוי להיות בכאן מהלוקת ואי אפשר גם כן לומר שזה הענין שלא היה כמוהו, והרכה דברים יש בתלמוד כדומה לזה, וסוף דברי הענין מסור לראיה בזמן שיש שם ב"ד כמו שכארנו בר"ה, ע"כ, כ"רבי אברהם כן עזרא פ' אמר אל הכהנים ואין ככל המקרא ראה איך היו ישראל קובעין החדשים והמועדים, ומה שאמר הגאון כי על חשבון העבור היו נסמכים, אינו אמת [וכו.], והעבור בנוי על מהלך התיכון, על כן אמרו ר"ה כ"ה א' פעמים [שבא בארוכה ו] בקצרה, ואין הקביעות רודף אחרי ראית הלבנה בירושלם, או בקצה מזרח [או] מערב [כלל], והעד מקום המחכת התיכונה, כי הנה היא על ירושלם [וכו.], גם אין הקביעות בנוי [בכל] [על] עת התחברות המאורות אפילו במהלך האמצעי [וכו.], והכלל שחכמינו ז"ל העתיקו לנו שנסמך על העבור בגלות וכן קבלו מן הנביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו, וזה ששמו שני ימים בגלות הוא על דבר ספק, והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת ג'ט ר"ד [על] [אם חל] הטולד היה ראוי שיתענו בשמיני לקביעותינו כי למה נעונו אנחנו חשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם עם הראיה, ע"כ, עוד כתב בתחלת פי' התורה [בהקדמתו] שלא הזכיר איך נדע דברי [המועדים והחדשים] והיו לאותות ולמועדים אינו אומר למועדי ה', עוד שלא פירש [אם החדש הוא עד שוב הלבנה ואם גם מסורש] היתה לא הזכיר על איזה ממהלכותיה נסמך, אם על האמצעי או האמתי; כי פעם יש ביניהם מעט פעם הרבה, אם הוא מעונן מה נעשה; גם לא

¹ ר"ל אף על פי שהתחלת דברי המשנה חל בערב שבת נראה שהוא דרך תנאי, לאמר אם הי' חל בערב שבת היה הדין כך, אבל לא שיקרה כן באמת, אולם סוף לשון המשנה 'שהבבליים היו אוכלים אותו חי' מראה בעליל שהמשנה מספרת הלכה למעשה שכבר קרה שיום כפורים חל בעישו, והבבליים שאסמכתם חזקה אכלו אותו חי.

שנר כפתור פרק ארבעה עשר ופרח

הוזכר כמה הם חדשי השנה [ואם היא באביב נסמנה] לא הוזכר
 אם מן השעורים או מן החטים ומתי יבוקש ואנה והשעור ? ואם
 היא שנת בצורת בארץ ישראל ואין זרע, הנעשה השנה פשוטה
 או מעוברת, על כן בהכרח שהתורה שבכתב נסמכה על תורה
 שבעל פה [ושניהם] אחד וצריכין אנו לדברי הקבלה והמסורת
 ומעירי הראיה, נאמנים הם בעיני חכמים.

ג"כ יעדנו צ"ג"ה לצאר קלת דיכין וניומדים כאלורס ז"ל וקרקעי
 דחולה לארץ כונטלטלי דניי. וקקדים : גרסיין פרק שצועת הדייכין
 (שצועות ו"ז צ"ז) אלו דצריס שאין נשצעיין עליהם העצדים והשטרות
 והקרקעות וההקדשות, ודוקא שאין נשצעיין וון התורה כלומר שצועת
 דאורייתא, אצל מדרצין נשצעיין, והכי איתא פרק הכותש (כתוצות
 פ"ז צ"ז) גצי פוגמת כתוצתה. וכשאלוורו אין נשצעיין על הקרקעות
 ה"ו צפני עליון אצל על ידי בגול נשצעיין¹ כדתין (כתוצות פ"ז צ"ז)
 ככסיס שאין להם אחריות נזקקים עם נכסיס שיש להם אחריות
 לישצב עליהם, וכחז אדוני זקני ז"ל דשצועת הסז כווי נשצעיין עליהו
 וזהו אין חילוק בין הארץ וחולה לארץ, והאי וקרקעי דחולה לארץ
 כונטלטלי דניי, הוא; ודגרסיין נוסכת ערכין פרק הונקדיש (כ"ט א')
 אור עולא אי הווי התם הוה ישיבנא כולהו לכהניס, אלמא קסבר
 עולא קתם חרונין לכהניס, ונתיצי אין עצד עצרי כוהג אלל צונן
 שהיוצל כוהג שנאור עד שנת היוצל יעצוד עונך, ואין שדה אחוזה כוהג
 אלל צונן שהיוצל כוהג שנאור וילא ציוצל ועב לאחזתו, ואין צתי
 ערי חונה כוהג אלל צונן שהיוצל כוהג שנאור לא ילא ציוצל, רצי
 שועון צן יוחאי אורר אין שדה חרונין כוהג אלל צונן שהיוצל כוהג
 שנאור והיה השדה זלחתו ציוצל קדש לה' כשדה החרס, רצי שועון
 צן אלעזר אורר אין גר חושב כוהג אלל צונן שהיוצל כוהג, ואורר
 רצ ציצי וואי קרא אחיא עוצ עוצ, כתיב הכא בי עוצ לו עונך
 וכתיב[התם] בטוצ לו לא תוכנו, וקשיא לעולא דאור חרונין כוהגין צונן
 הזה, האורר רצי שועון צן יוחאי דלינו כוהג אלל צונן שהיוצל כוהג,

[1] עיין בבא בתרא ל"ד א' בתוספות ד"ה מנוי ובהרא"ש שביעות לרף מ"ב (הרצ"ה ח"ט).

כפתור פרק ארבעה עשר ופרח שנה

[ופריק, לא קשיא ה] צוקרקעי הא צוטלטלין, [ופריק] והא צועשה דפומצדימא צוקרקעי כניי הוה $\frac{1}{2}$ צוקרקעי דחולה לארץ כוטלטלי דארץ ישראל [דמי. וטעמא דהאי] נילתא דהא עדה חרונין יליף עדה אחוזה ונדכתיז והיה השדה, ונה עדה אחוזה אין דינו חלל צארץ אף עדה החרם אין דינו חלל צארץ. ולהאי דינא הוה ליה קרקע חולה לארץ כוטלטלי דארץ ישראל, אבל לענין שזועה או לענין חוכמה, דאמרינן אין חוכמה לקרקעות, דיכס עוה, דהא לא [הו] מטלטלי, ולא אשכחן דא ערבותא דשוו פלוגתא צין צוקרקעי דארץ ישראל לדחולה לארץ שזועה ואונאה. פי' [רש"י ז"ל:] אין עברי נהג שאינו נכבד צונן הזה. ואין ישרה אחוזה דין שדה אחזה נגאלת צירוב חלל אם ירלה הלוקח. אין בתי ערי חומה נהגין כלומר דלא כייפינן ללוקח אם צא נוכח לגאלה אפילו בחוק שנה. ואין גר תושב נהג כלומר שיהא ישראל מלווה להחיותו והוא שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה (וכמו שצארנו) חלל שאוכל נבלות, ואין יובל נהג משגלו שצט ראובן ושצט גר ועדיין נזכיר זה צג"ה. הר"ם ז"ל צפי הוצאה צפרק הנזכר כחצ: וכן ניי שהחרים צונן הזה מטלטלין סתם הרי הן לכהנים. וצוקרקעי דחולה לארץ דיכס כדין הוטלטלין, ר"ל שהם לכהנים. אבל ניי שהקדיש לצדק הצית נותר לו לפדותו צדצר וועט לכתחלה ונשליך אותם דמים לים, אבל נחנו שיעור שלל יהא הדצר הוועט פרוטה חלל כמו שאמרו ארבעה זוזי והקרוב להם, לפרסומי נילתא, ולא התירו זה לכתחלה חלל צונן הזה שאין צית הוקדש קיים, עד כאן. וכן כחצ ז"ל הלכות ערכין וחרוין צסופן (פרק ח' הלכה י"א) ניי שהחרים צונן הזה מטלטלין סתם הרי חלו נוחתן לכהנים הנזכרים צאותו וקום, אבל אם החרים עדה צארץ ישראל סתם או שהחריוה לכהנים אינו חרם, שאין עדה חרוים נהג חלל צונן שהיוצל נהג. החרים לכהנים קרקע צחולה לארץ ואפילו צונן הזה הרי הוא כוטלטלין צארץ ישראל ותנתן לכהנים.

וכן יש לנו לצאר ונה שחושצין קלח מצני דמס על ענין אגצ צוקרקעי ארץ ישראל. גרסינן נסכת פאה פ"ג נ"ו רבי עקיבא אומר קרקע כל שהיא, חייב צפאה וצצבורים ולכתוב עליו פרוצול ולקנות עמו נכסים שאין להם אחריות צכסף צצטר וצחזקה. וכחצ צעל

שנו כפתור פרק ארבעה עשר ופרח

העטור ז"ל ש"ו חרצע אמות דכחצין בטרעם לאו דוקא, ורצא כווי חקני אגב סיפא דציתא, ושנע וניכה דפרוסצול ואגב, חדא דינא חית להו, ובי היבא דאמרינן בפרוסצול וזכה לו בתוך שדהו, ואמרינן כמי השאיל לו ווקוס לתנור וכירים כותצין עליו פרוסצול, הכי כמי לעניין אגב, צשאלה ובכירות קגו, והוא דאחזיק. וצחשוצה לרצינו חלפסי ז"ל: אין פומכין על קרקע חרץ ישראל אלל צהרשאות ושום חקנה כדי שלא ישתקע ומוון בני אדם אלל הנופקדים, ולא על דרך העיקר. תשוצה לרצינו שמואל צן חפני ז"ל: נהבו לכחוצ צהרשאה חרצע אמות וחלק הנורשה שבחרץ ישראל שלא יחזיק האפטרופוס צו, ולא יקנה כי אין ווקומו ידוע וכו'. ויש שמווכין לחרצע אמות קצורה, וי"א דוקא קיש לו חרצע אמות, חבל אס אין לו לא פומכין לחרצע אמות קצורה ולא לדי אמות ח"י. והכי נסתברא דגרסינן פרק חזקת הצחים (צ"ג ו"ד צ') גבי מכר לו טלית, וליחוש דילנא ונטלטי אגב וקרקעי הקנה להס? בגון דאמרי ידענא ציה דלא הוה ליה חרעא ונעולס. וגרסינן כמי פרק הזהב (צ"ו ו"ו ח') וליקנינהו כיהלית אגב ארעא צלית ליה, שנע וניכה והוא דאית ליה, הרי שזריך שיהיה לו קרקע. עוד לריך שיסיס ווקוס, וכדאמרינן פרק וי שנע (צ"ג ק"ו צ') גבי ההוא ורובי שאמר לפונו של זה לפלוני ועמו ונאה לאן ונאה חציות, דרועו של זה לפלוני ועמו ונאה לאן ונאה חציות, ואי לא לא קני, ונ"ה צעי לנכס צ חרצע אמות צלפון חלרי. עוד לריך תנאי שלישי דליעא ליה אגב, דגרסינן פרק חזקת הצחים (סס ו"ד צ') חקני ליה ונטלטי אגב וקרקעי, גבי וקרקעי גבי ונטלטי, והוא דכתב ליה דלא כאסנכתא ודלא כנופסי דשטרי, ודוקא דאמר ליה אגב הא לאו הכי לא גבי, כנאל צקנין ככסיס שאין להס אחריות עם נכסיס. קיש להס אחריות לריך ג' תנאים, האחד שיהיה לו קרקע ונעוין, השני שיסיס לו ווקוס, השלישי שאמר אגב. וד' אמות ח"י צהרשאה להללה. כתב הר"ס ז"ל ונכתב גיטין פ"ק¹) ויראה לי שלא הוזכרו לכך אלל צמוקוס שאין להס צית הכנסת ידוע

[1] במ"י המשניות להרמב"ם שלפנינו לא נמצא זה.

כפתור פרק ארבעה עשר ופרח שני

לכלם אלא שכל אחד יש לו מקום ידוע לישיבתו והה חין לו, אבל במקום שיש להם בית הכנסת ידוע לכלם או שקנו בית הקברות המה או אצותם ונומון כבוד יכולין להרשות אגבן ולהקנות ונעקר הדין, למה זה דומה לחזר של שותפין שאין זה דין הלוקח, ע"כ. חקנו הגאונים שאם הרשהו ליעול ונעות שיש לו ביד חזרו, או לתצוב ונמנו הלואהו ולא היתה לנולוה קרקע, ונקנהו ארבע אמות ונחלקו בצארץ ישראל ונקנה לו המעית אגבן. ודברים אלו דברים קלים הם עד מאד ורעובים, וצאמת נוי יאמר שיש לו חלק בצארץ, ואפילו הוא ראוי, אינו ברשות. והגאונים עלמון שתקנו חקנה זו, אמרו שאין אונרין זו יקוב הדין את ההר, ואיכה אלא לאיים על הכתוב אם רלה לדון בהרשאה זו וליחן, כפטר—ולמה [לא] יפטר, שאין זה הצד בהרשאה זו הרעובה, פחות משליח שעשאוהו צעלים צעדים—אבל אם לא רלה הכתוב לדון עמו אין כופין אותו ליחן לו ולא להשזיבו עד שיצא צעל דינו, עד כאן.

מסכת ערבין פרק ב' (י' א') אמר רבי יוחנן נשום רבי שבעון בן יהולדק, שמונה יעטר ימים צשנה יחיד גינור צהן את ההלל, ואלו הן: שמונה ימי החג ושמונת ימי חנוכה ויום ראשון של פסח ויום טוב של עזרה, וצגולה עשרים ואחד יום וכו'. תוספתא נקמה טובה פרק ג', שמונה עשר יום צשנה וזילה אחד, פי' ליל הפסח, ולזה קלת כתבו שהלל ליל הפסח טעון צרכה לגינור את ההלל, והראשון ז'ל כתב פרק צנה ודליקין אף על פי שאין אותו הלל טעון צרכה אנו חותמין אותה חתימה. והלל צינים שהיחיד גינור צהם את ההלל הוא דאורייתא. ואונרין (תענית כ"ח צ') אמר רבא זאת אונרת הלל דראש חדש לאו דאורייתא. סוף מסכת תענית (סס) רב איקלע לצבל הזיכהו דקא קרו הלל צרי"ח סצר לאפסוקינתו שושיכהו דקא ודלגי ואזלי, אמר שווע מינה ונהג אצותיהם צדיהם הוא. ושווע ונהג דבני ארץ ישראל לא היו קורין הלל צראש חודש מפני שהיו מקדשין על פי הראיה ודי להם צזה. אבל בני צבל קורין לפי שלא היה להם היכר אחר, ולפיכך כשצא לצבל סצר לאפסוקינהו, וכיון דחזו דוולגי אמר שווע מינה קריאת הלל ונהג אצותיהם צדיהם הוא. ויש לפרט נמי דצארץ ישראל היו קורין הלל דוודרצין, דנאי דאונרין הלל צראש חדש

שנה כפתור פרק ארבעה עשר ופרה

לאו דאורייתא, צין צארץ צין צהימה לארץ הוא, ולפיכך הלל דראש חדש אינו דוחה ועמוד, ורצ כצבא לצבל ראה שלא היו ונדלגים צוקים שבני ארץ ישראל ונדלגים קצר דלא ונדלגי כלל, וכצר לאפסיקיהו, כיון דחזא דקא ונדלגי דלוגי, חמר הדלוג הזה ונכה הצותיהם צדיהם. כתב הר"ם ז"ל הלכות ונגלה וחזכה פרק ג' (ה"ו) אלא קריאת ההלל לצולם ונדצרי סופרים צבל היונים שגומרוין. וכחז על זה הרצ"ד ז"ל ויש צהס עשה ונדצרי קצלה השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ועוד כתב הר"ם ז"ל (ע"ס ה"ז) וונכה זה צלצור, לפיכך קוראין צדלוג ואין ונדרכין עליו. כתב על זה הרצ"ד ז"ל שאין זה, וזה שאמר ויחיד שהחזיל לקרות צדלוג אינו גם כן, אלא יקרא כנו שיראה וחותם כחתימת הצור.

הפרק החמשה עשר.

בביאור דיני חלה וגם שיש חלוק בין חלת הארץ לחלת חוצה לארץ.

מסכת חלה פרק בתרא (מ"ח) ר"ג אומר שלשה ארצות לחלה: מארץ ישראל ועד כזיב חלה אחת, מכזיב ועד הנהר ועד אמנס שתי חלות אחת של אור ואחת של כהן, של אור יש לה שעור ושל כהן אין לה שעור. ומהנהר ומאמנס ולפנים שתי חלות, אחת של אור ואחת של כהן, של אור אין לה שעור ושל כהן יש לה שעור, ומכול יום אוכלה; רבי יוסי אומר אינו צריך שבילה. פי' הר"ם ז"ל (שם) לישלשה חלקים תחלק הארץ לענין חיוב חלה, ארץ ישראל כלה וגבולה עד כזיב, והיא הארץ שהחזיקו בה עולי בבל, כדאיתא מסכת שביעית פרק ו', והיא הארץ שנתקדשה בקדושה שניה שקדשה לעתיד לבא, חלה אחת לחוד ותנתן לכהן והיא חלה דאורייתא הנאמלת בטהרה, והאוכל מעיסה משנתגלגלה בחטים ונתטטטמה כשעורים קודם הפרשת חלה יש בה חיוב מיתה בידי שמים לזר

כפתור פרק חמשה עשר ופרח שנמ

שאכלה מזיד מפני שהוא טבל, ואינה ראויה לא לכהן קמן ולא לטבול יום ואין לה תקנה כנטול. ואם היא חלה של דבריהם מכות מידות, וחלה ממאה מותרת לכהן להסיקה תחת תבשילו כתרומה ממאה. כתב הר"ם ז"ל הלכות בכורים פרק ה' (ה"ה) אין חייבין בחלה מן התורה אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר באכלכם מלחם הארץ. וכזמן שכל ישראל שם שנאמר בבואכם ביאת כלכם ולא ביאת מקצתכם. לפיכך חלה בזמן הזה אפילו בימי עזרא בארץ ישראל אינה אלא מדברי סופרים. וכן כתב הלכות איסורי ביאה פרק ב' (ה"ג) חלה בזמן הזה אפילו בארץ ישראל אינה של תורה שנאמר בבואכם בביאת כלכם ולא בביאת מקצתכם, וכשעלו בימי עזרא לא עלו כלם. וכן תרומה בזמן הזה של דברי סופרים הוא ולפיכך אוכלין אותה הכהנים שכזמננו שהם בחזקה, והכי איתא פרק האשה שנתארמלה (כתובות כ"ה א') אפילו למאן דאמר תרומה בזמן הזה דאורייתא, חלה מדרכנן דתניא אי בבואכם יכול משנכנסו שנים ושלישה מרגלים? ת"ל בבואכם בביאת כלכם אמרתי ולא בביאת מקצתכם, וכי אסקינהו עזרא לאו כולהו סליק, גרסינן בספרי (פ' שלח) רבי ישמעאל אומר משונה ביאה זו מכל ביאות שכתורה שבכלן הוא אומר כי תבואו וכאן נאמר בבואכם ללמדך שכיון שנכנסו ישראל לארץ מיד נתחייבו בחלה. החלה היא נכסי כהן שיכול לקדש בה האשה.

ומכזיב עד הנהר ועד אנטנה והיא ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ולא נתקדשה בימי עזרא חייבת שני חלות, אחת לשריפה לפי שהיא חלה ממאה דאורייתא, ויש לה שעור, אחר שהיא מן התורה דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה. ונאמר זה להם כשהיו אוכלין המן, כשתאכלו הדגן תתחייבו בחלה. ולפיכך צריך להוציא חלה זו כשעור, ושעורה אחת ממ"ח, ואף על גב דמתניתין (חלה פ"ב מ"ז) קאמר שעורה אחד מכ"ד. זהו לבעל הבית ונתנו חכמים טעם בזה לפי שהוא לש עיסה קטנה צריך להוציא שעור שיהיה ראוי לתתו לכהן מדכתיב חתנו שיהא בו כרי נתינה, אבל הנחתום לש הרבה

שם כפתור פרק חמשה עשר ופרח

ולזה שעורו [אחד מ]מ"ח. וכדאיתא בתוספתא מסכת חלה פרק קמא. עור מעם לפי שהוצאת החלה מסור לאשה והאשה עינה רעה ולואי שתוציא חלק ממ"ח כשנשליך עליה חלק מכ"ד. והחלה השניה לתת לכהן ואין לה שעור אלא כרצון המפריש לפי שהוא מדבריהם. ואמרינן בירושלמי (חלה פרק ד') של אור יש לה שעור שהיא מן התורה ושל כהן אין לה שעור שהיא מדברי סופרים. ומה שתקנו חכמים ז"ל זאת החלה השניה, כדי שלא יחשוב אדם שהתרומה הראשונה שלא ראו בה מומאה מפורסמת שהיתה מהורה ונשרפת ויאמרו תרומה מהורה נשרפת, ויש אומרים כדי שלא תשתכח תורת חלה. כתב רב צמח בר מר פלמוי מגאונים סומכדיתא ז"ל בתשובה, כך ראינו כי בודאי לא נהגו תרומה בזמן הזה וליכא מצות הפרשת תרומה בחוצה לארץ, אלא רבנן ראשונים שאנו אומרים הלכה מפיהם היו מחמירין על עצמן בכל דבריהם. ושאינו דין חלה שמשפרישין מן העסה מדין תרומת דגן תירוש ויצהר משום דחלה מילתא דשכיחא, משום הכי גזרו בה רבנן בחוצה לארץ ונהגו הכל בה משום חלת ארץ ישראל שלא תשתכח. ועיקר הא מילתא (בפסחים) (בבכורות כ"ז א') אבל תרומה לא שכיחא כי היכי דנילפו מינה לתרומת ארץ ישראל ומ"ה לא גזרו בה רבנן. הילכך מאן דאכיל עסה כמיבלא לא מוטינינן עליה, ע"כ. ומנהרה ומאמנום ולחויץ¹) כלומר כל שאר ארץ העמים והוא חוצה לארץ ושכנו בה ישראל בזמן הגלות יתחייב שתי חלות; ושתייהן מדרבנן. של כהן יש לה שעור, של אור אין לה שעור. וזהו שאמרו הואיל וזו וזו מדבריהם מוטב לרבות בנאכלות ולא לרבות בנשרפות. כתב ה"ב תורת הבית, איסור של דבריהם שאין לו עקר בתורה כתרומת חוצה לארץ. וחלת חו"ל שלא אסרום אלא כדי שלא יבעו [יטעו] בתרומה וחלה של תורה, שאין בחו"ל תרומה וחלה דבר תורה, אלא כדי שלא תשתכח תורתן.

¹ במשנה חלה המוכא למעלה כתיב "ולסניסי, אמנם הרמב"ם המוכא הלוא בדברי המחבר וגם המחבר כתבו "ולחויץ" לקלות ההבנה, ועיין לקמן עמוד שי"א בהערה².

כפתור פרק חמשה עשר ופרח שסא

ראיתי להביא מה שכתב הר"ם ז"ל הלכות בכורים (פרק ה' היה) ולהוסיף בו ביאור. שלשה דינין לחלה בשלש ארצות: כל הארץ שהחזיקו בה עולי בבל עד כזיב מפריש בה חלה אחת כשעור, והיא נאכלת לכהנים, ושאר ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ולא החזיקו בה עולי בבל, שהוא מכזיב עד אמנה מפרישין בה שתי חלות. האחת נשרפת והאחת נאכלת. ומפני מה מפרישין בה שתי חלות? מפני שהחלה הראשונה מטמאה, שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא, וקדושה ראשונה במלה משגל, והואיל היא ארץ ישראל מפרישין בה חלה אחת מטיח ושורפין אותה, ומפרישין חלה שניה ונותנין אותה לכהן לאכלה, כדי שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת, שהרי נשרפה הראשונה אף על פי שלא נטמאת מומאה ידועה לכל, והשניה אין לה שעור אלא כל שרוצה מפריש מפני שהיא מדבריהם, וכל הארץ שמאמנה ולחוי' ^א בין בסוריא בין בשאר ארצות מפרישין שתי חלות אחת לשרפה כדי שלא יאמרו ראינו תרומה מטמאה נאכלת, ואחת לאכילה כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל ואלו ואלו מדבריהם. ובזמן הזה שאין שום עסה טהורה מפני מומאת המת, מפרישין חלה אחת בכל ארץ ישראל אחד מטיח, ושורפין אותה מפני שהיא מטמאה ויש לה עיקר מן התורה; ומכזיב עד אמנה מפרישין שניה לכהן לאכילה ואין לה שעור, בשהיה הדבר מקדם, חלת חוצה לארץ אף על פי שהיא מטמאה הואיל ועיקר חיובה מן דבריהם אינה אסורה באכילה כו' ע"כ. ובאור זה שכבוש עזרא ובזמנו, חלה אחת לבד והיא

[א] כבר העירונו למעלה (עמוד ש"ם) כי במקום מלת 'ולחוי' הכתוב מה ולמעלה, כתוב במשנה חלה פ"ד ט"ח ובשביעית פ"ז ט"א 'ולפני'. — אולם כבר העיר הריש בשביעית שם כי מטי גיחא לנרום מה ובחלה שם 'ולחוי', אך מאשר כי הנירסא בכל הספרים 'ולפני', יגע ליישב גם את הניסוח הזה בדוחק, ע"ש. אולם יותר נכון פירוש הנאין בעל פני משה על הירושלמי (שביעית פ"א) שמפרש מלת 'ולפני' כמו 'ולפני', והוראתו מה כמו 'זה לא היו' ולפי הנראה פירש כן גם הרמב"ם בביאורו למסכת חלה (פ"ד ט"ח) יעו"ש.

שם בפתור פרק חמשה עשר ופרה

מהורה ונאכלתו, וכבוש ראשון שתי חלות, הראשנה מחיוב שמ"מ
 ארץ ישראל היא אבל מפני שאותו חלק מן הארץ טמא שורפין
 אותה, והרואה שריפתה יודע שהיא חלת ארץ ישראל אבל אינו
 יודע שאותו חלק מן הארץ יהיה טמא דקיימא לן ארץ ישראל
 מהורה ומקוותיה מהורין ויאמר תרומה מהורה נשרפת ואין שורפין
 המהורה, לפיכך הוצרכו חז"ל להפריש שם חלה שניה וליתנה
 לכהן לאכילה, ועכשיו יאמר הרואה לא הוציאו השניה והאכילה
 לכהן אלא מפני שהראשונה לא היו יכולים להאכילה ואם כן
 היתה טמאה וכדין שרפה, אם כן השניה תקנוה משום חשש שלא
 יאמרו תרומה מהורה נשרפת. ובחוצה לארץ מפרישין נמי שתים,
 ושתיים מדבריהם האחת לאכילה כדי שלא תשתכח בחוצה לארץ
 דין חלה המחויבת בארץ, ואחת לשרפה שהרואה יודע שאותה
 חלה שהוא מוציא לכהן היא חלה טמאה שארץ העמים היא ויאמר
 חלה טמאה נאכלת ואינה אלא לשריפה, ועכשיו שרואה שמפרישין
 השניה ושורפין אותה יאמר שהחלה נאכלת אינה החלה החייבת,
 אם כן השניה אינה אלא לגלות שאין תרומה טמאה נאכלת. נמצא
 שכבוש ראשון, הנשרפת היא החייבת, והנאכלת לבלות; ובחוצה
 לארץ ההיפך. ובזמן הזה אפילו אותה חלה של נכוש שני היא
 טמאה מפני טומאת טה, לפיכך מפרישין חלה אחת בכל תחומי
 שהיא עד כזיב ושורפין אותה שהרי טמאה היא ויש לה עקר מן
 התורה, ומעולם בזה החלק מארץ ישראל לא חייבו חכמים שתי
 חלות שהרי חיוב החלה אינו אלא חלה אחת לכד וזה בארץ
 ישראל, וכל מה שתקנו שתים בזולת זה החלק, אינו אלא לשמירת
 זאת החלה, ומה שלא הצריכו דיל בזה החלק לחייבו שתי חלות,
 לפי שהכל יודעין שאנו טמאי טה, לא שהארץ היתה לה שום
 טומאה, ואם תחייב בה שתי חלות יאמרו שהענין הוא בזה החלק
 כמו שהוא בכבוש ראשון ותחיה האחת נאכלת והשנית נשרפת,
 ואם כן תחיה הנשרפת שם כדין הנשרפת בכבוש ראשון, ואין
 הענין כן שהנשרפת בכבוש ראשון הוא מפני שחשו משום טומאה
 לאותו חלק מארץ ישראל ואפילו היינו אנחנו מהוריק, והנשרפת

כפתור פרק חמשה עשר ופרח שסג

בכבוש שני הוא הפך זה מפני מומאתנו לא מפני מומאתה, אם כן החלות הטמאות באיזה משני חלקי ארץ ישראל שיהיה, שורפין אותה אבל לא אוכלין, אבל בחוצה לארץ נאכלת הטמאה. ועכשיו בזמן הזה שאין לחוש מפני הרואין שיאמרו תרומה טהורה נשרפת שהרי ככל שני חלקי הארץ החלה טמאה היא, אם מצדה אם מצדנו, בכבוש שני אין מפורישינן אלא חלה אחת לבד ושורפין אותה והנאכלת במלה וכבוש ראשון נשארו השתים וכמו שהתבאר. נמצא שכבוש ראשון חכמים ז"ל חשו עליו משום מומאה לא ששמוהו לעולם חוצה לארץ, וזה מסייע אל מבוקשנו פרק עשירי. וענין מומאה לחלק מן הארץ שהיה מכבוש ראשון, הוא מטעם שלא נתקדשה בימי עזרא, ולזה הוא שכתב ז"ל מפני שהחלה הראשונה טמאה; שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא, והסכה במומאת זה החלק מן הארץ וטהרת החלק השני, לפי שכשגלו לכבל נטמאה כל ארץ ישראל שהיתה משכן הגוים, וטדור הגוים טמא וכמו שזכרנו, לפיכך כשעלה עזרא, מה שכבש חזר לטהרתו, ומה שלא כבש נשאר במומאתו; אבל שם ועיקר ארץ ישראל לא נפל ממנה אף במה שלא כבש עזרא, ולזה אמרו שקדושה ראשונה במלה ועמדה המומאה במקומה. אם כן בזמן הזה אין חשש שיאמרו תרומה טהורה נשרפת שהרי אפילו בכבוש שני העסה שם היא טמאה מפני מומאת מת; ואם כן בכבוש ראשון כל שכן דאיכא תרתין, לפיכך לא נשאר בכבוש ראשון חשש זה. ואחר שהענין הוא כן, מסתברא דמן הדין לא היו כבוש ראשון בזמן הזה חייב אלא חלה אחת ולשריפה, ושמה לא רצו להוציא מחזקתו הראשונה, שהרי בזמן עזרא גם כן היו שם שתי חלות. במדרש חזית בפסוק אל תראוני, אמר רבי יוחנן¹ אמרה

[1] במדרש שלפנינו הגירסא: ר"י חייא בשם ר' יוחנן אמרה כ"ו זכ"ו אני משמר שתי חלות בסוריא סבור זכ"ו, ר"י בא בשם ר' יוחנן אמרה כ"ו לפני הקב"ה על שלא זכ"ו, ובירושלמי עירובין: פ"ג ה"ג הגירסא: ר"י בא ר"י חייא בשם ר' יוחנן זכ"ו מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי יום אחד בארץ זכ"ו מי גרם לי להפריש שתי חלות בסוריא על שלא הפרשתי חלה אחת בארץ.

שמד כפתור פרק חמשה עשר ופרח

כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא : רבון העולמים על שלא שמרתי חלה אחת כתקנה בארץ ישראל. הרי אני משמר שתי חלות בחוצה לארץ, סבורה אני לקבל שכר על שתיהן ואיני מקבלת שכר אלא על אחת, ועל שלא שמרתי יום טוב אחד כתקנו בארץ ישראל הריני משמר שני ימים טובים של גלויות בחוצה לארץ, סבורה אני לקבל שכר על שתיהן ואיני מקבלת שכר אלא על אחת. רבי יונתן¹ הוה קרי עליהון גם אני נתתי להם חקים לא טובים. כתב בעל התרומה ז"ל דחוצה לארץ שהם רחוקים הרכה מן הארץ אין לחוש לפירות הארץ, ומסתברא דכענין זה הוא מאי דאמרינן בתוספתא מסכת דמאי פ"ק, הלוקח מן החמרת בצור ומן המגרת בצידן פטור, — פי' חמרת החמרים המכיאים פירות, ומגרת אוצרת כעניןאגרה בקציר, וסתם חמרת מכיאה מרחוק והמגרת אוצרת מקרוב. — והענין בזה, שצידן קרובה לארץ של כבוש שני יותר מצור², וראיתי שלשון הר"מ ז"ל מתחלף בפטור וחיוב שלשון התוספתא, דהכי אמרינן בתוספתא, הלוקח מן החמרת בצור ומן המגרת בצידן פטור; מן המגרת בצור ומן החמרת בצידן חיוב. והוא ז"ל כתב (הל' מעשר פרק י"ג ה"ז) הלוקח מבעלי אוצרות בצור פטור מן הדמאי, ומן החמר יחיד פטור, הלוקח מבעלי אוצרות בצידן חיוב, ויש לוטר על זה שלפי התוספתא יהיה צור קרוב, ולר"ם ז"ל צידן³, וכדבריו ז"ל. ופירש חמרת ומגרת אין להחליפו.

[1] לפנינו במדרשחות שם ובירושלמי הנוי הנורא יר' יוחנן הוי קרי'.
 [2] לפי המציאות ולפי הנראה מדבריו הסתבר עצמו בסוף פסקא וזו נראה שיש כאן ט"ס וצ"ל : ש צור קרובה לארץ של כבוש שני יותר מצידן.
 [3] כבר העיר הרב בעל כסף משנה שהרמב"ם הלך בזה אחרי נוסחת הירושלמי דמאי פרק א' ה"ב והנראה ז"ל הניה את התוספתא על פי נוסחת הירושלמי, ותלמידו הרב בעל סאת השלחן (הלכות דמאי סימן י"ח סעיף ו') הניה גם בהרמב"ם באופן הססכים עם המציאות כזה : הלוקח מבעלי ארצר בצידן חיוב דמאי [לא] מסני שהיא קרובה יותר מצור [אלא] שחוקתה שאוצרין מפירות הארץ וכו', וכיאר את הדלכה הזאת בשם רבו הנראה ז"ל יעו"ש.

כפתור פרק חמשה עשר ופרח ששה

מאי דאמרינן (חלה פ"ד מ"ח) ומבול יום אוכלה לא משתעי
 אלא בחלת האור של חוצה לארץ אע"ג דמבול יום אסור
 בתרומה האי דמדרכנן הוא לא החמירו בה, ואין הלכה כרבי יוסי.
 כתב ה"ב הלכות גדולות שחלת כהן' אכיל לה כהן אעפ"י שטומאה
 יוצאה עליו מגופו, כלומר: גדול ואפילו בעל קרי שלא טבל לקרוי
 כלל. ויש מתירין אותה לנדות ולזבות, וכן כהן אוכלה עם אשתו
 גדה, וחלת האור אכיל לה כהן קטן שאין טומאה יוצאה עליו
 מגופו או כהן והוא גדול שטבל לקרוי, אבל לטומאת מת לא
 חיישינן כלל, דהכי אמרינן (בכורות כ"ז א') ההיא אתתא דאתא
 לקטיה דרב נחמן, אמרה ליה, טמא מת מהו ליטבול ולאכול
 בתרומת חוצה לארץ? א"ל וכי הזאה יש לנו ומה תועלת במטילה,
 אלמא אפילו בלא מטילה מותר ובלבד שטבל לקרוי. ואם שמא
 זה הכהן שהוא גדול רוצה לאכול חלת האור והוא בעל קרי שלא
 טבל כלל יש לו תקנה שיבטלנה ברוב חולין והדר אכיל לה, ודוקא
 לכהן אבל לזר אף על גב דבטלה ברוב חולין אסורה עליו, והאי
 דאמרינן פרק עד כמה (שם) גבי תרומת חוצה לארץ רבה
 מבטלה ברוב ואכיל לה בימי טומאתו; רבה כהן הוה; וכדאמרינן
 פרק מצות חליצה (יבמות ק"ה א') רבה ואביי מעלי קאתו, וכן הדין
 בחלת האור אבל אינה בטלה אלא באחד ומאה. והראב"ד ז"ל
 כתב פרק אלו עוברין, הא דאמרינן פרק עד כמה (שם) קוצה לה
 חלה ואוכל לה כהן קטן, ואי ליכא כהן קטן שקיל לה בריש מסא
 ושדי לה בתנורא; ומדרכינא דהוא בתרא לא שרי למיתבא לגדול
 על ידי מטילה ש"מ הא דאמרינן בסוף שמעתא בגדול טמא מת
 שטובל ואוכל בה, ואמרינן דלית הלכתא כותיה לחומרא איתמר
 דלא סגי ליה במטילה לגדול ולא משום טומאת המת והשרץ אלא
 משום טומאת הקרי והזיבה שיוצאין ממנו דלא סגי ליה לגדול
 במטילה. ואפשר שגזרו עליו משום זיבה דלא סגי לה במטילה
 ואפילו בהערב שמש וכן עיקר, עד כאן. — פירש מסא מרדה שרודה
 בה פת מן התנור, והכי איתא פרקי דחסידי (תענית כ"ה ב'). — כתב
 ה"ב הלכות גדולות שמקומות מחוצה לארץ שמפרישין מעט מעסה

שמו כפתור פרק חמשה עשר ופרח

ושורפין אותה היה דמצו יחבי לה לכהן קטן או לגדול שטבל לקרויו או אם לא טבל ליבטלה ברוב חולין; ואם תאמר אמאי לא תקנו בימיהם שתי תרומות נמי כי היכי דלא לישתכח תורת תרומה מישראל, וי"ל לפי שכל אדם מנלגל עיסה ואיכא למיחש לתורת חלה, ואין כל אדם בעל שדה שימרח תבואתו, ובירושלמי מסכת חלה (פרק ד' הלכה ד') פריך [הכי] ומשני אין אחר חלה כלום אבל יש אחר תרומה, מעשר.

והלת כהן שהיא חלה שניה אין העסה טובלת בכך כמו בחלה ראשונה שהיא חלת האור שהעסה אסורה באכילה עד שיפרישנה אם בתחלה אם בסוף, וכדאיתא פרק רבי ישמעאל דמנחות (ס"ז א') תרומת נכרי בחו"ל אינה מדמעת משמע הא דישאל מדמעת ואוסרת העסה¹, ואמרינן (בכורות כ"ז א') תרומת חו"ל אוכל והולך ואחר כך מפריש², ואמרינן נמי (שם) תרומת חוצה לארץ אין בה משום כהן המסייע בבית הגרנות, ומיהו³ אם חלת לחם שעשאה לתת לכהן נתערבה עם לחמי בעל הבית, צריך אחד ומאה כדי לבטל, ודוקא מין במינו כלומר חמי בחמי אבל שאינו מינו כגון חמי ושערי בששים כשאר איסורין, והכי נפקא לן מההיא דמסכת ערלה פ"ב, ולא מצינו חלוק בין תרומת חוצה לארץ לתרומת הארץ לענין בטול באחד ומאה.

צריך שבשעת קריאת שם חלה שיהא נוגע זה המעט בעסה משום מוקף כלומר מכונס במקום אחד שהחלה נקראת תרומה ולפיכך אינה נטלת אלא מן המוקף כתרומה והכי איתא מסכת טבול יום פרק בתרא; האשה שהיא טבולת יום לשה את העסה וקוצה לה חלה ומפרשתה ומניחתה בכפישה או באנחתא⁴ ומקפת וקורא לה שם מפני שהוא שלישי והשלישי טהור לחולין,

[1] דבריו אלה לקוחים מדברי בעל התרומה הלכות חלה סימן פ"ו.

[2] וזוה רמיה שאפשר להפריש החלה הראשונה גם בסוף.

[3] משה עד סוף הפסקא הם ג"כ מדבריו בעל התרומה סימן פ"א.

[4] לפינוי הנרסא בכפישה מצרות או בנחתא"ו אך גרסת הרי"ש כגירסת המהבר,

כפתור פרק חמשה עשר ופרח שפז

ואי לאו משום דבעינן נגיעה למה הוצרך מוקף אלא סמוך לקריאתה מקודם לכן, לא בשעת קריאת שם ממש¹ וכן דעת ה"ב התרומה.

שעור העסה החייבת בחלה חמשת רבעים קמח ועד; שהם שתי קבין פחות חומש, וכמה הוא יועוד? זכרנוהו פרק ג"ח, — קב ד' לוגין, לוג ו' ביצים; הרביעית אצבעיים על אצבעיים כרום אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע ובגדל —. והוא [מדת] העומר ומחזקת מ"ג בצים כמנין חל"ה. מסכת מנחות פרק התודה (ע"ז א') והעשרון הוא עשירית האיפה והוא העומר שהוא שעור חלה. כתב רבי אברהם בן עזרא (שמות מ"ז ל"ו) ומעם והעומר עשירית האיפה מאכל איש אחד. ואמרינן פרק כיצד משתתפין (עירובין פ"ג ב') ראשית עריסותיכם כדי עיסתכם; וכמה עיסתכם כדי עיסת מדבר; וכמה עיסת מדבר? [דכתיב] והעומר עשירית האיפה, מכאן אמרו שבעה רובעים קמח ועוד חייבין בחלה שהן שש ירושלמיות; חמש צפוריות; מכאן אמרו האוכל במדה זו הרי זה בריא ומבורך, יתר מכן הרי זה רעבתן, פחות מכן הרי זה מקולקל כמעיו. כתב הר"ם ז"ל סוף הקדמתו למסכת מנחות שמצא שעור החלה במדה שעשה, מחזיק חמש מאות ועשרים דרכמונים מקמח או סולת מצרים והדרכמונים כלם מצריים.

זך השעור אין אדם רשאי ללוש יותר בפסח בפעם אחת שמא תחמיץ, ואסור לעולם לעשות עסתו פחות מזה השעור לפוטרה מן החלה. ואם הפריש חלה פחות מכשעור זה לא עשה ולא כלום והרי הוא חולין כשהיו. ואם עשה עסה פחותה מכשעור ואפאה ונתן הפת לסל או לכלי שיש לו בית קבול וחזר ואפה פת אחרת

[1] גם זה המאמר הוא מדברי הרב בעה"ת שם אך בשורה שלפני האחרונה שבזאת המסקא יש ט"ס והסרוק, וכצ"ל: ואי לאו משום דבעינן נגיעה, ולא הוצרך מוקף אלא סמוך לקריאת שם מקודם לכן, ולא בשעת קריאת שם ממש, [למה הוצרך להניח העסה הנדולה בכפוישה] — שהיא פשוטי כלי עץ ואח"כ קורא לה שם, וניה מעט מהעסה שעור הלחה בכפוישה ולא יותר, ויקרא לה שם.

שם כפתור פרק חמשה עשר ופרח

ונתן לסל. אם נתקבץ שעור חלה הסל מצרפן לחלה, והיינו דרכי אליעזר דאמר (חלה פ"ב מ"ד) אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה, כלומר שאם אפה הרבה כענין אחת אחת אף על פי שאינם נוגעות זו בזו הסל מצרפן ומפריש חלה מן הפת שנאמר והיה כאכלכם מלחם הארץ, מלמד שהוא מפריש מן האפוי, שמי שלא הפריש חלה בצק אלא אפה הכל הרי זה מפריש מן הפת, אבל התנור אינו מצרף לחלה. היו בכרות שנושכות זו בזו ונתקבץ מן הכל שעור חלה חייבין בחלה ואף על פי שאינם בסל. אפה מעט מעט וקבץ הכל על לוח שאין לו בית קבול הרי זה ספק, ואם החלה של דבריהם הוא אינו חייב להפריש עד שיצרף אותם בכלי שיש לו בית קבול. הלוקח מן הנחתום מפריש מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה אפילו מדפוסין הרבה. אם נתערב פת שנמלה חלתו עם פת שלא נמלה חלתו ואינו מכירם, נראה שיהיה הדין כענין מבל וחולץ שנתערבו וכדלקמן.

מדת הפסח לרב רבי יונה כלי נכהו שיש אצבעות רחבו שבע ארכו שמונה וכל זה בחללו והכל כגודל. והר"ם ז"ל מסכת חלה פ"ב מ"ו [כתב] מדה של י" אצבעות על עשר ברום שלש אצבעות ועשירית אצבע ועשירית עשירית אצבע וחלק מאלפים ות"ק מן האצבע וכל זה בדיוק וכגודל. אבל לא יפריש ממנה חלה עד שתאפה כל הפת, והסל מצרפן לחלה. קמח שלא רקדו ולשו בסוכין הואיל ויש בכל הקמח כשעור חייב בחלה, אבל אם נמל המורסן מן הקמח וחזר והשלים עמו כשעור אינו חייב בחלה. שתי עסות שאין באחת כשעור ובין שתיהם יש שעור החייב בחלה נגעו זו בזו ונשכו זו את זו אם הם מאיש אחד ואינו מקפיד בנגיעת העיסות זו בזו והם ממין אחד מצטרפין, ואם הם של שני בני אדם אפילו הם ממין אחד פטורין מן החלה שסתם שני בני אדם מקפדין הם, ואם ידוע שאינם מקפידים על ערוב העסות הרי אלה מצטרפות. עסת חמים ועסת כוסמין שהיו של אדם אחד שנגעו זו בזו מצטרפין. עסת חמים כשאר מינים אין מצטרפות. עסת שעורים עם עסת כוסמין או שכולת

כפתור פרק חמשה עשר ופרח שסמ

שועל ושימון או שלשתן זה בזה מצטרפין. עסת חדש ועסת ישן
 אין מצטרפין ואפילו ממין אחד אלא יביא עסה מן החדש או מן
 הישן להשלים לשעור. זה שאמרנו הוא בנגיעת העסות קצתם
 בקצתם אבל הכולל קמח חמשת המינים ועשה מהם עסה אחת
 מצטרפין לשיעור חלה. עסה שהיא פחותה מכשעור מכאן
 ועסה שהיא פחותה מכשעור מכאן ותהיה באמצע עסה
 שאינה חייבת בחלה כגון עסת אורז או עסת תרומה
 או מדומע או עסת גוי אף על פי שנוגעות זו בזו אין
 מצטרפות שהרי דבר הפטור מן החלה מבדיל באמצע. היה
 באמצע עסה שהורמה חלתה אינה חוצצת, ומצטרפות עסות
 הצדדין. שכבר נתחייבה בחלה אותה עסה, וכן עסת הקדש מפני
 שראויה לפדותה, וכן אם ביניהם עסת מין אחר או עסת איש
 אחר או עסת חדש. שתי עסות ואין בכל אחת כשעור; הפריש חלה
 מכל אחת ואחת ואחר כן באו ונגעו זו בזו ועתה בשתייהן כשעור,
 מה שעשה אינו כלום ויפריש מהם חלה. שני גוים שעשו עסה
 כשעור וחלקוה ונתגיירו והוסיף לכשיעור כל אחד ואחד על חלקו
 הרי זו חייבת אף על פי שבגיותם פטורה היתה; ואם עשו כן שני
 ישראלים פטורין מפני שעשאוה לחלק. היתה העסה של גוי
 ושל ישראל בשתוף וחלקו, נתגייר הגוי והוסיף כל אחד בחלקו
 לכשעור, של ישראל חייבת ושל גר פטורה. הנוטל שאור מעסה
 שלא הורמה חלתה ונתן לתוך עסה שהורמה חלתה הרי זה מביא
 עסה שניה ממקום אחר עד שתהיה היא עם השאור ישעור חלה
 ונותן אותה בצד העסה שהורמה חלתה ומפריש מן העסה השניה
 חלה עליה ועל השאור כדי שיטול מן המוקף, ואם אין לו עסה
 שניה — שנקראת בלשון חכמים פרוסה ממקום אחר — נעשית כל
 העסה מכל ומפריש חלה על הכל שהטבל במינו אוסר בכל שהוא.
 המפריש חלתו קמח אינו חלה, וגזל ביד כהן, ושאר העסה חייבת
 בחלה, ואותו קמח שהפריש לשם חלה, אם יש בו עומר ועשה
 עסה הרי זה מפריש ממנה חלה כשאר כל קמח חולין. גרסינן
 מסכת חלה פ"ג מ"א כיון שהיא גותנת את המים מגבהת חלתה,

שע כפתור פרק חמשה עשר ופרה

ובלבד שלא יהא שם חמשת רבעים קמח ועוד, כלומר במה שלא
 נתערב עדיין. ובירושלמי פרק אלו עוברין בפסח מפרש טעמא
 דתקנת חכמים היא שלא תמתין מליטול חלה עד שתגמור הלישה
 אלא תמהר להפריש במהרה עד שלא אירע מומאה בעסה, כי הר"ם
 ז"ל (הלכות בכורים פ"ח ה"ב) מאימתי מפריש חלה משיתערב הקמח
 במים ומפרישה מתחלת דבר הגילוש שנאמר ראשית עריסותיכם
 והוא שלא ישאר קמח בערבה שלא נתערבה במים כשעור עומר,
 ואם אמר הרי זו חלה על העסה ועל השאור ועל הקמח שנשתייר
 ולכשתעשה כלה עסה אחת תתקדש זו שבידי. לשם חלה הרי
 זו מותר. כתב הראב"ד ארישא: אין יפה לעשות כן אלא אם
 עשה כן הרי זה קיים ראשית עריסותיכם שהיא נחשבת עסה,
 ואם חייב לעשות כן, איך יאכל ממנו עראי עד שיתגלגל, והלא
 טבל הוא. מאימתי תתחייב העסה בחלה משתגלגל כחמין
 שיתערב הקמח במים, או שתטמטם בשעורים ותעשה כלה גוף
 אחד, וקודם אלו הזמנים אוכלין עראי מן העסה. כוסמין כחמין
 שכולת שועל ושיפון כשעורים. נכרי שנתן לישראל לעשות לו
 עסה ונתנה לו במתנה, עד שלא גלגלה חייבת בחלה ואם נתנה
 לו אחר שגלגלה פטורה. אבל גלגול גוי בעסת ישראל אינה
 פוטרת, וכמו שכתבנו פרק ד' עמוד ל'. עסת ארנונא אמרינן בתוספתא
 (חלה פרק א') חייבת בחלה מפני שחייב באחריותה עד שעה
 שיטסור. ומסכת פסחים פרק קמא (ו' א') עסת ארנונא חייבת
 בחלה; וזה לגרסת רש"י ז"ל, אבל לגרסת רבינו שמואל פטורה.
 מסכת חלה פרק ג' מ"ה: העושה עסה עם הנכרי אם אין בשל
 ישראל כשעור, פטורה מן החלה. ופרק ראשית הגז (חולין קל"ה ב')
 חלה אף על גב דכתיב ראשית דאיכא למימר יליף ראשית ראשית
 מראשית הגז; מה להלן דשותפי לא אף כאן דשותפי לא, כתב
 רחמנא עריסותיכם, והאי כשותפי גוי קא מיירי; וכדאיתא כגמרא?
 ויש לומר דהא בשקנו הקמח יחד דלכל פורתא אית ליה
 לגוי חלק בהוהא ביש קמח לכל חד וחד אלא שלשו קמחן בהדדי.
 עסת הנכרי פטורה, גר שנתגייר והיתה לו עסה נעשית עד שלא

כפתור פרק חמשה עשר ופרח שעא

נתגייר — כלומר שנתנגלה — פטורה משנתגייר חייבת, ואם ספק חייבת לפי שהוא עון מיתה, ואין חייבין עליה חומש כלומר לזר שאכל חלת ספק. עסת השותפין והעושה עסה לרבים חייבת בחלה, העושה עסה לאכלה בצק חייבת בחלה; קמח קלי שגבלו ועשאו עסה חייבת בחלה, וכן קנובקות שהוא קמח קלי נילוש בשמן ואחר לישתו ואפייתו מפרכין אותו ביד ומחזירין אותו קמח. העושה עסה להאכיל הפת לכהמה ולחיה פטורה. עסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין אותה חייבת בחלה. אין חייבין בחלה אלא חמשת המינין לבד, שהם: חמין ושעורים כוסמין שכולת שועל ושיפון; שנאמר באכלכם מלחם הארץ, אין קרוי לחם אלא פת שנעשית מאלו אבל פת אורז או דוחן והפרגין והשומשמן וכיוצא בהם מן הקמניות, ופחות מחמשת רבעים קמח בתבואה אין חייבין כלל בחלה. לזה, העושה עסה מן החמין ואורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואם לאו פטורה. ואם כן למה אמרו הטבל אוסר בכל שהוא? מין במינו, ושלא במינו בנותן טעם כלומר חטה בחטה, חטה באורז. עסה שנילושה ביין ושמן ודבש או מים רותחין או שנתן לתוכה תבלין או שהרתיח המים והשליך הקמח לתוכו ולשו, אם אפאה בין בתנור בין בקרקע בין על מחבת ומרחשת בין שהדביק את הכצק [בתנור] במחבת ובמרחשת ואחר כך הרתיחן באש מלמטה עד שנאפת הפת בין שהרתיחן ואחר כך הדביק הכצק, כל אלו חייבין בחלה. אלו הם דברי הר"ם ז"ל (בתנור) והרי שפסק כרבי יוחנן, אבל בפירושו מסכת חלה פ"ק מ"ו כתב גבי המעיסה וחליטה, מעיסה במים רותחין בתכלית שנותנין בו קמח ולשין הכל, וחליטה הפכו. והלכה שמעיסה וחליטה אם נאפות בתנור, שהם חייבות בחלה, ואם הם מעשה אלפס — והוא שנותנין אותו במרחשת ומעבירין תחתיה אש עד שתאפה — הרי הם פטורין מן החלה. הרי שפסק כרבי שמעון בן לקיש, ורב אחא משבחה והרי"ף פסקו כרבי יוחנן פרק כל שעה (פסחים ל"ז ב.). והא דמסכת חלה פרק קמא (מ"ד) דקתני הסופגנין והדובשנין והאסקרטין וכו', [פטור מן החלה], מ"ה פטורין דהויא להו אפיית

שׁעב פפתור פרק חמשה עשר ופרח

לחם החמה, שאלו היתה אפייתן באלפס היו חייבין, לא שנא הרתיח ולבסוף הדביק ולא שנא הדביק ולבסוף הרתיח, דנהמא הוא וחייב בחלה, ובעל הלכות משמיה דכהן צדק פסק כרבי שמעון בן לקיש דאמר בשהרתיח ולבסוף הדביק חייב, אבל הדביק ולבסוף הרתיח פטור, ואיכא מאן דפסק כרבי יהודה דאמר אין מעשה אלפס חייב אפילו הרתיח ולבסוף הדביק שאין לחם אלא האפוי בתנור, ואינו חייב בחלה, ואיכא עלה פירכא; וכמו שהביא הר"ף מההיא דפרק החולץ (יבמות ט' א') והאי חלוט דקאמרינן מצה היא, למאי הלכתא אמר רבינא¹ לומר שאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, והראב"ד הקשה עליו עוד מההיא דפרק כיצד מכרכין (ברכות ל"ז ב') דאמרינן טרקונין כוכא דארעא, וכתב ז"ל נראה לי כעין כוך שעושין בארץ² ומסיקין אותו ואופין בקרקעיתו ואף על פי שאינה עסה גמורה אלא גבלא בעלמא חייבת בחלה ויוצא בה ידי חובתו בפסח ומכרך עליה המוציא היכא דקבע עליה, ומיהא שמעינן דאין הלכה כרבי יהודה דאמר אין לחם אלא האפוי בתנור, ומתוך דבריו נראה שסמך למה שכתבו קצת המפרשים שמה שבלילתו רכה שהוא כמו גבלא בעלמא אם יהיה אפייתו יבשה כלומר בלא משקים כעין הסריקין המצויירין העושים בדפוס התיום מברזל, אם קבע סעודתיה עליהו—כלומר שלא אכל לחם אלא הוא—חשביה גהמא, עוד כתבו שאם יהיה אפייתו לחה כלומר במשקים כמעשה הצפיחיות בשמן דלאו גהמא הוא כלל, וראיתי בספר המצות הקצר (סי' רס"ה) [ושכתב] וכן הלכה דתחלתו סופגנין וסופו סופגנין פטורין מן החלה ואין מכרכין עליהם המוציא, תחלתו עסה וסופו סופגנין חייב בחלה, ומטיגנת בשמן היינו סופגנין, ומה שבלילתו רכה אינו נקבע לחלה אלא מאפייה ואילך; שהרי פרק השוכר את הפועלים (בבא מציעא פ"ט א') אמרינן [יצא] הליש והמקטף

[1] בנמרא שלפנינו לא כתוב "אמר רבינא".

[2] בנמרא שלפנינו הנידסא "כוכא" וכן נידסת הערוך ערך "טרק" אך באחדים מדפוסים הישנים של הערוך הנידסא "כוכא" וילד"ק הוראתה כהוראת "כעכין" הגוי להלן עמוד שצ"ד.

כפתור פרק חמשה עשר ופרח שענ

והאוספה הואיל ונגמרה מלאכתן למעשר ולחלה וכו', ולא היה צריך להזכיר אוספה אחר שהזכיר לש שהרי נגמרה מלאכתו לחלה משעת ל'שה¹ אלא משום דאיכא דאינו חייב בחלה אלא מאספיה ואילך לא מלישה והיינו שכלילתו רכה, ותנא מקמף כדרך ששנה (מגילה י"ט ב') חרש עם שומה וקמן בקריאת מגלה.

זפת הבא בכיסנין אף על פי שהוא פת מברך עליו בורא מיני מזונות, ואם קבע סעודתו [עליו] מברך עליו המוציא, וזפת זה פי' הר"ם ז"ל (הל' ברכות פ"ג ה"ט) עסה שנל'ושה בדבש או כחלב או שערב בו מיני תבלין ואפאה. והראב"ד ז"ל כתב שפרפרת האמורה במשנה היא גרוזמי והוא פת הבא בכיסנין. — בויקרא רבא (פרשה ט') אמרינן הדא גרוזמיטה² לא אתיא אלא לבסוף. — ואם אכל כדי שיהיו אחרים קובעים עליו אף על פי שהוא לא קבע עליו ובירך בורא מיני מזונות, בסוף מברך שלש ברכות; ואם הוא קבע עליו כמה שהוא בתחלה יברך המוציא ולבסוף שלש ברכות. עוד כתב ז"ל ואני אומר כל שמביאין עמו יין לשותות עליו או לשרותו בו כגון אלו הנ"ל ששמביאין עמהם יין מבוסס לשרותו; שהוא אכילת קבע וצריך המוציא ונסילת ידים ושלש ברכות, ולא תזוז מינה עד כאן. היוצא מכלל דבריו ז"ל שכל זמן שהביא עמו יין אין ראוי לקרותה לעולם סעודה שאינה של קבע, ודומה לזה למה שכתבנו פרק כ"ח בשם הר"ם ז"ל שאין מנהג שיבשל אדם ויאכל ותקרא זאת האכילה אכילת עראי, ואם כן אין עליו בורא מיני מזונות לחוד אלא כשלא קבע לאוכלו עם יין³. ונ"ל ששהזכיר הרב הוא דבר ממוגן שכלילתו רכה ומים וקמח ומעט שמן למשוח הכלי שנעשית בהם והוא

[1] עיין בתוספות בבבא מציעא שם ד"ה יצא הלש שכתבו תירוץ אחר לזה.
 [2] לפנינו ברבה שם יהא גרוזמיטא' וכן הוא גם בערוך ערך גרום.
 [3] בכת"י אוקספורד כתוב 'ובלא יין' והכוונה אהת היא.

שעד כפתור פרק חמשה עשר ופרח

כלי התיוס שזכרנו. משמע שכל שכן הוא אם מביאין יין עם פת
הבא בכיסנין שנוטל ידיו ומברך המוציא ושלוש ברכות.

ועל תצטיל של עסקה כחז רת"ס דהנוח הוא וחיז צחלה וטעון
הנוחיא, דהכי גרסינן וסבכה חלה פ"ק (ו"ה) תחלתה עסקה
וקופה פוגנין חייצת צחלה. ותני (ונכחות ע"ה ז') היה עונד ונקריצ
ונכחות צירושלם נטלן לחכלן אוור הנוחיא לחם ון הרץ. קח פסיק
ותני לא שנה ונחת קלת ולא שנה ונחת שנה ונחת שנה ונחת
וורחשת חע"פ שוטוגנין צטון. והר"ס ז"ל ב' (ה' בכוריס פ"ו הי"ז) העושה
עסקה כדי ליצעה צחונה צלצד או לצעלה צקדרה פעורה שאין וועשה
חונה לחס, צין שלשה צמיס צין שלשה צשאר ווסקין, וכן קלי פעור.
עסקה שלשה לועשה חונה והשלימה לעשות פת או שלשה לעשות פת
והשלימה לועשה חונה חייצת צחלה, עשאה כעכין¹ חייצת, (פירש"י ז"ל
כעכין, עוגס יפה ונוקופת כעין גלוסקאות). והרש"ד ז"ל פ"י כעין
לחמים שעושין צעכו, וזהו הלחם העשוי לכוחת ועכסיו נראה כאלו
עשאו לכבילה, כדאיתא פרק כולד ווצרכין (צרכות ל"ז ז') והיינו
דאוריין התס: אור חזיי טריחא פעורה ון החלה, מאי טריחא
איכא דאורי גביל ורתח שהוא נחיתת הניס הרוחין על הקונה
צגצלה צעלוא, ואיכא דאורי לחונא דהנדקא שהוא צק שאופין
צשפור ונושחין אותו תוויד צטון או צני צילים וטון, ואיכא דאורי
לחם העשוי לכוחת שאין אופין אותו צתור חלל צחונה ופעורה חלל
חס כן עשאה כעכין, פת לכונח כלומר כשפתחו הפת צקערה והליקו
התצטיל עליהס קורין לו הישועאלים צארץ כנען תרילא.

עסקה שנדמעה פטורה מן החלה— כלומר חולין שנפל לתוכו תרומה—
דכתיב במד' ט"ו פ"ו חלה תרימו תרומה ולא שכבר נתרמה. וכתב

[1] המלה הזאת היא בעיקרה פרסית. ונכתבת "כאכין", כאלף וממנה נעתקה
לערבית ונכתבת "כעכין" בעיין, והוראתה לחם עגול הנלוש במים, חלב וצוקרי, וממנה
הושאל השם הזה לכל דבר עגול. והרב בעל הערוך השלם העיר כבר על זה.

כפתור פרק חמשה עשר ופרח שעה

דת"ם שבירושלמי מוכיח דכי אמרינן מדומע פטור מן החלה דוקא שאין בחולין כדי שעור חלה מלבד התרומה. שאם היה בו שעור חלה היה חייב, ואף על פי שמן הדין היה שאחר שלא יהיה שעור בחולין, שפשוט הוא שפטורין, יש לומר כיון דמדאורייתא חד בתרי במיל הוה אמינא דלהוי כאלו הכל חולין, קמ"ל דפטור. יש מדקדקין שאין לו לאדם לתת שאור מעסה מתוקנת לתוך עסה אחרת שאותו שאור אינו בטל, כדין דבר המעמיד. וכן כתב הר"ם ז"ל על ההיא דמסכת תרומה פרק ה' מ"ו גבי ואין המחמץ מחמץ אלא לפי חשבון; העקר אצלנו ששאור של תרומה אם יש בו כדי לחמץ אותה עסה שכלה תרומה לא נשעריה לא במאה ולא במאתים. אם כן הוה ליה כמדומע שפטור מן החלה ומפקעא ליה לאותה עסה מידי חלה; שמעתי בשם רבינו פרץ ז"ל שהעושה עסה למצה עשירה בכצים או כמי פירות שאינם מכשירין, שיעשה אותה עסה פחותה מכדי העומר שלא תחול עליה חיוב חלה; שטאחר שלא הוכשרה לקבל טומאה הוויא לה עסה טהורה וחלתה טהורה, וחלתה לכהן לא הוויא לא לאכילה ולא לשריפה שאין שורפין הטהורה, אם כן אין לה תקנה אלא בפחותה מכשעור.

אחר טנתגבל לנו זכרון מלה, כיצד דין חלתה צפסה: הלש עסה צפסה ציום טוז ראטון או אחרון, יפריש ונוטה ערובה קטנה ולא יקרא לה עס חלה עדיין שהרי אינו יכול לשורפה כדין חלת האור דתרומה טוואס גערינג ונקדשים ואין שורפין קדשים ציום טוז טכאמר (שמות י"ג י') והנותר ונונו עד צקר, חן לו צקר טני לטריפתו, גם אינו יכול לחפותה כיון דאקורה לאכול, שהרי תרומה טוואס היא ופויא לה אפייה טלא לזורך. ולהטיל לה לונן כצן צתיכר לכחחלה לא, ואלו היס יוס טוז אחר היס יכול לטהותה עד החול שאין צו איקור חנוץ ונ"ה לא יקרא לה עס עד שתאפה כרצי חליעזר, ולאחר אפייתם יתן הכל לטל ויקוף ויגיע העוגה היא למוות ואז יקרא לה עס חלה, ויצרך עליה תחלה להפריש חלה ויניסה עד החול וישרפנה. וציו"ט אחר

שעו כפתור פרק חמשה עשר ופרח

ונשקרא עליה עם חלה חסור לטלטלה דהא טוואה היא ואינה
 ראויה לאכילה. ואמרי' פרק אין לדין דגיס (צילה כ"ז צי) נעשה
 ושאלו את רבי טרפון עליה ועל החלה שנטוואת ואמר לא יזיזנה
 מנוקומה, ודוקא חלה ארץ ישראל שאינה ראויה לשום בהן, אבל חלת
 חולה לארץ ישראל לכהן קטן או לגדול שטוב לקריו או צלל טבילה
 על ידי ציטול, ראויה לטלטל, ואפילו אם יהיה צעיר שאין עם בהן, כמו
 שנטלטעין את הלוקח ופני שהוא מאכל עורצים ואפילו אם שאין לו
 עורצים, וכל נוקם אם (שוא) אירע לו ציוס טוב של פסח שקרא
 עם לחלה צעודה עסה דהשתא אינו יכול לשורפה ולא לאפותה, עמיד
 לה כצן צתירא ויכחה: צבלי ונלא מים ולא תחמין, וצחול ישרפה
 אבל לא לכתחלה. והא דאמרינן נוסבא צילה פרק קנא (ט' א') חומר
 רצה שחט לפור וצעוד יום אין נכסין את דמו ציוס טוב, גבל
 עסה ונערב יום טוב ונפריש חלתה ציוס טוב, פסק הרי"ף ז"ל באצוה:
 דשמואל שכתב ז"ל גבל עסה ונערב יום טוב ונפריש ונונה חלתה
 ציוס טוב, אצוה דשמואל חומר אפילו גבל עסה ונערב יום טוב
 אין נפריש ונונה חלתה ציוס טוב והלכתא באצוה דשמואל
 דגרסינן פרק אין נושילין (עם ל"ז א') ולא נוגזיהין תרונות
 ונעשרות ואפילו ליתן לכהן צו ציוס, וה"ו דטבלי מאתנוול אבל פירי
 דטבלי האידנא, כגון עסה לאפרושי וינה חלה ונפרישין ויהינן לכהן.
 והר"ז ז"ל חולק עליו ומוקים ההיא דנושילין פירות מהציוס הרב
 צחלת ארץ ישראל דטבילה ואיכא נשום ונחקן, אבל חלת חולה לארץ
 דקיינא לן כשמואל דאובל והולך ואחר כך נפריש לא טובלא כלל ואין
 צה נשום ונחקן, ולזה ברצה נסתצרה דחלת חולה לארץ קא ויירי,
 והראב"ד ז"ל בהרי"ף. כתב ה"צ ההשלמה דפלוגמיהו צין צחלת א"י
 צין צחלת ח"ל, וטעמא רצה דכיון דלא גזרו על חלה שהרי וותר
 לבגבלה ציוס טוב לא שאג בגבלה ציוס טוב או ונערב יום טוב שנפריש
 חלתה, כיון שאין וותר לאכול ונונה צלל הפרשה, ונה שאין בן צכוי
 שוותר לאכול צלל כסוי, וכן נראה ונפריש ז"ל.

ספרי הרה"ח מר אברהם משה לוינץ בירושלם ת"ו:

"ירושלים". מכלכל קבוצת מאמרים בחקירת ארה"ק, מצבה, קורותיה וכל הנוגע לה, בשכר הימים ובימינו אלה. יצא לאור בעזרת חכמים וסופרים מצוינים בארץ וחוצה לה. בעברית ואשכנזית (מאמרים נפרדים), שנה א. ב. ג. ד. כל כרך רו"כ = 6 פ"ר. חלק העברי לכה, כל כרך 1 רו"כ - 3 פראנק, חפשי.

מורה דרך בארץ ישראל וסוריא. לתועלת כל החכמים לדעת ידיעה ברורה ונאמנה מתכונת וקורות ארץ אבותינו ויושביה, מצבם ומצב המושבות אשר נוסדו בה. - מחירו 2,50 פראנק, 1 רו"כ.

לוח ארץ ישראל. שמושי וספרותי כליות תמונות וציורים פתוחי עין, שנה א' תרנ"ו, ש"ב תרנ"ה, ש"ג תרנ"ח. מחיר כל שנה 1 מארק, 50 קאפ'. 1,25 פראנק.

דורך פאלעסטינא. איינע אויספיהרליכע געאגראפישע אונד היסטארישע בעשרייבונג אללער ארטשאפטען פאלעסטינא'ס. אלעס נאך דיא נייעסטע נאכפארשונגען, געבסט מעהרערע אכבילדונגען אין האלץ-שניט. פרייז 60 קאפ'. 1,50 פראנק.

יחוס הצדיקים. הנקברים בארץ ישראל ובירושלם ת"ו, האבות הקדושים, המלכים, הנביאים, האמוראים, גדולי וגאוני עולם, מקומם, וציון קבר כל אחד ומאמרו הגאמרים בשמו כדי שיזכור העומד על ציונו לומר דבר הלכה בשמו וכו'. חובר מאת הגוסע מר גרשון איש שקרמילה, נדפס בעיר מנטובה בשנת שכ"א, ועתה יצא לאור שנית עם הערות ותקונים ומפתחות. מחירו 1 פראנק.

כל הספרים האלה ישינו מאת המחבר כהקדם משלח המחיר ע"י פאסט-אנווייזונג, ע"פ האדרעסא

A. M. Luncz Jerusalem (Palästina)

ברוסיא בבית מסחר הספרים של חברת אחיאסף בוארשא.

COLLECTION
D'OUVRAGES SUR LA PALESTINE

I
CAFTOR VA-PHERACH

par

Estori ha-Parchi

le premier explorateur de la Terre - Sainte

Nouvelle édition

avec nombreuses notes et observations etc.

par

A. M. LUNCZ

Tome Premier

JERUSALEM, 1897

Imprimerie de l'Editeur.

368